

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS XVI

2020

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS

**Anuarul Muzeului Maramureșan
din Sighetu Marmăției**

Coperta I și IV: Detaliu stâlp de poartă, Breb, Maramureș

Fondator

Dăncuș Mihai

Redactori

Todinca Gheorghe
Barz Ana Mirela
Nemeș Nicoleta
Chiș Vasile Timur

Tehnoredactare

Bîrta Dacia - Mara

Tipărit

ASKA GRAFIKA

ISSN: 1583-4476

Muzeul Maramureșan din Sighetu Marmăției

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS

XVI

IN MEMORIAM

ETNOGRAFIE

ISTORIE

**GEOLOGIE – GEOGRAFIE - ȘTIINȚELE
NATURII - MINERALOGIE**

**MUZEOLOGIE – RESTAURARE -
CONSERVARE**

VARIA

Sighetu Marmăției

2020

Adresa Redacției: Muzeul Maramureșan
Piața Libertății nr. 15
435500 Sighetu Marmației
Jud. Maramureș
Tel/fax: 0262-311521
e-mail: muzeulmaramuresului@yahoo.com

Responsabilitatea asupra conținutului textelor revine exclusiv
autorilor.

CUPRINS

IN MEMORIAM MIHAI DĂNCUȘ

Mirela Barz - <i>In Memoriam Dr. Mihai DĂNCUȘ, muzeograf, etnograf, etnolog, profesor și cercetător, director al Muzeului Maramureșului din Sighetu Marmăției</i>	13
Ioan OPRIS - <i>Doi prieteni muzeografi din nordul României: Ioana și Mihai DĂNCUȘ</i>	58
Ilie MOISE - <i>In memoriam Mihai Dăncuș (11.II.1942 - 31.VII.2020)</i>	64
Filofteia PALLY - <i>Un gând pios, o lacrimă și o speranță. Mihai DĂNCUȘ - prieten pentru eternitate</i>	66
Camelia BURGHELE - <i>Dragul nostru Mihai Dăncuș</i>	68
Claude KARNOOUIH - <i>Pentru prietenul dispărut prea devreme</i>	71
Bogdan VANCEA - <i>La despărțire</i>	76
Gheorghe DEACONU - <i>Un Maramureșean paradigmatic: Mihai Dăncuș</i>	77
Teodor ARDELEAN - <i>Mihai Dăncuș – „Academicianul”!</i>	97
Janeta CIOCAN - <i>Mihai DĂNCUȘ. Muzeograful, etnograful, cercetătorul, OMUL</i>	101
Ilie GHERHEȘ - <i>Mihai Dăncuș - un sacerdot la curtea muzei Clio</i>	105
Ilie GHERHEȘ - <i>Dr. Mihai Dăncuș - Remember pentru ultimul aristocrat de drept al culturii maramureșene</i>	111
Ion M. BOTOȘ - <i>Prof. univ. dr. Mihai DĂNCUȘ - prietenul românilor din dreapta Tisei</i>	113

Ioan ARDELEANU-PRUNCU - <i>Cu Mihai Dăncuș de-a lungul unei vieți</i>	117
Ioan de Petrova - <i>Portret de prieten. Lui Mihai Dăncuș</i>	123
Gheorghe PÂRJA - <i>Mihai Dăncuș, o conștiință a Maramureșului</i>	125
Măriuca VERDEȘ - <i>Prof. Dr. Mihai DĂNCUȘ în Emisiunea „Zestrea Maramureșului”</i>	127
Georgeta Iuga - <i>Câteva amintiri cu Mihai Dăncuș</i>	130
Dorel Todea - <i>Un prieten advărat - prof. univ. dr. Mihai Dăncuș, muzeograf, etnolog</i>	132
*** Cuvinte de despărțire	137

ETNOGRAFIE

Dan-Ioan SIDĂU - <i>Satul românesc între trecut și viitor în viziunea lui Mihai Pop</i>	159
Camelia BURGHELE - <i>Cămașa Ciumii: boală, epidemie, vindecare în satul tradițional</i>	172
Olimpia MUREȘAN - <i>Sărbătoarea sărbătorilor: Paștele. O introspecție în memoria satului sălăjean de altădată</i>	189
Ovidiu PAPANĂ - <i>Meșterul tâmplar Ioan Pop, o ultimă licărire a unui paradis rural pierdut</i>	213
Ilie GHERHEȘ - <i>Măritatul peste voia părinților - o dispută socială, uneori și interetnică</i>	221
Janeta CIOCAN - <i>Pomul vieții pe obiecte de artă populară din zonele etnografice ale județului Maramureș</i>	227

Mihaela - Cristina GHERHEȘ - <i>Măștile tradiționale - element de stimulare a ludicului în activitatea școlară</i>	244
Albinel FIRESCU - <i>Repere Gorjene – Muzeul Arhitecturii Populare de la Curtișoara</i>	247
Denis Florin NĂSUI - <i>Legenda Schimbării Vetrei, are un sămbure de adevăr?</i>	255
Sorin-Alin KOSINSZKI, Mirela Ana BARZ, Nicoleta NEMEȘ, Petru Daniel MĂRAN - <i>Porțile maramureșene din Breb – trecut și perspective</i>	257

ISTORIE

Livia ARDELEAN - <i>Situația socială a Maramureșului în 1945</i>	277
Ioan BOROICA - <i>Biserica greco-catolică românească în timpul național-socialismului (1933-1944) I</i>	288
Alin Spiridon PRALEA - <i>Medalii și decorații din colecția de numismatică și medalistică a Muzeului Maramureșan</i>	306
Teofil IVANCIUC - <i>Originea lui Ștefan Vancha, primul cardinal al Ungariei</i>	319
Ioan BOROICA - <i>Aspecte tehnice și juridice privind introducerea cadastrului în Maramureșul istoric în a doua jumătate a secolului al XIX-lea</i>	325
Timur Vasile CHIȘ - <i>Borne de graniță de pe vechea frontieră de stat dintre România și Cehoslovacia</i>	344
Erich Noris SZAKÁCS - <i>„Et quia omnes fere nobiles comitatus Maramarosiensis partem rusticorum tenuisse”. Cruciada din anul 1514 în Maramureș și Ugocsa</i>	350
Florin ȘANDRU - <i>Program Conferința: România anului 1945. Intrarea în lagărul communist</i>	365

Florin ȘANDRU - *Anul electoral 1946 reflectat într-un document de sinteză din arhiva C.C. al P.C.R.* **370**

Octaviana JIANU - *Lumea scriitoricească după 1944 – cazul Arșavir Acterian* **382**

Florin ȘANDRU - *Ungaria și România între încheierea Primului Război Mondial și Trianon* **388**

GEOLOGIE –GEOGRAFIE - STIINTELE NATURII – MINERALOGIE

Timur CHIȘ - *Geologia zăcămintelor de petrol și gaze din Maramureș* **409**

Sorin PRISĂCARIU, Ioan Liviu BEREȘ, Alexandra SÎNGEORZAN - *Importanța minei Baia Sprie la constituirea și dezvoltarea patrimoniului muzeal* **419**

Ștefan ANDREICA - *„Cade[-]să a ști, cum au umblat vremile în anul 1805”* **428**

Claudiu IUȘAN - *Evaluarea stării de conservare a coleopterelor, ortopterelor și odonatelor de interes comunitar din Parcul Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei) și situl Natura 2000 Munții Rodnei (ROSCI0125)* **430**

Claudiu IUȘAN - *Evaluarea stării de conservare a lepidopterelor (fluturilor) de interes comunitar din Parcul Național (Rezervație a Biosferei) și situl Natura 2000 Munții Rodnei (ROSCI0125)* **453**

Claudiu IUȘAN - *Evaluarea stării de conservare a herpetofaunei de interes comunitar din Parcul Național (Rezervație a Biosferei) și situl Natura 2000 Munții Rodnei (ROSCI0125)* **469**

Claudiu IUȘAN - *Evaluarea stării de conservare a chiropterelor (lilieciilor) de interes comunitar din Parcul Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei) și situl Natura 2000 Munții Rodnei (ROSCI0125)* **496**

Timur Vasile CHIȘ - <i>Corespondența dintre academicianul Alexandru Borza și botanistul ing. Artur Coman</i>	514
---	------------

Ioan DENUȚ, Alexandra SÎNGEORZAN - <i>Muzeul de Mineralogie – 30 de ani de expoziție permanent</i>	567
---	------------

MUZEOLOGIE – RESTAURARE – CONSERVARE

Alexandru Baboș - <i>Icoana pe pânză Patimile lui Hristos din Sârbi Susani, Maramureș, o lucrare din secolul 17 din atelierul de zugrăvi din Colomeea</i>	583
--	------------

Alexandru Baboș și Mihai Covaci - <i>Raport de cercetare a unor picturi din bisericile de lemn maramureșene</i>	604
--	------------

Alina MARINCEAN - <i>E(st)etică, Experiență și Educație în reprezentarea Holocaustului în muzeu</i>	620
--	------------

Ioan BOROICA, Dănuța BOBOȘAN - <i>Propunere de reamenajare expozițională "Restaurata Memoriae. Restaurări și revitalizare patrimoniu la casa Muzeu Ioan Mihalyi de Apșa din Sighetu-Marmației"</i>	642
---	------------

Ileana CODREA - <i>Reamenajarea și promovarea turistică a Casei muzeu Vasile Kazar din localitatea Vadu Izei, Maramureș</i>	678
--	------------

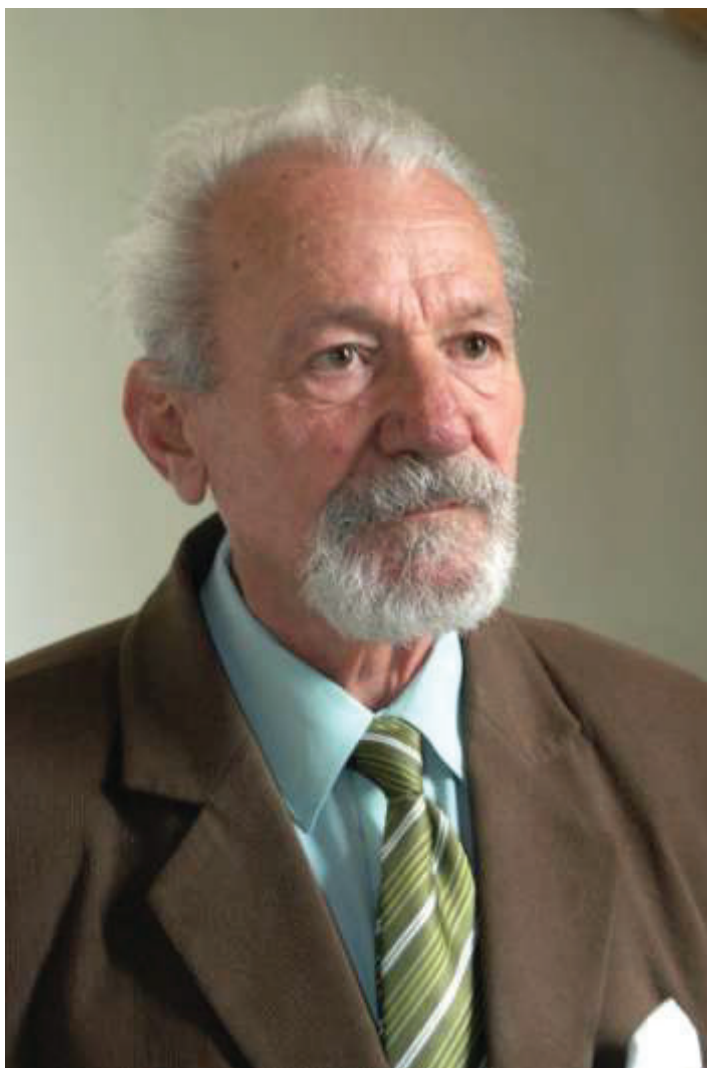
Ileana STAN - <i>Restaurarea unui țol de pat</i>	693
---	------------

Maria PAȘCA - <i>Conservarea preventivă și curativă prin utilizarea plantelor indigene</i>	715
---	------------

VARIA

Ilie GHERHEȘ - <i>Catalogul „meșteșugART” - un instantaneu obiectiv al artei lemnului în Maramureș</i>	721
Ilie GHERHEȘ - <i>Ion Petrovai - „Multiculturalism în Țara Maramureșului”</i>	725
Filofteia PALLY - <i>Mănăstirea Curtea de Argeș. Controverse privind restaurarea din secolul al XIX-lea.</i>	731
Marius N. LAURUC - <i>Spicuri din istoricul bisericii ortodoxe ucrainene Sighetu Marmăției</i>	744
Teofil IVANCIUC - <i>Moroșan și maramureșean. Câteva considerații de ordin istoric, geografic și lingvistic</i>	746
Marius Răzvan MESZAR - <i>Din istoria mentalităților. Cazul comunității din Colonia Traian - Ineu, județul Arad</i>	754
Nicolae LAURUC - <i>Biserica lui Hristos nici porțile iadului nu o vor birui</i>	760
Ioan COTĂRĂ - <i>Toader Oniga, Gherman Vida și alți fii ai satului Iapa</i>	768
Maria ZAHARIA - <i>Doi ierarhi bârlădeni: Veniamin Costachi și Iacov Antonovici și ctitoriile lor (Two high priests/hierarchs from Bârlad: Veniamin Costachi and Iacov Antonovici and their foundations/achievements)</i>	774

IN MEMORIAM

*Volum dedicat lui MIHAI DĂNCUȘ (1942-2020),
director al Muzeului Maramureșan (1977-2011)*

In Memoriam Dr. Mihai DĂNCUȘ
*muzeograf, etnograf, etnolog, profesor și cercetător, director al
Muzeului Maramureșului din Sighetu Marmăției*

Dr. Mirela Ana BARZ
Manager Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

La sfârșitul lunii lui Cuptor, în data de 31 iulie 2020, a plecat spre eternitate Dr. Mihai Dăncuș muzeograf, etnograf, etnolog, profesor și cercetător, director al Muzeului Maramureșului din Sighetu Marmăției, vreme de aproape 35 de ani.

Mihai Dăncuș s-a născut la 10 februarie 1942 în localitatea Botiza, județul Maramureș, într-o familie de preoți greco-catolici cu ascendenți în nobilimea maramureșeană încă din secolul al XIV-lea.

Studiază la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj Napoca, Facultatea de Filologie, iar din 1998 este doctor în etnografie și folclor în cadrul aceleiași universități.

Din 1969 este muzeograf la Muzeul Maramureșean din Sighetul Marmăției, iar din 1977 director până în anul 2011. Imediat după încadrare a făcut cursurile postuniversitare și apoi de atestare ca muzeograf-etnograf, iar lucrarea de absolvire a avut ca temă: „*Tematica muzeului Arhitecturii populare maramureșene*”, București, 1974.

În tot acest timp a lucrat la evidența științifică a obiectelor muzeale, a organizat și sistematizat colecțiile muzeale. Împreună cu Francisc Nistor și un colectiv de la Muzeul de Artă Populară, București, a elaborat planul tematic al expoziției de bază (care s-a

deschis în iarna anului 1971). Paralel cu această muncă, până în anul 2010, a investigat permanent zona Maramureșului făcând achiziții de peste 12.500 de obiecte muzeale, campanii de achiziții, dar și o serie de cercetări adunând un bogat material documentar (clișee fotografice alb-negru, diapozitive color, filme etnografice, fișe de teren etc.).

După deschiderea expoziției de bază a muzeului și organizarea științifică a colecțiilor, împreună cu Francisc Nistor a trecut la investigarea zonei pentru înființarea secției de arhitectură populară în aer liber. În urma cercetărilor întreprinse a fost identificat un bogat fond de monumente de arhitectură populară din care a reușit să achiziționeze peste 87 de obiective. A reușit să materializeze acest grandios proiect prin montarea primelor 27 de obiective mari de arhitectură populară, până la 31 mai 1981, când s-a deschis muzeul în aer liber cu ocazia zilei Internaționale a Muzeelor, în prezența ICOM (Consiliul Internațional al Muzeelor), directori de muzee și specialiști.

În cadrul Muzeului Satului Maramureșean a reușit să formeze o școală de conservare și restaurare a monumentelor din lemn prin Prof. Aurel Moldoveanu. Pe lângă muncitorii noștri restauratori au fost specializați aici și alți conservatori de la alte muzee din țară. Împreună cu echipa de muncitori restauratori a participat la restaurarea unor obiective importante pe plan național și internațional.

A fost Președintele *Asociației Folcloriștilor și Etnografilor din Județul Maramureș*, sub egida căreia se desfășurau marile festivaluri folclorice anuale: *Tânjaua de pe Mara*, *Hora de la Prislop*, *Festivalul de datini și obiceiuri de iarnă MARMAȚIA*, dar și numeroase manifestări științifice. Din anul 1997 a devenit membru de onoare al *Asociației Europene a Muzeelor în Aer Liber*, Elveția (ICOM-UNESCO), membru fondator și Președinte al *Asociației Naționale a Muzeelor în Aer Liber din România*, din anul 1990 Președinte al *Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș*. A fost cooptat la Smithsonian Folklife Festival Washington, SUA, unde împreună cu restauratori ai muzeului a prezentat o biserică maramureșeană. A fost profesor asociat în cadrul Universității Babeș-Bolyai și a Universității de Nord Baia Mare, unde a condus zeci de lucrări de licență și masterat.

A elaborat tematicile științifice de organizare la Muzeul etnografic al Maramureșului, Muzeul satului maramureșean (împreună cu Francisc Nistor, fost director al Muzeului Maramureșean). A înființat și inaugurat Casa muzeu Dr. Ioan Mihalyi de Apșa, Muzeul culturii și civilizației evreiești din Maramureș - Casa muzeu Elie Wiesel, dar și muzeele satești de la Săpânța, Vadu Izei, Giulești, Bârsana, Ieud.

În toată această perioadă a întreprins numeroase cercetări de teren în satele maramureșene și nu numai, dar și cercetări interdisciplinare în Maramureș: pe Valea Cosăului (sub conducerea Academicianului Mihai Pop), Poienile Izei, cercetările pentru realizarea Atlasului Etnografic al României, dar și în alte zone ale țării: Moldova, Caraș Severin, Oaș, Dobrogea. A participat la numeroase simpozioane naționale și internaționale (Franța, Italia, Olanda, Germania, Suedia, Ungaria, Elveția, Cehoslovacia, Ucraina, SUA, Austria etc.).

A publicat 14 cărți și sute de articole în reviste de specialitate din țară și străinătate. Este fondator al publicațiilor *Acta Musei Maramoresiensis* (2002) și *Tradiții și patrimoniu* (2001) și al hebdomadarului *Tribuna Marmației* (24 dec. 1989 – 1991). A participat la numeroase conferințe naționale și internaționale (SUA, Italia, Anglia, Cehia, Ungaria, Elveția, Suedia, Olanda, Franța, Austria) pe teme de etnologie, folclor, muzeologie (vezi Anexa 1).

A primit numeroase distincții și medalii: Medalia Jubiliară a Universității din Freiburg (Germania). Premiul Patrimoniului Cultural Național „Gheorghe Focșa” pe anul 2001; Premiul Patrimoniului Cultural Național „Tancred Bănățeanu” pe anul 2002; Ordinul MERITUL CULTURAL în gradul de „Mare Ofițer”, categoria H, „Cercetare științifică” (2004); Titlul de „Cetățean de Onoare” al municipiului Sighetu Marmației, al comunelor Bârsana și Bogdan Vodă; Medalia vizitei Papei Ioan Paul al II-lea (7–9 mai 1999), nenumărate medalii și medalii jubiliare de la muzeele din țară și străinătate (vezi Anexa 2).

Muzeul sighetean a cunoscut, în dezvoltarea și evoluția sa, 8 etape importante, iar Etapa Mihai Dăncuș a fost cea mai înfloritoare,

muzeul cunoscând cea mai amplă dezvoltare și recunoaștere atât pe plan național, cât și internațional. Mihai Dăncuș a fost una din figurile de intelectuali care s-a impus în a doua jumătate a secolului al XX-lea, ca unul dintre întemeietorii muzeologiei maramureșene, Directorul celei mai importante instituții de cultură și civilizație a Maramureșului istoric: *Muzeul Maramureșului* și cum frumos spunea Dr. Camelia Burghel, unul dintre "patriarhii" etnografiei românești, iar noi îl putem numi simbolic "Patriarhul satului primordial al Maramureșului".

La împlinirea vârstei de 70 de ani, în anul 2013, Biblioteca Județeană "Petre Dulfu" i-a realizat un documentar aniversar, intitulat „*Mihai Dăncuș: documentar biobibliografic aniversar*”, în Seria "Personalități maramureșene – aniversări", realizat în cadrul Serviciului de Informare Bibliografică și Documentară al bibliotecii de Aristița Borbei și Liana Pop, prin grija directorului Teodor Ardelean, iar Muzeul Maramureșan, în anul 2017, i-a dedicat un număr al anuarului muzeului ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS, al cărui inițiator este, la aniversarea a 15 ani de la apariție.

Aducem un ultim omagiu muzeografului, profesorului, etnografului, cercetătorului MIHAI DĂNCUȘ, care a lăsat în urmă o viață de om și realizări pe măsură care îl vor consacra între cercetătorii Maramureșului, ai țării și, de ce nu, ai lumii. Prin valoarea sa profesională și umană, a contribuit în mod esențial, timp de aproape cinci decenii, la dezvoltarea, valorificarea și consolidarea a tot ce înseamnă azi Muzeul Maramureșului din Sighetu Marmăției, dar și pentru dăruirea cu care a promovat valorile și cultura autentică maramureșeană la numeroasele simpozioane și sesiuni științifice la care a participat atât în țară, cât și în întreaga lume. A lăsat în urmă o serie de lucrări în manuscris și proiecte, pe care, din păcate, nu a mai reușit să le finalizeze.

Mihai Dăncuș a avut o forță de viață pe care a dăruit-o în slujba binelui public și al muzeului pentru care a trudit și ale cărui interese le-a așezat mereu deasupra propriilor dorințe și mereu deasupra familiei, fiicelor sale, pe care le-a iubit enorm de mult. Și-a făcut datoria în mod exemplar, o datorie pe care și-o asumase.

Spun cu mândrie că am avut bucuria și șansa de a-l cunoaște direct pe Mihai Dăncuș, de a fi lucrat alături de Dânsul și sub aripa căruia m-am format profesional în toți acești ani, și nu puțin... 20 de ani. Am cunoscut un om loial, echilibrat, cu umor și ironie blândă, un suflet nobil, un prieten adevărat. Eu, personal, îi port o recunoștință profundă pe care am datoria să o mărturisesc și pe această cale. Lasă un gol greu de umplut în instituția noastră, dar și în sufletele și inimile celor care l-am iubit și prețuit. Îi vom purta, mulți ani de-acum înainte, o amintire vie.

Profesorul Ioan Oprea spunea că *un învățat nu poate fi omagiat decât prin cuvinte de laudă*. Nimic mai adevărat. Iar noi, generația mai tânără, nu putem decât să respectăm memoria OMULUI Mihai Dăncuș, să valorificăm ce ne-a lăsat moștenire ETNOGRAFUL Mihai Dăncuș și să-l apreciem pe cel care a fost ÎNVĂȚATUL Mihai Dăncuș.

Pentru noi și pentru Maramureș va rămâne mereu unul dintre cei mai valoroși etnografi pe care România i-a avut.

Nicolae Iorga spunea: *"ceea ce este interesant la muzeu nu este faptul, care e poveste ca oricare alta, ceea ce interesează este felul cum realitatea a fost văzută și interpretată, cum sufletul artistului s-a coborât în lumea aceasta, cum a înțeles-o, cum a reprodus-o, întrebuițând nota cea personală ce se găsește în sufletul oricărui om care este într-adevăr om"*.

Dumnezeu să-l odihnească și să-l aibă în paza Sa, iar noi să-l pomenim și să-i păstrăm, vie și neștearsă, amintirea.

LISTA PUBLICAȚIILOR

CĂRȚI

1. *Zona etnografică Maramureș*, Editura Sport - Turism, 1986, 221 p. ilustrații + hartă.
2. *Sighetul Marmației – Muzeul Etnografic*, Editura Museion, București, 1995, 104 p. (format A4 + 40 p. ilustrații), carte-catalog.
3. *Valori ale culturii populare maramureșene - Muzeul Etnografic al Maramureșului*, Sighetul Marmației, 2000, 56 p. text+32 planșe color + 2 hărți, Editura Muzeului Maramureșului;
4. *Values of the folk culture in Maramureș*, Sighetul Marmației, 2000, 56 p.+32 planșe color+2 hărți, Editura Muzeului Maramureșului;
5. *Valeurs de la culture populaire de Maramureș*, Sighetul Marmației, 2000, 56 p.+32 planșe color+2 hărți, Editura Muzeului Maramureșului;
6. *Werte der Maramurescher Volkskultur*, Sighetul Marmației, 2000, 56 p.+32 planșe color+2 hărți, Editura Muzeului Maramureșului;
7. *Sighetul Marmației la cumpăna dintre milenii*, Sighetul Marmației, 2001, carte-album cu text bilingv (română-engleză), 112 p., format A4, Editura Muzeul Maramureșului Sighetul Marmației, 2001;
8. Carte-album *Cât îi Maramureșu' Nu-i oraș ca Sighetu' 1926-2006*, Sighetu Marmației, 2006, 160 p.
9. *Evreii din Maramureș. Muzeul Culturii evreiești din Maramureș – casa memorială Elie Wiesel*, engleză, franceză, română, Sighetu Marmației, 2006, 74 p. +18 coli ilustrații color

10. *Măști și jocuri cu măști din Maramureș*, Editura Dacia Cluj Napoca, 2008, 140 p., text, ilustrații color, rezumat în limba engleză
11. *Obiceiuri din viața omului în Maramureș - Nașterea și copilăria*, Editura Dacia Cluj Napoca, 2010, 430 p.
12. *Arhitectura vernaculară și alte valori ale Maramureșului*, Editura Dacia XXI, 2010, 225 p., text, desene și ilustrații color
13. *Vernacular architecture and other values of folk culture to be found in the collections of the Maramureș Ethnographic Museum*, Editura Dacia XXI, 2010, 225 p. + ilustrații color
14. *Sectorul de instalații tehnice populare acționate de apă – Sector of water powered technical installation – Muzeul Satului maramureșean* (limba română, limba engleză, limba franceză), Sighetul Marmăției, 2011, 143 p., texte și ilustrații color, desene

CĂRȚI ÎN COLABORARE

1. *Măștile populare și jocurile cu măști din Maramureș*, Baia Mare, 1973, (50 p. text și 110 fotografii). Album de Francisc Nistor (text Mihai Dăncuș și Nicoară Timiș); Studiu, catalogul reproducerilor și textele folclorice culese de Mihai Dăncuș. Carte-album.
2. *Antologia de folclor a județului Maramureș*, Baia Mare, 1980. Colaborare la capitolul: Formule de politețe. Carte
3. *Muzee în aer liber din România*, Editura Museion, București, 1993. Coordonator Georgeta Stoica, Muzeul Satului, București. Mihai Dăncuș – textul și ilustrația la cap. Muzeul Maramureșean (cu variante în lb. engleză, franceză, germană)
4. *Maramureș – un muzeu viu în centrul Europei – în colaborare cu G. Cristea*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, 240 p. + 24 planșe color.
5. *Maramureșul și Marea Unire*. Crestomație de texte și documente, în colaborare cu Gheorghe Todincă, Editura Muzeului Maramureșului, Sighetul Marmăției, 1998, 184 p.
6. *Unirea Maramureșului cu Țara – mărturii documentare 1918-1919*, Sighetul Marmăției, 1 decembrie 2008, 311 p., coautor Gheorghe Todinca

7. *Diplome maramureșene din secolele XVI-XVIII, provenite din colecția lui Ioan Mihalyi de Apșa*, carte apărută în coordonarea lui Ioan Aurel Pop, volum întocmit de Mihai Dăncuș, Adinel Ciprian Dincă, Andreea Mârza, Ioan Aurel Pop, Editura Academiei Române, București, 2010
8. *Costumul tradițional în România. The traditional Costume* (colaborare cu Dr. Georgeta Roșu, Dr. Maria Magiru, ALCOR EDIM BEX București, 2011

CĂRȚI ÎN MANUSCRIS

1. *Tematica Muzeului arhitecturii populare maramureșene*, Sighetul Marmației, 1974, 40 p. Text dactilografiat, 11 planșe desenate, 44 planșe cu 2-3 fotografii. Lucrarea este înregistrată la Biblioteca Centrului de specializare a cadrelor din Ministerul Culturii la cota 4/411, 1974./ manuscris dactilografiat/carte. Cartea se va dezvolta cu îmbunătățirile tematice de pe parcurs + 86 de pagini
2. *Fragmentarium etnologicum* (trei volume)
3. *Maramureșul etnografic* (300 pagini)
4. *Sighetul Marmației și împrejurimi (istorie, monumente, muzee)* (170 pagini)
5. *Bisericile Maramureșului – monumentele neamului – manuscrisul* predat la Institutul Cultural Român
6. *Cartea lui Ioan Coman – Manuscris miscelaneu din sec. al XVIII-lea – Studiu introductiv și transliterare din cirilică, latină și maghiară* (circa 400 pagini)
7. *Obiceiuri din viața omului – vol. II: Nunta în Maramureș, vol. III: Moartea și înmormântare*
8. *Istoria culturii – Muzeul Maramureșului din Sighetul Marmației*

BROȘURI, CATALOAGE ȘI HĂRȚI

1. *Expoziția de bază a Muzeului Maramureșean*, 1971, 24 p., (text si foto), broșură, tipărită la Sighetul Marmației. (Etnografie)
2. *Muzeul Maramureșean – Etnografie*, 1982, 14 p. (text si foto), catalog-broșură.

3. *Donația: Alexandru Ciplea - pictură, grafică, iconografie pe sticlă, cărți rare*, 1988 (10 p., text), catalog-broșură.
4. *Mihai Olos: pictură-sculptură*, Baia Mare, 14 p. (text și foto), catalog-broșură.
5. *Traian Bilțiu-Dăncuș: pictură, grafică, (text și foto), catalog-broșură*.
6. *670 – Sighetul Marmăției*, 24 p. (broșură tipărită sub egida Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmăției la jubileul de 670 de ani de atestare documentară a orașului, Editura PROEMA, Baia Mare.
7. *Casa memorială Elie Wiesel – Muzeul culturii evreiești din Maramureș*, (catalog tipărit în limba română, engleză și franceză), 16 pagini text și 16 pagini ilustrație color, Sighetul Marmăției, 2002 (format A4)
8. *Téli népszokások (Maszkok a Máramarosszigeti Néprajzi Múzeum gyűjteményéből)*, Sóstói Múzeumfalu, Ungaria, 2006, 16 p.
9. *Album-catalog „Expo Artă Africană”, Muzeul Maramureșului, octombrie 2007, texte catalog și texte generale, 14 pagini + ilustrații*
10. *Casa muzeu Dunca Pâțu din Ieud – catalog, text introductiv și texte explicative în limba română și limba engleză, ilustrații foto color*, Sighetul Marmăției, 2009
11. *Muzeul Satului Maramureșean - Sector of water powerwd tehcnical installation – (limba română, limba engleză, limba franceză)*, Sighetul Marmăției, 2011, 22 p. A4 cu ilustrații și desene
12. *Harta Muzeului Satului Maramureșean - Sector of water powerwd tehcnical installation –Sighetul Marmăției*, 2011 (harta Maramureșului istoric cu marcarea monumentelor de arhitectură și tehnică populară, harta orașului Sighetul Marmăției cu marcarea monumentelor, harta Muzeului Satului Maramureșean, harta sectorului de instalații din cadrul muzeului, ilustrații, foto color, desene și alte texte introductive și texte copulative în limba română și limba engleză).

13. Descoperă Sighetul Marmației. Hartă turistică (coautor la textul general și cronologia), tipărită la Pangaea Turism, Marinex Print, 2000
14. *Casa muzeu Stan Ioan Pătraș din Săpânța*, Ed. Echim, Sighetu Marmației, 2012

ZIARE, REVISTE ȘI CĂRȚI

a căror inițiator, coordonator, fondator și director a fost Mihai Dăncuș

1. În 23/24 Decembrie 1989 tipărește la Sighet hebdomadarul *TRIBUNA MARMAȚIEI* (Director Mihai Dăncuș), a rezistat până în iunie 1991. (15 numere)
2. În decembrie 2001 scoate revista *TRADIȚII ȘI PATRIMONIU* (buletin științific al muzeului cu apariție trimestrială) (Director fondator, redactor șef și coordonator Mihai Dăncuș). Fiecare număr are un subtitlu, astfel:
 - *Festivalul datinilor și obiceiurilor de iarnă*, 1/2001, decembrie 2001
 - *Ziua Internațională a muzeelor la Sighetul Marmației*, 2-3/2003, 18 mai 2003
 - *Biserici călătoare...*, 4-5/2003, 24 decembrie 2003
 - *Obiceiuri de iarnă*, 6-7/2004, 20 decembrie 2004
 - *... și istorie...*, 8-9/2005, 23 decembrie 2005

Anuarul ACTA MUSEI MARAMORESIENSIS

3. *ACTA MUSEI MARAMORESIENSIS* – volum I (510 pagini) îngrijit și prefată de Mihai Dăncuș, dec. 2002, inițiator și fondator Mihai Dăncuș
4. *ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS* – volum II (403 pagini) îngrijit și prefată de Mihai Dăncuș, dec. 2004, inițiator și fondator Mihai Dăncuș
5. *ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS* – volum III (385 pagini) îngrijit și prefată de Mihai Dăncuș, dec. 2005, inițiator și fondator Mihai Dăncuș

6. *ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS* – volum IV (264 pagini), îngrijit și prefată de Mihai Dăncuș, 2006, inițiator și fondator Mihai Dăncuș
7. *ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS* – volum V (439 pagini), îngrijit și prefată de Mihai Dăncuș, 2006, inițiator și fondator Mihai Dăncuș
8. *ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS* – volum VI, îngrijit și prefată de Mihai Dăncuș, 2009, inițiator și fondator Mihai Dăncuș
9. *ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS* – volum VII, îngrijit și prefată de Mihai Dăncuș, 2009, inițiator și fondator Mihai Dăncuș, 524 p.
10. *ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS* – volum VIII, îngrijit și prefată de Mihai Dăncuș, 2011, inițiator și fondator Mihai Dăncuș, 565 p.
11. Seria de monografii sătești – inaugurează, coordonează și prefătează monografiile:
 - *Cuvinte despre satul meu Văleni –Maramureș*, Ioan Godja-Ou, Sighetul Marmăției, 2002;
 - *Cuhea în istoria și cultura Maramureșului*, Ion Țelman, Ioana Mariș Dăncuș, Elisabeta Faiciuc, Sighetul Marmăției, 2005;
 - *Valea Stejarului – graiul și folclorul obiceiurilor*, Ioan Hotea, Sighetul Marmăției, 2006
 - *Vadu Izei – o filă din istoria Maramureșului*, Ioan Hotea, Sighetul Marmăției, 2008
12. *Pe drumul amintirilor – poezii*, Găvrilă Pleș – Chindriș, Sighetul Marmăției, 2009, carte îngrijită de Dr. Gail Kligmann, USA, redactor și ilustrația cărții Mihai Dăncuș
13. *Satul maramureșean 1945-1989 – viața socială, economică, politică, culturală și religioasă – studii și documente*, Sighetul Marmăției, 2007, vol. I, 478 pagini, coordonator Mihai Dăncuș
14. *Satul maramureșean 1945-1989 – viața socială, economică, politică, culturală și religioasă – studii și documente*, Sighetul Marmăției, 2007, vol. II, 477 pagini, coordonator Mihai Dăncuș

**STUDII ȘI COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE PUBLICATE ÎN
VOLUME ȘI/SAU REVISTE DE SPECIALITATE DIN ȚARĂ ȘI
STRĂINĂTATE**

1. *Datini maramureșene consemnate într-o lucrare tipărită în secolul al XIX-lea*, în vol. Comunicări științifice pe teme se folclor, Centrul Județean de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă, Baia Mare, 1973, p.119 –124, în colaborare cu Nandor Katz.
2. *Jocuri cu măști: Capra*, în vol. Comunicări științifice pe teme de folclor, Centrul Județean de îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă Maramureș, Baia Mare, 1973, p.113-118.
3. *Din istoria folcloristicii maramureșene: Petre Lenghel Izanu*, postfață la vol. *Daina mândră pân Bârsana* de P. Lenghel Izanu, Asociația folcloriștilor și etnografilor din județul Maramureș, Baia Mare, 1979, p.254-260.
4. *Rituri de separare, agrare și de inițiere în faza copilăriei: zona Maramureș*, în vol. Marmație, vol. 5-6, Baia Mare (1979-1981), p.437-460.
5. *Contribuții la cunoașterea unui obicei de Anul Nou în Maramureș*, în Anuarul muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1971-1973, Cluj, 1973, p. 489-497.
6. *Prezența instalațiilor hidraulice țărănești în satul contemporan și modurile de dezintegrare sau de integrare ale acestora în viața modernă (Valea Cosăului / Maramureș)*, în vol. Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România, vol. II, Sibiu, 1981, p. 235-237.
7. *Prezența instalațiilor tehnice țărănești în satul contemporan... Investigație întreprinsă în localitatea Negrești-Oaș în anul 1972*, în vol. Satu Mare: Studii și comunicări, vol. V-VI, 1981, p. 491-517.
8. *The Romanian house and yard-places - magic and ceremonial*, în Verband Europäi Scher Freilicht-

Museon/Asociation of European Open Air Museums, Report of the Conference, Roznov, p. R.Č.S.F.R., 1990, p. 78-81.

9. *Simbolistica păsării în cultura populară românească din Maramureș*, în vol. Studii și articole, vol. V, Buletin de informare și documentare științifică, Societatea de Științe Filologice din România, Filiala Baia Mare, 1989, p.144-152.
10. *DIE DARSTELLUNG DER HEIMISCHEN ORTSGEMEINSCHAFTEN IM VOLKSKUNDLICHEN FREILICHTMUSEUM „MARAMURESCHE DORF” IN SIGHETUL MARMAȚIEI*, în vol. Asociația Europeană a Muzeelor în Aer Liber. Lucrările Conferinței. 1993. Editura Museion, București, p.80-84.
11. *Borșa Maramureșului – conotații istorico-etnografice și de mediu*, în vol. Maramureș – vatră de istorie milenară. Lucrările celui de-al doilea Simpozion. Borșa, 02-04 august 1996, Cluj-Napoca, 1997, p.218-224.
12. *70 de ani de muzeografie în Sighetul Marmăției*, în vol. Maramureș – vatră de istorie milenară. Lucrările celui de-al treilea Simpozion, Borșa, 02-04 august, Cluj-Napoca, 1997, p.255-233. În colaborare cu Ioana Dăncuș.
13. *Elemente de etnoiatrie într-un manuscris miscelaneu din sec. al XVIII-lea descoperit în Maramureș*, în vol. Maramureș – vatră de istorie milenară. Lucrările celui de-al treilea Simpozion, Ocna Șugatag, 01-03 august 1977, Cluj-Napoca, 1997, p.341-354.
14. *Moara țărănească din Maramureș. Conotații etno-culturale*, în vol. Maramureș – vatră de istorie milenară. Lucrările celui de-al treilea Simpozion, Ocna Șugatag, 01-03 august 1997, Cluj-Napoca, 1997, p.355-360. în colaborare cu Ioana Dăncuș.
15. *Maramureș. Monografie*. Capitolul Turism, p.298-309, București, 1980. În colaborare cu Marta Bereș.
16. *Sistemul mejdelor în pășunatul tradițional din Maramureș*, în vol. Al X-lea Simpozion Național de Istorie și Petrologie Agrară a României, Baia Mare, 15-18 iunie 1988, București, 1988, p.192 și următoarele.

17. *Les coutumes agro-pastorales de la zone Maramureș – Roumanie*, Comunicare susținută la Congresul A.I.M.A., Perugia/Italia, 1992 și publicată în vol. ATTUALITA DEIMUSEI AGRICOLI NEL MONDO, DOCUMENTI DEL O.I.M.A. 10, TRENTO, ITALIA, 1996, P.126-123.
18. *Projection des groupes ethniques des „ruteni” (ucrainieni), juifs, hongrois et allemands (țipțeri) dans le Musée Ethnographique de Maramures de Sighetul Marmatiei – Roumanie*, Comunicare prezentată la a II-a Conferință europeană a muzeelor de etnografie, 17, 18 și 19 mai, București, 1996, publicată în vol. Buletinul Asociației Naționale a Muzeelor în Aer Liber din România, Suceava, 1998.
19. *Maramureș, les travaux et les jours*. Conferință ținută la MUSÉE DE L'HOMME, Paris, octombrie 1997 în cadrul manifestării LA ROUMANIE DES QUATRE SAISONS – LE MARAMUREȘ PHOTOGRAPH PAR KOSEI MIYA. Conferința a fost preluată pe internet.
20. *Atestări privind viața socială maramureșeană cu accente privind nașterea în tradiția populară*, în Memoria Etnologica I, nr.1, decembrie 2001, Baia Mare, p. 46-52
21. *Moașa – mediator între nou născutul „necunoscut” și lumea „cunoscută”* în Memoria Etnologica, nr. 2-3, (an II), februarie – iulie 2002, Baia Mare, p. 265-274,etc. etc.
22. *Cuvânt înainte*, în revista “Tradiții și patrimoniu”, nr. 1, decembrie 2001, Editura Muzeul Maramureșului
23. *„Colinda Cerbului” – Vadu Izei 1969*, în revista “Tradiții și patrimoniu”, nr. 1, decembrie 2001, Editura Muzeul Maramureșului
24. *Verșul 6 din Manuscrisul lui Ioan Koman 1797-1799 transliterat din caractere cirilice în latine de Mihai Dăncuș*, în revista “Tradiții și patrimoniu”, nr. 1, decembrie 2001, Editura Muzeul Maramureșului

25. *Obiceiuri de iarnă în Maramureș* , în revista “Tradiții și patrimoniu”, nr. 1, decembrie 2001, Editura Muzeul Maramureșului
26. *Revista Airone, numero 247, novembre 2001, Maramureș, intervenție în articolul Nel paese dei contadini la paginile 91*
27. *Cuvânt de început și de mulțumire*., în revista “Tradiții și patrimoniu”, nr. 2-3, 18 mai 2002, Editura Muzeul Maramureșului, p. 1
28. *Asociația “Prietenii Muzeului Maramureșului” din Sighetul Marmației*, în revista “Tradiții și patrimoniu”, nr. 2-3, 18 mai 2002, Editura Muzeul Maramureșului, p. 7-12
29. *Eveniment* , în revista “Tradiții și patrimoniu”, nr. 2-3, 18 mai 2002, Editura Muzeul Maramureșului, p. 72-74
30. *Valoarea documentară și artistică a monumentelor de arhitectură populară din secția în aer liber a Muzeului Maramureșean din Sighetul Marmației*, în *Acta Musei Maramorosiensis*, vol. I, 2002, Editura Muzeul Maramureșului, p. 35 și urm.
31. *Documente inedite privind mișcarea națională română în Maramureș la sfârșitul secolului al XIX-lea* , în *Acta Musei Maramorosiensis*, vol. I, 2002, Editura Muzeul Maramureșului, p. 391 și urm.
32. *Filmul documentar în muzeul etnografic* , în *Acta Musei Maramorosiensis*, vol. I, 2002, Editura Muzeul Maramureșului, p. 505 și urm.
33. *Vicarul greco-catolic Tit Bud – corifeu al culturii și civilizației tradiționale din Maramureș*, în *Studii și comunicări de etnologie*, Tomul XVI, 2002, serie nouă, Sibiu, p. 83 și urm.
34. *“The presentation of Ukrainian (Ruthean), Jewish, Hungarian, German Minorities in the Village Museum of Sighetul Marmației”* în *Association of European Open air Museums, Report of the 21st Conference*, September 2003, National Museums of Scotland, p. 165-170
35. *“Die Präsentation der ukrainischen (ruthenischen), jüdischen, ungarischen und deutschen Minderheitenim Dorfmuseum von*

- Sighetul Marmăției*” în *Association of European Open air Museums, Report of the 21st Conference*, September 2003, National Museums of Scotland, p. 171-178
36. *Biserici călătoare...*, în revista „Tradiții și patrimoniu”, nr. 4-5, 24 decembrie 2003, Editura Muzeul Maramureșului
 37. *The Presentation of Ukrainian (Ruthean), Jewish, Hungarian, German Minorities in the Village Museum of Sighetul Marmăției – Romania*, în revista “Tradiții și patrimoniu”, nr. 4-5, 24 decembrie 2003, Editura Muzeul Maramureșului
 38. *Cu privire la activitatea muzeelor în aer liber din România pe perioada octombrie 1996-martie 2001. Câteva propuneri pentru perioada următoare (Raport prezentat de Dr. Mihai Dăncuș la Conferința Națională ANMALR Sibiu, martie 2001)*, în revista „Tradiții și patrimoniu”, nr. 4-5, 24 decembrie 2003, Editura Muzeul Maramureșului
 39. *Muzeograful biolog Iosif Béres la vârsta de 70 de ani*, în revista „Tradiții și patrimoniu”, nr. 4-5, 24 decembrie 2003, Editura Muzeul Maramureșului
 40. *Instalații tehnice acționate de apă pe Valea Cosăului*, în „Arheologie industrială - atelier internațional 2004”, Ministerul Culturii și Cultelor - România, Direcția Monumente Istorice și Muze, p. 6
 41. *Water-driven technical installations on the Cosău river valley*, în „Arheologie industrială - atelier internațional 2004”, Ministerul Culturii și Cultelor - România, Direcția Monumente Istorice și Muze, p. 7
 42. *Un spectacol de teatru popular în Maramureș Vișlaimul*, în revista „Tradiții și patrimoniu”, nr. 6-7, 20 decembrie 2004, Editura Muzeul Maramureșului
 43. *Scriitori și savanți maghiari despre etniile din Maramureș (I)*, în *Acta Musei Maramorosiensis* vol. II , 2004, Editura Muzeul Maramureșului, p. 17 și urm.
 44. *95 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor, director întemeietor al Muzeului Maramureșului*, în *Acta Musei*

- Maramorosiensis vol. II , 2004, Editura Muzeul Maramureșului, p. 209 și urm.
45. *Academicianul maghiar Silagyi István – spirit enciclopedic și mare umanist*, în Acta Musei Maramorosiensis vol. II , 2004, Editura Muzeul Maramureșului, p. 227
 46. *În memoriam Lucia Berdan*, în Acta Musei Maramorosiensis vol. II , 2004, Editura Muzeul Maramureșului, p.233 și urm.
 47. *O carte, o expoziție documentară și o bancă de date despre satul maramureșean în perioada 1945-1989*, Satul maramureșean 1945-1989 – viața socială, economică, politică, culturală și religioasă – studii și documente, Sighetul Marmăției, 2005, vol. I, p. 9-22
 48. *Disoluția valorilor satului maramureșean în perioada de după al Doilea Război Mondial. Schiță tematică a expoziției „Satul maramureșean 1945-1989” (viața socială, culturală, religioasă, politică)*, Satul maramureșean 1945-1989 – viața socială, economică, politică, culturală și religioasă – studii și documente, Sighetul Marmăției, 2005, vol. I, p. 37-56
 49. *Un erou martir al poporului român – Ion Bilțiu-Dăncuș, Secretar al Sfatului Național Român din Maramureș, decembrie 1918 și Președinte al Consiliului Național Român din Maramureș în anii 1944-1945*, Satul maramureșean 1945-1989 – viața socială, economică, politică, culturală și religioasă – studii și documente, Sighetul Marmăției, 2005, vol. I, p. 57-70
 50. *Câteva date despre Sighet și mișcarea masonică*, Revista tradiții și Patrimoniu, nr. 8-9/2005 „... și istorie ...”, p. 7-8
 51. *Consacrarea Bisericii Sf. Pantelimon, Canton, Ohio, SUA*, Revista tradiții și Patrimoniu, nr. 8-9/2005 „... și istorie ...”, p. 21-24
 52. *Scriitori și savanți maghiari despre etniile din Maramureș (II)*, în Acta Musei Maramorosiensis vol. III , 2005, Editura Muzeul Maramureșului, p. 147-173
 53. *Vâlceanul Nicu Angelescu, intelectual de prestigiu, profesor la Liceul Dragoș Vodă din Sighetul Marmăției*, în Acta Musei

- Maramorosiensis vol. III , 2005, Editura Muzeul Maramureşului, p. 293-300
54. *Câteva biserici de lemn – monumente de arhitectură – din subzona Izei mijlocii, „Ambăle Vişae” 640 de ani, lucrările celui dintâi Simpozion de istorie a Ținutului Vişaelor, „Serbările Vişeului”, ed. a V-a, 1-3 iulie, 2005, p. 40-45*
 55. L'élevage des moutons dans les Carpates Orientaux – Roumanie – Région de Maramureş – quelques attestations de l'ancienneté et des présences contemporaines, lucrare susţinută în Cehia la Valašské Muzeum Přírodě
 56. *Problematica satului românesc în perioada comunistă. Modalităţi de prezentare*, Publicată în „Caietele ASER” (Asociaţia de Ştiinţe Etnografice din România), nr. 1/2005, Cercetări Culturale, Editura Muzeul Țării Crişurilor, Oradea, p. 137-147
 57. *Satul românesc contemporan între dezvoltare şi disoluţia valorilor tradiţionale*, prezentată la Seminarul Naţional „Patrimoniul Tehnic – indice şi martor esenţial al progresului cultural-istoric” organizat de Comisia Naţională a României pentru UNESCO, Cheia, 22-25 octombrie 2006
 58. *„Instituţia neamului”, care desigur este un „relict” al istoriei, în Maramureş este încă valabilă, şi cred, salvatoare* – interviu realizat de Ioan Mariş, apărut în Revista „Transilvania”, nr. 8-9/2006, Sibiu, p. 1-10
 59. *Bisericile Maramureşului – monumente ale neamului*, apărut în Revista „Transilvania”, nr. 8-9/2006, Sibiu, p. 48-49
 60. *Episcopul Atanasie Rednic din Giuleşti*, apărut în Revista „Transilvania”, nr. 8-9/2006, Sibiu, p. 76-77
 61. *Sarea – fragmentarium ethologicum*, în vol. Sarea, Timpul şi Omul, editura Augusta, Sf. Gheorghe, 2006
 62. *La Auschwitz-Birkenau au fost exterminaţi 38.000 de evrei din Sighet şi Maramureş...*, apărut în Memorie şi mărturisire – omagiu lui Elie Wiesel la 80 de ani, Proiect finanţat de Ministerul Culturii şi Cultelor, Editura Universităţii de Nord, Baia Mare 2008, p. 24-33

63. *Din viața spirituală a românilor din dreapta Tisei*, Caietele ASER, 2008, Oradea
64. *Patrimoniul etnologic din România. Imperativul modelelor, Riturile de trecere în Muzeul satului maramureșean – experimentul Sighet, Conferința Națională ASER, Bușteni, octombrie 2008*
65. *Omagiu savantului Alexandru Artemiu Coman*, Acta Musei Maramorosiensis IV, Sighetul Marmației, 2006, p. 12-19
66. *Ing. Artur Coman – in memoriam*, Acta Musei Maramorosiensis IV, Sighetul Marmației, 2006, p. 83-87
67. *Ing. Artur Coman, urmaș al unui mare neam de nobili români cu implicații în istoria și istoriografia Maramureșului*, Acta Musei Maramorosiensis IV, Sighetul Marmației, 2006, p. 124-145
68. *Acta Musei Maramorosiensis V – Mergem înainte*, Acta Musei Maramorosiensis V, Sighetul Marmației, 2006
69. *Evreii din Maramureș – Istorie și destin 10 Octombrie – Ziua Holocaustului*, , Acta Musei Maramorosiensis V, Sighetul Marmației, 2006, p. 227-235
70. *Un mare profesor, un mare savant și un mare patriot: Academicianul Mihai Pop – 100 de ani de la naștere*, Acta Musei Maramorosiensis VI, Sighetul Marmației, 2009, p. 13-21
71. *Atestări documentare privind viața socială maramureșeană cu accente privind nașterea în tradiția populară*, Acta Musei Maramorosiensis VI, Sighetul Marmației, 2009, p. 144-157
72. *100 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor, director întemeietor al Muzeului Maramureșului*, Acta Musei Maramorosiensis VII, Sighetul Marmației, 2009, p. 11-15
73. *Tematica Muzeului Arhitecturii Populare Maramureșene*, Acta Musei Maramorosiensis VII, Sighetul Marmației, 2009, p. 354-429
74. *Omagiu sociologului și antropologului francez Claude Karnoouh*, , Acta Musei Maramorosiensis VIII, Sighetul Marmației, 2010, p. 15

75. *Direcții de dezvoltare pe termen mediu și lung pentru Muzeul maramureșului din Sighetul Marmației*, Acta Musei Maramorosiensis VIII, Sighetul Marmației, 2010, p. 358-389
76. *Din istoria muzeelor din Sighetul Marmației Palatul Cultural și Muzeul Maramureșului*, Acta Musei Maramorosiensis X, Sighetul Marmației, 2014, p. 179-191
77. *Din istoria muzeelor din Sighetul Marmației II. Câteva scrisori din corespondența lui Vornicu cu mari personalități ale României. Extrase din presa vremii*, Acta Musei Maramorosiensis XI, Sighetul Marmației, 2015, p. 120-144
78. *Maramureșul etnografic la început de mileniu*, Acta Musei Maramorosiensis XI, Sighetul Marmației, 2015, p. 145-149; în colaborare cu Ioana Dăncuș
79. *Colloque au Musee International du Carnaval et du Masque, Binche (Belgique) – le 16 juin 2012. Les masques en Roumanie*, Acta Musei Maramorosiensis XII, Sighetul Marmației, 2016, p. 41-47.
80. *Aniversare ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS la 15 ani de la apariție*, Acta Musei Maramorosiensis XIII, Sighetul Marmației, 2017, p. 16-20

ARTICOLE DIVERSE PUBLICATE ÎN COTIDIENE ȘI PERIODICE etc.

1. *Patrimoniu – Prezențe*, în Rev. Panoramic cultural maramureșean, Baia Mare, februarie, 1975.
2. *Muzeul arhitecturii populare*, în ziarul Pentru socialism, Baia Mare, 29 iulie 1975.
3. *Obiceiuri și datini de iarnă*, în Rev. Tribuna, nr.51, Cluj-Napoca, decembrie 1985.
4. *Documente epigrafice în arhitectura țărănească din Maramureș*, în ziarul Pentru socialism, Baia Mare, 17 mai 1980.
5. *Ziua Internațională a Muzeelor. Manifestări la Sighetul Marmației*, în ziarul Pentru socialism, Baia Mare, 30 mai 1981.

6. *Educația științifică a maselor*, în ziarul Pentru socialism, Baia Mare, 20 mai 1978.
7. *Colecții și colecționari*, în Rev. Maramureș, Baia Mare, decembrie, 1981.
8. *Expoziție de instalații tehnice țărănești*, în ziarul Pentru socialism, Baia Mare, 29 august, 1981.
9. *Arhitectura țărănească*, în Rev. Tribuna, Cluj Napoca, 3 octombrie 1985.
10. *Maramuresckii Muzei v Sighetu Marmației – țentr vihovania*, în ziarul Novit Vik, București, nr. 23 (763), 1 grudnia 1983.
11. *Originalitatea culturii populare*, în Rev. Tribuna, Cluj Napoca, 17 noiembrie 1983.
12. „Metehău” – Dietronar „Rp”, în Rev. România pitorească, nr. 2 (194), București, februarie 1988.
13. *Mărturii. Figură luminoasă de patriot*, în ziarul Pentru socialism, Baia Mare, 8 noiembrie 1989, partea I; 10 noiembrie 1989, partea a II-a.
14. *Vestigii ale identității*, în suplimentul DATINA al ziarului Graiul Maramureșului, Baia Mare, 1 martie 1992.
15. *Magnificul domn Ioan Mihalyi de Apșa (Mihălenii)*, în ziarul Graiul Maramureșului, Baia Mare, 25 ianuarie 1994.
16. *Mecenazi ai Maramureșului*, în Suplimentul nr. 2 al publicației Jurnalul de Sighet, 23-29 octombrie 1995, dedicat Jubileului a 650 de ani de atestare documentară a comunei Sarasău.
17. *Contribuții maramureșene la Marea Unire*, în publicația Jurnalul de Sighet, partea I în nr. 197/2-8 decembrie 1996; partea a II-a în nr. 198/9-15 decembrie 1996.
18. *Apșa de Jos – istorie și documente*, în suplimentul RENĂȘTEREA al publicației Jurnalul de Sighet, nr. 8/24 octombrie 1997.
19. *Un muzeograf de excepție: Francisc Nistor*, în Revista ARCHEUS, Baia Mare, 1, nr. 3 (17), decembrie 1997, p. 40-41.
20. *Maramureșul etnografic la Muzeul Omului din Paris*, în Revista ARCHEUS, 2, nr. 1 (18), martie 1998, p. 17-19.

21. *Plastică. Dorul de casă*, în publicația Jurnalul de Sighet, nr. 8/8-14 martie 1993.
22. *29 iulie 2002 Sighetul Marmăției – se inaugurează un nou muzeu în România – Muzeul Culturii Evreiești din Maramureș – Casa Elie Wiesel*, Revista muzeelor, nr. 1-2/2003, p. 128-135
23. *Sighetul Marmăției, orașul muzeelor*, română și engleză, p. 18-19, în revista *Cultură și turism.ro*, nr. 3/2003
24. În revista *Erdélyi Gyopár*, 1999, nr. 2, 54.(9.) Evfolyam, p. 13,15,16,18,31,51
25. *Maramureșul în pericol?...*, în „Datina”, periodic constănțean de etnologie și fapt cultural, anul XII, nr. 35, iunie 2004, p. 18-20
26. „*Penisul apără de muieri*”, articol apărut în ediția de colecție „Jurnalului Național”, luni, 31 ianuarie 2005, p. 13
27. „*Vinovații: muroii și descântătorii*”, articol apărut în ediția de colecție „Jurnalului Național”, luni, 31 ianuarie 2005, p. 13
28. *Campionii Tranziției – în privința longevității în funcții publice din Maramureș*, articol apărut în Glasul Maramureșului, 2 martie 2005, p. 10
29. Dana și Tudor Călin Zaroianu, *Muza muzeului*, Ziarul Financiar (Ziarul de duminică - anchetă), 8 iulie 2005
30. Gabriela Pele, Ziarul Evenimentul Zilei, nr. 4917, 31 august 2007, Articol „*O chintesență a locului*”, apărut în cadrul articolului „*Cele 7 minuni ale României – Catedralele Maramureșului*”
31. *Artă veche africană în colecțiile Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmăției*, Graiul Maramureșului, 5 octombrie 2007, p. 12
32. *Fierăritul în Maramureș*, Graiul Maramureșului, 6-7 octombrie 2007, p. 12
33. *Biserici de lemn din Maramureș, pe două continente americane*, Glasul Maramureșului, 02.02.2004,
34. *Domnul Profesor Petre Mihalyi (1920-2001)*, Graiul Maramureșului, 13 august 2001

35. *O viață zbuciumată de artist*, Graiul Maramureșului, 7 octombrie 2011
36. *Un om și o colecție inestimabilă*, Graiul Maramureșului, 2012

***FILME ȘTIINȚIFICE ȘI DOCUMENTARE (PROFESIONALE)
FĂCUTE CU STUDIOUL „ALEXANDRU SAHIA” BUCUREȘTI
ȘI ALTE INSTITUȚII SPECIALIZATE***

1. *Tânjaua la Hoteni* - TV1 Italia
2. *Adunarea nepoatelor*. Regia: Paula Popescu – Doreanu.
3. *Diplome maramureșene*. Regia: Paul Orza.
4. *Ceramica de Săcel*. Regia: Olimpia Daicoviciu.
5. *Colinde – obiceiuri de Crăciun și Anul Nou*. Regia: Olimpia Daicoviciu.
6. *Covorul maramureșean*. Regia: Olimpia Daicoviciu.
7. *Cultura lemnului la români*. Regia: prof. Nakazava / Japonia.
8. *Stâna maramureșeană*. Muzeul Național al Japoniei. KIOTO colaborare cu Mitsushiro Shimmen, directorul Muzeului Național
9. Mai multe filme de televiziune.
10. Ciclul de 6 filme documentare privind obiceiurile de peste an și din ciclul familiei - TVR
11. Filmul despre Bisericile de lemn din Maramureș

INTERVIURI

1. *Convorbiri despre mari valori ale poporului român: „Orice muzeu e șansa unei renașteri viitoare”*, în Rev. Flacăra, București, 23 octombrie 1987. Interviu de Ion Zubașcu.
2. *„Muzeul constituie un important factor de educație”*, în ziarul Pentru socialism, Baia Mare, 20 septembrie 1973. Interviu de Ion Ardeleanu – Pruncu.
3. *Artizanat vagy népművészet?*, în ziarul Banyavideki Faklya, Baia Mare, 20 octombrie 1979. interviu de Rosznyai Balint.
4. *Neprajzi Múzeum – a szabadság*, în ziarul Banyavideki Faklya, Baia Mare, 20 octombrie 1974. Interviu de Racz Albert.

5. *Cercetare folclorică la Poienile Izei*, în ziarul Pentru socialism, Baia Mare, 28 august 1973. Interviu de Gheorghe Pârja.
6. *A maramarosi nepmuveszet hirneve a nagyvolagban*, în ziarul Banyavideki Faklya, Baia Mare, 5 iunie 1982. interviu de Cosma Gyorgy.
7. *Die schopferische Begabung unserer Bergabauern – Besuch im Freilichtmuseum bei Sighet*, în Revista VOLK UND KULTUR, București, 30/5, 1978. Interviu de Brigitte Krug.
8. *O rezervație de arhitectură populară*, în Rev. Flacăra, București, 23 iulie 1981. Interviu de Gheorghe Arion.
9. *Muzeul și rosturile sale instructiv – educative*, în ziarul Pentru socialism, Baia Mare, 5 octombrie 1982. Interviu de Pamfil Bîlțiu.
10. *Interviu cu domnul director Mihai Dăncuș, directorul Muzeului Maramureșului, Sighet* – publicat în *Jurnalul de Sighet* nr. 188 din 30 septembrie – 6 octombrie 1996, a consemnat Nicolae Iuga
11. *Din nou, despre ce ne doare atât de tare: DISPARIȚIA TRADIȚIEI TĂRĂNEȘTI*, Mihai Dăncuș, directorul Muzeului Maramureșului, apărut în *Formula As* nr. 375, 16-23 august 1999, consemnat de Sandală Anghelescu
12. *Casa noastră-i cât o lume* – convorbire cu Mihai Dăncuș, directorul Muzeului Municipal din Sighetul Marmăției, interviu de Anda Raicu, apărut în revista *România pitorească* nr. 9 (165), p. 6-7
13. *O conferință internațională la Muzeul din Sighet*, interviu consemnat de Marin Slujeru, *Jurnalul de Sighet*, 26 august 1993
14. *„Primarul” satului Dobăieș a inaugurat Europa Muzeu KM Zero*” – interviu de Florentin Năsui în *Graiul Maramureșului*, 16-17, septembrie 2000
15. *Satul maramureșean ca muzeu în buricul Europei*, interviu de Florentin Năsui, *Graiul Maramureșului*, 14 septembrie 2001

16. *Cartea mea-i fiule, o treaptă* – interviu cu Dl. Mihai Dăncuș în Revista „Colegiul Național Dragoș Vodă”, interviu luat de Mălina M., nr. 25, martie, 2001
17. *Witness to Hystory* – interviu luat de Sheilah Kast, publicat în P.B.S. Frontline/World, octombrie 2002, USA
18. *Berbești – În umbra orașului cresc oameni minunați*, interviu articol de Florentin Năsui, Graiul Maramureșului, 16.02.2004
19. *Ctitorul de muzee: Mihai Dăncuș, directorul Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmăției*, Gazeta de Maramureș, 22.03.2004
20. *Mihai Dăncuș – Din centrul Europei în centrul lumii sau din Maramureș la Washington*, interviu luat de Gheorghe Pârja și publicat în cartea „Dialoguri cu ferestre spre nord”, Editura Limes, Cluj Napoca, 2005, p. 139-146
21. *Azi, în prezența sa îl omagiem pe sociologul francez Claude Karnoouh*, Graiul Maramureșului, 23.05.2005
22. „*Instituția neamului*”, care desigur este un „relict” al istoriei, în Maramureș este încă valabilă și, cred, salvatoare – interviu luat de Ioan Mariș și publicat în Revista Transilvania 8-9, 2006, Sibiu
23. *Printr-un proiect european se întregește „satul primordial” al Maramureșului*, Graiul Maramureșului, 05.08.2009
24. *Roata morii se învâртеște la Muzeul Satului*, Graiul Maramureșului, 12.10.2010
25. *O sărbătoare pentru prietenii muzeului și muzeelor din toată lumea*, realizat de Florentin Năsui, Graiul Maramureșului, 8.01.2011
26. *Dicționar cu prietenii, Mihai Dăncuș (I, II)*, 1.06.2011, reporter Ion Vădan
27. Dan Gheorghe, *Cum a fost pusă pe foc „Civilizația maramureșeană a lemnului”* în România liberă, joi, 10 noiembrie, 2011, p. 1-6
28. Dan Gheorghe, *Turiștii străini, singura șansă de supraviețuire a caselor maramureșene*, România liberă, vineri, 11 noiembrie 2011, p. 1-4

REFERINȚE CRITICE / RECENZII LA LUCRĂRILE PUBLICATE

a) Cărți

Zona Etnografică Maramureș, Editura *Sport – Turism*, București, 1986.

1. Prof. univ. Dr. Doc. Mihai Pop, *Păstrarea identității*, în Revista Contemporanul, București, nr. 12 (2.105), 20 martie 1987.
2. Vasile Vetișanu, Studii. *Maramureșul etnografic*, în Revista Luceafărul, București, nr. 6 (1.343), 6 februarie 1988.
3. Anda Raicu, *Lecturi. Maramureș, Țară veche...*, în Revista România pitorească, București, nr. 5 (185), mai 1987.
4. Dr. Nuțu Roșca, *O monografie etnografică a Maramureșului*, în Revista Vatra, Târgu Mureș, nr. 4, aprilie 1987.
5. Ecaterina Dulcu, Mihai Dăncuș, „*Zona etnografică Maramureș*”, Editura Sport – Turism, 1986, în Revista Muzeelor și Monumentelor. Muzee, București, nr. 5, 1987, p. 93.
6. Aurel I. Brumaru, *O urcare în Maramureș*, în Revista Astra, Brașov, nr. 10 (193), octombrie 1987.
7. Dr. Ion Chiș Șter, *O valoroasă lucrare despre „arhiva nescrisă” a Maramureșului*, în ziarul Pentru Socialism, Baia Mare, 14 noiembrie 1986.
8. Cartea a mai fost prezentată de:
 - înv. Ion Berinde în Ședința din luna noiembrie 1986 a Cenaclului literar „George Coșbuc” din Sighetul Marmăției. Recenzia a fost publicată în Revista cenaclului, *Marmația socialistă*, ianuarie 1987.
 - George Antohi la Radio București în emisiunea „*Miorița*”, noiembrie 1987.

Acta Musei Maramorosiensis,

1. Pamfil Bîlțiu, „*Acta Musei Maramorosiensis*” o prestigioasă apariție editorială, în Pro Unione, Editura Pro Unione, Anul VII, nr. 1-2 (17-18), - iulie 2004, p. 184-185

Muzeul Etnografic al Maramureșului, Sighetul Marmăției, Editura Museion, București, 1995

1. Augustin Cozmuța, *Etnografie sigheteană*, în ziarul *Graiul Maramureșului*, serie nouă, Baia Mare, anul VIII, nr. 1973, 5 septembrie 1996.
2. Beres Ioszeff, *Maramaros Neprajzi muzeuma – Maramarossziget*, în publicația *Szigeti Turmix*, Sighetul Marmăției, nr. 121, 24 noiembrie 1995.

Maramureș – un muzeu viu în centrul Europei, Editura Fundația Culturală Română, București, 2000

1. Pamfil Bilțiu, *O sinteză – album despre Țara Maramureșului*, Revista Pro Unione, Fundația Culturală Pro Unione, anul III, nr. 3-4, (7-8), Baia Mare, decembrie 2000, p. 162-163
2. Aurel Chiriac, *Maramureș – Tradiție și unicitate*, Revista Familia, nr. 1, ianuarie 2001, Oradea, p. 111-112
3. Iștván Dumitru, *Gânduri despre o carte – Maramureș - un muzeu viu în centrul Europei*, în *Graiul Maramureșului*, 21 februarie 2001
4. Pamfil Bilțiu, *Ghid de călătorie în centrul Europei*, Glasul Maramureșului, 2 decembrie 2000
5. Bura Miklós, *Konivbemutatok*, Szigeti Turmix, 20 octombrie 2000

Măști și jocuri cu măști din Maramureș, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2008

1. Iștván Dumitru, *Măști și jocuri cu măști din Maramureș: măști, mascoide, mascaroane și jocuri cu măști*, în *Graiul Maramureșului*, 22 februarie 2010

Obiceiuri din viața omului în Maramureș - Nașterea și Copilăria, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2010

1. Ion Mariș, „*Obiceiuri din viața omului în Maramureș. Nașterea și copilăria*”, Nord Literar, nr. 4, aprilie 2011
2. Pamfil Bîlțiu, *O lucrare de referință a etnologiei românești actuale*, în Graiul Maramureșului, 24 decembrie 2010

ALTE REFERINȚE

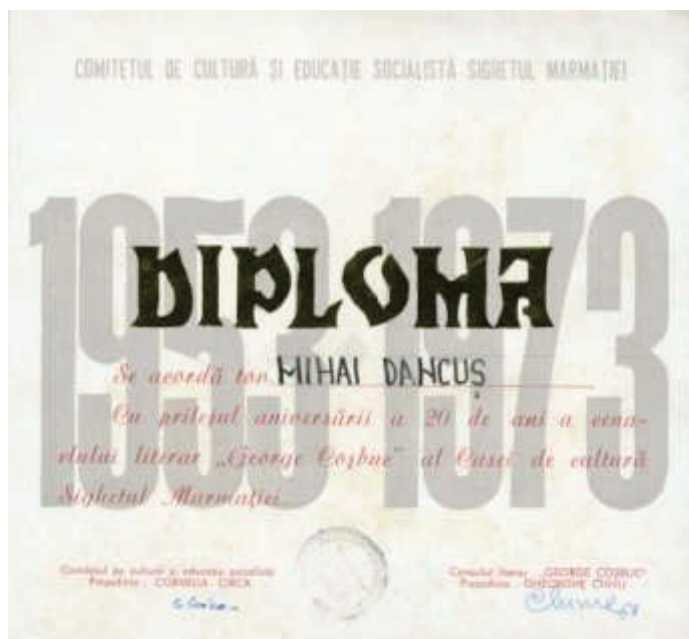
În cărți cu caracter enciclopedic:

1. Iordan Datcu, în *Dicționarul folcloriștilor*, vol. 2, Editura Litera, București, 1983, p. 102-103.
2. Ioan Opriș, *Istoria muzeelor din România*, Editura Museion, București, 1994
3. Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, Editura SAECULUM, București, 1998, vol. I, p. 216-217.
4. Laura Temișan, O. Marinescu, A. Brezovski, *Autori maramureșeni – Dicționar BIO-BIBLIOGRAFIC*, Editura UMBRIA, Baia Mare, 2000, p. 172-174.
5. *Who's Who în România*, Pegasus Press, București, 2002, p. 181
6. Jiří Langer, *ATLAS PAMÁTEK – Evropská muzea v Přírodě*, Baset, Praha, 2005, p. 580-588
7. Ioan Godea, *Etnologia română contemporană. Lexicon bibliografic ilustrat*, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 129-130
8. Elena Dăncuș, *Bibliografia selectivă a etnografiei și folclorului românesc, 1944-1974*, publicată de Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, București, 1976; citatele de referință 1256 (p. 149) și 2864 (p. 349)
9. Alexandru Filipașcu, *Enciclopedia Familiilor nobile maramureșene de origine română*, ediție îngrijită de Ion și Livia Piso, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2006, p. 69
10. Dorin Ștef, *Istoria folcloristicii maramureșene*, Editura Etnologica, Baia Mare, 2006
11. Carol Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, vol. I, II, Editura Eurotip, Baia Mare, 2011 (17 referiri)

În alte publicații:

12. Laurențiu Ulici, *Sufletești*, în Revista *Contemporanul*, București, nr. 17, 29 aprilie 1977, p. 8.
13. Jean – Marie DEL GENINI; Dr. Weisbecker, Cristiane et Patrick; Lydia Bloch; Pierre et Marcelle VINCENSINI, *Mihai Dăncuș en Lorraine, în R.L.M.M. Rencontres Lorraine – Maramureș – Moldave, Bulletin d'information*, Nancy / France, nr. 4, iunie 1995.
14. Ilie Moise, *Dr. Mihai Dăncuș la 60 de ani*, în Studii și comunicări de etnologie, Tomul XVI, 2002, serie nouă, Sibiu, p. 272 și urm.
15. Valentin Băițan, *Laudă neamului – Jurnal memorial cultural*, Editura Umbria, Baia Mare, 2002, p. 65, 200, 228
16. Kosei Miya, *Maramureș – The heart of Europe*, Ed. Editioni Cometa, Rome, June, 2004, reflections, p. 141-142
17. Carlo Perogalli, *Civico Museo Archeologico di Erba*, Quaderni Erbesi, vol. V, Lito - Tipografia G. Malinverno, Como - Via C. Cantu 51, p. 47 și 55 (despre muzeu)
18. Ioan Godea, *Muzeotehnică*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2007, p. 92
19. Bura Miklós, *Magyar ház a falumúzeumban*, în Szigeti Turmix, 22 septembrie 2000
20. Bura Miklós, *Szemelvények a Teli Népszokások Fesztivaljának eseményeiből*, în Szigeti Turmix, 25 ianuarie 2002
21. Gheorghe Pârja, *Cronicar al satului primordial*, în Graiul Maramureșului, 9-10 februarie 2002
22. *Premiile pentru patrimoniul cultural național pe 2001*, Ministerul Culturii și Cultelor, București, 29 martie 2002, Cuvânt înainte de Prof. Dr. Ioan Opriș
23. Delia Hayer, *Sighetul Marmăției – Muzeul etnografic deține o casă din sec. al XVI-lea*, în ziarul Informația Zilei, joi, 8 noiembrie 2001
24. Mazalik Alfréd, *Mármaros azevszadok tükrében*, în *Maramorossiget*, 2001, p. 190-192
25. Gheorghe Pârja, *Dialoguri în Centrul Europei*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 7-8
26. Gheorghe Pârja, *Cronicar al satului primordial*, în Graiul Maramureșului, 9-10 februarie 2002

ANEXA 2

Procedur. 10 Data: 1.6.2004
Procedur. 10/1000 C. Ștefan

MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR ORADEA

DIPLOMA

PRO MUSEO VARADIENSIS

Se acordă **Domnului dr. Mihai Dăncuș**, directorul Muzeului Maramureșului din Sighetu Marmatiei, pentru devotamentul arătat față de cauza muzeelor din România și, mai cu seamă, pentru o viață închinată unei instituții muzeale care, de la întemeiere și până astăzi, datorită celor care au susținut-o și au respectat-o, a reușit să se impună în țară și în afara ei ca un exemplu de punere în valoare, cu profesionalism și suflet deschis, a Patrimoniului Nepereche teaurizat, definitoriu Maramureșului istoric, României și civilizației tradiționale dintr-o străveche vatră de locuire românească.

08. 09. 2006

Director
Aurel Chiriac
dr. Aurel Chiriac

ROMÂNIA
MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII, TINERETULUI ȘI SPORTULUI

Inspectoratul Școlar al
Județului Maramureș

Casa Corpului Didactic
Maramureș

Unitatea Culturală din
Rondeta, Filiala Maramureș

Liceul „Taras Sevcenko”,
Sighetu Marmatiei

Purtători media: „Glasul Maramureșului”, SRR-Radio Sighet

Diplomă de mulțumire

Se acordă domnului dr. MIHAI DĂNCUȘ, director Muzeul Maramureșului, membru al juriului, pentru sprijinul acordat la desfășurarea activităților în cadrul Simpozionului și Concursei Naționale „Obiceiuri și tradiții de Paște la români și la minoritățile naționale din România”, Ediția I, organizat de Liceul „Taras Sevcenko” din Sighetu Marmatiei, județul Maramureș, în perioada 26-29 aprilie 2011.

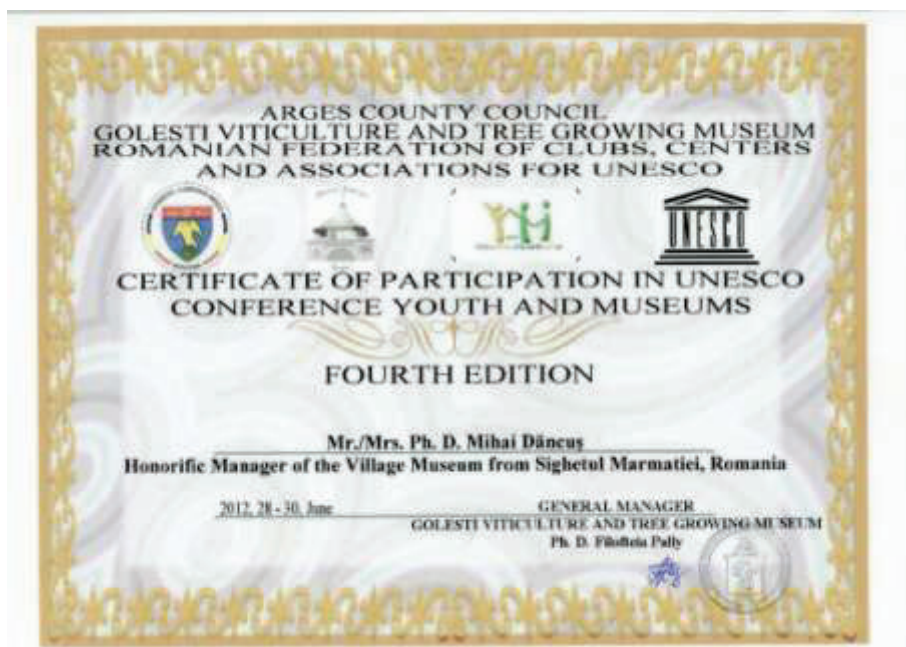
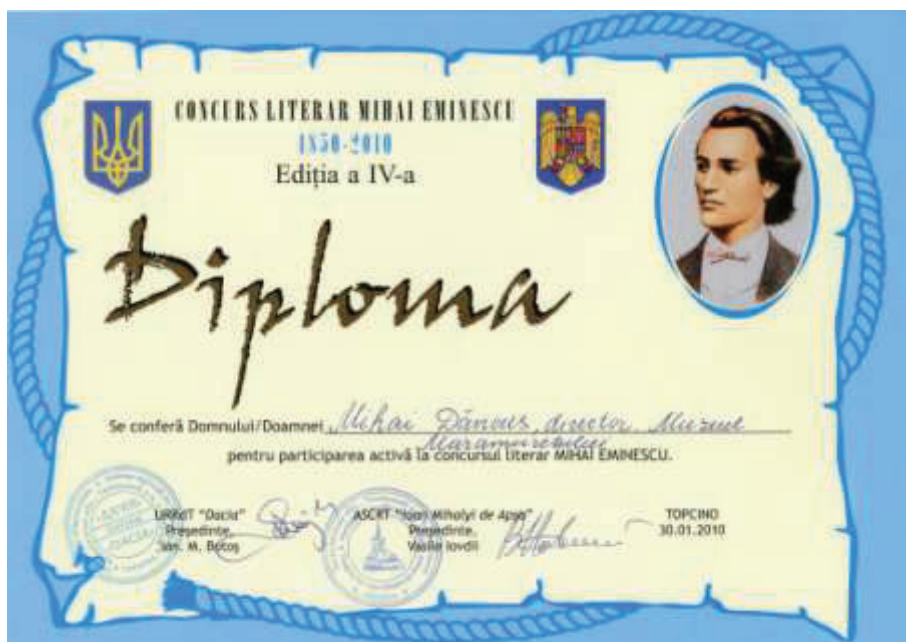
Inspector școlar general,
prof. Mariana Pop

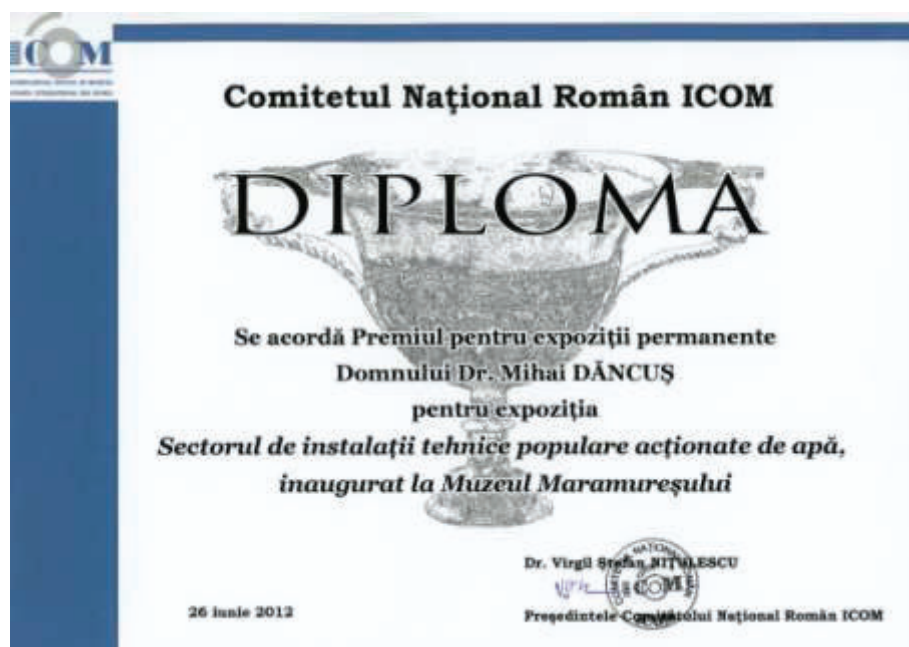
Director CDD Maramureș,
prof. Gheța Todor

Director Liceul „Taras Sevcenko”,
prof. Mihail Căciș

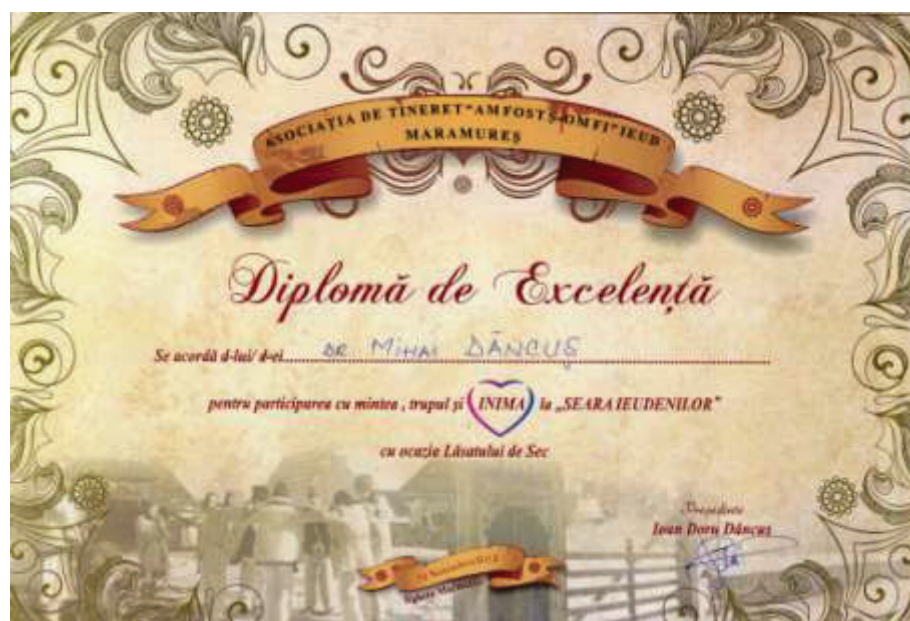

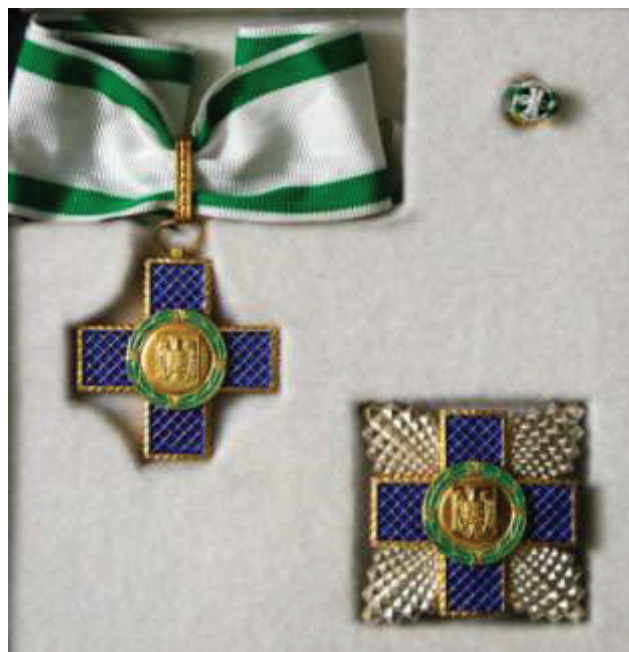

Sighetul Marmăției
680 de ani de atestare documentară

*"Întotdeauna, suntem datori
înaintașilor noștri și nouă înșine*

Septembrie 2006

Doi prieteni muzeografi din nordul României: Ioana și Mihai DĂNCUȘ

Prof. univ. dr. Ioan OPRIȘ

Când au trecut atâtea ani de când ne cunoaștem? Parcă a fost ieri când, în lună de primăvară a anului 1972 Mihai a participat la cursul de muzeografie – *Tehnici și metode noi de cercetare*, condus de mine la Centrul de Perfecționare de pe Dorobanți. Îi invitasem pe Mihai Pop, Georgeta Stoica, Sanda Golopenția, Vasile Caramelea, Constantin Eretescu, pe Tancred Bănățeanu și Gheorghe Focșa să le vorbească despre noutățile domeniului. Grupul de muzeografi participanți la curs îi cuprindea pe mulți dintre cei care, în anii următori, se vor afirma ca buni profesioniști, începând cu Liviu Mihăilescu (Muzeul Brăilei) și până la Sabin Șainelic (Muzeul Județean Baia Mare). Printre aceștia, Mihai era net detașat, arătând un interes special, înlesnit, poate de bunele legături avute cu Mihai Pop. Ne-am remarcat reciproc și am descoperit ușor afinități, așezând temeliile unei prietenii pe viață.

Când, prin Gheorghe Focșa, practica din program a cuprins Oașul - acesta având în directorul Muzeului Satului nu doar un susținător, ci și pe cel care l-a convins pe Iosif Uglar (prim secretar al județenei de partid Satu Mare) să sprijine direct înființarea unui muzeu la Negrești - grupul (sub conducerea mea, ca organizator, și respectiv a doamnei Georgeta Stoica, reprezentanta autorității, a Consiliului Culturii și Educației Socialiste) a fost repartizat, pe comune, în Oaș. Misiunea participanților fusese clar formulată: documentare și cercetare asupra unui subiect, alcătuirea unei documentații și achiziții din teren. Îi văd aieva, parcă, pe Liviu Mihăilescu reconstituind un cuptor de olar de la Vama, adus și refăcut în muzeu, iar pe Mihai Dăncuș aducând în spate un ancadrament de fereastră găsită la Racșa și salvată de la pieire prin muzeologizare. De altfel fiecare din cei 20 de participanți la cercetarea de teren și montarea expoziției cu obiectele identificate și salvate s-a regăsit la inaugurarea Muzeului Țării Oașului printre fondatorii acestuia. Lucrând împreună, sub

bagheta doamnei Georgeta Stoica – pentru și la acest muzeu, acelui grup îi păstrez o amintire deosebită pentru seriozitatea, priceperea și solidaritatea sa, în cadrul lui Mihai Dăncuș desprinzându-se, parcă, prin o cunoaștere deosebită a realităților oșenești și o maximă identificare cu stilul de viață al celor din Țara Oașului, vecinii săi.

La 16 februarie 1973, deci la o jumătate de an distanță de la practica oșenească, prietenul Dăncuș și-a trimis lucrarea teoretică rezultată în urma „strădaniilor din Oaș”; între timp revizitase zona și muzeul, despre care deja C.C. Giurescu și Manea Mănescu notaseră cuvinte elogioase în cartea de impresii. Îmi scria că „eficacitatea laturii practice a cursului a fost rapidă și mare. Eu rămân convins că și latura teoretică a fost foarte binevenită însă rezultatele urmează să se vadă în timp”¹. La Sighet, timpul îi era foarte drămuț, trebuind să răspundă multor cerințe căci „în muzeele mici munca muzeografului se desfășoară pe o multitudine de planuri – de la latura administrativă, care cel puțin pe noi ne copleșește (neavând serviciu de administrație proprie) și până la aceea de așa-zisă cercetare, totul cade în sarcina muzeografului. Nemaivorbind de șicanele și greutățile pe care le întâmpinăm din cauza mentalității și îngustimii în vederi a unora... La fel și știți și sarcinile pe linia vastei acțiuni de educare a maselor în urma documentelor de partid și de stat. Facem de toate, dar nu ne lăsăm! Facem și muzeografie, și facem și cercetare! Eu am mari speranțe în generația tânără de muzeografi care este acum în formare”². Mărturisirea colegială, plină de înțelegere și explicativă față de situația ingrată a specialistului din muzeele mici și mijlocii, rezulta dintr-o experiență directă, cam amară, dar caracteriza în fapt o situație generală. Din acea scrisoare rezulta și stadiul proiectului muzeului în aer liber de pe Doboieș – minunata împlinire a străduințelor depuse vreme îndelungată pentru a da viață Muzeului arhitecturii populare din Maramureș. La acea dată reușiseră „să elaborăm tematica și este gata deja și proiectul”, despre care „cu bucurie vă spun că este grandios”, dar „avem nevoie de paciență și înțelegere și am convingerea că se va materializa cu toate greutățile

¹Cf. scrisoarea, dactilografiată, semnată, datată, în fond Ioan Opriș, Muzeul Național de Istorie a României.

²Ibidem.

inerente ce se ivesc”¹. Rezultă din aceste rânduri stadiul avansat al unui mare proiect, aflat spre încheierea sa după ani de cercetare și identificare în teren a celor mai expresive gospodării tipice și caracteristice Maramureșului: o cercetare sistematică, efectuată de un bun cunoscător al locuirii și de un specialist devotat unei lucrări dificile, dar clar asumate. De altfel și scrie direct că „din analiza obiectivă a patrimoniului deja existent precum și a proiectului, cu sufletul curat, fără să ne lăudăm, putem anticipa că realizarea acestui deziderat va fi una din cele mai frumoase victorii a muzeografiei etnografice românești”². Împărtășindu-mi aceste „rânduri de bucurii și dureri”, Mihai Dăncuș, mă asocia cu cei care – onorabil și lăudabil! – i-au urmărit stăruințele și, pe cât au putut, l-au sprijinit să le ducă la bun sfârșit³.

Într-adevăr, nu peste mult timp, de la proiect s-a trecut la lucrarea propriu-zisă, împlinindu-se astfel năzuința afirmată de un grup de intelectuali maramureșeni, veche și orgolioasă desigur, de a așeza „la vedere” spre Tisa, spre frații de dincolo de râu, un sat istoric, ce pledează pentru unitatea lor seculară. Între aceștia, ferventul activ și profesionistul aplicat s-a dovedit a fi, spre norocire, Mihai Dăncuș, care a dus un proiect la bun sfârșit, înzestrând Maramureșul cu un etalon, și totodată brand național⁴.

Sunt printre cei care am văzut direct și-n repetate rânduri cum a „crescut” muzeul, putând depune mărturie asupra cronoistoriei acestuia; am participat de altfel și la unele din lucrările patronate de muzeu, începând cu vara anului 1973, când am fost asociat la cercetările de la Poienile Glodului. Nu le pot înșira însă aici pe toate, fiind prea numeroase, iar contribuțiile mele, desigur, prea modeste. Pot, în schimb, să evoc minunata prietenie dintre noi, incluzând-o aici și pe Ioana, frumoasa soție a lui Mihai și neuitând, firește, fiicele lor, Oana și Mihaela. Punctul de plecare l-a constituit căsătoria lor, la care

¹Ibidem.

²Ibidem.

³Vezi elogiuul nostru, *Mihai Dăncuș septuagenar*, în Mihai Dăncuș. *Documentar bibliografic aniversar*, Eurotip, Baia Mare, 2013, pp. 46-47.

⁴Adăugăm că, directorul de atunci al muzeului, Francisc Nistor (un mare animator cultural și un sprijinitor al conexiunismului) își are merite clare în reușită, ca lider local ascultat, dar lucrarea de conținut, cea tematică, cea de selecție și cea de asamblare muzeotehnică i-a aparținut lui Mihai Dăncuș.

am și luat parte, ca invitat, la Sighet. De atunci și până de curând, Ioana și Mihai au fost nedespărțiți, afirmând, și în muzeografie, puterea familiei. Împreună în muzeu, pe teren, la sesiunile și reuniunile de specialitate, Dăncușii rămân un exemplu. În casa lor, Ioana a oficiat de atâtea ori, discret dar concret, oferind ospitalitatea desăvârșită, îngăduind întâlniri tumultuase, adeseori, adunându-i pe cei veniți la Sighet în jurul mesei. Nu s-a plâns niciodată de mulțimea oaspeților, oferind cu gentilețe, în numele familiei, acestora loc și cadru potrivit unor adevărate colocvii naționale cu participarea multor confrăți din străinătate. Nu este niciunul dintre cei care au scris despre și au prezentat Maramureșul, să nu se fi bucurat de omenia Dăncușilor! În multe din lucrările lor, Mihai se poate regăsi ca autor sau coautor (menționat doar la mulțumiri), la altele își recunoștea sugestii sau idei dezvoltate și tratate altfel. De toate s-a bucurat!

Dacă Sighetul are astăzi cu ce se mândri - alături de colecții splendide și valoroase, muzee și case memoriale evocatoare de trecut glorios -, în mod definitoriu și-ntr-o prezentare modernă se poate recunoaște amprenta științifică, vizionarismul lucid și o dragoste pentru ai săi din partea Dăncușilor.

În vara anului 2015, la Călinești, ne-am petrecut din nou câteva zile împreună, bucurându-ne de minunata adunare populară pe care o conferință UNESCO a prilejuit-o. Mai rar să vezi sute de săteni în straie populare autentice, purtate fără vreo morgă studiată, ca la televizor! Ioana le-a dedicat lor, maramureșenilor orgolioși de limbă, de port, de satele lor, de neamurile lor minunate lucrări. Pe una dintre acestea, privind portul popular, am avut onoarea să o și recomand cititorilor ca o carte făcută din o foarte bună cunoaștere, din respect și iubire față de cei dintre care și autoarea provenea.

Prieteni de-o și pe viață, Dăncușii au oferit – mie și atâtor alți confrăți – bucuria de a măsura în fapte și direct valoarea prieteniei.

M-am regăsit pe mine, cu avânturi și cu numeroase poticneli în multe din cele făcute și de prietenul Mihai Dăncuș: la Asociația Muzeelor în Aer Liber, în largi dezbateri asupra legislației de patrimoniu în evaluarea incuriei financiare pe seama susținerii etnografiei de urgență. Muzeul și iar muzeul – ca un centru major al

discuțiilor noastre comune – a dominat întâlnirile dintre noi. Pe Mihai m-am bizuit fără nici o îndoială că orice lucrare i s-ar fi încredințat ar fi dus-o la bun sfârșit. A dovedit-o cu prilejul pregătirilor pentru Folk Life Festival – Open Gate de la Washington: lui i s-a încredințat coordonarea edificării bisericii de lemn - prezentată pe Mall-ul de la Washington în vara lui 1999, ca și asigurarea cooperării meșterului Bârsan pentru demonstrația ciopririi porților. Tot la recomandarea lui a fost inclus în program ansamblul "Voievozii" cu obiceiuri de nuntă din Maramureș¹. Fără eforturile sale (vreme de vreo 10 luni), reușita României la acest grandios eveniment n-ar fi fost atât de mare! Nu-i voi uita, nu doar eu, pregătirea laborioasă a organizării Muzeului "Casa Elie Wiesel" din Sighet, culminând la 29 iulie 2002, cu vizita invitatului și a președintelui României, Ion Iliescu, la deschiderea acestuia și-n Muzeul de pe Doboieș. Categorie, Mihai Dăncuș a adus faimă Maramureșului, atât acasă, cât și în străinătate! El și muzeul pe care l-a condus! I-am evocat, așadar, prin câteva – doar câteva! – momente reușitele. Depun mărturie că s-a bucurat de toate, cheltuindu-și energia și talentul, fără să se plângă sau să ceară compensație.

Cu doar 4 ani în urmă, la 12 noiembrie 2016, Mihai mi-a scris trimițându-mi lucrarea sa "Ieudul Maramureșului și valorile sale – Casa muzeu Dunca Pâțu (2007)", pe care a așezat o caldă dedicație: "Nu-mi dau seama cum trec anii și poate multe din marile <<datorii>> față de Maramureș rămân în stadiul de proiect, multe dintre ele gata de tipar sau înfăptuire. Nu mai am, de câțiva ani, randamentul pe care-l aveam înainte"². Îi scrisesem atunci despre alegerea venerabilei Doamne Georgeta Stoica la Academia Română, ca membru de onoare, Mihai bucurându-se: "Este o recunoaștere a domeniului nostru. Poate că meritau și alții această înaltă "demnitate", dar iată că recunoașterile vin poate prea târziu. De fapt încep să cred cu adevărat într-un anume fel *de a fi al nostru...*"

¹ Am reamintit nu îndestul acest suport și totodată efort excepțional în *Călătorii și impresii. Amintiri răzlețe*, Editura Oscar Print, București, 2019, pp. 339-346.

² Cf. scrisoare, Sighetu Marmăției, 12 nov. 2016, în arhiva autorului acestei evocări

Luptător pentru adevăr și dreptate, Mihai era încercat de momentul ieșirii la pensie, din locul căruia i-a dedicat lucrul său de netăgăduit.

Încercat, dar nu doborât! L-a doborât însă o boală necruțătoare, de care nu prea sunt căi de scăpare. Am rămas în legătură cu el, prin telefon, dând și primind încurajări de la un prieten de neuitat. Până în ultima sa zi! Așa rămâne în memoria mea, mereu și direct va rămâne în memoria a lor săi și se cuvine să rămână și-n memoria maramureșenilor, cărora le-a dedicat o viață de însuflețite fapte de cea mai aleasă și curată calitate. Un mare și distins muzeograf, un OM cu harul dăruirii, un prieten pe care s-au sprijinit mulți dintre noi, un creștin iubitor de Neam și Țară exemplar – iată cum trebuie privit Mihai Dăncuș. Modelul său arată spre ceea ce trebuie să facem pentru a avea drept la recunoștință.

In memoriam Mihai Dăncuș (11.II.1942 - 31.VII.2020)

Dr. Ilie MOISE

Deși știam că în ultima vreme sănătatea sa lasă tot mai mult de dorit..., speram, cu naivitate, într-un miracol și evitam, în discuțiile telefonice, orice trimitere la o boală sau alta. Încropisem – în graba mare – la începutul anului, o *prefață* la

volumul său despre *Manuscrisul Koman* și-l întrebam, adeseori, despre stadiul editării acestei cărți. „Sub tipar” – eternul răspuns pe care-l primeam părea golit de orice speranță, de gândul că l-ar mai fi putut vedea... imprimat.

Și totuși... vestea încetării din viață m-a lovit ca un trăsnet, spunându-mi răspicat că pentru prietenul meu, *Mihai*, marea trecerea a început. Am sunat-o pe Ioana, dar... în situația dată, cu siguranță alte probleme aveau prioritate. Într-o atare situație, am așezat pe hârtie câteva fraze, pe care, mai târziu, colega mea le-a trimis pe *Facebook*.

Mi s-au derulat, apoi, prin fața ochilor, *momente* din lunga noastră amicitie, întâlniri de suflet – fie la *Sibiu*, în *Maramureș* sau la Muzeul Satului... din *București*. L-am revăzut cu ochii minții, dar și în câteva fotografii răzlețe la *Sighet* – în timpul primului *Colocviu Național de Etnologie* (1991), la *Sibiu*, pe aleile *Muzeului* din *Dumbrava*, la Muzeul Satului... din *București*, în fața *Casei Cut* sau prin *Blaj* – la Conferința Națională ASER din 2018, ușor *transfigurat* de întâlnirea cu Blajul lui *Inochentie Micu-Klein* în catedrala unde-și doarme somnul de veci cel mai important român din Ardealul veacului al XVIII-lea.

Momentul cel mai apropiat inimii mele rămâne cel din decembrie

2008, când am participat la cea de-a XI-a ediție a *Festivalului datinilor de iarnă „Marmația 2008”*. Dincolo de momentul aniversar în sine, marcat prin *Târgul de artă populară, Vernisajul expoziției de sculptură Ioan Bledea și Alaiul datinilor de iarnă*, componenta științifică a festivalului – *Sesiunea de comunicări* pe teme de etnografie și folclor – a adunat, la *Sighetul Marmației*, personalități ale domeniului din Maramureșul istoric (inclusiv Transcarpatia), dar și din celelalte zone ale României: prof. univ. dr. *Ioan Godea* și prof. univ. dr. *Aurel Chiriac* (Oradea), prof. univ. dr. *Ioan Opriș* (București), dr. *Ligia Fulga* (Brașov), dr. *Filofteia Pally* (Golești, Argeș), prof. univ. dr. *Ilie Moise* (Sibiu). Impresionat de excelenta organizare a festivalului, dar mai cu seamă de calitatea de excepție a comunicărilor prezentate, în cuvântul de salut rostit la deschiderea sesiunii de comunicări științifice, am adus un omagiu acelor care au început organizarea *Muzeului din Sighet* (Francisc Nistor) dar și acelor care continuă să transforme *Dealul Doboieș* într-un superb *parc național al identității zonale: Mihai și Ioana Dăncuș*. Ei stau de strajă, cu mintea și sufletul, la păstrarea intactă a patrimoniului și a identității românești. Și i-am felicitat în numele Universității și al Institutului din Sibiu pentru tot ce au clădit frumos și durabil la fruntariile de nord ale României. Vizita în *Apșa de Jos*, însoțită de dr. *Ioan M. Botoș* - președintele Uniunii regionale a românilor din *Transcarpatia* (Ucraina), a însemnat pentru mulți dintre invitați o întâlnire unică, de o apartență încărcătură emoțională, cu românii din cealaltă jumătate a Maramureșului istoric datorată, cu siguranță, *abilităților și diplomației* lui Mihai Dăncuș. În zilele următoare am ajuns împreună cu familia Godea la *Băile Ocna Șugataș*, moment de care mă leagă atâtea și atâtea amintiri de neuitat. Amfitrionul nostru, *Mihai Dăncuș*, a avut, apoi, grijă să vizităm, însoțiti de muzeografi competenți, *Memorialul de la Sighet* și *Casa Elie Wiesel*. Să mai amintim că cele 7-8 familii de etnografi, prezente la *Marmația 2008*, au petrecut împreună noaptea dintre ani, grație unei desăvârșite organizări datorate directorului *Muzeului Maramureșului*.

Acesta a fost *Mihai Dăncuș* – omul și prietenul, cercetătorul de marcă (a scris 12 cărți despre identitatea Maramureșului!) și un conferențiar de elită. Acum, când am rămas doar cu amintirile și cărțile prietenului Mihai, să-i urăm drum lin printre stele și să-l păstrăm, pentru totdeauna, în sufletele și în inimile noastre!

Un gând pios, o lacrimă și o speranță. Mihai DĂNCUȘ - prieten pentru eternitate

Dr. Filofteia PALLY

Sunt oameni despre care nu poți vorbi la timpul trecut. Ei fac parte intrinsecă din ființa ta, îi simți pulsând permanent în gândurile tale, ca într-o realitate paralelă, dar credibilă.

Mihai Dăncuș, personalitate strălucită a etnografiei românești, ne-a dăruit, lăsându-ne moștenire, o operă uriașă, capabilă să traverseze timpurile, prin valoarea universală pe care o exprimă Muzeul satului maramureșean, unul dintre puținele muzee în aer liber, care te transpun în lumea de odinioară a satului românesc.

Încă nu văzusem acest loc, atunci când l-am cunoscut. Mă aflam la începutul carierei mele de muzeograf, la Muzeul Golești, unde învățam „să fiu”, (obicei pe care, din fericire, l-am păstrat!); era prin anii '86-'87, într-o vară fierbinte, când și-au făcut apariția, la muzeu, Mihai și Ioana Dăncuș, împreună cu două fetițe gingașe, blonde, cu părul împletit în codițe rebele. Ce apariție încântătoare, ce oameni frumoși, cu voce blândă, așezată, rostind fiecare cuvânt cu înțelepciune și măsură!

I-am văzut și i-am îndrăgit instinctiv, înțelegând, mai târziu, de ce: bunătatea, blândețea și noblețea lor de caracter erau calități pe care le simțeam, înainte de a le percepe rațional.

Ani mulți și frumoși ne-au consolidat prietenia, respectul, nevoia de a ne regăsi, fie prin participarea mea la Festivalul datinilor de iarnă, organizat, în fiecare decembrie, de Mihai Dăncuș (ce tradiții străvechi, ce obiceiuri bogate!), prilej cu care sesiunea de comunicări științifice îi reunea, în același spațiu, și pe alți valoroși specialiști (Ioan Godea, Ilie Moise, Ioan Opriș și alții), fie prin participarea acestora la reuniunile științifice de la Golești.

Sighetu Marmației este un oraș cu o bogată istorie, a cărei importanță este validată și prin (sau, poate. mai ales) cercetările și studiile lui Mihai Dăncuș, care a făcut lumină în teme mai puțin elaborate până la el, ridicând prestigiul orașului prin ctitorirea (alături

de alții) și dezvoltarea spațiului cultural, autentic maramureșean. CV-ul lui cuprinde întreaga bogăție a unei vieți dedicate, aproape exclusiv, vocației profesionale. Scrierile sale ne oferă informații inedite, de mare semnificație filosofică, căci mintea lui iscoditoare trecea cu ușurință și tenacitate dincolo de forma și denumirile lucrurilor. El căuta nucleul, esența fenomenului, ca resort al tuturor evenimentelor definitorii ale vieții rurale. Și asta era, de fapt, cea mai importantă calitate intelectuală a lui: să poți scoate la lumină filosofia tradițiilor, rosturile lor în existența cotidiană a comunității arhaice.

Îi sunt recunoscătoare destinului că m-am bucurat de prietenia și afecțiunea Dăncușilor mei dragi (căci Mihai și Ioana erau un „întreg” de minte și de suflet!); an de an, în luna iunie, îi aveam oaspeți la Muzeul Golești – un alt univers cultural miraculos al țării -, la Sesiunea UNESCO, prilej de bucurie și de sprijin profesional, Mihai Dăncuș și Ioan Godea (dragul și regretatul nostru prieten, plecat și el, de ceva vreme, către stele) mă sfătuiau și mă încurajau în eforturile mele de restaurare și dezvoltare a Muzeului Golești, condus de mine la acea vreme.

Acum, amândoi sunt lumini în lumea de dincolo, evocând, cu certitudine, amintiri de demult, care le-au unit carierele. Din fericire pentru noi, ne-au lăsat mărturii valoroase, scrieri și monumente care le poartă numele și memoria. spre nemurire.

Știindu-i împreună pe cei doi mari și dragi prieteni, Mihai Dăncuș și Ioan Godea, acolo, în lumea lipsită de patimi și ură, ne mângâie gândul că ei ne veghează cu grijă și dragoste, așa cum au făcut întotdeauna! Sper ca tinerele generații de etnografi să nu se abată de la principiile și valorile pe care cei doi mari oameni de cultură ni le-au lăsat moștenire.

Dragul nostru Mihai Dăncuș

Dr. Camelia BURGHELE

Trăim vremuri istovitoare. Grele pentru muzee, rele pentru oameni. Mihai Dăncuș, dragul nostru Mihai Dăncuș, nu le mai simte: nu trebuie să stea în carantină (într-un „acasă” devenit #acasă, adică birou, cinematograf, restaurant, bibliotecă), nu trebuie să audă interminabile discuții despre un virus cu discurs masiv beligerant („atacă” zilnic, „răpune” oameni, „înfrânge” viața, „curmă” destine), nu trebuie să petreacă Paștile și Crăciunul „împreună cu familia” dar pe skype, zoom, google meet sau watts app. Acolo unde e el acum, etnografia se face în Lumină. Sigur-sigur mai face niște ulițe la vreun muzeu în aer liber, mai duce o casă din Lăpuș lângă una din Chioar, sigur mai astupă vreun acoperiș de paie, împreună cu bunul lui prieten Ioan Godea.

M-a rugat Mirela să scriu ceva pentru un volum colectiv. M-am așezat de zece ori în fața laptopului, decisă că acum e momentul cel mai bun să scriu o pagină. Eșec, de zece ori. De multă vreme nu am scris atât de greu un text. M-am întrebat de ce. Pentru că în minte mea nimic nu s-a schimbat: ne vom întâlni din nou cu Mihai la Sighet, la simpozion. Îmi va spune din nou că fac cu Borco o echipă minunată, lui îi va spune ce deșteaptă e Camelia, mie îmi va spune ce fotografii excepționale are Borco, ne vom îmbrățișa cu Ioana și ne vom propune să ne revedem la ASER.

Acum trei ani l-am omagiat, cu un respect imens și cu întreaga prețuire pe care o poți avea nu doar pentru un mentor, ci, mai ales, pentru un om: *E unul din „patriarhii” etnografiei românești, și... nu din cauza vârstei; e citat de fiecare student care își face licența în etnologie; pentru locuitorii Sighetului, va rămâne mereu „directorul muzeului”; pentru noi, etnografii, etnologii, muzeografii, referenții culturali din generațiile mai tinere, e fondator de școală; e exemplu de rigoare științifică: mărturie stau zecile de articole, studii, materiale publicate despre arhitectura vernaculară maramureșeană, despre tradițiile încă bine conservate ale zonei, despre, cum se zice*

sintetic, „oameni și locuri” din Maramureș; e prieten și sprijin pentru românii care trăiesc dincolo de malul râului care-i secționează orașul în care locuiește de când se știe, Tisa, după ce i-a văzut sub diverse ocupații; e prieten cu Gail Kligmann... motiv pentru care, noi, toți, îl invidiem colegial; e soțul etnografului Ioana Dăncuș, draga noastră colegă de o sensibilitate aparte; e un european cu proiecte europene cu mult înainte de a se inventa „programele de aderare”, „globalizarea”, „cofinanțarea” sau „programele multianuale”; a înțeles pericolele globalizării și uniformizării culturale mult înainte ca noi, cei mai tineri, să o fi citit, teoretizată, de sociologii europeni; a practicat „etnologia de urgență” cu câteva decenii înainte ca acest concept să fie impus etnografilor de teren români.

M-am gândit, când m-a îmbrățișat cu drag (am simțit asta netăgăduit) la ultima conferință ASER de la Baia Mare: oare cum e să acoperi cu numele tău o jumătate de secol de cultură? Ei? oare te simți ca un patriarh, oare mai ai neîmpliniri, oare simți cum te învăluie mândria faptului împlinit?

Indiscutabil, colegul nostru are o anvergură națională cu deschideri europene; portretul lui se confundă cu conturul Maramureșului. A demarat proiecte locale, regionale, naționale și europene, e cel mai bun cunoscător al satelor maramureșene și am credea că e cu adevărat ceea ce se cheamă „un specialist”.

Dacă am învățat ceva de la Mihai Dăncuș și de la personalitatea sa proteică, acel lucru a fost rigoarea științifică; atunci când, în urmă cu mai bine de două decenii – pentru că, între timp, și eu am trecut la „seniori”... - mi-am început cercetările în satele sălăjene, la colocviile și simpozioanele noastre te duceai cu o „contribuție științifică”; acum, la asemenea manifestări științifice se citesc „comunicări”, „materiale”, „texte”, „referate”, „eseuri”, „lucrări”. Colegul nostru de la Sighet nu a abdicat însă niciodată de la ceea ce se numește o „contribuție științifică”, cea care, acum, a devenit o rară avis; adică avea întotdeauna de comunicat ceva argumentat, solid cercetat, bine articulat și cu un impresionant caracter de noutate și originalitate. Bucăfica aceea mai mică sau mai mare studiată de el temeinic și cu deplină responsabilitate, era

literalmente o „contribuție” la știința etnografiei românești. Cercetarea riguroasă a referențialului – biserică maramureșeană, casă țărănească, tradiție de Crăciun sau orice alt subiect legat de valorile patrimoniale ale zonei – i-a creat o aură de specialist de excepție.

Se spune că e socotit un om împlinit cel ce a ridicat o casă, a făcut un copil sau a sădit un pom; Mihai Dăncuș nu doar că le-a făcut pe toate, dar le-a dat tuturor acestora un nume, cum ar zice Marin Sorescu; și pentru că „trebuiau să poarte un nume”, li s-a zis Muzeul Satului Maramureșean; înțelegem atunci că cel care construiește o casă e un om, dar cel care construiește un muzeu, e un titan. Respect, Mihai Dăncuș!

Aș spune azi, din nou, pe nerăsuflăte, aceleași vorbe. Mihai Dăncuș va rămâne mereu pentru mine un model de „cercetător”, în adevărata accepțiune a cuvântului, nu cea cam lipsită de conținut, devenită automatism în zilele noastre. Mihai a făcut parte dintr-o generație de etnografi – cercetători care literalmente au cercetat terenul. Minuțios, cu creionul în mână, după o documentare solidă, după evaluarea istorică a zonei, după ce au pus mâna pe fiecare stâlp de poartă, pe fiecare bucată de pânză, pe fiecare vas de ceramică și abia după aceea au formulat concluzii, valabile până azi. Noi putem fi astăzi etnologi, antropologi, muzeologi și datorită efortului generației sale de etnografi.

Așadar, să spui acum că „Mihai Dăncuș va rămâne mereu în inima noastră” pare un loc comun, un truism, o politețe doar; nu, Mihai Dăncuș va rămâne în scrierile noastre, în cercetările noastre, în concluziile noastre, în documentările noastre, în campaniile noastre de teren. Cine ar putea scrie un text despre muzeele în aer liber, despre Maramureș, despre tradiții autentice sau despre țăranul adevărat fără a-l cita? Îmi lipsești mult, dragă Mihai Dăncuș!

Pentru prietenul dispărut prea devreme

Claude KARNOOUIH

Aș dori să-i aduc ca un omagiu vechiului meu prieten Mihai Dâncuș, care ne-a părăsit, textul pe care l-am scris mai devreme, când a organizat o conferință în mai 2009 la Muzeul Satului Maramureșean pentru a sărbători împlinirea de către mine a șaptezeci de ani anul următor... De ce cu un an în avans? Dintr-un motiv foarte simplu. Directorul Centrului cultural francez din Cluj, care aprecia munca mea de antropolog în România, a trebuit să-și părăsească postul la sfârșitul anului, și a dorit imperativ să marcheze această aniversare printr-o întâlnire atât academică, cât și festivă. Prin urmare, a vorbit cu Ciprian Mihali care fusese studentul meu, apoi tânărul meu coleg din cadrul Departamentului de Istorie, Filosofie și Sociologie de la UBB.

Atunci, Ciprian a organizat un simpozion academic cu câțiva colegi buni și alți prieteni din București. Unii dintre ei plănuiseră să vină să doarmă la Breb a doua zi seara, și a doua zi să participe la această sesiune de comunicări organizată de Mihai Dâncuș într-una

din casele muzeului în aer liber. După comunicările și discursul primarului, care mi-a oferit medalia de onoare a orașului, am dorit să rostesc un discurs omagial dedicat văii, satelor și oamenilor care mă primiseră, celor cu care am lucrat multă vreme și celor cu care am legat autentice relații de prietenie, dincolo de toate diferențele noastre culturale în sensul cel mai larg și profund.

Trebuie să spun că îmi amintesc încă de laudatio-ul lui Mihai, care a fost foarte generos cu mine. El a amintit de constanța muncii mele și, de asemenea, de admirația care ne-a legat de profesorul Mihai Pop, mentorul și ruda sa îndepărtată, și colegul și prietenul meu fidel căruia îi datorez atât de mult pentru ceea ce am putut întreprinde în România. Lăsând deoparte Maramureșul căruia i s-a dedicat cu toată pasiunea, cred că ne-am găsit întotdeauna pe același teren etnografic, și am împărtășit aceeași prietenie pentru părintele Antal și soția sa.

Dacă ar trebui să-l caracterizez profesional pe Mihai Dăncuș, aş spune că a fost foarte darnic cu toate informațiile pe care le deținea după ani de colectare. Nu era unul dintre cei care credeau că terenul era al lor și că străinul care se aventurase pe versanții dealurilor văilor Maramureșului nu era binevenit acolo. În acest sens, el a fost extrem de diferit de colegii mei din București și Cluj în anii 1970 și 1980. Și de aceea mi-a plăcut. Curiozitatea sa excepțională a făcut din el un coleg de neegalat în domeniul etnografiei. Prin urmare, el este și unul dintre oamenii care mi-au ușurat munca. Fie ca aceste câteva cuvinte să-i aducă un binemeritat tribut și ca oamenii care îi succedă să păstreze imaginea unui adevărat muzeograf-etnolog, care a reușit să pună în scenă ceea ce era mai bun, mai frumos și mai original din Maramureș.

De asemenea, nu văd alte laude pentru el decât discursul pe care l-am ținut în timpul acestui omagiu festiv.

Să-i fie țărâna ușoară.

București, 26 noiembrie 2020

Domnule Primar, Domnule Director Mihai Dâncuș, Domnule Director Bernard Houliat, Doamnelor și Domnilor,

După un astfel de omagiu, mi-e destul de greu să spun cât de emoționat sunt că mă aflu aici, la Sighet, primit de vechiul meu prieten Mihai Dâncuș.

Înainte de toate, vreau să evoc prima dată când am ajuns în acest oraș. Era în noiembrie 1973, și veneam de la Breb, însoțit de părintele Antal. Prima persoană cu care ne-am întâlnit pe stradă a fost Domnul Elekeș, un apicultor renumit, prieten cu părintele Antal (și el era un mare apicultor). Se știau bine... Elekeș era un fost ofițer de Securitate care la un moment dat, la începutul anilor '60, s-a ocupat de Breb și în special de părintele Antal, considerat un «mare dușman al țării». Apoi Domnul Elekeș mi l-a prezentat pe Domnul Nistor, fondatorul muzeului de etnografie, și așa am început să cunosc orașul și oamenii săi însemnați. Tot datorită părintelui Antal, am făcut cunoștință cu o bătrânică foarte distinsă, domnișoara Mihaly, ultima reprezentantă a familiei de mari nemeși cu același nume.

Dacă rămânem la capitolul «Domni», aș vrea să-l pomenesc și pe Ion Pop (poreclit la Breb Ionu Județului!), vice-președintele pentru cultură și educație socialistă din județul Maramureș. Bineînțeles, el își făcea datoria legală față de autorități. Cu toate astea, cu el lucrurile erau clare. Odată mi-a spus: «Să nu vorbești prea mult cu mine de lucrurile tale, fiindcă sunt silit să raportez discuțiile noastre.» Am înțeles și am apreciat. L-am pomenit fiindcă mi-a ușurat anumite momente, iar el nu era deloc obligat să o facă. Dimpotrivă. Era un om cumsecade, pe când președintele acestei instituții, Domnul Bandula, era un fel de bișnițar.

Cu Mihai Dâncuș era cu totul altfel. Întâlnirile noastre erau semi-oficiale și fără protocol. Vorbeam despre ceea ce ne interesa. Cred că ne-am văzut prima dată în 1976, și încetul cu încetul am devenit prieteni; acum ne știm deci de mai mult de 33 de ani. Cu el relațiile nu erau deloc precum cele cu colegii mei din București sau din Cluj, care pe față erau de o amabilitate de slugă, iar pe la spate, mai precis când mă turnau la Securitate, scriau că sunt

neprofesionist, un prost amator, că îmi pierd obiectivitatea din cauza participării la viața satului - de exemplu, fiindcă am acceptat să fiu naș; și, pentru a completa tabloul diabolic al francezului rătăcit printre ei, scriau că sunt un agent al ungurilor. (Ați remarcat desigur că după '89 Ardealul a fost cucerit de băncile maghiaro-austriece fără ca acești ticăloși să spună ceva!) Pentru ei, participarea la viața comunității nu era un demers just, pentru că antropologul nu e liber să încerce să se acultureze cât de cât la viața satului. Ei susțineau asta în numele așa-zisei obiectivități, dar de fapt pledau pentru menținerea unei diferențe esențiale între ei, «domnii», și țărani, buni doar ca obiect pentru cariera lor de folcloriști, un obiect niciodată văzut ca subiect propriu-zis, cu dorințele lui specifice. S-ar părea că bunilor mei colegi de atunci nu le pica bine stilul meu de muncă, bazat pe imersiunea adevărată în teren, la antipodul a ceea ce făceau ei, adică un fel de turism etnografic, cu mese îmbelșugate și vânătoare de icoane, zgărzi scumpe și alte lucruri vechi. Asta nu e nici șagă, nici viziunea mea, ci chiar observațiile «obiectelor», ale țăranilor din Breb, Budești, Sîrbi etc. care mi le-au povestit...

Am vrut neapărat să reamintesc acum și aici aceste aspecte, fiindcă le-am găsit săptămâna trecută în dosarul meu alcătuit de Securitate, în care am descoperit cât de cinstiți erau o bună parte din colegii mei de la institutul de folclor. Bineînțeles, aici nu e deloc vorba de Mihai Pop, căruia îi datorez o bună parte din posibilitățile și libertățile lucrului de teren, pe scurt, șansa de a face cam ce am vrut, cum am vrut. Și nu cum ar fi vrut câțiva mediocri, câțiva ticăloși, adică o cercetare în stilul lor... Nu e vorba nici de dialectoloaga Magdalena Vulpe, cu care am lucrat așa de mult asupra versurilor țărănești, încât îi datorez realmente o mai bună înțelegere a sensurilor cuvintelor și lucrurilor, o înțelegere fără de care aș fi trecut pe lângă ceva esențial.

Vreau să profit de această ocazie unică și pentru a reaminti tot ce le datorez țăranilor, fără să îi laud însă de-a valma. Țăranii nu sunt nici mai buni, nici mai răi decât alte categorii sociale. Eu n-am glorificat niciodată un țăran imaterial, un fel de ființă abstractă care ar încarna niște calități imanento-transcendentale. Țăranii sunt cum sunt orice

alte ființe umane: și buni și răi, și deștepți și tâmpiți, și de omenie și lichele etc. Calitatea antropologului ține și de capacitatea de a-și alege bine informatorii. Spune-mi care sunt informatorii tăi și o să-ți spun cum lucrezi!

Aș zice c-am avut noroc și că m-am descurcat cum am putut, dar i-am refuzat todeauna pe cei care mi se ofereau a priori ca informatori. Am ales pe cine am găsit interesant și capabil să reflecteze cât de cât asupra sa și asupra societății lui. În acest demers, fără îndoială, am fost ajutat foarte mult de părintele Antal, care a înțeles de la bun început care era scopul muncii mele.

Acum, oferindu-le cu recunoștință acest omagiu pe care aveți eleganța de a mi-l oferi mie, a venit momentul de a-i pomeni pe cei fără de care n-aș fi putut să-mi fac meseria; și mai mult, pe cei care, dincolo de informațiile etnografice oferite mie cu generozitate, mi-au dat o lecție de viață pe care nu o învățasem înainte de a mă întâlni cu ei.

Îi voi pomeni:

În primul rând, Maria și Mihai, gazdele mele, deveniți a doua mea familie; Ștefan și Ana, cumnații, frații, surorile și familia lor; Anuța și Dumitru, vecinii mei, băiatul lor, Ionuc și, mai târziu, nevasta lui, Lucica; Lorinț Pop, prim-curator; Ion Pop, prim-diac, și nevasta lui, Ana; Gheorge Pop, fiul lui; Ileana, fata lui Gheorghe; Gh. Opriș, al doilea Diac, Vasili «Crîsnicul», Ileana Morar, toți finii mei, oamenii din Padiș, și câțiva alții ale căror nume îmi scapă acum.

N-aș termina fără să le amintesc cu mult drag pe Doamna preoteasă, nevasta părintelui Antal, și, *last but not least*, pe Doina Antal, așa zisă Doina «Popii», fina Mariei, gazda mea, cu care am petrecut multe seri, începând primele traduceri ale discursurilor populare.

Celor care mai trăiesc, încă o dată, le mulțumesc din tot sufletul. Celor care au dispărut, să le fie țărâna ușoară. Claude Karnouh, București-Sighet, mai 2009.

La despărțire ...

Arh. Bogdan VANCEA
[de Oncești și de Buteasa]
București, 1 august 2020

S-a stins pâlpâind ca o candelă pe sfârșite, cel care a fost prof. dr. **Mihai Dăncuș**, eminent cercetător, muzeograf și etnograf, etnolog și om de cultură, timp de peste patru decenii director al *Muzeului Maramureșului* din Sighet, întemeietor și promotor al *Muzeului Satului* din Sighet, acesta fiindu-i corolar al *operei* în peste cinci decenii de activitate, «*primar al satului primordial*», așa cum inspirat s-a spus despre el.

Maramureșean plin de dârzenie, a luptat cu toate vicisitudinile vieții pentru a realiza biruința spiritului asupra materiei. A cheltuit pentru aceasta suflet, sănătate și credință pentru propășirea *neamului* nostru românesc și a *Bisericii greco-catolice*, în mijlocul căreia trăia ca un bun urmaș al Episcopului unit *Atanasie Rednic*.

Om bun, cu dragoste de semeni, **Mihai Dăncuș** a fost un împătimit slujitor al tradițiilor populare maramureșene, al cuvântului scris căruia i-a dat viață făcându-l cuvânt rostit, în atâtea memorabile ocazii atât în mediul științific, cât și de la catedră, fiind un dascăl plin de râvnă și ardoare, cum puțini cărturari au trudit în atâta discreție și modestie ca el. Înzestrat cu o judecată ageră, o memorie proverbială și cu o rară capacitate de ordonare și sistematizare a științei de carte căreia i s-a dedicat, s-a bucurat de prețuire unanimă, ca unul dintre cercetătorii cei mai prestigioși ai culturii populare maramureșene, pentru care a lucrat cu spor și pilduitoare tragere de inimă... Iar *opera* pe care ne-a lăsat-o stă mărturie.

În fața destinului suntem neputincioși, văzând cât de severă și de implacabilă este legea firii: „*pământ ești și în pământ te vei întoarce*”. Nici spiritul său dâr și atât de dinamic, nu l-a putut scoate de sub povara acestei legi... Acum, când trupul său se coboară în noaptea țărânei din care s-a zămislit, înfrânt de anii strânși în lunga sa viață, de munca ce nu a cunoscut osteneală, de suferința fizică, sufletul său trudit se ridică, pentru a se odihni la dreapta Tatălui, în liniștea veșniciei.

Prin rostirea mea smerită și săracă în cuvinte, îi aduc omagiul, mulțumirea și recunoștința pentru că a existat și că i-am putut fi în preajmă.

„*Fie-ți țărâna ușoară și memoria binecuvântată*”, dragă **Mihai**
Rămas bun ...

Un Maramureșean paradigmatic: Mihai DĂNCUȘ

Dr. Gheorghe DEACONU

Descoperirea Maramureșului. Călătorii de inițiere

Înainte de a trasa conturul imaginii prin care etnologul Mihai Dăncuș s-a gravat în conștiința profesională și în memoria mea afectivă, voi evoca sumar cele trei întâlniri ale mele cu Maramureșul, eșalonate pe durata unei jumătăți de veac, pentru că ele mi-au mediat înțelegerea profilului uman și intelectual al celui omagiat, ca exponent al culturii populare maramureșene.

Prima mea vizită în Maramureș a avut loc exact acum 55 de ani, în vara anului 1965, în ultima vacanță ca student al Filologiei bucureștene (trecusem în anul V): făceam parte dintr-o echipă multidisciplinară a Universității, care a beneficiat de o tabără studențească, o memorabilă „expediție” în Maramureș. Am avut atunci privilegiul de a-l cunoaște pe meșterul Stan Ioan Pătraș, de a poposi în „Cimitirul vesel” de la Săpânța, precum și de a-l vizita și de a dialoga, la el acasă, cu folcloristul Petre Lenghel-Izanu din Sighet. A fost o călătorie de „inițiere”, în cursul căreia am „descoperit” Maramureșul etnocultural, pe care am trăit-o cu fascinația unei revelații și care mi-a marcat formarea ca viitor etnolog. Am avut, anume, revelația a ceea ce era – și este! – folclorul maramureșean în esențialitatea lui structurală: un aliaj deconcertant, chiar paradoxal, de vechi, arhaic, de demult, de la începutul lumii (de *illo tempore*!) și de viu, actual, trăit și creat pe loc, sub ochii noștri.

A doua mea întâlnire cu Maramureșul s-a derulat în zilele Crăciunului 1983, înainte de a-mi susține teza de doctorat (*Evoluția folclorului în satul contemporan. Dinamica obiceiurilor*, pregătită sub conducerea științifică a profesorului Mihai Pop), la începutul anului 1984, la Universitatea din București. Noua deplasare în Maramureș avea dublu scop: pe de o parte, profesional – validarea unor ipoteze științifice; pe de alta, psihologic – încărcarea cu energie interioară pentru „examenul” care mă aștepta. Am petrecut atunci (în deplina

accepție sărbătorească a termenului), grație omologului și camaradului meu, mult mai experimentatul și mai performantul combatant pe „frontul” tradiției populare, Nicoară Timiș, un Crăciun maramureșean fabulos, în casa și în compania meșterului și rapsodului Pătru Godja, din Valea Stejarului, însoțind cetele de colindători prin sat; am participat la deja tradiționalul și consacratul festival de obiceiuri de iarnă de la Sighetul Marmației, cu fastuosul și policromul său alai; am susținut o comunicare la simpozion, despre colindatul în Țara Loviștei („sora” mai mică, dar deopotrivă de străveche și profundă, a Țării Maramureșului) și am vizitat Muzeul Etnografic de la Sighet.

Am revenit, pentru a **treia** oară, în Maramureș, acum cinci ani, în toamna anului 2015, la Glod, satul natal al profesorului Mihai Pop, de la a cărei trecere la cele veșnice se împlineau atunci 15 ani – moment marcat prin simpozionul comemorativ „Academicianul Mihai Pop și Maramureșul”, la inițiativa vrednicului preot Dan Ioan Sidău, care locuia chiar în Casa parohială din Glod, unde se născuse, în 1907, marele etnolog. Evenimentul a fost onorat de prezența arhitectului Andrei Pop Jora (Paris) și a cercetătoarei Rucsandra Pop (București), fiul, respectiv nepoata academicianului. Am asistat atunci, pe parcursul unei zile întregi, la o fastuoasă sărbătoare populară a comunității, care s-a încheiat cu o petrecere tradițională în imediata vecinătate a Școlii din Glod, unde se inaugurase, în cursul zilei, o colecție memorială dedicată Academicianului. Contribuția mea s-a concretizat într-o comunicare la simpozion¹ și o donație de carte pentru colecția memorială.

Am cunoscut, astfel, la Glod, după Săpânța și Valea Stejarului, încă o vatră de viață și cultură populară maramureșeană. Evocându-le, din perspectiva traiectoriei mele biografice, pot evalua cele trei descinderi în Maramureș drept experiențe cruciale pentru devenirea mea profesională: prima poate fi echivalată cu un botez spiritual, cu întrezărirea unei chemări și a unei misiuni; a doua a fost una a consacrării, a certitudinii că opțiunea mea de tinerețe a fost inspirată și

¹ Comunicarea mea, *Maramureșul în Biblioteca de Etnologie „Mihai Pop”*, era o „introducere” la *Catalogul cărții maramureșene cu profil etnologic*, existentă în biblioteca din Râmnicu-Vâlcea, catalog pe care, după definitivare, aș dori să-l public, în memoria lui Mihai Dăncuș, sub egida Muzeului Etnografic al Maramureșului, poate chiar în „Anuarul” care găzduiește prezenta evocare a etnologului.

că devenirea într-o conservare și promovare a culturii tradiționale era ireversibilă. O devenire care a început cu „ucenicia” la școala tradiției populare, pe lângă părintele meu, Nicolae Boierescu, un păstrător și purtător de datini de pe Valea Topologului, din Argeșul natal, și a continuat cu un îndelungat și laborios proces de „școlire”, de gramaticalizare, parcurgând o suită de experiențe formatoare, între care învățătura profesorului Mihai Pop rămâne întemeietoare și modelatoare. În fine, cea mai recentă (poate și ultima!) mi-a reconfirmat convingerea că Țara Maramureșului rămâne, în pofida mutațiilor și pierderilor survenite în ultima jumătate de veac, un „laborator” de performare creatoare a tradiției identitare, într-o lume a globalizării galopante. Suprapuse lecturilor etnologice, cele trei „expediții” m-au apropiat de înțelegerea a ceea ce este Maramureșul etnocultural. Pentru mine – subiectivitatea acestui punct de vedere este subînțeleasă, excluzând, adică, pretenția unei judecăți de valoare – Maramureșul este un **eșantion de vârf, reprezentativ și valoric, la scară națională**, a ceea ce înțeleg prin **patrimoniul viu** al culturii populare românești. Prin acest concept, eu definesc o realitate etnoculturală care, în ultimii ani, în contextul alinierii noastre la standardele europene privind **patrimoniul cultural imaterial**, a fost „botezată” cu o sintagmă prea prețioasă și pretențioasă ca să devină operațională – „*tezaure umane vii*” –, riscând să devină încă un emoticon al etnologiei noastre contemporane. Pentru mine, **patrimoniul viu** include nu numai produsele, obiectele, textele culturii populare – atât de absolutizate, canonizate în cercetarea academică –, ci și / mai ales **oamenii**, păstrătorii, purtătorii și performerii tradiției.

Așadar, **oamenii Maramureșului!** O lume fabuloasă, o galerie enciclopedică, din care eu am avut privilegiul să cunosc nemijlocit – în Maramureș, în Capitală sau la Vâlcea – doar câteva nume. Le rostesc – aici și acum – cu reverență pentru cei în viață, cu pietate pentru cei care ne-au părăsit, dar al căror spirit este încă viu și roditor în „țarina” tradiției. „Lista” mea începe, bineînțeles, cu profesorul Mihai Pop, continuă, într-o ordine aleatorie, cu: Stan Ioan Pătraș, Pătru Godja, Petre Lenghel-Izanu, Nicoară Timiș, Dumitru Pop, Ion

Chiș Șter, Vasile Latiș, Mihai și Ioana Dăncuș, Parasca Făt, Dumitru Iuga, Pamfil Bilțiu, Vasile Gaftone, Dan Ioan Sidău.

O duminică „acasă”, în Maramureș

La sărbătoarea de la Glod, m-am bucurat să mă aflu, din nou, în compania etnologului Mihai Dăncuș. Ne cunoșteam demult, ne întâlnisem, de-a lungul anilor, de mai multe ori, în contexte similare, în diferite locuri din țară. Aveam relații cordiale, ne respectam reciproc. Admirația și prețuirea mea avea în vedere trei circumstanțe: amândoi reprezentam două „țări” etnoculturale românești – Țara Maramureșului, respectiv Țara Loviștei; amândoi eram discipoli ai profesorului Mihai Pop, iar „Școala Mihai Pop”, căreia îi aparțineam, avea „clase” performante la Sighetu-Marmației și la Râmnicu-Vâlcea; dar, mai presus de toate, confratele meu puțin mai vârstnic era fondator și manager de muzeu etnografic, un senior al muzeografiei românești de profil. În această ultimă privință, eu rămâneam un modest ucenic, coordonator vremelnic, înainte de '89, al Muzeului Satului de la Bujoreni-Vâlcea. Numitorul comun al acestor consonanțe curriculare era faptul că ne recunoșteam, amândoi, drept **oameni ai culturii populare**, reprezentând două „fronturi” de lucru distincte, dar convergente, complementare: dumnealui – **patrimoniul conservat**; eu – **patrimoniul viu**. Comunicarea și comuniunea celor două ipostaze ale patrimoniului etnocultural sunt vitale pentru ființa tradiției populare.

Înainte de a ne despărți la sărbătoarea de la Glod, i-am împărtășit colegului Mihai Dăncuș intenția de a mai rămâne încă o zi în Maramureș, ca să-i arăt și soției mele, Mariana, aflată în premieră în Maramureș, câte ceva din ceea ce merita văzut. Atunci, etnologul s-a oferit să ne acompanieze, a doua zi, la Sighet. Ceea ce s-a și întâmplat. În seara aceleiași zile, serviciul de protocol al Părintelui Sidău (funcționând ireproșabil) ne-a condus la un hotel din Sighet. A doua zi, o duminică de octombrie, a fost o zi mohorâtă și friguroasă, dar vremea nepriemnică a fost neutralizată de lumina și căldura familiei Dăncuș. Muzeograful și-a intrat în „rol” și ne-a condus, mai întâi, prin sălile secției pavilionare din oraș, și apoi pe ulițele muzeului în aer

liber. Vizita noastră la Sighet s-a încheiat în locuința familiei Dăncuș, unde ne-am bucurat de generozitatea și ospitalitatea doamnei Ioana, într-un climat elevat și, totuși, firesc, de parcă eram „neamuri” de departe și de zile mari, ambianța creată purtând amprenta autenticității unor legături de rudenie. O rudenie spirituală, pe un fond comun de opțiuni și convingeri, având ca suport ideatic și afectiv atașamentul și devotamentul comun față de tradiție. Am petrecut, în compania familiei Dăncuș din Sighet, o zi memorabilă, revelatoare pentru umanitatea maramureșeană, cu care etnologul Mihai Dăncuș se identifica perfect și pe care o întruchipa în mod exemplar, până într-atât încât mi-e greu, dacă nu imposibil, să trasez o linie de demarcație tranșantă între ipostaza omului ca produs intelectual al lumii maramureșene și imaginea cu care Maramureșul s-a încărcat prin activitatea creatoare a cărturarului.

Pentru a înțelege această simbioză a ctitorului cu opera sa, să facem o scurtă „plimbare” prin Muzeul Satului Maramureșean. Avându-l drept „ghid de lux” pe cofondatorul și fostul manager al muzeului, am beneficiat de o admirabilă lecție informală de etnografie a Maramureșului istoric, în care erudiția cărturarului era dublată de aplicația cercetătorului de teren, într-un „discurs” de clasă profesională, pe cât de substanțial, pe atât de expresiv: istoria satului maramureșean, din care a crescut organic muzeul, „odiseea” întemeierii și devenirii lui, cronică inițiativelor menite să-i redea ființa originală a satului – toate s-au contopit într-o captivantă „povestă” despre o ctitorie la a cărei „geneză” Mihai Dăncuș fusese martor și părtaș, iar acum devenise, iată, cronicar. Am receptat, în câteva ceasuri, un noian de informații, impresii și imagini care s-au coagulat în conștiința noastră grație harului evocator al „povestitorului”. Expunerea lui era elocventă pentru că **trăise**, mai întâi, cele istorisite. Vorba ceea, că de n-ar fi, nu s-ar povesti...

Am străbătut împreună Drumul Țării, Ulița Bisericii, Valea Morii și o parte din rețeaua de ulițe, poteci și „prilazuri” care compun structura topografică a satului-muzeu, ghidul arătându-ne cum toate converg spre promontoriul pe care se află, ca în mai toate satele maramureșene, biserica – instituția fundamentală, multifuncțională a

satului tradițional românesc. Privirea muzeografului-gospodar plutea protector, aş putea spune, părinteşte, peste porţi, case şi acareturi („stătutul” sau „stătământul”, în limbaj maramureşean, „căminul părintesc”, la mine, pe Valea Topologului), pentru că el vedea, cu ochii minţii, o lume întreagă, o mulţime de oameni perindându-se prin muzeu, ca într-un film al memoriei active: meşterii – cei mai mulţi rămaşi neştiuţi, doar unii supravieţuind cu numele în inscripţiile păstrate pe pragul de sus al ancadramentului uşii de intrare, pe stâlpii („uşorii”) acestuia şi, frecvent, pe „meştergrinda” casei –, care ridicaseră, cu două-trei secole înainte, aceste construcţii, cu îndelung exersata şi şlefuita „ştiinţă”, „tehnică” şi „artă” a prelucrării lemnului (aşezând, mai întâi, „murul”, adică temelia; ridicând, apoi, „butea”, corpul clădirii, fie ea casă, biserică sau altă construcţie; şi, în fine, clădind „hăizaşul”, acoperişul); țăranii (fie cei cu ranguri de noblețe – „nemeşii”, pentru care porțile erau semne distinctive, fie ceilalți – „porțieși” sau „jeleri”) care stăpâniseră sau moșteniseră aceste proprietăți (și ei rămași, majoritar, anonimi, numai unii fiindu-ne cunoscuți din aceleași consemnări încrustate în lemn); familiile care umanizaseră aceste construcții, generații după generații, dându-le viață prin propria lor viață, nascându-se, nuntindu-se și stingându-se în aceste case; apoi, etnografii care, în repetate și răbdătoare „campanii” de teren, identificaseră, cercetaseră, recunoscuseră și recuperaseră aceste monumente de arhitectură tradițională, le transferaseră, piesă cu piesă, și le reconstruiseră, cu ajutorul altor meșteri iscusiți, urmașii celor dintâi, transformându-le în obiective muzeistice; în fine, muzeografii, conservatorii, restauratorii și supraveghetorii care „gospodăresc” acest patrimoniu, îngrijindu-se, zi de zi, fie vară, fie iarnă, de securitatea și integritatea lor, dar și de viabilitatea lor funcțională. Doamne, ce poveste fascinantă „ascunde” fiecare poartă, fiecare casă, fiecare gospodărie, fiecare „piesă” de muzeu! Pe toate le știa Mihai Dăncuș! Pentru că, în multe dintre aceste „povești”, fusese „actor”, chiar protagonist...

Patrimoniul conservat

Muzeul însuși, în ansamblul său, își are „povestea” lui, pe care Mihai Dăncuș ne-o relatează, profesional, în monografia-album *Arhitectura vernaculară și alte valori ale culturii populare în colecțiile Muzeului Etnografic al Maramureșului*, Cluj-Napoca, Dacia XXI, 2010) – carte pe care mi-a dăruit-o, la despărțire, tocmai pentru a aprofunda „vorbirea” din cursul vizitei. „Facerea” muzeului acoperă 160 de ani de istorie culturală, mai exact de istorie a muzeografiei maramureșene, luând ca reper anul 1860, anul întemeierii Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, cea dintâi dintr-o suită de asociații similare care au militat pentru emanciparea culturală a românilor din zonă, pentru păstrarea valorilor reprezentative, inclusiv prin conservarea patrimoniului arheologic, etnografic etc. în cadrul unui muzeu. Evocând această „ofensivă” seculară pentru identitate națională, Mihai Dăncuș rostește cu reverență numele maramureșenilor – înaintași și contemporani – care au înălțat, în timp, „edificiul” actualului așezământ patrimonial din Sighetu-Marmației: dr. Ioan Mihalyi de Apșa, dr. Szilagy István, prof. Gheorghe Vornicu, pictorul Liviu Szabo-Bordeaux, artistul Traian Bilțiu-Dăncuș, etnograful Francisc Nistor (sprijinit de Gheorghe Dăncuș, director al Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj), arh. Péter Dezideriu, arh. Lucacs Elisabeta. Altfel spus, „istoria nu începe cu noi”! De fapt, vrednicul urmaș și partener de ideal și travaliu al celor nominalizați, dă curs îndemnului adresat de Simion Mehedinți, la inaugurarea Muzeului Etnografic Maramureșean (1926), într-o „pomenirea” cu recunoștință a tuturor celor care au fost co-părtași la această ctitorie. Savantul era chiar polemic, disociind între „generațiile risipitoare” și „generațiile creatoare” de cultură. „Pomelnicul” simbolic întocmit de Mihai Dăncuș (cel care, secundându-l pe Francisc Nistor, a elaborat, în 1972, tematica noului proiect) atestă că Muzeul Maramureșului este opera unei suite de generații și personalități creatoare. Să sperăm că generațiile viitoare, din ignoranță sau sub apăsarea vremurilor, nu vor „risipi” moștenirea adunată și lăsată de înaintași...

Un muzeu etnografic, ca orice așezământ muzeistic, presupune, înainte de toate, **un patrimoniu**. Din acest punct de

vedere, realitatea etnoculturală a Maramureșului, ca „țară” a civilizației lemnului, a fost generoasă, oferind o zestre arhitecturală de mare vechime și valoare, cu monumente (case, biserici și alte construcții, cu inventarul lor patrimonial) datând din secolele XVIII-XIX. Pentru selectarea acestor obiective și bunuri de patrimoniu, după riguroase criterii științifice, a fost necesară elaborarea unui **concept**, a unui **model teoretic**, pe baza căruia să se structureze patrimoniul ce urma să fie acumulat și conservat. Inițial, muzeul se prefigura ca o rezervație de arhitectură vernaculară din Țara Maramureșului, dar, pe parcurs, prin dezvoltarea conceptului, reflectată în tematica proiectului, s-a conturat un muzeu al satului maramureșean tradițional, ca expresie a specificului zonal. Așadar, un model teoretic mult mai complex și mai cuprinzător, capabil să genereze imaginea **satului primordial și esențial** din Maramureșul istoric. Trei au fost principiile după care s-au condus „proiectanții” și „constructorii” muzeului: (1) corelația diacronie – sincronie: pe de o parte, reflectarea evoluției construcțiilor în plan arhitectural și ca sistem constructiv; pe de alta, statornicirea acestor construcții în cadrul așezărilor și păstrarea lor – majoritar funcțională – până în contemporaneitate; (2) acoperirea echilibrată a configurației zonale a Maramureșului istoric, casele, gosodăriile și celelalte construcții fiind grupate pe subzonele etnografice cunoscute; (3) contextualizarea socială a patrimoniului conservat, atât prin reprezentarea corespunzătoare a apartenenței proprietarilor unor case și porți la un anumit rang nobiliar, cât și integrarea, în „planul urbanistic” al satului-muzeu, a celor trei componente ale ambientului comunității rurale: case și gospodării, instituții publice, instalații tehnice. Concertarea celor trei principii, pe fundamentul cercetării istoriografice, sociologice și etnografice, nu putea deveni operațională, într-o viziune unitară, în absența **perspectivei axiologice**. Implementarea acesteia în optimizarea modelului conceptual mă îndreptățește să apreciez că Muzeul Maramureșului reprezintă, mai pregnant decât alte muzee similare din țară, o **paradigmă valorică** a patrimoniului viu, oferit de realitatea etnoculturală.

Pe laboriosul traseu de la concept la operă, fondatorii și managerii muzeului au pus știința în acțiune pentru a face un „muzeu viu”. Ce înțelegea etnologul Mihai Dăncuș prin conceptul de „*museum vivum*”, aflăm din pagina finală a monografiei sale, pe care o „rezum” astfel: un muzeu etnografic oferă imaginea unui univers uman și devine limbajul unei filozofii de viață numai dacă realizează o corelație funcțională între patrimoniul material și cel imaterial. Și numai abandonând fragmentarismul și abordând cultura populară într-o viziune holistică, în totalitatea și complexitatea ei, o putem înțelege și-i putem aprecia valoarea. Un „muzeu viu” cere, așadar, și o **perspectivă antropologică**. Așa cum se conturează în exegeza lui Mihai Dăncuș, așezământul muzeistic din Sighet răspunde acestei exigențe, putând fi numit și **Muzeul Omului Maramureșean**.

Patrimoniul viu

Pledoaria lui Mihai Dăncuș pentru un „muzeu viu” este argumentată prin corelația între patrimoniul material și cel spiritual („imaterial” în limbajul standardizat actual), care constituie axa structurală a lucrării sale *Obiceiuri din viața omului în Maramureș, I. Nașterea și copilăria* (Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Ion Cuceu, Cluj-Napoca, Dacia, 2009)¹. În viziunea lui Mihai Dăncuș, obiceiurile populare – obiect de dispută științifică între etnografi și folcloriști – reprezintă ființa unitară a culturii populare, pe care noi, obsedați de mania categorisirii și clasificării, o împărțim, arbitrar și artificial, în „materială” și „spirituală”. Obiceiurile, ca fapte de viață tradițională, se plasează la interferența celor două limbaje ale tradiției populare. Mihai Dăncuș argumentează acest adevăr, în primul rând, prin corelația între **spațialitatea și funcționalitatea** locuinței tradiționale, pe care tocmai am cunoscut-o, arhitectural vorbind, din monografia muzeului. Casa țărănească, în întregul ei, nu se reduce la un obiect etnografic, la o simplă construcție materială. Pornind de la conceptul formulat de Mircea Eliade despre locuință ca „*imago mundi*”, Mihai

¹ Primul volum dintr-o amplă trilogie dedicată obiceiurilor din ciclul familial, la care urma să se adauge un volum distinct, rezervat obiceiurilor din ciclul calendaristic. Nu cunosc în ce stadiu de elaborare și publicare a lăsat regretatul etnolog acest ambițios proiect editorial, vrednic de moștenirea „clasicilor” științei noastre.

Dăncuș plasează casa, întreaga gospodărie țărănească sub semnul statornicirii neamului și al perpetuării omului. Casa tradițională este un spațiu ritual, investit cu o anumită încărcătură magică. Interiorul ei este marcat de omniprezența omului, care a viețuit aici de veacuri – rânduri de oameni, moși și părinți, copii și nepoți –, după rânduile statuate din vechime și practicând rituri îndătinat, mereu actualizate. Elementul central al acestui topos ritual este un reper de construcție: „meștergrinda”, care leagă pereții transversali și mediani între ei și, prin grinzile transversale, și pereții laterali, susținând podul și acoperișul, deci meștergrinda este „coloana vertebrală” a construcției. Ea traversează pe mijloc întreaga structură a construcției, străbătând toate încăperile, de la un capăt la altul și împărțind interiorul în două părți pe lungul, pornind de la ușă: în partea dreaptă – „spațiul faptelor de viață”; în partea stângă – „spațiul faptelor rituale”. Această împărțire implică o opoziție binară, dar și o simetrie simbolică. În partea din dreapta, spațiul faptelor de viață, se află patul, locul de dormit, vatra cu focul viu, permanent, aici se consumă nunta mirilor (se concepe viața), aici naște femeia, asistată de moașa neamului; tot aici se trece în neființă. În partea din stânga, spațiul faptelor rituale, se derulează cele trei momente cruciale din viața omului, însoțite de rituri și ceremonii: aici se află colțul cu masa, care, în cursul riturilor, capătă un rost magic: loc împodobit cu icoane, tocmai pentru a marca funcția rituală. Dar și exteriorul casei, adică întreaga gospodărie („stătutul” sau „stătământul”) și tot contextul social al vieții și lumii tradiționale, satul în ansamblul lui – ne atrage atenția Mihai Dăncuș –, este investit cu o anumită funcționalitate, care reflectă „diviziunea” de statut și de rol între femei și bărbați, pe fundalul conexiunii dintre familie și comunitate. Satul, așezarea constituie macrocosmosul; casa, gospodăria reprezintă microcosmosul. Casa este, prin excelență, spațiul femeilor, care supraveghează îndeplinirea obiceiurilor familiale, a riturilor de trecere; obiceiurile calendaristice, datinile agro-pastorale de peste an sunt, în general, apanajul bărbaților, „suverani” peste gospodărie și țarină. Această distribuție de statut, de rol între bărbați și femei, în funcționarea relațiilor dintre casă / familie

și sat / comunitate, face parte din „buna rânduială” care guverna viața satului tradițional.

Pe acest eșafodaj **contextual** (completat, bineînțeles, cu condiționările și implicațiile cadrului geografic, istoric, sociologic și etnografic al culturii populare) își întemeiază Mihai Dăncuș „discursul” despre obiceiurile tradiționale considerate ca **text** etnocultural. Viața țăranului maramureșean s-a desfășurat în jurul celor două „cercuri concentrice”: familia / neamul și satul / comunitatea – aflate într-o simetrie simbolică și coagulând mediul de geneză și de viață al obiceiurilor. În exegeza acestora, Mihai Dăncuș apelează la armătura conceptuală oferită de autorități profesionale în materie: Arnold van Gennep (conceptul „riturilor de trecere”); Ernest Bernea (disocierea între datină și obicei, acesta fiind ipostaza vie, actualizată a ceea ce este dat, îndătinat); Mihai Pop (distincția terminologică între obicei, ceremonie și rit; definirea obiceiurilor ca acte de comunicare, cu un limbaj sincretic propriu; obiceiurile ca mecanisme ordonatoare de viață socială și mecanisme creatoare de cultură; caracterul sistemic al obiceiurilor tradiționale, integrând cele trei concepte fundamentale ale vieții și tradiției populare: neamul, lumea și vremea); Dumitru Pop (sistemul obiceiurilor populare, întemeiat pe corelația între „vârstele anului” și „vârstele omului”). Cât privește metodologia de abordare a obiceiurilor, etnologul își datorează performanța cercetătorului de teren, practicant, deopotrivă, al observației directe, participative, dar și al anchetei sistematice, metode pe care le-a exersat constant. Drept rezultat, „discursul” lui Mihai Dăncuș asupra obiceiurilor tradiționale parcurge întregul traseu exegetic, de la relatarea scenariului ceremonial, la analiza semantică a repertoriului ritual și încheind cu evaluarea dinamicii funcționale a obiceiului în contextul social. Etnologul depășește, așadar, tradiționala descriere etnografică printr-o abordare analitică, pe care o aplică în mod adecvat obiceiurilor nașterii și copilăriei ca „rituri de trecere”: trecerea nou-născutului „necunoscut” în noua stare, integrarea lui în lumea cunoscută și apoi în familie, neam, comunitate, proces în care copilul este asistat, ajutat, „acompaniat”, printr-o suită de ceremonii și

practici rituale, de către moașă și nănașă, principalii actanți ai obiceiurilor din această categorie.

În acord cu opinia mea despre rolul prioritar al subiectului în cultura populară (fără să ignor aportul comunității), m-am bucurat să citesc, în cartea lui Mihai Dăncuș, pagini memorabile despre acești performeri ai tradiției, despre moșitul și nășitul ca manifestări ale patrimoniului viu. Tot în plan metodologic, să recunoaștem că etnologul avansează, în demersul său științific, către încercarea de schițare a unui **model** al obiceiurilor prilejuite de naștere și copilărie practicate în Maramureșul istoric, prin comparație cu alte zone etnografice românești și chiar cu datinile celorlalte etnii din teritoriu, în efortul consecvent al cercetătorului de a defini specificul maramureșean al acestei categorii de obiceiuri. În fine, exegeza etnologului, care rămâne fidel conjugării sincroniei cu diacronia, include și dinamica actuală a obiceiurilor cercetate, pentru care apelează din nou la învățătura lui Mihai Pop: mutații funcționale, generate de prefaceri structurale, în raport cu deplasarea planurilor contextuale. „Radiografia” lui Mihai Dăncuș este previzibilă: astăzi, în Maramureș (chiar și în Maramureș, aș apăsa eu!), vechile rânduieli și rituri se află într-un accentuat proces de disoluție: numai unele tradiții își mențin viabilitatea, multe au trecut în repertoriul pasiv, iar destule au dispărut definitiv sub tăvălugul modernizării și globalizării, fiind înlocuite cu alte rânduieli și rituri, care se abat vizibil de la matca tradiției identitare. Altfel spus, s-a întâmplat și în Maramureșul istoric ceea ce s-a petrecut și în celelalte „țări” etnoculturale din România, în ultima sută de ani: pe măsură ce am „conservat” tradițiile și valorile culturii populare în arhive, colecții și muzee, sau le-am „promovat” pe scenă, în expoziții și pe micul ecran, în aceeași proporție, patrimoniul viu s-a anemiât. Reformulând astfel „diagnosticul” etnologului, am fost frapat de observația că sunt, încă, în viață, în Maramureș, mulți dintre actanții și performerii vechilor tradiții, care, chiar dacă nu le mai practică, le cunosc și, mai ales, **cred în ele!** Da, recunosc, este o observație pertinentă, dar mă / vă întreb dacă, în afara semnificației morale, această constatare – cu care se consolează, aparent, Mihai Dăncuș – are și o valoare pragmatică. Adică, dincolo

de această **stare de contemplație**, putem face ceva – noi (o întreagă „armată” de cercetători, conservatori, formatori și promotori), împreună cu acești actanți, performeri ai patrimoniului viu – pentru revigorarea tradiției populare? Un posibil răspuns la această frământare nu intră în „misiunea” evocării de față, dar voi reveni asupra ei când voi încerca să definesc profilul intelectual al cărturarului maramureșean. Pentru a netezi „poteca” spre această țintă, să întregesc imaginea mea despre Maramureșul etnocultural, așa cum se conturează ea din ceea ce ne oferă activitatea creatoare a protagonistului prezentei „povești” de viață și de creație.

Maramureșul – sinteză și identitate

Țara Maramureșului este un ținut revelator pentru raportul între specificul național și localismul creator, ca binom al identității. Cât de reprezentativ este el, din punct de vedere etnocultural, în spațiul românesc și în context european, și în ce constă specificul lui, care sunt mărcile lui identitare? Nu am nici căderea, nici competența să abordez acest subiect de simpozion / tratat interdisciplinar, ci îmi propun un țel mult mai modest: să schițez, în câteva linii, imaginea acestei zone, așa cum am receptat-o din „lectura” operei orale și scrise a cărturarului Mihai Dăncuș.

Cel dintâi reper definitoriu pentru Maramureșul istoric este dat de situarea lui în chiar centrul Europei, la confluența și interferența celor două mari culturi și civilizații – a Occidentului și a Orientului – și a celor două mari confesiuni creștine – cea răsăriteană, slavo-bizantină, ortodoxă și cea apuseană, latină, catolică și reformată. Acest „dialog” intercultural de durată și profunzime a generat un fenomen de sincretism cultural, dător de seamă pentru **simbioza** ce caracterizează arealul Maramureșului. O sinteză favorizată, contextual, de cadrul istoric și geografic al zonei și mediată, ca text cultural, de canalele și circuitele central-europene. Situată în nord-vestul României, iar în contextul Europei, chiar în centrul acesteia – rezum evaluarea etnologului – zona etnografică a Maramureșului se definește ca o arie culturală cu un profil specific, datorat fondului autohton de sorginte daco-latino-celtică, precum și influențelor și

interacțiunilor celor două mari culturi și civilizații europene. Așadar, **sinteză și identitate** – iată o posibilă definiție a Maramureșului etnocultural. Din acest punct de vedere, subscriu la aprecierea etnologului clujean Ion Cuceu, formulată în prefața cărții lui Mihai Dăncuș despre obiceiuri, potrivit căreia Maramureșul reprezintă o „*rezervație etnografică a Europei Centrale*”, cu un amendament care vizează starea actuală a lucrurilor: multă vreme, a fost, într-adevăr, o rezervație **in vivo**, un eșantion de patrimoniu viu, dar, de vreo jumătate de veac, a devenit, prin muzeul etnografic și prin câteva obiective conservate în teritoriu, mai mult o rezervație **in vitro**. Această recunoaștere lucidă a realității nu se vrea, bineînțeles, o judecată de valoare.

Una din pecetele identității maramureșene este **arhaitatea**, ca durată istorică, dar și ca vechime structurală. Țara Maramureșului – fapt arhicunoscut, îl subliniază și Mihai Dăncuș – este o străveche vatră de locuire și viețuire românească, atestată de vestigii arheologice și documente istorice, având o continuitate seculară, confirmată și de conservarea vechilor structuri sociale ale obștilor, cu elemente caracteristice dacilor liberi și simbiozei daco-romane-celtice, peste care s-au suprapus, în perioada medievală, cnezatele și voievodatele, al căror model de organizare politică și militară constituie o primă afirmare a identității românilor maramureșeni. Se configurează astfel temelia istorică a identității etnoculturale a Maramureșului. La aceasta se adaugă configurația socială: în viața veche a Maramureșului, regăsim structura tripartită a societății arhaice, formată din: conducători politici și militari, cărturari și producători de bunuri, adică – așa cum precizează Mihai Pop, cu trimitere la G. Dumézil – structura specifică vechilor culturi indoeuropene. Vechimea nu este, desigur, apanajul exclusiv al maramureșenilor, dar arhaitatea culturii lor populare are, mai exact, avea, cu vreo jumătate de veac în urmă – așa cum am observat, pe viu, la prima mea deplasare în zonă – o paradoxală amprentă de actualitate, pe care o genera capacitatea de remodelare a tiparelor tradiționale în ipostaze viabile. Altfel spus, era o tradiție vie, creatoare.

Identitatea maramureșeană poartă – nu e nici asta o noutate – și pecetea **ruralității**. Satul tradițional maramureșean poate fi considerat reprezentativ pentru ruralitatea centrală și răsăriteană a Europei. De-a lungul veacurilor, satele Maramureșului istoric au fost – majoritar – sate de oameni liberi, principalele familii având statutul de „nemeși” – mici nobili. Veacuri de-a rândul, satele maramureșene s-au condus după „buna rânduială”, expresie a datinii ca lege nescrisă a comunității. În caracterizarea ruralității tradiționale, etnologul nostru apelează tot la Mihai Pop: satul maramureșean a trăit, încă din Evul Mediu, în afara familiei și gospodăriei, în cadrul a două categorii de instituții care i-au mediat comunicarea – atât pe verticală, cât și pe orizontală: pe de o parte, instituții, precum biserica și anumite datini, care le-au mediat oamenilor comunicarea și întâlnirea, fie și simbolică, cu strămoșii; pe de altă parte, instituții în cadrul cărora s-a realizat comunicarea între membrii comunității în diferite contexte (mori, vâltori, pive, datini comunitare). Instituția fundamentală a societății rurale maramureșene, structura care a coagulat viața satului tradițional pe cele două planuri contextuale, asigurând comunicarea, comuniunea și coeziunea socială, a fost – și mai este încă – **neamul**, neamul mare (rețeaua de rude) și neamul mic (familia). Fiecare neam, cu viii și cu morții lui. Fiecare neam / familie, cu locul său distinct în ierarhia satului, în diferite locuri și contexte. Neamurile s-au înrudit prin căsătorii între parteneri de același rang social aparținând aceleiași comunități sau din comunități diferite, dat fiind caracterul exogamic al comunităților maramureșene. Marile neamuri ale Maramureșului s-au încuscrit de-a lungul secolelor, fiind înrudite între ele și răspândite pe toate văile ținutului. Rețeaua de rudenie între neamurile Maramureșului istoric a generat o structurare unitară a zonei în toate planurile, inclusiv în sfera culturii populare: genuri folclorice, obiceiuri, meșteșuguri, arte etc.

Pe acest fond unitar, fiecare categorie etnoculturală și-a conturat mărci identitare proprii – în viața folclorică, în arhitectură, în arta populară. Având ca numitor comun apartenența Maramureșului la străvechea **civilizație a lemnului**, ele compun ceea ce eu numesc **patrimoniul valoric** al Maramureșului etnocultural, ca expresie a

tradiției identitare, creatoare și modelatoare. Totodată, pentru mine, ca om al culturii populare, Maramureșul reprezintă un **standard profesional** în experiența de cercetare, conservare și promovare a tradițiilor și valorilor etnoculturale. Vorbim, bineînțeles, în limbajul etnologului nostru, de **Maramureșul primordial, esențial**. Pentru că, dacă ne raportăm la Maramureșul supus vremurilor, trebuie să recunoaștem că nici Maramureșul nu mai este, cu un termen fetișizat, un „tezaur”. Însuși Mihai Dăncuș ne îndeamnă la o privire lucidă, realistă, atunci când se întreabă ce-a mai rămas din toată acea fabuloasă lume maramureșeană a tradiției, care era, până mai ieri, vie, activă, creativă. Iată ce răspunde etnologul: *„Maramureșul, această zonă de contact între două «lumi» a păstrat relice culturale ale unor vremi demult dispărute, care, odată descifrate sub raport cultural ne vor oferi bucurii și mari satisfacții intelectuale.”* (Obiceiuri..., ediția citată, p. 344). Numai atât? Ne putem mulțumi noi, care am ajuns, prin cercetare, conservare și promovare, la conștiința capacității creatoare a tradiției identitare, numai cu această stare de contemplație intelectuală? Nu cred și cred că nici Mihai Dăncuș nu se mulțumea! Voi reveni asupra acestui subiect.

Profil de cărturar

Știu, acum, lumea din care vine și pe care o reprezintă Mihai Dăncuș. Mi-am făcut o „idee” și despre activitatea sa creatoare și, mai ales, despre Muzeul Etnografic al Maramureșului, care – împărtășesc aprecierea lui Ion Cuceu – constituie principala sa ctitorie, pe fundamentul așezat de înaintași. Pot, așadar, apropiindu-mă de capătul demersului meu, să conturez profilul intelectual pe care îl întruchipează cărturarul nostru.

Mihai Dăncuș aparține, deopotrivă, lumii **tradiției** și a **cărții**. Omul tradiției o cunoaște, o trăiește. Omul cărții prețuiește tradiția, care a fost, înaintea școlii, înaintea academiei, cartea de capătăi a românilor. Așadar, un cărturar care se înscrie în clasicitatea noastră culturală. Și, totuși, un cărturar modern, care gândește și acționează pragmatic: *cui protest* această tradiție, ce facem cu ea? Activitatea sa creatoare ne oferă destule argumente ca să-l integrăm acelor

profioniști ai domeniului nostru pentru care viitorul culturii populare nu poate fi conceput în afara comunicării și comuniunii între tradiție și carte, cartea în înțelesul larg al cuvântului, adică tot ceea ce s-a suprapus ca „gramatică” peste „oralitate”, determinând gramaticalizarea tradiției, în răspăr cu o prejudecată cronică a științei noastre, potrivit căreia cultura populară ar fi creația, prin excelență, a analfabeților.

Pe ambele planuri, Mihai Dăncuș își recunoaște dascălii și le rămâne recunoscător. Pe de o parte, oamenii culturii populare, performerii tradiției, care i-au oferit nu numai informații relevante, ci și repere pentru înțelegerea fenomenului, aportul lor fiind recunoscut de către cercetător, ca reacție la mentalitatea academizantă de a-i considera „anonimi”. Pe de altă parte, mentorii intelectuali, a căror învățătură a încorporat-o în formarea și devenirea profesională – o listă amplă, din care selectez câteva nume „mari”, autorități consacrate în materie: Arnold van Gennep, Mircea Eliade, Ernest Bernea, Mihai Pop, Dumitru Pop, Tancred Bănățeanu, Paul Petrescu. La aceștia, Mihai Dăncuș adaugă un consistent contingent de cercetători străini (francezi, americani, japonezi), cercetători ai fenomenului maramureșean, cu care a purtat un dialog aplicat, profitabil de ambele părți. Pe Dumitru Pop îl consideră principalul său formator, iar pe Mihai Pop, omniprezent în scrierile sale, îl elogiază pentru „*spiritul său protector și formator, precum și pentru generoasa sa apropiere până la prietenie...*”, ceea ce mă îndreptățește să-l socotesc pe Mihai Dăncuș drept unul dintre discipolii cei mai devotați și productivi ai „Școlii Mihai Pop”. Opera lui Mihai Dăncuș vădește asimilarea a cel puțin trei dintre „lecțiile” esențiale ale învățăturii Profesorului: (1) lecția faptului viu, a textului etnocultural în context; (2) lecția dinamicii tradiției, a mutațiilor funcționale generate de prefacerile structurale; (3) lecția binomului concept – concret, ca fundament al oricărui traseu epistemologic și al oricărui demers programatic în domeniul culturii populare. O vădește și cartea sa despre obiceiurile nașterii și copilăriei, care încorporează armătura conceptuală a Profesorului din studiul *Obiceiuri tradiționale românești* (1976), pe care unii comentatori, lectori superficiali și tributari unor prejudecăți,

o consideră „lucrare de popularizare”. În realitate, întărind opinia lui Mihai Dăncuș, susțin că exegeza lui Mihai Pop este o lucrare fundamentală a etnologiei contemporane, constituind, *in nuce*, prima „gramatică” a obiceiurilor tradiționale românești.

Având asemenea dascăli informali și asemenea mentori și formatori, Mihai Dăncuș nu putea fi decât un cărturar complex și polivalent: etnograf și etnolog, muzeograf și manager de muzeu, cercetător, conservator și promotor al culturii tradiționale. Dominanta acestui profil cărturăresc se înscrie în marea tradiție a sociologiei și etnografiei românești: **știința în acțiune**, concept gustian, iar știința pe care o practică Mihai Dăncuș se cheamă **etnologie aplicată**. Drumul urmat de el în formarea și devenirea vocațională și profesională poate fi definit astfel: de la **descrierea etnografică** la **sinteza etnologică** și, mai departe, la **antropologia culturală**. Dincolo de case, porți și alte obiecte etnografice, în centrul exegezei și expertizei etnologice a lui Mihai Dăncuș, se află oamenii culturii populare, performerii tradiției, creatorii bunurilor de patrimoniu, exponenții patrimoniului viu. Are dreptate Ion Cuceu subliniind (în aceeași prefață la cartea despre obiceiuri) că Mihai Dăncuș nu fetișizează obiectele, „textele” etnoculturale, ci le interpretează, raportându-le la contextul de viață, la „*mentalitarul și imaginarul colectiv*”. Și etnologul clujean conchide recunoscând larga „*deschidere antropologică și comparativistică, abordarea funcționalistă*” a autorului maramureșean. Subscriu întru totul și accentuez: Mihai Dăncuș este un discipol performant al Școlii de antropologie culturală a lui Mihai Pop.

Cu un asemenea relief, profilul intelectual pe care îl conturez mai are un „accent”: Mihai Dăncuș este un cărturar **contemporan**. Deși „obiectul” cercetării și activității sale de muzeograf l-ar fi îndemnat și chiar l-ar fi justificat să se refugieze în trecut, în istorie, totuși, Mihai Dăncuș nu refuză confruntarea cu realitatea contemporană. Dimpotrivă! Cărturarul recunoaște că a fost martor (și părtaș, adaug eu) la evoluția culturii populare românești în ultimii 75 de ani „*perioada cu cele mai zguduitoare transformări în viața socială a satelor*”, atât înainte, cât și după '89, fiecare perioadă

subminând ființa culturii populare din perspective proprii epocilor respective. Rezultatul conjugării acestui asalt continuu, indiferent de regimul politic, este o „metamorfoză structurală” a satului românesc. De fapt, își amendează Mihai Dăncuș spusele, ceea ce s-a întâmplat în ultimii 75 de ani n-a fost o „premieră”: viața socială a satelor noastre a fost zdruncinată constant în ultimele două secole. În pofida acestui asalt al istoriei asupra societății tradiționale, „*legile nescrise care guvernau comunitățile rurale au dus la refacerea vechilor structuri (în forme adecvate), la refacerea vieții în fâgașe cvasinormale*”. Dar Mihai Dăncuș constată: acest proces de reșezare, de revigorare a rânduielilor tradiționale rezistă tot mai greu procesului modernizării forțate, tot mai agresive după '89. Diagnosticul cercetătorului este fără menajamente: „*Am asistat **neputincios** (subl. G. D.) la dispariția satelor tradiționale ale Maramureșului.*” Ce a mai rămas din zestrea maramureșeană a „civilizației lemnului” din secolele XVIII-XIX? – se întreabă, pe bună dreptate, etnologul. A mai rămas patrimoniul conservat în muzeul de la Sighet, iar în teritoriu, au mai rămas câteva „insule”: o casă, o biserică, o poartă...

Subscriu la această expertiză conformă cu realitatea și continui, în ordinea de gândire a lui Mihai Dăncuș, afirmând: în ultimii 75 de ani, s-a desfășurat o ofensivă generalizată, pe multiple planuri, inclusiv pe cel al deciziilor politice, al legiferării și guvernării, împotriva „bunei rânduiei” (cum ar zice profesorul Mihai Pop), a datinii ca lege nescrisă a satului tradițional. La cumpăna anilor 1989/1990, scriam (și credeam!) în puterea regeneratoare a Datinii în fața Dictatului puterii, indiferent de culoarea ei politică. Acum, după trei decenii, nu mai sunt sigur de tăria credinței mele. De aceea, împărtășesc starea de spirit a cărturarului maramureșean, de neputință, de nemulțumire, poate chiar de revoltă interioară. Nu, nu cred că Mihai Dăncuș se mulțumea cu satisfacția de contemplație intelectuală pe care ne-o procură cunoașterea frumuseților, semnificațiilor și valențelor etnosului, etosului și esteticului nostru tradițional. Poate că, dincolo de alte cauze, știute și neștiute, această „nemulțumire” era una din sursele acelei frapante tristeți profunde pe care o „citeam” aproape permanent pe chipul cărturarului. Mihai Dăncuș oferea efigia sobră,

aproape austeră a unui om al Muntelui, al Nordului, care observă și judecă lumea de la o anumită altitudine și latitudine și operează cu o anumită grilă valorică, purtând amprenta vechimii și nobleței neamurilor maramureșene pe care le reprezenta. Nu, nu cred că era o „tristețe metafizică”, omul respirând, altfel, o admirabilă stăpânire de sine, atestând un viguros echilibru interior, ci era, mai degrabă, expresia unei melancolii, a unei **stări de dor**: dor după ceea ce va fi fost cândva și nu mai este, dor după ceea ce ar fi putut să fie și n-a fost, dor după ceea ce nu va mai putea fi vreodată... Doruri și dureri – înăbușite cu luciditate (resemnare mioritică, ar specula detractorii *Mioriței!*), fără lamentații și fără acuzații, în fața amurgului inevitabil al lumii tradiției. Pe fondul unui aliaj deconcertant de demnitate (mândrie maramureșeană) și de modestie (smerenie țărănească), această suferință inefabilă conferea cărturarului o carismă enigmatică și, totuși, expresivă.

Comentariile formulate pe marginea activității creatoare și a personalității cărturarului evocat mă conduc către o singură concluzie: Mihai Dăncuș **este** (pentru că spiritul său rămâne viu și roditor) **o paradigmă a Maramureșului tradițional**, întruchipând specificitatea lui etnoculturală, așa cum am încercat eu, un *outsider*, dar un „elev” al Școlii Mihai Pop, s-o definesc în aceste pagini. Opera lui scrisă și orală încorporează o mărturie, o meditație și o pledoarie pentru perenitatea tradiției identitare, creatoare și modelatoare. Când mi se face dor de Maramureș, mă gândesc la Mihai Dăncuș...

Mihai Dăncuș – „Academicianul”!

Dr. Teodor ARDELEAN

Director Biblioteca Județeană „Petru Dulfu”

Ca să te simți împlinit, timpul trăit trebuie mărturisit. E o concluzie de viață, desprinsă din multe clișee, care se decupează singure în fluxul memoriei. E, poate, chiar o învățătură din minte și de minte, căci a ține minte e deja un produs finalizat.

Mi-l amintesc acum pe dr. Mihai Dăncuș în aceeași aură de sobrietate intelectuală pe care o îmbrăca majestuos de fiecare dată. Așa l-am cunoscut în anii '80 ai secolului trecut și așa mi-a rămas pe retina cea selectivă. Exact asta m-a și determinat, în vremea în care am început a-i cultiva imaginea, spre folosul nostru regional și național, să-l salut în public cu grațiosul apelativ „Am onoarea Domnule Academician!”. Nu m-a corectat niciodată, se simțea într-adevăr onorat, și știa că formula mea cuprinde respect total și prețuire supremă. O singură dată m-a întrebat, dar cu delicatețe sapiențială, de ce folosesc aceste superlative, care adesea produc deranj în public, mai ales când în asistență se găseau și academicieni. Știa regula și o știam și eu, numim „academician” în sensul strict al cuvântului doar pe cel care este membru titular al Academiei Române. De o astfel de formulă nobilă nu beneficiază nici măcar membrii corespondenți ai acestei principale instituții naționale pentru știință și cultură!

Ce am răspuns atunci, vă voi mărturisi și dumneavoastră acum. Departe de mine gândul de a înălța numele și renumele unui om ce nu obținuse o astfel de consacrare mai presus decât ștacheta pe care au trecut-o cei clasificați ca „nemuritori”. Așa sunt etichetați hiperbolic în toate țările civilizate cei acceptați în forumurile celor mai elevați intelectuali. „Iar tu, Mihai, ești convins că prin tot ceea ce ai făcut ai ridicat nu doar Muzeul la cel mai mare nivel de performanță științifică, nu doar Maramureșul acolo unde îi este locul, ci pe noi, vremelnicii locuitori ai acestor vremuri, acolo sus, unde se respiră aerul înălțimilor. Prin Tine am descoperit și noi ceilalți că etnografia nu e doar etichetă, că satul nu e un simplu ansamblu populațional, că

tradițiile nu sunt simple continuități, că obiceiurile nu constituie frunza verde ce se pierde, ci rădăcina etnotropică a sufletului românesc”. Așa a decurs argumentația, plus comparația curajoasă cu academicienii-etnologi în viață, însoțită de punerea în vitrină a istoricelor vizite de cercetare în zonă efectuate de: Mihai Pop, Radu Popa, Radu Florescu, John Nandriș și mulți alții, în compania cărora s-a validat rolul său de „locomotivă a muzeologiei românești”.

Aș mai vrea să luminez o fațetă a lucrurilor. Dragostea de oameni, calitate uriașă pentru cei ce se pot împovăra cu ea, m-a făcut să-l onorăm în 2012 pe muzeograful, profesorul, etnologul, etnograful, istoricul Mihai Dăncuș, cu un „documentar biobibliografic aniversar” la momentul marcării frumoasei vârste de 70 de ani (302 p.). Am scris atunci o tabletă cu rol de „predoslovie” intitulată „Cu privirea ... spre înălțimi de Maramureș”. Mi-aș dori ca acel text să însoțească pe cel de față, deoarece a fost scris în parametri de simțire paremică puși în operă de un entuziasm pe care-l păstram mereu nealterat față de Mihai. În plus, lucrarea omagială respectivă rămâne pe mai departe un referențial biografic și axiologic major pentru acest adevărat sacerdot maramureșean pe care unii am avut fericirea să ne fie contemporan și apropiat (l-am citat aproximativ pe prietenul comun, dr. Ioan Godea, plecat și el spre eternitate mult prea devreme). Semnau acolo materiale de mare reflexie și subtilă reflecție, printre alții: dr. Ioan Godea (Oradea), dr. Ilie Moise (Sibiu), dr. Ioan Oprea (București), dr. Ligia Fulga (Brașov), dr. Ioan Mariș (Sibiu), Patrick Weisbecker (Nancy), dr. Ilie Gherheș, Pierre Dutron, Janeta Ciocan, Gheorghe Todincă, Ion Botoș, Pamfil Bilțiu ș.a. Puteau fi mulți alții, la fel de prestigioși ca nivel academic, deoarece dr. Mihai Dăncuș devenise „valoare națională” și „zestre națională”, „reper” și „ștachetă” ... Un om al Excelenței, Eminentei și Elocvenței. Oricum, adunarea unui buchet de considerații axiologice a constituit o mare bucurie pentru toți marii săi prieteni și pentru noi toți, modeștii săi admiratori.

Iar mulțumirea față de gestul nostru (biografic, documentar, editorial, financiar) a venit șase ani mai târziu când Mihai Dăncuș ne-a sprijinit cu cele mai docte studii, atunci când dăltuiam în lemnul eternizării lucrarea majoră „100 de ani de la Marea Unire. 100 de

personalități maramureșene care au făcut istorie”, în cuprinsul căreia **domnul bibliograf Mihai Dăncuș** a semnat studiile despre: Ion Bîlțiu Dăncuș, Traian Bîlțiu Dăncuș, Francisc Nistor și Lucia Mihaly de Apșa, devenind cel mai prolific colaborator dintre cei 76 de autori.

Din aceste sumare motive, dar mai ales din perspectiva plus valorilor culturale pe care le-a adus Mihai Dăncuș, micro-medalionul de față îl prezintă în lumina cea adevărată. Dacă academicienii sunt numiți „nemuritori”, înseamnă că și pe „nemuritorul Mihai Dăncuș” îl putem clasifica drept „academician”! Pentru noi chiar a fost și este, deoarece înafara lui Mihai Pop nici un mare savant „ornat” cu acest titlu nu i-a putut fi alături în anvergura lucrării sale apostolice pe tărâmul culturii populare. Iar dacă atunci când pleacă spre eternitate un om cu o astfel de distincție se spune și se scrie „Fie-i memoria binecuvântată!”, atunci și volumul de față devine atât un gest public de mulțumire cât și unul de omagiere postumă. Vă mulțumesc prieteni pentru acest Memorandum!

Cu privirea ... spre înălțimi de Maramureș

Spațiile de viațuire poartă atât amprenta făuritorilor de bunuri materiale cât și pecetea exponenților identitari. Maramureșul cel autentic și vrednic în toate își trage cu adevărat seva actuală mai ales din acele semne care corespund matricilor esențiale. Dar și din anvergura oamenilor care au însuflețit și însuflețesc acest tărâm încărcat de simboluri ale trecerii prin timp.

Pe domnul dr. Mihai Dăncuș, l-am cunoscut într-o vreme în care veneau deja la Sighetu Marmației mulți dintre cei mai de seamă istorici și etnografi români și străini, pentru a se mira existențial și pentru a admira profesional. Era mereu dinamic, dar profund, vioi, dar accentuat, comportându-se ca un gospodar mândru de ce poate să arate celorlalți, cu respectul cuvenit atât pentru averea sa demnă de considerație, cât și pentru oaspeții care, trecându-i pragul îi creșteau coeficienții de poziție axiologică. Mihai întruchipa atât bărbăția istorică din familiile nobile, cât și modernitatea exemplară din modul de tratament al unui patrimoniu fără egal.

Înălțimile nației sunt multe la număr, dar parcă privind derularea admirației este vizibil în timp un proces de aplecare mai accentuată spre Maramureș, cu tot și cu toate ale sale, tezaur sfânt de valori mereu bine-recunoscute. De la Ioan Mihaly de Apșa, care dădea lumii culturale prin „Diplomele maramureșene ... ” primul semn de „etichetă”, la Tache Papahagi, care a adunat în mănunchi folclorul fără de seamă al acestor locuri; de la Alexandru Filipașcu, care demonstra lumii cine sunt acești mândri bărbați de pe dreapta și stânga Tisei, până la Francisc Nistor și Mihai Dăncuș... Repere solide dintr-o monografie concisă, în care fapte demne înscriu pe paliere de judecată istorică dăinuire prin dăltuire, trăinicie prin hărnicie, perpetuare prin performare. Și toate sub semnul eternizării prin vrednicie și demnitate.

„Sunt mândru că sunt maramureșean” – ar fi deviza de suflet pe care și-au asumat-o, chiar fără să o formuleze într-o sintagmă, sutele de mii de viețuitori ai acestui ținut sfânt românesc. Iar dincolo de această mândrie generală se află mândria de a avea și frunțași ai „sufletului în mare lucrarea lui.” Poate că aici se poate vedea cel mai bine cum oamenii de seamă sunt cu adevărat luați în seamă de ceilalți, mai ales atunci când e foarte greu a-i asemui cu alții ! Așa văd eu Maramureșul cum trece prin timp și peste timp.

Așa îi văd pe toți maramureșenii care s-au învrednicit cu lucrul sfânt de a fi străjeri la tezaur. Așa îi văd pe toți cei care fac fapte demne de memoria istorică, săvârșindu-le în căutarea desăvârșirii.

Așa îl privesc acum pe prietenul Mihai Dăncuș, la ceasul la care istoria îi spune că s-au făcut 70 de ani de când a fost însemnată venirea sa. 70 de ani încărcăți cu densități de viață atât de rare printre muritori, încât există ferestre de vedere prin care prinde contur desenul nemuririi. Omul se scurge printre locurile sale de jertfă, dar jertfa însăși urcă la ceruri, putând să devină nepieritoare. Iar istoria dovedește că jertfele adevărate rămân pe răboj, oricât ar fi uneori timpurile de aspre și neiertătoare cu cei adânciți prin cămările tainice ale sacrificiului de sine pentru obște.

La mulți ani ! – Mihai Dăncuș, al meu și al nostru.

Iar recunoașterea să-ți fie mereu dublată de recunoștință !

Mihai DĂNCUȘ

Muzeograful, etnograful, cercetătorul, OMUL

Janeta CIOCAN
etnolog

Mărturisesc că foarte greu am reușit să pun pe hârtie gândurile legate de *Mihai Dăncuș*. Nu mi-am imaginat că va fi așa de greu să scriu despre un om pe care l-am cunoscut în urmă cu 49 de ani, un om pe care l-am avut alături de mine în multe momente, căruia i-am cunoscut numeroase vise, cele mai multe împlinite, dar și eforturile depuse pentru a le vedea realizate. E greu să scrii despre cineva care încă e viu în amintirea ta folosind verbul ”a fi” la trecut.

În 1971, în primele săptămâni ca muzeograf stagiar în muzeul din Baia Mare, am fost trimisă la Sighetu Marmăției pentru a da o mână de ajutor echipei care pregătea vernisajul expoziției permanente de etnografie și artă populară. Priveam fascinată la toți acei oameni cu experiență, din păcate toți plecați azi în lumea celor fără dor, avidă să învăț. Printre ei se număra și Mihai Dăncuș. La acea vreme era cel care făcea legătura între echipa din București venită pentru scenografia expoziției și patrimoniul muzeului sighetean.

Apoi drumurile ni s-au intersectat adesea și am reușit astfel să cunosc bine omul Mihai Dăncuș, dar și ampla sa activitate de cercetător a culturii populare. Cercetările le-a finalizat în zeci de studii prezentate la numeroase sesiuni de comunicări sau simpozioane la care a participat în țară și străinătate, multe dintre ele publicate. La acestea se adaugă și un impresionant număr de cărți.

Vorbind de Mihai Dăncuș e greu să alegi un domeniu despre care să spui „aici a excelat” pentru că tot ce a făcut a făcut perfect. A impresionat întotdeauna prin ambiție și perseverență și astfel s-a depășit mereu motivându-I și determinându-I și pe colaboratori să-l urmeze.

Pe Mihai l-am cunoscut ca simplu muzeograf, am devenit prieteni, iar el a rămas același om și atunci când a devenit directorul Muzeului din Sighet sau a făcut parte din organisme cu rol

administrativ. Același muzeograf, același etnolog pasionat de cercetare, același coleg dispus să te ajute când era nevoie. A făcut parte din elita muzeografiei și etnologiei românești. Când eram tineri soțul meu făcuse o ierarhizare a celor cu care interacționam pe plan profesional. Primii erau „bătrânii” (a se citi înțelepții) etnologiei, chiar dacă ei atunci abia se aflau pe la mijlocul vieții și așa enumera aici pe Tancred Bănățeanu, Paul Petrescu, Mihai Pop, Dumitru Pop, Ion Vlăduțiu, Boris și Silvia Zderciuc, azi toți de vrednică amintire, pe doamna etnologiei românești doamna Georgeta Stoica. Am enumerat aceste câteva nume pentru că pentru toți Mihai a avut un respect deosebit, iar aceștia l-au respectat și iubit cu adevărat tocmai pentru calitățile sale de muzeograf, etnograf și cercetător. Dintre cei cu vârsta mai apropiată de mine, soțul meu, cel mai mult i-a îndrăgit pe cei pe care i-a numit, ”cei patru cavaleri ai etnografiei”: Tiberiu Graur, Ioan Godea, Mihai Dăncuș și Corneliu Bucur. Toți au avut contribuții majore în dezvoltarea etnologiei și muzeologiei românești. Din păcate doar Corneliu Bucur mai este printre noi. Făcea aceste ierarhizări pentru că pe undeva mă invidia considerând că sunt o privilegiată a sorții și am posibilitatea să colaborez cu astfel de personalități.

Mihai Dăncuș ar fi putut oricând pleca să lucreze în oricare muzeu național din România sau chiar din străinătate, dar el era maramureșean până în măduva oaselor. Născut într-o familie de nobili maramureșeni, a beneficiat de o solidă educație umanistă de la înaintași ce au excelat în studiul culturii și civilizației românilor. Mihai Dăncuș s-a dedicat în totalitate maramureșenilor. Și-a propus păstrarea dar și mediatizarea în lume a oamenilor din Țara Maramureșului, a istoriei lor, a creațiilor acestora cu convingerea că ei sunt piatra de temelie nu numai a istoriei românilor ci și a celei universale. Destinul lui a fost strâns legat de Muzeul Satului Maramureșean, gândit de Mihai Dăncuș în cele mai mici amănunte, încă din faza de proiect. Apoi au urmat ani mulți în care zi de zi, lemn de lemn, a ridicat acest muzeu considerat una din cele mai prețioase nestemate din salba muzeelor de acest gen nu numai din România ci din lume.

În muzeul Satului Maramureșean de pe Dobăieș, a cărui ctitor este, oriunde privești îl vezi pe Mihai Dăncuș. Îi simți prezența în fiecare construcție, pe fiecare cărare, în fiecare pom, în fiecare pietricică. Acolo e nu numai muzeograful și etnologul Mihai Dăncuș ci și familia lui. Ioana Dăncuș, un excelent etnolog și muzeograf, i-a fost alături toată viața. Îi priveai și aveai impresia că sunt o singură persoană, un om cu umbra lui ce nu se pot despărți. Liniștită și mereu calmă, ea a fost, cu siguranță, stâlpul de care se va fi sprijinit în clipele, deși nu le-a arătat niciodată, de nesiguranță, de cumpănă. Pentru Ioana și Mihai muzeul și casa erau de nedespărțit. Și-au crescut fetele în aceeași dragoste și respect pentru istoria și creația maramureșenilor. Astfel fiica, devenită arhitectă, s-a implicat în realizarea unui amplu proiect de dezvoltarea a Muzeului Satului Maramureșean, proiect care a obținut Ordinul Arhitecților din România.

Îmi amintesc că de-a lungul timpului, când devenise deja o voce cu autoritate în etnografia românească, atunci când cuvânta la câte o întâlnire, tinerii îl asemuiau cu un preot. Poate că atunci când vorbea se simțea influența preoților din familia în care a crescut. Aș spune însă că drumul pe care l-a parcurs în lumea muzeelor și cercetării etnografice l-a adus la statutul de sacerdot a Maramureșului. Muzeul ctitorit de el poate fi numit, fără teama de a greși, catedrala Maramureșului. Aici, cu siguranță ales de Dumnezeu, Mihai a adunat și a redat lumii acele minuni create de maramureșeni care i-au plăcut și Lui.

Ajuns la vârsta la care ceilalți te numesc senior nu s-a lăsat tentat de chemarea confortabilă a unui fotoliu. A rămas activ răspunzând chemărilor ca invitat de onoare la Sesiunile și Simpozioanele organizate de muzee din țară sau Asociațiile profesionale. Era așteptat cu drag, iar discursurile lui erau ascultate cu nesaț. Știi pentru că în această ultimă etapă a activității lui drumurile le făceam împreună. În mașină ajungeam să dezbatem toți trei, pentru că și Ioana era nelipsită de la aceste întruniri, problemele muzeografiei actuale, întrebându-ne încotro merge, sau unele nelămuriri legate de cercetările noastre. Și timpul trecea de parcă drumul durase doar

câteva minute. Mi-e dor de aceste deplasări, de Mihai, de Ioana, de toți cei cu care ne întâlneam.

A fost recunoscut ca un specialist cu merite deosebite în dezvoltarea muzeografiei românești. Recunoașterea a fost materializată prin prezența lui ca membru de onoare în asociații profesionale deosebit de importante din țară și străinătate. A condus preț de două mandate Asociația Muzeelor în Aer Liber din România, i a fost membru activ al Asociației Internaționale a Muzeelor în Aer Liber din România și a fost membru activ al Asociației Etnologilor din România (ASER). A fost de asemenea membru al Asociației Internaționale a Muzeelor (ICOM), membru al Asociației Europene a Muzeelor în Aer Liber, membru al Asociației Internaționale a Muzeelor Agriculturii.

Aș mai aminti din noianul de publicații ale lui Mihai Dăncuș doar cele mai importante cărți: *Maramureș un muzeu viu în centrul Europei, Măștile și jocul cu măști din Maramureș, Arhitectura vernaculară și alte valori ale culturii populare în colecțiile Muzeului Etnografic al Maramureșului, Muzeul Satului Maramureșean – sectorul de instalații tehnice populare acționate de apă*. Nu în ultimul rând amintesc volumul *Nașterea și copilăria*, volum care după câte știu face parte dintr-o trilogie intitulată *Obiceiuri din viața omului în Maramureș*. Sper că au rămas manuscrisele și însemnările lui de teren și poate cineva se va apleca asupra lor pentru a finaliza lucrarea și astfel Mihai ne poate vorbi de dincolo, din lumea fără dor.

Mihai Dăncuș - un sacerdot la curtea muzei Clio *

Dr. Ilie GHERHEȘ

Muzeul Județean de Etnografie și
Artă Populară Maramureș

Motto: „Iar deasupra tuturor va vorbi un mititel

Nu slăvindu-te pe tine...lustruindu-se pe el

Sub a numelui tău umbră...”

(Mihai Eminescu, Scrisoarea I)

Ori de câte ori încerc un sentiment de admirație intelectuală, profesională sau pur și simplu umană, mă feresc să nu cad în capcana de a mă insinua prea mult în C.V.-ul celui elogiat. Este și cazul de față, deoarece pe domnul Dr. Mihai Dăncuș l-am cunoscut în chiar postura de director care, apoi, la recomandarea domnului Gheorghe Todinca, următorul director al Muzeului Maramureșean din Sighetul Marmației, m-a și angajat. Sper, dar după câte se vede nu prea reușesc, deși știu că atunci când te exprimi despre o personalitate emblematică, de etichetă, trebuie să-ți alegi cuvinte mult mai distinse, care ție oricum nu ți s-ar potrivi. Trebuie, ca atare să încerci ritualul unei anumite pregătiri, așa cum pictorii iconari atunci când pictează icoanele cele sfinte petrec înainte în rugăciuni și în post. N-am mers până într-acolo.

Când spui Mihai Dăncuș, spui Maramureș. Și mai spui multe lucruri esențiale dintr-un diapazon ce compune simfonia ușor tragic-istorică a Maramureșului, o partitură care în loc de note muzicale este scrisă cu simboluri arhetipale, pe care Dr. Mihai Dăncuș ți le descifrează cel mai bine. El trăiește acest Maramureș, el își asumă statutul ontologic al maramureșeanului, căci pentru el Maramureșul nu este și nu poate fi decât la persoana întâi singular și la persoana întâi plural. Ca împlinire și ca dăruire, ca desăvârșire, căci pentru el Maramureșul este de-a dreptul desăvârșit.

La umbra marilor stejari nu crește nici iarba, ar fi spus, cu resemnare metafizică, marele Constantin Brâncuși. Mihai Dăncuș este

un mare stejar. Dar câte „grădini publice” nu și-ar dori un stejar de esența și noblețea Sa!

Dispus oricând să ierte și să completeze, te pomenești, mai mereu, în preajma Sa îmbunătățit spiritual, în sensul cel mai bun al cuvântului, priment: „Știi, dragă, da, da, știi de unde vine asta? Pot să-ți spun eu, strămoșii noștri care...” Și explicația începe să curgă cu apelul la originea cuvântului, la sensul lui căpătat de-a lungul timpului, la valențele de azi și, în sfârșit, la chintesența ce o incubă ș.a.m.d.

Când spui Maramureș, spui Mihai Dăncuș, oriunde în țară, într-un mediu academic sau doar de aleasă cultură instituțională etno-istorică. Te pomenești, volens/nolens, că trebuie să te mobilizezi, să spui când l-ai întâlnit ultima dată, ce carte i-a mai apărut ș.a.m.d. În sfârșit îți dai seama că ai plecat de acasă pe cărarea ta și te trezești, tam/nesam, pe drumul lui Mihai Dăncuș, oricum pe unul pe unde Dumnealui a fost deja. Sentimentul este unul bun, reconfortant, răcoritor, iar dacă te simți vlăguit poate, de misterele sociale care-ți bântuie soarta poți să-ți imaginezi că cineva, un înger păzitor ți-a pregătit cărarea înaintea ta, poate chiar te-a stropit și cu un strop de balsam de basm, făcându-ți să-ți dispară masca urâtă a greutăților. Oricum te simți ocrotit!

Mihai Dăncuș e un reper, deci. Un model de netăgăduit. El îți va vorbi mereu despre neam ca purtător al unui ADN etno-istoric de o mare demnitate, instituția esențială a Maramureșului, despre Maramureș ca despre „satul primordial al Europei”, despre faptul că profesia și viața sunt chiar un spectacol fascinat, despre valorile Maramureșului care stau la rând pentru a fi consemnate într-un „Codice” mereu îmbunătățit, despre eminența și excelența acestor valori, despre identitatea culturală a zonei, despre sângele albastru, despre..., mereu despre...

Mihai Dăncuș nu dă sentințe, deși el este autoritatea în materie care ar putea să o facă; el predică, totuși, etnologia, mergând întotdeauna la rădăcină, la esența lucrurilor încercând să le surprindă în procesualitatea lor, în dinamica și neliniștea lor. Niciodată nu ești mai convins decât atunci când îl asculți sau îl citești pe Dr. Mihai

Dăncuș, că acolo unde lipsește documentul istoric propriu-zis, izvorul ca atare - etnografia vine și complinește măiastru, cu propria-i vigoare științifică, paradigmatică.

Născut la 10 februarie 1942 în familia preotului greco-catolic Grigore Dăncuș și având o ascendență nobil-maramureșeană, el reușește să-și facă studiile cu anumită împiedecare (atunci se spunea din *cauza dosarului*, iar acum se poate spune *datorită acestuia*), pe care le termină cu temeinicie și determinare, trecând prin purgatoriul profesorului suplinitor, al dascălului de țară, își termină Facultatea de Filologie (1972), specialitatea Limba și literatura română a Universității Babeș Bolyai din Cluj-Napoca, iar în 1999 devine doctor în Filologie, al aceleiași instituții de prestigiu, în specializarea folclor, cu teza „Nașterea în tradiția populară maramureșeană”.

Cu siguranță că voi fi nedrept în selecția operată (da, asta-i termenul), dar spațiul mă obligă și voi aminti doar câteva din neprețuitele sale realizări.

A. Cărți:

1. *Zona etnografică Maramureș*, Editura Sport - Turism, 1986, 221 p. ilustrații + hartă.
2. *Măștile populare și jocurile cu măști din Maramureș*, Baia Mare, 1973, (50 p. text și 110 fotografii). Album de Francisc Nistor (text Mihai Dăncuș și Nicoară Timiș); Studiu, catalogul reproducerilor și textele folclorice culese de Mihai Dăncuș. Carte-album.
3. *Sighetul Marmației – Muzeul Etnografic*, Editura Museion, București, 1995, 104 p. (format A4 + 40 p. ilustrații), carte-catalog.
4. *Maramureșul și Marea Unire*, Crestomație de texte și documente, în colaborare cu Gheorghe Todincă, Sighetul Marmației, Editura Muzeului Maramureșului, 184p.
5. *Maramureș – un muzeu viu în centrul Europei* – în colaborare cu G. Cristea, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, 240 p. + 24 planșe color.
6. *Sighetul Marmației la cumpăna dintre milenii*, Sighetul Marmației, 2001, carte-album cu text bilingv (română-

- engleză), 112 p., format A4, Editura Muzeul Maramureșului Sighetul Marmației, 2001;
7. *Valori ale culturii populare maramureșene - Muzeul Etnografic al Maramureșului*, Sighetul Marmației, 2000, 56 p. text+32 planșe color + 2 hărți, Editura Muzeului Maramureșului;
 8. *Values of the folk culture in Maramureș*, Sighetul Marmației, 2000, 56 p.+32 planșe color+2 hărți, Editura Muzeului Maramureșului;
 9. *Valeurs de la culture populaire de Maramureș*, Sighetul Marmației, 2000, 56 p.+32 planșe color+2 hărți, Editura Muzeului Maramureșului;
 10. *Werte der Maramurescher Volkskultur*, Sighetul Marmației, 2000, 56 p.+32 planșe color+2 hărți, Editura Muzeului Maramureșului;
 11. *Antologia de folclor a județului Maramureș*, Baia Mare, 1980. Colaborare la capitolul: Formule de politețe. Carte
 12. *Satul maramureșean 1945-1989 – viața socială, economică, politică, culturală și religioasă – studii și documente*, Sighetu Marmației, 2005, vol. I, 575 pagini, coordonator Mihai Dăncuș
 13. Carte-album *Cât îi Maramureșu' Nu-i oraș ca Sighetu' 1926-2006*, Sighetu Marmației, 2006, 160 p.
 14. *Evreii din Maramureș. Muzeul Culturii evreiești din Maramureș – casa memorială Elie Wiesel*, engleză, franceză, română, Sighetu Marmației, 2006, 74 p. +18 coli ilustrații color
 15. *Unirea Maramureșului cu Țara – mărturii documentare 1918-1919*, Sighetul Marmației, 1 decembrie 2008, 311 p., coautor Gheorghe Todincă
 16. *Măști și jocuri cu măști din Maramureș*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 140 p.
 17. *Obiceiuri din viața omului din Maramureș, I. Nașterea și copilăria*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2009, 443 p.

B. Ziare, reviste și cărți a căror inițiator, fondator, fondator și director este Mihai Dăncuș

1. În 23/24 Decembrie 1989 tipărește la Sighet hebdomadarul TRIBUNA MARMAȚIEI (Director Mihai Dăncuș), a rezistat până în iunie 1991. (15 numere)
2. În decembrie 2001 scoate revista TRADIȚII SI PATRIMONIU (buletin științific al muzeului cu apariție trimestrială) (Director fondator):
 - Festivalul datinilor și obiceiurilor de iarnă, 1/2001, decembrie 2001
 - Ziua Internațională a muzeelor la Sighetul Marmației, 2-3/2003, 18 mai 2003
 - Biserici călătoare..., 4-5/2003, 24 decembrie 2003
 - Obiceiuri de iarnă, 6-7/2004, 20 decembrie 2004
 - ... și istorie..., 8-9/2005, 23 decembrie 2005
3. ACTA MUSEI MARAMORESIENSIS – volum I (510 pagini) îngrijit de Mihai Dăncuș, dec. 2002, inițiator și fondator Mihai Dăncuș
4. ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS – volum II (403 pagini) îngrijit de Mihai Dăncuș, dec. 2004, inițiator și fondator Mihai Dăncuș
5. ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS – volum III (385 pagini) îngrijit de Mihai Dăncuș, dec. 2005, inițiator și fondator Mihai Dăncuș
6. ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS – volum IV (264 pagini), îngrijit de Mihai Dăncuș, 2006, inițiator și fondator Mihai Dăncuș
7. ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS – volum V (439), îngrijit de Mihai Dăncuș, 2006, inițiator și fondator Mihai Dăncuș
8. Seria de monografii sătești – inaugurează, coordonează și prefătează monografiile:
 - *Cuvinte despre satul meu Văleni - Maramureș*, Ioan Godja-Ou, Sighetul Marmației, 2002;

- *Cuhea în istoria și cultura Maramureșului*, Ion Țelman, Ioana Mariș Dăncuș, Elisabeta Faiciuc, Sighetul Marmației, 2005;
- *Valea Stejarului - graiul și folclorul obiceiurilor*, Ioan Hotea, Sighetul Marmației, 2006
- *Vadu Izei - o filă din istoria Maramureșului*, Ioan Hotea, Sighetul Marmației, 2008

C. Membru al unor societăți, atribuții

1. Membru, membru de onoare al Asociației europene a muzeelor în aer liber
2. Membru al Asociației internațională a muzeelor de agricultură (etnografice)
3. Membru al Asociației naționale a muzeelor în aer liber
4. Membru ASER
5. Președinte al Asociației pentru cultura poporului român din Maramureș

Fără a cădea într-un autohtonism obositor al promovării unor preeminențe etno-istorice maramureșene și rămânând întotdeauna în conivență cu istoria mare națională, precum și cu cea regională și europeană, Dr. Mihai Dăncuș prelungește istoria Maramureșului în timp (prin conservarea dovezilor ei hotărâtoare). În același timp încrezător devizei că „am fost și-o să fim”, el este binemeritat de la nație și pentru mentoratul său față de românii din dreapta Tisei, despre care, făcea vorbire mereu, chiar și în cealaltă epocă istorică.

Cu multă deferență profesională mai amintim că proiectul cel mai grandios al domnului Mihai Dăncuș îl reprezintă Muzeul Satului de pe Dobăieș, o capodoperă a genului. Acest monument arhitectural metaistoric a fost inaugurat la 31 mai 1981, cu ocazia Zilei Internaționale a Muzeelor, eveniment la care au participat 76 de directori de muzee, zeci de specialiști, precum și reprezentanți ai Consiliului Internațional al Muzeelor (ICOM).

Acum, în anii mai dînspre noi, când imaginea Sa se recompune măiastru, stîmpărîndu-se fabulos cu ingredientul bătrîneții, amestecîndu-se printre anii acesteia, nu-ți rămîne decît să-i zici: Salve, pater patriae Maramorosiensis!

* Articol publicat în „Valahia - Dacia Nemuritoare,, nr. 32, aprilie 2016, p. 8 și 11

Dr. Mihai Dăncuș -
Remember pentru ultimul aristocrat de drept al
culturii maramureșene*

Dr. Ilie GHERHEȘ
Muzeul Județean de Etnografie
și Artă Populară Maramureș

„A murit Domnul Dăncuș!”...Și vocea plânsă de la telefon nu se mai oprea. Măriuca, colega mea muzeografă de la Sighet, cea care m-a anunțat, plângea, în fireshul ei care o onora. Mi-a rezonat mult și straniu această convorbire. Apoi m-am potolit: Dumnezeu să-l odihnească în pace, că a suferit enorm!

A murit ultimul aristocrat de drept al culturii, al religiei numită Maramureș. A murit o etichetă, o carte de vizită, un simbol arhetipal uman al județului pe care, cu atâta patimă bună, îl venera. El credea în vocația „sângelui albastru”, în neam ca în cea mai sigură instituție perenă a acestui loc de legendă.

Domnul Dr. Mihai Dăncuș a fost o personalitate emblematică a Maramureșului. Când spuneai Maramureș, în mediile pe care mi-a fost dat să le frecventez, spuneai Mihai Dăncuș. De aceea, de fiecare dată trebuia să mă mobilizez și să merg cu lecția învățată despre Mihai Dăncuș: să-mi amintesc când l-am văzut ultima oară, ce carte i-a mai apărut, ș.a. De multe ori, pe tărâmul acestor discuții primenitoare și de complezență realizam că deși plecasem de acasă pe o cărare, poate pe cărarea mea, mă pomeneam pe o potecă, care era a lui Mihai Dăncuș.

Dr. Mihai Dăncuș îmi apărea mereu ca un sacerdot consacrand un ritual, mereu performând o partitură cu simboluri arhetipale năucitoare, descifrând și predicând un alfabet al veșniciei noastre. El părea subsecvent unei realități imuabile, el vorbea în termeni de protocol, ca dintr-un „Codice ieudean” restaurat, pentru o „Cronică albă a neamului”. Domnia Sa ne vorbea despre tradiție ca despre o urgență națională! Domnia Sa ne predica mereu despre identitatea pregnant românească a Maramureșului, devenea un mentor, parcă, pe

tărâmul etno-istoric al Maramureșului integral, neuitând niciodată de românii noștri dragi din dreapta Tisei!

„A murit Domnul Dr. Mihai Dăncuș...!” A murit doar Domnul Dăncuș de la persoana întâi singular, dar nu va dispărea niciodată „partea de Dăncuș” din conținutul persoanei întâi plural a Maramureșului, cea în care ne regăsim cu toții, ființial.

Pentru mine Domnul Dăncuș n-a murit spiritual, căci mă voi „trezi”, de multe ori, cu siguranță, atunci când mă voi afla la câte o cotitură intelectuală, întrebându-mă: „Oare Domnul Dăncuș ce-ar fi zis?”... Și-mi voi aminti de cât de „greu și apăsător” începea să-mi explice, de felul de cum își potrivea cuvintele, alegându-le, stâmpărându-le, cumpănindu-le până când le găsea pe cele cu conținutul pe care credea că-l voi înțelege.

Dumnealui avea, parcă, o suveranitate a convingerilor sale, o serenitate care te cuprindea și te cucerea, o siguranță provenită dintr-o conștiință și o demnitate clădite în timp, mereu remanente.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Fie-i pomenită amintirea, din neam în neam!

* Editorial publicat în „Valahia - Dacia Nemuritoare”, nr. 85, septembrie 2020, p. 1 și 3 și, într-o formă asemănătoare, în „Graiul Maramureșului”, Anul XXXII, Nr. 9218, joi, 20 august 2020, p. 12

Prof. univ. dr. Mihai DĂNCUȘ - prietenul românilor din dreapta Tisei

Ion M. BOTOȘ,
Președintele Uniunii Regionale a Românilor
din Transcarpatia „Dacia”, Apșa de Jos

Teritoriul transcarpatic al Ucrainei este un pământ încărcat de istorie, a fost locuit din cele mai vechi timpuri, numele zonei locuite de români coborând din străvechimea neamului românesc, ca un real simbol de statornicie multimilenară și o dovadă peremptorie de continuitate a românilor în spațiul din dreapta Tisei.

Continuitatea existenței umane românești în acest areal geografic este relevată consistent prin mărturii de cultură și civilizație indubitabile pentru confirmarea evoluției societății din perioada preistorică până în astăzi, în contemporaneitate.

Îmbogățirea tezaurului de valori culturale se impune cu acuitate, pentru ca suflul și frumusețea vieții celor ce au înnobilit, prin munca lor, spațiul mioritic existențial, să fie tot mai vii în conștiința națională a românilor din Transcarpatia.

Extrem de motivat și realmente pasionat de istorie, tradiții, datini, obiceiuri și de viața social-culturală, de civilizație a românilor din Maramureșul de Nord (istoric, voievodal cum mai este „alintat” astăzi) imediat ce a fost posibil (după decembrie '89, în România și după destrămarea Uniunii Sovietice, decembrie 1991) am venit constant în România, vizitând mai ales județele din imediata apropiere a fostei Uniuni Sovietice.

Așa am ajuns în Sighetul Marmăției, Baia Mare, în Satu Mare, Negrești-Oaș sau Oradea, ulterior București și alte în zone și localități din România.

Așa am reușit să cunosc oameni și să devin cu majoritatea dintre ei prieten, să ne vizităm reciproc (mai ales să ne invităm unii pe alții la o serie de manifestări culturale organizate fie în localități din Transcarpatia, fie în Romania), instituții de cultură, asociații culturale.

Astfel umblând „de colo-colo” am aflat foarte multe și necunoscute mie date despre istoria și cultura localităților românești din dreapta Tisei, despre oamenii acestora. De fiecare dată când ajungeam, în special, la Sighetul Marmației timpul nu îmi ajungea să mă întâlnesc cu toți cei cu care țineam neapărat să mă întâlnesc. Nu pot a uita plăcerea cu care veneam, la Sighetul Marmației. Discuțiile avute cu prof.dr. Mihai Dăncuș, cu prof. Gheorghe Todinca (fostii directori ai Muzeului Maramureșului), Ioan Dorel Todea (Radio-România Sighet), Echim Vancea (poetul-director al Bibliotecii Municipale „Laurențiu Ulici”) privind viața românilor din dreapta Tisei, efectul schimbărilor de pe scena politica ucraineană asupra vieții social-culturale a acestora. Dar de la o vreme sarabanda schimbărilor efectuate de către „regizorii” politici ai momentului în fruntea instituțiilor culturale din Sighet, și nu numai, m-au îndepărtat oarecum de acestea, mi-au tăiat din elan.

Rememorând ani ai „trecutului imediat” astăzi conștientizez că perseverența și faptul că în urma discuțiilor avute cu oameni de cultură cu care m-am întâlnit ideea fondării unei asociații culturale care să propună un model organizatoric al întregii vieți social-culturale a românilor din Transcarpatia, și care să servească intereselor acestora devenea tot mai apropiată gândurilor mele. Astfel sub imboldul unor puternice emoții am fondat Uniunea Regională a Românilor din Transcarpatia „Dacia” (6 aprilie 2001). Încă din fașă, din primele zile de activitate am fost privit cu suspiciuni, trăgându-mi-se clopotele. Nu am fost înțeleș nici eu, nici ideea care a stat la baza înființării asociației. Ni s-a prezis abandonarea, ca a multor alte proiecte, cât mai aproape, că vom rezista maximum un an sau doi și că vom ieși din arena culturală fără a lăsa vreo urmă. Dar s-a adevărit vorba ceea precum că „câinele moare de drum lung și prostul de grija altuia!”

Pe 13 august 2001 am organizat prima manifestare culturală, „610 ani – Stavropighia Peri”, la care au fost invitați multe personalități din stânga Tisei. Dar am rămas cu... invitațiile! Deși nu am fost onorați de nici un invitat din Țară, manifestarea s-a bucurat de un succes imens în rândurile românilor din dreapta Tisei, doar că aceștia nu au prea înțeleș ce să creadă. Dar întâmplarea își are rolul ei

și nu o dată mai mult decât ți-ai fi dorit. Întâmplător, la Ujgorod, se afla o delegație din județul Bihor condusă de regretatul prof. univ. dr. Constantin Mălinaș (1943-2010), fost profesor al Facultății de Litere din cadrul Universității din Oradea, fost director al Bibliotecii Județene „Gheorghe Șincai” din Oradea, fost președinte al Asociației Române pentru Ex-Librix, fondator și redactor-șef al publicației „Familia Română” (începând cu anul 2008 aceasta apare la Baia Mare sub egida Bibliotecii Județene „Petre Dulfu”, director prof.dr. Teodor Ardelean). Delegația avea în program și vizitarea unor localități românești din Transcarpatia. Astfel întâmplarea a făcut ca această vizita să „cadă” în toiul manifestării noastre. Bucuria a fost enormă! Pronia cerească a fost cu noi!

Cu dl. prof. dr. Mihai Dăncuș m-am întâlnit prima oară pe data de 27 decembrie 2003 când am fost invitat împreună cu un grup de colindători din Strâmtura, satul Bouțu Mic la Festivalul Datinilor și Obiceiurilor de Iarnă „Marmația”, ediția a XXXV-a. De aici a început colaborarea noastră. Vizitele și întâlnirile dintre noi au fost tot mai dese, mai numeroase. Sprijinul primit din partea domniei sale a fost decisiv în organizarea și susținerea multor manifestări organizate de către URRdT „Dacia”: sesiuni științifice, simpozioane, concursuri folclorice, literare. Ca o recunoaștere a implicării d.sale în viața și activitatea URRdT „Dacia” din anul 2006 și până în 2020 dl. prof. dr. Mihai Dăncuș a fost numit de către Consiliul URRdT „Dacia” Membru de onoare permanent al acestuia.

În decursul anilor dl. prof. dr. Mihai Dăncuș a fost în permanență alături de noi participând la manifestările organizate în localitățile din partea dreaptă a Tisei, încurajându-ne în permanență, să nu uităm indiferent de evoluția social-politică a Ucrainei de istoria, tradițiile, datinile și obiceiurile strămoșești, de tot ceea ce este legat de Neamul Românesc.

În anul 2014 am deschis oficial Muzeul de Istorie și Etnografie al Românilor din Transcarpatia din Apșa de Jos. Înainte de deschiderea acestuia, cu aproximativ o săptămână, l-am invitat să viziteze expoziția. A rămas uimit de faptul că nu am solicitat sprijin de specialitate în etalarea exponatelor, în organizarea generală a

Muzeului. Cu acel prilej l-am fost rugat să accepte statutul de consultant științific oficial al Muzeului. A acceptat fără să șovăie manifestând în permanență un profund atașament față de valorile satului românesc tradițional, de locuitorii acestuia despărțiți de Țara Mamă, îndemnându-ne mereu să nu uităm cine suntem și de unde venim, dumnealui însuși purtând în suflet ecourile satului maramureșean românesc. Ori de câte ori aveam prilejul de a fi împreună ne transmitea vibrația pământului străbun, identificându-se până la asimilare cu locurile și cu oamenii locurilor, pentru care manifesta o caldă înțelegere pornită din prețuire și iubire nedisimulată, dar și din teama globalistă, fenomen social aproape de nestăvilit, a unui previzibil sfârșit al micilor vetre de temeinică dăinuire românească.

L-am simțit de fiecare dată un apropiat al vieții satului maramureșean rupt din trupul Țării Mamă, rugându-ne, aproape implorând, să nu ne uităm străvechimea neamului din care facem parte. De fiecare dată ne spunea și ne îndemna să nu lăsăm să moară satul românesc, de atâtea veacuri leagăn al unui popor care nu trebuie să dispară, să fie permanent un loc de reculegere și de aducere aminte.

Înainte de a încheia aceste rânduri cu mâna pe suflet pot a spune că prof. dr. Mihai Dăncuș s-a fost implicat fundamental în viața social-culturală a românilor maramureșeni din dreapta Tisei, exprimându-și constant, cu o sinceritate debordantă, opiniile, un prieten pentru care glasul adevărului reprezenta suprema rațiune de a fi a unui român atașat valorilor neamului său!

Cu Mihai Dăncuș de-a lungul unei vieți

Ioan ARDELEANU-PRUNCU

Ne-am cunoscut în primii (mei) ani de liceu. De fapt eu eram abia într-a șaptea, când el era deja licean, adică într-a opta. În anii aceia în liceu erau trei frați Dăncuș, feciorii popii din Bârsana: Gheorge (Ghiță), cel mai mare, Mihai (Țuțu), următorul și Ioan (Nelu), mai mic cu vreo doi ani.

Într-un an am avut clasele alături, dar pe Țuțu nu l-am văzut niciodată alergând pe coridoare sau hârjonindu-se cu ceilalți. Era reținut, aproape sobru și parcă mereu atent să nu facă vreo impresie proastă. Așa își educau preoții copiii, ca să nu-i facă de rușine în comunitate. Sigur că, nu toți reușeau...

După terminarea liceului, ne-am reîntâlnit la Bârsana. El făcuse o postliceală financiară, dar era profesor suplinitor și directorul căminului cultural, eu făcusem doi ani de cătănie și eram instructor artistic la Comitetul raional de cultură și răspundeam de formațiile artistice de la căminele culturale din raionul Sighet. Eram într-o săptămână pe Valea Izei, într-alta pe Mara ... și dormeam, de regulă, în camera de oaspeți de la Sfatul popular ... La Bârsana, am dormit de câteva ori la Țuțu și într-o dimineață ne-a făcut Doamna preoteasă niște ochiuri - stropite cu puțin piper și sare pe deasupra, cum n-am mai mâncat pân-atunci. În seara precedentă avuseserăm repetiții la căminul cultural până târziu, așa că, ne-am furișat tiptil la culcare și ne-am trezit când a dat soarele peste noi, lihniți de foame. Ochiurile acelea și bunătatea și blândețea Doamnei preotese mi-au rămas în minte.

În anii aceia Căminul cultural din Bârsana a avut rezultate deosebite: Corul dirijat de învățătorul Titus Bîlțiu-Dăncuș, echipa de dansuri populare, dar mai ales montajul literar-muzical despre Pinteia Viteazul, care a ajuns în faza națională, cu Mihai Dăncuș în rolul lui Pinteia.

În 1969, când Feri Bci l-a chemat la Muzeu, președintele Comitetului de cultură, profesorul Ion Buzatu, i-a pretins să-și

găsească un înlocuitor pe măsură la conducerea căminului cultural. L-am ajutat să predea unui alt fost coleg de-al nostru, profesorul Dragoș Surdu, care a continuat activitatea culturală de la Bârsana câteva decenii, cu rezultate remarcabile mai cu seamă în activitatea teatrală.

După mutarea sa la Sighet, ne vedeam mereu. Venea adeseori pe la casa de cultură, mai ales la serile cenaclului literar, unde se adunau săptămânal cele două generații ale intelectualității locului: „bătrânii”, formați în perioada interbelică: Gheorghe Chivu, Ion Berinde, Eracle Titircă, Miron Popovici, Petre Lenghel-Izanu, Mihai Tomoiagă etc. și tinerii, formați în primii ani ai noii orânduiri, cea a democrației populare, adică primele generații de pionieri și apoi uteciști: Ion Vancea, Ioan Ardelean, Mihai Dăncuș, Ioan Ardeleanu-Pruncu, Simion Șuștic, Gheorghe M. Bârlea, Gheorghe Pârja, Echim Vancea etc. grăbiți să se afirme.

Erau seri minunate, cu discuții aprinse, nu întotdeauna liniștite și calme, prelungite, uneori, la un pahar de băutură, pentru plata căruia ne scotoceam îndelung prin toate buzunarele. După o astfel de seară

de cenaclu, cu microbusul Casei de cultură și cu renumitul căruț-platformă, tras de Kocsor Baci-cine își mai amintește de el?- prin centrul orașului, ne-am mobilizat și l-am mutat pe Mihai Dăncuș din garsoniera de la C.I.L. (ceva mai mare decât o cabină telefonică și în care locuia împreună cu fratele său, prof. Ioan Dăncuș) instalându-l într-o încăpere spațioasă a sălii „Studio”, deasupra cabinelor pentru artiști, unde, între două spectacole, uneori luni de zile, era singurul locatar al clădirii. Eram directorul casei de cultură și am făcut gestul respectiv pe propria răspundere, dar era și timpul acela unul care ne făcea să fim solidari și altruști, toți fiind la fel de săraci și la fel de prost plătiți.

În anii următori s-a căsătorit cu Ioana, angajată la muzeu și în timpul liber dansatoare în Ansamblul ”Mara” al Casei de cultură, și care n-a lipsit de la nici unul dintre marile turnee artistice prin lume, petrecute în anii aceia. De pildă, la cel din 1979, din S.U.A. și Canada, Ioana a reușit să se întâlnească cu preotul Dăncuș, unchiul lui Mihai, stabilit acolo cu foarte mulți ani înainte și care i-a făcut apoi nepotului invitația, în urma căreia Mihai Dăncuș a „spart gheața” și a ieșit peste hotare, dând emoții „unora”, că nu se va mai întoarce.

În 1977, cu numirea sa ca director al Muzeului, întreaga „echipă de conducere” a culturii era schimbată, preluată de tineri: la Școala populară de artă-Ioan Ardelean, la Casa de cultură – Ioan Ardeleanu-Pruncu, la Bibliotecă – Gheorghe Mihai Bârlea, la Librăria „Luceafărul” – Simion Șuștic, la Muzeu – Mihai Dăncuș. Dar și propaganda partidului (P.C.R.) era mai activă, mai solicitantă și mai severă, deci mai absurdă. Cultura trebuia pusă în slujba partidului unic și instituțiile culturale trebuiau să devină factori de propagandă. Ne întâlneam, toți directorii, în fiecare luni dimineață la ușa biroului secretarei cu propaganda și intram pentru a primi directivele săptămânii. Cel mai frecvent răspuns pe care-l primeam la solicitările noastre, nu puține, era: „Descurcați-vă cu ce aveți!” Și ne-am descurcat și instituțiile culturale sighetene au crescut și prestigiul lor a sporit, în țară și în lume, dar „descurcarea” era tot mai anevoioasă, încât s-a ajuns la un moment dat ca, pentru a ne primi „măcar din când în când, salariile, să prestăm tot felul de servicii, mai mult sau mai

puțin tangente domeniului nostru de activitate, ba, adeseori de-a dreptul umilitoare. Decretul din 1982, privind autofinanțarea instituțiilor de cultură, a contribuit în mod substanțial la erodarea a ce mai rămăsese din prestigiul celor de la care a emanat, deoarece viza în mod direct categoria românilor celor mai slab plătiți, dar și mai „slobozi la gură”.

În 23 Decembrie 1989 ne-am adunat în biroul lui de la Muzeu, cu Gheorghe Mihai Bârlea și Echim Vancea și în dimineața de Duminică, 24 Decembrie, a ieșit de la tipar primul număr din „Tribuna Marmației”, prima publicație liberă, reapărută în Sighet după cele desființate de dictatura comunistă. Am vrut să o numim „Graiul Maramureșului”, în amintirea celui apărut în perioada interbelică, dar și l-au arogat – pe nedrept – cei de la „Pentru socialism”-ul din Baia Mare. Nici Mihai Dăncuș, nici eu nu mai eram niște tineri, dar atunci, în zilele, în lunile acelea ne-a cuprins un entuziasm și o poftă de viață și de acțiune cum nu mai simțiserăm, cred, niciodată. Stăteam în tipografie de seara și până dimineața, când ieșea ziarul de la tipar, și nici nu ne dădeam seama când trecea noaptea, și-apoi, în loc să pornim spre casele noastre, porneam cu ziarul, să-l difuzăm. Dar entuziasmul nostru a durat doar câteva luni, vreo șase, și unde la început l-am distribuit gratuit, încet, treptat, nu s-au mai găsit bani pentru tipografi, pentru hârtie...și cei care se instalaseră în noile structuri ale F.S.N., nu erau interesați să-i susțină apariția. Sub nici o formă.

Ne-am angajat apoi, cu același entuziasm, în lupta pentru reînființarea vechiului județ Maramureș, a locului în care ne-am ivit amândoi și pe care am înțeles să-l iubimși să-l slujim fără rezerve, mereu. Au fost activități susținute în cadrul Ligii Județelor Abuziv Desființate, cu multe speranțe, alimentate și manipulate în sfera politică și am sfârșit, iarăși, prin a ne întoarce amândoi la locurile și rosturile noastre și, evitând presiunile politice, am dedicat acestora anii următori, așa cum am considerat noi că este bine și normal și să ne bucurăm de rezultatele muncii. N-au fost numai vremuri bune și liniștite și n-am fost mereu răsplătiți pentru rezultate și pe măsura lor, dar atunci când ne-a fost greu, am ales singuri soluțiile, pe care le-am

considerat demne și morale și-mi amintesc cu plăcere de edițiile Festivalului de datini pe care le-am organizat împreună, de frumoasele momente de sărbătoare pe care le realizam-fără să ne fie impuse de cineva-la monumentul și la casa lui Ioan Mihalyi de Apșa, de 1 Decembrie și 24 Ianuarie de frumoasele serbări folclorice de la Muzeul Satului de pe Dobăieș sau despre cum l-am colindat într-un ajun de Crăciun pe Domnul Profesor Mihai Pop la casa dumisale din București, cu alți câțiva prieteni și cu o traistă plină cu tradiționalele bunătăți de-acasă. Și câte și mai câte trecute deja în uitare.

Da. Ultimii aproape 30 de ani – el la Muzeu și eu la Școala de artă – au fost anii deplinei noastre maturități și a multor împliniri și satisfacții, profesionale și familiale, multe dintre ele fiind inevitabil sortite să se ștergă odată cu noi, cu plecarea noastră, întâi în pensie, apoi în ... ultimul repaos.

Îmi amintesc cele din urmă două întâlniri ale noastre. Penultima a fost în holul Muzeului-locul care a găzduit atâtea și atâtea expoziții și lansări de cărți și întâlniri de tot felul, la care am participat de-a lungul anilor. Se vernisa o expoziție și a venit și el. Începuse deja lupta cu cumplita boală. Era slăbit mult, dar se ținea drept.

A fost întotdeauna un bărbat puternic. Ne-am strâns mâinile și ne-am privit o clipă în ochi. I s-a părut că șovăiesc: „Nu te teme, nu-i molipsitor!” mi-a spus, și ne-am îmbrățișat și-apoi ne-am așezat pe cele mai apropiate două scaune. A avut dreptate. În momentul acela, în care am șovăit, au apărut, succesiv și rapid, pe un ecran din mintea mea, imaginile lui de-a lungul celor peste 60 de ani de când ne cunoșteam, și ultima imagine s-a oprit brusc, acoperindu-le pe toate celelalte...

Ultima a fost, după câteva luni, la el acasă. Căutam un pretext, să-i fac o vizită și s-a ivit. Un prieten comun (istoricul bihorean Blaga Mihoc) ne-a trimis, pe adresa mea, ultima sa carte și m-am dus să i-o duc pe a lui. Ioana mi-a făcut o cafea și a vrut și el puțină. Am discutat despre cartea adusă și despre autorul și prietenul nostru, despre ce mai scriem... l-am întrebat dacă pot să-i fac o fotografie și a fost de acord...De fapt, ne prefăceam - cu tristețe - amândoi. Între noi doi au fost, de-a lungul atâtor ani, și momente despre care am fi vrut să nu se fi întâmplat niciodată. Și-acum, când scriu aceste ultime cuvinte, măgândesc că,poate, nici nu s-au întâmplat.

Portret de prieten

Lui Mihai Dăncuș

Ioan de Petrova

Prietenul meu era fecior de popă și din neam nobil, secular,
Cu rădăcini în Ieudul străvechi, iubitor de țară, bun creștin,
Admirator al Școlii Ardelene și mai ales un distins cărturar,
Format în spațiul maramureșean, european total, deplin.

Din tinerețea sa, cărturarul a exersat din plin, ctitorirea,
Călcând cărări bătute de străluciți luptători și mari înaintași
Care i-au fost modele, învățându-l cum se face prețuirea
Lucrurilor care, după o viață de om, cu folos, în muzeu poți să le lași.

Cărturărind, cercetătorul s-a format și-a dobândit multe carate
De manager și magistru care îi învață pe discipoli ce el știe
Ajutându-i să cerceteze, să obțină licențee, să facă masterate,
Unii din cei vrednici ajungând și doctori în etnologie.

Harnicul cărturar a scris multe și foarte valoroase cărți
Despre Marmația noastră, așezând-o la locul ei meritat,
Pe ale științei și culturii numeroase și complexe hărți,
Care prezintă lumii ceea ce noi încă n-am aflat.

Soțul, părintele, bunicul și mult luminatul credincios,
A lăsat pe pământ urme multe și imposibil de șters,
Știu aceasta bine toți ai săi și vor afla cei care frumos
Întregesc, cum este firesc, al neamului fascinant și complex univers.

Mai multe decât mine pot spune, cu siguranță, alți prieteni, colegii,
Colaboratorii și toți cei care cu adevărat pe muzeograf l-au cunoscut
Și pe directorul de instituție care niciodată n-a pretins privilegii,
Dar a muncit să se împlinească ceea ce predecesorii lui nu au putut.

Civic, bunul meu amic a fost, tot timpul, la manifestări prezent,
Mai ales acolo unde se făcea temeinic educație, știință și cultură,
Vorbind participanților cu perdele, dar întotdeauna competent,
Ca un profesionist prietenos, competitorii privindu-l fără ură.

Pe bărbatul ce-l evoc în baladă, eu nu îl țin minte superficial,
Ci doar făcând lucruri inedite, priceput a dialoga cu omul întâlnit,
Dar, din când în când, el putea fi sedus cu un trabuc tropical
Fumat la taifas lângă o cafea sau un pahar care se cere povestit.

Multe se pot spune despre Omul care fulgerător și-a încheiat
Toate socotelile pe care le-a avut contractate cu viața.
Noi mărturisim aici, după ce meditând profund dar conștient,
Ocolind tămâierea, minciuna, ducerea în eroare și ceața.

Dușman, prieten și oricare om, indiferent de rang și postură,
Dacă vor fi solicitați să vorbescă despre Domnul Dăncuș,
Vor trebui să recunoască că Mihai a avut corectă măsură
În tot ce a făcut și împlinit pe-al vieții spinos și greu urcuș.

Marmația sa străveche, pe vecie, îi rămâne mult datoare,
Pentru tot ce a scris și tipărit, ani de-a rândul, despre ea,
Fiindcă opera sa temeinică, pentru urmași profund pilduitoare,
Îi obligă pe discipolii luminați, în viitor, a o continua.

Cei care de la magistru, studiindu-l, au primit lumină,
Sunt datori și ei, urmașilor lumină din belșug să le dea,
Mai ales cei care, în viață, aleg a științei complicată doctrină
Sperând să li se aprindă pe cer și a lor visată și dorită stea.

Eu care sunt ceea ce sunt și cum toată lumea mă știe,
Mi-am așternut pe alba foaie trăirea și nu m-am mințit,
Evocând cu drag o frumoasă și foarte rodnică prietenie,
Socotindu-mă, ca om, dator a mărturisi tot ceea ce am simțit.

Alții n-au decât să creadă și să glăsuiască ceea ce doresc,
Că fiecare om liber are dreptul de a gândi și a se exprima.
Cât mă privește pe mine, eu cred, că atunci când faci ceva prietenesc
Lucrul tău trebuie să fie luminos, dacă vrei ca el să poată lumina.

*Petrova Maramureșului,
15 noiembrie 2020*

Mihai Dăncuș, o conștiință a Maramureșului

Gheorghe PÂRJA

Eram la Desești, când prietenul de-o viață, Gheorghe Mihai Bârlea, mi-a dat vestea tristă că omul care a marcat destinul etnografic și folcloric al Maramureșului, Mihai Dăncuș, s-a stins din viață, în ultima zi a lunii iulie. Mi-a trebuit ceva vreme să-mi pun ordine în memorie pentru a scrie acest text. De Mihai Dăncuș mă leagă o parte din devenirea mea profesională și literară. Dacă nu-mi făcea atunci, în 1971, de Crăciun, propunerea de a veni la Muzeul Maramureșului din Sighetul Marmăției, nu știu dacă traiectoria mea era cea care a fost.

El m-a încurajat să risc, să părăsesc catedra de învățător și să mă alătur micii echipe de la celebrul muzeu, condus pe atunci de Francisc Nistor. Omul care a investit în Mihai Dăncuș toată averea sufletului pe care o avea. Și ceva în plus. A intuit că Mihai este viitorul cert al acestei instituții. Căreia i-a pus aura valorii documentare și științifice.

Fiind alături de el, am fost martor la devenirea Muzeului satului maramureșean de pe Dobăieș. Și a expoziției pavilionare. Datorită lui cunosc Maramureșul în profunzime, luându-mă cu el pentru a face achiziții de obiecte muzeale. Nu uit aventura descoperirii unui Crist din Botiza. Localitatea în care el s-a născut, în 10 februarie 1942. Mihai rămâne o personalitate polivalentă: etnograf, muzeograf, editor, publicist, profesor universitar, doctor în etnografie și folclor. A abordat cu siguranță și pricepere profesională istoria culturii și filozofia populară.

Cărțile lui stau mărturie. Cărți de referință, începând cu „Zona etnografică Maramureș.” Este primul autor care a prezentat Maramureșul din interior, cunoscându-l în toată alcătuirea lui. El nu numai că a afirmat valoarea Maramureșului, ci a argumentat-o cu mijloace științifice. I se datorează o mare parte din ieșirea Ținutului în lume.

Nu uit memorabilele simpozioane științifice, care prefătau Festivalul de datini, cu participarea unor personalități din țară și

străinătate, în frunte cu savantul Mihai Pop. A inițiat cercetările de teren de la Sârbi, Breb, ori Poienile Izei. Și din alte așezări maramureșene, la care eu nu am participat. Să nu uit Casa Lazăr de Giulești, pe care a cumpărat-o și a conservat-o în situ. Ca director al Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmației (1977 – 2011) a fost un bun strateg pentru ca această instituție să devină de anvergură națională și internațională.

Mulți cercetători din Europa și Statele Unite s-au bucurat de sfaturile avizate ale lui Mihai Dăncuș. Mulți i-au rămas recunoscători. Îmi aduc aminte de o întâlnire cu doamna Sanda Golopenția, cunoscută cercetătoare în domeniul lingvisticii moderne și semioticii, pe când era profesor la Brown University din Statele Unite. În centrul amintirii, pe lângă savantul Mihai Pop, a stat figura luminoasă a lui Mihai Dăncuș. Pe când făceau numeroase cercetări în Maramureș, mai ales în satul Breb.

Da, era o plăcere să mergi cu Mihai Dăncuș pe teren, întrucât îți prezenta satele maramureșene ca pe o moștenire și arăta lucruri pe care cei veniți din altă parte nu le vedeau, mi-a spus distinsa cercetătoare. El făcea parte din fiorul Școlii lui Dimitrie Gusti. A contribuit esențial la realizarea unor filme științifice, care au plasat cercetarea etnografică și folclorică în centrul atenției europene. Și nu numai. A fost cooptat în diferite foruri internaționale.

Palmaresul preocupărilor lui este impresionant. Rămâne un reper pentru cei care doresc să priceapă Maramureșul în esența lui. Mihai Dăncuș s-a dovedit a fi un foarte bun cunoscător al satului arhaic maramureșean. Și un aprig apărător al valorilor lui, care mai pot fi salvate. Când s-a putut și-a extins cercetările și în Maramureșul din dreapta Tisei. Aceste cuvinte ale mele sunt un omagiu adus unei conștiințe care a izvorât din puterea Maramureșului, din istoria lui cu vocație întemeietoare.

Cum s-a mai spus, nobilitatea sa moștenită a dublat-o cu nobilele cercetări într-o viață pusă în slujba memoriei Ținutului. Ne-a lăsat, spre îngrijire și continuare, o instituție de faimă. Recunoștința noastră rămâne ca un semn al prețuirii pentru o viață dăruită Maramureșului.

Prof. Dr. Mihai DĂNCUȘ
în Emisiunea „Zestrea Maramureșului”

Dr. Măriuca VERDEȘ

Drumul vieții este unul scurt, asemănător cu frunza copacilor. Important este ceea ce lăsăm după noi. Întâlnirile cu dl. Prof. Dr. Dăncuș, în cadrul emisiunilor „Zestrea Maramureșului” și nu numai, au lăsat în inima mea o urmă de frumos, un exemplu de urmat.

L-aș caracteriza ca fiind un suflet dedicat cărților. Pe lângă faptul că îi ajuta pe cei din jur să se bucure de unele reușite, fiindu-le alături la publicarea cărților, cum ne povestește Ioan Godja zis Ou din Văleni, sau scriind despre oameni valoroși ai satelor, s-a dedicat titlului și studiului, iar atunci când ne vorbea, se dăruia.

Viața întreagă și-a petrecut-o dăruind, iar acest fapt a fost scos pe deplin în evidență în ultima emisiune realizată acasă la dânsul în octombrie 2019, când ne-a mărturisit: „Încerc să valorific în scris ceea ce am început cu foarte mulți ani în urmă și n-am terminat când trebuia și cum trebuia și aceasta tocmai datorită faptului că toată viața am ars ca o flacără pentru a împlini dezideratul ca mi l-am propus de a construi un complex muzeal cu mai multe secții și de a pune în valoare ceea ce are Maramureșul mai valoros.”

Optimismul se pare că ne-a adunat. Eu în calitate de tânără care nu voiam să accept că Maramureșul se va pierde printre noi, încăpățânându-mă să realizez emisiuni prin care să-i îndemn pe maramureșeni spre întoarcerea la obârșii, arătându-le dintr-o altă perspectivă importanța identității noastre, iar dânsul în calitate de invitat mereu mă încuraja atunci când deseori aveam îndoieli. Îmi amintesc de o emisiune filmată în 2014 în Ieud, având ca subiect disoluția satului tradițional, când ne-a spus:

„Eu toată viața am fost un spirit optimist și e bine să fim așa, sigur că asta nu înseamnă că eu nu am văzut și nu am trăit poate dramatic, cu tot ce se întâmplă cu Maramureșul, cu valorile noastre naționale, cu distrugerea lor, cu pierderea lor, cu inversarea valorilor propriu-zis, pentru că s-a produs și acest fenomen, dar speranța mea

este că vom transmite viitorului, pe canale pe care astăzi poate nu le-am descoperit încă, aceste elemente care ne identifică, care ne dau identitatea, în raport cu ceilalți români și în raport cu celelalte popoare. Nu se poate opri viața omului, nu se poate opri accesul la civilizație. Dacă până acu' 60 de ani, spuneam înainte, am trăit într-o civilizație a lemnului, că totul era din lemn, de la biserică la casă, la toate elementele din gospodăria omului... tot ceea ce avea o raportare a omului înspre natură și dinspre natură înspre om... deci nu putem să ne oprim acolo și trebuie să mergem înainte. E foarte important ce ducem cu noi. Și eu am observat acum în ultimii ani așa o resuscitare a marilor valori ale Maramureșului și ale maramureșenilor, o reîntoarcere indirect, poate chiar inconștient a oamenilor.”

Nu și-a uitat rădăcinile, mereu a avut grijă să-și pomenească strămoșii, spre exemplu cei din comuna Călinești, după cum ne-a dezvăluit tot în cadrul unei emisiuni: „...și eu sunt legat de satul acesta Călinești, adică strămoșii mei după mamă au fost din satul Călinești, este vorba de familia Iurca.”

Am simțit nevoia, într-o emisiune, să-l întreb la capăt de drum cum a fost viața Domnului Mihai Dăncuș: „Viața mea a fost foarte frumoasă cu toate greutățile incredibile pe care le-am surmontat fiecare la vremea respectivă, cu toate umilințele la care am fost supus cu toate înjosirile dar eu am avut întotdeauna bucuria și satisfacția lucrului împlinit și în toată povestea aceasta un rol esențial la avut familia mea, părinții care m-au educat într-un anume fel și soția mea...”

Smerenia a fost unul din atuurile sale care mi-a atras atenția. A fost un luptător până la sfârșit, un adevărat patriot; nu a fost un luptător pentru averile pământești, ci averea i-a fost cuvântul, punând în sufletul fiecăruia care l-am cunoscut o sămânță, iar sămânța aruncată în sufletul meu a fost: „Măriuca, tu ești speranța Maramureșului și a României... tu ai primit această zestre uriașă pe care ai concretizat-o în „Zestrea Maramureșului” și în care ne-am pus noi toată speranța.”

Într-un colț al sufletului îl mai aud și acum: „Măriuca promovează satele, Călineștiul și muzeul...” Aceste gânduri mi-au

lăsat parcă pe umeri o sarcină ce trebuie dusă mai departe pentru a aduna comori pe pământ ci pentru a sădi o sămânță bună în sufletele altora.

Ne va fi dor... de cel ce a fost, Profesor, Dr. Mihai Dăncuș...

Pentru cei care doresc pot să vizioneze pe youtube, accesând link-urile de mai jos, câteva dintre interviurile unde l-am avut ca invitat pe domnul Mihai Dăncuș în emisiunea ”Zestrea Maramureșului”, la TV Sighet, realizator Măriuca Verdeș.

- https://www.youtube.com/watch?v=XpEJz6MD_7o&feature=share&fbclid=IwAR0J0ZpbzejByT2CIYmXhV_akEcySZYsyLsLdA2v_tt5vjtECxxk8Hucx3Q
- https://www.youtube.com/watch?v=PDny6dLxjmo&feature=share&fbclid=IwAR3nuGMA77lcE0uqYU0CL_LBgzBpMDSX4YjjI0v_blk14aoiKBaXoyKVVnk
- https://www.youtube.com/watch?v=sTWErtF6Em8&feature=share&fbclid=IwAR0J0ZpbzejByT2CIYmXhV_akEcySZYsyLsLdA2v_tt5vjtECxxk8Hucx3Q

Câteva amintiri cu Mihai Dăncuș

Georgeta Iuga
Fundația i.u.g.a.

Când am venit pentru prima dată în Maramureș, nu știam prea multe despre această zonă, dar am înțeles imediat că acest colț de țară mă atrage irezistibil. Ca urmare am ales să studiez, pentru lucrarea de licență, meșteșugul lemnăritului în Maramureș. Am început, cum era și firesc, o cercetare sistematică bibliografică și de teren. Am avut șansa să întâlnesc câțiva oameni care m-au ajutat și îndrumat cu generozitate, profesionalism și prietenie. Printre primii a fost și Mihai Dăncuș.

Era în 1974, într-o zi însorită de primăvară târzie, când domnul Francisc Nistor mi-a propus să merg pe Valea Cosăului cu Mihai Dăncuș, care avea acolo de lucru la casa Iurca de Călinești. Atunci l-am întâlnit pentru prima dată pe Mihai. A fost o zi lungă, plină de întâlniri, informații (atunci am aflat ce este o *frunzucă*, cea cu care se unesc trainic bârnele unei case), senzații. La apusul soarelui ne-am întors, pe jos, spre casă, la Sighet și am avut timp să vorbim mai mult, să ne cunoaștem mai bine. Ceea ce m-a impresionat atunci a fost omenia caldă, respectoasă și prietenoasă cu care Mihai știa să comunice cu oamenii. Aveam să încerc aceleași sentiment cu Dumitru Iuga, cel care avea să devină peste o vreme soțul meu. Cred, știu, că atât Dumitru cât și Mihai au iubit profund Maramureșul și oamenii lui.

Mai târziu aveam să-l mai întâlnesc pe Mihai de câteva ori în compania poezilor din *Nordul statornic*. Apoi, în 1975, am trecut un concurs și m-am angajat la proaspătul înființat Oficiu județean pentru Patrimoniu Cultural Național. De data aceasta am început o colaborare profesională de lungă durată cu Mihai. De fiecare dată când eram în zonă, o vizită la Muzeul Maramureșean era obligatorie. Găseam întotdeauna acolo un sfat, o sugestie, o vorbă bună și chiar o cafea. Pe Mihai îl găseam, de cele mai multe ori, studiind fie personalitățile și istoria Maramureșului, fie diplomele maramureșene, fie planurile caselor din muzeu, fie rezolvând diverse probleme administrative.

Timpul a trecut, a venit și schimbarea din iarna lui 1989 și am început să pictez icoane pe sticlă și Mihai a fost unul din cei care mi-a dat câteva sfaturi bune. Eram într-un moment de criză în urma unui împrumut la bancă, pentru a înființa editura Cybela, care avea scadența pentru care nu aveam nici o soluție. Atunci Mihai a venit cu propunerea de a organiza o expoziție cu icoanele mele la Centrul cultural francez din Sighet. Am organizat atunci, în 27 decembrie 1991, expoziția și într-o singură zi am câștigat exact suma datorată băncii, nici un leu mai mult, nici un leu mai puțin. De atunci nu m-am mai îndatorat niciodată la vreo bancă și am rămas profund îndatorată salvatorului Mihai Dăncuș.

Câțiva ani mai târziu, în 1995, tot într-o primăvară, înainte de Bunavestire, Mihai s-a ostenit și a venit până la Paris pentru a ține, în fața unei publicului prezent la vernisaj, cuvântul de deschidere la expoziția mea de icoane pe sticlă, organizată la Centrul Cultural Român cu sprijinul lui Horia Bădescu și Asociației Loraine Maramureș. Publicul numeros și interesat a fost impresionat de prezentarea și prestața lui Mihai Dăncuș. Acum doi ani de zile am avut un turist francez ce a fost la deschidere și își aducea aminte de prezentarea lui, care i-a trezit dorința de a vizita Maramureșul.

Acum cei care doresc să cunoască Maramureșul au la îndemână cărțile lui Mihai Dăncuș și Muzeul pe care l-a iubit atât de mult.

Mulțumim prietene! Ești veșnic în memoria noastră!

Un prieten advărat - prof. univ. dr. Mihai Dăncuș, muzeograf, etnolog

prof.dr. Ioan Dorel Todea

Acum un an îl sărbătoream pe Mihai Dăncuș în mijlocul unui număr mare de sigheteni care l-au prețuit și respectat. Au fost momente emoționante! Mihai Dăncuș a ales să plece la stele...Am pierdut o mare personalitate a culturii din Maramureșul voievodal, un MARE PRIETEN !

Ne-am cunoscut în anul 1967, pe vremea când era dascăl la Bârsana. Făceam un studiu despre "Pintea Viteazu în balada maramureșeană", aflasem că Mihai Dăncuș avea o variantă, ba mai mult jucase rolul haiducului și era laureat al Festivalului Național I.L. Caragiale !

La puțin timp ne-am reîntâlnit lucrând amândoi în sistemul cultural sighetean. Am trăit împreună momente de bucurie, am trecut de multe ori împreună peste problemele inerente pe care ți le dă viața.

Anii au trecut și fiecare dintre noi am parcurs, nu cu puțin efort, drumul perfecționării profesionale. Mihai Dăncuș a devenit doctor în etnologie în anul 1998 (avându-l ca îndrumător pe prof.univ.dr. Dumitru Pop) cu lucrarea "Nașterea în tradiția populară maramureșeană" și cercetător științific I, din 2001.

Mihai Dăncuș și-a dăruit întreaga energie pentru dezvoltarea celei mai importante instituții de cultură și civilizație a Maramureșului istoric, Muzeul Maramureșean care a cunoscut, în perioada cât a fost director, cea mai amplă recunoaștere atât pe plan național, cât și internațional. Munca sa științifică l-a consacrat ca o personalitate de importanță națională și internațională, confirmată și de înalte distincții ce i-au fost acordate ca semn al recunoașterii valorii sale!

Între anii 1964-1968 a fost profesor suplinitor la Bârsana, perioadă despre care mi-a povestit cu nostalgia anilor frumoși, ai primei tinereți, când a participat la viața culturală a localității, a jucat în rolul lui Pintea Viteazul, aducând cel mai mare premiu la Bârsana, locul I și titlul de laureat al Festivalului Național I.L. Caragiale (cel

mai important festival în perioada respectivă). La-m vizitat în casa parohială și ne-am împrietenit...la prima vedere.

Ne-am reîntâlnit când era muzeograf la Muzeul Maramureșului din Sighetu Marmăției, eu fuseseam proaspăt numit director la Casa de cultură (fiind foarte tânăr-fără vechime - eram director cu “derogare” !). Firesc am participat amândoi la evenimentele culturale ale vremii. La prima Sesiune de referate și comunicări pe teme de datini și obiceiuri de iarnă din 1971, am făcut parte din colectivul de organizare, ba chiar îmi amintesc amuzându-mă, că noi doi fiind cei mai tineri am avut și o misiunea specială: să aducem sandviciuri și ceaiul pentru participanții la sesiune !!! Noi ne-am distrat dar am și creat o atmosferă de care s-au bucurat toți cei prezenți....

Împreună cu Francisc Nistor și un colectiv de la Muzeul de Artă Populară București, a elaborat planul tematic al expoziției de bază (care s-a deschis în iarna anului 1971), de fapt Muzeul Etnografic al Maramureșului care a fost un real succes în plan național și european și care, în aceeași formă și expunere, funcționează și astăzi.

Una din marile realizări muzeistice o constituie secția de arhitectură populară în aer liber, devenită Muzeul Satului Maramureșean, inaugurat în mai 1981. Întregul ansamblu este dominat de biserica de lemn din sec. al XVI-lea. Construcțiile vechi de aici dau muzeului o importanță națională și europeană. Dacă inițial, prin tematica elaborată de M. Dăncuș, se preconiza un muzeu în aer liber care să prezinte arhitectura maramureșeană, așa cum sunt majoritatea muzeelor de profil din România, mai târziu M. Dăncuș face corecții la tematică și realizează primul muzeu al satului din țară. Din perioada amenajării Muzeul Satului, mi-a rămas în minte o întâmplare care ne-a amuzat mulți ani: pentru a întări siguranța drumului de acces la muzeu era nevoie să fie plantați câțiva copaci...zis și făcut, Mihai “a luat” câțiva puiți de plop de la Ocolul Silvic, i-a plantat, apoi a telefonat celor în cauză să știe unde sunt plopii...totul s-a terminat cu bine...dar plopii au îmbătrânit și acum au fost tăiați....mă rog...au plecat odată cu Mihai !!!

Din 1977 Mihai Dăncuș a fost directorul Muzeului Maramureșean și vicepreședinte al Comitetului municipal de cultură. Am organizat împreună numeroase evenimente culturale care pe parcursul anilor au devenit reprezentative pentru municipiul Sighetu Marmăției și pentru Maramureșul voievodal, cu rezonanță națională și internațională: Festivalul Datinilor de Iarnă, care pe lângă momentele artistice a avut în fiecare an o sesiune științifică care sub coordonarea lui Mihai Dăncuș a căpătat notorietate, având ca participanți personalități din țară și din străinătate; Decada culturală sigheteană, Festivalul primăverii (organizat la Muzeul în aer liber pe dealul Dobăieș), Zilele universității populare, Săptămâna tineretului, Tabăra națională de sculptură în lemn, Festivalul național de poezie, saloanele de artă plastică expozițiile tematice la muzeului și multe, multe altele.

Anii au trecut și ne-am trezit în decembrie 1989 cu marea schimbare în viață românilor, trecerea de la sistemul comunist la sistemul economiei de piață !!! Evenimentul ne-a reunit la Tipografia din Sighetu Marmăției unde împreună cu alți prieteni și tipografi sigheteni am redactat (stând noaptea în tipografie) ”Tribuna Marmăției”, ziar social-cultural (câteva numere).

Se pare că noi (așa cum spunea deseori Mihai) nu ne-am schimbat prea mult...am rămas aceeași români, aceeași sigheteni cu simțul datoriei și a responsabilității pentru valorile spirituale ale neamului care trebuiesc păstrate și date generațiilor următoare, indiferent de regimul politic aflat la putere.

Mihai Dăncuș și-a văzut de datoria pe care o avea în sânge, nu s-a amestecat în vreun partid politic, rămânând fidel crezurilor sale.

Din 1998 a fost profesor asociat al Universității Babeș-Bolyai, predând cursul de Etnografie la Colegiul din Sighet, iar din 2004 a predat și la Universitatea de Nord din Baia Mare. Se pensionează în august 2011, după finalizarea unui proiect european (finanțat de Norvegia) – Instalațiile tehnice acționate hidraulic.

Muzeograful și etnologul Mihai Dăncuș a desfășurat o activitate deosebit de bogată privind valorificarea tezaurului culturii populare din Maramureș. Mihai Dăncuș a lucrat la evidența științifică a obiectelor muzeale și a întocmit sute de fișe științifice. A organizat și

sistematizat colecțiile muzeale. Pe bază de documente, stabilește anul 1326 ca prima atestare scrisă a orașului Sighet și în 1976, cu ocazia împlinirii a 650 de ani, organizează prima Expoziție de istorie a orașului și a zonei. Paralel cu această muncă, a investigat permanent zona și a făcut achiziții de peste 33.200 obiecte muzeale. Cu ocazia campaniilor de achiziții a adunat și un bogat material documentar (clișee fotografice alb-negru, diapozitive color privind ocupații și obiceiuri ale locuitorilor, fișe de teren).

Prin munca și devotamentul lui Mihai Dăncuș, întreaga activitate muzeistică din Maramureșul Istoric a cunoscut, la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, o adevărată renaștere. Activitatea dânsului s-a desfășurat și în afara Muzeului Maramureșului. A statuat "Casa Muzeu Ioan Mihalyi de Apșa" și a organizat "Muzeul culturii evreiești – casa memorială Elie Wiesel". A organizat și inaugurat muzee satești : "Casa Muzeu Stan Ion Pătraș" la Săpânța, "Casa Muzeu Vasile Kazar" la Vadu Izei, "Casa muzeu Lazăr" la Giulești, "Casa muzeu școlar" la Bârsana, "Casa muzeu Dunca Pătu" la Ieud și "Casa muzeu Deac Vasile Moșu" la Bogdan Vodă. De asemenea, a îndrumat organizarea secției muzeale din Vișeu de Sus, devenită muzeu orășenesc.

A făcut parte din grupul care a înființat, cu statut juridic, Asociația Folcloriștilor și Etnografilor din Maramureș, fiind ales președinte pentru zona Maramureșului Istoric. Din 1988 a fost membru al Asociației Europene a Muzeelor în aer liber ICOM-UNESCO), iar în 1997 i se conferă titlul de onoare al acesteia. Este membru fondator al Asociației Naționale a Muzeelor în Aer Liber din România, din 1996 președinte ales al acesteia. Din 1990 este președinte al Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș. A fost cooptat, în 1998, de către Fundația Culturală Română, în grupul care a organizat și pregătit participarea României la Smithsonian Folklife Festival – Washington, SUA.

A participat la diferite stagii și călătorii de studii și documentare și la simpozioane internaționale în Franța, Italia, Olanda, Germania, Suedia, Ungaria, Elveția, Ucraina, Cehoslovacia, SUA, Austria.

A publicat mai multe cărți și sute de articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, 7 filme științifice și documentare și mai multe filme de televiziune.

Mihai Dăncuș a primit numeroase distincții și medalii ca o recunoaștere a meritelor muncii sale de o viață !

Acum se odihnește alături de familia Mihalyi, acum ȚUȚU a plecat, acum îi simțim lipsa, acum conștientizez și mai mult că avut un prieten adevărat !

Cuvinte de despărțire...

Îmi amintesc acum, când am aflat ca s-a terminat drumul în această viață al bunului și nobilului coleg și prieten Mihai Dăncuș, cum l-am cunoscut în anul 1990. Eram tână și proaspăt consilier la Ministerul Culturii și mă simțeam intimidată de "locomotivele" muzeografiei românești, cei cu care pleacă astăzi să se întâlnească în

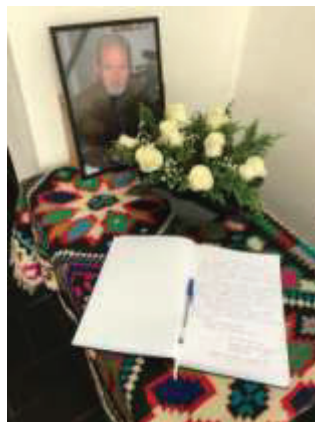

Lumină, Mihai Dăncuș. A fost cel mai nobil și bun om pe care l-am întâlnit. Veșnic zâmbind, veșnic îngăduitor. A fost 35 de ani director de muzeu, dar nu această funcție l-a definit ci faptul că el a fost Creator. El a dat naștere unui muzeu de talie europeană, cunoscut și apreciat în lume. Îmi amintesc cu câtă pasiune vorbea de acest muzeu, cu câtă bucurie ne ducea să vedem ce a mai făcut, ce a mai găsit în teren, ce rarități a adus în muzeu.

A fost un om deosebit, cu o cultură clasică cum rar mai întâlnești în zilele noastre. A iubit satul, a iubit țăranul, a iubit cartea. A fost un păstrător de comori. Eu îmi sărbătoream ziua pe 5 Februarie, el pe 10 Februarie. Nu uita niciodată să mă sune cu un telefon de „la mulți ani”. Cineva l-a numit „nobilul Maramuresului”. Eu l-aș numi sufletul nobil al muzeografiei românești. Un om care a creat, o ființă rară. Îl așteaptă acolo sus, toți prietenii și colegii săi în mijlocul cărora era ca o lumină a bunătății și erudiției. Drum bun în Lumină, nobile domn! Dumnezeu să te odihnească după drumul greu! Să odihnești cu dreptii în locul Iubirii absolute pentru că a iubit mult în această viață! Condoleanțe familiei! Fii tare, Ioana! Domnul Mihai Dăncuș a plecat, dar te-a lăsat să-i duci mai departe gândurile și faptele! Dumnezeu să-l odihnească!

***Conf. Univ. dr. Paula Popoiu,
Directorul Muzeul Național al Satului "Dimitrie Gusti",
București***

Dumnezeu să-l odihnească și să-i facă parte de cele cuvenite celor dreți și credincioși! Odată cu Mihai Dăncuș, și trecerea lui la cele veșnice am pierdut un mare OM, un statornic și drag prieten, un român credincios neamului neamului și țării sale, un desăvârșit etnograf și muzeograf. Exemplul său de viață dedicată cu pasiune datoriei de nobil intelectual, spre cunoașterea Maramureșului și a istoriei acestuia, a tradițiilor și rostului alor săi - împlinit prin lucrări de înalt nivel academic și, mai ales prin adunarea mărturiilor și muzeificarea lor - sper să fie urmat de confracții care servesc Muzeul Maramureșan ca un omagiu postum pe deplin meritat.

Prof. Univ. Dr. Habil. Ioan Opreș

Regret moartea bunului nostru coleg, Mihai Dăncuș. Dumnezeu să-l odihnească, iar familiei să-i aducă mângâiere și putere să treacă peste aceste momente grele.

Fi-ei odihna și amintirea veșnice!

Dr. Georgeta Roșu

Ieri, 1 august 2020, s-a stins din viață unul dintre cei mai însemnați, mai cunoscuți și mai iubiți muzeografi și etnografi ai noștri, Mihai Dăncuș (n. 10 februarie 1942). Veștile acestea ne iau, întotdeauna, pe nepregătite și ne lasă, mereu, fără cuvinte...

Las, așadar, fișelor de dicționar și recenziilor ulterioare să scrie mai în liniște, în viitor, despre ce a făcut creatorul de instituții culturale Mihai Dăncuș. În dimineața aceasta fierbinte de vară grea, vreau să mă gândesc la șarmul omului care a transformat în ultima jumătate de veac Maramureșul de dincolo de Gutâi într-un fel discret

într-un laborator al etnologiei române și într-altfel subiectiv într-un adevărat paradis al etnologilor români.

Povestind despre cercetările sale din Breb, Sanda Golopenția îmi spunea, cu mai bine de un deceniu în urmă: „Erau oameni care veneau de la Baia Mare, de la Sighet, cercetătorii locului. Eu, de câte ori mergeam pe teren și eram singură și cădeam în pană de caiete, că nu se mai găseau caiete nici la cooperativă, și când depășeam prin note tot ce îmi adusesem ca rezervă, SOS-ul era la Dăncuș și Dăncuș apărea în sat cu tot ce îmi trebuia.”

Am auzit de la mereu ospitalier, mereu generos, mereu cunoscător al locurilor...

Drum bun spre mulți alți etnografi români din generația lui Mihai Dăncuș povestiri asemănătoare. Într-un fel sau altul, Mihai Dăncuș apare din pliurile amintirilor tuturor, asemeni unui lord puternic și subtil totodată,

lumea strămoșilor, Mihai Dăncuș!

Prof. Univ. Dr. Otilia Hedeșan

A mai plecat dintre noi un ”patriarh”, cel al etnografiei maramureșene și al satului primordial maramureșean!

Cu durere în suflet și profund regret, am aflat de trecerea în ”lumea celor fără dor” a distinsului nostru prieten, Dr. Mihai Dăncuș - muzeograf, etnograf, etnolog, profesor și cercetător, director al Muzeului Maramureșean din Sighetu Marmației, peste 30 de ani. Opera sa va rămâne pentru generațiile care vin iar Maramureșul de astăzi este mai sărac!

Odihnă veșnică, OM BUN!

Doru Ioan Dăncuș,
Vicepreședinte la Consiliul Județean Maramureș

Astăzi am primit o veste a cărei Tristețe a depășit marginile zilei: a murit prof. dr. Mihai Dăncuș, fost director al Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmației. Și-a închinat toată viața acestui muzeu, l-a dezvoltat și l-a îngrijit ca pe copilul său. Alături de el a fost totdeauna, Ioana. O familie care a făcut un muzeu incredibil de frumos. Dimineața s-a zguduit de această veste care a îndoliat lumea muzeelor. Dumnezeu să-l odihnească și să-i lumineze Calea! Veșnică amintire unui suflet nobil! !

Mihai Dăncuș a plecat la ceruri să se alăture generației de aur a muzeelor. Deși a fost o lungă perioadă de timp directorul general al Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmației, nu funcția de director l-a definit ci aceea de Creator. A creat un muzeu, unul din

cele mai frumoase din țară și unul dintre cele mai apreciate din lume. Și-a închinat viața acestui muzeu. A scris cărți, a cercetat satul, ne-a împărtășit din vasta lui cultură și înțelepciune la zeci de întâlniri. A fost mai presus de orice un nobil și un prieten. Nu pot exprima în cuvinte imensa Tristețe a acestei pierderi. Drum bun, prietene! Te vei întâlni pe Calea Luminii cu Radu Florescu, cu Tiberiu Graur, cu Ion Iliescu și cu Ioan Godea și cu toți cei care te așteaptă în Veșnicie! Drum Lin spre Rai!

Paula Stanciu Popoiu,

Director General Muzeul National al Satului "Dimitrie Gusti"

Din partea Asociației Prietenii Muzeului din Sighetu-Marmației, care s-a înființat la îndemnul Prof. Dr. Dăncuș Mihai, fost director al acestui muzeu mulți ani, exprimă regrete adânci la trecerea în neființă a acestuia.

Prin această asociație, cu statut de ONG, s-au asigurat la Muzeul din Sighetu-Marmației mai multe resurse financiare și materiale. Evidențiem în mod special studiul și expoziția "Satul Maramureșan 1945-1989", precum și dotări IT la Muzeu, care au fost finanțate cu fonduri de la Ambasada SUA din București.

Prin multiplele sale activități manageriale meritorii în domeniile de etnograf, muzeograf, autor, editor, publicist și profesor universitar, Prof. Dr. Dăncuș Mihai a asigurat Muzeului din Sighetu-Marmației, dar nu numai, un renume național și internațional cu mii de vizitatori de toate nivelele.

Exprimăm condoleanțe familiei îndoliatăe.

Ing. Iancu Gheorghe

Am aflat cu profundă tristețe de dispariția domnului Mihai Dăncuș! Dumnezeu să îl odihnească în pace!

Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței

O veste tristă pentru Maramureș și pentru lumea muzeelor: dr. Mihai Dăncuș a plecat spre eternitate... Dumnezeu să-i așeze sufletul unde dreptii se odihnesc!

Muzeul Județean de Etnografie și Artă Populară Maramureș

Ne-a părăsit Mihai Dăncuș (1942-2020), un mare senior al etnografiei românești, director al Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmației, prieten vechi și drag al Muzeului Etnografic al Transilvaniei. Dumnezeu să-l odihnească în pace și lumineze!

Muzeul Etnografic al Transilvaniei

Cu profund regret, ne despărțim azi de DR. MIHAI DĂNCUȘ - muzeograf, etnograf, etnolog, profesor și cercetător, director al Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmăției, personalitate culturală ce a avut o contribuție esențială la înființarea Muzeului de Istorie și Etnografie Vișeu de Sus.

Din partea Muzeului de Istorie și Etnografie, a întregului Centru Cultural-Social Vișeu de Sus, dar și personal, din partea muzeografului Iuliu Copândeian și a prof. Ion Țelman, cu care a colaborat îndeaproape, transmitem sincere condoleanțe familiei, dar și colegilor de la Muzeul din Sighetu Marmăției.

Dumnezeu să-i facă parte de odihnă veșnică!

Centrul Cultural-Social Vișeu de Sus

Mihai Dăncuș (10 februarie 1942 - 31 iulie 2020). De asăzi, etnologia românească este mult mai săracă! A plecat pe drumul de pe urmă, prof. dr. Mihai Dăncuș, acest voievod al etnologilor din Maramureș, care s-a zidit pe sine la temelia Muzeului în aer liber din Sighetul Marmăției. Alături de Francisc Nistor, a fost și rămâne ctitorul de necontestat al Muzeului satului maramureșean, inaugurat în 1981.

Educat în spiritul respectului și al admirației pentru trecutul prestigios al Maramureșului, Mihai Dăncuș face parte din acea stirpe de intelectuali profund conștienți și mândri de descendența și identitatea lor (dar, vai, atât de puțini!) pe care o cultivă și o cercetează cu o dăruire și o bucurie molipsitoare.

Etnolog de marcă (a publicat 12 cărți despre valorile perene ale Maramureșului), secondat de un intelectual puternic implicat în viața cetății (membru fondator și președinte al Asociației Folcloriștilor și Etnografilor din județul Maramureș, profesor de etnografie la Colegiul din Sighet și asiduu colaborator la principalele ziare și reviste locale și județene), dr. Mihai Dăncuș rămâne una dintre cele mai luminoase figuri ale culturii maramureșene de ieri și de azi și – indiscutabil – unul dintre marii muzeografi ai ultimei jumătăți de veac. Dumnezeu să-l odihnească și să-l așeze de-a dreapta Sa, acolo unde se află toți ziditorii de neam!

Prof. univ. dr. Ilie MOISE,
Studii și comunicări de etnologie, Sibiu, 1 august 2020

In memoriam Mihail Dăncuș

Ne-am cunoscut în urmă cu 45 de ani.

Mi-a fost director 33 de ani. Am apreciat înțelepciunea, răbdarea, diplomația și fermitatea cu care a apărut Muzeul Maramureșului, cultura română, valorile fundamentale ale poporului nostru.

Nu i-a fost ușor în schimbările de regim, ideologii, autorități. A ridicat muzeul la rang de muzeu regional al Țării Maramureșului. Am participat împreună la Congresul Mondial de Istorie din august 1980 precum și la numeroase sesiuni științifice, vernisări de expoziții și campanii de săpături arheologice.

A fost primul etnolog care a făcut firească relația între izvoarele documentare, descoperirile arheologice și constituirea vetrelor de sat. A reliefat rolul relațiilor de neam, obiceiurile și tradițiile locului pe care le-a analizat și prezentat în numeroase comunicări științifice în țară și peste hotare.

Puțini români și-au slujit țara ca domnia sa. De aici și recunoașterea faptelor sale, în stima și prețuirea contemporanilor.

Mereu ne spunea să ne servim țara prin tot ceea ce facem. Democrația înseamnă să-l ridici pe altul la nivelul tău de a înțelege lucrurile. Nu cerea decât ce putea să facă și el.

A iubit viața și oamenii. I-a plăcut muzica, poezia, teatrul. M-a ales ca succesor în anul 2011 și mi-a reamintit ce este important pentru instituție. Îmi spunea să nu abandonez niciodată problemele vitale ale muzeului, să nu mă implic în politică și în dispute religioase și mai ales să nu antrenez muzeul în partinități. A fost un foarte bun profesionist în tot ceea ce a făcut. În știință nu a acceptat compromisuri.

Întreaga sa activitate este cuprinsă în Muzeul Maramureșului, cele 15 cărți scrise și sutele de studii de specialitate.

Acum la despărțire îi aduc un ultim omagiu, recunoștința mea și a familiei mele pentru tot ce am gândit, trăit și făcut împreună.

Un ultim bun rămas!

Gheorghe Todinca,
*Director al Muzeului
Maramureșan între anii 2011-2020*

Dumnezeu să îl odihnească pe Mihai Dăncuș! Întemeietor de muzeu, constructor, în adevăratul sens al cuvântului, etnolog și muzeograf și, nu în ultimul rând, un mare patriot! Condoleanțe familiei și colegilor din Muzeul Maramureșului!

Virgil Ștefan Nițulescu,
manager Muzeul Țăranului Român

A fost conștiința Maramureșului! A înnobilat spațiul cu ceea ce era, cu ce știa, dar mai ales cu eleganta spiritului! Dumnezeu sa-l ocrotească! Sincere condoleanțe familiei!

Vio Parja

Începând de astăzi suntem mai singuri și mai săraci. Nobilul profesor doctor Mihai Dăncuș, cunoscut ca și ”primarul satului din inima orașului” a trecut la cele veșnice. Drum lin spre ceruri om bun și ne rugăm să ne însoțești mereu cu sfaturile și gândurile tale înțelepte!

Bunul Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Vasile Moldovan,
fost Prefect al județului Maramureș,
azi Primarul municipiului Sighetu Marmăției

O veste trista! Azi a plecat în lumea dreptilor un om deosebit, Mihai Dăncuș. Un muzeograf și un cercetător de excepție. Fondatorul unuia dintre cele mai frumoase muzee etnografice din România. Un

soț și tata excepțional. Un coleg și un prieten adevărat. Drum lin printre stele. Odihna cea veșnică dai-o lui Doamne și lumina cea fără de sfârșit să-i strălucească lui sa se odihnească în pace.

Ecaterina Janeta Ciocan,
muzeograf la Muzeul de Etnografie Baia Mare

A murit Dl Director Dr. Mihai Dăncuș... Voi accepta greu cumplita veste... Îmi era „cumva” să mă apropii, uneori, de Domnia Sa, cu câte o întrebare... Și, totuși... Oare pe cine o să mai sun atunci când nici o sursă bibliografică nu-mi va mai fi suficientă?... Eu sigur nu-l voi lăsa să se odihnească, pentru că, de fiecare dată când voi fi la răspântie, mă voi întreba: oare Dl. Dăncuș cum ar face?

De fiecare dată când apelam la Dumnealui, mai întâi îmi aprecia preocuparea, iar apoi își căuta cuvintele, le potrivea într-un anume fel, le stâmpăra, parcă, limpezindu-mă...Odihniți-Vă în pace, D - le Director, că la mulți ne-ați fost baci măiastru! Condoleanțe sincere familiei profund îndurerate!

Ilie Gherheș,
muzeograf la Muzeul de Etnografie Baia Mare

A ales să plece către eternul cerului un OM de aleasa erudiție și extraordinara omenie. Dr. Mihai Dăncuș, director al Muzeului Maramureșan, excepțional intelectual, Cetățean de Onoare al orașului nostru, deținătorul Meritului Cultural în grad de mare ofițer, un bun și deosebit prieten. Au rămas în urma domniei sale cărțile nenumărate, realizări deosebite dar mai ales regretele noastre, ale tuturor. Bunul Dumnezeu sa ta aibă în pace!

Horia Scubli,
primar Sighetu Marmăției (2016-2020)

Mi-e sufletul încărcat de tristețe la vestea că prietenul, profesorul, etnograful și etnologul de renume națională și internațională, de o noblete umană și intelectuală rar întâlnite, MIHAI DĂNCUȘ, director al Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmăției, arhitectul și sufletul acestei instituții timp de cinci decenii, pleacă în eternitatea cerească, în grădinile Edenului. Mă leagă de el o îndelungată experiență de viață, născuți ambii în zi de 10 februarie (ca și fratele Vasile), zodie de vărsător, motiv pentru care ne-am sărbătorit reciproc aniversările cu bucurie și speranță. Opera sa de etnolog este de referință în spațiul culturii române. Meritele sale în viața publică a Sighetului și altor comunități au fost onorate cu titlul de CETĂȚEAN DE ONOARE. A iubit Maramureșul, cu istoria, oamenii săi creatori de civilizație și cultură, contribuind la justa valorizare a acestui tezaur de memorie. Nu întâmplător domnul prefect Anton Rohian mi-amintit cât de importantă a fost contribuția sa de specialist în proiectul lansat de domnia sa "Salvați satul maramureșean". Personalitate de referință, crescut și educat în spiritul valorilor creștine și dragostei de neam, lasă în urmă amintirea unei personalități exponențiale, de o solemnitate aristocratică, de care ne va fi multora dor. Fie-i drumul prin veșnicie luminat de stele nemuritoare și ocrotit de Creator.

Gheorghe Mihai Bârlea,

Consilier județean PNL la Consiliul Județean Maramureș

Regretăm profund trecerea în neființă a celui care a fost Prof. Dr. Mihai Dăncuș.

O inimă mare a încetat să mai bată! Un suflet nobil s-a ridicat la cer! Deplângem, cu nemărginită durere, stingerea din viață a Domnului Prof. Dr. MIHAI DĂNCUȘ, muzeograf,

etnograf, etnolog, profesor și cercetător, om cu o înaltă ținută morală și etică profesională.

Transmitem sincere condoleanțe și întreaga noastră compasiune familiei îndoliate, în aceste momente dureroase.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Colectivul Centrului Cultural Sighetu Marmăției.

Centrul Cultural Sighetu Marmăției, Școala de Artă Sighet

Rămas bun, prieten drag!

Sincere condoleanțe familiei îndurerate!

Ovidiu Nemeș,

primar al municipiului Sighetu Marmăției (2012-2016)

Maramureșul și țara a pierdut pe unul dintre cei mai reprezentativi specialiști în etnografie, etnologie și artă tradițională. Drum lin și odihnă veșnică, alături de sincere condoleanțe!

Adrian Marchis

A fost și rămâne pentru mine un bărbat extraordinar, un român cu litera mare, un adevărat și devotat prieten ai românilor din dreapta Tisei printre care mă enumăr și eu. L-am respectat, l-am stimat de l-am rămas recunoscător toată viața, fiindcă el a fost omul care nu s-a dat într-o parte când i-am propus tipărirea primei reviste a românilor din zona noastră „Vocea besermenilor”. De atunci și până trece în cele veșnice, am rămas buni prieteni. Noi cei rămași în urmă suntem datori să-i purtăm cu cinste memoria. Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească în pace! Condoleanțe sincere familiei!

Yurii Mois

Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească în pace, Dragostea lui de neam de România, un bun Ambasador al României, al

Maramureșului rar mai sunt. Iubesc neamul Românesc, tradiția și valorile. Condoleanțe familiei.

Floare Schiebel

Cred că pentru mulți din cei care l-am cunoscut pe prof. univ. dr. Mihai Dăncuș – muzeograf, etnolog, avem în suflet o încărcătură de tristețe. A fost un om deosebit de blând, cu un suflet nobil și plin de bunătate! Dădea dovadă cu adevărat că provine dintr-o familie de preoți, prin modestia, calmitatea și înțelepciunea doamnei sale! A iubit cu adevărat satul maramureșean, a iubit oamenii, a iubit cultura și arta ținuturilor noastre maramureșene, a conservat și păstrat cu sfințenie zestrea rămasă de la străbuni! Este foarte dureros să afli că toate acestea rămân doar o poveste, o piesă de teatru jucată perfect și că autorul principal a plecat pentru veșnicie! Drum lin spre Stele, domnule Prof. Univ. Mihai Dăncuș! Nu te vom uita niciodată! Sincere condoleanțe, îndurerată familie!

Ioan Godja

Nestinsă amintire distinsului etnolog! Mai avea-va România, Maramureșul, aristocrați ai culturii precum Mihai Dăncuș ?! A fost un model de pasiune și dedicație consecventă unui domeniu. Odihnă veșnică în Lumina raiului!

Filip Terezia

Cu durere și regrete suntem nevoiți, datorită sortii să ne despărțim de o personalitate și un tovarăș, om de eminentul profesor Dăncuș Mihai pe care l-am cunoscut din copilărie datorită prieteniei dintre tatăl lui și tatăl meu.

A sta de vorbă cu el era o deosebită plăcere și încântare datorită vastelor cunoștințe în domeniul etnologiei, religiilor și etniilor care sălășluiesc în acest colț de rai Maramureș.

A fost membru de onoare a Comunității Evreilor din Sighet și Maramureșul istoric (existent actual).

Dumnezeu să-l odinească în pace primindu-i sufletul cu brațele deschise.

Familiei doresc să-i rămână cu amintirea veșnică și de neprețuit a celui ce fost soț, tată și mentor.

Să-i fie țărâna ușoară.

David Lieberman

Să vă fie Drumul Bun Dragul Mihai. Veci, sosirea mea la Sighetul Marmației va fi tipărită de prezența ta. Nu o să uit niciodată cum m-ai primit în 1992 și cum după cuvintele tale ”mai primit ca pe un Frate”. Veci Festivalul de Datinilor de Iarna de ”amu” orfan, în care m-ai integrat rămân și legat de prezența ta. Mulțumesc pentru Tot. Très grande tristesse.

Laurent Lesage

Bunul Dumnezeu să-l odihnească în pace! Sunt convins că și acolo va continua să promoveze valorile tradiționale și va face cunoscută istoria noastră adevărată. Sincere condoleanțe familiei!

Groza Daniel

Bunul nostru prieten și-a încheiat lucrarea pe pământ iar acum Marele Arhitect al Universului l-a chemat lângă el să vegheze din Ceruri la liniștea noastră. Mihai, ai fost cel care m-ai învățat să duc cu demnitate mai departe valorile familiare, să-mi iubesc neamul și să-mi respect înaintașii. Acest lucru a făcut parte din educația mea, fapt pentru care îți voi fi recunoscător câte zile voi avea.

Cu siguranță, ne vom reîntâlni în cealaltă viață, vere drag.

Iurca Danut

Dumnezeu să-l odihnească. Un erudit, un ambasador al culturii și civilizației arhaice maramureșene... De neînlocuit.

Doina Elena Bentu

Din Muzeul satului vâlcean, un semn în lemn... Duioasă
amintire Domnului profesor.

Domnului profesor, un semn în lemn...

Costel Tanea

Față de ce a scris Paula ce s-ar mai putea adăuga ??!!Mihai
Dăncuș noblețea întruchipată, ctitor de muzee, un intelectual de mare
profunzime. Dumnezeu să-l odihnească în pace !

Punga Elena Doina

O evocare magistrală a unui mare om de cultură! Dumnezeu să-l ierte!

Filofteia Pally

Condoleanțe familiei! Dumnezeu să-l odihnească în pace! A
fost un suflet de o rară noblețe, un profesionist desăvârșit de la care
etno-muzeografii din alte generații am învățat mult! Rămâne în
memoria noastră ca un adevărat mentor!

Marc Dorel

Dumnezeu să-l odihnească în Lumina... Lumina pe care doar
spiritele înalte, la rândul lor, știu s-o dăruiască semenilor
Recunoștința...

Gheorghita Nicolae

Ne-a părăsit nobilul cel mai de vază al Maramureșului!
Fie-i drumul plin de lumină și de pace!

Ioan Marchis

Grea pierdere pentru noi toti! Dumnezeu să-l odihnească!
Condoleanțe profunde familiei îndurerate!

Ioan Marchis

Un hombre excepcional. Me invade el dolor. Descansa en la
eternidad. Está a el lado de Dios. Mis más sentidas condolencias.
Muy triste son las noticias que afloran.

Muy hondo es el dolor que nos invade.
El hombre culto hacedor de la decencia parte, hacia el camino de la eternidad.
Deja su bella obra, su legado.
Mis más sentidos pésame.
Dios lo acoje en su lecho..
Me sumó a sus oraciones.
Me sumó a su dolor.
En la paz de Dios descanse.

Marichi Mateos

Ce veste tristă. Bunul Dumnezeu a ales să își ia aproape un suflet bun chiar la început de post... L-am cunoscut în calitatea sa de profesor și a fost o onoare. Veșnica lui pomenire

Diana Denisa Țicală

A fost un Maramureșan nobil și la propriu și la figurat. Odihnească-se în pace!

Cristian Veres

Somn lin, amintire nepieritoare celui care ne-a fost unchi după mama-soacră, naș de cununie și naș de botez primului fiu! Condoleanțe întregii familii extinse!

Elena Balea Fliscu

Un om deosebit alături de care am petrecut momente de neuitat și care a făcut pentru Maramureșul istoric mai mult decât toți politicienii de după 1990.

Mia Telman

Dumnezeu să te ierte și să te odihnească în pace, bunul nostru coleg și prieten! Condoleanțe familiei îndoliate!

Constantin și Georgeta Cornita

Dumnezeu să-l odihnească în pace! Condoleanțe familiei! Rămânem tot mai săraci. Pleacă spre veșnicie oamenii ce au lăsat urme adânci în viața spirituală a Neamului Românesc! Pomenirea lui din Neam în Neam!

Pugna Alexandru

A fost un om extraordinar! Un cărturar adevărat! Un om cu o bună credință cum rar întâlnești, cu o distincție ce îi “trăda” obârșia nobilă! Personal, îi sunt îndatorat! Și dumnealui și bunului său prieten Ioan Godea! Dumnezeu cu siguranță i-a întâlnit să îi odihnească în pace!

Iustin Dejanu

Un mare iubitor de cultură și tradiție românească, un devotat colaborator al instituțiilor de presa... Toată stima pentru dăruirea și temeinicia sa! Odihnă veșnică!

Veronica Ionita

Condoleanțe! Este o mare pierdere, nu doar pentru spiritualitatea românească, ci și pentru toți oamenii cu suflet. Fiindcă Mihai Dăncuș avea un suflet în care încăpea, așa spune, întreaga omenire. Dumnezeu să-l odihnească în pace, iar noi să ne amintim întotdeauna cu bucurie de el, atât timp cât ni se va permite să mai respirăm soare și lumină!

Adrian-Nicolae Popescu

Dumnezeu să-l odihnească în pace!!! Mare om, mare valoare am mai pierdut !!

Florentina și Petre Giurgi

D-zeu să-l odihnească! L-am cunoscut și eu pe acest distins domn al Maramureșului! Sincere condoleanțe familiei!

Muntean Mihaela

Nu doar etnologia românească este mai săracă, lumea este mai săracă! Rămas bun, domnule Dăncuș, a fost o onoare să vă cunosc!

Laura Cryss

În aceste clipe de adâncă tristețe este foarte greu să găsești cuvintele pentru un domn ca dr. Mihai Dăncuș cu atâtea calități! Cuvinte care să mângâie sufletele celor rămași odată cu pierderea ființei iubite! Sincere condoleanțe și Dumnezeu să-i odihnească sufletul în pace !

Maria Deac

Odihnă veșnică MENTORULUI meu, persoanei care m-a încreștinat, de la care am avut privilegiul de a primi unele sfaturi în copilărie care mi-au fost de mare ajutor, acelei persoane care a știut să trateze o persoană la același nivel, fie dintr-o clasă socială mai înaltă sau una mai joasă. Drum lin om minunat.

Ancuța Florin Horpongya

Noblețea spiritului și valoarea intelectuală a domniei sale ne-a onorat! Un pios omagiu, domnule profesor!

Mariana Mryw

Ce om drăguț! și cât haz avea! Ani de-a rândul, sărbătorile de iarnă ale etnologilor au devenit memorabile datorită lui și a echipei de la Sighet. Dumnezeu să-l ierte!

Io(ana) Popescu

Un om minunat! Cu mare drag mergeam la cursurile ținute de dumnealui, avea un dar aparte de a pune un dram de magie în cuvinte..... Drum drept spre etern, domule profesor....

Liliana Myers

Dumnezeu să îl odihnească în pace! Despărțire dureroasă, dar dătătoare de speranță într-o lume mai bună unde nu este durere nici suspinare ci viață fără de sfârșit!

Calinesti Parohia

O personalitate a Maramureșului voievodal. Un OM ce a lăsat urme adânci în etnologie Maramureșului. Dumnezeu să îl așeze lângă drepti! Condoleanțe familiei!

Vasile Roman

Dumnezeu să îl odihnească în pace! Etnografia română a mai pierdut unul din fondatorii noii viziuni muzeografice. Condoleanțe familiei!

Doina Isfanoni

Am avut deosebita onoare să stau de vorbă cu Dl MIHAI DĂNCUȘ, un OM deosebit. Regret nespus dispariția sa dintre noi, însă ne-a lăsat o mulțime de idei valoroase de descoperit legat de Maramureșul nostru frumos. Transmit sincere Condoleanțe și gânduri bune familiei!

Ioana Brîndău

Un om deosebit. Am avut onoarea să îl cunosc. Dumnezeu să îl odihnească în liniște și pace!

Constantin Popoiu

Drum lin către lumină, dragul meu prieten și bun sfătuitor, Mihai! Dumnezeu să te așeze în poala Ceriului și-n poarta Raiului!

Narcisa Stiuca Markos

Am pierdut un OM de mare valoare, membru de onoare al Comunității Evreilor din Sighetu Marmăției, profund cunoscător și susținător al etniei noastre. Personal îl cunosc pe Dl. Dr. MIHAI Dăncuș încă din copilărie, fiind probabil și unul dintre puținii oameni

din orașul nostru care i-au cunoscut întreaga familie inclusiv părinții și rudele prin alianță. Am avut privilegiul de a-l cunoaște și în calitate de colaborator, traducător în limba engleză a mai multor lucrări foarte importante pentru ceea ce constituie adevărata valoare a Maramureșului. Pierderea unui asemenea intelectual este imensă numai dacă ne gândim că numele lui se leagă de înființarea tuturor secțiunilor Muzeului Maramureșului, inclusiv a Casei Memoriale Elie Wiesel. SINCERE CONDOLEANTE ÎNTREGII FAMILII !

Petru Ganz

Dumnezeu să-l odihnească-n pace și să-l aibă-n paza Lui, în urma acestei lungi suferințe, trăită cu aceeași demnitate, curaj și seninătate cu care și-a trăit viața. Un om și un intelectual de neînlocuit, moștenitor al zestrei Maramureșului, pe care a cultivat-o și îmbogățit-o ca nimeni altul, de care m-a legat o lungă și profundă prietenie și comunicare artistică și spirituală, întemeiată pe rădăcini adânci maramureșene, prototipuri identitare și legături vechi, de înrudire. Bolta cerului Maramureșului, unica în splendoarea ei, își va primi acum una dintre cele mai strălucitoare stele.

Miruna Budisteanu

Cu siguranță va rămâne aici, printre noi, în acest spațiu pe care l-a onorat prin faptele sale speciale, care i-a asigurat Unicitatea

Doina Anisorac

Braț la braț încă ne depărtăm unul de celalalt până ce într-o zi de vară pe manca unuia dintre noi s-a așezat zăpada neagră! Luminat fie-vă drumul precum luminată v-a fost viața, faptele, profesionalismul. Familiei îndoliate puterea de a trece peste ceea ce, în aceste clipe triste, o apasă. Drum bun DOMNULE MIHAI DĂNCUȘ!

Vancea Echim

ETNOGRAFIE

Țesutul gubei, Breb, 1954, Fond Francisc Nistor, nr. inv. 3633

Satul românesc între trecut și viitor în viziunea lui Mihai Pop

Preot Drd. Dan-Ioan SIDĂU
Președintele Asociației Academician
Mihai Pop

”Pe mulți îi interesează ce-au făcut românii de la Decebal până azi. Pe mine mă interesează ce vor face peste o sută de ani”
(Acad. Mihai Pop)

Pornind de la realitatea că satul românesc, cultura tradițională și modul efectiv de viață a locuitorilor din sate se schimbă este firesc să ne aplecăm cu multă atenție spre acest aspect și mai mult decât atât să vedem ce se poate păstra și cum putem conviețui cu noul care parcă ne scoate puțin din amorțire și de cele mai multe ori ne înspăimântă. Putem stigmatiza tot ce apare nou în tradiția noastră și să gândim că poate suntem ultimii care mai păstrează un filon identitar pur cum la un moment dat și Sfântul Prooroc Ilie a crezut că e ultimul din popor cu credință curată (III Reg. 19, 14) dar mai erau 7000 de care el nu știa v.18 sau să ne asumăm lucrurile să le înțelegem și să le folosim în scopul dorit. Tinerii părăsesc satele, depopularea satelor este vizibilă și dureroasă ei pleacă în marile orașe sau mai rău în alte țări. Dar acolo departe când comunitatea s-a încheat și-au dus cu ei spiritul viu și Biserica deoarece codul genetic încrestat în sufletele lor le-a cerut aceasta, sunt departe de casă dar l-au vrut pe Dumnezeu acolo, un Dumnezeu Treimic ROMÂN care le-a fost și le este acolo TATĂ, MAMĂ și COPIL de multe ori. Au dus cu ei portul și cultura tradițională și acolo împreună au format o familie, putem spune că au reîncreștinat o Europă secularizată, au reaprins o flacără a credinței, a tradiție și a spiritului pur acolo unde nici măcar cenușa acestora nu mai există, ei nu au renunțat la a fi români, la a fi creștini la a fi de fapt cei ce au fost la plecarea din satele lor așa cum este principiul țărănesc al colindatului *a călători pentru a dăruie ce au ai tăi mai bun celorlalți, pentru a aduce alor tăi ce au ceilalți mai bun*” spunea

Mihai Pop academicianul cu spirit tânăr, vizionar și un fin observator al acestor schimbări pe care le analiza atent le contextualiza și le asuma ” *Modelul meu nu este foarte recomandabil. Că eu la ceea ce am ținut foarte mult în viața mea, am ținut la luciditate. La minte, la judecată , și încă la ceva: la analiza realității. N-am acceptat nici un fel de realitate, nici cea politică, nici cea științifică, până n-am analizat-o și am judecat-o. Asta te scutește de foarte multe lucruri...*

Mihai Pop s-a născut la 18 noiembrie 1907, în satul Glod (azi comuna Strâmtura, pe Valea Izei, județul Maramureș), din părinții Iulia (n. Lazăr) și Stefan Pop originari din Apșa de Jos, descendenți ai familiilor nobiliare Codrea și Stan de Sarasău, după tată iar după mamă din familia Lazăr de Purcăreț, traversând în cei aproape o sută de ani de viață două războaie mondiale, două stăpâniri străine și patru dictaturi.

În anul 1925 a absolvit Liceul „Dragoș Vodă” din Sighetu Marmăției, începe facultatea în 1925 la București ca bursier al statului cehoslovac – el și întreaga familie având cetățenie cehoslovacă în scurta perioadă cât Transcarpatia făcuse parte din acest stat. Apoi în 1929 obține licența în litere la Universitatea București sub conducerea profesorului Ovid Densușianu căruia îi va rămâne un ucenic fidel raportându-se mereu la măreția acestui dascăl și la valoarea intelectuală expusă discipolilor,” *Dreapta judecată a profesorului, ponderea sa înțeleaptă în cumpănirea lucrurilor, imperioasa necesitate de a cunoaște realitatea în formele ei vii pentru a le putea aprecia lucid prin criteriile profesionale ale unei discipline științifice. Străduința de a impune o optică clară asupra vieții creatorilor și purtătorilor de folclor, asupra rolului folclorului în viața culturală...* ” După terminare Facultății a fost câteva luni profesor suplinitor de limba română. Pe urmă, 1929-1935 urmează studii de slavistică la Universitatea din Praga cu o bursă oferită de statul român, Varșovia, Cracovia Bratislava și Bonn (1929-1934). Aici i-a avut ca profesori pe M. Murko, P. Bogatyrev, I Horak, M. Tiller, R. Jakobson și începe să fie tot mai interesat de folclor și de teoria literară pasiune care îi poartă pașii înspre Germania unde îl întâlnește pe faimosul de-atunci

teoretician al literaturii Oskar Waltzel și pe marele folclorist Hans Naumann.

Anii 1935-1939 îl găesc Asistent la catedra Institutului de Istorie a literaturii române moderne și folclor la catedra profesorului Dumitru Caracostea, fiind îndepărtat de la Catedră în 1948 va reveni în 1957 ocupând funcția de conferențiar.

În 1941 își începe cariera diplomatică fiind până în 1944 Atașat Cultural la Ambasada Română din Slovacia. Mihai Pop nu și-a terminat doctoratul început la Praga decât mult mai târziu, în anul 1942, pe vremea când era atașat cultural la Ambasada Română din Slovacia. Tema tezei susținute la Academia Istropolitană din Bratislava era: *„Cuvintele compuse de origine veche slavă bisericească în vechea limbă română scrisă”*. Lucrarea fusese elaborată sub coordonarea profesorului Miloš Weingart de la Praga și susținută, ulterior, cu profesorul Ian Stanislav de la Universitatea din Bratislava.

Mai târziu între 1949-1954 este numit Conducător al activității științifice al Institutului de Etnografie și Folclor din București, al cărui director adjunct va fi între anii 1954-1965, și director între anii 1965-1974. Toate marile proiecte ale institutului: Arhiva, Corpusul (Colecția Națională de Folclor), Bibliografia, Tipologiile, Atlasul etc. poartă girul său științific. Pe urmă între 1957-1963 Conferențiar la Catedra de folclor a Facultății de Limba și literatura română a Universității București, 1963-1975 Doctor docent, profesor în specialitatea Folclor literar românesc al Universității București, La începutul anilor 60, profesorul Pop devine tot mai interesat de semiotică. Între 1965 și 1969 conduce împreună cu Tudor Vianu și Alexandru Rosetti cercul de Poetică și Stilistică, unde formează o întreagă generație de semioticieni. Mihai Pop participă la școlile de vară de semiotică de la Urbino, unde intră în contact cu Umberto Eco, Julien Greimas, Mario Corti și alți semioticieni importanți ai vremii. În anul 1965 a stat 9 luni în America unde în prima fază merge pentru documentare ajungând în scurt timp visiting profesor ținând câțiva ani la rând cursuri acolo.

Devine între anii 1968-1972 Șeful Catedrei de Literatură română veche și Folclor a Facultății de limbă și literatură română. Este ales pe perioada 1965-1974 Director al Societății Internaționale de Etnologie și Folclor și Director al Institutului de Etnologie și Folclor. Din 1965 până în 1978 Profesor titular al Facultății de Limba și literatura română a Universității București, între 1971-1983 Președinte al Societății Internaționale de Etnologie și Folclor. În 1975 devine cel de-al doilea laureat român al Premiului Internațional Herder.

Este membru al mai multor organisme de folcloristică și etnologie din țară și din străinătate: președinte al Societății Internaționale de Etnografie și Folclor, membru al Societății Internaționale pentru Studiul Narațiunilor Populare, membru al Consiliului Internațional de Folclor din cadrul UNESCO, Membru al Academiei Americane de Științe Sociale, membru corespondent al Asociației Austriece de Antropologie, membru în Comitetul executiv al Asociației Internaționale de Studii Semiotice, membru în Comitetul executiv al Centrului Internațional de Semiotică și Lingvistică din Urbino Italia, membru în Comisia de Folclor a Comitetului Internațional de Slavistică, vicepreședinte al Comitetului Național Român al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, președinte al Societății Române de Antropologie Culturală și membru în Comisia de Folclor a Academiei Române. Din 2000 Membru al Academiei Române.

A conferențiat în marile centre culturale și științifice ale lumii. A fost conducător al mai multor reviste de etnologie și folclor sub egida Academiei Române. A scris sute de studii, articole, comunicări și referate, prefete la cărți de specialitate fiind un savant desăvârșit. Vorbea mai multe limbi străine acest aspect facilitându-i aria extinsă de cunoaștere : franceza, italiana, spaniola, portugheza, cehă, poloneză, rusă, bulgara, sârba, ucraineana, maghiara, ucraineana, și engleza pe care a învățat-o destul de târziu dar temeinic..

Din anul 1928 începe colaborarea cu grupul de cercetări de la Institutul Social Român, condus de Dimitrie Gusti. A pornit spre acest fel de muncă împins de dorința unei noi experiențe, de munca în

echipă iar apoi prietenia cu Constantin Brăiloiu l-a cucerit legându-se de el profesional și afectiv. Lucrând mereu cu etnomuzicologul Școlii gustiene, a fost receptiv la principiile și metoda de cercetare promovate și cultivate riguros de Brăiloiu, căruia i se datorează în fapt orientarea sociologică a folcloristicii românești. Participând la anchetele sociologice complexe de la: Fundu Moldovei 1928, Drăguș - Făgăraș 1929, Runcu-Gorj 1930, Cornova - Basarabia 1931, iar împreună cu Anton Golopenția Dâmbovnic - Argeș 1939, Maramureș 1970-1974.

Satul a fost considerat edificator pentru cultura națională și motor pentru revitalizarea spirituală. *Satul vechi de două milenii, de pe vremea când strămoșii daco-romani își apărau așezările cu șanțuri și cu valuri de pământ (sat sau, cum era în Evul Mediu, „fsat” vine din latinescul fossatum, adică groapă, fâgaș, șanț), satul ne-a fost formă de organizare și de conservare a vieții și marcă de civilizație.*

În acest cadru, Mihai Pop s-a format ca cercetător pe teren, îndeosebi în privința metodologiei și tot de-aici s-a edificat asupra marilor probleme ale satului românesc, ale vieții sociale și culturale. Campaniile de vară ale grupului, la care a participat, împreună cu acumulările teoretice mai vechi și cu cele din Universitățile străine au constituit temelia pe care profesorul Mihai Pop și-a fundamentat metoda și viziunea asupra culturii populare și a studiului pe care le-a perfecționat în permanență. cercetare s-a făcut pe cadre și manifestări: **Cadrul Cosmologic** s-au adunat date geografice, climatologice, flora, fauna, probleme apei, planul satelor și al moșiilor, demografia satelor etc.

Cadrul biologic unde s-au adunat date despre starea de sănătate a locuitorilor, despre igienă, alimentație, organizarea și funcționarea serviciului sanitar.

Cadrul istoric familiile de renume ce se regăseau în spațiile cercetate.

Cadrul psihic s-au adunat date referitoare la categoriile de vârstă, sex, știință de carte, avere, situație socială a informatorilor, apoi general date asupra atitudinii populației față de problemele de „ordin metafizic, religios, moral, social, politic, estetic, economic etc.”.

Manifestări spirituale care a adunat date asupra datinilor, credințelor, superstițiilor, folclorului, muzicii, dansurilor, limbii și artelor plastice în toate satele cercetate. Starea culturală a satului a fost o altă problemă de interes, problema științei de carte, a societăților culturale, a bibliotecilor a aparatelor de radio etc.

Manifestările economice au reliefat situația economică referitor la repartizarea proprietăților, culturilor, rostul diferitelor instituții economice cum ar fi circumscripție agricolă, veterinară, centre de motocultură, heleșteie etc. și multe alte date care reliefează situația economică a zonei cercetate.

Manifestări juridice politice au fost studiate relațiile juridice dintre sate și săteni, problema criminalității, diferitele manifestări politice etc.

Unități activitatea de cercetare a familiei, școala, vecinătățile, cârciumile, ciobănia etc.

Procese studierea procesului formării și destrămării marii proprietăți boierești și ciocoiești, procesul formării marii proprietăți țărănești și procesul de îmbucătățire a ei, procesul formării unei proprietăți medii, chiar mari, de către funcționarii și intelectualii satelor,, problema suprapopulării și procesul exodului rural, problema de modernizare a vieții satelor, diversele forme ale proceselor de schimb dintre munte și șes.

Tendinței de a păstra tradiția se opune tendința permanentă de a crea variante care să răspundă ideilor și sentimentelor oamenilor, mersului înainte al dezvoltării sociale. Cercetările extrem de riguroase au conturat clar ideea despre modul de viață din satele românești iar interdisciplinaritatea impusă de Mihai Pop în cadrul cercetărilor au făcut din el la aceea vreme și ulterior unul dintre cei mai buni cunoscători ai fenomenului tradițional și al satului din țară. A iubit enorm satul și a fost clar un vizionar. A promovat și cultivat o știință a vieții și dinamicii tradiției populare, în continua ei transformare, o știință capabilă prin acumulare și asumare să întemeieze o strategie culturală vizând viitorul culturii populare. A avut capacitatea de a observa modificările de structură ale culturii populare, care au dus și duc la schimbarea de esență a satelor dar le-a perceput ca, ca

fenomene firești datorită evoluției vieții, nu ca ceva rău, distructiv, nu ca o dramă ci cerea mereu atenție sporită și deschidere, înțelepciune de a lucra cu noul, de a-l înțelege și al asuma. S-a cercetat trecutul pentru a putea clădi pe el ceva, Gusti și-a dorit aprofundarea trecutului pentru a putea direcționa dezvoltarea culturală și socială a țării.

A fost foarte importantă această activitate, s-a constituit o arhivă. Dar oare satul este doar de pus în arhivă ca model, este static și la el se poate reveni oricând, este imuabil? Rolul cercetărilor gustiene a fost acela de a impune un mod de a vedea lumea, impunerea unui comportament, reînvierea spiritului naționalist, al religiosului ceea ce se găsea la sat și era pierdut în rândul noilor generații ce se formau în perioada interbelică dar e nevoie de mai mult. Nu doar această formare pe un prototip ci și cum se poate privi dezvoltarea satului nu întotdeauna pozitivă, dinamica lui și în tot acest context păstrarea identității care de cele mai multe ori se transformă din regională în națională. *În condițiile actuale, diferențele dintre ținuturi tind să se șteargă, repertoriul de cântece propriu zise tind să se unifice. Și la dansuri se observă pătrunderi de elemente noi în repertoriile regionale. Procesul apare complex în diferitele domenii și genuri ale folclorului. Și cauzele lui sunt diferite. Stilurile locale nu mai au coeziunea de altă dată, încep să se destrame. Se petrec integrări în unități teritoriale mari.*

La un moment dat își pune fireasca întrebare dat fiind contextul dacă se mai poate vorbi despre țărani în unele sate unde locuitorii navetează spre oraș pentru a munci, sau cei care au reușit să se mute la oraș găsimu-și rostul acolo, sau cei plecați sezonieri în străinătate și care chiar acasă fiind nu mai lucrează după regulile impuse de sat ci după regulile impuse de serviciul pe care îl au. Căsătoriile nu mai sunt ca altă dată doar între locuitorii satului sau cel mult din sate vecine pentru a putea spori avutul și a ține (pământul) cât mai compact, ci azi o fată crescută la țară se poate căsători cu un intelectual de la oraș, poate are un frate plecat în străinătate și atunci ce duc și ce aduc cu ei la plecarea și la reîntoarcerea în sat. *Trebuie să ne pregătim să răspundem la întrebarea ce se va păstra din trecut în viitor ... Pe mulți îi interesează ce au făcut românii de la Decebal*

până azi. Pe mine mă interesează ce vor face peste o sută de ani. Adică să putem prevedea ceva din evoluția situației actuale .

A înțeles satul și transformarea acestuia pentru că venea cu o experiență masivă din occident unde acumulasese multă știință. Ancorat în realitate și nelăsându-se pradă sentimentalismelor ieftine a promovat realismul și le-a insuflat colaboratorilor și emulilor ideea de dinamism. A înțeles că nimeni altul decât totu este într-un perpetuum mobile și ceea ce este ancestral și pare de neclintit de fapt cunoaște modificări. Valorile satești trebuie instituționalizate pentru a se păstra, nu se va mai putea trăi în secolul actual ca în cel din trecut cât timp există posibilitate de actualizare atât la nivel arhitectural cât și la nivel social... *„A crede că poți să stăvilești procesul de dezagregare a vechii structuri satești sau să rezolvi marea problemă a satului românesc prin crearea de sate model sau prin încercările de ridicare culturală a satelor, atunci când această dezagregare nu este decât unul din fenomenele de adaptare a satului modern la noile și adevăratele lui rosturi și când problema economică și socială a țărănimii este piatra de încercare de a cărei rezolvare depinde întreg viitorul neamului românesc, este asemănător în naivitate și eroare cu a crede că hotărâști asupra destinului națiunii române dând satului forme de viață asemănătoare unuia sau altuia din satele din Apusul Europei.”*

Satul românesc este cheia înțelegerii noastre că românii în marele cor al națiunilor europene, noi venim cu tradiția, cu istoria, cu acest fel de cultură, este locul în care trecutul se întâlnește cu prezentul pentru a pregăti viitorul. Satul vorbește despre istoria profundă a țării. El nu vorbește prin evenimente glorioase, nu reține date istorice de anvergură, eroii satelor sunt anonimi, cel mai adesea; satul vorbește însă prin viața de zi cu zi a locuitorului. Este o bine-venită întoarcere în timp și în istoria personală a fiecăruia dintre noi, care determină pe mulți să se întoarcă în sat mai ales de marile sărbători, refăcând adesea întru credință comunitatea de altădată a satului românesc. Bătrâni iubitori de tradiții și tineri europenizați care revin acasă, refăcând traseul sentimental al familiei tradiționale, care de sărbători se strânge acasă, având ca centru de referință biserica

satului, unde se petrec marile praznice, în comunitate și în comuniune. Aici acumulează dar aduc cu ei și bagajul locurilor în care în cea mai mare parte a timpului trăiesc. Satul românesc este cheia înțelegerii identității noastre și calea prin care ne putem face cunoscuți altora, definindu-ne sau, uneori, redefinindu-ne ca români. Valorile care fac parte integrantă din tradiția satului românesc definesc o moștenire culturală și religioasă de esență europeană, dar și orientală, modernă, și moștenită din illo tempore. *În sate sunt frânturi de viață trecută și prezentă..., iar viitorul rămâne necunoscut, incert.* .

Satul nu este nici locul binelui absolut, nici al răului absolut. Este locul în care trăiesc oameni raționali, care au dorința evoluției, nu sunt doar conservatori sau neștiutori, cum suntem tentați să-i calificăm. Satul este „o unitate socială”, cum spunea Dimitrie Gusti, în care tradiția nu se impune în numele unei autorități exterioare comunității, fapt ce ar putea deseori să determine tânărul zilelor noastre să o respingă. Tradiția este vocea trecutului și se transmite de la bunici, părinți, bătrânii satului sau autoritatea satului (preotul, dascălul, intelectualul), ca o moștenire de calitate înaltă, în numele unei autorități morale și prin convingerea că aceasta este moștenirea care te reprezintă și te definește ca aparținând unui grup, unui popor, unei națiuni, în cele din urmă. *Vechiul nu dispare și noul nu apare dintr-o dată. Bunurile vechi se transformă ori se uită, iar altele noi apar treptat. Nu numai într-un răstimp mai lung ci și în prezent, nu numai pe plan diacronic ci și pe plan sincron, tendința păstrării și tendința înnoirii activează concomitent. Coexistența lor nefiind întotdeauna pașnică, contradicțiile, ciocnirile îi sunt inerente. Noile creații se nasc în climatul contradicțiilor dintre vechi și noi.* Edificator în acest sens este un articol scris de Mihai Pop în revista Sociologie românească numit Călușarii români la Londra și realitatea folclorică a Bucureștilor unde surprinde în primul rând componența echipei călușarilor formată din 3 polițiști, 2 lucrători la tramvaiele din București și doar cealaltă jumătate a echipei și lăutarii mai erau din comuna Pădureții de Argeș și totuși specialiștii au considerat-o cea mai bună echipă demnă de a reprezenta România peste hotare cu acest joc. Deci faptul că parte din ei sunt bucureșteni nu întinează cu nimic

autenticitatea și valoarea actului artistic, jocul călușului trăiește și la București și azi și în diaspora. În momente de sărbătoare oricât de îndepărtat ar fi românul de casă dacă nu poate fi ACASĂ în satul lui își ia satul cu el. Cântă, joacă, doinește...măcar murmură ceea ce niciodată nu-i va dispărea din suflet. Sărbătorile de iarnă colorează orașele nu doar cu luminițe ci și cu cei ce mândri își etalează tradițiile, festiv, Datini și Obiceiuri în Sighetu Marmației eveniment care-și datorează existența distinsului profesor, sau pur și simplu mergând la Biserică și apoi de la unul la altul pentru a colinda. Comunitățile din diaspora și-au câștigat respectul băștinașilor de multe ori datorită promovării bogățiilor tradiționale cu care s-au identificat și s-au distins. De cele mai multe ori în Bisericile noastre din afara țării pot fi văzuți mulți credincioși păstrând cu mândrie portul popular ca o carte de vizită și motiv de mândrie sfântă. Dacă nu de mult am trăit și încă se simte o penetrare a culturii rurale în orașe azi o vedem penetrând vestul. Fiorul de trăire românesc sub aspectul lui sătesc trăiește viu în structura orașelor noastre în structura comunităților de departe dar și viața modernă trăită de aceștia a ajuns la sate. *Satele au lichidat astăzi pe plan social și economic ultimele urme ale structurii lor arhaice. Societatea rurală devine ca și cea urbană, societate de consum. Ea produce pentru piață și consumă de pe piață. Sătenii nu își mai fac singuri casele din lemn, ci preferă să cumpere de pe piață materiale moderne de construcție...se îmbracă în lucruri cumpărate de la oraș. Consumă produsele industriei alimentare* Adaptarea se face din două părți: a celor plecați cu ce duc din comunitățile lor și a comunităților rămase acasă cu ce aceștia aduc. Nu mai avem o Românie veche, dar nici una asimilată Europei ci Mihai Pop distinge în acest context o a treia Românie cu structură modernă, alta decât structura Europei de Apus, cu capacități enorme de dezvoltare la toate nivelele , deci dezagregarea formelor tradiționale ale vieții sătești își are înțelesul și rostul propriu. El trăiește sub semnul construirii noi având dinamică proprie izvorâtă din chiar complexitatea lucrurilor. Această a treia Românie trebuie înțeleasă, asumată, acceptată și nicidecum nu e cazul să ne îndepărtăm să cădem în falsa capcană a căderii în desuetudine nici să privim exhaustiv ci trebuie să vedem

lucrurile în mobilitatea lor în dinamismul lor. *În procesul neîntrerupt al creației populare, apariția noului este un fenomen natural ce se cere urmărit cu multă grijă*. Lucrurile nu pot fi privite global și de asemenea nu ne putem opune progresului economic și social al maselor populare, nu mai putem cere locuitorilor de la sate să trăiască așa cum au trăit acum un secol dar trebuie să intervenim în a păstra ceea ce este valoros ce este definitoriu pentru sat, ce-l consacră și azi pentru că noi ca popor nu venim în fața Europei, a lumii, din păcate cu industrie sau..., ci venim cu istoria noastră cu cultura noastră mai ales ceea populară, sătească simplă dar nu simplistă. Spunea la un moment dat despre maramureșenii săi că *Ideea de libertate și cea de dreptate, așezată în cumpănă dreaptă cu atașamentul față de locul neamului și de comunitate, cu gândul la necesitatea de a cinsti pe ceilalți pentru a fi și tu cinstit, sunt conotațiile esențiale ale demnității oamenilor de-aici, a ceea ce în general se cheamă omenie maramureșeană. Omenia văzută din lăuntru, din partea celor ce o practică în virtutea unei tradiții ce nu poate fi renegată, înseamnă trăirea după normele pe care se întemeiază viața neamurilor și a comunităților, solidaritatea cu ai tăi la bine, dar mai cu seamă la rău, întrajutorarea compensată. Aceste valențe ce conotează identitatea, explică substanța spirituală a culturii maramureșene, expresie a vieții și năzuințelor oamenilor care au făurit-o. O cultură de care maramureșenii sunt mândri, care în diferitele ei forme de expresie este apreciată de toți cei care ajung să o cunoască și să o înțeleagă*. Este nevoie de diseminare, să vedem ce rămâne valabil din ceea ce consideră oamenii tezaurul național de idei, lucrurile sfinte, ce mai e valabil și ce nu. O critică reală care să decanteze ceea ce este valoros de ceea ce este balast. Oamenii trebuie să înțeleagă că timpul trece și lumea se schimbă. *Dacă Veșnicia s-a născut la sat, ea va fi menținută prin tânăra generație care, desigur, nu a preluat o tradiție încremenită, ci a adăugat ceva, a reîntregit respectând moștenirea și frumosul, armonia, culoarea și simbolul înmagazinat în ea. Ca să păstrăm tradiția, trebuie să o cunoaștem sau să o facem cunoscută, dar mai ales cei tineri trebuie să simtă și să înțeleagă că au nevoie de tradiții pentru a-și conserva esența morală și spirituală, pentru a avea un loc în care să-și păstreze rădăcinile și*

în care să se întoarcă de fiecare dată pentru a răspunde la întrebarea de unde venim, cine suntem, cum arătăm de fapt....Aș zice că se reîntorc în tradiție, pentru a ști de unde au plecat și pentru a-și trasa firul drumului în viitor.

Trebuie să revenim la noi înșine, la viața noastră pentru a ne cunoaște în profunzime pentru a ne echilibra ființa spirituală în aspirația ei spre înțelegerea și trăirea autentică a condiției umane. Cultura populară oferă un model spiritual care aparține unui **prezent etern** ce face parte din noi, trăind prin noi și modelându-ne perpetuu umanitatea culturală. Satul se schimbă, de noi ține să nu dispară, trebuie să învățăm să gestionăm prezentul pentru a putea transmite viitorului, copiilor, valorile noastre identitare. Marea criză a lumii moderne vine chiar din pierderea valorii identitare, noi avem una pe care o putem oferi Europei, avem o tradiție cu rădăcini adânci, ancestrală, dinamică și care poate reprezenta un punct ad quem în ceea ce înseamnă viitor, cultură, fel de viață și regenerare spirituală profundă. *Despre orice zonă a României am vorbi, acolo, oamenii de azi continuă opera strămoșilor ce au locuit în acele locuri. Tradițiile lor istorice și folclorice au rădăcini adânci în vreme, iar omenia îndătinată se afirmă ca principală dominantă spirituală. Datoria noastră este să găsim căile cele mai potrivite de armonizare a condițiilor de viață moderne cu acea continuitate materială și spirituală de care vorbeam, să teaurizăm tradițiile și să preluăm tot ce ne e mereu valabil în ele, astfel ca în viitor firul neîntrerupt al acestei continuități să se perpetueze.*

Bibliografie

Biblia sau Sfânta Scriptură, Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București,
Antologie de folclor din județul Maramureș. Vol. I. Poezia. Redactor responsabil Ion Chiș , Asociația Etnografilor și Folcloriștilor din județul Maramureș, Baia Mare, 1980

Folclor Românesc vol. I, Ed. Grai și suflet - Cultura Națională, Buc. 1998

Folclor Românesc vol. II, Ed. Grai și suflet - Cultura Națională, Buc. 1998

Mihai Pop Vreau și eu să fiu revizuit publicistica din anii 1937-1940, Antologie de Zoltan Rostas, Ed. Paideia, București, 2010

Școala Mihai Pop vol. I, dedicat Profesorului Mihai Pop la cea de a 90-a aniversare, Ediție îngrijită de Gheorghe Deaconu și Ioan St. Lazăr, Centrul Județean de Conservare și Valorificare a Tradiției și Creației Populare Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, 1997,

Școala Mihai Pop vol. II, Ed. Patrimoniu, Râmnicu Vâlcea, 2007,

Sala Luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene, Zoltan Rostas, Ed. Paideia, București, 2003

Veșnicia s-a născut la sat, tipărită cu binecuvântarea IPS Andrei Andreicuț, Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului și Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului, Ed. Renașterea Cluj Napoca, 2019

Reviste și Studii

Revista de Etnografie și folclor, Tomul 42, nr. 1-2, Editura Academiei Române, 1997

Cercetări Etnologice Românești Contemporane, vol. I, nr. I, Iarna 2005

Cercetări Etnologice Românești Contemporane, vol. II, nr. 1, Toamna 2006

Cămașa Ciumii: boală, epidemie, vindecare în satul tradițional

Dr. Camelia BURGHELE

Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău

Vindecarea și concepția terapeutică în satul tradițional

Societatea arhetipală, cea folclorică sau cea tradițională și premodernă oferă comunității un climat de viață obositor, periculos, chiar angoasant de multe ori; este vorba despre nenorociri personale sau sociale, de neîmpliniri, fapte inexplicabile sau secvențe de viață în care controlul omului este aproape nul. Lumea este guvernată, principial, de bine și de rău, de Dumnezeu și de Satana, sub toate formele lor, iar a te opune unuia dintre ei pentru a-ți păstra sau recâștiga echilibrul interior reclamat de o bună viețuire, așa cum ar fi de exemplu, sănătatea, înseamnă a face un efort uman uriaș, fără garantarea șanselor de câștig. Într-un astfel de context mentalitar și o astfel de construcție imaginară a lumii naște sentimente tragice de neputință și fatalism.

Sistemul terapeutic tradițional, în toată articulația sa unitară, prezintă aici o importanță ontologică și gnoseologică prin chiar impulsul dat individului de a adopta o atitudine dinamică și constructivă în fața factorilor supranaturali ce i-ar putea periclita acestuia starea de bine. Concepția terapeutică vorbește despre caracterul optimist al omului, despre convingerea sa că nu se află întotdeauna cu mâinile goale în fața sorții, a pedepsei cerești, a blestemului sau a oricărei forme de antiterapie, și că poate încerca izolarea unor remedii potrivite, forjate după tipul amenințărilor. Maladiile divine sau diabolice pot fi atunci stăvilite prin demersuri curative magice, religioase, medicale.

Drept urmare, concepției despre dinamica sănătate / boală i se atașează în spiritualitatea populară o concepție la fel de generoasă despre vindecare: „vindecarea fiind totodată ceva fizic și psihic și chiar un proces în ceea ce privește economia lucrurilor sau armonia în

univers!”¹, este firesc ca „sănătatea trupească să se asocieze cu sănătatea sufletească”².

Este exploatată așadar acea viziune specifică orizontului cultural românesc în care corpul face parte din lume, este integrat organic în ea, și singurele remedii care pot să îi readucă la normalitate starea de sănătate alterată sunt tot remedii provenite din lumea naturală, leacuri etnoiatrice adică, multe dintre ele secondate de acte ritualice magico-religioase. Trupul este unitar cu sufletul, întocmai ca la vechii daci, iar terapia trebuie să fie dublu direcționată, pentru ambele paliere, asemeni actului terapeutic pus în act în timpul performării descântecului de boală. Numai astfel se poate obține acea „armonie în univers” pe care și-o închipuie țăranul și pe care dorește să și-o impună și propriului său corp.

Dincolo de acuratețea ei și de deschiderea sa totală spre integrarea omului în mersul firesc al universului, mentalitatea populară românească mai are și marele merit de a fi mediat, prin sistemul terapeutic popular și prin concepțiile folclorice pentru sănătate, raportarea omului la transcendență. Țăranul nu neagă că preotul poate scoate diavoli dintr-un posedat, că descântătoarea poate anihila deochiul sau că babele pot vindeca bolile de piele cu plante ale căror virtuți curative au fost fixate în memoria culturală a grupului prin folosirea lor îndelungată și prin eficacitatea lor probată. El știe însă că toate acestea nu se pot realiza decât cu o singură condiție: voința lui Dumnezeu, fără care nici preotul nici vrăjitoarea, nici felcerul nu pot vindeca suferințele: „bolnavul se vindecă dacă e să se vindece”. Altfel spus, medicina populară oferă toate condițiile necesare pentru ca actul vindecării să demareze iar finalitatea lui să fie în concordanță cu dorința pacientului. Dar hotărârea nu este luată pe pământ, ci doar la nivel divin: singurul care vindecă este Dumnezeu: „numai Dumnezeu îl poate vindeca pe om”³.

Discursul despre terapie, în societatea folclorică, chiar și cel al vechilor medici, este indisolubil legat de concepțiile cosmologice ale

¹ Vasile Băncilă - *Ideea de sănătate și medicină populară la țăranul de ieri*, în *Aspecte istorice ale medicinei în mediul rural - studii și note*, sub redacția dr. G. Brătescu, București, 1973., p. 44.

² Vasile Băncilă - *op. cit.*, p. 37.

³ I.-A. Candrea - *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, Polirom, 1999, p. 280.

magiei și religiei, și ține nu atât de observația clinică, cât de o concepție naturalistă asupra universului: „le monde visible et le monde invisible forment un tout a l'intérieur duquel existent de multiples correspondances: <<tout est dans tout et reagit sur tout>>¹, astfel încât tot ce se întâmplă în microcosm, adică la nivelul corpului uman, și mai ales perturbarea stării de armonie prin irumperea bolii, este în relație cu ceea ce se întâmplă în teatrul exterior: în cer, pe pământ, în univers, în macrocosm.

Cocluziv, axioma fundamentală a culturii populare românești și europene este una care construiește sistemul terapeutic ca pe o modalitate de integrare a omului în natură: „certes, la médecine ancienne avait ses mérites. Elle traduisait une familiarité attentive avec le corps et avec la nature dans leurs subtiles correspondances. Elle avait retenu d'une experience millenaire l'usage de certaines plantes, cultivées ou sauvages, dont elle tirait quelques remèdes efficaces, à coté de beaucoup d'autres, il est vrai, inopérant ou même dangereux. Surtout, elle avait su maintenir entre le malade et le thérapeute des relations riches et complexes qui étaient basées sur la parole et la confiance et qui recelaient en elles-mêmes leurs vertus. La parole, c'était d'abord celle du malade exposant longuement le mal dont il souffrait. La confiance, c'était celle qu'il témoignait au thérapeute dans la mesure où celui-ci était à la fois proche de lui - le médecin du bourgeois, l'empirique du paysan, le saint du fidèle - et revere à cause de son pouvoir mystérieux. Certes, dans le cas les plus graves, remèdes derisoires, formules magiques, neuvaines n'avait pas d'effet. Du moins d'avoir parlé et d'avoir été écouté, le malade revenait-il de sa visite ou de son pèlerinage rassuré et reconforté: sa solitude et son angoisse avaient réculé”².

Trecând analiza dincolo de granițele cadrelor mentale care impun un anumit tipar pentru atitudinile față de boală și vindecare, este necesar să subliniem că *boala este resimțită și catalogată drept un fenomen social* și în perioada de care ne ocupăm; studiile întreprinse de sociologi și istorici demonstrează fără putință de tăgadă

¹François Lebrun - *Se soigner autrefois. Medecins, saints et sorciers aux XVII e et XVIII e siecles*, Paris, 1995, p. 18.

²François Lebrun - *op. cit.*, p. 186.

că societatea în care își are loc subiectul devine factorul care condiționează formarea tipurilor de reacție individuală față de durere și, de aceea, cunoașterea atitudinilor grupului față de durere este extrem de importantă pentru a înțelege reacția individului; mai mult decât atât, sistemul valorilor culturale ale unei societăți reprezintă principalul punct de referință pentru înțelegerea și interpretarea noțiunilor de sănătate și boală¹.

Amenințările continue la adresa sănătății, fie individuale - bolile de orice fel - fie colective - epidemiile, războaiele - culminând cu moartea, au determinat specializarea unor persoane care să coordoneze și să perpetueze reacțiile magico-religioase de răspuns la stimulii maladivi, prin ritualizarea maleficului. În această sferă de performeri se încadrează terapeuții populari, care, în colectivitatea tradițională, au avut tendința de a contura chiar o anume categorie profesională distinctă nu doar prin „harul” posedat, ci și prin practicile curente sau rezultatele lor. Pentru că, deși se considera că doar privilegiații provoacă și coordonează aceste reacții magico-ritualice de răspuns la stimulii bolii și nenorocirilor, „grupul social este acela ce definește boala și participă la îngrijirea ei în cursul diferitelor ritualuri și ceremonii de însănătoșire”². Acest lucru devine evident în cazul comunității rurale, ca principiu prim de perpetuare a vieții sociale, în condițiile în care, pentru societate, ca și pentru individ, sănătatea este bună și de dorit, boala, dimpotrivă, este un rău care trebuie înlăturat³ (*Custodit vitam, qui custodit sanitatem* - își cruță viața cel ce-și cruță sănătatea).

Concret, ca modalitate exemplară, chiar arhetipală, de terapie, magia terapeutică se naște undeva între ocurențele ordinare ale bolilor, sterilității, morții și repetițiile sale extraordinare; atunci când nenorocirile apar la distanțe temporale sau spațiale diferite, ele pot fi explicate una câte una, fie ca întâmplări ale destinului, fie pot fi acceptate într-o succesiune mai largă de evenimente, dintre care cele mai multe - pozitive. „L’attaque de sorcellerie, elle, met en forme le

¹Grigore Gr. Popescu - *Sociologia medicinei*, București, 1976, p. 86.

²M.G. Field - *Stabilité et changement dans le système médical de la société contemporaine*, Geneve, 1969, p. 27.

³E. Durkeim - *Regulile metodei sociologice*, București, 1974, p. 42.

malheur qui se répète et qui atteint au hasard les personnes et les biens d'un ménage ensorcellé¹. Astfel de episoade care se succed la intervale mici sau care evoluează în episoade cu o anumită legătură între ele scapă setului de explicații pe care omul societății tradiționale le are de obicei la dispoziție. Omul aflat în astfel de situații de criză, generate de factori ce scapă înțelegerii imediate, trebuie să apeleze la specialiști care, mai întâi, să-i interpreteze și să-i explice împrejurarea, iar apoi să rezolve cauza și să vindece pacientul².

În actul vindecării ritualice, așa cum este clasat de cele mai mult ori în societatea tradițională, identitatea terapeutului se construiește în raporturile cu ceilalți (performeri, și ei, ai actului psihoterapeutic sau simpli pacienți). Ori, se știe că activitatea rituală, fie ea periodică, fie ocazională, se constituie, pe o scală etnologică, într-o semnificativă producătoare de identitate, recunoscând mereu alteritatea³. Este scos la rampă, în asemenea ocazii, actorul principal al scenariului ritualic, fie că este vorba despre preot, magician sau baba-meșteră: „a vrea să stabilești raporturile care există între societate și maladie implică conceperea acesteia ca pe un eveniment care se produce într-un context social și care reflectă, într-un fel, legăturile dintre individ și anturajul său”⁴.

Sistemul triplu articulat al vindecării

Urmarea unui astfel de mod de a privi și de a înțelege lumea este configurarea, în retorica populară despre vindecare, a unui sistem terapeutic triplu articulat: magic, religios și etnoiatrie. Toate aceste interrelații stabilite implicit în ordine mentalitară între microcosmul uman și macrocosm, dublate de nevoi obiective generate de necesitatea imediată de a menține sau de a reface starea de sănătate, absolut indispensabilă, au generat o serie de tehnici de vindecare, mergând dinspre gândirea mitico-magică spre gândirea pozitivă, articulând astfel un sistem bine încheiat de credințe, imagini, observații, obiceiuri, tradiții, leacuri, creionând concepția generală a poporului despre cuplul dihotomic sănătate / boală și posibilitățile de vindecare.

¹Jeanne Favret - Saada - *Le malheur biologique et sa répétition*, în *Annales ESC*, nr 3 - 4 / 1971, p. 17.

²Jeanne Favret - Saada - *op. cit.*, p. 18.

³Marc Augé are un întreg eseu pe această temă în Marc Augé - *La guerre des rêves. Exercices d'ethno-fiction*, Paris, 1997, p. 23-26.

⁴Claudine Herzlich - *Medicina. Maladie și societate*, București, 1970, p. 14.

Iar „ce credea țăranul român despre sănătate se vede cel mai direct în felul cum înțelegea fenomenul îmbolnăvirii și mijloacele de a restabili sănătatea”¹.

Pornim de la constatarea că, pentru lumea satului tradițional românesc, concepția terapeutică se articula pe trei repere, furnizate de tot atâtea modalități de a asimila lumea: magică, religioasă și empirică și că în funcție de aceste trei viziuni asupra lumii, aplicabile și procesului de vindecare, omul societății folclorice semantiza relațiile care îl puneau în armonie cu exteriorul. Emblematică pentru un astfel de sistem terapeutic tradițional tripartit ni se pare concluzia lui Tudor Pamfile, de la începutul secolului trecut: „sănătatea, care vine întâiu de la Dumnezeu, este averea de căpetenie, și pentru stăpânirea ei deplină, Românul își are rugăciunile sale creștinești și pe cele ilicite, care cântăresc deopotrivă. Când se vede primejduit, sau cere ajutorul lui Dumnezeu, sau se roagă spre îndurare, după cum vătămarea vine din partea diavolului și a omului, sau e o pedeapsă de la Dumnezeu. Când se vede însă singur, face și el ce poate, cu ajutorul cunoștințelor sale medicale”².

Vom asista așadar la o serie de rugăciuni, acatiste, slujbe, pomeniri, molitve rostite în biserică, la o serie de manifestări de fervoare ale pietății populare individuale sau colective - pelerinaje la locuri sfinte, vizite la mănăstiri, ctitorire de lăcașuri sfinte, la descânțece și desfaceri, dar și la o serie de utilizări ritualice sau golite de ritualic și devenite doar automatisme terapeutice a unor plante, animale, minerale.

Despre același sistem triplu articulat vorbește magistral Vasile Băncilă, atunci când radiografiază concepțiile despre sănătate ale țăranului român: el pornește de la o descriere a îmbrăcăminte și alimentației românești, sugerând că cele două componente ale vieții cotidiene nu sunt doar mărci identitare naționale, ci se constituie și într-un soi de repere identitare în sistemul profilactic tradițional, prin raportul între componente, textură, formă, ținută, comoditate, mod de utilizare; urmează o discuție despre raportul dintre muncă și odihnă și

¹Vasile Băncilă - *op. cit.*, p. 41.

²Tudor Pamfile - *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări, după datinile și credințele poporului român, adunate din comuna Țepu (Tecuci)*, București, 1911, p. 4.

despre importanța capitală a curățeniei în prevenirea și combaterea bolilor; concluzia autorului este însă că, în funcție de cauzele bolilor, vindecarea se obține prin cele trei mijloace citate deja de noi și denumite de Băncilă: religioase („rugăciunea, care avea și ea mai multe forme...”), magice („descântece, dar trebuie să se facă deosebirea între acestea și farmece...”) și empirice („<<medicamente>> populare”)¹.

Se știe, de altfel, că grija pentru sănătate se manifesta la țăran prin tactici oarecum indirecte, de cele mai multe ori profilactice și menajante pentru sănătate: regimul alimentar cumpătat, cu multe posturi în care erau eliminate alimentele grase sau condimentate excesiv, băuturi consumate în cantități mici, ca medicament, îmbrăcămintea comodă și lucrată exclusiv din fibre naturale, spălatul rufelor cu leșie, întinsul hainelor de pat și a hainelor groase, iarna, pe garduri sau direct pe zăpadă, ca să înghețe, aerisirea pernelor și a celorlalte haine de pat, primăvara, prin expunerea lor la soare, văruitul și lipitul periodic al interioarelor locuite, munca în aer liber, odihna obligatorie de duminică și din timpul zilelor de sărbătoare („mai ales că îl ajutau și credința, sau chiar superstiția. Acesta a fost aportul calendarului la sănătatea poporului român. Act religios și totodată diplomatic, act de autoapărare, confuz ca idee, dar nu fără efect igienic”²).

Revenind la Pamfile, care și el alocă etiologiei două capitole speciale, pe care noi le-am numi „teologia bolii” și „magia bolii”, remediile („mijloace de luptă contra boalelor”) sugerate de acesta sunt, succint, următoarele: legăturile („amestecuri de substanțe aparținând unui regn sau mai multora, cari se pun pe partea de corp bolnavă”), frecăturile („se fac cu ulei sau untdelemn”), băuturile și mâncările, scăldăturile, oblojelile, descântecele, vrăjile și farmecele³.

Concluzia lui Pamfile, enunțată, așa cum spune data manuscrisă, la 3 septembrie 1910, este una extrem de actuală și ar trebui să dea de gândit încă multora dintre denigratorii rezervelor de știință populară care se găsesc închise în mărturiile folclorice sau celor

¹Vsile Băncilă - *op. cit.*, p. 37-44.

²Vasile Băncilă - *op. cit.*, p. 41.

³Tudor Pamfile - *op. cit.*, p. 3-6.

care refuză să înțeleagă importanța leacurilor bătrânești: „se poate porni o luptă aprigă împotriva medicinei populare, dar în acea clipă trebuie două lucruri: s-o declarăm primejdioasă și apoi să avem ce pune în loc. Acea clipă ne pare încă foarte departe. În creierii munților omul nu-și poate afla cu ușurință nici doftorul (pus de ștat ca să oprească moartea spre a nu scădea birurile prin rărirea oamenilor), nici doftoria trebuincioasă”¹.

Desigur, pornind de la premisa că existența omului este, înainte de toate, corporală, este firesc ca răspunsurile la stimulii maladivi să fie biologice, anatomopatologice. Aceste răspunsuri oarecum apriorice ale corpului sunt dublate, însă, de răspunsuri culturale, determinate de grup, societate, cultură, civilizație. Răspunsurile la momentele dominate de boală trebuie filtrate cultural, pentru că, de cele mai multe ori, comportamentul patologic este secundat de pulsuni ale unui comportament cultural determinat de tradiție. Sintetizând și generalizând la dimensiunile istorice, vom avea așadar reacții multiple, toate însă dublate de o componentă socială și una culturală:

- a) reacția magică, ce presupune practici prin care spiritele rele, considerate ca răspunzătoare de provocarea bolii, se încearcă să fie îmblânzite, îmbunate, printr-o ritualizare a vindecării, când boala este personificată în virtutea unei logici animiste sau a gândirii magice, ce consideră că lumea este guvernată și după resorturi nevăzute, care pot fi anihilate sau supradimensionate. Boala e adusă de zei, trimisă de diavol ori de moroi, strigoii etc.; asistăm așadar la o antropomorfizare a sistemului cauzal al maladiei, ceea ce provoacă un instrumentalism al reacției magice față de ea, în virtutea necesității de *a face ceva*, în ordinea demersurilor ritualice curative; stările de nesiguranță ale individului sau ale societății se condensează într-o optică a nesiguranței, care culminează cu dorința omului de a-și procura rezultate favorabile într-un climat de pericolozitate și angoasă. Sunt astfel antrenate capacități fizice și spirituale, normale și paranormale, sociale și magice;

¹Tudor Pamfile - *op. cit.*, p. 6.

- b) reacția religioasă, care dezvoltă o pasivitate mai mare decât practicile magice, orientată spre resemnare; activează scenarii noninstrumentale; cunoaște un apogeu în Evul Mediu, când atitudinea religioasă față de boală aproape se instituționalizează, bolile și infirmitățile fiind atribuite exclusiv săvârșirii de păcate față de divinitate, dar persistă, sub multiple forme de manifestare și în viața spirituală a comunității folclorice;
- c) reacția terapeutică, populară, care face ca bolnavul să aibă o încredere desăvârșită în tămăduitorul său, și pe care o regăsim în medicina tradițională, bazată efectiv pe eficacitatea simbolică și pe credință nețărnută în actul de vindecare;
- d) reacția tehnologică, științifică, proprie medicinei moderne, care oferă remediile dintre cele mai diverse pentru sănătatea corpului, văzut de data aceasta ca o mașină ce funcționează datorită subansamblurilor componente;

Primele trei reacții sunt specifice zonei folclorice a devenirii, în vreme ce ultima, cea tehnologică, este prin excelență o atitudine a societății industrializate. Observația etnologică acreditează ideea că, *in praxi*, de cele mai multe ori asistăm la un sincretism al acestor reacții, ceea ce conduce la un răspuns complex, în care sunt coroborate diverse tendințe terapeutice; ceea ce le conferă însă unitate interioară este perpetua raportare a sinelui bolnav la natura înconjurătoare, la cosmosul armonic. Acceptăm astfel că „experiența medicală a omului a fost de la începutul acestuia pe lume, ca rod al instinctului (...). Întreaga osatură funcțională a biosferei se sprijină pe el. Instinctul amintește de timpul când omul și natura formau un tot, având oarecum o economie comună sau funcții comune. Medicina populară a pornit din acest stadiu. Ea pune o problemă mare de gnoseologie și chiar de cosmologie”¹.

Un ritual de terapie colectivă: cămașa ciумii

În urma unor decantări succesive, putem argumenta observația că ansamblul echilibrării sănătății prin eliminarea bolii, în fapt *sistemul tradițional terapeutic românesc*, se clădește într-o triplă

¹Vasile Băncilă - *op. cit.*, p. 48.

intersecție matriceală, fundamentată pe tot atâtea etiologii și momente provocatoare de boală: *magia, religia și medicina empirică*. Aplicarea unor chestionare structurate pe mai multe paliere de cercetare - câmpul mentalitar al sănătății (geneza, menținerea) și bolii (de unde provin, cine le direcționează), agenți terapeuți și antiterapeuți (consacrați sau accidentali), terapeuți umani și supraumani, modalități de vindecare magice, religioase, etnobotanice, medicale, efecte în plan social, economic și cultural al bolilor, statutul bolnavului, recompense pentru redobândirea sănătății și practici de menținere a ei - în câteva dintre satele cercetate, au relevat această dispoziție tripartită a remediilor curative.

Centrându-ne, desigur, atenția, pe cultura populară, am considerat că metafora *cămășii ciumei* este una potrivită ca interfață a atitudinilor comunității folclorice față de sănătate. *Ciuma* a fost mereu unul dintre „semnele“ (semiotic vorbind) cele mai nefaste ale ideii de boală, ea acoperind o matrice maximală: probabil nici o boală – poate exceptând acea absolut specială manifestare maladivă nedefinită clar, dar extrem de elastică și de penetrantă, a *deochiului* – nu a suscitât atât de multe preocupări, atitudini, credințe, practici, cum a făcut-o ciuma, groaznicul flagel al morții. Am ales acest exemplu metaforic, pentru că el ne-a servit de trei ori:

- o dată, pentru a defini constatarea că bolile se situează în modelul tradițional de prezentare și reprezentare a bolii sub dublu aspect, vizibil și invizibil, palpabil și susceptibil, fizic și psihic, organic și mental, biologic și psihologic (vapori și miresmele pestilențiale pot provoca ciuma, dar și nemulțumirea babei – ciumă, care trece pe la hotare, la fel ca microbi, viruși sau alte mici vietăți în care omul simplu nu prea crede...; ciuma conduce la afectarea fizică a organismului și omul poate muri, dar mici simptome ale „stării de rău“ care ar putea anunța ciuma pot fi anihilate dacă se țese o cămașă pentru ciumă sau dacă Sfântul Haralambie, sfântul care „răspunde“ de ciumă, este îmbunat și „ținut“...);
- a doua oară, pentru că discursul popular despre ciumă acoperă întreaga paletă tripartită a remediilor pentru boală: magice

(cunoscutul procedeu de confecționare a *cămășii ciumei*, jertfele simbolice pentru ciumă sau gesturile magice de alungare a acesteia în exteriorul unui cerc imaginar al hotarelor), religioase (rugăciuni speciale pentru ciumă, „alocarea” unui sfânt terapeut care să păzească ciuma și căruia i se „păzește” o mare sărbătoare; să nu uităm, de altfel, că la procesiunea cămășii, la hotare, participa și preotul, care spunea rugăciuni, în preajma praporilor) și medicale (măsurile de profilaxie și igienă stipulate prin lege încă de acum două secole, cu mare impact în societatea tradițională);

- a treia oară, pentru că boli și obsesii maladive precum ciuma planează și asupra pacientului contemporan, iar societatea nu încetează să țină în continuare *cămăși pentru ciumă*, în speranța unei sănătăți totale și definitive. Nu ne gândim doar la faptul că, în arealul cercetat cu precădere, ultima cămașă pentru ciumă atestată de un etnograf datează din... 1986, adică dintr-un moment în care părea că revoluția sanitară și medicală fusese de mult încheiată, și nici la constatarea că procesul magic citat mai are încă asemenea grad de penetrație în credința unanimă în eficiența gestului ritual colectiv, încât ne așteptăm să reapară oricând, în ciuda progreselor medicinei; ne gândim, mai degrabă, la o reconfigurare a lucrurilor, la reorientarea pacientului modern către site-urile în care sunt prezentate frumos colorat leacurile magice infailibile, la pelerinajele în scop terapeutic la Lourdes sau Medjugorie, la tot mai frecventele ședințe de exorcizare individuală sau publică, la frecventarea cu asiduitate a cabinetelor țișăncilor modernizate sau a clarvăzătorilor terapeuți și, nu în ultimul rând, la reconsiderarea elementelor de medicină tradițională sub titulatura extrem de sugestivă a *medicinii alternative*.

Așadar, extensiile terapeutice cuprind întreaga comunitate în cazul unui obicei atestat până nu demult în satele din Sălaj¹, ridicând astfel omniterapia la nivelul unei practici magice cu repercusiuni în

¹În *Forme tradiționale de viață țărănească* Gheorghe Șișeștean atestă o performanță relativ recentă a „cămășii ciumei” readusă în actualitate în satul Răstolțu Deșert în anul 1984, când în sat a izbucnit o epidemie printre animale (p. 88).

viața socială și economică a întregului grup, marcând chiar coordonatele demografiei comunitare. Ne referim la stoparea epidemiilor la oameni și animale prin expunerea la hotare a *cămășii ciumei*.

Performarea actului magico-terapeutic comunitar pornește din activarea unor cadre ale mentalității de tip arhaic, generatoarea unui imaginar productiv pentru situațiile critice, cum este cel a bolii; în context, se considera că ciurma era „o femeie urâtă și bătrână, care aducea moartea și boala. Ea avea o cămașă care-i acoperea tot corpul, că era tare păroasă, ziceau oamenii, și când i se strica cămașa, atunci intra în sat și aducea cu ea boala, de-aia îi țeseau cămașă și i-o lăsau la hotar, să nu mai intre în sat”¹. De cealaltă parte a ecuației terapeutice, și sănătatea este tot feminin antropomorfizată. Un descântec cules pe Valea Someșului debutează cu salutul „doamnei” sănătății:

„Bună seara, doamnă mare
Sănătate trecătoare,
Șezi la noi, dac-ai vinit”².

Într-un astfel de orizont antropomorfizat, rezolvarea este cea a însușirii unei cămăși simbolice; contactul corpului cu acest obiect de îmbrăcăminte pune în funcțiune resorturi ale procesului de similitudine magică, astfel încât piesa de îmbrăcăminte poate fi un centru de polarizare pentru performări magico-terapeutice.

În simbolistica folclorică, unul dintre elementele de bază în asigurarea protecției corpului fizic, și, deci, prin extensie, a individului în general, este tocmai cămașa. Piesă de îmbrăcăminte intim legată de corp, considerată, chiar, o a doua piele a omului, cămașa se aliniaza perfect legii contiguității magice: farmecele, vrăjile și „aruncăturile” direcționate asupra cămășii sunt, de fapt, transmise, prin contactul cămășii cu corpul, posesorului ei. Cămașa se poate transforma într-o marca identitară pentru purtătorul ei, având chiar capacitatea de a-l substitui pe acesta. Astfel, în secvențele terapeutice efectuate la hotare, prin *luarea urmei*, dacă bolnavul nu se poate deplasa, locul lui poate fi luat de propria-i cămașă.

¹inf. Cozma Sâmpetean, Hida - Sălaj.

²inf. Nastasia Oltean, Rus - Sălaj.

Obiectul de îmbrăcămintă aflat în contact direct și permanent cu trupul devine un „instrument eficace al magiei contagioase, efectuate în scopuri benefice sau malefice asupra purtătorului ei”¹. Nu întâmplător, cămașa este utilizată și în situații atipice de boală, cum sunt bolile copiilor, pentru ca, ulterior, extrapolarea să se ridice la nivelul celei mai cumplite boli, ciuma: „când era boală, lega cămășuța copilului de maiul cu care se băteau hainele la lăut și să arunca maiul cu kimeșea păstă casă și unde cădea, acolo o îngropa că zicea că acolo îngroapă răul. Da nu se mai îmbolnăvea copilul și-i trecea orice boală. Mama făcea așe și tare bine ne tămădea. Iară când mureau mulți oameni și animale de ciumă, atunce să făcea cămașa ciumii, da aia nu era a nimănui, că atunci să făcea numa, într-o noapte, să moară ciuma. Și tăt așe să îngropa ca și kimeșuța copilului, da nu păstă casă, ci în hotaru satului”².

Punerea în act este relativ unitară pe teritorii extinse: „se țese cămașa și se pune într-un vârful de par, așezat la marginea hotarului”. Totuși, dacă ciuma a intrat în sat, „12 fete și 12 flăcăi sunt puși în fața unui plug și se trage o brazdă de-a lungul hotarului satului. Așa fac locuitorii Muncelului, dar, în 1892, după cum povestește preotul din sat, în zilele următoare au murit mai mulți oameni. Cauza a fost că tinerii plugari erau păcătoși”³.

Conotațiile morale merg către menținerea unei etici religioase sănătoase: „rugăciunea pântru ciumă este adresată direct Tatălui ceresc, că ciuma o fost o pedeapsă dată special pentru oameni dă Dumnezeu și Moise o mijlocit să oprească ciuma; ciuma e blestem, ca lepra și nu se pot vindeca numai prin preot, oricât ar fi de înaintată medicina, nu le poate vindeca numai un preot curat care lucrează după biblie. Că și Cristos o vindecat oamenii de lepră iar după aia i-o îndemnat pă oameni să să ducă la preot. Oamenii zic că ciuma îi o femeie urâtă care aduce rele și moarte. Cămașa ciumii era făcută tăt de

¹Ivan Ivseev - *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Timișoara, 1999, p. 85.

²inf. Mihăilă Rozalia, Valea Lungă - Sălaj.

³Francisc Kiss - *Credințe populare din județul Sălaj culese de Joseph Kadar până în anul 1892*, Acta Musei Porolissensis, XIX / 1995, p. 530.

creștini, de femei curate. Să aduna norodul și să mergea cu cămașa pântru ciumă la hotar, cu preaporii și cu popa și să cânta și să ruga”¹.

Scenariul magico-ritualic se pliază pe toate reperele magiforme, din seria numerelor predestinate, a curățeniei rituale sau a spațio-temporalității consacrate: „dacă înainte se întâmpla să moară nu număr mai mare de vite sau oameni, drept măsură pentru înlăturarea bolii se făcea cămașa ciumii. Cămașa aceasta se făcea în felul următor: se adunau șapte femei într-o seară, care torceau, țeseau și coseau o cămașă. După ce se rugau în jurul ei, cămașa era dusă și îngropată în al șaptelea hotar în timpul aceleiași nopți”². Interesant este și modul de expunere a cămășii, alături de o serie de tertipuri pentru ademenirea ciumei: „apoi vinea ciuma și distrugea tot. Atunci îi făceau kimeșe, și o duceau între hotară, unde era cruce dă drum. Îi puneau acolo kimeșea, pă o măsuță, și-i mai lăsau și o bucată dă pâine și on păhar de vin”³. „Băsamă acolo la hotar vine ciuma și o ia, că n-o mai află pă când mărg să ducă scauănu d-acolo. Io îmi aduc aminte când o pus scauănu cu kimeșea pă mejia dântre Boian și Cizer, între hotară”⁴; „după ce kimeșea e făcută de nouă muieri bătrâne și iertate, o duce-ntre hotară și o pune pă on scauă. Ea să face atunci când moare iosagu în sat”⁵.

Finalizarea cămășii într-o singură noapte conferă puteri magice nebănuite acestui obiect, dat fiind faptul că, în grila de decriptare magică arhetipală, condensarea unui proces într-o unitate minimală de timp presupune investirea acestuia cu caractere ale singularității și ale unei energii suplimentare.

Condiționarea temporală se leagă de cea actanțială: numărul magic de femei - uneori bătrâne, iertate, personajele care în mod normal performează actele magice, alteori tinere, pure, lipsite de păcat - în fapt 3, 7, 9, 12, în funcție de zonă, face trecerea de la unicitatea cămășii care se țese într-o singură noapte, la universalitatea protecției acesteia, care se răsfrânge asupra întregii comunități, pentru că, în anumite cazuri, consemnate de literatura etnografică, înainte de expunerea cămășii la hotare, prin ea trecea întregul sat, într-un demers

¹inf. Cozma Sâmpetean, Hida - Sălaj.

²Ioan Noja - *Schiță monografică a satului Sânmihaiul Almașului*, lucrare de diplomă 1978, p. 23.

³inf. Alexandru Ierban, Meseșenii de Sus - Sălaj.

⁴inf. Ileana Crișan, Cizer - Sălaj.

⁵inf. Valeria Moisi, Valcău de Jos - Sălaj.

de terapie individuală, decupată din cea generală, colectivă, comunitară; mai mult, trecerea simbolică prin cămașă se făcea în ordine inversă, adică dinspre guler spre poale, gest magic simbolizând moartea și renașterea¹, adică succesul deplin al demersului terapeutic.

Sincretismul magico-religios este maxim la nivelul performării acestui tip de act terapeutic. Geneza și scheletul actului sunt conforme principiilor magiei terapeutice, dar elementele de religie fac din proces unul de sinteză, caracteristic pentru pietatea populară așa cum este ea definită de plaja largă a religiei populare. Micile amănunte ale procedurii terapeutice ce angrenează în derularea sa întreaga comunitate - argumentând ideea de norod ce merge la hotare întocmai ca la sfîntirea acestora de Rusalii - denotă implicația maximă a insiderilor în rezolvarea cazurilor de dezechilibre care afectează întreaga comunitate, dar și apelul la remedii compozite.

Participarea colectivă la ceea ce psihoterapia modernă ar numi *terapie de grup*, este perfect explicabilă în condițiile în care ciuma a reprezentat, mai bine de un mileniu, cel mai cumplit flagel care a dezechilibrat lumea. De aici pornește și productivitatea maximă a imaginarului colectiv referitor la ravagiile acestei cumplite maladii, precum și varietatea terapiilor adiacente. Cele mai multe dintre mărturisirile citate în culegerile de folclor vorbesc despre un triptic fatal: Ciuma, Holera și Moartea, toate trei femei urâte, babe, viclene, mereu decise să atragă oamenii nevinovați în capcane fatale². Boală temută, unanim personificată macabru - portretul promovat de culegerea de folclor medical a lui Candrea a rămas unul de referință: „cap ca de om, coarne ca de bou, și coadă ca de șarpe, în vârful căreia se află un ghimpe mare, cu care înghimpă oamenii și-i umple de boală”³ - ciuma a canalizat atenția vindecătorilor din lumea satului către remedii urgente, imperioase și drastice, în conformitate cu dimensiunile sociale ale ravagiilor.

Istoria orală consemnează terapii individuale, dar mai ales terapii colective, care merg progresiv, descriind un areal terapeutic masiv ritualizat; prima treaptă a acestui areal terapeutic este

¹Ion Ghinoiu - *Panteonul românesc. Dicționar*, București, 2001, p. 49.

²I. A. Candrea - *op. cit.*, p. 159.

³I. A. Candrea - *op. cit.*, p. 162.

subordonată lingvisticii și are acoperire în capacitatea taumaturgică a verbului și în utilizarea eufemismelor verbale: la fel ca toate bolile, și ciurma are câteva denumiri politicoase, măgulitoare, care să-i potolească pornirile malefice (Maica Bătrână, Alba, Frumoasa, Maica Călătoarea).

Următoarele două trepte țin cont de nevoile unei ciurme personificate, umanizate: alimentația și îmbrăcămintea; în ideea că ciurma înfometată și-ar putea potoli foamea cu victime umane sau animale, se încearcă substituția acestora cu oșpețe organizate la marginea satului, pentru ca ciurma nici măcar să nu intre în sat, sau, în cazuri mai modeste, i se scoate în hotar o masă cu un pahar de vin și o bucată de pâine; trebuie să menționăm că nu este o practică individualizatoare pentru această boală, pentru că, reîntorcându-ne la textele poetice ale descântecelor de boală, putem observa că toate bolile de care bolnavul este descântat sunt trimise cât mai departe de casa victimei, în locuri nelocuite unde li se oferă acestora oșpețe cu mese întinse; același resort stă și la baza pregătirii unei îmbrăcăminți adecvate: o cămașă albă, lucrată în condiții de excepție și în contexte condiționate de gravitatea bolii, de care ciurma să fie mulțumită; considerăm că asistăm aici la un început de personalizare a procedeelelor magice, pentru că, printre toate celelalte cămași utilizate în diferite ocazii, există o cămașă specială care poartă numele sugestiv și restrictiv de *cămașa ciurii*.

Există și un al patrulea palier al terapiei comunitare, cel al protecției punctuale, individualizate, geografice, a întregului spațiu social; trebuie să vorbim aici de o rafinare a procedeelelor de individualizare a unei terapii special performată pentru ciurmă, care presupune scenarii complicate, complexe, care merg chiar până la sacrificii umane. Ne gândim fie la trasarea unei brazde de pământ în exteriorul satului (și ea presupunând actanți de o puritate exemplară, precum și condiționări temporale), fie la ridicarea unui *priapos* (imaginea sculptată în lemn a unui zeu local sau spirit tutelar dendromorf¹), așa cum povestesc călătorii străini că ar fi văzut la

¹Ivan Evseev - *op. cit.*, p. 99.

mijlocul secolului XVII în Moldova¹, fie la jertfele animale și umane, întocmai ca în antichitate, dacă ar fi să cităm una dintre sursele lui Candrea².

Alungarea ciumei la hotare, izolarea și anihilarea sa prin mijloace specifice actului magic, se apropie de o formulă de exorcism magico-religios. În aceeași ordine mentalitară trebuie văzute și procesiunile la moaște: istoria consemnează că la București au fost aduse, la 1 mai 1765, moaștele Sfântului Grigore Decapolitul, de la mănăstirea Bistrița, pentru a stăvili „năprasnica moarte a ciumei”. Procesiunea prin capitală și expunerea moaștelor este dublată de „rugăciuni pentru câștigarea blagosloveniei”, pentru stingerea focarelor din ciumă prin milostivirea lui Dumnezeu³, în aceeași sinteză de elemente magice și religioase. Aceste observații determină receptarea procedeeleor de anihilare magico-religioasă a ciumei ca fiind acte de terapie colectivă, menite să anihileze dezechilibrele dintre o întreagă comunitate și o prezență malefică generatoare de boli și moarte, supradimensionând astfel ideea de terapie; așa cum am demonstrat deja, aceasta este una dintre ipostazele care scot actul terapeutic din privat, pentru a-l plasa în social, în comunitar.

NOTĂ: Textul de mai sus a apărut, în diverse fragmente, în volumele IV și V din seria *Satele sălăjene și poveștile lor* (vol. III **CĂMAȘA CIUMEI. Mentalitate și praxis magico-ritual în satele sălăjene**, vol. IV **ÎNFRÂNGEREA BOLII: SĂNĂTATEA REFĂCUTĂ. Orizontul magico-ritual al satului sălăjean**), Editura Caiete Silvane, Editura Etnologică, Zalău – București, 2015 – 2017.

¹„Ridicaseră priapos la toate răspânțiile drumurilor cu următoare figură: țărani tăiaseră un stejar foarte mare, căruia meșterii îi dăduseră formă de față omenească și puseră picioare și mâini. Statuia aceasta primejdioasă ținea în mâna dreaptă un sceptor, adică un arc întins cu două săgeți, în mâna stângă cu o lance care vibrând părea că amenință cu lovitura[^], în credința că ciuma care bântuia la hotarele Transilvaniei nu va intra în Moldova (V. A. Urechia - *Codicele Bandinus*, în *Analele Academiei Române, Secțiunea istorie*, XVI, p. 56-57).

²„Într-un sat, dacă a văzut că nu mai scapă de ciumă oamenii au luat un băiat voinic, i-au făcut o groapă în pământ, adică cât el și strâmtă așa, ca să poată sta un om în picioare. Au luat apoi băiatul, l-au pus în groapă și au pus pământ peste el de viu, și el a murit acolo. Așa a scăpat satul de ciumă[^] (I. A. Candrea – *op. cit.*, p. 169).

³Doru Radosav - *Sentimentul religios la români*, Cluj Napoca, 1997, p. 264-269.

Sărbătoarea sărbătorilor: Paștele. O introspecție în memoria satului sălăjean de altădată

Olimpia MUREȘAN,
Muzeograf, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău

Sărbătoarea Paștelui este considerată cea mai însemnată, mai mare și mai sfântă sărbătoare de peste an, numită și Învierea Domnului. În Sălaj, multe din tradițiile și obiceiurile legate de această sărbătoare s-au păstrat și sunt conservate de locuitorii satelor, arătând încă o dată legătura strânsă cu pământul și divinitatea. Multe dintre aceste tradiții vechi transmise din generație în generație se împletesc cu obiceiuri și credințe eterogene, în care elementele laice coexistă cu cele religioase.

În satele din Sălaj această sărbătoare este mult așteptată și îndelung pregătită, atât spiritual prin post și rugăciune cât și prin curățirea casei, toată gospodăria trebuia să fie curată și pregătită așa cum se cuvine pentru primirea sărbătorii.

În preajma Paștilor tătdeauna văruiem în casă. Să văruiem să hie curat. Văruiem cu var alb și băgam și on ptic de mnierâială, cum vroiei să hie de frumos. Varu îl punem înt-on ciubăr, punem două, tri găleți de apă să hiarbă el de măgan, așe să încălze de ieșeu bulbuci. Învârtem cu o botă. Să scoteu tăte afară, masa, paturile și să dădeu cu fotoghin, le unjem fain. Ferestrele la vale merem cu ele și le spălam, așe să făceu de fain, erau mnicuță, le luam din țâțâni și ca luna le făcem la vale¹.

”Săptămâna Albă” era numită prima săptămână de intrare în Postul Mare în care nu se mânca carne, erau permise doar ouă, lapte și produse din lapte. Această săptămână se termina cu Duminica Lăsatului de Sec care, cândva, era o adevărată sărbătoare familială la care se pregăteau foarte multe feluri de mâncare, se mânca pe săturate din toate bucatele pentru a nu-i fi dor în post de alimentele de fruct. Nimeni nu trebuia să fie supărat, certat, toți trebuiau să se împace între ei și să se omenească.

¹ Inf. Potra Maria, n. 1935, Fildu de Jos, Sălaj, 2018

La Lăsare de Săc să făce mâncare mai bună, să tăie o galiță, să făce plăcintă, apoi să băga în post. Ne păre bine când ne făce piroște cu păsat¹.

La Lăsare de săc să făce câte mâncări îs bune tăte, ce era mai bun, să tăie găină, să făce supă, pancove, cozonac, merem cu blidu în uliță la muieri, stătem la portă cu farfuria și servem².

De Lăsata Secului se făceau mâncăruri bune

Lăsata Secului - plăcintă cu brânză

Înainte de a intra în Postu Paștelui să hierbeu vasăle cu leșie. Dumineca era Lăsatu de Săc și sâmbăta sara le hierbem și le punem bine. La Lăsare de Săc să făce on fel de ospăț, atunci să făce plăcintă cu brânză, asta era și supă pă carne. Apoi intrai în post, da, dacă rămâne mâncare de dulce din duminica ceie, nu să arunca, luna nu să mânca, da să mânca marța. Copiii, bolnavii și bătrânii n-au post. Zăce că-i păcat să te înfrânezi forțat.³

Când începe postu, spălam tăte vasăle cu leșie cu o zî nainte. Adunam vasăle tăte, tăte și le leșiem. Lingurile de lemn le spălam cu sodă. Masa o spălam tătă. Așe zăceu bătrânii că trăbuie să țanem post pântru Isus Cristos că o fost răstignit pă cruce și și-o dat sufletu pântu păcatile noste. Nu trăbuie să rămâie nici o urmă de unsore pă mnică. De acolo începând nu să mai făce numa mâncare de post, până-n zăua de Paști nu mai mâncam de dulce. Ne făcem păsulă cu zamă, îi mai bună mâncarea de post⁴.

Curățenia casei era urmată de curățenia trupească: atât fizică cât și interioară. Înnoirea, tradiția ca în ziua de Paști oamenii să

¹ Inf. Berbecar Veronica, n. 1935, Șeredei, Sălaj, 2016

² Inf. Vid Maria, n. 1930, Brâglez, Sălaj, 2017

³ Inf. Pop Maria, n. 1937, Hășmaș, Sălaj, 2017

⁴ Inf. Cosma Floare, n. 1934, Fildu de Jos, Sălaj, 2018

îmbrăce veșminte noi, constituie un mijloc de a exterioriza, într-o formă vizibilă, schimbarea interioară, sufletească, a fiecărui credincios. Astfel, femeile erau cele care se preocupau ca fiecare membru din familie, dar în special copiii să aibă haine curate sau haine noi de Paști.

Până la Paști tăte muierile aveu război, până la Paști trăbuie să aivă batăr o haină nouă, mai ales pruncii¹.

După Crăciun punem războiu și țeșem până la Paști, că începe lucru. De Paști trăbuie să ai chemeșe nouă, de era tort în tort, așe o purtai².

Coptiii trăbuie să aibă haine noi de Paști. Odată am avut o rotie de pânză, o chemeșe așe lungă din pânză țăsută și mi-o feștit mămuca și cu aceie am fost de Paști, nu uit în veci³.

De Paști cam tăți trăbuie să aibă haine noi, mai ales pruncii, tinerii. Țăi minte că înt-on an, înainte de Paști, am fost la Carei și mi-o luat o mătase faină cu niște boboci roșii și mi-am făcut on viganău fain, cu ala am fost de Paști în anu ala. Unii își cumpărau, alții aveu țăsute, care cum⁴.

De Paști, chiar dacă am fost 8 frați, ne făce ceva nou la tăți: o chemeșă, o încălțâie, hie ce și o batistă dacă ne lua, aceie era nouă de Paști. Fetile feciore își coseu haine de alea faine, spăcel fain cosut și pindileu cosut pă la pole. Așe de mândre erau fetile îmbrăcate la Paști⁵.

*Atunci ne făce la prunci hane noi, să țăse înainte de Paști să ne facă hane, la noi, la prunci ne făce **șoloari** (pantaloni de pânză), îi vopse on pticuț. Io am avut la tăte Paștile, mama ne făce la tăți, am fost 8 prunci. La fete le lua năfrămi și **fontă** (primă colorată)⁶.*

În primele secole creștine, cu ocazia sărbătorii pascale erau botezați catehumenii. Despre aceștia se spunea că îmbrăcau „haina luminii”, botezul însuși numindu-se *iluminare*. Ei îmbrăcau veșminte

¹ Inf. Sava Borz, n. 1932, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2017

² Inf. Blaga Mărioara, n. 1950, Cosniciu de Sus, Sălaj, 2018

³ Inf. Tiptiș Maria, n. 1946, Fildu de Mijloc, Sălaj, 2018

⁴ Inf. Julia Terezia, n. 1946, Sighetu-Silvaniei, Sălaj, 2018

⁵ Inf. Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019

⁶ Inf. Țico Petru, n. 1940, Ruginoasa, Sălaj, 2019

de culoare albă, confecționate special pentru acest eveniment¹. Unele sate din Sălaj (Surduc), mai păstrează acest obicei:

*La Paști, tâte femeile să îmbracă cu hanile cu care s-o cununat, tătă lumea îi albă, că așe-i Învierea, înjerii-s albi*².

Săptămâna Mare începea din Duminica Florilor când se sfințesc prin rugăciune și stropirea cu agheasmă ramuri înmugurite de salcie sau „mâțișoare”, care, se împart creștinilor. Cu aceste ramuri verzi își împodobesc apoi acasă icoanele, ușile sau ferestrele. Aceste ramuri sfințite au puteri tămăduitoare și apotropaice: *îi bine să te încinji cu ramuri de salcie pă care îl dore mnijlocu. Mătâșorile sfințate să aprind când îi vreme gre, să să împrăștie norii și apără și casa de duhuri necurate*³

La Stauru Florilor era on bătrân la Frânceni care strânje crenjile din cimitir uscate și făce on foc mare în cimitir. Noi copiii stătem rotă lângă foc și așteptam și vineu femeile și ne dădeu colăcei, unu ne dăde bombone, așe ne bucuram și ne sculam a doua zî demineața și merem iară să cotăm pă jos ce mai pierdeu alți coptii.⁴

La Duminica Florilor să dau mățășore la biserică, alea să țan în casă pântu vreme re, să pun la icoană sau la oglindă.⁵

De Florii mergeau femeile cu oala de lut cu tăieței în lapte și le dădeau copiilor în blide de lut la cimitir. Puneau oalele pe mese de piatră.⁶

În dimineața de Florii, în zorii zălei, mere popa și coptii mereu la fiecare mormânt din cimitir și zăce on Tată Nost și prime fiecare on cocuț. Atunci eram dornici de pâine, nu ca amu.⁷

La Duminica Florilor atunci să mărturiseau tinerii iar bătrânii să mărturiseau sâmbăta și să cuminecau în ziua de Paști.⁸

¹ Sabina Ispas, *De Paști*, în *Poveștile Paștelui. Tradiții vîi din Ținutul Bistrița-Năsăud*, Meniuț Maximilian, Lumea Credinței, București, 2019, p. 13-23

² Inf. Rablău Maria, n. 1941, Surduc, Sălaj, 2015

³ Inf. Fărcaș Livia, n. 1949, Biușa, Sălaj, 2016

⁴ Inf. Lar Margareta, n. 1936, Gălgău pe Someș, Sălaj, 2016

⁵ Inf. Baidoc Maria, n. 1941, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2017

⁶ Inf. Bodea Silvia, n. 1938, Căpâlna, Sălaj, 2016

⁷ Inf. Câmpean Iulica, n. 1925, Răstoci, Sălaj, 2016

⁸ Inf. Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019

În unele sate din Sălaj, se obișnuia ca în Sâmbăta Florilor să se meargă la cimitir, la mormintele familiei și să se împlânte mătășoare pe fiecare mormânt, lângă cruce.

În Sâmbăta Florilor îi Luminația creștin-ortodoxă. Pă vremea părinților, când eram prunci, merem să înnoim mormintele: le săpam, ducem mătășoe, punem lângă cruce, pă mormânt și aprindem o lumânare. Apoi, duminica ne aducem mătășore sfințate, și le punem la grindă¹.

În sâmbăta dinainte de Duminica Florilor să mere la morminte, acuma mai recent, lumea mere la morminte, să curăță on pic mormântu și să pun mătășore și preotu face o slujbă. Mătășorile să pun așe la casă și io am și amu pusă la intrarea în casă, te ferește de tunete, fuljere. Când îi vreme gre pui puf de ala pă lumânare ori pă jar în fiteu că să împrășie norii².

În Sâmbăta Morțâlor, înainte de Duminica Florilor să fac prinosă la cimitir, să aprind lumânări și să duc mătăcași și să face slujbă acolo la cimitir și să pominesc morții. Care fac prinos, duc și dau cozonac la prunci. Mătăcașii sfințați să pun pă după icone, îi bine să-i ai la casă³.

Sâmbăta, înainte de Duminica Florilor, tătă lumea mere la cimitir cu on braț de ala de mătășore și să împlântă pă morminte lângă cruce. Sâmbăta să mere în pădure după ele și sara să traje clopotu și atunci tătă lumea mere la cimitir și le pune pă mormânt, atunci îi sâmbăta morților⁴.

¹ Inf. Țico Petru, n. 1940, Ruginoasa, Sălaj, 2019

² Inf. Demle Viorica, n. 1949, Buciumi, Sălaj, 2019

³ Inf. Giurgiu Lucica, n. 1944, Tămașa, Sălaj, 2019

⁴ Inf. Silvia Schiopului, n. 1936, Gălășeni, Sălaj, 2019

Biserica din Brusturi

Duminica Florilor, mâțișoare pe morminte

În viața creștinilor ortodocși, posturile care preced marile sărbători, au o importanță cu totul deosebită pentru că de ele este legat unul din actele centrale pe care ei le îndeplinesc în biserică, și anume, împărtășirea cu Trupul și Sângele Domnului. Pentru creștinul ortodox nu se poate concepe împărtășire fără post. Respectarea postului este o condiție esențială pentru împărtășirea cu vrednicie. Postul negru este ținut în credința că Dumnezeu îl va feri pe cel care postește de toate bolile, îl va face să fie sănătos și să-i meargă bine tot anul. În ultima săptămână înainte de Paști, cunoscută ca Săptămâna Patimilor bătrânii obișnuiau ca din seara Duminicii Florilor să nu mai mânânce nimic până în Joia Mare, când, de regulă, se împărtășeau, postul negru fiind continuat apoi până la Paști. Alții care nu puteau ține post negru, mâncau în această perioadă doar pâine și fructe uscate și beau doar apă. Postul nu era înțeles numai prin abținerea de la mâncare ci aveau grijă să nu vorbească mult sau urât, să nu se sfădească, să nu se supere pe nimeni.

Demult tăt postu Paștelui să poste și unii nu mâncau de joi sara până duminică după slujba de Paști și să spovedeau atunci, în zâua de Paști. Atunci îi tare bine. Tata mneu numa în zâua de Paști să spovede. La noi, care să spovedesc în Postu Mare și nu mânâncă în săptămâna mare de dulce, să cuminecă în zâua de Paști. Atunci nu să

mânâncă mmnică de sâmbătă sara până duminică, după ce să cuminecă. Cine pote face îi tare bine, pântu sănătate, pântu tăt¹.

*Săptămâna Mare era cea mai gre, era care nu mâncau de joia sara după ce trăjeu clopotile de 12 ori până în zâua de Paști, nici apă nu beu, ala îi **Postu Săc**. Merem tăți și ne spovedem și coptiii. În vinerea mare nu să mai traje clopotu, numa toca bate. Era bine să țai care puteu, pântu sănătate, pântu familie, asta îi on fel de jertfă. În Postu Mare merem în negru la beserică și cu năframă neagră și în biserică erau pusă șterguri cusute cu negru și popa cu haină neagră tăt postu².*

Postu Paștelui era mai greu, tătă lumea poste, chiar și coptiii. În Săptămâna Mare, care pute țâne Postu lui Cristos și io l-am țanut de tri ori pântu coptii. Io nu mâncam de miercuri sara până la Înviere, nu bem nici apă și zăcem rugăciuni. Îi greu de țanut, nu oricine pote. Mai era care țâne de joi sara până la Înviere³.

Socra me nu mânca mnică de joi sara până duminică demineața când lua paștile. Îi on post săc, nu beie nici apă, să ruga mai mult, ie tăt timpu țâne așe până cu on an, doi, înainte de a muri. Să spovedea și să cumineca joia și era curată, nu mai mânca mnică până lua paștile. Nu o zăs niciodată că i sete, că i fome, că-i obosâtă, că lucra cu mine tăte, făcem în cuptor, mâncăruri, de tăte. Erau mai credincioși oaminii, aveu tăria di la Dumnezo

Io am țanut din Joia Mare până în zâua de Paști, de multe ori, fie primit! Nu îmi era greu, am putut. Am țanut pântu casă, pântu sănătate, pântu păcate, câte nu face omu, îl supără pă Dumnezo. Așe de fericită eram după ce trece Paștile și mă aflu că am putut țâne. Când țanem așe, sâmbăta sara ne mărturisem să ne potă cumineca. Tăt citem în cărți de rugăciuni⁴.

Părinții mei țaneu tăte posturile și bunicu, tata tatii, în Postu Mare nu mânca de joi sara de când trăjeu clopotile până-n zâua de

¹ Inf. Blaga Mărioara, n. 1950, Cosniciu de Sus, Sălaj, 2017

² Inf. Cosma Floare, n. 1934, Fildu de Jos, Sălaj, 2018

³ Inf. Tiptiș Maria, n. 1946, Fildu de Mijloc, Sălaj, 2018

⁴ Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019

Paști, două zăle și tri nopți, în tăt anu, nici nu pute vorbi, tătdeauna, de când l-am știut io și bunica o țanut o dată¹.

Unchiu mneu, Văsălica din Rugă nu mânca mnică din Joia Mare până lua paști. Ala zăce că-i post de iertare, Dumnezo îți iartă tâte păcatile, n-ai mâncat, n-ai băut apă până ai luat paști. O mai fost una, muierea lui Florea, o stat în Aghireș, aceie în tăt anu o țanut și o vinit aici la Silvia că o plătit Paștile, i-o ajutat la mâncare da, mnică n-o mâncat. Socra me țâne tâte posturile cu tote că bărbatu ei era tare rău, n-o crezut. Dacă îți pui nădejdea, Dumnezo te ajută, la orice post, dacă te încrezi...².

Maica bătrână poste tăt postu și de joi sara până duminică demineăța nu mânca mnică, era post negru, pântru iertarea păcatelor. Și io am țanut de două ori, o dată când eram fată, așe am slăbit atunci. Altă dată am țanut după ce m-am măritat, așe am vrut³.

*Mâncăruri post Fasole
frecată*

Plăcinte de post

*Mâncăruri post - plăcintă cu
verzături*

Postul Paștelui era cea mai importantă perioadă de purificare interioară, postul fiind considerat ispășire și penitență, dar și pregătirea pentru comuniunea cu divinitatea. Postul însă nu înseamnă numai abținerea de la unele alimente, ci și stimularea spiritului uman și orientarea lui în sens benefic. Pe fondul alimentar restrictiv comportamentul adecvat perioadei de post include rugăciunea, moralitatea și norme de castitate. Fără rugăciune, alimentația vegetală nu ar defini în totalitate postul: *Demult erau credincioși oaminii. Tata mneu când mere la plug își lua clopu din cap și zăce: Domne ajută-mi! Când băga plugu în brazdă zăce: Domne ajută-mi! Tătă lumea poste și coptii.⁴*

¹ Inf. Gușet Jenica, n. 1945, Buciumi, Sălaj, 2020

² Inf. Rusu Aurica, n. 1938, Răstołtu Deșert, Sălaj, 2020

³ Inf. Dumitraș Onița, n. 1933, Ugruțiu, Sălaj, 2020

⁴ Inf. Sălăjean Carolina, n. 1933, Solona, Sălaj, 2018

Io rugăciuni zâc cât mă țâne gura, tât timpu mă rog. Îmi place să mă rog lui Dumnezeu, mă rog pântu tăți, dacă te roji, te mai rabdă Dumnezeu. Rozaru și Acatistu Domnului Cristos, astea nu lipsăsc în fiecare zi¹.

Spovedania și împărtășirea înainte de toate marile sărbători erau obligatorii. Oamenii nu puteau întâmpina sărbătorile dacă nu se eliberau de păcatele de orice fel. Respectarea postului făcea parte din îndatoririle față de propria persoană, față de familie dar și față de societatea în care trăia².

Rugăciunile ajută mult, posteu femeile și să fac prescuri și le duc la beserică. Femeile bătrâne făceau de regulă prescură da și mai tinere numa înainte nu era voie să să culce cu soțu, să spală pă mâni cu apă sfințită și apoi frământa. La femeile acelea care fac prescuri le face preotul dezlegare, la începutul anului. Să fac 4 sucituri, le pui una lângă alta, faci o plediță păstă iele și la capete să pune prescurniceru și să zâce în numele Tatălui, al Fiului și al Spiritului Sfânt. Părăstasu să face numa din două plediță, fără de ala nu să pote face slujba, nu să pune prescurnicer pă el, ala îi mai mnic. Astea să fac deodată³.

Chiar dacă se mâncau numai alimente vegetale, alimentația de post era diversă, însă baza în mâncărurile de post era fasolea.

Din păsulă nu ieșem, dacă nu era păsulă frecată, era păsulă cu zamă. Făcem cel mai mult zamă de păsulă uscată. Demineața făcem cartofi fierți – mămăligă de colompiri, pisat pârăgălit, îl fierbem în apă sărată, călem ceapă cu oloi și amestecam cu pisatu ala cu ceapa călită și punem și on pic de miere (zahăr) dacă avem și mămăligă cu more și cu miere de prune și curechi umpluți⁴.

În postu Paștelui ne făce mama plăcintă, vârzare, păsulă și mâncam multe hiribe. Ne făce pătură pă hiribe. Le usca maica în cuptor și în post, le punem de sara în apă, le spălam în tri, patru ape și punem morcov, pătrunjel, le hierbe tăte acolo, mai punem și 3,4 cartofi să hie mai dulce zama și când erau hierte le străcuram în altă

¹ Inf. Lupșe Veronica, n. 1938, Solona, Sălaj, 2018

² Sabina Horvat, *Caracteristici ale alimentației tradiționale de post în satele din Bihor*, în *Istorie Etnologie Artă*, Editura Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, 2009, p.312

³ Inf. Rus Maria, n. 1928, Solona, Sălaj, 2018

⁴ Inf. Giurcuț Ana, n. 1940, Ip, Sălaj, 2017

oală și în apa ceie în care o hiert hiribile băgam pătura. Făcem pătură fără ouă numa fătina cu on pic de sare și oloi și o suce cu sucitoare. O lăsa să să uște bine pătura că dacă nu era uscată să prinde și o tăie mai lată, răstăuță. Hiribile le călem apoi înt-on pic de ceapă. După ce hierbe pătura, o scotem și o amestecam cu hiribile. Ne făce tăscuță cu silvoiță. Făce pătură mare, o tăie așe prime și pune cu vârful di la lingură on pic de dulceață și apoi o tăie și o hierbe în apă. Înt-on laboș pârgăle on pic de ceapă și le amesteca cu tășcuțale hierbe și storse. Mai bune mâncări o fost alea.

Ne mai făce piroște de post, erau cu păsat și-l spălam bine. Înt-on laboș călem 4,5 cepe în oloi, punem poprică, piper și on pic de zamă de roșii când erau fripte alea și apoi îl țâpam păstă păsat, trăbuie să hie bine uns păsatu. Apoi luam curechi morat și luam câte o foie de curechi și punem on pic de păsat de ala și le punem în oală de lut și le hierbem încet în cuptor. Io mânânc și amu more de curechi cu mămăligă, atâta mă hrănesc de bine. Demult tătă lumea o ținut post, miercurea și vinerea mâncam numa o dată în zî, sara.

Usca mama câte on cuptor de prune și ne făce chisăliță. Spălam bine prunile alea că erau cu cenușe și apoi le pune înt-o oală și pune apă cât să le acopere și le hierbe. Apoi, după ce hierbeu bine, le străcura și în apa ceie ne pune on pic de miere, atâta era de bună cu pâine sau cu mămăligă. Mai făce mămăligă cu păsulă cu zamă. Făce o oală de păsulă cu zamă, băga morcoz, la hiert, păsulă tărcată și din ceie albă ne făce păsulă frecată și o mâncam cu curechi acru din butoi. Erau mai sănătoși oaminii¹.

De post ne făce măicuța pancove de post, scoverzi dospite, plăcintă cu varză așe călită, cu cartofi. Păsulă zolită și păsulă acrită era cu zamă și să mânca cu ceapă oloită și asta zolită să mânca cu ceapă friptă și varză murată cu oloi. Sâmbăta făcem piroște cu păsat și mai punei hiribe în ele. Hiribile le uscam așe întregi la sore, le punem afară, noaptea le acoperem sau le strânjem și zâua le punem iară până să uscau bine. Uscam prune, mere, pere, le uscam în cuptor și le punem în podu căsî, așe știem. Din silvoiță ne făcem chisăliță.

¹ Inf. Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019

Silvoița o hirbem cu apă, să făce mai subțare, demnicai pită și mâncai, așe era de bună¹.

În post ne făcem more îngroșetă: să hierbe în more, îndoită cu apă să nu hie așe acră, fărină de mălai. Ne mai făcem pere răntălite cu ceapă și ulei. Să culejeu ciuperci de vara și tomna și să uscau: hribe și crăiță. Alea erau bune în post să puneu în zamă cu razalăi de casă. Și amu fac din fărină, on ptic de ulei și apă să hie on ptic mai vârtos aluatu și apoi îl răzălesc. Îi ăia de post pui oloi în ceia de dulce pui ou. Atâta îi de bun și în piroște și în ciorbe. Ori îl răzălesc deasupra oalii atunci ori îl pui în teșe în ler la uscat ori pă plită. Uscau pome, mai alesc mere și prune în cuptor, da aveu bujdeie în hotar unde aveu vii, stăteu acolo bătrânii, care aveu păstă 60 de ani nu mai lucrau, lucrau coptii și stăteu acolo și păzeu, făceu legători din tei. Așe era tei de legat via, scorojeu di pă pom și fâșiile alea erau bune de legat. Erau niște lesă împletite și puneu pomile acolo la uscat. Când eram prunci ne făce mama dulce în post, da numa la cei mai mnici: mămăligă și înt-on capăt de blid o lingură de miere (zahăr). Luam cu mâna mămăligă și numa on ptic atinjem în zahăr, atâta era de bună și când ne făce de cină ceai, avem mentă în grădină. Când vedem cratița ceie de 5 litere pă șpor știem că ne face ceai, pune o creangă acolo și ne pune în farfurii și ne demnica mălai²

Postul Mare este împărțit în două perioade, cea a postului de 40 de zile, care se încheie odată cu praznicul Floriilor, și cea care începe cu denia de duminică seara, Săptămâna Patimilor. Săptămâna Mare are menirea de a pregăti credincioșii pentru Învierea Domnului atât sufletește cât și trupește. În această săptămână totul este mai aspru, oamenii poartă haine de doliu iar cei mai mulți credincioși încearcă să țină post negru, având credința că Dumnezeu îi va feri de boli și îi va ajuta în tot restul anului.

În Săptămâna Mare îi post aspru, în săptămâna ceie nu mâncam numa sara când ajunjem acasă, nu bem nici apă deloc. La biserică mereu femeile îmbrăcate în negru. Erau femei care din joia sara nu mai mâncau până la Înviere, era post negru³.

¹ Inf. Demle Viorica, n. 1949, Buciumi, Sălaj, 2019

² Inf. Burian ileana, n. 1950, Chechiș, Sălaj, 2020

³ Inf. Giurcuț Ana, n. 1940, Ip, Sălaj, 2019

În această săptămână o însemnătate aparte o au Joia Mare și Vinerea Mare.

Joia Mare este o zi specială pentru pomenirea celor adormiți, fiind ultima zi de pomenire a morților din Postul Mare, se taie prescurile pentru Paști, iar seara, la biserică se săvârșește Denia celor 12 Evanghelii.

În Joia Mare să face Trastie – slujba de joi sara, îs douăsprăzece Evanghelii în care îs cuprinsă tăte patimile Mântuitorului: din ce l-o prins, di la Cina cea de Taină, până l-o răstignit. Atunci, mai demult când eram io coptil, popa să îmbrăca la fiecare evanghelie cu altă haină, să schimba de 12 ori și rupte erau, noua așe ne plăce, tăte erau haine preoțăști, 12 feluri de haine¹.

În Joia Mare la noi să mere la morminte demineața pă la 7,8. Cu o săptămână înainte să face curățanie pă morminte, pui flori dacă sunt. Să face acasă colăcaci pântu prunci, punem bani în ei, cozonac, on pic de clisă, moșocorne cu brânză și roșem ouă. Tăte le punem în coșarcă și merem cu ele la cimitir la mormintele din familie și io am 16 morți. Să aprind lumânări. Oaminii care erau săraci să strânjeu tăți acolo și să împart la ei. Și amu să face tăt așe, numa să cumpără cozonac. Demult erau mulți oameni săraci, amu nu-i nime sărac. Sara apoi ne băgam la beserică, să făceu cele 12 Evanghelii²

În Joia Mare, cine plăte Paștile mere la biserică și făce curățanie, scote tăte băncile afară în curtea bisericii, le spălau, în beserică să spăla, să curățau covorile, șterg jamurile. Ala ie on rând de hane la popa, tăt ce-i zăce popa. Anu trecut o plătit pruncu nepotului și o luat două icone. Îi bine să plătești Paștile, îți dă Dumnezo o bucurie, o fericire la casă. Cine plătește face prescuri și duce vin. Erau femei iertate care fac prescuri, nici în altar nu-i voie numa alea iertate. Joia mereu la tăiet de prescuri bărbații și le sfînțe popa și turnau vinu păstă ele³.

În Vinerea Mare, cunoscută și ca Vinerea Neagră, ziua în care a fost îngropat Isus, se ține post negru, este considerată cea mai grea și mai neagră zi din Postul Mare.

¹ Inf. Galoș Silvia, n. 1936, Gălășeni, Sălaj, 2019

² Inf. Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019

³ Inf. Cosma Florica, n. 1934, Fildu de Jos, Sălaj, 2018

Nu lucram mnică în Vinerea Mare. Atunci să vopseu ouăle și sara să face Prohodu, merem la beserică, tătă lumea în hane negre, că-i zî de doliu, o murit Domnu Cristos și de atunci nu mai traje clopotu până la Înviere, numa bate toca¹.

Sâmbăta este ziua în care se pregătesc mâncărurile de Paști: femeile pregătesc aluaturile în cuptor (pâinea, cozonacul și pasca) iar bărbații se ocupă de tăiatul mielului.

Pregătirea mâncărurilor în sâmbăta de Paște

Ouăle roșii în coji de ceapă

Sărbătoarea Paștelui fructifică cu precădere scenarii ale religiei canonice, care constituie, însă, un fundal potrivit pentru performarea unor acte magico-rituale teurgice². Alimentele rituale consumate la marea sărbătoare țin de o retorică arhetipală: *mielul*, imaginea lui Hristos, *pasca* sau colacul de Paști, respecta un cod al purității prin care cei care o consumau erau consacrați religios, *ouăle roșii*, amintesc de sângele lui Hristos.

Pasca este cea care a dat numele sărbătorii, se coace o singură dată pe an, de Paști. Are formă rotundă, dintr-un aluat bine dospit, umplută cu brânză de vaci dulce, frământată cu ou și zahăr cu împletituri pe margine iar împletiturile din mijloc au forma crucii pe care a fost răstignit Iisus. În unele locuri pasca este dusă la biserică în noaptea de Înviere pentru a se sfinți. Astfel, ea dobândește puteri purificatoare. În momentul în care se pune în cuptor, femeile fac semnul crucii cu lopata pe pereții cuptorului spunând: „Cruce-n casă, cruce-n piatră/Dumnezeu cu noi la masă/Maica Precistă pe fereastră!”

¹ Inf. Galoș Ioan, n. 1936, Gălășeni, Sălaj, 2019

² Camelia Burghel, *Relaționarea cu sacru și dimensiune magico-religioase ale sărbătorii. Sfintele Paști în tradiția satelor sălăjene*, în Studii și comunicări de etnologie, XXVIII, 2014, p.135-149

De regulă, pasca se coace fie în Joia Mare, fie în Sâmbăta Mare: *În Joia Mare să face pască, una mare – un aluat cu lapte cu brânză și ouă în cuptor și făceau și mai mnici – păscuță mnici, alea să dădeu la prunci că eram mulți*¹.

Aluaturile rituale – *prescurile* erau făcute de femei bătrâne, iertate care îndeplineau condiția de curățenie rituală: *Prescurile le făceau femeile mai bătrâne sau văduvile, femeile iertate. Nu pute face oricine prescuri. Pune prescurniceru, cu ala să împunje aluatu, cu crucea câtă mnijloc, să face cruce. Cu prescurniceru nu ave nime voie să umble, ala-i curat, îl țânem înt-on loc curat în dulap învălit înt-on jolj alb. Dacă să întâmpla să coci prescura și nu să coce bine, nu-ți ieșe, trăbuie să meri să o arunci pă apă, că nu era voie s-o arunci, nici s-o dai la animale, îi prescura peștilor*².

Prescură și parastas

Pasca tăiată

*Prescură pot face femeile iertate, să fie curate, în zâua ceie trebe să postească, să să roje, cât pote să nu păcătuiască, să spală cu agheasmă pă mâini când începe să frământa. La noi sunt trei femei care fac. Mai demult, știu că să scăldau în ciubăr, să-și spele tât trupu, nu numa pă mâini, să schimba de spăcel și de pole și-și lua hane curate, spălate și așe să apuca de lucru la prescură*³.

*De Paști să face pască mare cât on ciur, era tepsie specială să să cocă. Să mere cu ie la biserică și să făcea masă pă famili*⁴.

De Paști să fac păscuțe mnici cu brânză dulce și cu ou, să dă la coptii și la țâgani, umblă după ouă. Când erau coptii mei mnici

¹ Inf. Chira Ana, n. 1939, Tihău, Sălaj, 2020

² Inf. Buciuman Aurelia, n. 1938, Meseșenii de Jos, Sălaj, 2016

³ Inf. Burian Ileana, n. 1950, Chechiș, Sălaj, 2020

⁴ Inf. Revnic Maria, n. 1946, Șasa, Sălaj, 2016

așe iera, când merei la biserică, în duminica de Paști, merei cu coșu și le dăde câte on ou roșu, o păscuță¹.

La noi să face cocorada cu brânză de vacă sărată și cu aceie să mânâncă orice mâncare de Paști. Îi on fel de pască, tăta lumea face și amu. Aluat de pâine, să pune brânză de vacă cu ouă, sare și să face în tavă mare, să unje cu gălbenuș de ou pă deasupra².

La noi să făce - Colacu Paștelui, să frământă aluatu cu ouă multe, până asudă grinda, și îl făcem împletit. Făcem tri corde și punem pă marjine, on coc îl punem în mnijloc, deasupra să pune iară corde. În mnijloc aceie era cu nucă, ala era pasca de Paști, tăta lumea făce. Să începe când vinem di la Înviere³.

Pasca o făcem din aluat de pâne în tepșe rotundă și o întindem ca o plăcintă și punem brânză sărată și ou pă ie și adunam la mnijloc aluatu păstă brânză. Pântu casă făcem ori brânzoici ori pască cu brânză sărată. Pască făcem și la păstori că avem vaci, porci, le făcem păscuță cu brânză și ou și în demineața de Paști când țâpam porcii la pocar și vacile la ciurdar le dădem lor, câte o pască și două ouă. Pască făcem în două tăpșii, cu brânză sărată de oaie cu ouă și punem în mnijloc și o adunam, să făce rotundă. Asta, după ce mâncai paști, îți luai pască. Cine plăte Paștile duce și pasca la biserică în joia mare și să sfințe. Pasca o tăiai înt-on vailing mare și după ce luai paști, luai o bucată de pască de aceie. Să duceu și ouă roșii, fiecare mere cu ouă și mai dădei la copii. Pasca să face de când știu cu brânză, că tăți aveu oi, din brânză prospătă, că aceie mai veche era usturoie. Aici o fost oi multe, tăta lumea făce pasca cu brânză de oaie în tepșii care să duce la biserică.

¹ Inf. Perneș Maria, n. 1949, Bocșița, Sălaj, 2017

² Inf. Baidoc Maria, n. 1938, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2018

³ Inf. Pușcașiu Sofia, n. 1951, Sighețu- Silvaniei, Sălaj, 2018

Pască

Bărbații tăieu mielul, ei îl tăieu, îl beleu și noi femeile îl pregătem. Făcem carne friptă cu sos, tăiem ceapă multă, o punem în oloi și să căle bine și apoi tăiem carnea de miel bucăți, o spălam și o opărem bine și o punem acolo la fript și măruntaie. După ce să prăje on pic apoi punem apă cât ie și scăde acolo și

rămâne sosu ala. Demult nu făce nime drob. Măruntaile alea îngroșă sosu de-i bun. Io tăt așe îl fac și amu. Nu făce nime ciorbă de miel și mai făcem piroște¹.

De Paști făcem ori brânzoici ori pască cu brânză sărată. Mai făcem cozonac cu nucă și colac cu lapte gol. Să făce on colac mare, rotund ca o pâine da frământat cu lapte și era gol, nu să umple cu mnică. Colacu aiesta îl făcem numa de sărbători, mai mult de Paști. Mai făcem 4, 5 pite, zdrob de miel și pă capu de miel făcem zamă de miel cu macriș, cu leuștean și miel fript. Mielu trebuie să treacă de-o lună să potă fi tăiet²

La Paști începei vinu, era care îl opre pă Paști. Să tăie mniel și ied la tătă casa Făcem drob și friptură de miel, cu ceapă multă, nu să făce ciorbă de miel. Drobu să făce în tepșie și să învele în praporu ala di la mniel³.

În aproape fiecare sat din Sălaj, Paștile sunt „plătite” în fiecare an de către o familie sau mai multe familii împreună pe „rândul „satului sau se înscriu din timp cine vrea să „plătească”. Familia care „plătește” Paștile duce în Joia Mare la biserică prescurile pentru sfințit și vinul din care se fac *paștile* iar în ziua de Paști și în celelalte două zile de sărbătoare dacă mai rămân, dau *paștile* la biserică: trei membrii din familie, după slujbă, stau în trei locuri diferite la ieșirea din biserică cu câte o oală de *paști* și îmbie credincioșii pentru a lua *paști*. În prima zi de Paști, familia care plătește Paștile, face *prânzu Paștelui*

¹ Inf. Demle Viorica, n. 1949, Buciumi, Sălaj, 2019

² Inf. Silvia Schiopului, n. 1936, Gălășeni, Sălaj, 2019

³ Inf. Breazdău Maria, n. 1947, Doh, Sălaj, 2018

cu familia, neamuri și vecini, la care sunt invitați preotul și diacul unde se servesc mâncărurile tradiționale de Paști. A treia zi de Paști cele trei oale în care au fost *paștile* sunt date la biserică: una preotului, una la diac și una la sfăt.

Noi de două ori am plătit Paștile, așe am vrut, îi ca o jertfă. Noi am luat vase la beserică din care să dau paștile, am brodat niște ștergare, tămâie, am luat o evanghelie, on candelabru. În Vinerea mare să face curățanie în biserică, familia care plătește Paștile, să adună femei mai multe, amu să aduce firmă de curățanie. Șterg jamuri, luau ștergurile di pă păreți, să spală, să aprează, să calcă. Când o vinit popa nou, patru femei am luat păharu pântu cuminicătură, am luat cruce. Să cheamă mulți la masă, neamuri și vecini. Care dă paștile, popa îl pominește on an, până la cele Paști. Amu îs scriși pă 4,5 ani. Cine vre să plătească Paștile în anu următor anunță a doua zi de Paști. Când să taie prescurile, mere gazda, bărbatu, primu corator și își mai cheamă din neamuri bărbați. Prescurile le-am făcut acasă în cuptor da femei văduve care n-au menstruație. În Joia Mare să sfințeu, atunci să duc prescurile, vinu. Am făcut 10 prescuri și 5 litri de vin¹.

La Paști să fac păști, 7 tăvi de alea mari și 5 litri de vin și am luat păhară și am dat la fiecare. Să cumpără ceva în biserică și masă pântu 100 de oamini. Masa să face în zăua de Paști, când să iesă di la biserică, să tăt mere la masă, așe-i aici. Mi-am băgat bucătar din Șimleu. Să pomenește familia în biserică timp de un an, la tăte sărbătorile și duminicile. În tăte sâmbetile din Postu Mare să pominesc morții. În sâmbăta dinainte de Dumineca Floriilor, atunci tătă lumea mere cu parastas la biserică și să ridică paus pântu tăți morții. În Postu mare să mere la cimitir, să curăță mormintele și să aprindă lumnină. Aici învierea să face la 5 dimineața².

Io am plătit de două ori Paștile până amu. Aici să face masă mare ca o nuntă. Io când am plătit prima dată am făcut masă acasă cu 50 de persoane, după ce o murit bărbatu, în 1994, că tăt o vrut să le plătească și nu l-o lăsat. A doua zi să face masă și am plătit 3

¹ Inf. Șimon Cornelia, n. 1951, Fildu de Sus, Sălaj, 2018

² Inf. Gurzău Emilia, n. 1949, Zalnoc, Sălaj, 2015

milioane. A doua oară când am plătit în 2010, atunci am luat prapori la biserică și am făcut masă mare la cămin, mi-am băgat bucătăreasă, io am fost ultima care am făcut așa că apoi s-o făcut cu catering. Îi bine să plătești Paștile. Când le-am plătit, le-am plătit cu gându, bărbatu mneu o fost 11 ani paralizat, atâta o suduit, de iertarea păcatelor lui¹.

Cine plătește Paștile face apoi masă cu neamuri, demult chema săraci. Să scriu la biserică care vor să plătească și îi anunța popa când le vine rândul. Și noi am plătit Paștile. Am avut 100 la masă. Am dus 5 videri de vin și prescurile le-am comandat, 10 prescuri (păști). Demult numa femeile iertate făceau prescurile. Am cumpărat în biserică becuri, și în camera în care să spovedește am pus noi pă jos gresie. Trebe să faci ceva la biserică să rămâie. Înainte să cumpărau haine la popa, amu nu, am luat o cruce. Demult să luau 4 oale: una la popa, una la sfātu, una la diacu și una nouă, de 5 l și 4 linguri de lemn. Amu le pune în păhare. Atunci popa tăte sărbătorile de Paști să rogă pântu care plătește Paștile, nu să mai rogă pântu nime².

Aici te scrii la Paști, care vre să plătească, când îți vine rândul, îs de mult programați, să sfădesc care să plătească. La unu să face vecernie în zăua de Paști și apoi să face prânzu Paștelui, în sfânta zi de Paști. O fost plină curtea, am avut 7 rânduri de mese, hinii, nănașii, vecini, femeile care m-o ajutat, tăte neamurile, păstă 100 de persone. Sâmbătă noptea era Învierea și să face și slujba. În Dumineca de Paști nu să mai intră la biserică numa la vecernie la ora 1 și după vecernie să mere la prânzu Paștelui. Sâmbătă noptea era Învierea și să face și slujba. În Dumineca de Paști nu să mai intră la biserică numa la vecernie la ora 1 și după vecernie să mere la prânzu Paștelui³.

Se crede că, cei care plătesc Paștele sunt feriți de rău și le sunt îndeplinite unele dorințe.

Îi bine să plătești Paștile. Să pomenește familia în biserică timp de un an, la tăte sărbătorile și duminicile. Io pântu familie am

¹ Inf. Peneș Maria, n. 1949, Bocșița, Sălaj, 2017

² Inf. Fărcaș Livia, n. 1949, Buiș, Sălaj, 2015

³ Inf. Jula Terezia, n. 1946, Sighetu Silvaniei, Sălaj, 2018

plătit, sa aibă sănătate și noroc. Paștile să plătesc, dacă vrei să faci ceva, ȋ-ai pus on gând și vrei ca Dumnezeu să-ȋ ajute, faci jertfa asta sau să-ȋ ierte păcatele sau și pântu bolnavi. Să cumpără haine la popa și față de masă pântu altar. Dacă vrei să faci jertfă, trebuie să faci cu sudoarea muncii tale, nu cu bani, tu să faci cu mâna ta, nu să le cumperi, nu lasă să se comande prescura la brutărie, dacă vrei să ȋi să împlinească ce vrei, trebuie să faci cu sudoarea frunȋii¹.

Așe să zăce că la cine plătește Paștile ȋi iartă Dumnezo păcatile, ȋȋ dă Dumnezo o bucurie, o fericire la casă. așe zăceu bătrâniȋ².

Sânt care n-o plătit niciodată, da ȋi bine măcar o dată-n viaȋă să plătești Paștile, să faci o jertfă pântu suflet. Și părinȋii mei o plătit³.

Noaptea, se mergea la Înviere, la biserică, în satele în care era preot, slujba de Înviere avea loc la miezul nopȋii dar acolo unde un singur preot slujea în mai multe sate, Învierea se făcea în zorii zilei din ziua de Paști. Foarte emoȋionantă este relatarea unei interlocutoare din satul Băbiu:

La noi n-o fost Înviere în sat până în 1951. Atunci o vinit on călugăr în sat, la Mesteacăn de preot și ala ne-o făcut prima dată Învierea, eram de 15 ani. Atâta am așteptat zăua ceie atâta eram de curioși, tăt satu s-o dus. Atunci am văzut prima dată Înviere. Până atunci numa bunica ne poveste și tata că noi n-am văzut. Atunci nu mere nime pă sate. O fost plină beserică, o fost prima Înviere. Să ducea ouă și să spărje acolo. Vine popa în sâmbăta Paștelui și sfinȋe paștile și vine lumea și să spovede. Duminică dimineaȋa, când să crăpa de zăuă mereu și luau paști: păstorii, păcurarii, ciurdarii, ei luau paști primii, apoi ceialalȋ. Așe o fost până în 1950. Din 1951 s-o schimbat⁴.

¹ Inf. Gurzău Emilia, n. 1943, Zalnoc, Sălaj, 2015

² Inf. Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019

³ Inf. Stana Cristina, n. 1953, Sighetu Silvaniei, Sălaj, 2018

⁴ Inf. Brândaș Silvia, n. 1936, Băbiu, Sălaj, 2018

Coșurile pentru sfințit

Coșuri de Paști

În dimineața Învierii, înainte de a merge la biserică, credincioșii se spală pe față cu apă proaspătă de la fântână în care se pune un ou roșu, un bănuț și o urzică. Toți ai casei se spală pe rând, dându-și fiecare cu oul roșu peste obraz zicând: *să fiu sănătos și roșu ca oul*. Apoi, iau moneda și o trec peste față zicând: *să fiu mândru și curat ca argintul*. Se ating ușor cu urzica zicând: *să fiu aspru ca urzica*.

Când vi di la Înviere prima dată ciocnești ou roșu și mânânci pască de aceie. Merem în demineața de Paști la vale și ne spălam cu apă din vale și aducem și acasă, merem tăți din casă, care cum să scula. Zâcei on Tată Nost și te spălai pă mâni și pă față. Amu să spală în lighean, meri și aduci cu viderea apă di la vale și pui în lighean și pui ou roșu acolo și te speli cu apa di pă ou ala¹.

Masa de Paști

Masa de Paști și ciocnitul ouălor

¹ Inf. Tiptiș Maria, n. 1946, Fildu de Mijloc, Sălaj, 2018

După ce vinem di la Înviere și luam paști, în dimineața de Paști, fetile să spălau cu apă di pă ou roșu, să hie frumosă, roșii în obraji ca ou roșu și mâncam ou roșu și apoi mâncam păscuță¹.

Punem înt-on lighean apă și în apă ou roșu, urzâcă și ban și ne spălam pă față să fim roșii ca ou și asprii ca urzâca, duminica demineața ne spălam și mâncam și apoi ne culcam că la 1 merem înapoi la beserică².

Demineața ne spălam cu apă di pă ou roșu, și amu facem așe, punem ligheanu, aduc apă prospătă di la fântână și pun ban, ou roșu și urzâcă, să hie tare ca banu, aspru ca urzâca, roșu în obraji și sănătos, ca ou³.

Covata pentru spălatul ritual

Spălatul ritual în dimineața de Paști

În câteva sate de pe Valea Someșului (Șasa) era obiceiul de Paști să se facă masă în curtea bisericii, pe familii: De Paști să face pască mare cât on ciur, era tepsie specială să să cocă. Să mere cu ie la biserică și să făcea masă pă famili. Ducei, ouă, slănină, șuncă, cărnați, balmoș, carne de miel. Să servesc unii pă alții, în curtea bisericii. Puneai la masă uamini năcăjiți. Închina fetile la feciorii, duceau pălincă îndulcită⁴.

Să făce masă la biserică, în duminica de Paști. Când să ieșe di la biserică să făce masă în curtea biserici, pă familii: care era Revnic la o masă, care era Satmari, la altă masă. Și în biserică să stă pă familii, pă rând. Ducem tăte felurile de mâncări. Noi din familia și di la masa asta, ducem câte o farfurie cu mâncări la altă masă, alții aduceu nouă. Și lapte de pasăre făcem. Sarmale, plăcinte, caș de

¹ Inf. Cosma Florica, n. 1934, Fildu de Jos, Sălaj, 2018

² Inf. Julia Terezia, n. 1946, Sighetu Silvaniei, Sălaj, 2018

³ Inf. Țico Petru, n. 1940, Ruginoasa, Sălaj, 2019

⁴ Inf. Revnic Gavril, n. 1942, Șasa, Sălaj, 2016

porc, ouă roșii, carne de miel. Ne înțălejem înainte, noi care eram Satmari, io făcem carnea de miel, alta făce sarmalile, alta altceva. Să sfințe mâncare și apoi mâncam. Până în 75 s-o făcut masă în curtea bisericii de Paști¹.

Un moment mult așteptat la ieșirea din biserică este ciocnitul ouălor de Paști.

Feștem și 80 de ouă, ducem ouă în prima zi de Paști la vecernie. Cine plătește amu Paștile ala duce pască și ouă roșii. Când îți iei paști, îți dă și ou roșu și ciocănești acolo, Hristos a înviat! Pun așe pă masă, în fața bisericii coșuri cu ouă și păhare cu pască. Tătă lumea își ie ou. Pruncii ieșeau pă drum și ieșe tata cu o coșarcă cu ouă și spărjeu tăți acolo pă drum și amu să dă la prunci ouă².

Pentru că în prima zi de Paști nu se făcea danț sau joc, în ziua de Paști tinerii se strâneau în curtea bisericii, în țințirim și se jucau tot felul de jocuri:

De Paști să juca în curtea bisericii **sticu** (spicul) este un joc specific acestei zile, niciodată nu se joacă în altă parte sau în alte zile. Jucătorii se așezau perechi în spatele bisericii, de obicei după simpatii. Cel care rămânea singur și nu avea pereche trebuia să sticuiască. El stă cu spatele spre grupul de perechi și zice: Stic doi boi/ Pe dinapoi/ Tri – nainte/ Tri –napoi/ Stic! Ultima pereche se desface, unul o ia la fugă, pe o parte a bisericii, cealaltă pe cealaltă parte, întâlnindu-se în față. Dacă unul va fi prins va forma o pereche cu cel care a sticuit. Cel rămas fără pereche sticuieste³.

Înainte, era obiceiul ca în zăua de Paști, după ce să ieșe di la biserică și mereu acasă și mâncau cu familia, tăți coptii să adunau în curtea bisericii. Băieții învățau să tragă clopotele, atunci tătă zăua trăjeu clopotele, învățau. Fetele să jucau „Tic doi boi”. Eram două echipe de fete. Ne aranjam în fața bisericii și în spate avem ceva acolo. Trăbuie dintr-o echipă una să fugă spre dreapta și una din cealaltă echipă spre stânga și în spatele bisericii era o fată pă care trăbuie s-o atingem și să zăcem: „tic doi boi pă dinapoi” și apoi trăbuie să fugă cei din spate. „Tic doi boi pă dinainte”, trăbuie să

¹ Inf. Satmari Maria, n. 1946, Șasa, Sălaj, 2016

² Inf. Pușcașiu Sofia, n. 1951, Sighetu Silvaniei, Sălaj, 2018

³ Inf. Lar Margareta, n. 1936, Gălău pe Someș, Sălaj, 2016

fugă cei din față – aici era deruta că nu știai care vine, cea din față sau din spate ajungea mai repede. Bărbații tăți să adunau în țințirim, între morminte își aranjau un loc unde jucau cărți¹.

În duminica de Paști ne jucam „De-a lăpta” sau „Tri pă bote”. Să împlânta on băț în pământ, cu cracă, pă ala să așeza alt băț și erau două echipe. Cu alt băț lovei bățu ala. Dacă-l prindei din prima să schimbau echipele, dacă nu, luau bățu să-l arunce cât mai aproape de țil. Dacă nu, să număra lungimile de botă și alea să punctau, să jucau până să satureau, nu erau limite².

În țințirimu bisericii, în duminica de Paști, coptiii ne jucam „Dezlegați doi boi care-s mai pă dinapoi”. Erau băieți cu fete de mână, doi câte doi în rând și când zăcei: „Dezlegați doi boi care-s mai pă dinapoi”, ăia să dezlegau și fugeu aicea în față³.

În tăte tri zălile de Paști să trăjeu clopotile de coptii. Să trăjeu de bucurie, de a da de veste că o înviat Isus. Să adunau fetile și feciorii și ciocneau ouă, după ce erau slujite. După masa, ne adunam pă lângă biserică, unii jucau cărți, alții povesteau, era lume multă⁴.

Duminica după masă de Paști ne adunam fetile și ne jucam „De-a mălaiu”. Ne țânem două de-o laltă, una era în mnijloc, aceie era mălaiu și fuge să ne prindă. Dacă te prinde zăce: șurtu-te mălai. Pă care o prins era ie în mnijloc de mălai⁵.

Alt obicei care se mai păstrează în aproape toate satele este acela ca în prima zi de Paști după amiază, toți copii din sat și adulți care vor, merg la biserică și sunt lăsați toți „să tragă” clopotul. Este singura zi din an când au voie să facă asta.

Băieții mai trăjeu clopotile în după-amiaza de Paști⁶

În satele din Sălaj a rămas obiceiul ca până la Rusalii toți oamenii să salute cu „Cristos a înviat!” și se răspunde „Adevărat a înviat!”. Prima săptămână după Paști se numește „Săptămâna Luminată” iar cine se naște în această perioadă va avea o viață

¹ Inf. Fărcaș Lenuța, n. 1950, Cheud, Sălaj, 2015

² Inf. Pop Maria, n. 1938, Hășmaș, Sălaj, 2016

³ Inf. Petric Raveica, n. 1950, Rus, Sălaj, 2016

⁴ Inf. Revnic Gavril, n. 1942, Șasa, Sălaj, 2016

⁵ Inf. Berbecar Veronica, n. 1935, Șeredei, Sălaj, 2017

⁶ Inf. Galoș Ioan, n. 1936, Gălășeni, Sălaj, 2019

frumoasă și îmbelșugată iar cine moare tot atunci, ajunge direct în rai.

Cine more în Săptămâna Luminată, mărg în rai. Am avut o cumnată, a fratelui mneu cel mare, ie o murit chiar în noptea de Înviere. O fost la biserică, o vinit acasă și s-o pus pă on scaun și i s-o făcut rău și o pticat acole, o murit. Lumea zâce că o mǎrs în rai, încă așe nu s-o întâmplat. Zâce popa că Jenica să va înălța la cer că-i Săptămâna Luminată¹.

Săptămâna după Paști îi Săptămâna Luminată și cine more di la Paști până la Rusalii ăia mărg direct în Împărăția Cerului. Socru meu și bărbatu așe o murit: socru o murit în marța după Paști și soțu tăt după Paști².

În Săptămâna Luminată cine more atunci, zâce că-i deschis raiu și mărg acolo direct. Atunci nici popa nu să îmbrăca în veșminte negre la mormântare și cântă Cristos a înviat³!

În Săptămâna Luminată atunci îs deschise cerurile și cine more, mere direct în rai. O fost și de aici care o murit în zâua de Paști și zâce lumea ce bine că o murit amu că mere direct în rai, că-s deștisă cerurile, la aceia nici nu să face slujba așe, îi altfel, pă aceia Dumnezo îi cheamă la el⁴.

Așadar, în satul sălăjean, la fel ca în toate satele românești, Paștile au fost considerate cea mai importantă sărbătoare din an. Importanța sărbătorii reiese atât din pregătirile materiale și spirituale premergătoare cât și din numărul zilelor în care erau serbate și prin modul de sărbătorire.

¹ Inf. Stana Cristina, n. 1953, Sighetu Silvaniei, Sălaj, 2018

² Inf. Baidoc Maria, n. 1948, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2017

³ Inf. Țico Lenuța, n. 1943, Ruginoasa, Sălaj, 2019

⁴ Inf. Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019

Meșterul tâmplar Ioan Pop, o ultimă licărire a unui paradis rural pierdut

Dr. Ovidiu PAPANĂ

După cum știm, instrumentele muzicale cordofone din familia viorii își au originea în spațiul vest-european, în momentul de față ele fiind considerate instrumente clasice moderne. În cultura noastră tradițională, instrumentele muzicale din familia viorii au statul de instrumente de împrumut. Performanțele muzicale deosebite ale acestor instrumente (în raport cu instrumentele tradiționale autohtone) le-au impus destul de rapid în prim planul vieții noastre artistice.

În spațiul cultural românesc instrumentele din familia viorii au fost întâlnite la început la curțile princiare, majoritatea interpreților (ocazionali sau împământenii pe aceste meleaguri) fiind străini. Treptat aceste instrumente au penetrat și în cadrul culturii orale din mediul rural românesc, înlăturând supremația unor instrumente locale precum: cobza, fluierul, cimpoiul, toba sau țambalul. Folosirea lor în cultura noastră tradițională s-a făcut într-un mod oarecum diferit față de felul (muzical) în care au fost concepute inițial în cultura scrisă. Practic, caracteristicile muzicale (deosebit de performante) ale instrumentelor de tip occidental au fost adaptate la o altă formă de exprimare estetică, specifică manifestărilor din cultura noastră orală. Odată cu înfăptuirea acestui transfer cultural, pe plan interpretativ au fost create anumite modalități și tehnici de interpretare muzicală zonală, folosindu-se o manieră de cântat care nu era întâlnită în muzica de factură clasică.

Odinioară, instrumentele de construcție tradițională făceau parte în mod răzleț din peisajul vieții rurale românești. Construcția locală a instrumentelor muzicale din familia viorii a apărut dintr-o necesitate practică. În spațiul românesc, procurarea instrumentelor muzicale originale din spațiul vest-european era problematică, în primul rând datorită costurilor mari pe care le aveau. Interpreții tradiționali români din mediul rural nu dispuneau forța financiară pentru a putea cumpăra astfel de instrumente. Datorită acestui fapt, o

serie de meșteri tâmplari autohtoni au fost solicitați să construiască replici ale acestor instrumente – viori, viole, contrabasuri (violoncelul fiind mai greu de folosit/adaptat la stilul de cântat autohton). Cele mai multe instrumente muzicale din această categorie au fost viorile. Prestația lor solistică în cadrul micilor grupuri muzicale din mediul rural era net superioară față de vechile instrumente tradiționale, puternic ancorate în cultura orientală.

Viorile construite manual în mediul rural de către meșterii tâmplari au fost întâlnite la noi, în mod preponderent, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. Odată cu apariția instrumentelor muzicale fabricate în serie în vestul Europei (acceptabile ca preț și cu performanțe muzicale foarte bune în raport cu cele artizanale), construcția unor viori de acest fel rămas doar ca o opțiune particulară apărută în mod răzleț. De altfel, în cazul instrumentelor muzicale de factură artizanală nu se punea problema construirii lor într-un regim specializat. Meșterii tâmplari făceau astfel de instrumente doar ocazional, preocuparea lor de bază fiind cea de a asigura obiectele de uz casnic necesare gospodăriilor țărănești.

Calitatea sonoră precară a instrumentelor muzicale construite de meșterii tâmplari ai satelor precum și modul destul de simplist al construcției lor au făcut ca în ultima perioadă a secolului al XX-lea astfel de instrumente să fie întâlnite tot mai rar. Având în vedere situația economică a acestui spațiu european, în care decalajul tehnologic era destul de mare, instrumentele construite manual de tâmplarii satelor care prelucrau lemnul în scop utilitar au rămas destul de necompetitive. De altfel, acești tâmplari autohtoni nu cunoșteau nici cele mai elementare reguli acustico-muzicale care facilitau construcția unor instrumente muzicale de calitate.

Sub aspect constructiv, cea mai mare problemă a constructorilor ocazionali de instrumente muzicale din familia viorii era legată de problema *ecliselor*. Aceste părți marginale ale instrumentelor erau prelucrate în vestul Europei sub forma unor fâșii subțiri de lemn care erau îndoite prin matrițare la cald. De cele mai multe ori, tâmplarii români, necunoscând aceste tehnologii de lucru au

substituit acest procedeu constructiv prin sculptarea în stil monobloc a întregului corp rezonator. Acest mod de construcție a fost folosit destul de mult timp la toate tipurile de instrumente din familia viorii.

Foto. 1. Vioară construită manual prin sculptarea corpului rezonator dintr-un singur bloc de lemn.

Pe parcursul timpului, procesul constructiv rudimentar (dar foarte practic) realizat prin sculptarea lemnului a fost înlocuit cu cel folosit în mod curent, viorile artizanale de construcție mai recentă fiind prevăzute și cu eclise.

În cea de a doua perioadă a secolului al XX-lea, mai ales spre sfârșitul acestui secol, sub impulsul marilor schimbări sociale din România (benefice sau mai puțin benefice în plan material) spațiul cultural românesc a cunoscut o ruptură definitivă cu trecutul său păstrat într-un mod destul de conservator. Acest fenomen s-a remarcat și în privința folosirii instrumentelor muzicale tradiționale. Multe dintre ele au dispărut din peisajul rural. Altele au îmbrăcat o „haină modernă”, beneficiind de metamorfoza tehnologică a acestei perioade istorice. În practica muzical-interpretativă, majoritatea instrumentelor de construcție artizanală au fost înlocuite cu cele din producția industrială de serie. În acest context, un instrument muzical construit artizanal cu eclise în secolul al XXI-lea în mediul sătesc poate fi socotit ca un obiect de excepție chiar și în lumea muzicală din cadrul culturii tradiționale.

Nu întâmplător, la categoria viorilor prevăzute cu eclise, construite mai recent în mediul rural, am ales să prezint un instrument făcut în anul 2017 de meșterul tâmplar Ioan Pop (78 de ani) din județul Maramureș, comuna Strâmtura, satul Glod (Foto. 4).

Preocuparea principală a domnului Ioan Pop (meseria sa) este cea de tâmplar, el fiind specializat în construirea obiectelor cu o destinație utilitar-gospodărească din lemn. Produsele sale sunt răspândite pe o arie locală destul de restrânsă. Aceste obiecte sunt cumpărate de oamenii care locuiesc în zona rurală din jurul său. Construcția viorilor este pentru el o îndeletnicire colaterală care, în timp, a devenit chiar o pasiune.

Domnul Ioan Pop se ocupă cu prelucrarea lemnului de mult timp, el fiind un foarte bun meseriaș. Toate obiectele sale realizate manual (inclusiv cele cu destinație utilitară) sunt prelucrate destul de meticuloși. Viorile sale au un aspect îngrijit, aspectul lor contrastând cu alte instrumente construite manual de meșterii tradiționali. Detaliile constructive ale viorilor sale respectă destul de exact formele uzuale ale instrumentelor clasice. Aici trebuie să menționăm faptul că majoritatea viorilor construite de tâmplarii din mediul rural nu sunt replici fidele ale viorilor clasice. Dimensiunile acestor instrumente sunt destul de corecte, dar, detaliile constructive, forma capului (melcului) precum și finisajul pieselor componente lasă mult de dorit.

La meșterul Ioan Pop, dotarea tehnică a atelierului său este sumară, ea fiind la nivelul primei jumătăți a secolului trecut. El construiește viori doar în mod sporadic. De altfel, în timpul său liber, Ioan Pop cântă cu multă plăcere la vioară. Această îndeletnicire a învățat-o ca autodidact și o practică solitar, pentru satisfacția sa personală sau doar ocazional într-un mediu restrâns. Repertoriul muzical al lui Ioan Pop este alcătuit din melodii tradiționale, cântece de factură locală întâlnite în spațiul etnografic maramureșean.

În cazul viorilor, modul de lucru al meșterului tâmplar se bazează în primul rând pe experiența personală acumulată în timp. Construcția viorilor este făcută prin copierea (relativă) a principalelor subansambluri întâlnite la instrumentele de concepție vest-europeană. Viorile sale sunt prevăzute cu toate elementele constructive de bază

(butuci, bara de susținere a feței rezonatoare, întărituri marginale la eclise, popic). La prelucrarea plăcilor rezonatoare, Ioan Pop nu ține cont de grosimile particularizate ale acestora. De asemenea, la viorile sale lipsesc intarsiile marginale. Aceste detalii constructive sunt mai greu de făcut și impun o muncă migăloasă care necesită o perioadă mare de timp. Pentru lipirea pieselor componente ale viorilor este utilizat „aracetul” iar lacul și vopseaua sunt de producție industrială. Substanțele folosite de meșter sunt preluate din industria mobilei, ele fiind procurate din magazinele actuale.

Principalele unelte de tâmplărie folosite de meșterul Ioan Pop sunt rudimentare – câteva dălți care au profiluri și mărimi diverse. Folosirea lor în mod exclusiv la construcția viorilor presupune un consum mare de energie și un timp îndelungat de lucru. Dotarea precară a atelierului său cu scule specializate pentru construcția instrumentelor este suplinită prin profesionalismul și pricepera „meșterului”, calități dobândite de-a lungul anilor printr-o muncă făcută cu multă dăruire.

Foto. 2. Unelte uzuale folosite de meșterul maramureșean.

Meșterul tâmplar Ioan Pop este bine ancorat în viața socială pe care a traversat-o până în prezent. Ținând cont de faptul că oferta produselor sale este foarte diversă, în atelierul său de tâmplărie lipsesc unele scule specializate care sunt folosite doar la atelierile de luterie. Metodologia de lucru a meșterului Ioan Pop îmbină unele procedee moderne de construcție cu cele folosite la munca individuală din cadrul atelierelor locale sătești de prelucrarea lemnului.

La construcția viorilor el folosește (parțial) tehnologiile obișnuite ale lutierilor individuali, fapt ce a determinat abordarea modelului constructiv prevăzut cu eclise. În acest sens, el și-a făcut propriul său mod de lucru prin construirea unor matrițe speciale din lemn. Aceste piese auxiliare de tâmplărie i-au facilitat construirea corectă a subansamblurilor viorii.

Foto. 3. Eclisele – modul lor de asamblare (matrița din lemn).

Foto. 4. Vioară cu eclise construită în Transilvania de meșterul tâmplar Ioan Pop – sat, Glod, comuna Strâmtura, județul Maramureș (anul 2017).

Viorile construite de Ioan Pop au un aspect îngrijit detașându-se mult de instrumentele tradiționale făcute ocazional, la care construcțiile în ansamblul lor sunt destul de puierile. Chiar dacă

dimensionările pieselor componente ale viorilor construite de Ioan Pop sunt destul de exacte, instrumentele sale diferă mult între ele sub aspect constructiv. Principalele deosebiri pot fi remarcate în special prin modul în care a fost aleasă calitatea lemnului și prin felul în care au fost îmbinate cele două componente de lemn care alcătuiesc plăcile rezonatoare.

Aplicarea lacului pe suprafața instrumentelor este făcută destul de grosier. La toate viorile construite de Ioan Pop, lacul nu este creat special pentru instrumentele cu destinație muzicală. El are doar rolul de a proteja lemnul față de intemperii.

Marginile plăcilor rezonatoare ale viorilor sunt puse bine în evidență (vizual), ele fiind marcate cu o vopsea de culoare neagră. Cordarul, limba și cuiele viorilor sunt prelucrate din lemn de prun, culoarea lor (naturală) fiind maronie.

Foto. 5. Detaliu constructiv – vioară cu eclise construită în mediul rural de meșterul tâmplar Ioan Pop.

Timbrul viorilor construite de Ioan Pop este destul de strident, asigurând o bună penetrare a sunetului în mediul înconjurător. În componenta spectrală a sunetelor emise de toate viorile sale predomină frecvențele medii. Având în vedere modul (ușor) particularizat de construcție al instrumentelor, timbrul acestora diferă destul de mult de la o vioară la alta.

Randamentul muzical al viorilor construite de Ioan Pop este bun dar (la toate instrumentele) emisia sunetelor diferă ca volum sonor în funcție de fiecare construcție. Aceste mici diferențieri acustice nu au niciun impact în aprecierile legate de calitatea instrumentelor. În cadrul practicii muzicale din spațiul cultural rural, etichetarea valorică a instrumentelor muzicale este legată în primul rând de intensitatea

sonoră. De cele mai multe ori, în „brânşa” interpreţilor de muzică tradiţională, calitatea timbrală a viorilor este apreciată în mod diferit, fiecare instrumentist având propriile sale păreri „estetico-muzicale”.

De-a lungul timpului, meşterul a construit aproximativ treizeci de viori. În momentul de faţă mai are pregătite pentru vânzare încă vreo câteva exemplare. El nu construieşte arcuşuri.

În perioada actuală, domnul Ioan Pop este unul din puţinii meşteri tradiţionali care mai construieşte viori tradiţionale. În acest moment, el poate fi considerat modelul românesc local al unei persoane care pune în valoare caracteristicile a două culturi distincte: cea scrisă şi cea tradiţională. De asemenea, activitatea sa actuală poate fi luată ca un exemplu încă viu al unor forme de existenţă socială aproape pierdute în tumultul vieţii moderne de astăzi.

Măritatul peste voia părinților - o dispută socială, uneori și interetnică

Dr. Ilie GHERHEȘ

Muzeul Județean de Etnografie și

Artă Populară Maramureș

Odată cu apariția muncii capitaliste în agricultură, respectiv cu practicarea muncii salariate sau recompensate în produse, când echipe de muncitori agricoli, în fapt de țărani din Maramureș, constituite de obicei pe criterii de randament, de „brațe de muncă”, plecau la muncile agricole sezoniere, încet-încet a fost zdruncinat și eșafodajul cu multe tabu-uri maritale. Mai întâi, în aceste „brigăzi” muncitorești, relațiile interumane erau mai relaxate, mai dezinhibate, iar apoi, că lipsea ochiul vigilent al părinților (mai cu seamă al mamei) sau cel comunitar, al instanței babelor satului. În cel de-al treilea rând, intervenea conștiința că ei, tinerii, realizau faptul că pot să se întrețină și singuri, din munca brațelor lor, iar uneori că pot să-și schimbe viața, abandonând-o pe cea de acasă, în general impregnată de amintirea multor lipsuri și privațiuni, dar mai ales de cea a constrângerilor de grup.

Acest examen al descătușărilor cutumiare, tradiționale, familiale a fost dat, într-o primă etapă, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX lea, cu ocazia recrutărilor primelor echipe de lucrători sezonieri, pentru diverse munci în agricultură sau legate de agricultură din pusta Ungariei și din Banat. Obiceiul s-a perpetuat an de an și s-a extins, iar cu timpul, s-a impus în conștiința publică sub denumirea de „mersul la țară”, sub autoritatea unui zaviț (conducător de grup), atât ca o alternativă economică viabilă, dar mai ales ca o nouă opțiune socială, care funcționa inclusiv cu amenințări la adresa economiei autarhice familiale, prin împuținarea brațelor de muncă locale, de acasă.

Mersul la țară era perceput, oarecum și ca o formă de bejenie, limitată în timp și de aceea căpăta atât o conotație peiorativă, cât și una negativă, deoarece se pleca printre străini, la propriu, căci țara nu

era a „lor”, era Ungaria, iar „drumul țării” era blestemat, căci în acest context era calea care ducea înspre înstrăinarea definitivă, care putea însemna pierzanie sau chiar moartea.

Prin câștigarea respectivei independențe economice și prin proiectarea acesteia pentru orizontul întregii vieți, eventual, relațiile de dragoste, de iubire cu finalitate maritală au suferit, cu timpul, o mutație semnificativă. Până la acel moment, în societatea tradițională maramureșeană exista varianta ca tinerii însurăței să se fi cunoscut abia în seara în care părinții mirelui veneau cu acesta „pe văzute”, ocazie cu care se stabilea și data credinței/logodnei, deoarece cuplurile erau tocmit, „părluite”, alese de către părinți și neamuri, mai ales dacă tinerii erau din localități diferite. Se știe că despre fete se spunea că sunt bune de măritat din momentul în care, dacă arunci cu clopul (de paie) în ea, nu „pică jos”, iar uneori căsătoriile se angajau chiar între verișori de rangul întâi, doar din grija de a nu „hărămi”, risipi averile și din aceea de a se conserva spița de neam.

Climatul social interbelic era atât de viciat, iremediabil divizat, încât părea de-a dreptul înveninat, era ireconciliabil, fără nici o șansă pentru ce-a de-a doua clasă, pentru așa-zișii porțieși. Acest aspect a fost sesizat, cu uimire și sarcasm, în anul 1935 de către echipa culturală regală, trimisă în satul Cuhea, pentru a aduce o oarecare primenire culturală și pentru a moderniza localitatea: „Cu bogate tradiții și multe diplome ori titluri nemeșești, la cuheni - cași ceilalți maramureșeni - mai dăinuiește încă, amintirea din vremurile când nemeșul își tăia mâneca lecrecului ori a gubei, dacă de ea s-a atins un porțieș. Și în cântece mai dăinuiește amintirea stărilor de pe atunci, căci se mi aud versuri ca acestea:

Pe cărare și pe drum
Se cunoaște omul bun;
Si pe drum și pe cărare
Se cunoaște omul mare”.¹

Puterea cutumelor, tăria comunitară a trecut dincolo de limitele sociale, amestecându-se periculos chiar și în practica cultului religios greco-catolic, de la acea vreme. Aici în Maramureș s-a intervenit și în prestarea jurământului religios al tinerilor; acesta fiind modificat, fiind

întărit cu fraze care se rostesc până astăzi, chiar și de către preot și care exced ritualului religios canonic, fiind recunoscut ca „jurământ de fidelitate”, așa cum rezultă din observația preotului Gheorghe Cosma din Dragomirești, din 22 ianuarie 1930: „În parohia Dragomirești și în întreg Maramureșul este un obicei vechiu, că preotul la capătul cununiei i-a jurământul de fidelitate al cununaților. Acest jurământ este prestat în unele cazuri foarte cu greu, dând însă la controverse și greutate considerabile între preotul cununător și mirii respective”.²

Fiind captivi într-o astfel de societate cu un set de reguli tradiționale cutumiare și constrângeri religioase locale, tinerii se trezeau foarte limitați în perspectivele lor de viață și, de aceea, atunci când un licăr de libertate se întrezărea prin părăsirea pragului casei părintești, ei și-l asumau ca pe o provocare, ca pe o speranță.

De obicei, fugitul în lume, măritatul peste voia părinților era un eveniment de mare curaj și se întâmpla în momente limită, atunci când, de exemplu, peste voia fetei era grăbită, era antamată credința, stabilită data nunții, iar mirele „oficial”, făcuse o parte din cumpărături, între care țuica de nuntă și arvunea chiar și cetera, adică muzica. În general, acest moment al evadării din ecuația perspectivei maritale oficiale, era pregătit în mod subversiv, cu complicitatea unor apropiați de taină. Operațiunea de extragere a prezumtivei mirese din statutul său, din mediul său familial, se făcea, de obicei noaptea sau, uneori, prin crearea unei posibilități prin care aceasta se deplasa la târg, într-o localitate vecină, unde era, de obicei, gară pentru ca de aici să poată lua gheizășul, în care o aștepta alesul inimii sale și astfel debuta aventura lor în viață. Uneori aceste aranjamente erau făcute și cu știrea mamei fetei, dar într-un mod foarte vag; niciodată însă cu încuviințarea tatălui, care avea orgoliul său!

Acest demers avea loc când se rupea un echilibru îndătinat, când el sau ea erau de neam mai bun, fără să fie neapărat, prin compensare, unul sau altul mai bogat, când el sau ea era mai bogat, când ea era mult mai frumoasă, dar de neam mai slab și mai sărăcuță, când unul dintre ei era din „gazde” sau de nemeși (de obicei, ea), iar el era de neam mai slab sau scăpătat istoric, adică din porțieși ș.a.

Feciorul era unul care se ținea mai lotru, mai hâtru, iar cu ocazia ultimului joc la care participa împreună cu aleasa inimii sale, el își anunța voalat intenția și bravura, prin strigături:

„Hai mândruță c-am aflat
O mașină de zburat;
Și-om mere la Petrușeni
Unde mai sunt moroșeni.
Este un popă din Văleni
Ce cunună moroșeni:
Pentru o sticlă de vin
Cununa-ne-a când sosim”.

Nunta era astfel sfidată ca ritual, era părăsit spectacolul nupțial al ceremoniei în care mirii (de nemeși) purtau pe ei o gubă de oaie, el având pe cap o căciulă, ca semn al nobilității, indiferent că era miezul verii; iar toate aceste neprețuite simboluri cutumiare erau „înșchimbate” pe un fluierat tremurat de tren, eventual dintr-o gară învecinată. Uneori mirele, atunci când era mai arogant și mai sfidător, își potența isprava plătind mecanicului de locomotivă să fluiere puțin mai prelung la urnirea trenului din gară, atât ca semn că-i pare rău după feciorie, după drăguțele lui, după sat, dar și ca sfidare a tuturor pizmașilor. De obicei, în acel moment mireasa era deja ascunsă în tren sau urma să se urce din stația vecină. Din acel moment, mirele era sigur pe reușita operațiunii sale, renunțase și la portul struțului în clop, dar își lua și măsuri de precauție, aducându-și doi - trei prieteni mai apropiați în gară, care să poată interveni la nevoie dacă, de exemplu, în ultimul moment acțiunea lui subversivă ar fi fost deconspirată.

Pe de altă parte, pentru fată începea, cu adevărat, o aventură socială riscantă, pentru că ea își părăsea nu numai fetia, ci și neamul, rudenia, iar din acel moment înainte, ea își întemeia o nouă linie genealogică, o nouă spiță de neam, un nou zăcământ de rudenie pentru că, de cele mai multe ori, cel puțin în prima fază, fata era dezmoștenită, era renegată social pentru a se păstra, măcar așa, de ochii lumii, onoarea neamului „pângărit”, de o „minte slabă ca a ei”. Ea era oricum „copilită”, adică plecase gravidă, „grea”, tăroasă, iar la

stăutul de dinainte nu mai avea cum să revină „în veci-vileag”, adică niciodată.

Pe de altă parte, cea mai mare rușine care se putea abate asupra casei unui om era ca fata să-i nască prunc nelegiuit, din flori, căci atunci însemna că părinții ei, dar mai ales mama, vor ajunge în iad, iar preotul o dădea ca exemplu negativ la predica duminicală, dar o făcea într-un mod în care întreaga asistență vărsa lacrimi de foc și de compasiune pentru mama fetei.

Au existat și cazuri în care cerbicia tatălui fetei nu putea fi surmontată. După o perioadă, aceasta era amăgită cu iertarea, era reprimată acasă, iar tatăl său îi suplimenta considerabil zestrea, mărintând-o pe sate, atât pentru a i se pierde urma, cât și pentru a o îndepărta de pericolul prin care trecuse, precum și rușinea. Noua căsnicie, mai mult de conjunctură, se întemeia, în primul rând pe avere, dar și pe convingerea că „pofa vine mâncând”.

Uneori, universul prejudecăților rurale, mai ales, este atât de năucitor, încât îmbracă manifestări de neimaginat și de neînțeles. Este și cazul a doi tineri dintr-o comună din județul Satu Mare, un el - maghiar și o ea - româncă, care și-au propus să le învingă. El, „mai bătrân cu zece ani decât ea”, o place, dar nu poate nici măcar să-i mărturisească, pentru că nu știa prea bine limba română. El o admira pentru că fata „era cinstită și senină”, iar ea îl îndrăgea deoarece „era serios, responsabil și pentru că se simțea în siguranță lângă el”.

După trei ani de tatonări și de iubire platonică, cei doi tineri au hotărât să se căsătorească. Familia fetei s-a opus cu disperare, repetând că nu vor, nici în ruptul capului, ginere „ungur în familie”, că e catolic și că nu-i ca ei, concluzionând că mai bine îi fac fetei înmormântarea decât nunta.

De „cealaltă parte a frontului”, părinții mirelui s-au opus cu înverșunare, spunându-i acestuia că aleasa lui este prea tânără, că va avea probleme cu fidelitatea acesteia, că nu vor o „româncă în neamul lor”, ortodoxă pe deasupra, iar dacă, totuși nunta va avea loc, atunci ei îl vor renega.

Tinerii au mers mai departe cu relația de iubire și au hotărât să se căsătorească la starea civilă, în orașul Baia Mare, unde aveau

amândoi serviciu. Niciuna dintre familiile însurășilor nu a ajuns la festivitate, numai că, au aflat, ulterior, că trenul de Satu Mare - Baia Mare avusese o întârziere semnificativă. Părinții miresei, românii, și-au călcat pe inimă și au venit, iar tatăl acesteia i-a întins mâna proaspătului ginere, spunându-i că din acel moment el „este feciorul lui”, cu amendamentul că pe propria fată „nu o mai cunoaște”.

Întâmplarea aceasta a avut loc în decursul anilor 1978 - 1981, iar casele părintești ale celor doi tineri erau vis-à-vis una de alta, în satul lor natal, dar părinții lor nu au cedat, așa că nunta a avut loc în două corturi separate, cu muzică românească și muzică ungurească de nuntă, cu staroste care vorbea, fiecare, în limba nuntașilor săi, cu mâncăruri și băuturi specifice, cu ritualuri proprii ș.a.

P.S. Nici astăzi, cele două familii încuscite nu-și vorbesc, iar nepoții și strănepoții își vizitează, pe rând, bunicii, unindu-i cu aceleași îmbrățișări dragi.

Note:

1. Bologa, I. Petru, *Satul lui Dragoș*, în „Graiul Maramureșului”, Anul IV, nr. 125, 16 ianuarie 1936, p. 3;
2. Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, *Fond Protopopiatul Ieud*, Dos. 181/1930, f. 2.

Pomul vieții pe obiecte de artă populară din zonele etnografice ale județului Maramureș

etnolog Janeta CIOCAN

Cuvinte cheie: artă populară, motive decorative, pomul vieții, tipar traco-dacic, tipar elenistic, tipar iranian.

Rezumat

Prezentarea de față și-a propus descrierea unuia dintre cele mai interesante motive decorative ale artei populare din cele patru zone etnografice aflate în granițele actualului județ Maramureș. Piese de artă populară oferă cercetătorului o paletă largă de motive decorative tratate în mod diferit atunci când ele decorează obiecte din materiale dintre cele mai variate. Pomul vieții este unul dintre ornamentele care au atras atenția cercetătorilor culturii populare de pretutindeni.

În studiul de față se încearcă o analiză a motivului din perspectivă istorică, a tiparelor sub care este reprezentat pe teritoriul românesc și măsura în care aceste tipare se regăsesc pe obiecte confecționate de creatori anonimi din zonele etnografice ale județului Maramureș: Țara Chioarului, Țara Codrului, Țara Lăpușului și Țara Maramureșului.

Motivul este analizat pe toate categoriile de obiecte ce aparțin artei populare: arhitectură, obiecte din lemn, textilele de interior, portul popular și ceramica.

De-a lungul timpului, omul a încercat să-și explice lucrurile și faptele înconjurătoare. Aceste încercări au rămas întipărite în prezentările pictografice începând cu gravurile rupestre, cu reprezentările de pe diferite obiecte realizate de el în epocile în care a trăit. Pentru a se putea exprima el a creat simboluri care păstrează și aduc în prezent semnificațiile vremilor trecute. Întrebările pe care și le-a pus s-au axat în primul rând asupra genezei, a relației sale cu Creatorul și mai ales asupra poziției sale în raport cu schema rânduită de divinitate. În acest context, omul a identificat universul cu oul sau pomul vieții.

Pomul vieții rămâne „una dintre cele mai bogate și mai răspândite teme simbolice”. Cu origine preistorică, întruchipând în formă poetică visul irealizabil al „tinereții fără bătrânețe și al vieții fără de moarte”, evoluția lui poate fi urmărită de-a lungul timpului în arta tuturor popoarelor lumii.¹ Aceasta se datorează faptului că prin rădăcini, trunchi și coroană el leagă lumea subterană de cea terestră și de cer.² Poate de aceea, în ceea ce privește arborele vieții, fiecare popor are aproape de suflet o esență proprie, specifică ariei geografice în care trăiește respectivul popor, specie ce se remarcă în primul rând prin măreție. Importanța lui pentru omenire este subliniată și de faptul că motivul lui a fost preluat de tradiția creștină. În el stă ascuns cel ce reușește să o ademenească pe Eva și cu fructele lui o amăgește. Din el se va realiza crucea, „instrument de tortură și izbăvire” având ca semnificație „prin moarte spre viață; per crucem ad lucem, prin cruce spre lumină.”³

În arta populară românească el apare pe toate categoriile de obiecte. Paul Petrescu a descifrat pentru spațiul românesc trei tipare plastice a acestui ornament: tiparul traco-dacic, tiparul elenistic și cel iranian. „Imaginile de plante vin din izvoare diferite, comentează într-un chip specific aspectele lumii vizibile, prezintă raporturi adeseori inconfundabile cu flora și fauna în mijlocul cărora se află. Cu toate acestea, ele nu sunt specii mitologice diferite pentru ca, în esența lor, au motivații și funcționalități simbolice identice. Nu există nici o singură zonă sau enclavă etnografică în care arborele vieții să cunoască un singur tip de reprezentare.”⁴

Tiparul traco-dacic are răspândire generală în arta populară românească. În acest tipar, de cele mai multe ori, rădăcinile nu sunt figurate, dispariția acestora fiind pusă de Paul Petrescu pe seama vechimii ornamentului. Aceeași motivație este dată și absenței

¹Petrescu Paul *Motive decorative celebre*, Ed. Meridiane, București 1971, p. 39

²Prut Constantin *Calea rădăcită*, Ed. Meridiane, București, 1990, coroana elicoidalău p. 79

³Chevalier Jean; Gheerbrant Alain *Dicționar de simboluri, vol. I* Ed. Artemis, București, 1994, p.131-132

⁴Prut Constantin, *Op. Cit.*, p. 85

păsărilor însoțitoare din redarea imaginilor.¹ Tiparul elenistic apare pe obiectele de artă populară ca floare în glastră sau viță de vie care uneori poate fi înlocuită de o plantă specifică locului. De cele mai multe ori imaginea nu este însoțită de păsări sau pasărea apare pe același obiect, dar nu în apropierea plantei. Tiparul elenistic prezintă pomul cu rădăcini conturate precis sau abia schițate, însoțit sau nu de păsări cu coroana elicoidală sau dublă dispusă simetric față de trunchi.

Tiparul traco-dacic are ca reprezentare a pomului vieții, bradul. Horst Klusch consideră bradul „o variantă geto dacică a pomului vieții iranian”.² În arhitectura populară reprezentarea acestui arbore se realizează prin sculptare în relief pronunțat. Indiferent pe ce obiect apare, el este prezent sub forma unui ax căruia i se adaugă crengile. Porțile maramureșene au pe stâlpi, într-o formă sau alta prezent motivul arborelui vieții. Copacul poate fi reprezentat ca atare, cum este cazul unei porți din Budești datată la sfârșitul secolului al XVIII-lea aflată azi în Muzeul Satului din Baia Mare. (foto 1) Copacul este realizat cu ajutorul funiei răsucite, dintr-un ax central pe care sunt articulate ramurile. Tot cu ajutorul funiei răsucite pomul vieții redat sub forma bradului poate avea trunchiul întrerupt de motive solare: romburi sau cruci înscrise în cerc. (foto 2) Pe o poartă din Breb, pomul vieții, realizat din funia răsucită, apare sub tiparul elenistic cu coroana dispusă simetric față de trunchi și cu crucea înscrisă în cerc în vârful copului. (foto 3) În arhitectura populară, tehnicile de realizare a ornamentelor nu se rezumă numai la sculptură ci se folosește și traforarea, excizia și incizia. În cazul obținerii motivului cu ajutorul traforării pomul vieții este redat ca o floare, păsările însoțitoare, realizate în aceleași tehnici, aflându-se în apropiere. (foto 4) Ornamentele de pe porțile maramureșene pot fi obținute și prin excizia materialului lemnos cu ajutorul unei dălți mai mici, relieful obținut nefiind atât de pronunțat ca în cazul sculptării, dar efectul este deosebit, privitorul având senzația că admiră o broderie. Această tehnică este folosită și pentru aripa porții mici pentru accesul

¹Petrescu Paul *Op. Cit.*, p. 48

² Horst Klusch - *Pomul vieții în ceramica Transilvană*, Studii și Comunicări, Sibiu 1078, p. 135

oamenilor, pe ancadramentele ușilor de acces în casă sau biserică. Interesante sunt și cazurile în care arborele vieții este prezent ca un vrej, vița de vie fiind înlocuită cu o plantă cățărătoare locală. (foto 5) Floarea în glastră apare, pe poartă sau stâlpii acestora, așezată în vase de formă tronconică. (foto 6și 7) Tehnica o regăsim și la porțile din Țara Chioarului, pe stâlpii acestora, pomul vieții aparținând tiparului elenistic, apare ca floare în glastră unde glăstra redată ca un obiect tronconic susține o floare executată aproape naturalist. (foto 8)

Pomul vieții este prezent și pe piesele de mobilier din interiorul țărănesc indiferent de care zonă etnografică vorbim. Un loc preferat de creatorii populari pentru amplasarea motivului ornamental este piciorul mesei și al lăzilor de zestre. Reprezentarea cea mai întâlnită este pomul vieții în tiparul traco-dacic. (foto 9) De altfel, forma picioarelor este ideală pentru a avea ca ornament bradul realizat dintr-un ax central pe care se articulează ramurile. Prezența lui pe lada de zestre este legată cu siguranță de celelalte acte ce se petrec în ceremonialul nunții, bradul, alături de busuioc, fiind nelipsit și din steagul de nuntă. Trebuie remarcat faptul că la toate popoarele europene la care lada de zestre este un obiect important în ceremonialul nunții, printre ornamentele aflate pe ladă se află și imaginea pomului vieții, dar ca pom specific zonei geografice în care acesta viețuiește. Pe lăzile de zestre create în centrele din zonele etnografice aflate în actualul județ Maramureș, pomul vieții apare redat și ca tipar iranian, chiar dacă elementele componente sunt tot ramura de brad încadrându-se pomului cu coroana simetrică. (foto 10)

În arta textilelor de interior, pomul vieții este redat sub toate cele trei tipare. Pe covoarele maramureșene bradul este realizat explicit la fel ca pe lăzile de zestre, cu un ax central de pe care pornesc ramurile, sau sub forma unor triunghiuri suprapuse. Cel mai adesea îl întâlnim redat în canoanele tiparului elenistic ca vas cu flori atât în câmpul covorului, cât mai ales într-o succesiune ritmică pe bordură. (foto 11)

Ștergările de rudă, mai ales cele din Țara Chioarului, Țara Lăpușului și cea a Codrului au o interesantă redare a pomului vieții în tiparul traco-dacic, tehnica folosită pentru executarea decorului fiind

alesul peste fire, motivele fiind și ele foarte asemănătoare. (foto 12) Aceste ștergări, sunt deosebit de elegante pentru că sunt realizate cu o singură culoare: roșu închis pentru Țara Chioarului și ceva mai deschis pentru Țara Lăpușului și a Codrului. Acestea au decorul în exclusivitate geometric sau geometrizant. Modul de redare al bradului îl vom regăsi pe cămășile de femeie din Țara Codrului, chiar dacă acolo tehnica folosită este broderia pe fir în cruciulițe.

Ștergările de cui oferă cercetătorului posibilitatea realizării unui studiu profund în ce privește pomul vieții. Aici imaginea acestuia este tratată din perspectiva tuturor tiparelor enumerate mai sus. Ca pondere motivul poate fi socotit la același nivel cu cele solare sau florale. De remarcat că la ștergurile mai vechi, realizate toate în tehnica țesutului la război mai ales cu alesătură printre fire dar și peste fire, ornamentele au un pronunțat caracter geometric. În secolul al XX-lea a apărut tendința de a se folosi tehnica alegerii peste fire și mai ales a broderiei pline tehnica permițând redarea naturalistă a ornamentului, în final ultima tehnică câștigând teren. Azi în cazul în care se mai lucrează astfel de obiecte, tehnica preferată este broderia. Pe aceste ștergări aproape că este imposibil să nu regăsim o reprezentare a pomului vieții. Ele au decorul dispus la ambele capete în registre: 3, 5 sau 7 și măcar unul este dedicat în exclusivitate reprezentării pomului vieții. Pentru piesele mai vechi interesante sunt cele ce prezintă pomul ca floare în glastră și unde modul de redare, atâta florii cât și a vasului, este puternica stilizare. (foto 13) În Țara Maramureșului redarea pomului vieții pe ștergările de cui este puternic geometrizantă, coroana pomului apărând ca un romb. (foto 14) Deosebite ni se par cele ce prezintă pomul vieții sub forma unei vițe, dar este clar că s-a folosit imaginea unei plante agățătoare specifică zonei. Frumoase și deosebit de elaborate sunt reprezentările pomului vieții sub tiparul iranian unde acesta apare ca o floare stilizată, de multe ori redată ca un simplu romb, floare încadrată de două păsări. (foto 15) Acest decor a fost foarte iubit de vreme ce pomul vieții însoțit de păsări este unul preferat și azi de femeile care își mai decorează interiorul în stil tradițional, deși decorul este realizat în tehnica broderiei, cu culori vii, iar redarea este una naturalistă.

Reprezentarea pomului cu coroana simetrică este unul preferat de creatoare indiferent de zona etnografică în care aceasta a trăit, iar redarea geometrizarantă cea mai întâlnită. Pe aceste ștergări femeile au putut să-și folosească imaginația și cu greu între ștergările vechi poți găsi două identice, de cele mai multe ori fiecare piesă având un model unic. (foto 16, 17, 18)

Pomul vieții este un ornament pe care îl regăsim sub diferite forme și pe portul popular din toate zonele etnografice, diferențierea făcându-se în funcție de piesele pe care apare, de tehnicile folosite la realizarea lui, de stil: geometrizarant sau naturalist. Pe cămășile populare ornamentele alese în război apar mai ales pe piesele mai vechi. Cămășile vechi din Țara Lăpușului, a căror croi presupune atașarea mânecii de la gât au decorul acesteia așezat peste cot și format pe unele piese din motivul pomul vieții redat sub forma vrejului de viță de vie, prin alternarea unor flori cu tije, sau a florii în glastră. (foto 19, 20) Aceste motive alese în război au caracteristică generală pronunțată geometrizare. De la mijlocul secolului al XX-lea când s-a schimbat croiul cămășii și mâneca se atașează din umăr, motivul își schimbă poziția, el curgând pe mânecă de la umăr spre manșetă. Se schimbă și tehnica de realizare, motivele fiind cusute în tehnica broderiei peste fire sau a broderiei în cruciulițe. (foto 21) De remarcat că, pe cămășile vechi, numite în zonă „cămașă cu chept” nu regăsim printre motive pomul vieții, deși spațiul rezervat decorului este unul generos. Nu același lucru putem spune despre cămașa de lucru, numită în zonă cămașă cu „pană în chept”, unde întâlnim adesea printre motivele decorative pomul vieții. (foto 22) În Țara Maramureșului, ornamentul se regăsește în jurul decolteului cămășii, repetându-se identic deasupra manșetei. Redarea motivului este una mai explicită, mai aproape de redarea naturalistă, impusă fiind tehnica de lucru – broderia pe fir sau broderia plină. (foto 23) Se detașează cămașa de Săpânța unde pomul vieții apare ca medalion imediat sub decolteul cămășii. Motivul este redat ca pom cu coarna simetrică. (foto 24) În Țara Codrului, motivul pomului vieții, mai ales sub tiparul traco-dacic prin prezența bradului era întâlnită mai ales pe cămășile vechi din subzona numită „sub Codru”. Bradul apare brodat în

cruciulițe și îl regăsim în general peste umăr, loc bogat decorat la aceste cămăși. (foto 25) În celelalte părți ale zonei Codru în secolul al XX-lea s-a adoptat redarea naturalistă a decorului și aici pomul vieții ne apare sub forma celui cu coroana simetrică având sugerate chiar rădăcinile. (foto 26) La cămașa din Codru, având gura în față, s-a încercat mascarea acesteia cu o bentiță care are ca decor în exclusivitate pomul vieții redat ca pom cu coroana simetrică sau ca viță de vie. (foto 27 a și b) În Țara Chioarului, cămășile mai vechi au decorul realizat în broderie englezească numită local „broderie în ciur”. La începutul secolului al XX-lea s-a răspândit decorul cămășilor realizat cu broderie pe fir și în cruciulițe. Ambele moduri de decor au printre ornamente și pomul vieții realizat ca pom cu coroana simetrică și ca floare în glastră. (foto 28)

Foarte adesea motive ce reprezintă pomul vieții sub diferite tipare apar și pe șorturile femeilor, mai ales în Țara Codrului și Țara Chioarului. (foto 29) Aici motivele sunt realizate prin broderie peste fire sau broderie plină. În Țara Lăpușului, zadiile confecționate din lână și ornamentate prin tehnica alesului printre fire oferă cercetătorului un vast teren de studiu al ornamenticii populare. Pe unele piese întâlnim o interesantă reprezentare a pomului vieții sub tipar elenistic în care acesta apare puternic stilizat, redat ca un romb și este așezat între două păsări. Imaginea este întâlnită mai ales pe zadiile realizate pentru a fi purtate în costumul de nuntă, zadii care au fondul roșu sau verde. (foto 30)

Aproape toate piesele de port popular au printre elementele decorative pomul vieții. Amintim aici trăistuțele feciorești din Țara Maramureșului care abundă, mai ales pe baier, de astfel de reprezentări, pomul vieții apărând sub toate tiparele. Deosebit de interesante reprezentări ale pomului vieții le regăsim și pe pieptarele din toate zonele etnografice, aici tehnicile de broderie pe piele au generat imagini deosebite a motivelor ornamentale. (foto 31, 32, 33)

Podobele populare, un alt vast domeniu de studiu al artei populare românești a oferit creatoarelor posibilitatea de a-și etala talentul, aici întâlnind toate categoriile de ornamente cunoscute, pomul vieții fiind unul dintre cele mai îndrăgite. Amintim în acest

studiu doar zgărdanele specifice tuturor zonelor etnografice aferente județului nostru. (foto 34)

Oferta pe care o face portul popular în ce privește acest motiv ornamental este mult mai generoasă, dar pentru lucrarea de față ne rezumăm la cele prezentate până acum.

Ceramica populară este un domeniu care satisface curiozitatea cercetătorului din multe puncte de vedere, a istoriei ei, a organizării olarilor, a formelor și categoriilor de produse, a decorului. Toate vasele ceramice au oferit creatorilor posibilitatea de a-și demonstra talentul atât tehnic cât și artistic. Și piesele ceramice oferă o largă paletă de motive ornamentale ce pot fi analizate, dintre ele nelipsind pomul vieții.

Am mai amintit pe parcursul lucrării că vechimea tiparului traco-dacic a făcut ca din reprezentările pomului vieții sub forma bradului să lipsească păsările însoțitoare. Pe ceramică, în general, bradul apare singur fără să fie susținut de alte motive ornamentale. (foto 35, 36)

Tiparul iranian al pomului vieții apare pe piese ceramice din toate centrele ceramice ale județului, cea mai întâlnită variantă fiind cea a pomului cu pasăre. „De cele mai multe ori pasărea apare mult mărită față de arbore care e abia figurat, dar are rădăcina bifurcată. Acest fel de reprezentare apare pe farfuriile și blidele realizate în ceramica de Valea Izei și în cea de Baia Mare. Decorul este realizat prin sgrăfitare și întărit de culoare. În cazul ceramicii de Valea Izei, fondul vaselor este alb fildeșiu, iar culorile folosite sunt galben și verde. Toate vasele au fost realizate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pe farfuriile realizate în centrul ceramic Baia Mare, decorul sgrăfitat este întărit de culoarea albastru cobalt, iar fondul vasului este un alb pur.”¹

În varianta elenistică, pomul vieții apare redat foarte interesant pe piese ceramice create de meșterii breslelor din Baia Mare și Baia

¹Ciocan Janeta, Munteanu Simona *Motive decorative pe ceramica din colecțiile muzeului de Etnografie de la Baia Mare*, Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei. 2012, Ed. Argonaut, p.15

Sprie, unde coroana elicoidală amplă are sau nu păsări însoțitoare. (foto 37)

Foarte numeroase sunt variantele prezentării pomului vieții cu coroana simetrică dispusă de o parte și alta a unui ax central. Pe farfuriile care prezintă acest decor se pot distinge și rădăcinile bifurcate. (foto 38) Unele exemplare au rădăcinile astfel redată încât pot fi interpretate ca șarpele ce-și are sălașul între rădăcinile copacului. (foto 39) Această reprezentare a pomului vieții apare și pe alte categorii de vase cum ar fi cămile pentru vin și ploștile. (foto 40) Pe ceramica creată în centrele din nordul țării ornamentul redat ca vița de vie nu apare pe farfurii, ci doar pe oale și cancee fără pasărea însoțitoare.

Depart de noi gândul că am epuizat subiectul legat de reprezentările pomului vieții pe obiecte cu caracter artistic aparținând culturii populare din aria județului Maramureș. Prezentarea de față subliniază, sperăm noi, cele mai interesante dintre ele.

Fotografii

1. Poartă din Berbești – Țara Maramureșului cu pomul vieții realizat în tiparul traco-dacic

2. Poarta din Hoteni – Țara Maramureșului cu motivul pomului vieții și motive solare

3. Poartă din Breb – Țara Maramureșului cu motivul pomului vieții în tipar iranien: cu coroană simetrică și crucea în vârf.

4. Pomul vieții cu păsări însoțitoare realizat prin traforare pe o poartă din Desești – Țara Maramureșului

5. Ușa de acces în casa Borșa – Țara Maramureșului, datată 1794 având ca decor pomul vieții sub forma vrejulului

6. Pomul vieții în vas tronconic din Sat Șugatag – Țara Maramureșului

7. Poartă din Hărniciești cu reprezentarea pomului vieții ca floare în glastră

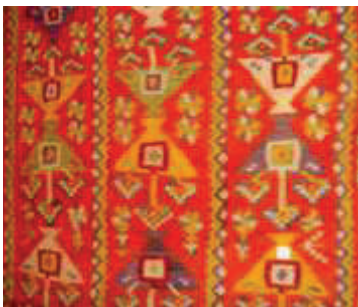
8. Pomul vieții pe o poartă din Preluca Veche – Țara Chioarului

9. Ladă de zestre cu motivul traco-dacic al pomului vieții

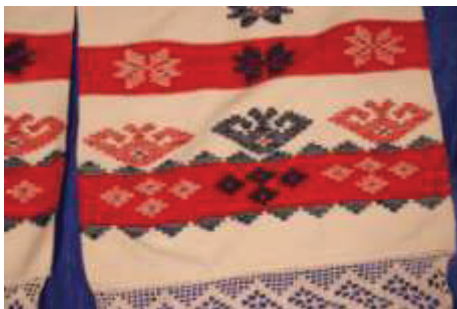
10. Ladă de zestre îmbinând motivul traco-dacic cu cel iranian al pomului vieții

11. Pomul vieții în glastră pe un covor de pe Valea Izei – Țara Maramureșului

12. Bradul ales pe un ștergar de rudă din Șurdești – Țara Chioarului

13. Redarea stilizată a pomul vieții în glastră pe un ștergar de cui din Țara Chioarului

14. Pomul vieții în glastră pe un ștergar de cui din Țara Maramureșului.

15. Ștergar de cui din Țara Codrului cu pomul vieții redat ca floare așezată de păsări.

16. Ștergar de cui din Țara Codrului cu pomul vieții cu coroană simetrică

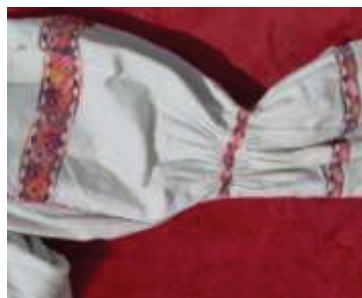
17. Ștergar de cui din Țara Maramureșului având ca decor pomul vieții cu coroana simetrică

18. Ștergar din Țara Chioarului cu motivul pomului vieții cu coroană simetrică.

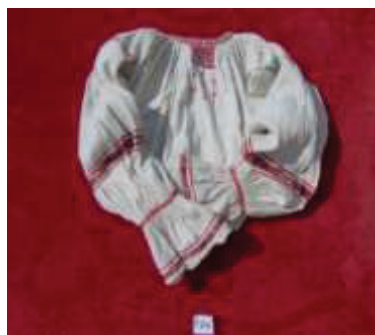
19. Pomul vieții pe mâneca unei cămăși din Cupșeni - Țara Lăpușului.

20. Mâneca unei cămăși din Ungureni - Țara Lăpușului cu pomul vieții redat ca floare

21. Pomul vieții cu coroana simetrică pe
mânele unei cămăși din Suci de Sus - Țara
Lăpușului

22. Cămașă cu „pană în chept”
Costeni –Țara Lăpușului

23. Cămașă de pe Valea Marei-Țara
Maramureșului cu motivul pomului vieții în
jurul decolteului.

24. Cămașă de Săpânța cu motivul pomului
vieții cu coroana simetrică.

25. Bradul ca decor pe cămașă din Corni –
Țara Codrului

26. Motivul pomului vieții numit „rupt
din codru”

27a

27

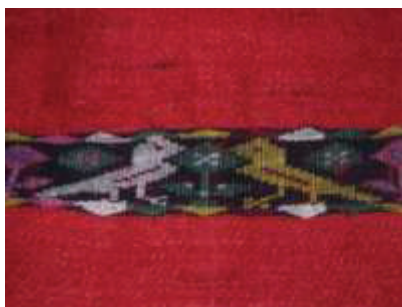
Bentițe cu motive ce reprezintă pomul vieții pe
cămăși din Țara Codrului

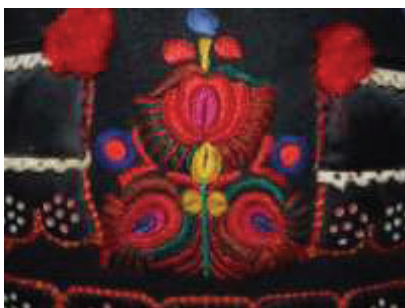
28. Cămașă din Șomcuta Mare-Țara
Chioarului cu motivul pomul vieții redat
ca floare în glastră

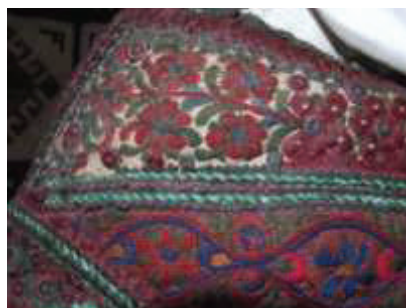
29. Șorț din Soconzel-Țara Codrului cu
motivul pomului vieții cu coroana simetrică.

30. Zadie din Cupșeni-Țara Lăpușului având
pomul vieții așezat de două păsări.

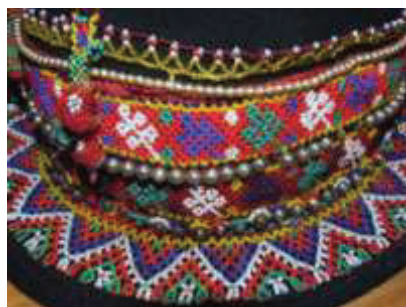
31. Pomul vieții cu coroana simetrică pe un pieptar din Țara Lăpușului creat de meșterul Hereș.

32. Pomul vieții cu coroana simetrică pe un pieptar realizat în Săliștea de Sus -Țara Maramureșului

33. Pomul vieții cu coroana simetrică pe un cojoc de pe Valea Vișeuului - Țara Maramureșului.

34. Pomul vieții între motivele decorative de pe zgârzile din mărgelite din Țara Lăpușului

35. Farfurie din centrul Baia Mare cu motivul pomului vieții sub tiparul traco-dacic (bradul).

36. Pomul vieții pe o ploscă confecționată în a doua parte a secolului al XIX-lea la Baia Mare.

37. Farfurie cu pomul vieții sub tipar elenistic, pomul apărând cu pasărea însoțitoare.

38. Farfurie având reprezentat pomul vieții cu coroana simetrică.

39. Coroana simetrică cu reprezentarea șarpelui la rădăcină.

40. Cană de vin pe care pomul vieții apare cu coroana simetrică dar și ca brad.

BIBLIOGRAFIE

- Chevalier, Jean** – 1994 *Dicționar de simboluri*, Ed. Artemis, București
- Gheerbrant, Alain**
- Ghibson, Clare** 1998 *Semne și Simboluri*, Ed. Aqvila'93, Oradea
- Ciocan, Janeta** – 2012 *Motive decorative pe ceramica din colecțiile Muzeului de Etnografie de la Baia Mare*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca
- Munteanu Simona**

- Klaus, Horst** 1978 *Pomul vieții în ceramica Transilvană*, Studii și Comunicări, Sibiu
- Marchiș, Ioan** 2011 *Simbolica Artelor Non-Verbale – aplicații hermeneutice*, Ed. Ethnologica, Baia Mare
- Păun, Silvia** 1996 *Identități Europene Inedite Italia-România*, Ed. Tehnică, București
- Petrescu, Paul** 1971 *Motive decorative celebre*, Ed. Meridiane, București
- Petrescu, Paul** – 1981 *Arta Populară Românească*, Ed. Meridiane, București
- Stoica, Georgeta**
- Prut Dumitru** 1990 *Calea Rătăcită*, Ed. Meridiane, București

Măștile tradiționale - element de stimulare a ludicului în activitatea școlară

prof. Mihaela - Cristina GHERHEȘ
Școala Gimnazială „Lucian Blaga”
Baia Mare

Motto: „Măștile sunt arhivele unui popor care, ignorând scrisul, n-a putut să-și înregistreze istoria în biblioteci. (...) Societatea măștilor rămâne Cartea înțelepciunii popoarelor”.

(Pierre Francastel, *Realitatea figurativă*, București, 1972, p. 142)

Sărbătorile de iarnă în Maramureș încep la Crăciun și se termină la Bobotează și Sântion. Această perioadă devine o fastuoasă manifestare folclorică, iar toți locuitorii Maramureșului devin, rând pe rând, gazde și oaspeți, colindători și colindați, dialogul dintre cei din casă și cei de la fereastră transformându-se într-un spectacol popular.¹

Jocurile cu măști sunt îndrăgite deoarece dau mai multă expresivitate plastică spectacolului popular, înveselesc atât pe cei care le joacă, cât și pe cei care le privesc. Caracterul profund uman al jocurilor cu măști este demonstrat atât de numărul mare de participanți, cât și de atmosfera de sărbătoare și de veselie pe care le degajă.²

Masca este una dintre cele mai reprezentative creații culturale ale omului pe care o găsim în practica obiceiurilor de peste an, la obiceiurile din ciclurile familiei (nuntă, priveghi), la sărbătorile de iarnă.

Masca este un produs cultural specific deghizării și travestirii: „Între deghizare și travestire există o deosebire de nuanță cu privire la modificarea identității unei persoane: deghizarea constă în schimbarea integrală a înfățișării fizice cu ajutorul măștilor, iar travestirea, în schimbarea parțială a caracterelor fizionomice cu ajutorul machiajului, al „obrazarilor” și maschetelor. În fond, atât deghizarea cât și

travestirea au urmărit și urmăresc numai disimularea formelor de comportament ale celui ce nu vrea să fie recunoscut”.³

Masca are un incontestabil caracter ritual, cu funcții magice, care s-a transmis peste timp și a devenit un element de legătură între omenesc și supraomenesc. În timp, stratul magico-mitic al măștilor și jocurilor cu măști a evoluat, iar prin mutații de sens și funcționale s-a produs și o încetare treptată a funcției rituale evoluând spre cea spectaculoasă.⁴

Deoarece nu există reguli stricte, ca în alte domenii ale artei populare maramureșene, măștile permit o desfășurare liberă a talentului și imaginației fiecărui autor, dovedind din plin spiritul inventiv, efervescent, umorul de calitate și bunul gust al țaranului maramureșean.

Sub aspect tipologic, în jocurile maramureșene cu măști distingem: măști animaliere (capra, ursul), măști umane (moșii), măști demonice (dracii). Sub denumirea de draci apar o serie de personaje machiate pe față cu funingine, îmbrăcate în zdrențe și încinse la brâu cu talângi. O mască specifică este „Doamna Moarte”, prezentă în Viflaim.⁵

Din punct de vedere structural, Romulus Vulcănescu, în lucrarea „Măștile populare”, a făcut următoarea clasificare a măștilor în Maramureș: măști integrale (măști - costum) - exemplu: capra, ursul, moșii și Doamna Moarte; măști reductive (măști caschete sau glugi, obrazare) - exemplu dracii; măști mascoide (manechini și sculpturi de lemn) - exemplu „mascoida de bățut” (măciucă terminată la capătul de sus cu figuri umane masculina sau feminine) și moșu și baba, cunoscute și sub numele de domnul și doamna, ciufuri, metehăi; măști mascaroane (sculpturi umane și animaliere) - exemplu cocoș, șarpe, sculptate în lemn și servind astăzi ca elemente decorative pe grinzi, pe pragul morii sau pe porți.⁶

Din punct de vedere funcțional, măștile sunt: rituale și spectaculare.

Masca maramureșeană este rezultatul unei îmbinări inspirate de elemente artistice arhaice și contemporane. „Imboldul pleacă, desigur, de la tradiție, de la fondul său emotiv primar. Există chiar și cultul unor materiale tradiționale (de bază) privind confecția... (dar) tradiția nu mai exercită

aceeași vigoare asupra improvizației, ci se decide către excitațiile extrastilistice, în numele unui inedit spectacolar obligatoriu. De aici, și solidaritatea intensă a ultimelor noutăți - unele idolatrizate, altele ridiculizate, chiar și în ceea ce privește recuzita: coloranții, materialele noi de nailon, celofan, materiale plastice, stridențele unor asociații”.⁷

Jocuri cu măști sunt: jocul caprei, jocul ursului, Viflaimul.

În conivență cu mulți autori consacrați în domeniul etnologiei afirm și eu că și pe acest tărâm al spectacolului burlesc al măștilor, cultura populară din Maramureș are mai multe elemente comune cu cultura celtică, decât cu cea greco-romană.

Note:

¹ Nistor, Francisc, *Iarna maramureșeană*, Editura Sport - Turism, București, 1981, p. 9;

² Idem, *Măști populare și jocurile cu măști din Maramureș*, Baia Mare, 1973, p. 20;

³ Nistor, Francisc, *Iarna maramureșeană*, Editura Sport - Turism, București, 1981, p. 10, apud. *Arta populară românească*, București, 1969, Editura Acad. R.S.R.);

⁴ Dăncuș, Mihai, *Măști și jocuri cu măști în Maramureș*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2008, p. 3;

⁵ Nistor, Francisc, *Iarna maramureșeană*, Editura Sport - Turism, București, 1981, p. 10;

⁶ Vulcănescu, Romulus, *Măștile populare*, Editura Științifică, București, 1970, p. 92;

⁷ Nistor, Francisc, *Iarna maramureșeană*, Editura Sport - Turism, București, 1981, p. 11, apud. Vasile Savonea, *Considerații privitoare la mesaj și stil în practica obiceiurilor de iarnă*, Comunicări științifice pe teme folclorice, Sighetu-Marmației, decembrie 1970 - 1971)

Bibliografie:

1. Dăncuș, Mihai, *Măști și jocuri cu măști în Maramureș*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2008;
2. Nistor, Francisc, *Iarna maramureșeană*, Editura Sport - Turism, București, 1981;
3. Nistor, Francisc, *Măști populare și jocurile cu măști din Maramureș*, Baia Mare, 1973;
4. Vulcănescu, Romulus, *Măștile populare*, Editura Științifică, București, 1970.

Repere Gorjene – Muzeul Arhitecturii Populare de la Curtișoara

Dr. Albinel FIRESCU

Muzeul Județean "Alexandru Ștefulescu" Târgu Jiu

Cuvinte cheie: muzeu, monumente, artă populară, document

Rezumat

Prezentarea de față se referă la Secția de Etnografie a Muzeului Județean "Alexandru Ștefulescu" din Târgu Jiu, unul din primele muzee în aer liber ce s-au dezvoltat în România în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Autorul subliniază importanța muzeului ca păstrător a unor monumente de arhitectură românească deosebite, dar și inedite. În același timp aduce dovada, prin documentul din anexă, faptului că Muzeul de la Curtișoara este poate primul la care au demarat lucrările de organizare după 1950 în țară.

Oltenia, străveche regiune a României, își află fruntariile de miazăzi pornind de la încheștarea Danubiului cu munții la Cazane către anticul limes Transalutanus, iar la nord se întinde spre crestele Carpaților Meridionali.

Abundența vestigiilor istorice de aici este covârșitoare, însă cel mai important dar de la Dumnezeu sunt oamenii. Ei sunt rodul pământului a cărui conștiință o poartă în suflet. Formele arhaice de conviețuire sunt, până în prezent, o mărturie a relaționării de acest tip. Satele Olteniei (din latinescul "fossatum") reprezintă preponderența unei spiritualități cu rădăcini precreștine. Mărturii sunt prezente la tot pasul, dar cea mai mare densitate se află, în față oaspetelui doritor de nou și vechi în același timp, în muzeele de arhitectură populară în aer liber.

La numai 10 kilometri nord de Târgu-Jiu găsim, la Curtișoara, un astfel de muzeu, despre care putem spune că ne dă evidența istorică a formelor de locuire din aria Subcarpaților Getici. Însăși numele

localității, aflată în apropierea unui cunoscut castru roman (Bumbești-Jiu), păstrează rezonanța latină: cohorte-corte-curte.

Amplasat într-un cadru natural de excepție, ce reproduce la scară mai mică varietatea formelor de relief submontane, muzeul își află începuturile în anii '60 ai secolului trecut. Biserica cu hramul Sf. Ioan Botezătorul (ctitorie de la 1821) și cula (din turcescul kulé) Cornoiu, cu o vechime de peste trei sute de ani, sunt primele obiective din constituirea muzeală. Apoi, treptat, au fost strămutate aici mai mult de treizeci de elemente simbol de arhitectură vernaculară din cuprinsul județului Gorj. Dacă avem în vedere bogata rețea hidrografică, precum și faptul că arhetipurile etnografice sunt conturate pe firul apelor, ne este clară diversitatea structurilor prezente aici. Din punct de vedere social, majoritatea sunt apanajul țăranimii libere, dar și maiore terrae (mai marii pământului) sunt reprezentați, îndeosebi ca și ctitori. De pildă, casa Tătărescu, prim-ministru al României, păstrează robustețea construcției anterioare (fosta culă Poenaru), dar își adaugă pridvoare în stil românesc, parcă în încercarea de a-și da mâna cu vechile cule de lemn, și ele înnobilate cu tinde generoase. De altfel, biserica alăturată, de tip navă, cu hramul Sf. Gheorghe, dar și alte elemente de arhitectură: casa Antonie Mogoș, clopotnița și porțile monumentale cu motive solare și antropomorfe, consacră bunul gust al comanditarului. Mărturie a nobleții istorice, casa ministrului Gheorghe Tătărescu este străjuită de lei romani aduși de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Poate gustul desăvârșirii istorice să-l fi simțit și Constantin Brâncuși, în scurtul răstimp cât va fi poposit aici, prin 1938, când a lucrat la realizarea ansamblului monumental "Calea Eroilor", din Târgu-Jiu.

Îndreptându-ne atenția către lucrările meșteșugite ale țăranului român, constatăm nu mai puțină noblețe. Deși materialele sunt altele, lemnul fiind preponderent, ceea ce ne îndeamnă să vorbim despre o adevărată "civilizație a lemnului", ingeniozitatea și caracterul practic al meșterilor dau măsura vitalității populare. Astfel, stâlpii caselor sau ai porților nu sunt modele repetitive deși, în esență, reprezintă același lucru: caracter spiritual profund, apotropaic, uneori cu elemente de

transfigurare umană, cu mesajul vieții dincolo de moarte și al moștenirii peste generații.

Uneltele din gospodărie urmează același tipar: au un caracter practic nemijlocit, iar acolo unde situația a permis-o, pledoaria pentru frumos nu s-a lăsat așteptată, venind cu un izvor nesecat de ornamentică realizată din creștături și decor pictat (simboluri precum șarpele, dintele de lup, crucea în X, romboidul-sămânța vieții, soarele, etc.). Dacă tot vorbim despre ornamentică, nu putem trece cu vederea bogata zestre de țesături, de la costumele de sărbătoare și până la "îmbrăcămintea" vechilor odăi, dar fără să uităm ceramica cea nelipsită din cotidianul rural sau din marile momente ale vieții. Culori vii și grafie descifrabilă spiritual se află pretutindeni și dau aromă unei vieți pe pământ, dar cu privirea către cer. Toate, luate împreună, sunt un ansamblu armonios a ceea ce marele istoric N. Iorga a configurat a fi "Bizanț după Bizanț".

În casă, vatra cu foc, de tradiție bizantină, se manifestă în plenitudinea ei în viața fiecărei familii. Vatra este semn al vieții și al morții, dar și al continuității. Prin viu grai, aici se transmit învățături din generație în generație, aici se naște, aici se cântă și se descântă; vatra este centrul lumii. Mai târziu, compartimentarea spațiilor a dat odaia bună, dar focul sacru, datina străbună și sfânta icoană nu și-au pierdut însemnătatea.

Armonia spirituală traversează pragul locuinței și se desfășoară și în afară cu aceeași grijă ca și în interior. În sat, centrul lumii este biserica. Clopotul și toaca sunt vajnici protegitori ai vieții, ordonând vatra satului și zilele de lucru, anunțând eventuale primejdii sau fiind martori ai sfatului de judecată. Altfel, la răscruci, la izvoare ori la ieșirea din sat sunt nelipsite cruci sau troițe, toate cu rostul lor, după credința din bătrâni. Și mai întâlnim undeva troița, loc cu însemnătate aparte: la vie! Via are caracter sacru. Mai multe sărbători de peste an reglementează lucrul la vie, cu interdicții sau dezlegări. Tot așa se justifică buna rânduială din pivniță sau beciul fiecărui gospodar. Dacă mai adăugăm faptul că cea mai importantă caracteristică a pivnițelor de deal (când strugurii nu erau aduși acasă) consta în libera trecere,

fără încuietori, sub rezerva protecției sfintei cruci, avem relevanța însemnătății vinului de împărtășanie.

Din mulțimea instalațiilor tehnice ori a adăposturilor sezoniere, cum și aici, la Curtișoara, avem reprezentate moara pe apă ori piua de bătut dimii, ne rețin atenția, prin amploarea fenomenului, conacele de plai. După cum însăși denumirea o atestă, acestea sunt specifice plaiurilor de la munte și sunt angrenajul nelipsit al cotidianului păstoresc. Urcatul și coborâtul oilor la munte sunt invariabile, din mai (în preajma sărbătorii de Sf. Constantin și Elena), până în septembrie, evenimente cu ritualuri specifice. În aceste condiții, conacul de plai este o locuință sezonieră, dar și avanpostul unei fenomenologii a înfrățirii cu natura: "brazi și păltinași i-am avut nuntași..." (balada Miorița). Potrivit ariei de răspândire a practicii transhumanței, spațiul s-a numit... mioritic.

Reprezentativitatea conacelor de plai în muzeul de la Curtișoara l-ar putea identifica, fără să greșim, în aria spațiului contemplativ, mioritic.

Dincolo de lucrurile prezente, luate așa cum sunt, ad literam, muzeul de la Curtișoara poate fi citit altfel. În el se oglindește figura brăzdată de ploi și arsă de soare, pe același pământ, din veac în veac, a țăranului de la Dunăre, pe care dacă nu-l iubești nu poți să-l înțelegi.

Iată câteva realități care au determinat autoritățile locale și centrale să gândească și apoi să organizeze, în apropierea Târgului Jiu, un muzeu reprezentativ pentru cultura populară gorjeană. Muzeul de la Curtișoara se află în fruntea listei muzeelor în aer liber înființate în a doua parte a secolului al XX-lea în România, o primă floare din cununa capodoperelor arhitecturii populare românești păstrate în Muzee ale satului din România.

Redăm mai jos, în anexă decizia de înființare a Muzeului de la Curtișoara.

12 martie 1966

Către,
Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă
- Tov. Președinte prof. architect Pompiliu Macovei -

Comitetul executiv al Sfatului popular al regiunii Oltenia a prevăzut în planul de perspectivă, organizarea unui muzeu de etnografie și artă populară care să pună în valoare remarcabila creație a culturii populare din zona Gorjului – cunoscută în întreaga țară, chiar și peste hotare, pentru bogăția documentelor etnografice și de artă populară.

Ca urmare a studiului efectuat de organele noastre de specialitate, în colaborare cu delegații dv. din cadrul Consiliului muzeelor, s-a stabilit ca această unitate muzeală să se organizeze în Cula de la Curtișoara.

Cula Cornoii din Curtișoara este unul dintre cele mai frumoase monumente de arhitectură veche românească din Oltenia, datînd din secolul al XVIII-lea, fiind așezată pe un platou, din pridvorul acesteia se deschide o splendidă priveliște asupra văii Jiului.

Biserica din apropiere, clădită în anul 1802 de către logofătul Cornea, este de asemenea, monument de arhitectură, prezentând și interesante picture în frescă.

Zona de protecție a celor două monumente formează un parc de circa patru hectare, plantat cu arbori și arbuști floriferi, în care am prevăzut să organizăm un sector etnografic în aer liber, ce va prezenta arhitectura populară din Gorj, case din zona de deal și de munte, cunoscute prin frumoasele creștături în lemn.

Cula de la Curtișoara, amenajată ca muzeu de etnografie și artă populară, sectorul etnografic în aer liber, biserica monument de arhitectură din apropiere, parcul din jur, poziția pitorească în care sînt așezate, vor forma un admirabil complex turistic, în imediata

¹ Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale, fond Sfatul Popular al Regiunii Oltenia, Secția Artă și Cultură, dos. 6/1966, f. 21-23.

apropiere a șoselei naționale Tg Jiu – Petroșani, menit să contribuie la valorificarea frumuseților regiunilor noastre.

Ne-am propus să organizăm muzeul etnografic al Gorjului la Curtișoara și datorită faptului că monumentele de arhitectură menționate mai sus și zona de protecție nu sînt păstrate și îngrijite conform H.C.M. nr. 661/1955, de către G.A.S. Tg Jiu în administrarea căreia se află. Ele au fost folosite rînd pe rînd, în ultimii ani, ca stațiune apicolă, crescătorie de păsări și dormitor pentru muncitorii sezonieri, găsindu-se astăzi într-o stare avansată de degradare. Acoperișul vechi de șindrilă, care nu a mai fost reparat, s-a deteriorat complet și plouă în mai multe locuri, putrezind tavanele și pardoselile de parchet. Giurgiuvelile și o parte din obloane sînt stricate, sobele distruse iar geamurile sparte.

Dependințele de lângă culă – construite într-un frumos stil românesc – se află în aceeași stare de degradare (învelitoarea de șindrilă stricată).

Vechea biserică de zid – monument de arhitectură – din apropiere, este de asemenea, neîngrijită: acoperișul de șindrilă deteriorat, scara de la clopotniță construită din bърne masive de stejar a dispărut.

Pacul din jur este neîngrijit, iar aleile sînt stricate de tractoare.

Pentru remedierea acestei situații, în conformitate cu dispozițiunile prevăzute în H.C.M. nr. 661/1955 și art. 22 din Regulamentul privind păstrarea și folosirea monumentelor de cultură, precum și dispozițiunile prevăzute în decretul nr. 409/1955, am intervenit la Consiliul superior al agriculturii cu adresa nr. 28.714/1965, pentru a aproba transmiterea Culei de la Curtișoara cu dependințele și parcul din jur, din administrarea G.A.S. Tg Jiu, în administrarea Sfatului popular al raionului Gorj, pentru a se organiza Muzeul etnografic al Gorjului. Consiliul superior al agriculturii, cu adresa nr. 100.768 din 28 august 1965, ne-a răspuns că această transmitere se poate face numai dacă Sfatul popular al regiunii Oltenia va construi un grup social pentru muncitorii sezonieri și pentru familiile brigadierilor. Dar Consiliul superior al agriculturii

nu amintește nimic despre calitatea de monument de arhitectură a culei de la Curtișoara și nici de starea de degradare în care se găsește.

În momentul de față, Cula de la Curtișoara este complet nefolosită de G.A.S. Tg Jiu, iar în dependențe locuiesc 2-3 familii ale brigadierilor de la sectorul zootehnic, pentru care se poate asigura locuință în comuna Curtișoara.

Comitetul executiv al Sfatului popular al regiunii Oltenia considerînd că se va aproba transmiterea, a luat unele măsuri pentru restaurarea acestor monumente. Astfel s-a întocmit de către D.S.A.P.C. Oltenia documentația necesară pentru punerea în valoare a monumentelor și a zonei de protecție, s-a obținut avizul tehnic favorabil din punct de vedere tehnic și autorizația de executare a lucrărilor de restaurare și s-au acordat credite pentru începerea lucrărilor de restaurare.

Față de cele arătate mai sus vă rugăm a interveni la Consiliul superior al agriculturii pentru transmiterea Culei de la Curtișoara cu dependențele și întreaga zonă de protecție, din administrarea G.A.S. Tg Jiu în administrarea Comitetului executiv al Sfatului popular al raionului Gorj, conform Decretului nr. 409/1955.

Alăturat, anexăm planul de situație cu amplasarea construcțiilor în patru exemplare.

Președinte,

Secretar,

I. Predescu

P. Poroineanu

Bibliografie selectivă

Boteanu, Cornel, Paraschiv, Ilie, *Pe firul Văii Motrului: de la izvoare până la vărsarea în Jiu*, Editura "Armonii Culturale", Adjud, 2017.

Calotoiu, Gh., Mocioi. I., Marinoiu. V., *Mărturii arheologice în Gorj*, Tg Jiu, 1987.

Mischie, Nicolae, *Obștea sătească în județul Gorj*, Editura Fundației "Constantin Brâncuși", Târgu Jiu, 2002.

Miclea, Ion, *Curtișoara*, Editura Revista Transilvania, Sibiu, 1981.

Mocioi, Ion, Vasilescu, Virgil, *Ceramica populară din Gorj*, Târgu Jiu, 1974.

Pănoiu, Andrei, *Arhitectura tradițională Gorjeană*, Târgu Jiu, 1996.

Rădulescu-Motru, Constantin, *Etnicul românesc. Naționalismul*, Editura Albatros, București, 1996.

Stoica, Georgeta, Vasilescu, Virgil, *Portul popular din Gorj*, Târgu Jiu, 1971.

Ștefulescu, Alexandru, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tipografia N.D. Miloșescu, 1904.

Udriște, Elena, *Crestături în lemn din Gorj*, Târgu Jiu, 1972.

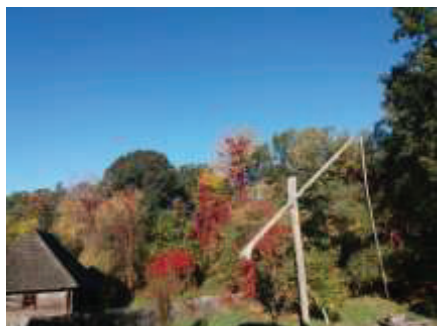
Fotografii

1. Cula Cornoiu

2. Casa Dobrița

3. Fântâna cu cumpană și
Casa Brădiceni

4. Piese reprezentative din colecția de port

5. Tinere în port popular în fața
casei de la Găleşoaia

6. Casa Tătărescu Curtișoara
- fațada principală

Legenda Schimbării Vetrei, are un sâmbure de adevăr?

Denis Florin NĂSUI

Localitatea Vișeu de Jos este o străveche vatră maramureșeană, care este așezată pe cursul râului Vișeu. Are o istorie îndelungată, învăluită încă de mistere. Timpul a făcut, în așa în fel încât, a rămas viu în conștiința populară unele legende, povestiri din trecutul satului Vișeu de Jos. Printre aceste legende, povestiri se numără și *Legenda Schimbării Vetrei*.

Legenda schimbării vetrei a fost transmisă din generație în generație pe cale orală și este povestită și în zilele noastre de către bătrânii satului. În trecut vatra satului s-a aflat între Danova și Podul Morii. Vatra a fost schimbată din cauza „*Fetei pădurii*” care își făcea veacul pe acolo și unii localnici erau „*Pociți*” de ea. Adesea localnicii îi spuneau și „*ciuma pădurii*”, deoarece ea era considerată ca o boală molipsitoare. Au rugat pe vrăjitoare să îi scape de această pacoste, dar până la urmă sătenii au fost nevoiți să schimbe vatra satului. Au mutat satul între șapte guri de ape dintre care patru erau văii (Valea Drăguiesii, Valea Secăturii, Valea Porcului și Valea Ghemii), care se vărsau în râul Vișeu. Vatra satului a fost mutată pentru ca „*Fata pădurii*” să nu mai găsească noua așezare a satului. Vatra a fost croită de jur-împrejur cu o brazdă de plug trasă de trei perechi de boi gemeni, iar brazda a fost sfințită.

Locul unde a fost vechea vatră este marcat cu o cruce numită de săteni „crucea de pe podul morii”. În acel loc a fost o biserică de lemn ulterior donată Bocicoelului. O altă versiune a legendei spune că într-o noapte doi bătrâni au visat că în satul lor va veni „*ciuma pădurii*”. Cei doi bătrâni au mers la Biserica să se roage și în aceea noapte au schimbat vatra satului înainte de răsăritul soarelui¹.

Cât de adevărată este această legendă? Un lucru este cert, actuala vatră a satului se află chiar între aceste patru guri de ape, iar în mijlocul vetrei satului este Biserica actuală, construită în anul 1895. Ca să putem și să transpunem în timp această legendă, trebuie să

¹ Denis Florin Năsu, *Din trecutul comunei Vișeu de Jos*, ed. Grinta, Cluj-Napoca, 2020, p.14

mergem în anul 1699, când este construită biserica de lemn care a fost donată Botizei, la o mică distanță de actuala biserică, în curtea cimitirului actual. Este marcat și astăzi locul unde a fost biserica de lemn, dăruită apoi Botizei, de o cruce. Astfel, legenda trebuia să fi avut loc înainte de anul 1699 când este construită biserica, care a fost donată Botizei.

Vechea vatră a satului după cum este menționat mai sus, s-a aflat între Danova și Podul Morii. În 1385 mai mulți nobili precum Șandor Michail, Alexa și Nicoară au dat moștenirile lor Vișeu de Sus, Vișeu de Jos, Șieu, Botiza și *satul lui Dan* surorilor lor Scora, Baba și Margareta, soția notarului din Baia Sprie *”a patra parte din satele revenite lor prin moștenire de la tatăl lor , adică din Viso Superior, Viso Inferior [...] și Villa Dan (Saul lui Dan),”*¹.

În această diplomă este atestat documentar și un sat al lui Dan (probabil un Dan era stăpânitorul satului). Acest sat care se afla pe Valea Vișeului, puțin mai sus de Leordina, apare și sub numele de Dănești, a făcut parte din cnezatul de vale a Bogdăneștilor. Cu timpul a dispărut. Apare și sub numele de possessio Zpin, care este identică cu „Villa dan,, , dar și sub numele de „*Terra Danowa*,,”².

După cum arată și diploma mai sus menționată, Danova era un sat, se află în partea de jos a satului Vișeu de Jos spre Leordina, dar este la o distanță destul de mare față de Valea Spinului, care se află între Vișeu de Jos și Leordina, și a aparținut de Vișeu de Jos.³

În concluzie pe baza acestor două argumente putem constata faptul că această legendă are un sâmbure de adevăr.

¹Dr. Ioan Mihail de Apșa, *Diplome Maramureșene din secolele XIV și XV*, Ediția IV, Ed. Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă,, , Cluj Napoca, 2009, p.112

²Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al-XIV-lea*, București, 1970, p. 48

³Denis Florin Năsui, *op.cit.*, p.22

Porțile maramureșene din Breb – trecut și perspective

Dr. Sorin-Alin KOSINSZKI,

Dr. Mirela Ana BARZ

Nicoleta NEMEȘ

Muzeul Maramureșan, Sighetu Marmăției

Dr. Petru Daniel MĂRAN

Centrul Național de Informare și Promovare Turistică

Sighetu Marmăției

Keywords: wooden gates, Breb locality, ancient, traditions, ethnographic prospective research, project, field research

Abstract:

Porțile maramureșene din Breb – trecut și perspective. The village of Breb is one of the most representative rural settlements from the Historical Maramureș, which succeeds even nowadays to preserve ancient aspects such as the landscape under the volcanic Gutâi Mountains, locality plan, wooden houses, folk costumes, dances and still some traditional wooden gates. Probably one of the most iconic symbols of Maramureș Land is the wooden gate, which has stood guard over the centuries as a physical and spiritual shield for the inhabitants of this ethnographic region, within their households. Our paper tackles with a field study conducted within an AFCN financed project called "poARTA MARAMUREȘEANĂ", implemented by The Museum of Maramureș as lead partner, in 2018, the village of Breb being one of the project's target localities regarding the research of the traditional wooden gates.

Introducere

Satul Breb se află amplasat în cadrul piemontului nordic al Munților Gutâi, pe versanții Văii Breboaia, cu afluenții acesteia: Valea Caselor și Valea Sunătoarea. Aflat la o distanță de 26 de km față de Municipiul Sighetu Marmăției, 47 km de Baia Mare și la 7 km de

Ocna Șugatag, centrul de comună, localitatea Breb își etalează numele amintind de fauna relictă a acestei așezări, și anume brebul sau castorul.

Dintre vestigiile etnografice ale Brebului aparținând sferei lemnului se remarcă, în primul rând prezența porților tradiționale specifice zonei etnografice Maramureș, sub-zonei Mara-Cosău, dar și a unui număr încă destul de mare de case tradiționale.

În anul 2018, în cadrul unei cercetări de teren mai ample de pe Valea Marei, am identificat in situ un număr total de 39 de porți construite din lemn, din cadrul cărora, un număr de 15, se individualizează prin faptul că sunt cioplite manual de către meșterii locului și au valoare etnografică. Cea mai veche dintre acestea a fost ridicată în anul 1956, și este superb decorată cu incizii fine ce se conturează într-un pom al vieții de factură elenistico-iraniană.

Cea mai concretă valorificare a păstrării vechilor porți de către localnici, dar și a construirii de noi porți veritabile, o constituie, probabil, pe lângă factorul identitar-etnografic, motivația turistică.

Metodologie de lucru

Ca și metodologie de culegere a datelor din teren am folosit ancheta *in situ*, bazată pe completarea fișei de prospectare cu proprietarii porților/gospodăriilor, observarea porților, fotografierea acestora.

În cadrul cercetării noastre de tip empiric am avut 3 categorii de obiective:

1. Identificarea in situ a tuturor porților maramureșene din localitatea Breb:

- 40 porți (39 în perimetrul localității, plus poarta de la intrarea în Breb)
- 15 porți cioplite manual, cu valoare etnografică
- 25 porți prelucrate cu utilaje electrice (mașina de frezat)
- Măsurarea coordonatelor GPS la fiecare poartă pentru a putea fi cartate și astfel mai ușor reprezentate pe o hartă

2. Prospectarea etnografică a porților maramureșene din localitatea Breb:

- Completarea fișei de prospectare/teren
- Chestionarea proprietarilor, a oamenilor locului
- Vizitarea meșterilor de porți
- Observarea materialului din care sunt construite
- Categoria (pe câți stâlpi se sprijină, dacă sunt porți cu aripi închise sau cu vraniță)
- Fotografierea de ansamblu și cea de detaliu
- Observarea și descrierea motivelor cioplite/traforate în lemnul porților
- Consemnarea stării de conservare

3. Identificarea perspectivelor păstrării pe viitor a porților existente / construirii de noi porți autentice ca stil arhitectural și decorațiuni.

După etapa de teren, în cadrul etapei de birou, s-a efectuat prelucrarea datelor colectate, prin metode de inventariere, analiză, sinteză, la final urmând arhivarea tuturor fișierelor fizice și digitale. Fotografiile prezentate în acest studiu au fost realizate de membrii echipei de proiect.

Observăm că din numărul total de porți, 39, doar 15 au reușit să se individualizeze ca fiind cu valoare etnografică, fiind prelucrate manual, prin cioplire cu barda, incizare respectiv excizare cu dalta meșterului creator. Rezultă astfel o valoare de aproximativ 39% din totalul porților identificate. Echipa de cercetare din teren le-a prezentat localnicilor și meșterilor de porți care au fost intervievați, importanța păstrării dar și a construirii de porți cu valoare autentică care să respecte tiparul tradițional maramureșan, atât ca structura cât și ca simbolică cioplită manual.

O fază importantă a etapei de birou a constituit-o cartografierea, adică reprezentarea poziționării porților în cadrul vetrei satului, în cadrul unei hărți tematice, pe care o redăm mai jos, în figura nr. 1. Pentru a putea face acest lucru, s-au efectuat, cu ajutorul unei aplicații de telefon, măsurători ale coordonatelor geografice (latitudine, longitudine), prin intermediul receptorului GPS. Analiza

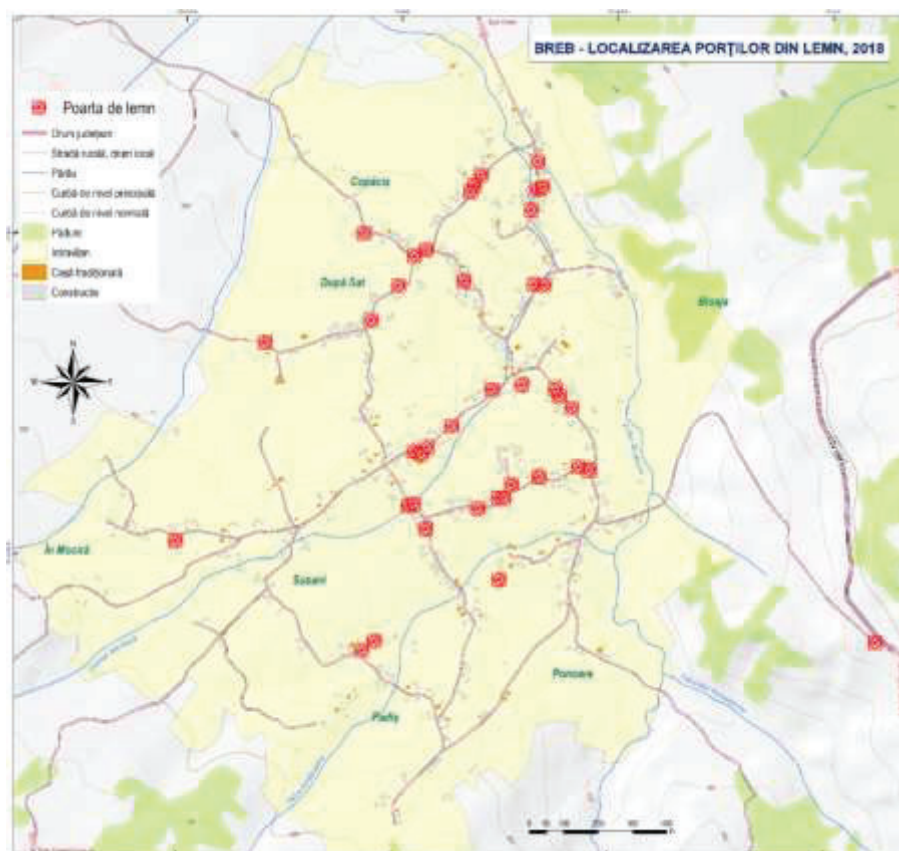

Fig. 1 – Breb – Localizarea porților din lemn, 2018

spațială a hărții relevă faptul că densitatea cea mai mare de porți este în partea centrală, nordică și estică a localității studiate.

Inventarierea porților cu valoare etnografică

În cele ce urmează, vă prezentăm sintetic, sub formă tabelară, datele culese de noi în teren despre cele 15 porți cu valoare etnografică (Tabelul nr. 1).

Aceste date sunt legate de informații precum proprietar, adresă, tip de poartă (număr de stâlpi), anul construcției, meșterul, precizarea stării de conservare in situ precum și a descrierii generale a

porților, o secțiune generoasă fiind dedicată descrierii detaliilor, simbolisticii.

Cinci dintre porți au vraniță, adică aripa porții este constituită din lețuri dispuse vertical și distanțate, astfel încât printre ele se poate vedea gospodăria și curtea proprietarului. Zece porți au aripile închise, realizate din scânduri dispuse vertical și prinse strâns una lângă cealaltă cu ajutorul cuielor. Stâlpii sunt realizați din lemn de esență tare, din familia cvercineelor (stejar, gorun).

După criteriul numărului de stâlpi din care sunt construite aceste porți, 7 sunt edificate pe trei stâlpi, 5 sunt pe cinci stâlpi, două sunt pe șase stâlpi, iar o poartă este construită pe patru stâlpi. Inventarul general al porților maramureșene făcut de către specialiști de-a lungul timpului reflectă faptul că tiparul de poartă edificată pe trei stâlpi de susținere este cel mai des întâlnit: *„poarta maramureșeană „clasică” și cea mai frecvent întâlnită este alcătuită din trei stâlpi de bază, confecționați din lemn de stejar, dispuși în paralel și în același plan”*¹.

Cea mai veche dintre porți, identificată de noi in situ, în satul Breb, este construită în anul 1956, având ca proprietar pe Roman Gheorghe, iar cea mai nouă este edificată în anul 2017 de către meșterul Sima Ion, și îi aparține lui Oanea Vasile.

Însă *„cele mai vechi porți maramureșene sunt păstrate azi în muzee și am aminti doar câteva, datate cert, inscripțiile fiind importante, deoarece ele ne vorbesc de proprietarii construcțiilor, de meșterii lor și consemnează data edificării: porțița de intrare în cimitirul bisericii din Breb are dăltuită inscripția în cirilică românească „ANI DE LA ADAM 7298 (1790) IARĂ DE LA HRISTOS 1790” (Muzeul din Sighetu Marmației)”*².

Iată observăm că cea mai veche poartă păstrată până în zilele noastre, este tocmai porțița de intrare în cimitirul bisericii vechi de lemn, tot din localitatea Breb.

Dintre meșterii consemnați pentru localitatea Breb, îi menționăm pe: Pop Ion, Sima Ion, Tepei Ion, Sima Vasile, Petcaș Gheorghe, Țiplea Ion (meșter pe sama lui) și Petric Ion. (Vezi Tabelul nr. 1).

¹Mihai Dăncuș, George Cristea, *Maramureș un muzeu viu în centrul Europei*, Ed. Fundația Culturală Română, 2000, p. 123

²Sorin-Alin Kosinszki, Mirela Ana Barz, Nicoleta Nemeș, *poARTA MARAMUREȘEANĂ*, Ed. Aska Grafika, 2018, p. 4

Tabelul nr. 1

Nr. crt.	Proprietar	Adresa	Nr. Stâlpi	Mester / Anul construcției	Mențiuni/Motive decorative	Foto
1.	-	Breb, nr. 91	3	-	Vraniță, pomul vieții, motive fitomorfe, avimorfe, dintele de lup, motive incizate, motive geometrice pe fiecare stâlp la bază e incizată o cruce	
2.	Roman Gheorghe	Breb, nr. 84	5	1956	Bogat ornamentată, motive incizate de tip fitomorf și zoomorf, pomul vieții: elenistic și iranian	
3.	Biserica veche de lemn	Breb, nr. -	3	1964	Pe fruntar inscripția: Dumnezeu este iubire, iar pe pragul de sus al porții: ISHS, NIKΑ, A.D. 1964. Funia răsucită, dintele de lup, motive solare, pomul vieții, motive astrale pe aripile porții	

4.	Vișovan Ion	Breb, nr. 47	3	1966	Vranița, fără motive decorative	
5.	-	Breb, nr. -	6	1976	Pe pragul de sus al porții în stânga este incizat: POP ION, 1976 iar în dreapta POP VASILE, pe fruntar: NIMIC FĂRĂ DUMNEZEU; 4 perechi de cocoși, pomul vieții tipul iranian, dintele de lup, funia răsucită, motive solare, glastra cu flori, cei doi stâlpi din față sunt diferiți de cei 4 din spate.	
6.	Borca Petru	Breb, nr. 177	5	Țiplea Ion, 1968	Tridentul, funia răsucită, dintele de lup, motive geometrice, astrale, pomul vieții și motive fitomorfe (frunza de stejar) pe fruntar, discuri solare în semicerc (jumătăți de soare).	
7.	-	Breb, nr. 288	6	1979	Vranița, fruntarul înlocuit. Deasupra porții din stânga inscripția: „La poalele Gutinului/Pintea cu ortacii lui/Stau în loc, se sfătuiesc/Unde-a fi codrul mai des”. 3 figuri antropomorfe.	

8.	Biserica Ortodoxă Nouă	Breb, nr.	4	1997	Acoperișuri separate pentru poartă și cele două porțițe laterale. Funia răsucită, dintele de lup, motive astrale, pomul vieții, rozeta cu 6 colțuri, cruci, pe aripile porții motive astrale. Inscriptii: „Dumnezeu este iubire”, deasupra porții, la porțița stângă: „Anul 1997 și ICXC”. La porțița dreaptă: „Anul Domnului 1997 și ICXC”.	
9.	Oanea Vasile	Breb, nr.	5	Sima Ion, 2017	Poartă nouă, din lemn de stejar. Pe fruntar apare incizat: DUMNEZEU ESTE TOTUL. Funia răsucită, motive geometrice (rombul), motive solare, discuri solare în semicerc (jumătăți de soare). Pe cei doi stâlpi din față sunt incizate motivele iar la cei trei din spate, motivele sunt excizate.	
10.	Petric Mihalai	Breb, nr. 303	3	Sima Vasile, 1984	Funia răsucită, motive fitomorfe, discuri solare, motive astrale pe aripile porțiței	

11.	Mihai Eminescu Trust	Breb, nr. 333	3	-	Funia răsucită, pomul vieții traco-dacic, discuri solare, motive geometrice triunghiulare pe aripile porții, cruce traforată în fundătura porții și motive geometrice triunghiulare.	
12.	Borca Vasile	Breb, nr. 298	5	Pop Ion, 1998	Toate simbolurile sunt incizate. Linia în zigzag, rozeta, simboluri solare, motive geometrice, dinții de lup, aripa porții alcătuită din scânduri dispuse în formă de romb și raze solare. Fundătura porții cu motive fitomorfe traforate.	
13.	Borca Vasile	Breb, nr. 297	5	Sima Ion, 1974	Ornamentația stâlpilor realizată la freza mecanică. Aripile porții terminate în semicerc sus și traforate cu motive fitomorfe. Fruntarul și fundătura porții decorate cu motive fitomorfe și crucea, traforate, precum și cruce incizată pe prag.	
14.	Marinca Viorel	Breb, nr. 346	3	Petcaș Gheorghe, 1970	Poartă cu vraniță. Stâlpii sunt delicat incizați cu linii foarte subțiri, ilustrând motive zoomorfe (cerbul), fitomorfe (flori, frunze de stejar, pomul vieții sub forma elenistică a glastrei cu flori), motive astrale (semiluna,	

					rozeta solară încadrată de dinții de lup), brâu de ghinuri.	
15.	Marinca Vioarel	Breb, nr. 346	3	Tepei Ion (meșter pe sama lui), 1967	Stâlpii sunt toți trei simetric incizați cu linii subțiri, ilustrând motive fitomorfe, pomul vieții sub forma elenistică a glastrei cu flori, marginea lor decorată cu dinții de lup sub forma dinților de fierăstrău, iar la bază crucea încadrată de mici discuri solare. Aripile porții sunt traforate cu motive fitomorfe.	

Simbolistica, detalii

Porțile tradiționale din Breb cercetate, marea lor majoritate datate în a doua jumătate a secolului XX, au fost împodobite de către meșterii lor cu o simbolistică variată, care odinioară purta și semnificațiile apotropaice străvechi, însă care, odată cu trecerea timpului, au trecut doar în sfera decorativului¹⁴³. Astfel regăsim incizate sau excizate următoarele motive apotropaic-decorative: funia răsucită, dintele de lup, pomul vieții, rozeta cu 6 colțuri, crucea celtică, crucea creștină, motive zoomorfe (cerbul, păsări), diverse motive fitomorfe (flori, frunze de stejar, pomul vieții sub forma elenistică a glastrei cu flori, dar și sub forma tiparului traco-dacic cât și a celui iranien), motive astrale (semiluna, rozeta solară încadrată de dinții de lup).

Fig. 2 – Funia răsucită și motive avimorfe circumscrie unui pom al vieții de factură iranienă

¹⁴³Francisc Nistor, *Poarta maramureșeană*, Ed. Sport-Turism, București, 1977, p. 13

Fig. 3 – Detaliu porțiță: pomul vieții sub forma glastrei cu flori, dinții de lup, crucea creștină, rozete solare, motive fitomorfe

Fig. 4 – Figurină antropomorfă, funia

Fig. 5 – Dinții de lup, rozetă solară, răsucită, motive fitomorfe

reparația muchiei stâlpului cu cepuri

Ca o particularitate în satul Breb, la nivelul simbolisticii cu care meșterii au împodobit porțile identificate și studiate de noi în teren, putem să afirmăm că există un tipar de incizii fine care au fost efectuate pe stâlpi. Nu toate porțile sunt decorate cu funia răsucită puternic ieșită în relief sau excizată, cum suntem obișnuiți la porțile

maramureșene „clasice”. De asemenea nu există un model sau tipar mai generalizat de poartă, fapt ce ar fi fost o consecință a faptului că fuseseră construite de același meșter. În ceea ce privește creatorii porților maramureșene, și implicit și cei din Breb, menționăm că *„autorii porților de lemn sunt fie meșteri specializați, fie țărani care se ocupă ocazional de această meserie, dar mai pricepuți în arta cioplitului” meșteri pă sama lor”, fie membrii familiei. Meșterii au învățat fie singuri, fie au preluat meseria pe linia neamului sau au așinități în acest domeniu”*¹⁴⁴.

Fig. 6 – Detaliu poartă nouă din Breb, anul construcției 2017

Există o singură poartă nouă în localitatea Breb, construită în anul 2017. Este o poartă mare, pe 5 stâlpi, foarte elaborată și bine lucrată de către meșterul Sima Ion, respectând tiparul tradițional al unei porți maramureșene, atât arhitectural cât și ornamental. În figura 6 am prezentat detalii legate de stâlpii și pragul de sus al porții, respectiv chitușii. Distingem astfel inscripționat numele proprietarului OANEA VASILE, și ANUL 2017, motivul funiei răsucite, pomul vieții traco-dacic, furca, colacul, crucea celtică, discuri solare semi-

¹⁴⁴Sorin-Alin Kosinszki, Mirela Ana Barz, Nicoleta Nemeș, *op. cit.*, p. 8

circulare și dinții de lup. Poarta de la ansamblul „Sf. Arhangheli Mihailși Gavril” și casa parohială ortodoxă

De asemenea menționăm Ansamblul Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril care include biserica de lemn construită în 1626, cu cel maivechi turn de lemn din România, din anul 1531, edificiu ce a fost adus aici din cătunul vecin, Copăciș, între timp dispărut. Intrarea în curtea bisericii se face printr-o superbă poartă maramureșeană, construită pe trei stâlpi, datată 1964.

Fig. 7.a – Poartă maramureșeană, construită pe trei stâlpi, 1964, la intrarea în ansamblul bisericesc „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril” din Breb și Casa Parohială Ortodoxă (Fotografie realizată în anul construcției, se află în colecțiile foto ale Muzeului Maramureșan).

Această poartă are pe fruntar inscripția: DUMNEZEU ESTE IUBIRE, pe lângă aceasta fiind bogat decorat cu motive astrale, geometrice și crucea celtică (Fig. 7.b), iar pe pragul de sus al porțiței apare inscripția: ISHS, NIKA, A.D. 1964.

Fig. 7.b – Inscripția și ornamentica de pe fruntar.

Stâlpii sunt construiți din lemn de stejar iar aripile porții și porțiței din lemn de esență moale (molid). Ornamentica porții este constituită din: funia răsucită care se constituie în pomul vieții cu cruce celtică sau colac și trident sau furcă, dinții de lup pe margine, motive solare, pe aripile porții și ale porțiței sunt traforate motive creștine – crucea celtică. Nu are realizată fundătură la porțiță. (Fig. 7.a) În prezent poarta nu se află într-o stare bună de conservare, acest lucru datorându-se în principal acoperișului degradat. Poarta necesită înlocuirea acoperișului (hăizașului) cu draniță nouă, conservarea stâlpilor, și înlocuirea aripilor porții și a porțiței (Fig. 7.c).

Fig. 7.c – Poartă maramureșeană, construită pe trei stâlpi, 1964, la intrarea în ansamblul bisericesc, „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril” din Breb și Casa Parohială Ortodoxă. (Foto: Sorin Kosinski, 2018, © Muzeul Maramureșan)

Perspective

Din punct de vedere istoric și etnografic, poarta maramureșeană poate fi privită ca și un simbol identitar al statutului social al nemeșilor (mica nobilime țărănească) și ca o dovadă, încă vie a priceperii meșterilor, ce răzbate peste veacuri. Poarta maramureșeană a devenit un brand etnografic pentru acest teritoriu: zona etnografică Maramureș, satul Breb înscriindu-se și el tot în acest tipar.

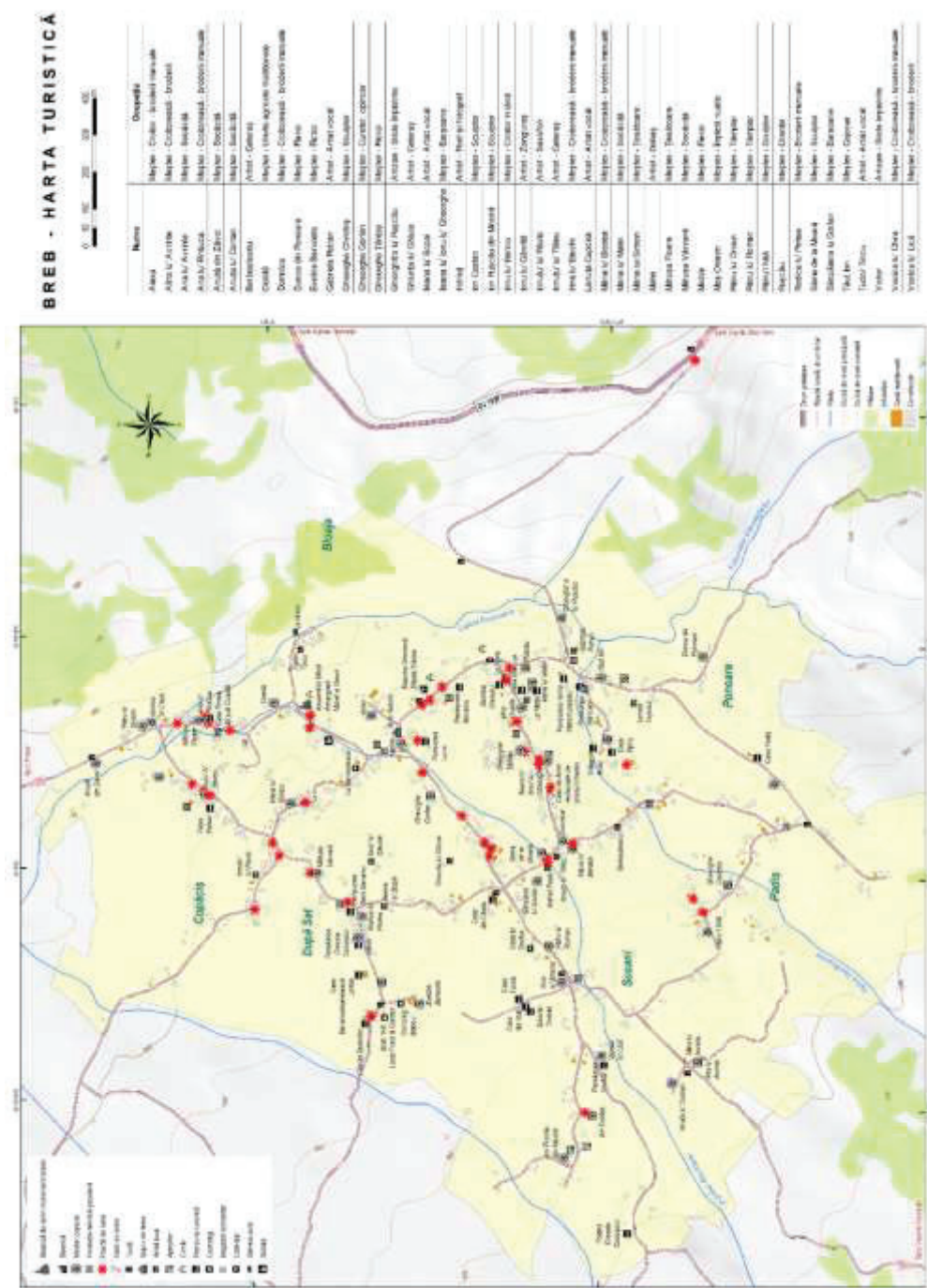
După aprecieril enoastre, perspectiva păstrării lor *in situ*, cât și construirea de porți noi veritabile, în prezent și pe viitor, este una bună și este bazată pe mai mulți factori ce țin de gradul de educație, posibilitățile financiare ale localnicilor care doresc să își construiască o poartă, dar și de evoluția fenomenului turistic din localitate.

În această secțiune a studiului nostru, vom trece în revistă câteva aspecte ale etno-turismului din localitatea Breb, tocmai pentru a evidenția rolul pozitiv pe care noi considerăm că îl va avea dezvoltarea turistică, în păstrarea arhitecturii tradiționale, a porților de lemn.

La capitolul infrastructură, localitatea are în prezent 16 structuri de primire turistică, sub formă de pensiuni, case de oaspețisau camping. În sat se găsesc încă un număr de 32 meșteri populari, din cele mai diverse domenii ale vieții rurale, fiecare aducându-și aportul ca și: tâmplar, socăciță, fierar, croitor, sculptor în lemn, curelar, opincar, țesătoare, dar și ca meșteri de dranițe, unelte agricole tradiționale (furci, coase, greble etc.), de împletit nuiete, de brodat și de "împistrit" sticle. Există și 8 artiști locali (ceteraș, artist vocal, dobaș, zongoraș dar și saxofonist). Toate aceste informații le prezentăm sintetizate cartografic în Figura nr. 8. – Breb – Harta turistică.

În contextul unei civilizații tot mai galopante, dominată de noi letehnologii, devine imperativă întoarcerea la natura primordială, iar satul Breb poate să ofere acest lucru, pornind de la cadrul natural, dominat de versantul nordic al Munților Gutâi, cu Creasta Cocoșului, și până la păstrarea tradițiilor ce țin de zestrea etnografică cu specific maramureșean.

Fig. 8 – *Breb – harta turistică*

Mai presus de toate, turiștii zilelor noastre sunt din ce în ce mai informați, ei căutând autenticul în zonele de destinație în care se deplasează pentru creare și recuperare fizico-psihică. Valorificarea turistică a patrimoniului etnografic reprezentat de porți lemaramureșene din Breb poate să își aducă portul la păstrarea acestor monumente de arhitectură populară pentru generații viitoare.

Concluzii

Deși este o localitate izolată și mică, cu doar 1098 locuitori, conform ultimului recensământ, Brebul a reușit, datorită resurselor naturale și etnografice de care dispune, să se dezvolte foarte bine din punct de vedere turistic. Investitorii locali dar și cei veniți din afara localității au căutat să păstreze și să valorifice patrimoniul etnografic dat de prezența porților maramureșene, a caselor vechi, a ulițelor ancestrale și a obiceiurilor păstrate cu sfințenie de localnici, de prezența meșterilor locali, a artiștilor.

Ca și activități implementate prin intermediul proiectului, s-a realizat și promovarea unui meșter local de porți din Breb, PetricIoan, care a fost implicat într-un workshop interactiv de cioplit în lemn cu studenții de la Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Geografie, Extensia SighetuMarmației, și cu elevi ai școlilor sighetene, într-un eveniment de amploare cu sute de participanți. Prin acest aspect educativ s-a încercat ridicarea gradului de conștientizare în rândul populației tinere, legat de importanța păstrării porților tradiționale din Maramureș, de frumusețea acestora și a meșteșugului în sine.

Bibliografie

Francisc Nistor, *Poarta maramureșeană*, Ed. Sport - Turism, București, 1977

Mihai Dăncuș, George Cristea, *Maramureș un muzeu viu în centrul Europei*, Ed. Fundația Culturală Română, 2000

Sorin - Alin Kosinszki, Mirela Ana Barz, Nicoleta Nemeș, *poARTA MARAMUREȘEANĂ*, Ed. AskaGrafika, 2018

ISTORIE

*Imagine din Sighet, mijlocul anilor '30 ai veacului trecut,
Colecția Pipaș Nicolae, nr. inv. 10359*

Situația socială a Maramureșului în 1945

Dr. Livia ARDELEAN

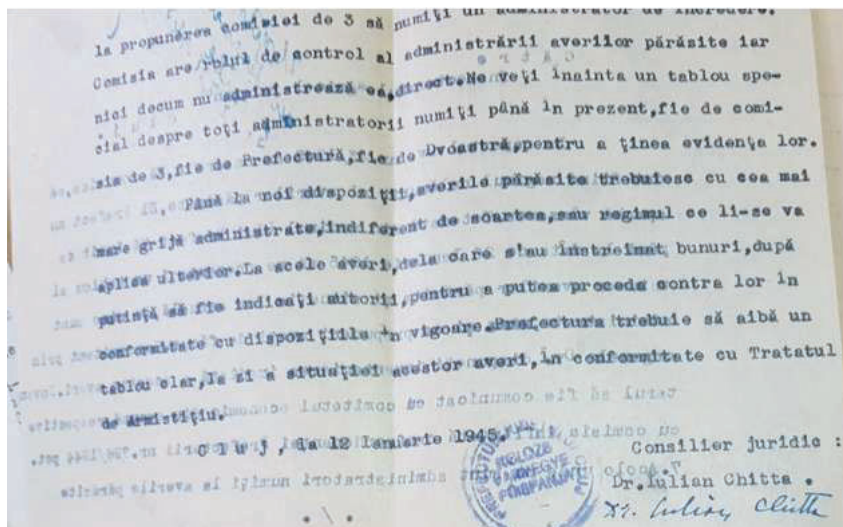
Consilier superior, Serviciul Județean Cluj
al Arhivelor Naționale

După 6 martie 1945, în timpul guvernului Petru Groza, conducerea județelor a fost asigurată de comuniști și de simpatizanții acestora, fiind tot mai evidentă schimbarea din administrație a primarilor și a celorlalți funcționari ”fără convingeri comuniste”. Din punct de vedere a organizării administrative, legile românești s-au extins și asupra Ardealului de Nord, realipit României, prin prevederile Decretului lege nr. 260 din 1945¹⁴⁵. Astfel Maramureșul a revenit la organizarea administrativă din perioada interbelică. Până la desființarea instituției prefectului (1947) administrația românească s-a desfășurat cu imixtiune sovietică. În Maramureș a fost numit prefect un jurist eminent, dr. Iulian Chitta, și acesta a funcționat în acest post în perioada 11 aprilie 1945 – 28 februarie 1946. În ceea ce privește prezența lui în Maramureș o prezentare corespunzătoare a personalității acestuia a fost făcută de Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale¹⁴⁶. *S-a născu tîn 20 mai 1914 la Rusu de Jos (Bistrița Năsăud) și a decedat în 4 octombrie 1985 la Cluj Napoca. A fost fiul lui Iulian Chitta, preot greco-catolic, decedat în condiții misterioase (probabil asasinat de Securitate) și al Elenei (născută Todoran). A fost căsătorit cu Elena Dascăl, cu care a avut 4 copii. A studiat la Liceul „Gheorghe Barițiu” din Cluj, respectiv la Facultatea de Drept din cadrul Universității Cluj. A fost avocat la Cluj, la Sighetu-Marmației, a militat împotriva comunismului, a apărut în cadrul a numeroase procese de răsunet problema preoților greco-catolici, ceea ce i-a deranjat pe comuniști. A susținut voința*

¹⁴⁵Decretul-lege nr. 260/1945 privitor la legislația aplicabilă în Transilvania de Nord, precum și la drepturile dobândite în acest teritoriu, în timpul ocupației ungare, publicat în Monitorul Oficial, partea I, nr. 78 din 4 aprilie 1945

¹⁴⁶„Prefecții Maramureșului 1919 – 2019”, volum publicat de Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, în colaborare cu Prefectura Județului Maramureș, Baia Mare 2019, coordonatori Klara Guseth și Vasile Moldovan

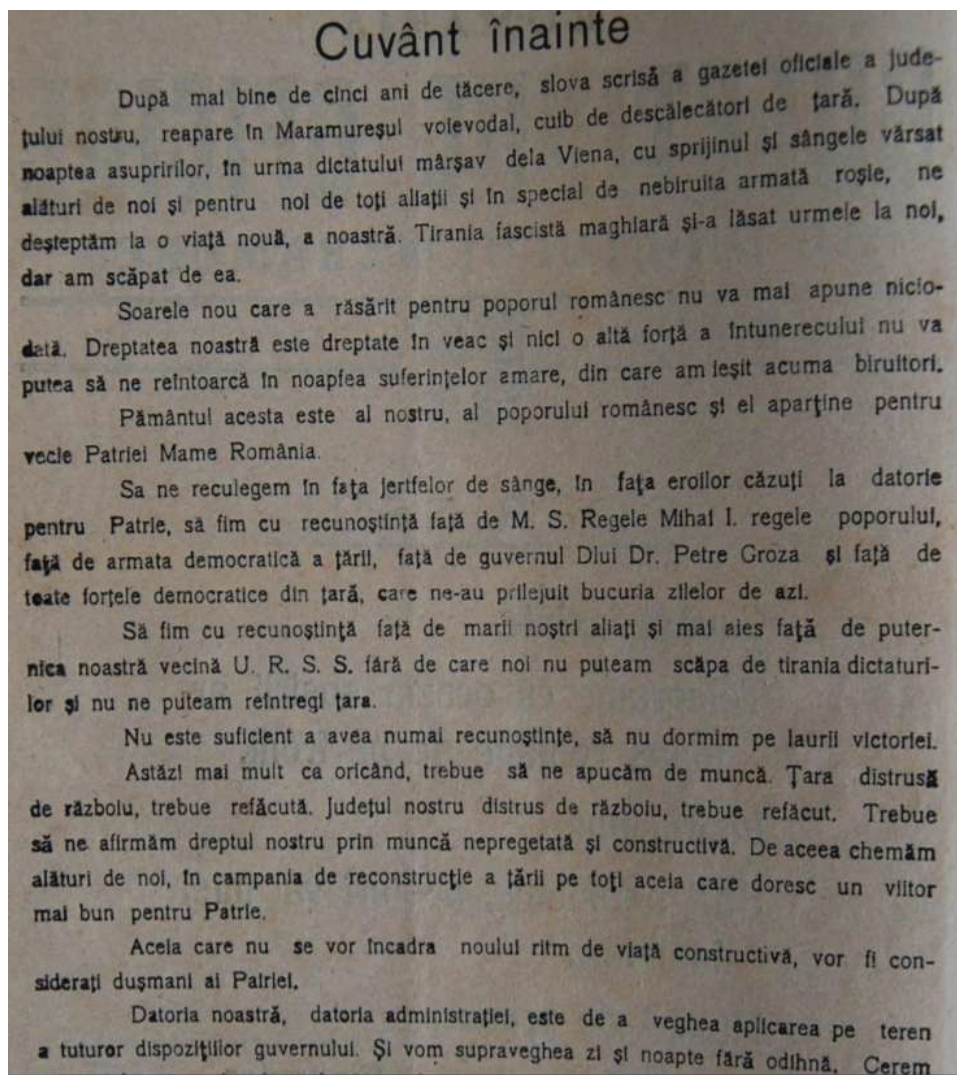
maramureșenilor de a trăi în România sub autoritatea statului român. A fost arestat de comuniști în 26 decembrie 1948, condamnat la 10 ani de închisoare, închis la Aiud, Gherla, la Canal și minele de plumb Baia Sprie, unde s-a accidentat grav. A fost eliberat din închisoare în 9 martie 1957, dar i s-a fixat domiciliu obligatoriu în Bărağan. S-a întors acasă în 25 martie 1959. Și-a găsit foarte greu un serviciu, a fost zidar, arhivar, administrator și apoi economist. A fost numit în funcția de prefect prin Înalt Decret Regal nr. 1095 din 11 aprilie 1945, de guvernul Petru Groza.¹⁹¹ În calitate de prefect al județului Maramureș a criticat vandalismele practice de soldații sovietici. În timpul mandatului său de prefect a întocmit un memoriu (care a fost aprobat) pe care l-a înaintat ministerului de resort, în cuprinsul căruia solicita aprobarea întoarcerii în Maramureș a lui Vasile Kindriș (expulzat de administrația maghiară în anul 1940 și repartizat în 1945 ca funcționar guvernamental la Hunedoara), datorită lipsei funcționarilor români. Lui dr. Iulian Chitta i-a încetat funcția de prefect la 28 februarie 1946, prin Decretul Regal 674.

Înainte de numirea lui ca Prefect al Maramureșului Dr. Iulian Chitta a fost juristul șef al Prefecturii Cluj, de unde a fost transferat în interes de serviciu în nordul țării. În această calitate a participat la pregătirea legii Reformei agrare, în 12 ianuarie 1945, semnând ordinul de constituire a Comisiei agrare de control a averilor părăsite, care trebuiau protejate și asigurate. Trebuiau numiți administratori pentru

administrare, trebuiau făcute rapoarte despre bunurile înstrăinate ilegal, pentru eludarea viitoarei legi de Reformă agrară¹⁴⁷.

Dr. Iulian Chitta, numit prefect al Maramureșului în anul 1945 a

preluat o situație aproape imposibilă. Administrația era la pământ. o parte a funcționarilor de dinainte de 1940 erau încă în refugiu, multe posturi nu erau ocupate.

La cererea Inspectoratului general administrativ, circumscripția III Cluj, prefectul a înaintat în Iulie 1945 o situație

¹⁴⁷Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, fond Prefectura Județului Cluj, nr. 734/1945

completă a realităților din Maramureș în legătură cu situația administrației locale, situație care trebuia înaintată și Ministerului Afacerilor Interne, sintetizată în 12 puncte, referitoare la dezvoltarea socială, politică, ordinea publică, starea de spirit, aprovizionarea, economia, comerțul, industria, transportul, agricultura, aparatul administrativ, situația sanitară, învățământ, cultură, situația financiară¹⁴⁸.

Conform Raportului județului Maramureș avea o suprafață de 1606.283 jughere cadastrale, majoritatea fiind reprezentată de păduri - 315.510 jughere. Urmau fânețele -178866 jughere fânaț, 66.023 jughere arător , 36635 jughere teren neproductiv și doar 9349 jughere livezi.

Conform Recensământului din 1 Ianuarie 1945 populația județului se ridica la 135.013 locuitori, din care majoritatea - (99796) erau români, 23790 erau ruteni, 9174 erau maghiari, 1416 erau germani, 464 erau evrei, 120 erau slovaci, 183 erau țigani, 70 erau de alte naționalități. În ceea ce privește sexul locuitorilor, femeile îi întreceau pe bărbați, lucru normal după război, ele fiind în număr de 70571, iar bărbații doar 64442. Majoritatea locuitorilor aveau vârste cuprinse între 19-50 de ani, 54935, iar peste 50 de ani erau 19881. Aceștia erau întrecuți doar de copiii de 0-6 ani - 23858.

Numărul caselor de locuit din județ se ridica la 37081.

În ceea ce privește organizarea administrativă, Maramureșul era împărțit în 4 plăși și 1 oraș reședință de județ. În cele 4 plăși erau 59 comune rurale, și anume, Plasa Sighet-13, Plasa Șugatag 20, Plasa Iza Dragomirești-13, Plasa Vișeu de Sus-13. Județul a fost încadrat în administrația administrativă românească în 9 aprilie 1945, iar de la preluarea conducerii județului prefectul a încercat să organizeze administrația locală, de care depindea avansul economic și social al zonei. Administrația s-a putut reorganiza doar în 30 Iunie 1945, când a avut loc verificarea personalului administrativ aflat în serviciu și s-a făcut reangajarea acestuia. Datorită situației excepționale din

¹⁴⁸Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, Fond Cabinet Subprefect, nr. 3554/1945. Documentul ne-a fost pus la dispoziția cu amabilitate de dr. Klara Guseth, Șef Serviciu, căreia îi mulțumim încă odată în mod călduros

Maramureș, acesta a fost trecut din județ de categoria a II-a în cel de categoria I-a, cu obligația pentru Prefectură de a completa cu personal doar în număr necesar, nu prea mult. S-a refăcut organigrama, care a fost trimisă Ministerului Afacerilor Interne. Și la Instituția Prefecturii erau probleme mari cu personalul, s-a cerut retrimiteră la posturile din 1940 a funcționarilor administrativi refugiați în țară. Era nevoie de pretori în Plasa Vișeu de Sus, Iza, Dragomirești, Ocna Șugatag, pentru a face față necesităților din serviciul aprovizionării, biroul de inventariere a bunurilor inamice, nou înființat, oficiul economic județean.

Prefectul a cerut ministerului să repartizeze 4 pretori în Maramureș, (dr. Vasile Kindriș, dr. Vasile Cherebețiu, dr. Gotcu Grigore, Crețu Ioan, din care doar Vasile Kindriș, funcționar în Hunedoara, a fost acceptat, dar nici el nu a revenit încă în județ, prefectul accentuând asupra urgenței demersului.

În 15 iunie 1945, Ministerul a repartizat 4 notari în Maramureș, pentru reorganizarea administrației locale, Popescu Constantin din Dîmbovița, Oros Gheorghe din Vlașca, Bucșe Emil din Brăila, Andreescu Constantin din Vîlcea, dar care nu au ajuns în Maramureș, cerându-se insistent trimiterea lor, dar demersurile erau fără succes, în 16 iulie 1945 prefectul a cerut insistent transferarea altor 7 notari comunali în Maramureș pentru reorganizarea administrației rurale, care, împreună cu notarii locali ar fi făcut un total de 32 notari români, pentru cele 59 comune rurale. Totodată prefectul cerea și repartizarea unui inginer specialist în construcții de drumuri și poduri, 2 subingineri sau conductori tehnici, minimul necesar pentru funcționarea serviciului.

Descriind Maramureșul prefectul afirma că acesta era un județ de munte, izolat de țară, fără mijloace de comunicare, ceea ce îngreuna alipirea reală economică la țară. Era un județ înfometat, populația trăia greu, era necesară ridicarea nivelului social. Cel mai mult a suferit populația de pe Valea Vișeuului, care a fost evacuată în 1944, fiind în zona fortificațiilor la frontieră. În comuna Moisei au fost arse 248 case, în comuna Borșa, Vișeu de Sus, Vișeu de Mijloc, Leordina, Petrova au fost arse multe case, gospodării țărănești

distruse¹⁴⁹. Populația avea încredere în muncă și în ajutorul patriei mamă, care va ajuta acest colț de țară românească, credincioasă.

Populația din Sighet era în stare grea. Erau 8 spitale militare cu mai multe zeci de mii de răniți. Aceste spitale erau găzduite în instituțiile publice, școli, internate, peste 600 case particulare. Aici urma să fie adus în plus și un centru de adunare pentru repatrierea cetățenilor sovietici cu 30000 oameni. Pentru cantonamentul lor trebuia evacuată o mare parte a orașului, obligând populația civilă să locuiască câte 4-5 familii într-o casă. În Sighet era un lagăr de prizonieri cu 40-50000 oameni, mai multe unități și comandamente militare. În mod normal orașul avea 30000 locuitori, dar acum erau peste 100000 oameni, lucru ce îngreuna viața socială și condițiile de trai în oraș, aprovizionarea acestor oameni căzând în sarcina orașului și a județului.

Fabricile, instalațiile industriale au fost distruse în timpul războiului, exploatarea de pădure erau oprite complet. Mare parte din populația județului, 60000 oameni, nu aveau angajamente definitive de muncă. Populația trăia din vânzarea de sare și lucrări ocazionale. Migrația zilnică a sute de țărani, care plecau cu trenuri militare, căruțe sau pe jos, în regiuni de câmpie, transportând pe spate 50-60 kg. sare și aducând alimente pentru hrana familiei lor. Maramureșul trebuia să contribuie și cu colectări de vite, furaje, zarzavaturi și alte alimente pentru livrările ce se făceau în contul art. 10-11 din Convenția de armistițiu, lucru ce îngreuna și mai tare situația.

Prefectul cerea ca cei din Cluj să prezinte Guvernului situația excepțională a Maramureșului, cerând ca acest județ înfometat să fie scutit de rechiziție, să fie ajutat cu alimente, cereale, îmbrăcăminte, încălțăminte, medicamente, crearea de locuri de muncă.

Situația politică

La reorganizarea pe baza principiilor democratice a vieții Maramureșului, din toate punctele de vedere, de comun acord cu toate grupările politice și Frontul Național Democratic, organizația locală, autoritățile colaborau să pună în practică programul Guvernului. La Prefectură a fost organizat Consiliul Politic Consultativ, compus din

¹⁴⁹ În 14 octombrie 1944 a avut loc masacrul de la Moisei

reprezentanții tuturor partidelor politice, ce funcționa începând din 29 mai 1945, cu ședințe săptămânale, asigurând legătura Prefectului cu populația județului și ajutând Prefectul, ca organ de consultare și expresie a concentrării forțelor democratice din județ.

Raportul prezintă faptul că Reforma agrară a împroprietărit pe toți locuitorii din Maramureș, indiferent de naționalitate, ceea ce a liniștit puțin spiritele din județ, *văzând că actualul regim democratic sprijină fără deosebire de neam, religie, clasa muncitoare și țărănimea.*

Începând cu luna ianuarie în satele ucrainene s-a manifestat dorința ca și Maramureșul românesc să fie alipit la Rusia Subcarpatică. În perioada Februarie - 8 Aprilie 1945 conducătorii populației ucrainene au pus stăpânire pe administrația Maramureșului românesc de la sud de Tisa, și tendința s-a intensificat din nou după încorporarea în U.R.S.S. a Rusiei Subcarpatice. Pe Primăria din Rona de Sus s-a arborat steagul cu inscripția **Trăiască unirea Maramureșului cu Rusia Sovietică.** Tot aici populația ruteană, în special voluntarii dobrovolți întorși acasă, foști membri ai armatei roșii, cauzau probleme Oficiului poștal român. Locuitorii nu ascultau sfaturile primite de la administrația românească, au devastat pădurile statului, în general în acea Înparaleleastă comună era tendința de nerecunoaștere a autorității statului român. Această situație îi neliniștea pe cei 100000 locuitori români.

În paralele continuau să lucreze Comisiile de triere și epurație, care aveau sarcina curățării de elementele reacționare, fasciste. Nu s-a pus în practică dispozițiile date de guvern, privind obligarea cetățenilor străini de a părăsi țara și a se întoarce în țările de origine, punerea în aplicare a dispoziției fiind amânată, făcându-se doar evidența persoanelor ce cădeau sub incidența prevederii.

În ceea ce privește ordinea publică aceasta s-a îmbunătățit după sosirea în județ a Batalionului de grăniceri și Legiunii de jandarmi, și după reorganizarea Poliției orașului Sighet. Granița către fosta Cehoslovacie, în acel moment către Rusia Subcarpatică, a fost închisă, au fost instalate posturi de grăniceri de-a lungul ei, și posturi de pază la toate punctele de trecere. La granița cu Polonia situația era mai

complicată, aici nu au fost instalați grăniceri, fiind semnalate atacuri și răpiri de păstori și vite, duși cu forța în Polonia, lucruri raportate către Ministerul Afacerilor Interne și Comisiei aliate de control.

În acel moment era în plină desfășurare organizarea Jandarmeriei, instalarea posturilor și secțiilor de jandarmi. La sate jandarmii erau ajutați de gărzile comunale, lucru absolut necesar deoarece în cele 59 comune erau doar 14 posturi de jandarmi, cu un efectiv mic. Bani pentru plata Jandarmeriei și Poliției Populare urmau să fie puse la dispoziție de Ministerul Afacerilor Interne, iar aceste instituții au fost desființate după apariția Poliției și Jandarmeriei de stat.

Starea de spirit a populației a fost apreciată ca fiind una de neliniște și îngrijorare, populația așteptând măsuri de îmbunătățire a vieții. Locuitorii din Sighet, erau situați la punctul de debarcare, îmbarcare, staționare a trupelor sovietice, gara Sighet fiind punct de legătură între linia ferată care are legătură cu centrul Europei și linia ferată largă sovietică. Prefectul cerea insistent decongestionarea situației, proporțional cu capacitatea orașului de cantonare, în caz contrar fiind nevoit să evacueze în parte sau total locuitorii orașului.

Pentru aprovizionarea județului cu bunuri de larg consum Prefectul a înaintat un raport Ministerului Afacerilor Interne, Subsecretariatului de Stat al Aprovizionării. Datorită lipsei alimentelor județul înfometat trebuia aprovizionat cu 200 vagoane de cereale, 10 vagoane, zahăr, 14 vagoane ulei și untură de porc. Se cerea aprovizionarea cu bumbac, îmbrăcăminte, încălțăminte, pe ruta Satu Mare - Negrești - Baia Mare, de unde urmau a fi transportate cu camioanele, transportul prin Rusia Subcarpatică fiind foarte periculos, neputându-se folosi traseul Kiralyhaza, Hust, Teceu, Slatina. Județul Maramureș cerea să fie legat cu țara prin cale ferată, prin terminarea căii ferate normale pe traseul Salva – Săcel - Moisei, care se putea lega cu calea ferată din Valea Vișeuului și Prefectul cerea să fie trimiși ingineri C.F.R. pentru a face proiecte la fața locului.

Economia, comerțul, industria

Din cauza transporturilor comerțul era imposibil de practicat. Se practica doar un mic comerț local cu sare, lemne, alimente.

Industria nu funcționa, nici exploatarea lemnului, din cauza lipsei capitalului și investițiilor. Prefectul solicita Direcției Generale C.A.P.S. să pornească exploatarea forestieră, care să-i aducă în câmpul muncii pe muncitorii forestieri, aflați de peste 1 an de zile fără locuri de muncă și surse de hrană. Revenirea la exploatarea pădurilor ar urma să aducă o sursă de venit pentru 60-80000 suflete. În păduri erau lemne exploatare de 2 ani, care în cazul în care nu erau scoase din pădure, urmau să putrezească pe loc și să aducă pagube industriei. Doar în Plasa Vișeu erau tăiate 70000 mc. lemn de construcție de molid și peste 60000 mc. lemn de foc. Lemnele ar putea fi puse în circulație dacă s-ar repune în funcțiune calea ferată normală de pe Valea Vișeului, pe distanța Borșa - Valea Vișeului, precum și liniile ferate înguste ale C.A.P.S.-ului de pe Vaser, Valea Râului, pe o distanță de 43 km. Pe hotarul comunei Vișeu de Sus, precum și linia ferată îngustă de la C.F.R. Leordina, până dincolo de Poienile de sub Munte. Se cerea trimiterea de ingineri de la București pentru a face propunerile necesare pentru reconstrucția liniilor. În plasa Vișeu pot fi predate mari cantități de lemn către U.R.S.S. cam 80000 mc., în contul Convenției de armistițiu.

Situația sanitară

Era coordonată de medicul șef al județului, care coordona 18 circumscripții medicale, din care doar puține erau ocupate cu titulari, Poienile de Sub Munte, Vișeu de Sus, Dragomirești, Rozavlea, Bârsana, Ocna Șugatag, Petrova, Borșa, Câmpulung la Tisa. Ministerul Sănătății a completat posturile însă cei numiți nu s-au prezentat la post. În județ era 13 agenți sanitari, în sate erau 51 moașe. Erau 11 dispensare, dar doar 6 erau în funcțiune, 5 erau în reparații. Erau 4 spitale de izolare pentru bolnavii de tifos exantematic în Borșa, Petrova, Poienile de Sub Munte, Ocna Șugatag. În județ au fost puse în funcțiune băile populare din Borșa, Petrova, Bârsana, Ocna Șugatag și Coștiui. În Borșa și Moisei mai funcționau 2 echipe medicale trimise de Minister, iar în comunele Borșa, Petrova, Bârsana lucrau echipe de la Crucea Roșie. În județ erau 4 etuve fixe și 11 cuptoare de deparazitare, 2 băi japoneze. Erau 3 farmacii în satele Ocna Șugatag, Dragomirești, Vișeu de Sus.

Au fost înregistrate cazuri de febră tifoidă - câte 1 caz în Dragomirești și Câmpulung la Tisa. Tifosul exantematic era răspândit, fiind înregistrate câte 13 cazuri în Borșa, Moisei și 2 în Vișeu de Sus, (în momentul întocmirii raportului).

În ceea ce privește spitalele Sighetul avea unul cu 250 paturi, cu secții de medicină internă, chirurgie, dermatologie, ginecologie, radiologie. Era și un spital pentru alienați mintal, cu 350 paturi. Spitalul epidemic al orașului era ocupat de armata sovietică. În rest era un singur spital cu 30 de paturi în Vișeu de Sus. Prefectul cerea trimiterea de urgență de medici și personal auxiliar, completarea statelor de funcții cu alte posturi, trimiterea de către Ministerul Sănătății de material, mobilier și instrumentar pentru 18 dispensare, la fel trimiterea de săpun, ulei, oțet, mașini de tuns, piepteni, petrol, alifii pentru râie, cuptoare de dezinfecție.

Învățământul primar

Se cerea reorganizarea lui, cu sprijin central, se cerea revenirea învățătorilor refugiați, la posturile avute înainte de 1940, se cerea ajutor de 100000000 lei pentru refacerea școlilor distruse de război, precum și să se trimită manuale școlare pentru 400000 copii, se cerea înființarea de biblioteci școlare, publice, pedagogice, înființarea de ateliere de lucru în 20 centre practice, să se dea veselă pentru 60 cantine școlare, să se trimită încălțăminte - opinci pentru 20000 copii, pentru ca aceștia să meargă la școală iarna.

Situația drumurilor

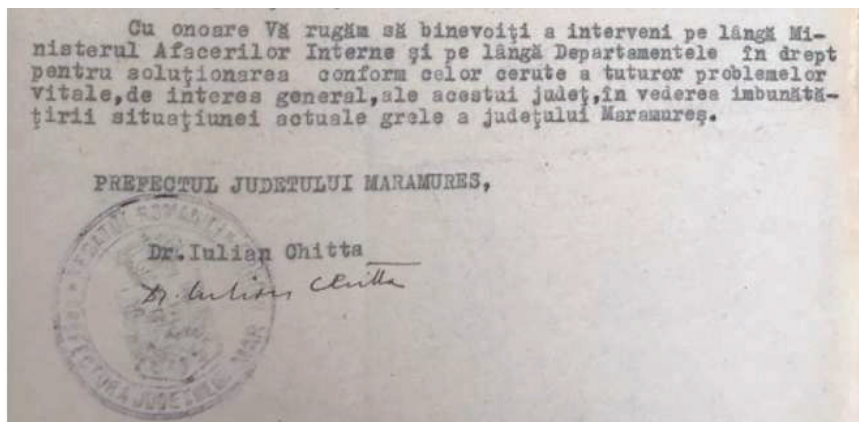
În 1944, în retragere trupele germane au bombardat și distrus drumurile, căile ferate, lucru care a dus la mari pagube pentru județ. Peste 100 poduri erau în ruine, din care 13 erau poduri de fier cu deschidere de 30 m. Podurile erau căzute în apă, sfărâmate în bucăți de diferite mărimi. Populația județului, prin prestație publică, fără fonduri, fără material, a pus în funcțiune trecerile, făcând poduri provizorii, care erau însă instabile, mai ales în timpul ploilor. Se cerea trimiterea de specialiști în Maramureș, care nu au ajuns încă. Se cerea refacerea de urgență a drumurilor naționale, mai ales a drumului de la Sighet la Satu Mare, peste Huta, a drumului Sighet-Borșa, distrus pe

Hera, aici erau distruse podurile, circulația fiind imposibilă, plasa Vișeu de Sus fiind complet izolată de restul județului. La fel erau distruse podurile pe Gutin, legătura cu Baia Mare fiind imposibilă. Se cerea înființarea a câte 2 curse pe direcția Sighet - Baia Mare, Sighet - Satu Mare, cu autobuze C.F.R. precum și o cursă Sighet - Bistrița, pentru a face legătura cu Bistrița.

Situația financiară a județului

Nu era una deosebit de bună, la început cheltuielile curente au fost asigurate din fondul comun, neordonanțate, din necesarul de 170.000.000 lei, Ministerul a acceptat doar 120.000.000. lei, și a trimis cca 20.000.000.lei, motiv pentru care administrația suferea. Nu erau întocmite bugetele locale, neexistând pretori să o facă, nu existau imprimate românești, care doar acum au început a fi tipărite.

Analizând Raportul Prefectului Dr. Iulian Chitta, care ne oferă informații certe despre situația socială, economică a Maramureșului după cel de-al doilea război mondial și ne introduce în imaginea

epocii, coroborat cu alte informații documentare, suntem din nou în situația de a afirma necesitatea studierii temeinice a tuturor epocilor și evenimentelor istorice, precum și a publicării tuturor documentelor, mai ales a rapoartelor oficiale. Considerăm că simpla enumerare a evenimentelor politice nu oferă o imagine completă asupra evoluției istorice, de aceea analiza socială ar trebui să capete o importanță mult sporită în demersul de recuperare a istoriei locale.

Biserica greco-catolică românească în timpul național-socialismului (1933-1944)

I

Dr. Ioan BOROICA

Cercetător științific, Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

Biserica greco-catolică românească din timpul național socialismului german (1933-1944) a cunoscut un parcurs ce poate fi delimitat în mai multe perioade. O primă perioadă o reprezintă intervalul de timp de la sfârșitul lunii ianuarie 1933, odată cu numirea ca și cancelar a lui Hitler după ce partidul național socialist a câștigat cel mai mare număr de voturi în urma alegerilor din 1932, și până la ocuparea Transcarpatiei de către trupele maghiare în 17 martie 1939 când au ajuns la granița polonă. O a doua perioadă începe cu data amintită și continuă până în 30 septembrie 1940 când Transilvania de Nord a fost cedată, prin Dictatul de la Viena, Ungariei hortiste. Ultima perioadă durează de arbitrajul de la Viena și până la eliberarea ultimei brazde de pământ din teritoriul Transilvaniei de către armata româno-sovietice la 25 octombrie 1944.

Prezentul studiu își propune urmărirea succintă a unor aspecte semnificative din parcursul istoric al bisericii greco-catolice românești în perioada analizată. Cu toate că i-au fost aduse grave atingeri, mai ales în timpul celui de-al doilea Război Mondial, cultul greco-catolic și-a menținut principalele sale particularități.

Din punctul de vedere al organizării eclesiastice credincioșii greco-catolici din perioada interbelică se găseau în cea mai parte în Transilvania și erau în cea mai mare parte români și un număr mai mic de ruteni (rutenii fiind ucrainenii moderni din Transcarpatia și Bucovina de nord). Având în perioada interbelică vechime de peste două sute de ani greco-catolicii români aparțineau, din punctul de vedere al organizării eclesiastice, Provinciei mitropolitane cu sediul la Blaj. O scurtă incursiune istorică privind evoluția organizării eclesiastice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și a primelor trei decenii ale secolului XX poate fi edificatoare în înțelegerea modului de

organizare și funcționare a provinciei bisericești greco-catolice în perioada național-socialismului.

În anul 1853 se constituia, prin bula papală *Ecclesiam Christi* din 26 noiembrie, Arhiepiscopia și mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș care cuprindea ca episcopii sufragane, pe lângă episcopia de Oradea, și cele două episcopii nou înființate: Episcopia Gherlei prin bula *Ad Apostolicam sede* cu parohii provenite din diecezele de Alba Iulia și Făgăraș și Muncaci precum și episcopia Lugojului prin bula *Ad Apostolicam Ministerium* cu parohiile provenite din dieceza de Blaj. Prin documentul pontifical *Ecclesiam Christi* mitropolia împreună cu episcopiile sufragane devenea provincie mitropolitană „provincie bisericească greco-catolică, unită de limba română, autonomă și independentă de jurisdicția oricărei alte provincii bisericești, atârând ea singură și imediat de Sfântul Scaun apostolic al Romei”.¹⁵⁰ Prin bula papală provincia mitropolitană se statua faptul că autoritatea ecleziastică superioară sinodului provincial era Sfântul Scaun, înlăturând vechea dependență de arhiepiscopatul latin de Strigoniou.¹⁵¹ După unirea din 1918 a Transilvaniei cu Regatul României, Biserica greco-catolică se integrează în structurile României Mari, însă își păstrează în linii mari organizarea și modul de funcționare anterior anului 1918.

După anul 1918 Biserica Română Unită s-a adaptat noii situații create depunând eforturi pentru perfecționarea organizării bisericești. Au existat în epocă propuneri pentru reorganizarea provinciei mitropolitane a cărei sediu să fie mutat la București și organizarea unei episcopii pentru regiunea de nord care s-au concretizat în Congresul organizat cu participarea clerului de la nivelul provinciei mitropolitane din 14-16 mai 1919. În memoriile preoțimii greco-catolice care au precedat anteproiectul de Concordat care au urmat congresului din 1919 erau propuse guvernului român o reorganizare a mitropoliei care să aibă sediul la București precum și două episcopii cu sediul la Cluj pentru români și una la Suceava pentru rutenii uniți

¹⁵⁰ Jean Claude Perisset, „Implicații canonice și ecumenice ale înființării sediului metropolitan de Făgăraș și Alba Iulia” în *Biserica Română Unită cu Roma greco-catolică. Istorie și spiritualitate*, Blaj, 2003, p. 48

¹⁵¹ *Conciliul Provincial al Treilea al Provinciei bisericești greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș ținut la anul 1900*, Tipografia Seminarului Arhidiecezan, Blaj, 1906, p. 74

cu Roma.¹⁵² Prin negocieri ale Sfântului Scaun cu guvernul român au fost remodelate propunerile făcute, astfel că prin Concordatul semnat cu Sfântul Scaun în 10 mai 1927 s-a convenit înființarea unei noi dieceze cu sediul la Baia Mare, în a cărei jurisdicție să fie incluși ucrainenii uniți.

Concordatul ratificat în Parlamentul României în anul 1929 prevedea, printre altele, dreptul de practicare și exercitare liberă și publică pe întreg cuprinsul Regatului României a religiei catolice apostolice de orice rit, dreptul de comunicare a bisericii catolice și greco-catolice de a comunica direct cu Sfântul Scaun, mitropoliții, episcopii și coauditorii sunt numiți de Sfântul Scaun din rândul cetățenilor români conform *cum iure successionis*, după o prealabilă notificare a guvernului pentru a nu exista obiecții politice, iar înainte de preluare a demnității trebuiau să depună jurământ față de rege, Constituție și legile țării. Episcopii își pot exercita funcțiunile ecleziastice și administrative în deplină libertate în conformitate cu disciplina aprobată a Bisericii catolice cu condiția ca instrucțiunile publicate, de interes general, să fie aduse la cunoștința Ministerului Cultelor. Se acordă personalitate și capacitate juridică parohiilor, protopopiatelor, mănăstirilor, capitlurilor catedralelor, abațiilor, episcopiilor, mitropoliilor și a celelalte organizații canonic și legal constituite, se vor putea deschide noi așezăminte monastice numai cu încuviințarea dată în înțelegere de către Sfântul Scaun și Guvernul Român. Episcopii aveau dreptul de a numi preoții după care comunicau decizia luată Ministerul Cultelor, care asigura plata salariilor. Biserica are dreptul de a se îngriji de orice asistență religioasă pentru credincioșii ei în armată, spitale civile și militare, orfeline, școli corecționale, penitenciare ținând cont de regulamentul instituțiilor respective. Are de asemenea dreptul de a înființa și întreține, pe cheltuiala proprie, școli primare și secundare, care vor fi sub dependența episcopilor și sub supravegherea și controlul Ministerului Instrucțiunii Publice, școli care vor avea drept de publicitate.¹⁵³

¹⁵²Cultura Creștină, an IX, 1920, p. 314-315, Octavian Bârlea, *Perspective*, XXIV, 2000, nr. 74, p. 289.

¹⁵³ "Un document. Textul afirmativ a concordatului român încheiat cu Sfântul Scaun al Romei", în *Unirea*, an XXXVII, nr. 45, 5 noiembrie 1927, p. 1-2

Concordatul consacra o reorganizare a Provinciei Bisericești de Alba Iulia și Făgăraș având în componență Mitropolia Blajului cu patru episcopii sufragane: Episcopia Oradea-Mare, Episcopia de Lugoj, Episcopia de Cluj (prin transferarea sediului Episcopiei de Gherla) și o nouă episcopie cu sediul la Baia Mare (textul concordatului prevedea două centre posibile Baia Mare și Sighetu Marmăției). În acest context Sfântul Scaun, prin bula *Solemni Conventione* din 5 iulie 1930, a înființat Episcopia Maramureșului. Episcop a fost numit Dr. Alexandru Rusu, fost rector al Academiei de Teologie din Blaj. Instalarea sa în dieceză s-a făcut la 2 februarie 1931. Acestei episcopii i-au fost încredințați spre pastorație și rutenii din regatul României. Prin aceeași bulă papală, Episcopia de Gherla a fost strămutată la Cluj în anul 1930, purtând de atunci denumirea de Episcopia de Cluj-Gherla fiindu-i rearondată și regiunea din jur din parohiile arhidiecezei de Alba Iulia și Făgăraș. Pentru dotarea acesteia mitropolitul Vasile Suciu, a solicitat Papei Pius XI donarea pentru episcopia strămutată biserica și proprietățile călugărilor minoriți din Cluj. Tot acum se pune problema organizării pastorației credincioșilor greco-catolici din Vechiul Regat, fiind arondați Arhidiecezei de Alba Iulia și Făgăraș fiind creat pentru aceștia un protopopiat. Astfel, prin rearondare, Arhiepiscopia de Alba Iulia și Făgăraș cedează 150 de parohii Episcopiei de Cluj-Gherla.

Arhidieceza număra în anul 1932 în urma rearondării 23 de protopopiate, din care unul este vicariat foraneu, organizare menținută până în anul 1940, având 600 de parohii și 388 de filii, în 1937 erau inventariate 24 de protopopiate din care unul sediul București, cu 15 parohii pentru românii greco-catolici din Vechiul Regat.¹⁵⁴ S-au întreprins demersuri pe lângă Sfântul Scaun pentru înființarea unui vicariat apostolic pentru credincioșii români din Statele Unite ale Americii, fapt care nu s-a realizat în perioada cercetată, parohiile românești greco-catolice depindeau ierarhic de episcopii latini din regiunile unde funcționau. În schimb protopopiatul Bucureștiului

¹⁵⁴ *Șematismul veneratului cler al arhidiecezei greco-catolice a române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1932*, Tipografia Seminarului teologic greco-catolic, Blaj, 1932, p.229 și *Șematismul provinciei mitropolitane române-unite de Alba Iulia și Făgăraș conținând datele până la 10 oct. 1938*, editat de gazeta "Unirea Poporului" de la Blaj, Tipografia Gheorghe Pușcaș Diciosânmartin, 1938

pentru credincioșii din Vechiul Regat al României a fost ridicat la rangul de vicariat apostolic. În 1940 mitropolitul Alexandru Nicolescu a numit pe episcopul Vasile Aftenie ca episcop vicar al Bucureștilor.

După rearondare în 1934 Episcopia Oradei avea 205 parohii cu 48 filii cu biserică și 186 filii fără biserică, cu 9 protopopiate grupate câte trei în trei vicariate foranee.¹⁵⁵

Episcopia Lugojului avea în anul 1938 un număr de 206 parohii, grupate în 10 protopopiate din care două, prin tradiția istorică a organizării ecleziastice a zonei, aveau rang de vicariate.¹⁵⁶

Episcopia Maramureșului nou înființată primește de la episcopia Oradei 31 parohii, 10 parohii de la episcopia de Haidudorogh, 11 parohii de la Episcopia de Muncaci, 11 parohii de la episcopia de Stanislau, în total 239 parohii. Numărul acestora crește astfel că în 1936 noua episcopie avea 251 de parohii și 387 de filii, un număr de 236 biserici de zid și 120 biserici de lemn. Acestea erau organizate în 13 diaconate din care două erau incluse în vicariatul Maramureșului iar alte două țineau de vicariatul special al rutenilor: protopopiatul Ciscarpatin pentru rutenii din Maramureș, Satu Mare și Banat și protopopiatul Bucovinean pentru ucrainenii din Suceava și Bucovina.¹⁵⁷

Se poate constata că în perioada care urmează încheierii Concordatului și care coincide cu perioada național-socialismului german nu a fost una imuabilă, se constată mici reorganizări și regroupări, mai ales la nivel de parohie sau filie. Aceste reorganizări merg și la nivelul ridicării la rang de vicariat episcopal a unor protopopiate, constituindu-se în anul 1937 vicariatul Gherlei.¹⁵⁸

Luând în considerare datele statistice ale recensământul din anul 1930 la nivelul regiunilor cu populație semnificativ greco-catolică rezultă că 31,1% din populația din Transilvania era greco-catolică și 27,8% era ortodoxă, în Crișana-Maramureș 36,8% din populație era

¹⁵⁵ *Șematismul veneratului cler al diecezei române unite de Oradea Mare pe anul 1934*, Tipografia "Scrișul Românesc", Oradea, 1934, p.109

¹⁵⁶ Idem,

¹⁵⁷ *Șematismul veneratului cler al eparhiei greco-catolice a Maramureșului pe anul 1936*, Tipografia "Dacia", Baia Mare, 1936, p.162

¹⁵⁸ *Șematismul eparhiei greco-catolice române de Cluj Gherla pe anul mântuirii 1947*, Tipografia diecezană, Cluj, 1947, p. 65, (în continuare *Șematismul eparhiei greco-catolice române de Cluj Gherla...*)

ortodoxă și 25,2% greco-catolică, iar în Banat 56,1% din populație s-a declarat ortodoxă și 3,6% greco-catolică.¹⁵⁹ Același recensământ oferea date sintetice rezultând că 7,9% din populația României interbelice era de religie-greco-catolică, fiind deservită 1594 preoți și dispunând de 1725 biserici precum și din aproximativ 150 de persoane aparținând clerului superior, respectiv 34 canonici, 75 protopopi și 38 funcționari administrativi în cancelariile mitropoliei și ale episcopiei. Pentru formarea clerului funcționau trei academii teologice.¹⁶⁰

După Dictatul de la Viena, noua situație impusă de divizarea Transilvaniei, în care episcopiile de Maramureș, a fost inclusă în totalitate în regatul Ungarie precum și cea mai mare parte a episcopiilor de Cluj Gherla și Oradea a presupus o nouă rearondare bisericească. Astfel, întrucât protopopiatele Iara și Munții Apuseni și câteva parohii din cele ale Clujului au rămas în regatul României, episcopul Iuliu Hossu a numit temporar un vicar, după cum un vicariat a fost organizat și pentru parohiile din protopopiatele Teaca și Târgu Mureș, aparținătoare arhidiecezei, numind un vicar în persoana protopopului de Târgu Mureș.¹⁶¹

Instituțiile și organismele Provinciei mitropolitane pot fi analizate pe diferite paliere ierarhice. Biserica *sui iuris*, cu o îndelungată deja tradiție sinodală, Biserica Română Unită a organizat cu o anumită ritmicitate sau după necesități sinoade diecezane, electorale și protopopești. Cea mai înaltă formă de manifestare a activității sinodale, *conciliul provincial* nu a fost organizat în această perioadă. *Sinoadele protopopești* erau în perioada studiată cele mai frecvente întruniri locale ale clerului secular de la nivelul unui protopopiat care se țineau anual sau bianual, primăvara și toamna, unde se dezbăteau problemele de administrare curentă a parohiilor, discutarea dispozițiilor circulare episcopale, ale autorităților civile, problemele curente ale clerului. Cu această ocazie se redacta un proces verbal al întrunirii și se susținea câte o conferință cu tematică pastorală-hodegetică și toamna cu tematică catehetică.

¹⁵⁹ Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930, vol. II: *Neam, limbă maternă, religie*, Imprimeria Națională, București 1938, pag. XXVII.

¹⁶⁰ Enciclopedia României, 1938, vol. I, p. 425

¹⁶¹ Șematismul eparhiei greco-catolice române de Cluj Gherla...1947, p.65

Sinoadele eparhiale, cu amploare mai mare, trebuiau organizate anual pentru a se discuta și aduce hotărâri privind adaptarea bisericii la noile situații. Astfel de sinoade au fost organizate în toate diecezele greco-catolice, limitele deciziilor acestora fiind deja în primul sinod provincial ținut în 1872, ca un răspuns adaptativ la provocările din pastorația curentă, respectiv de a alege în caz de vacanță a scaunului episcopal trei persoane din care se va alege viitorul episcop, publicarea hotărârilor sinoadelor provinciale, discutarea problemelor privind educația religioasă a tineretului, uniforma administrare a sacramentelor, probleme pastorale, întocmirea de regulamente și hotărâri disciplinare. Ele s-au desfășurat însă sporadic, exemplificând cu sinodul diecezan desfășurat la Oradea în 14-15 ianuarie 1938.¹⁶²

În 1935 s-a ținut un *sinod electoral* cauzat de moartea mitropolitului Vasile Suciu. Deși era pregătit un regulament adaptat la noua situație în care Biserica Română Unită era integrată în Regatul României corpul episcopal a fost surprins nepregătit. Regulamentul, care prevedea participarea tuturor diecezelor, păstrând arhidiecezei o proporție mai mare în raport cu sufraganii, a fost aprobat provizoriu, urmând revizuirea acestuia după alegerea noului mitropolit. Sinodul, o adevărată paradă a clerului superior (100 electori din care 60 au fost din arhidieceză), s-a desfășurat la 7 mai 1935, fiind ales cu majoritate episcopul Alexandru Nicolescu, numit fiind după notificarea guvernului. După moartea mitropolitului Alexandru Nicolescu în 1941, un al doilea sinod electoral nu a fost posibil, provincia mitropolitană fiind împărțită în urma Arbitrajului de la Viena.

Un alt organ al administrării unitare a problemelor curente ale Bisericii Române Unite a fost *conferința episcopală*, care reunea anual sau mai frecvent toți episcopii provinciei mitropolitane.¹⁶³

Personalul ecleziastic al Provinciei mitropolitane, așa cum a mai fost menționat, se grupa în două categorii, pe de o parte clerul superior: mitropolitul, episcopii sufragani, episcopii auxiliari, vicarii episcopali, canonicii, vicarii foranei și protopopii iar pe de altă parte

¹⁶² Biserica Română Unită. Două sute cinzeci de ani de istorie, Madrid, 1952, p.189; Conciliulu provincialu Primu alu provinciei bisericești greco-catolice Alba-Iulia și Făgărașiu ținutu la anul 1872, Ed. II-a, Blasiu, 1886, p.61, 63 (în continuare *Conciliulu provincialu Primu...*)

¹⁶³ Idem

clerul secular. Atribuțiile fiecărui palier ierarhic sunt codificate în general în codul canonic al Bisericii orientale și de dreptul particular al Provinciei Mitropolitane sintetizate încă din Conciliul provincial întâi din 1872.

Episcopul, în afara calității sale de propovăduitor al Cuvântului lui Dumnezeu, administrarea Sacramentelor, hirotonirea (fiind o taină pe care o poate administra exclusiv episcopul), are obligația și de a asigura pregătirea clerului diecezan în instituții corespunzătoare, de a cenzura literatura ecleziastică, de a consacra spațiile, obiectele și construcțiile liturgice. Poate emite dispoziții cu caracter administrativ și disciplinar, singur sau împreună cu sinodul diecezan, supraveghează integritatea credinței, moralității în dieceză și instituțiile monastice. Efectuează vizitații canonice, este responsabil de administrarea averilor bisericești, judecă cauzele bisericești conform codului canonic, informează periodic Sfântul scaun despre starea diecezei lor. Vicarii generali asistă episcopul având atribuții asemănătoare în materie de administrație bisericească.

Capitulurile catedrale, instituții colegiale preluată după modelul organizatoric latin sunt constituite din canonici capitulari. Ierarhic erau situați imediat după episcop, având rolul de a-l sfătui și ajuta pe acesta în conducerea afacerilor diecezane, de la cele strict spiritual-eleziastice, până la cele administrative, școlare, între care și fondurile și fundațiile publice diecezane. Ei erau cei care făceau legătura între clerul inferior și masa credincioșilor, pe de o parte, și ierarhul, pe de altă parte. În perioada vacanțelor episcopale, canonicii exercitau întreaga putere executivă, cu restricția de a nu face înnoiri și obligația ca în termen de 8 zile să aleagă dintre ei un vicar capitular, necăsătorit. Capitlurile catedrale ale episcopiilor trebuiau să conțină 10 staluri canonice, anume: prepozitul, canonicul lector, canonicul penitențiar, canonicul referendar, canonicul cantor, canonicul custode, canonicul scolastic, canonicul prebendat, canonicul cancelar și canonicul teolog. Unele din aceste oficii puteau să lipsească în anumite capitluri

diecezane. Oficiul de canonic era viager și un stal devenea vacant doar în urma decesului unuia dintre canonici.¹⁶⁴

Consistoriul diecezan sau arhiecezan a devenit în perioada în discuție mai mult un organ administrativ, prezidat de episcop, cu varii atribuții, care cuprindea un număr de asesori consistoriali, canonici și alți preoți numiți de episcop, cu toate că potrivit Conciliul provincial I consistoriilor diecezane se acordau cu preeminență atribuții judecătorești în cauzele bisericești, civile, penale sau matrimoniale.¹⁶⁵

Vicarii foreneii și protopopii erau demnități ecleziastice acordate prin numire de către episcop. Vicarul foraneu este o inovație în administrația bisericească a bisericii greco-catolice, aceștia având în general atribuțiile protopopilor, episcopul putând delega acestuia o parte din puterile sale. Vicariatul care uneori subordona unul sau mai multe protopopiate avea calitatea unei instituții sufragane episcopatului, cu rol receptor, pasiv, ce aplica hotărârile și directivele centrului eparhial în general pentru zonele periferice ale diecezei. De obicei la instalarea acestuia cu solemnitate se emitea o diplomă în care erau prevăzute atribuțiile delegate. În fiecare dieceză exista în funcție de tradiția istorică un număr de astfel de vicariate. Numirea protopopilor, atribut al puterii episcopale, s-a făcut în provincia mitropolitană ținând seama de calitățile intelectuale ale preotului numit protopop și de aptitudinile sale pentru administrația bisericească și viața sa morală. Atribuțiile lor sunt din sfera cura animarum dar și administrative constând, în general, în supravegherea, îndrumarea și controlul activității preoților.¹⁶⁶

În creionarea rolului pe care *preoțimea* greco-catolică unită, română și ruteană, l-a avut în susținerea vieții spirituale, a identității și culturii naționale proprii a fiecărei etnii care au aderat la unire, majoritare sau nu, trebuie avute în vedere cele două dimensiuni ale demnității preoțești: cea eclezială și cea istorică. Din dimensiunea eclezială, adică faptul că ei aparțin unei denominații, care deja la nivelul provinciei mitropolitane are o tradiție și un mod specific de

¹⁶⁴ Nicolae Brânzeu, *Capitlurile catedrale – Notițe despre drepturile și datoriile clericilor*, în „Cultura Creștină”, 1942, nr. 10-12, p. 539, 548.

¹⁶⁵ Nicolae Brânzeu, *Capitlurile catedrale...*, p. 546-547, *Conciliulu provincialu Primu...*, p. 175, 177

¹⁶⁶ *Conciliulu provincialu Primu...*, p. 46,49

organizare, care i-a crescut într-o credință și i-a format într-o disciplină organică, interes pentru abordarea noastră prezintă pe de-o parte, acele aspecte care privesc activitatea în raport cu agresiunea tot mai puternică a curentelor culturale turbionare, generate de gândirea modernă și mai ales de curentul pangermanismului promovat de Hitler, de expansiune a mijloacelor de comunicare în masă: presa și radioul. Arhivele diecezane abundă în dispoziții episcopale, circulare, rapoarte care reflectă modul în care preoțimea a știut să facă față chemării sale. Din cealaltă dimensiune, istorică, preoții au fost și oameni ai timpului lor, o elită locală care a participat la schimbările sociale și intelectuale, care a împărtășit gusturile și opiniile cu contemporanii lor, au suferit împreună cu ei, au apărut valorile și cultura națională.

După Primul Război Mondial una din problemele provinciei mitropolitane a fost penuria de preoți din cauze diverse, cea mai incriminată fiind abandonul preoției pentru o slujbă mai bine plătită la stat. Trebuie precizat că cea mai mare parte a preoțimii se afla la sate. După 1930 această criză a început să se remedieze. Numărul studenților din Academii Teologice a început să crească după cum o dovedesc situațiile statistice publicate din perioadă, având ca efect direct ocuparea posturilor vacante, ca apoi această lipsă să se accentueze în preajma celui de al Doilea Război Mondial și chiar să devină critică Transilvania de nord cedată Ungariei.

Clerul secular dar mai ales *clerul superior* din Provincia mitropolitană s-a caracterizat prin exemplaritate, fiind, ca și epocile anterioare, modele de condiție și abnegație intelectuală și spirituală.

În 1935 se stingea din viață la *Blaj*, Mitropolitul *Vasile Suciu* (13.01.1873-25.01.1935), numit de savantul istoric Nicolae Iorga "sfânt și ostaș" pentru a caracteriza dubla sa condiție: de ascet și militant. În calitatea sa de mitropolit (1920-1935) a contribuit la consolidarea poziției Bisericii Române Unite în Statul Român după unirea de la 1918. Cu studii teologice la Colegiul de Propaganda Fide, doctorat în filozofie și teologie, cu o solidă cultură teologică dovedită de cele patru volume de teologie dogmatică, a înțeles rostul educației creștine și mai ales rostul școlilor greco-catolice în dezvoltarea unei

elite fidele bisericii sale. Contemporanii l-au considerat al doilea întemeietor al Blajului, fiind cel care a creat noi instituții de nivel gimnazial și liceal în orașelul de pe Târnave pe care le-a înzestrat din punct de vedere material și le-a asigurat un corp profesoral de elită. Și prestigiul Academiei Teologice a crescut astfel că din 1933 putea organiza examene de licență. Ultimii săi ani de viață, marcați de o infirmitate fizică, nu au diminuat zelul său intelectual și deschiderea sa pastoral-organizatorică.¹⁶⁷ I-a urmat în scaunul mitropolitan *Alexandru Nicolescu* (8.07.1882 -5.06.1941) care a continuat opera înaintașului său. De asemenea, cu studii teologice la Colegiul de Propaganda Fide și doctorat în filozofie și teologie, cu calități intelectuale și oratorice deosebite, poliglot, cu o operă prodigioasă concretizată în peste 400 de studii și articole, s-a remarcat și pe tărâm organizatoric în dieceza Lugojului. În ultimii săi ani starea de sănătate s-a deteriorat diminuându-i activitatea pastorală, la care s-au adăugat încercările venite după anexarea Transilvaniei de Nord.

Din 25 iunie 1941 a fost strămutat în funcția de administrator apostolic episcopul *Valeriu Traian Frențiu* de la Oradea, păstorind aici pe toată perioada războiului, lăsându-l la Oradea, în calitate de episcop-auxiliar pe *Ioan Suciu*. Episcopul Valeriu Traian Frențiu, cu studii teologice la Budapesta și doctoratul obținut la Viena a păstorit dieceza Oradei din 1920 remarcându-se prin activitatea sa de sporire a patrimoniului bisericesc, mecenat, aprofundarea vieții religioase, sprijinirea și înzestrarea Academiei teologice de la Oradea. Cu sprijinul material al lui Valeriu Traian Frențiu s-au tipărit mai multe periodice („Vestitorul” care a apărut la Oradea, din 1925 cu nici o întrerupere până după război și „Observatorul” la Beiuș, între 1928 și 1934).¹⁶⁸

La *Cluj*, în strămutata episcopie de la Gherla se afla în activitate episcopul *Iuliu Hossu*, absolvent al Institutului de Propaganda Fide, doctor în filozofie și teologie. El a depus o intensă activitate pastorală, fiind numit ”episcopul vizitațiilor canonice” precum și de

¹⁶⁷ Pentru detalii a se vedea lucrarea lui Lucian Turcu *Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș în timpul păstoririi mitropolitului Vasile Suciu (1920-1935)*, Editura Mega, Cluj-Napoca.

¹⁶⁸ Ioan M. Bota, *Istoria Bisericii universale și a Bisericii românești de la origini până în zilele noastre*, Casa de Editură Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994, pp. 332 și 350 (în continuare Ioan M. Bota, *Istoria Bisericii....*)

reorganizare și înzestrare a episcopiei după strămutare. A deschis și înzestrat instituții de învățământ liceal și redeschis aici Academia teologică. În timpul războiului a fost liderul românilor din Transilvania, fiind singurul membru în camera magnaților de la Budapesta.¹⁶⁹

La *Lugoj* după numirea ca mitropolit a episcopului *Alexandru Nicolescu* a urmat în scaunul episcopal din 1 noiembrie 1936 *Ioan Bălan*, poliglot cu studii la Budapesta și Viena și cu o vastă cultură teologică, cu merite în activitatea științifică, organizatorică.

La *Baia Mare*, noua *episcopie a Maramureșului* este păstorită de *Alexandru Rusu* din 1931 care s-a ocupat cu organizarea eparhiei, numirea membrilor capitulului, reorganizarea protopopiatelor, formarea clerului în academiile teologice ale celorlalte episcopii la Cluj și Oradea. A făcut vizitații canonice. A condus eparhia de Maramureș cu o competență deosebită, cu mult curaj și zel apostolic. A asigurat ordinea și demnitatea în activitatea pastorală a preoților și credincioșilor pe care îi păstorea. În anul 1940 întreaga eparhie a Maramureșului, cu excepția câtorva parohii rutene din Vicariatul Bucovinei, a intrat sub administrația maghiară a regimului Horthy. Episcopul a rămas la datorie, înfruntând greutățile și vicisitudinile autorităților fasciste maghiare.¹⁷⁰

Din analiza făcută de Ovidiu Bârlea¹⁷¹, istoric contemporan cu perioada descrisă, preoțimea greco-catolică avea obligația impusă canonic de a *predica* în duminici și sărbători. Arta oratoriei bisericești începea să fie deprinsă încă din timpul studiilor teologice când omiletica era una disciplinele de studiu obligatorii. Prin puterea cuvântului rostit în limba națională, preoții erau în egală măsură și formatori de opinie și luminătorii satelor. După Dictatul de la Viena această obligație a avut și o semnificație națională, experimentată deja până în anul 1918.

Între atribuțiile preotului era și *catehizarea elevilor* la școlile primare din parohiile lor și chiar secundare, dacă nu era prevăzut catihet. După 1921 când școlile confesionale românești au fost

¹⁶⁹ Șematismul eparhiei greco-catolice române de Cluj Gherla..., p. 66

¹⁷⁰ Ioan M. Bota, *Istoria Bisericii...* pp. 323-324

¹⁷¹ *Biserica Română Unită. Două sute cinzeci de ani de istorie*, Madrid, 1952

etatizate, comisia catehetică mitropolitană a întocmit o programă analitică și planuri de lecții date publicității în anul 1923. Totodată câțiva canonici și profesori din Arhidieceză au întocmit manuale școlare pentru școlile primare și secundare. Etatizarea școlilor confesionale a pus clerul într-o situație nouă, care în intervalul de timp analizat deja își arăta efectele: laicizarea școlilor. Anterior anului 1918 învățătorul era și cantor, iar instrucția religioasă era mai ușor de realizat și implicit participarea elevilor la oficiile religioase. Nu de puține ori învățătorul trimis la școala primară era de altă confesiune decât cea a satului ceea ce a dus la o scădere a frecvenței la oficiile liturgice. Totuși, încercările de a solicita restaurarea școlilor confesionale au fost destul de timide. S-au înaintat memorii către guvern, dar nu au avut nici un efect. După septembrie 1940, administrația maghiară din Transilvania de Nord a preluat situația existentă. Școlile de stat românești au fost transformate în școli de stat maghiare. Cu toate intervențiile episcopatului român pe lângă guvernul maghiar solicitarea nu a fost acceptată. În paralel acțiunea de reînființare a școlilor confesionale a fost dusă și în România atât de către Biserica Română Unită cât și cea Ortodoxă.

În vederea perfecționării vieții spirituale a clerului au intrat deja în practica curentă încă din deceniul precedent la nivelul întregii Provincii mitropolitane organizarea cel puțin o dată în fiecare an de *exerciții spirituale* la nivelul fiecărei dieceze cu o durată de trei zile. De asemenea preoții au fost încurajați să constituie sau adere la diferite asociații preoțești. *Asociația preoților adoratori* având scopul de a întări vieții sufletești prin cultul Sfintei Împărtășanii, creată la inițiativa episcopului Valeriu Traian Frențiu, îndemna preoții la săvârșirea zilnică a Sfintei Liturghii având activitate îndeosebi în diecezele Lugojului și Oradei. *Asociația Sfântul Nechita al Remesiane* înființată în 1932 pentru preoții celibi propunea pentru membrii săi un intens program de asceză și meditație. *Asociația Sfântul Apostol Petru* pentru preoții căsătoriți și văduvi a luat naștere în anul 1936, propunea pentru membrii săi un program pe care trebuiau să-l observe cu rigoare: rugăciuni, lecturi, meditații, celebrarea liturgică frecventă. *Reuniunile de misiuni* sunt cele mai

vechi, având rolul de a sprijini preoții în pastorație prin așa numitele misiuni populare, existând constituite în fiecare dieceză astfel de reuniuni cu clerici cu calități deosebite: canonici, profesori, călugări. La cerea preoților locali se organizau adevărate evenimente pe durata a mai multor zile când membrii ai reuniunii țineau serii de predici finalizate cu mărturisiri și împărtășiri. Aceste forme de întărire a *pietății populare* sunt completarea cu pelerinajele realizate la mănăstiri, care prin amploarea lor sunt un semn al revitalizării activității mănăstirești. Se făcea de obicei la hramul locașului mănăstiresc la care participa și arhiereul locului. După realizarea Marii Uniri din 1918 viața monahală din mănăstirile greco-catolice a cunoscut o înflorire semnificativă contribuind și ea la aprofundarea vieții spirituale. Unele mănăstiri adunau la hramul lor mulțimi de ordinul a 40-50.000 de pelerini. În această perioadă activau câteva ordine călugărești: ordinul basilitan, ordinul asumționiștilor, iezuiții, ordinul Fraților Școlari, franciscanii, Congregația Maicii Domnului din Blaj. *Ordinul Basilitan*, introdus prin basilitanii ucraineni în perioada interbelică, a cunoscut o dezvoltare spectaculoasă, preluând mănăstirile de la Bixad și Moisei în dieceza Maramureșului și Nicula la Cluj, iar din 1938 și la castelul Obreja, unde în timpul războiului au deschis un orfelinat. *Ordinul asumționiștilor* proveniți din asumționiștii francezi care au adoptat ritul oriental, au avut case la Blaj, Beiuș și București. S-au ocupat cu activități pastorale, pedagogice. *Iezuiții* și-au dezvoltat o ramură românească, alături de cea germană de rit latin, formând o provincie, cu o casă la Totești, devenit centru de pelerinaj. Au primit o parohie la București și în timpul războiului s-au ocupat de asistența spirituală a surorilor Maicii Domnului. *Franciscanii*, proveniți din Moldova au avut activitate în episcopia Oradei și București, cu intensă activitate în misiunile populare și exercițiile spirituale. *Ordinul Fraților Școlari* au activat la Oradea în Internatul de Băieți. *Congregația Maicii Domnului din Blaj* întemeiată în 1919, este singurul ordin monastic feminin, cu o dezvoltare frumoasă. Au dezvoltat activități în spitale, orfelinate, școli, unele din membre fiind profesoare. Au început deschiderea unei școli de gospodărie în Sălaj întreruptă de Dictatul de la Viena. În

schimb au deschis la Cluj o școală superioară de menaj și au avut în grijă un cămin de studenți. Alături de aceste mănăstiri au existat și câteva care au depins direct de episcopii locului.

Asociaționismul a pătruns și în rândul laicilor din Provincia mitropolitană greco-catolică ca răspuns la deja generalizată acțiune catolică la nivelul țărilor catolice ale Europei. Aceste asociații create ca replică la anticlericalismul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, avea ca scop încurajarea influenței bisericii catolice în societate. În Biserica Română Unită intenții de organizare a laicului au existat din 1926 din necesități particulare. În perioada interbelică în mediile intelectuale anticlericalismul, laicismul și indiferentismul religios au început să aibă din ce în ce mai mulți adepți. La sate au început să pătrundă agresiv sectele religioase neoprotestante, satele fiind masiv invadate de biblii tipărite de Societatea Biblică Britanică.

În România noul proiect de lege pentru culte a determinat în anul 1929 coagularea activității laicului românesc greco-catolic într-o asociație generală denumită Asociația Generală a Românilor Uniți – AGRU. Obiectivele declarate ale acestei organizații, sprijinite de episcopatul român, au fost aprofundarea vieții religioase, intensificarea educației religioase a tineretului, combaterea sectarismului, îndrumarea vieții publice în conformitate cu principiile eticii creștine. Cu ocazia primului Congres de constituire s-a conturat deja un ritual al organizării acestor manifestări de amploare organizate pe durata a cel puțin două zile și s-au conturat direcțiile de activitate. Ca asociație cu intenții înglobatoare a laicului unit își desfășura activitatea prin congrese, conferințe, presă și carte, etc.¹⁷² Ca structură organizatorică AGRU-ul și-a construit o rețea arborescentă, cu o organizație centrală, organizații diecezane și ramificată până la nivel de parohii. În perioada studiată s-au ținut anual până la Dictatul de la Viena congrese în diverse orașe transilvănene în funcție de interesul momentului, unele din acestea fiind adevărate evenimente naționale cum a fost Congresul de la Lugoj la care a fost invitat regele Carol al II-lea. Cu o mai mică amploare activitatea AGRU-lui a continuat și după Dictatul de la Viena de ambele părți ale frontierei româno-

¹⁷² Unirea, an XXXIX, nr.48 din 30 noiembrie 1929, pp.1-4

ungare. O altă asociație care se adresa în primul rând femeilor din Provincia mitropolitană a fost *Reuniunea Mariană* care s-au extins în toate diecezele în preajma celui de al Doilea Război Mondial.

În *viața publică* dintre 30 ianuarie 1933 și 25 octombrie 1944 Biserica Română Unită a avut mai degrabă o atitudine defensivă și tolerantă ca răspuns la principalele acțiuni politice sociale ale diferitor actori sociali interni și internaționali și numai arareori a inițiat acțiuni sau activități ofensive. Dominanta acestei perioade, deși mult atenuată după Dictatul de la Viena, rămâne divergența cu Biserica Ortodoxă, mai exact cu gruparea ortodoxă de la Sibiu din jurul Mitropolitului Ioan Bălan, care a orchestrat întreaga ofensivă ortodoxă de partea căreia a fost atrasă și parte din elita politică și administrativă a momentului. Până în anul 1933 s-au consumat deja câteva episoade de fricțiuni din parcursul relațiilor dintre cele două Biserici cu răspunsuri din partea uniților. Între acestea cea mai viguroasă reacție a fost cea generată de proiectul de lege al cultelor din anul 1928. Încă din timpul pregătirii proiectului de Constituție din 1923 mitropolitul ortodox al Ardealului, Nicolae Bălan, a încercat să influențeze membrii legislativului pentru a pune Biserica Greco-Catolică în situație de inferioritate față de Biserica Ortodoxă, cu scopul să nu fie considerată biserică națională și chiar dacă a renunțat, a introdus voalat o anumită discriminare: biserica ortodoxă este dominantă în stat iar biserica română unită are întâietate față de celelalte culte.¹⁷³ Propunerile din proiectul legii cultelor erau umilitoare și periculoase: deși se bucura de o veche tradiție și avea mari merite pe tărâm național pentru trezirea și cultivarea conștiinței naționale Biserica Română Unită este situată în rândul cultelor minoritare, iar pe de altă parte patrimoniul bisericii era amenințat prin subterfugii juridice prin faptul că nu i se acordă acesteia ca și Bisericii ortodoxe personalitate juridică ci numai părților constituente: episcopii, protopopiate și parohii, iar "averea" aparține comunităților și nu cultului. Această nouă situație pune în pericol patrimoniul bisericesc în cazul trecerilor religioase în care va putea fi partajat prin instanțele de judecată. Față de situația creată, sub imboldul arhieriei greco-catolici, au fost făcute

¹⁷³ Alexandru Rusu, "Noua formulă", în *Unirea*, an XXXIII, nr. 12, 24 martie 1923

procesiuni și rugăciuni publice în orașele și satele transilvănene, guvernul dispunând reprimarea acestora cu Jandarmeria. Față de riposta fermă au fost înlăturate din proiect parte din paragrafele contestate.¹⁷⁴

În 1933 Biserica Ortodoxă creează o asociație cu accente radicale: *Frăția Ortodoxă Română* din Ardeal și Banat, prescurtat FOR, a cărei obiective declarate se aseamănă cu cele ale AGRU, care și-a început activitatea sub președinția lui Sextil Pușcariu, o personalitate complexă a culturii românești. FOR a organizat aproape simetric, anual Congrese în orașe periferice ale Transilvaniei. Una din temele constante ale reuniunilor FOR a fost combaterea Concordatului, temă frecvent abordată în presa și întrunirile laicului ortodox chiar din momentul constituirii asociației.¹⁷⁵

Pe la mijlocul deceniului al patrulea în ciuda disensiunilor deja notorii, părea că se realizează o anumită apropiere între cele două biserici naționale, episcopii ambelor biserici erau membrii de drept ai Senatului și comunicau cel puțin protocolar dincolo de disputele politice, ierarhii participă reciproc la aniversări la Oradea în 1934 sau chiar la evenimente tragice precum înmormântarea Mitropolitului Vasile Suciul în 1935, ori precum la instalarea episcopului ortodox Nicolae Colan la Cluj în 1936 când a participat episcopul greco-catolic Iuliu Hossu.¹⁷⁶

Aceste încercări izolate de apropiere, deși realizate la vârful ierarhiei, nu au netezit asperitățile dintre cele două biserici. Biserica ortodoxă a vizat periferiile Transilvaniei pentru extinderea ortodoxiei. În zona vestică avea deja două episcopii la Arad și Oradea, care prin reforma agrară din 1921 au primit înzestrări suplimentare. Neacoperit din punctul de vedere al organizării ecleziastice ortodoxe rămânea nordul, compact greco-catolic, unde urma să se înființeze o episcopie ortodoxă, simultan cu o mitropolie la Timișoara. Intenția de înființare

¹⁷⁴ Alexandru Rusu, "Cruci zdrobite", în *Unirea*, an XXXVIII, nr. 12, 24 martie 1928; Alexandru Rusu, "Hotărârea Senatului", în *Unirea*, an XXXVIII, nr. 14, 7 aprilie 1928

¹⁷⁵ Nicolae Valeanu, "*Apelul intelectualilor*", Isaia Suru, "Ce este un concordat cu Vaticanul?" în *Foaia diecezană*, an XLVIII, nr. 6, 5 februarie 1933

¹⁷⁶ Valeriu Fraian Frentiu, "*Hristos în mijlocul nostru*", în *Vestitorul*, an X, nr. 23, 1 decembrie 1934, "Funeraliile mitropolitului Vasile" în *Unirea*, an XLV, nr. 5, 2 februarie 1935; "Cuvinte de pace românească", în *Unirea*, an XLVI, nr. 11, 11 iulie 1936

a unei astfel de episcopii precede perioada în discuție. În anul 1934 se avea în vedere câștigarea de noi credincioși pe seama credincioșilor greco-catolici prin acțiuni concertate: trimiterea de preoți misionari „mai mult sau mai puțin analfabeți”, atribuirea de terenuri pentru viitoarele parohii prin reforma agrară, trimiterea de dascăli ortodocși ce urmează a fi hirotoniți preoți precum și prin presiuni făcute de funcționari ai statului asupra subalternilor, ilustrativ fiind în acest sens activitatea inginerului șef de la salina Ocna Șugataș.¹⁷⁷

Decizia oficială de înființare a acestei episcopii căreia urmau să-i fie incluși 27.000 de credincioșii ortodocși din Maramureș și zonele limitrofe, a fost luată la 14 iulie 1937 de către guvern prin Hotărârea Consiliului de Miniștri.¹⁷⁸ Reacția Bisericii Greco Catolice a fost promptă. Aceasta nu a fost creată din nevoi confesionale dat fiind numărul mic de credincioși, ci servea unui prozelitism menit să tulbure pacea confesională. Noua episcopie a fost arondată Mitropoliei Bucovinei, ceremonia de înființare având loc în decembrie 1937 la Cernăuți, înzestrată cu numeroase imobile din Sighetu Marmației, între care Palatul Cultural, hotelul ”Coroana”, hotelul ”Central”, terenuri agricole. În fruntea episcopiei a fost ales și apoi investit dr. Vasile Stan, episcop vicar al Sibiului. Noul episcop a încercat crearea de parohii ortodoxe în toate satele Maramureșului unde existau funcționari ortodocși.¹⁷⁹ După cedarea Transilvaniei de Nord către Ungaria, întreaga administrație ortodoxă a noii episcopii, clerul ortodox în frunte cu episcopul Stan s-au retras împreună cu administrația românească, cei care au rămas au fost expulzați, fiind considerați agenți ai statului român.¹⁸⁰

¹⁷⁷ „prozelitism revoltător”, în Unirea, an XLIV, nr. 5, 8 septembrie 1934

¹⁷⁸ „Episcopia dihoniei”, în Unirea, an XLVII, 11 septembrie 1937, p.1

¹⁷⁹ Florin Dorel Dragoste, *Dilemele conviețuirii: greco-catolici și ortodocși în Maramureșul interbelic*, Editura Valea Verde, Sighetu Marmației, 2015, pp. 64-65

¹⁸⁰ Ilie Gherhes, *Maramureșul între Dictatul de la Viena și conferința de pace de la Paris (30 august 1940-10 februarie 1947)*, Baia Mare, 2002, pp. 35-39

Medalii și decorații din colecția de numismatică și medalistică a Muzeului Maramureșan

Alin Spiridon PRALEA

Muzeograf, Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

În colecția de numismatică și medalistică a Muzeului Maramureșan există un mic lot de medalii civile și militare care reflectă într-o oarecare măsură istoria Maramureșului și succesiunea de state și regimuri politice care au condus această regiune istorică. Cele 14 medalii și decorații care urmează să fie descrise nu se remarcă printr-o valoare deosebită, dar importanța lor rezidă în faptul că ele reflectă istoria noastră locală. Ele nu reprezintă un lot unitar, ci au fost achiziționate de la persoane diferite pe parcursul întregii existențe a instituției noastre. Piese prezentate vor fi ordonate în mod cronologic.

1. Medalie comemorativă Petru cel Mare, emisă cu ocazia Păcii de la Nystad, 1721.

Reprezintă cea mai veche și, indiscutabil, cea mai valoroasă piesă din colecție și este singura care nu are o legătură istorică cu zona noastră.

Tratatul de la Nystad a pus capăt Marelui Război Nordic (1710-1721), conflict în urma căruia Rusia se afirmă ca o mare putere în Europa de nord, centrală și de est, în dauna imperiului Suedez.

Medalia, confecționată prin turnare din metal alb, probabil fier, are diametrul de 49 mm. Este opera medalistului danez Anton Schultz¹⁸¹ și a fost realizată în atelierul acestuia din Copenhaga la comanda țarului Petru cel Mare. Exemplarul din colecția noastră este perforat. Aversul medaliei înfățișează bustul lui Petru cel Mare profil dreapta cu armură și lauri. Deasupra avem legenda semicirculară în limba latină: „PETRUS MAGNUS RUSSORUM AUTOCRATOR

¹⁸¹L. Forrer, Biographical dictionary of medal lists coin, gem, and seal-engravers, mint-masters, &C. ancient and modern, with references to their works B.C. 500 - A.D. 1900, vol. V, ed. SPINK & SON LTD, Londra, 1912

VERUS IMPERII SUI AUGUSTUS. "Pe revers avem un text în limba latină pe 14 rânduri: „EXANTLATIS PER QUATUOR ET QUOD EXCURRITLUSTRAPLVSQUAM HERCULES BELLI LABORIBUS PACE NEOSTADII IN FINLANDIA 30 AUG: SV 1721 GLORIOSISSIME QUOD IPSA FATEBITUR INVIDIA SANCITA EXOPTATAM ARCTOO ORBI QUIETEM DONAVIT .” și numele autorului „A SCHULTZ FEC HAFN: D A”.

Majoritatea surselor de informare menționează această medalie ca fiind de argint, în acest moment nu cunoaștem mai multe detalii.

Medalii și decorații din perioada austro-ungară

2. Medalie Comemorativă emisă cu ocazia „Expoziției naționale milenare” din 1896

Cu această piesă inaugurăm seria de medalii din perioada austro-ungară. După cum arată și titlul, această medalie comemorativă a fost emisă cu ocazia Expoziției milenare de la Budapesta din 1896, unul dintre evenimentele prin care statul maghiar dorea să marcheze 1000 de ani de existență (896-1896).

Medalia este confecționată din bronz, cu toartă, având diametrul de 33mm. Pe avers: busturile, față în față, a lui Franz Iosif și Arpad sub coroana Sfântului Ștefan și legenda semicirculară: „MAGYARORSZÁG EZERÉVES FENNÁLLÁSA”(Existența milenară a Ungariei). Dedesubt „Árpád - I. Fer.Józs”. Pe revers, imaginea clădirilor expoziției și legenda semicirculară „EZREDEÉVES

ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS, DEDESUBT „EMLÉKÉREM 896-1896”
(Expoziția Națională a Mileniului - Medalie Comemorativă 896-1896)

3. Crucea Jubiliară 1908 emisă cu ocazia a 60 de ani de domnie a împăratului Franz Iosif I.

La 2 decembrie 1908 se împlineau 60 de ani de domnie a împăratului Franz Iosif, cu această ocazie s-au ținut manifestări asemănătoare cu cele ținute cu 10 ani în urmă, în 1898. De asemenea, au fost acordate medalii comemorative. Acestea au fost acordate: personalului militar, funcționarilor publici și membrilor curții imperiale. Cele destinate armatei aveau atașată panglica alb-roșie (panglica de război), iar cele destinate celorlalte două categorii aveau atașată panglica roșie.

Decorația este opera medalistului Curții Imperiale de la Viena (kammermedallieur) Rudolph Ferdinand Marshall, realizată la Hauptmünzamt Wien - Monetăria principală Viena, și este fabricată din bronz aurit. Aversul reprezintă o cruce în formă de croix pattée (tatenkreuz), având diametrul de 37 mm., cu brațele unite de o coroană de lauri. În interior, pe un disc central cu diametrul de 20 mm., este reprezentat bustul în profil dreapta al împăratului Franz Iosif I. Pe revers avem milesimul „1848-1908” pe două rânduri.¹⁸²

Exemplarul aflat în colecția noastră se află în stare relativ bună de conservare și este lipsit de panglică.

¹⁸²<http://www.austro-hungarian-army.co.uk/JK1908.htm>

4. Medalia pentru Vitejie 1917

A fost instituită de împăratul Iosif II în 1879 și era destinată ofițerilor și rangurilor militare inferioare care se distingeau în luptă. Între 1789 și 1915 decorația a avut trei clase: Medalia de aur, Medalia de argint clasa I și Medalia de argint clasa a II-a. În 1915 a fost introdusă o a patra clasă, respectiv Medalia de bronz. Până în aprilie 1917 pe aversul medaliei era reprezentat bustul împăratului Franz Iosif I profil dreapta, iar pe revers textul „Tapferkeit” (vitejie). După aprilie 1917 pe avers va fi reprezentat bustul dreapta al împăratului Carol I, iar pe revers textul „Fortitudini”¹⁸³

Decorația din colecția noastră aparține celei de a patra clase: Medalie pentru Vitejie de bronz având pe avers bustul împăratului Carol I iar pe revers textul „Fortitudini”, fiind astfel databilă între 1917-1918. Este lipsită de panglică și se află într-o stare de conservare relativ bună.

¹⁸³<http://www.austro-hungarian-army.co.uk/bravmed.htm>

5. Crucea împăratului Carol pentru trupă 1916

A fost emisă în decembrie 1916, la o lună de la urcarea pe tron a împăratului Carol I și era destinată tuturor militarilor după trei luni de serviciu activ pe front. Decorația este în formă de cruce *croix pattée*, brațele fiind unite printr-o cunună de lauri, iar materialul folosit pentru turnare este aliaj de zinc. Pe avers se află inscripția GRATI/PRICEPS ET PATRIA/ CAROLVS IMP. ET REX (Recunoștință/Principele și Patria/Carol împărat și rege), în vreme ce pe revers sunt reprezentate coroanele Austriei și Ungariei suprapuse peste inițiala C, urmate de inscripția, în câmpul central, VITAM ET SANGVINEM (Cu viață și sânge) și anul instituirii medaliei MDCCCCXV. Decorația venea însoțită de o panglică formată dintr-o bandă roșie de 18 mm, încadrată de două benzi formate din dungi subțiri alb-roșii, cu o grosime de 10 mm fiecare.¹⁸⁴ Piesa din colecția noastră este afectată de coroziune și este lipsită de panglică.

6. Decorația soldatului rănit

A fost emisă în aprilie 1917 și este ultima decorație emisă oficial de Imperiul Austro-Ungar. A fost acordată militarilor și personalului atașat al armatei care au fost răniți în luptă.

Decorația este opera medalistului Richard Placht și a fost turnată la Hauptmünzamt Wien-Monetăria principală Viena. Piesa are diametrul de 38 mm. și este fabricată din zinc (Kriegsmetal). Aversul reprezintă bustul împăratului Carol I profil dreapta, încadrat într-o

¹⁸⁴Sever-Petru Boțan, Lucian Munteanu; Medalii Și Decorații din Colecția Institutului de Arheologie din Iași (III) în Arheologia Moldovei XL, 2017, 191-200

coroană de lauri, având deasupra numele său în latină: „Carolus”. Panglica se compune dintr-o alternanță de dungi subțiri de culoare verde încadrate de borduri de culoare roșie. Numărul dungilor arată numărul rănilor suferite. Reversul are textul Laeso Militi-soldatului rănit și anul 1918 în cifre romane MCMXVIII.¹⁸⁵

Decorația din colecția noastră este ușor afectată de coroziune și este lipsită de panglică.

7. Medalia Meritului Militar (Signum Laudis) 1917

Decorație militară inițiată de împăratul Franz Iosif la 12 decembrie 1890 și destinată ofițerilor armatei austro-ungare pentru fapte deosebite pe front sau serviciu impecabil pe perioadă de pace. Cea acordată pentru vitejie pe câmpul de luptă era purtată cu „panglica de război”, alb cu roșu (am Kriegsband), iar varianta acordată pe timp de pace era purtată cu panglica roșie.

Decorația este fabricată din bronz aurit și are diametrul de 30 mm. Aversul medaliei înfățișează profilul dreapta a împăratului Franz Iosif înconjurat de legenda semicirculară „FRANCISCVS. IOS.I.D.G. IMP. AVST. REX. BOH.ETC.ET.REX. APOST. HVNG”. Reversul poartă inscripția Signum Laudis înconjurată de o coroană de lauri. Medalia este atașată unei coroane mobile (coroana imperială austriacă) și unei agățătoare.

Începând cu aprilie 1917 medalia va înfățișa bustul noului împărat, Carol I, iar coroanei imperiale austrice i se va alătura și

¹⁸⁵<http://www.austro-hungarian-army.co.uk/woundmed.htm>

coroana regală maghiară. Decorația din colecția noastră, aflată într-o stare foarte bună de conservare, aparține acestei din urmă categorii, fiind însoțită de panglică și de cutia originală.¹⁸⁶

În colecția noastră se găsesc și decorații austro-ungare în miniatură. Din cunoștințele noastre, persoanele decorate puteau achiziționa copii miniaturale ale decorațiilor lor pentru a fi purtate la ținute civile. Din această categorie muzeul deține următoarele două decorații:

8. Medalia Meritului Militar (Signum Laudis) – Franz Iosif- descrișă mai sus

9. Crucea de aur cu coroană pentru Merit

Decorația civilă și militară creată în 1850 de împăratul Franz Iosif având inițial patru clase: I aur cu coroană; II aur fără coroană; III argint cu coroană; IV argint fără coroană. În 1916 au fost înființate încă două clase: V fier cu coroană și VI fier fără coroană, acestea din urmă fiind destinate trupei.

Într-un decret din 1914 se menționa că decorația obținută pe front va fi purtată cu panglica alb-roșie iar cea obținută pentru merite civile va fi purtată cu panglica roșie¹⁸⁷. Decorația din colecția noastră aparține primei clase: Crucea de aur cu coroană, având panglică de război. Crucea este de formă croix pattée alésée, având terminațiile

¹⁸⁶<http://www.austro-hungarian-army.co.uk/signum.htm>

¹⁸⁷Ibidem

brațelor ușor convexe. După cum am menționat mai sus, este vorba despre o decorație în miniatură achiziționată de persoana decorată, pentru a fi purtată la ținutele civile.

Medaliile 8-9

Medalii și decorații emise în perioada României Mari

10. Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918

Decorație comemorativă creată de regele Ferdinand I prin Înaltul Decret Regal 1744 din 8 iulie 1918. Aceasta era destinată tuturor militarilor și personalului asociat care au participat la campania 1916-1918 în timpul Primul Război Mondial. Crucea este din fier, având brațele de 40 mm. cu terminații romboidale. În centru avem un medalion circular care are pe avers monograma regelui Ferdinand, iar pe revers milesimul „1916-1918”. Decorației din colecția noastră îi lipsește panglica, care era de culoare verde, având patru dungi albastre. Pe această panglică, participanții la lupte, primeau barete cu numele respectivelor campanii: „Ardeal”, „Cerna”, „Jiu”, „Carpați”, „Oituz”, „București”, „Turtucaia”, „Dobrogea”, „Mărăști”, „Mărășești” și „Târgul Ocna”. După reintrarea României în război au fost emise următoarele barete: „Dunărea”, „1918” și „1919” în anul 1919, iar mai târziu „Siberia” (1920) - pentru Corpul voluntarilor romani din Siberia și „Italia” (1927)- pentru ofițerii și gradele inferioare din Legiunea Voluntarilor Români din

Italia¹⁸⁸.Decorația din colecția noastră este deteriorată, iar panglica lipsește.

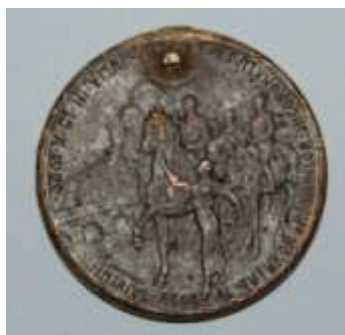
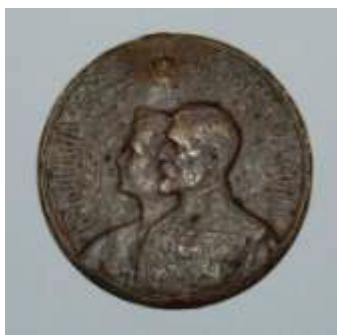

11. Medalia comemorativă: „Încoronarea de la Alba Iulia 1922”

Emisă cu ocazia încoronării regelui Ferdinand și a reginei Maria ca regi ai tuturor românilor, la Alba Iulia în 15 octombrie 1922. Autorul medaliei este sculptorul Constantin Kristescu și este realizată din bronz, având diametrul de 43,3 mm. Aversul reprezintă busturile celor doi suverani din profil stânga, înconjurată de ramuri de lauri. Deasupra legenda semicirculară: FERDINAND REGELE ROMANIEI SI MARIA REGINA. Pe margine distingem trei linii circulare care se împletesc. Reversul îl reprezintă pe regele Ferdinand, călare, cu sceptrul în mâna dreaptă, în fruntea unui grup de călăreți. Ei sunt conduși de un personaj feminin ce personifică România, purtând o cunună de lauri în mână. Pe fundal, distingem Catedrala Încoronării din Alba Iulia. Tabloul este înconjurat de legenda circulară: INTAIUL REGE AL TUTUROR ROMANILOR INCORONATU-S'A LA ALBA-JULIA IN 15 X 1922¹⁸⁹

¹⁸⁸Medalii și decorații din colecția Institutului de Arheologie din Iași (Medals and Decorations in the Collection of Institute of Archaeology in Iași [I]), Arheologia Moldovei, 38 2015, 191-200

¹⁸⁹<https://www.mvu.ro/index.php/product/medalie-incoronarea-de-la-alba-iulia-1922/>

12. Medalie premiu : Șase ani de muncă pentru Flota Națională Aeriană - ARPA - 1927-1933.

ARPA - Asociația Română pentru propaganda Aviației a fost o asociație civilă creată cu scopul de a strânge fonduri pentru dezvoltarea aviației românești. Medalia a apărut în ediții succesive: 1932, 1933, 1934. Medalia este opera gravorului R. Fassler¹⁹⁰ și este confecționată în atelierul său din București. Materialul folosit este bronz, iar diametrul medaliei este de 35 mm. Aversul prezintă bustul lui Carol al II-lea profil dreapta și legenda semicirculară M.S. REGELE CAROL II AL ROMÂNIEI. Pe revers avem o elice între două aripi de avion, deasupra inscripția: „ARPA”, iar dedesubt milesimul „1927-1933”, totul este înconjurat de legenda circulară: „ȘASE ANI DE MUNCĂ PENTRU FLOTA NAȚIONALĂ AERIANĂ”. Medalia venea însoțită de o panglică tricoloră, piesei din colecția noastră îi lipsește panglica.

¹⁹⁰Ernest Oberländer-Târnoveanu, Katiușa Pârvan; Medalii, plachete, ordine, monede și bancnote cu portretul regelui Carol al II-lea în Revista Muzeul Național, XVI, 2004, 355-374

Medalii și decorații din perioada ocupației maghiare a Ardealului de nord

13. Medalie comemorativă în amintirea eliberării unei părți a Ardealului-a1940

Medalie emisă la 1 octombrie 1940, la scurt timp după intrarea trupelor maghiare în Ardealul de nord, în urma Dictatului de la Viena (30 august 1940). Medalia este opera sculptorului Berán Lajos și este confecționată din zinc, având diametrul de 40 mm. Aversul reprezintă bustul regelui Matei Corvin profil dreapta și legenda circulară: „ERDÉLYIRÉSZEK FELSZABADULÁSÁNAK EMLÉKÉRE 1940”. Pe revers apare stema Transilvaniei înconjurată de legenda „MÁTYÁS KIRÁLY SZÜLETÉSÉNEK 500 ÉVFORDULÓJÁN” (500 de ani de la nașterea regelui Matei Corvin). Pe margine apare legenda circulară: „VITÉZ NAGYBÁNYAI HORTHY MIKLÓS KORMÁNYZÓ ORSÁGLÁSÁNAK XX ÉVÉBEN” (În al 22-lea an al regnului lui Horthy Miklos)¹⁹¹

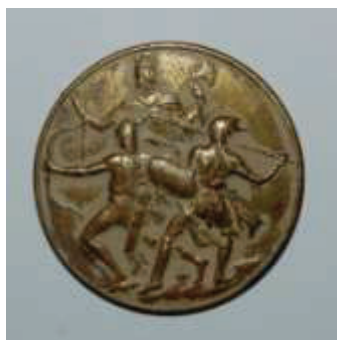
Medalia este prevăzută cu toartă și era atașată unei panglici de culoare albastră, care lipsește exemplarului nostru.

¹⁹¹<http://www.medal-medaille.com/commemorative-medal-liberation-transylvania-erdlyi-emlkrem-1940-miniature-p-12079.html>

14. Medalia de bronz a Competiției sportive naționale Levente, ediția 1942

Medalia de bronz (premiu) a Competiției Sportive Naționale a organizației paramilitare de tineret Levente. La fel ca medalia anterior descrisă, și aceasta este opera sculptorului Berán Lajos. Piesa este confecționată din bronz și are diametrul de 32.5mm. Aversul prezintă un disc central putând inscripția: „1942 ORSZÁGOS LEVENTE VERSENY” pe trei rânduri. Discul este înconjurat de spice de grâu și frunze de stejar, unite printr-o fundă. Reversul prezintă o scenă istorică de luptă cu trei personaje înarmate cu: sulită și scut; arc cu săgeți; secure.

15. Medalia comemorativă a Primului Război Mondial (Kriegserinnerungsmedaille) -1932

Încheiem prezentarea noastră cu o decorație care, la fel ca prima piesă descrisă, nu are legătură cu zona istorică Maramureș. Această decorație, opera medalistului Edwin Grienauer, a fost emisă de statul austriac prin decretul 361/1932 și era destinată cetățenilor austrieci care au luptat în Primul Război Mondial. Decorația este confecționată din tombac, având diametrul de 33 mm. Aversul prezintă un vultur care ține în gheare scutul cu stema Ducatului Austriei, iar dedesubt legenda: „FÜR ÖSTERREICH” (Pentru Austria). Pe revers avem milesimul „1914-1918” înconjurat de o coroană din frunze de stejar. Potrivit bibliografie, pe revers ar trebui

să fie trecut și numele autorului „GRIENAUER”¹⁹², acest lucru nu mai este vizibil pe exemplarul deținut de noi. Decorația este prevăzută cu o toartă prin care era atașată unei panglici triunghiulare de culoare alb-roșie. Exemplarul din colecția noastră este lipsit de panglică.

Pe lângă piesele descrise mai sus, colecția de numismatică și medalistică mai deține și un număr de medalii și decorații din perioada comunistă, acestea urmează a fi tratate într-un articol viitor.

¹⁹²<https://nzhistory.govt.nz/media/photo/war-commemorative-medal-1914-1918>

Originea lui Stefan Vancha, primul cardinal al Ungariei

Teofil IVANCIUC
Sighetu Marmăției¹⁹³

În jurul originii primului cardinal maghiar s-a creat de-a lungul vremurilor o polemică serioasă, în care s-au remarcat prin insistență maramureșenii, dintre care mulți se consideră și azi locuitorii „patriei” de origine a cardinalului (vezi scrierile lui Aloisie Tăutu, Mihai Marina, Ion Vancea etc.).

Acesta, denumit în documentele epocii *Stefan Vancza*, *Stefanus Vancha*, *Stephanus de Vancsa*, *Vancha*, *Vanca*, *Bancsa* sau *Banca*) și botezat de români Ștefan Vancea, iar de maghiari, Báncsa István, apare menționat pentru prima dată în documente în anul 1238, ca preot la Vác (Vacz, în apropiere de Budapesta) și totodată în calitate de cancelar al regelui Bela IV, fiind atestat în această funcție până la 1240. El era un om erudit - altfel n-ar fi putut ocupa această poziție¹⁹⁴.

Vancha călătorește la Roma în 1241. În același an, este ales Episcop de Vác. La 7 iulie 1243 este numit Primat și Arhiepiscop de Esztergom. La 19 iulie 1251 este numit Legat în Croația și Dalmația. În decembrie 1251 (sau februarie 1252) este numit Cardinal de Palestrina (oraș de lângă Roma), devenind astfel primul cardinal din Ungaria¹⁹⁵.

Este numit Legat în Ungaria și Slavonia, în anul 1253. Apoi se mută definitiv în Italia, între 8-12 decembrie 1254 participând la Vatican la alegerea Papei Alexandru IV. Devine protector al Ordinului Franciscan între anii 1261-1265. Participă la alegerea Papei Clement IV (în intervalul octombrie 1264- 5 februarie 1265). În fine, participă la alegerea Grigore X, începută în noiembrie 1268 și finalizată abia în septembrie 1271 (cea mai lungă alegere a unui papă din istorie).

¹⁹³Cercetător independent, teofilivanciuc@yahoo.com.

¹⁹⁴Lorenzo Cardella în „Memorie storiche de' cardinali della Santa Romana Chiesa”, Roma, Stamperia Pagliarini, 1792, vol. I, pag. 285-286.

¹⁹⁵Conform actelor publicate de Alfonso Chacón în „Vitae, et res gestae Pontificum Romanorum et S. R. E. Cardinalium ab initio nascentis Ecclesiae vsque ad Urbanum VIII. Pont. Max.”, Roma, 1677, vol. II, pag. 131.

În timpul alegerilor, Stefan Vancha moare - la 9 iulie 1270, fiind înhumat în biserica Sf. Balbina din Roma.

Pentru a putea accede la înalte funcții pe care le-a deținut, Vancha avea de îndeplinit minimum trei condiții: să fie supus maghiar, să fie catolic și să aibă o erudiție deosebită.

Verificând teoria că acesta s-a născut în jurul anilor 1200-1210, că s-a școlarizat undeva între anii 1210-1230 și că ar fi fost la origine, chipurile, ortodox și român din spațiul intracarpatic, ne întrebăm, firesc, care teritorii erau maghiare în anii săi?

Conform istoricilor, în jurul anului 1000, maghiarii deja cuceriseră Transilvania până pe cursul râului Mureș, ajungând pe Târnava Mare la 1100 și pe linia râului Olt pe la 1210. Primul comitat maghiar transilvan este Bihorul (atestat la 1111) urmat de Crasna, Dăbâca, Cluj, Alba, Sătmăr și Arad.

Pe de altă parte, Beregul și Maramureșul, din extremul nord-est al Regatului, sunt cucerite printre ultimele, ocuparea acestora începând după anul 1242 și prelungindu-se și în prima jumătate a secolului XIV.

Deci, din acest punct de vedere, șansele ca Vancha să fie maramureșean sunt minime. Desigur, teoretic, acesta ar fi putu să fi căzut în mâinile maghiarilor în timpul vreunei expediții de pregătire a colonizării (precum cea din 1199) fiind apoi strămutat în Ungaria sau Transilvania, unde s-ar fi putut catoliciza și școlarizat.

În privința bisericii catolice, lucrurile sunt de-asemenea clare. Episcopia de Cenad este amintită la 1020, cea de la Alba la 1102 sau 1177, iar cea de la Oradea la 1113. Pe lângă episcopii funcționau și școlile atât de necesare celor care doreau să urmeze o carieră eclesiastică. Același fenomen avea loc și pe lângă unele mănăstiri.

În Transilvania, Banat și Crișana, în perioada anterioară anului 1230, sunt amintite o lungă serie de așezăminte monastice. Astfel, benedictinii aveau mănăstiri la Cenad (1020, unde a funcționat prima școală atestată pe teritoriul românesc de azi), Căpleni - Carei (1080), Vladimirescu - Arad (1150), Sâniob - Bihor (1169), Cluj - Mănăștur (1173), Bizere - Frumușeni (1183), Cheud - Sălaj (sec. XII), Acăș - Satu Mare (sec. XII), Bonțida - Cluj (sec. XII) etc.

Ordinul cistercian înființează mănăstiri la Igriș - Timiș (1176, unde a funcționat prima bibliotecă de pe actualul teritoriu românesc) sau Cârța - Sibiu (1202), cel premonstratens - lăcașurile din Sibiu (1234) sau Abram - Bihor (1234) iar dominicanii - mănăstirile de la Rodna sau Sibiu, toate atestate în prima jumătate a secolului XIII.

În afara teritoriului intracarpatic, dar situate relativ aproape de acesta, se aflau Capitlul de la Eger (Agria-Ungaria), atestat pe la anul 1000, și care deține în anul 1300 autoritatea eclesiastică peste Maramureș, conventul premostratens de la Lelesz (Leles-Slovacia) amintit la 1228 - cel care avea drept de adeverire asupra actelor Maramureșului medieval, precum și marile centre eclesiastice și culturale Casovia (Kosice-Slovacia), Lemberg (Lvov-Ucraina) sau Cracovia (Polonia), toate active în secolele XII-XIII.

În oricare din aceste locuri, Ștefan Vancha ar fi putut să-și desăvârșească studiile teologice.

În Maramureș însă, primele parohii catolice (din cele cinci târguri de coroană) sunt menționate indirect la 1299 și explicit în 1326, iar prima mănăstire, Sf. Maria din Remeți- păstorită de călugării eremiți, doar în anul 1363...

Așadar, șansele ca Ștefan Vancha să fie maramureșean sunt practic nule, dar acesta ar fi putut, doar prin prisma criteriilor de mai sus, să fi fost eventual transilvănean, ipoteză neconfirmată după cum vom vedea mai jos.

Numele Vancea-Vancha a fost răspândit în evul mediu pe areale foarte largi.

Este adevărat că documentele medievale îi amintesc în Maramureș pe Wanchuk din Oncești în anul 1360, pe Vanche din Apșa de Jos la 1406, pe Vancea din Apșa de Mijloc la 1412, pe Vanch din Slatina la 1418, pe Vancu din Săcel la 1549, pe Vancsa din Ferești la 1636, alți Vancea fiind atestați la Nănești, Călinești, Văleni și Leordina.

În Transilvania însă, cea mai veche atestare a unui "Vancea" este cea din anul 1213, când un anume "Bansa", alături de alții, este acuzat de către castrenșii din Cluj că ar fi venetic, fiind trimis la

Oradea pentru a trece prin proba fierului înroșit¹⁹⁶. În 1238, aflăm despre un oarecare Iwancha în comitatul Sătmar¹⁹⁷.

Mai apoi, prezența acestui nume în actele medievale devine frecventă: Vanchuk din Doman-Banat este atestat la 1386, Vanch din Ungul vecin cu Maramureșul la 1400, Wancha din Fărcădinul de Jos-Hațeg (1402), Bancha din Saraad-Banat la 1408, Vanchia tot de acolo și Vancea din Râu Bărbat-Hațeg (1411), Onchok și Wnchuk din Unciuc-Hațeg (1418), Vancea din Șinca-Făgăraș (1508), familia Vancsadi din Vancya-Bihor (1552), Wanchya din Hășmașu Ciceului-Sălaj (1553) etc.

În sudul Poloniei, la Turkon, apare Vancza Valachus (Românul!) la 1431, pe teritoriul Ungariei, i-am găsit pe Bansa din comitatul Hajdu (1220), Vancha din Kurth (1255), Wanch de Boztuh (1295) etc., în Slovacia îl aflăm pe Wanch de Nyitra (1493), un nemeș Bancha apare la 1333 în Syrmia-Bosnia etc.

Deci, pe baza dovezilor onomastice nu ne putem apropia nicidecum de vreun loc cert de origine a cardinalului ungar.

Pe de altă parte, mai mulți cercetători maghiari¹⁹⁸ au identificat în ultimii ani suficiente documente care dovedesc că originea cardinalului Vancha este în comitatul Bács (azi jumătate în Serbia - zona Novi Sad, jumătate în Ungaria de sud), acesta fiind membru al clanului Bancsa, unul din cele 108 vechi clanuri ungurești.

El s-a născut probabil în jurul anului 1205, tatăl său fiind Vrbas (amintit în 1213 ca și comite), pe care-l și menționează în această calitate, într-un act postum, din 1252. Stefan a avut cel puțin doi frați, Bencenc (comite de Esztergom pe vremea când viitorul cardinal funcționa ca arhiepiscop acolo, al cărui fiu, Stefan II, a devenit

¹⁹⁶DIR, C, Transilvania, secolele XI, XII, XIII, vol. 1, București, ed. Academiei RPR, 1951, p. 57.

¹⁹⁷Ibidem, p. 316.

¹⁹⁸Almási, Tibor; Koszta, László. "Báncsa István bíboros (1205k.–1270). Életrajzi vázlat". *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica*. Szent István Társulat, 1991; Varga, Lajos. "Báncsa nembeli I. István". în Beke, Margit (ed.). *Esztergomi érsekek 1001–2003*, Szent István Társula, 2003; Zsoldos Attila. *Magyarország világi archontológiája, 1000–1301*, MTA Történettudományi Intézete, 2011, Kiss Gergely. *Dél-Magyarországtól Itáliáig. Báncsa nembeli István (1205 k. – 1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája*, Kronosz Kiadó, 2015; Kiss, Gergely. "Cardinal's familia as a Network in the 13th Century. A Case Study of Cardinal Stephen Báncsa's Family in the Mid-thirteenth Century". *Specimina Nova Pars Prima. Sectio Mediaevalis IX*. University of Pécs, 2017; Bácsatyai, Dániel. "Személyi összeköttetések a Curia Romana és a magyar egyház között a 13. század közepén. Pármai Albert és Báncsa István". *Történelmi Szemle*, 60 (2), MTA, 2018.

cancelar regal și arhiepiscop de Calocsa), respectiv Peter, al cărui fiu, Vrbas II, a ajuns cancelar al reginei Elisabeta a Ungariei, el fiind primul maghiar ce a obținut un doctorat la Universitatea din Padova, în 1264. În afara celor doi se pare că ar mai fi existat încă un frate, care a avut doi fii, Carulus (canonic de Veszperem și apoi de Esztergom) și Ioan, decan la Győr și apoi capelan al unchiului său.

Referitor tot la etnia cardinalului, G. Kiss a descoperit în arhivele italiene că Stefan Vancha a deținut în calitate de cardinal de Palestrina o vilă în Orvieto, curtea sa numărând 57 de membri, pentru jumătate din aceștia putând fi identificată naționalitatea: 12 erau unguri, 7 italieni, 5 spanioli, 3 francezi etc. Nepoții săi Vrbas II și Ioan aveau un tutore, Matthias Pecenegul, iar administratorul casei era Andreas Ungarus...

Nu stăruim (cei interesați să afle mai multe pot consulta studiile cercetătorilor amintiți), apreciind că informațiile de mai sus sunt suficiente pentru a creiona spațiul de origine - comitatul Bács din sudul Ungariei, al primului cardinal ungar.

În ce privește celălalt cardinal ungar pe care-l reclamă românii, Tamás Bakócz (1442-1521), supranumit Toma Bococi de către unii istorici transilvăneni ori maramureșeni¹⁹⁹, cu acesta lucrurile sunt mai clare: deși născut în Ardudul transilvan, acesta era fiul unui rotar maghiar, iobag la curtea lui Dragffy din Ardud. După studii la Wroclaw, Padova, Cracovia și Ferrara, acesta a ajuns la curtea regelui Matia Corvin, devenind episcop de Eger, primat al bisericii Ungariei și cardinal de Santi Silvestro e Martino ai Monti, iar, din 1507, patriarh (titlu pur simbolic) de Constantinopol²⁰⁰.

Nu credem că există nici un fel de conspirație ori de încercare de ascundere a identității etnice a acestor cardinali: istorii maghiari, în unanimitate, sunt de acord că alți cardinali reprezentând Ungaria: Ioan Vitez, George Martinuzzi, Antun Vrancic, Juraj Draskovic și Josip Mihalovic, au fost, cu toții, de origine croată, că Sandor Rudnay a

¹⁹⁹Alexandru Filipașcu. *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 74: "acest Toma Bococi, născut în Ardudul din Sătmăr, a fost de origine român și descendent al familiei nobile românești Bococi din Uglea Maramureșului, din care în 1485 Simion Bococi de Uglea îndeplinea funcțiunea de „Homo Regius”.

²⁰⁰Fraknói Vilmos: *Erdődi Bakócz Tamás élete 1442-1521*, Budapest, Franklin-Társulat könyvnyomdája, 1889.

provenit dintr-o familie cu origini slovace, iar Janos Scitovszky era de origine poloneză.

Pentru a încheia, amintim că sunt și cardinali a căror etnie românească nu a fost pusă la îndoială de nimeni: Iuliu Hossu, Alexandru Todea și Lucian Mureșan.

Cardinalul Stephanus Vancza în anul 1255, conform site-ului

www.araldicavaticana.com

Aspecte tehnice și juridice privind introducerea cadastrului în Maramureșul istoric în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Drd. ing. Ioan BOROICA

doctor în istorie, cercetător științific Muzeul Maramureșan

Potrivit definiției acceptate de Federația Internațională a Inginerilor Topografi (FIG) *”cadastrul este în mod obișnuit un sistem informațional adus la zi având la bază parcela care conține informații în privința proprietății (ex. drepturi, îngrădiri, responsabilități). Include de obicei o descriere geometrică a parcelei, proprietarul sau controlul asupra proprietăților, și adesea valoarea parcelei sau îmbunătățire aduse acesteia. Cadastrul poate fi realizat în scopuri fiscale (evaluare și impozitare echitabilă), legale (transfer de proprietate) pentru a sprijini managementul terenurilor și a utilizării acestora (ex. în planificare sau alte scopuri administrative), sprijinind dezvoltarea durabilă și protecția mediului.”*²⁰¹

Fig.1. Hotărnicie a localității Bogdan Vodă,
reconstituie Radu Popa

Pornind de la această definiție, studiul de față propune discutarea aspectelor generale privind introducerea cadastrului în Provinciile Românești din cadrul Imperiului Habsburgic, cu focalizare pe regiunea Maramureșului istoric din perspectiva materialului studiat. Este dată de faptul că materialul

²⁰¹Definiția disponibilă în limba engleză
<http://www.fig.net/resources/publications/figpub/pub11/figpub11.asp>,

cadastral rezultat în urma acestei realizări tehnice de excepție se găsește în locații diferite pe teritoriul actualului județ Maramureș dar și în centre din afara țării cu regim diferit de dare în cercetare.

În Maramureș, până la jumătatea secolului al IX-lea, nu se poate vorbi de activități sistematice de cadastru, ci doar de *lucrări care pot fi asimilate parțial cu lucrările de cadastru* în sensul modern al definiției. Comunitățile rurale maramureșene s-au organizat și funcționat în acord cu principiile dreptului cutumiar autohton – *ius valahicum* - eminate agrar, rezultat dintr-o sinteză a dreptului geto-dac și normele dreptului roman provincial, vulgar, cu influențe bizantine, slave sau, mai târziu, maghiare. Instituțiile responsabile cu aplicarea normelor dreptului consuetudinar erau oamenii buni și bătrâni – *ars boni et equi* – o moștenire din dreptul latin, adunarea megieșilor și juzii sătești care hotărau, între altele, și chestiuni de drept privat, cum era proprietatea obștească și personală și transmiterea acesteia. Potrivit normelor acestui drept, obștea are drept de proprietate cu prioritate (obștea devălmașă) în fața proprietății individuale, generând de-a lungul vremii, odată cu nașterea și dezvoltarea statelor feudale forme de ieșire de indiviziune prin respectarea dreptului de *protimisis* (de preemțiune cu preferință pentru cumpărare-răscumpărare în fața persoanelor străine de comunitatea devălmașă). Aceste norme de drept, cât și îndelungate practici agricole adaptate la calitatea și destinația solului, a dus la o zonificare conștientă a planului de ansamblu a localității rurale cu zone economice specializate: vatra satului care grupează un nucleu de gospodării cu posibile roiri de grupuri de gospodării sau cătune, o zonă agricolă cu preponderent teren arabil folosit prin tragere la sorți, o zonă devălmașă cu islazuri, heleșteie, păduri, deși nedelimitat fiecare își cunoaște cota parte care îi revine.²⁰²

Evoluția obștilor sătești maramureșene a prezentat particularități datorate poziției geografice și parcursului istoric. În Maramureș, în contextul extinderii puterii regatului maghiar se cunosc numeroase lucrări de stabilire a hotarelor localităților sau cnezatelor maramureșene din secolul XIV; în acest secol obștile sătești erau deja

²⁰² Florin Negoită, *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura Universul Juridic, București, 2013

aservite cnezilor locali, întăririle stăpânirii acestora apare ca o transmitere de drept, dar și ca o dezmembrare din ficțiunea juridică a "domeniului regal" a Maramureșului. Astfel, pe baza documentelor medievale păstrate și toponimelor actuale, istoricul Radu Popa a refăcut drumul parcurs de cei însărcinați cu hotărniciiile unor moșii întărite unor cnezi români maramureșeni, fie că este vorba de sate sau de cnezate de vale. Pe lângă informația documentară este important de observat modul prin care autoritatea medievală a procedat la stabilirea hotarelor moșiilor sau a obștilor teritoriale extinse – cnezatele.²⁰³ Practica hotărniciiilor și a punerilor în posesie, consemnată în Maramureș în secolul XIV și XV, era una curentă în secolele XVI -XVIII în întreg spațiul transilvan începând de la delimitări de hotare ale satelor sau chiar la delimitarea comitatelor în cazuri litigioase la care participau comisii formate din săteni interesați, bătrânii satelor, judele sătesc, jurați, reprezentanți ai autorității comitatense, ai nobilului și unde era cazul reprezentanți ai juzilor satelor vecine care se deplasau pe traseele marcate de semne de hotar naturale sau artificiale recunoscute ca fiind imuabile și fixate în memoria colectivă. Aceste limite erau consemnate în documente și dobândeau ele însăși forță probatorie.²⁰⁴

Începând cu a doua parte a secolului al XVII-lea poate fi consemnată o nouă etapă în evoluția cadastrului, pe care o putem numi *cadastru figurativ*, în opoziție cu cadastrul descriptiv în uz în unele părți ale Europei până în secolul al XIX-lea, fiind consecința dezvoltării științelor matematico-geometrice și a aplicării lor la măsurătorile de terenuri. Inovația adusă în acest nou tip de cadastru este introducerea conceptului de parcelă ca fiind o suprafață continuă, limitată, a unui teren sau construcție, situată în hotarul unei localități, care are un proprietar, o categorie de folosință și o anumită clasă de productivitate. Prin introducerea tehnicii de reprezentare la scară toate parcelele măsurate pe teren se reprezintă grafic, individualizate și numerotate pe un plan sau hartă pentru întreg teritoriul măsurat,

²⁰³ Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970,

²⁰⁴ Livia Magina, *Instituția judeului sătesc în Principatul Transilvaniei*, Editura Mega, Cluj Napoca, 2014, p.229-234

reprezentarea grafică fiind corelată cu alte date referitoare la proprietate: precum proprietarul, categoria de folosință și bonitatea acestora. Scopul acestor operații a fost unul fiscal, prin introducerea unui sistem de impozitare uniform și echitabil și modificarea astfel a relației stat-contribuabil, prin stabilirea unei noi baze de impozitare pe baze matematice, verificabile. În cadrul acestor lucrări, cu grad ridicat de complexitate, a rezultat un corpus articulat de documente care cuprinde în principal planuri sau hărți și registre:

- corpusul de planuri sau hărți ca partea figurativă a cadastrului, întocmite pe localități, în care fiecare parcelă liberă sau construită este reprezentată la o anumită scară respectând configurația din teren, având înscris un identificator cadastral;

- registre de operațiuni zilnice efectuate de topografi sau geodezi în timpul lucrărilor de ridicare topografică;

- registre parcelare în care sunt consemnate parcelele în funcție de numerotare cu indicarea numelui proprietarilor și caracteristicile bunurilor supuse impozitării;

- registre index în care sunt notate în ordine alfabetică numele, prenumele, porecla tuturor proprietarilor cu bunurile pe care le posedă și atributele fiecărui bun;

- registre de consemnare a transferurilor de proprietate.²⁰⁵

Introducerea generalizată a cadastrului în monarhia austriacă a început în prima parte a secolului al XIX-lea având la bază rațiuni care țin de stabilitatea fiscală a statului. În anul 1806, în urma numeroaselor fricțiuni între provinciile imperiului privind regimul de impozitare, împăratul Francisc al II-lea a însărcinat o comisie în cadrul Cancelariei Imperiale pentru a crea un sistem de impozitare a terenurilor cu caracter de generalitate, uniform și stabil pentru întreaga monarhie. Utilizarea termenului ”stabil” se referă la faptul că evaluarea impozitului trebuie să rămână stabilă chiar dacă se schimbă proprietarul. Această comisie și-a început activitatea în 1810 cu transmiterea către administrațiile provinciilor pentru propuneri privind principiile și modalitățile de executare a dispozițiilor imperiale

²⁰⁵Dinno Coppo, Cristina Boido, *Rilievo urbano: conoscenza e rappresentazione della città consolidata*, Alinea Editrice, Firenze, 2010, p. 64 s.u.

urmând și prima testare a noilor principii în 1814 în provinciile din Italia și Iliria. Comisia a ajuns la concluzia că o condiție indispensabilă în aplicarea unui sistem de impozitare este corectitudinea și egalitatea principiilor pe care se bazează, la care se adaugă o uniformă executare a principiilor. În acest sens, cadastrul devine un instrument în reformarea sistemului de impozitare, luându-se decizia introducerii cadastrului general bazat pe o nouă măsurare a terenurilor, cea efectuată în timpul lui Iosif al II-lea fiind considerată nesatisfăcătoare, precum și o nouă evaluare a veniturilor generate de terenuri însă numai în teritoriile germane și italiene. Recomandările comisiei au fost încorporate sintetic într-un decret imperial: Patenta din 23 decembrie 1817, care nu dă o definiție cadastrului, dar formulează dispoziții pentru introducerea noului sistem de impozitare în 26 de paragrafe. Astfel, cadastrul subordonat principiilor fiscale, este văzut ca un ansamblu de lucrări cu caracter tehnic, realizat de personal militar sau civil, cu instruire științifică și experiență practică care are ca finalitate întocmirea de hărți pentru fiecare localitate la o scară adecvată pe care vor fi marcate grafic hotarele, parcelele din interiorul acestora cu poziția topografică, numele proprietarului, categoria de folosință, constrângerile naturale și artificiale în privința productivității. Terenurile productive vor fi bonitate, iar impozitul va fi plătit în funcție de suprafață în acord cu clasele de productivitate, poziția și calitatea solului parcelei; la calcularea impozitului se vor lua în considerare veniturile medii evaluate în bani din care se scad cheltuielile de producție. Construcțiile sunt evaluate prin asimilare cu categoria de folosință a suprafeței ocupate. Persoanele însărcinate cu efectuarea măsurătorilor își vor desfășura activitatea pe baza unor instrucțiuni detaliate comunicate prin ordine circulare. Rezultatele măsurătorilor vor fi examinate înainte de stabilirea impozitelor și vor fi corectate dacă este cazul, urmând a fi confirmate printr-o hotărâre definitivă.

Pentru efectuarea măsurătorilor cadastrale au fost emise succesiv instrucțiuni, prima fiind publicată în 28 martie 1818²⁰⁶, o a doua, recorectată, în 28 februarie 1824²⁰⁷.

Ca urmare a revoluției de la 1848, în condițiile în care iobăgia a fost abolită, Patentele imperiale din 20 octombrie 1849 și 4 martie 1850 generalizează în întreaga monarhie sistemul de impozit existent în provinciile germane și italiene, ne mai admitându-se scutiri de impozite. Totodată decretele imperiale dispun extinderea măsurătorilor cadastrale în întreaga monarhie.²⁰⁸

Pentru aplicarea acestor două patente imperiale au fost emise două instrucțiuni, prima în 1856²⁰⁹ și cea de a doua în 1865.²¹⁰ Cu adaptări și corecții aduse în funcție de parcursul istoric al instituțiilor și a tehnicilor de lucru utilizate în cadastru aceste instrucțiuni conțin reglementări privind palierele ierarhice ale instituțiilor și structurilor statale responsabile cu aplicarea cadastrului, începând cu Ministerul Finanțelor, Direcțiile Centrale și Provinciale, Inspectorate sau a triangulației începând cu Biroul de calcul central și cele teritoriale, personalul însărcinat cu cadastrul și triangulația, desfășurarea campaniilor de lucrări de cadastru, întocmirea hărților, proceduri la revizuirea lucrărilor pe baza cărora se pot reconstitui principiile și metodologia de introducere a cadastrului.

Unitățile de măsură în uz pentru lucrările cadastrale și de triangulație, precum și pentru întocmirea planurilor și hărților cu corespondența lor în metri au fost următoarele:

Unități de lungime

1“ linie (Linie) = 0,002195 m

²⁰⁶ *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge des 8. und 9. Paragraphes*

des Allerhöchsten Patentes vom 23. December 1817 angeordneten Landes-Vermessung Wien, 1818

²⁰⁷ *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge des 8. und 9. Paragraphes*

des Allerhöchsten Patentes vom 23. December 1817 angeordneten Landes-Vermessung Wien, 1824

²⁰⁸ Carl Freiherrn von Coernic, *Oesterreich's Neugestaltung 1848-1858*, Stuttgart und Augsburg, 1858, p.130-132

²⁰⁹ *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. December 1817 und vom 20 October 1849 angeordneten Landes Vermessung*. Wien. Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei. 1856

²¹⁰ *Instruction für Ausführung der in Folge -der Allerhöchsten Patente vom 23. December 1817 and vom 20. October 1849 angeordnetn Katastral-Vermessung*. Wien. Aus - der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei . 1865.

$1'' \text{ țol (Zoll)} = 12''' \text{ (linii) Linien} = 0,026340 \text{ m}$
 $1' \text{ picior (Fuß)} = 12'' \text{ țoli (Zoll)} = 0,316081 \text{ m}$
 $1^\circ \text{ stânjen austriac (Klafter)} = 6' \text{ (picioare) Fuß} = 1,896\,484 \text{ m}$
 $1 \text{ milă austriacă (M Postmeile)} = 4000^\circ \text{ stânjani (Klafter)} = 7585,936 \text{ m}$

Unități de suprafață:

$1 \text{ țol pătrat (Quadratzoll)} = 6,937987 \text{ cm}^2$
 $1 \text{ picior pătrat (Quadratfuß)} = 144 \text{ țoli pătrați (Quadratzoll)} = 0,099907 \text{ m}^2$
 $1 \text{ stânjen pătrat (Quadratklafter)} = 36 \text{ picioare pătrate (Quadratfuß)} = 3,596652 \text{ m}^2$
 $1 \text{ iugăr (Joch)} = 1600 \text{ stânjani pătrați (Quadratklafter)} = 5754,642 \text{ m}^2$

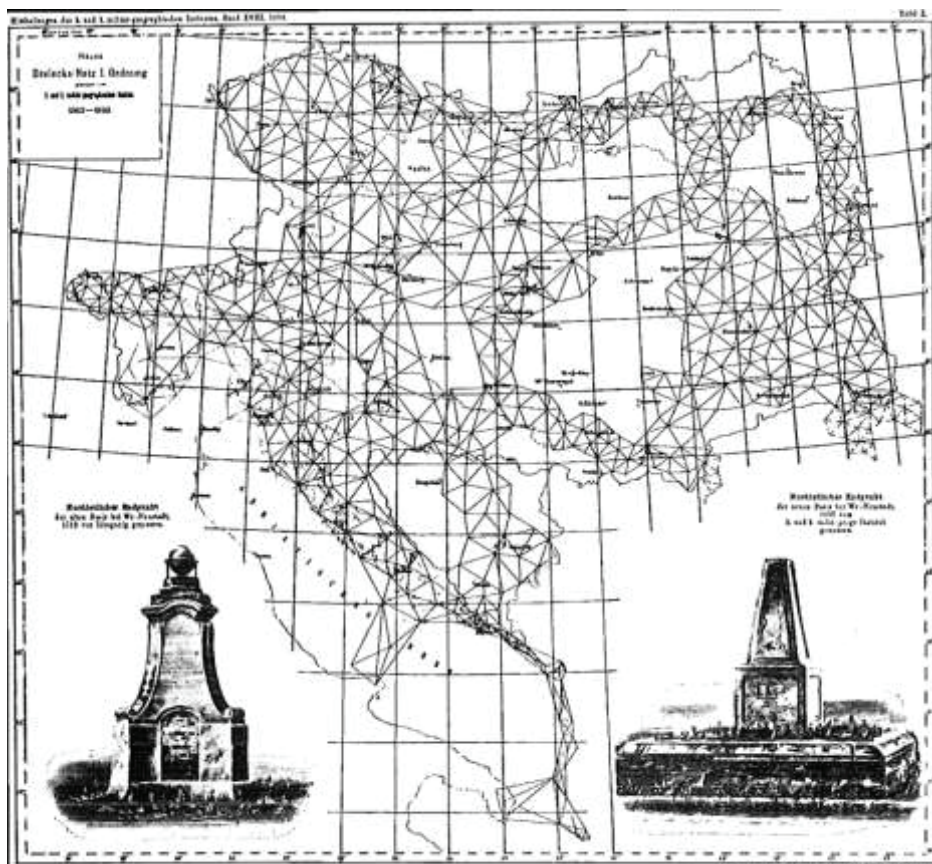
Pentru Maramureș, ca de altfel pentru toate provinciile imperiului, lucrările cadastrului stabil au fost precedate de lucrări de triangulație prin care se asigură integrarea și orientarea hărților cadastrale. Fundamentarea geodezică a fost stabilită încă din 1817 la nivelul întregului Imperiu Habsburgic.

Comisia însărcinată cu introducerea cadastrului stabil, Grundsteuerregulungs-Hofkommission, împreună cu Statul major al armatei, care răspundea de lucrările de triangulație militare, a trebuit să-l convingă pe împărat de necesitatea fundamentării lucrărilor de cadastru pe o triangulație realizată pe bază științifică. Patenta imperială din 23 Decembrie 1817 legiferează în acest sens propunerile comisiei. Lucrările de triangulație pentru cadastru vor trebui să însușească realizările triangulației trigonometrice militare existentă deja aproape în fiecare provincie a imperiului. Întrucât lucrările de triangulație începute în 1806, nu au fost finalizate sau nu au corespuns exigențelor presupuse de lucrările de ridicare topografică cadastrală, au fost necesare noi lucrări de triangulație pornind de la liniile de bază existente sau derivarea de noi linii din triunghiurile determinate prin lucrările de triangulație militară. Lucrările de triangulație desfășurate între 1806 și 1829, cu întreruperi datorită războaielor napoleoniene, au cuprins în special părțile vestice ale monarhiei austriece, dar și realizarea unei rețele de triangulație în partea de est a Transilvaniei.

Infrastructura de rețele de triangulație s-a bazat pe trei linii de bază măsurate direct, în special linia de bază Liesganig cu orientarea Neustadt, Viena cu lungimea de 6411 stânjeni vienezi determinată în 1762, remăsurată de Welser Heide- în 1806, cu lungimea 7904 stânjeni, linia Wels în Austria Superioară, linia Raab/Gyor - Ungaria (1810) 9429 stânjeni. După strămutarea Institutului Geografic Militar din Milano în Viena în 1839, lucrările de triangulație au continuat în Ungaria și Transilvania. În perioada 1848-1851 acestea au fost extinse și în Galiția, unde a fost de altfel determinată în 1818 o triangulație la Rădăuți cu baza având lungimea de 9 860,453 m. La mijlocul secolului XIX a fost dezvoltat un program vast de realizare a infrastructurii de triangulație cu determinarea de noi linii de bază la Arad, 1840, Târnovo, Hall în Tirol, urmate de remăsurări ale bazelor anterior determinate (Neustadt – Viena în 1860 cu lungimea de 9484,1 m).

În acest context, teritoriul Maramureșului a fost inclus în lanțul de triangulație estic dezvoltat în lungul Munților Carpați până la Suceava.

Pentru realizarea documentației grafice a cadastrului a fost utilizat ca elipsoid de proiecție, elipsoidul Zach-Oriani, menționat în instrucțiunea din 1845, care are următoarele caracteristici: semi axa mare $a=6376130$ m semi axa mică $b=6355910.71$ m și turtirea $1/f=310$. Metoda de proiecție propusă este Cassini-Soldner, o proiecție cilindrică echidistantă pătratică în care meridianele nu se deformează iar paralele, distanțele și ariile au deformații pozitive care cresc pe măsură ce crește latitudinea.

Rețeaua de triangulație realizată în Austro-Ungaria între 1862-1892, Sursa BEV Austria

Pe lângă atribuțiile definite prin regulamentele proprii, Biroul de Calcul cu structurile teritoriale este implicat în sprijinirea lucrărilor de cadastru pe toate palierele ierarhice cu responsabilități diferite.

Prin triangulația trigonometrică se realizează o rețea de triunghiuri geodezice, interconectate într-o rețea cu acoperire la nivelul întregii monarhii, astfel încât pe o suprafață de o milă vieneză pătrată să fie determinate exact poziția a trei puncte. În zonele montane se acceptă și două puncte pe mila pătrată cu condiția ca fiecare punct să fie vizibil din cel puțin două puncte. Prin integrarea măsurătorilor cadastrale în rețeaua geodezică se asigură corectitudinea poziționării topografice și orientarea, se previne acumularea de erori în măsurătorile de detaliu, astfel încât să fie asigurată precizia măsurătorilor pe fiecare milă pătrată. Pentru realizarea unei rețele de

îndesire se apelează la triangulația grafică cu scopul de a determina puncte noi pentru siguranța și corectitudinea măsurătorilor grafice.

Directorul Direcției Centrale de Triangulație transmite, fiecărui subdirector din provincii, hărți cu punctele determinate în rețeaua de triangulație pe fiecare milă pătrată având trasat caroiajul și indicate coordonatele fiecărui punct și dimensiunile fiecărei laturi.

Planșele pe care se reprezintă o suprafață de o milă vieneză pătrată, realizate la scara 1țol: 200 stânjeni au desenat caroiajul orientat în funcție de meridianul principal al provinciei realizat din linii perpendiculare și paralele, încât să rezulte 20 de secțiuni (5 părți

egale de la V la E

și 4 părți egale de

la S la N). Rețeaua

de îndesire se

execută în teren de

către inginerul

geodez – numit în

documentele

vremii

”triungulator”- cu

planșeta prevăzută

cu lunetă

telescopică, busola

utilizându-se în

mod excepțional

pentru orientare,

fiind considerată

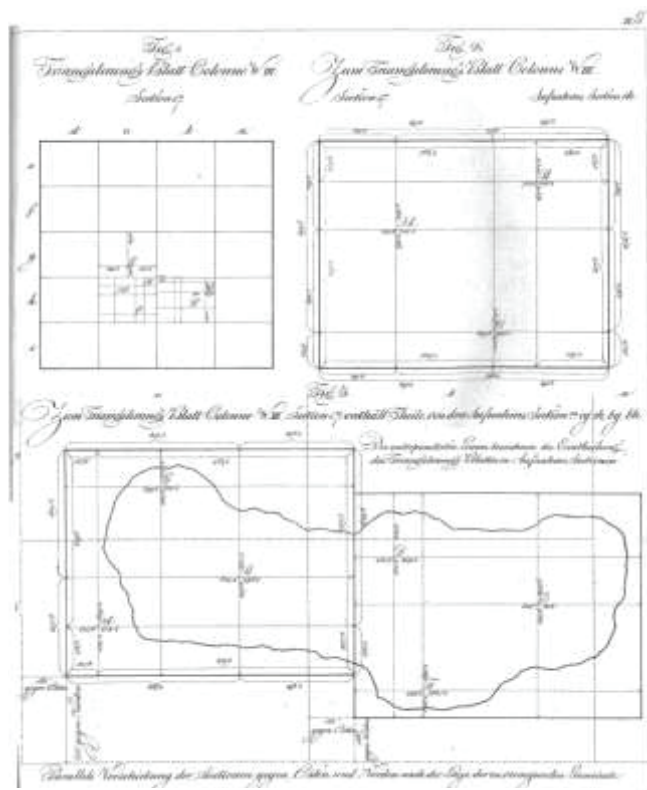
un instrument

nesigur,

determinând

minimum 60 de

puncte pe mila pătrată. Pentru a ușura ridicările topografice de detaliu, acesta va trebui să determine cât mai multe puncte posibile pe limitele de hotar ale localităților, cât și pe limitele de secțiune. Măsurătorile realizate se consemnează în registre speciale. Triangulatorii vor trebui

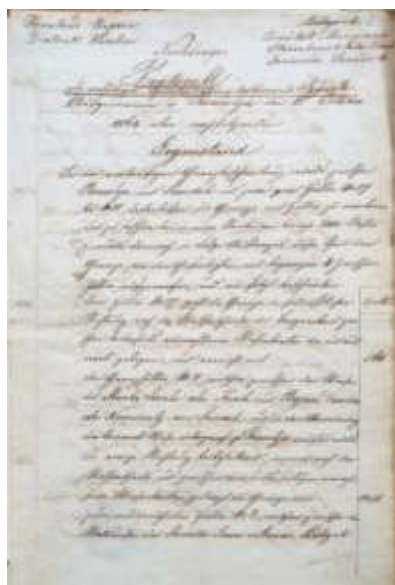

Exemplu de lucrări de triangulație grafică cf. Instrucțiunii din 1824

să scaleze planșele, astfel că, din fiecare planșă realizată la scara precizată vor trebui să obțină 20 de planșe.

Introducerea cadastrului în Maramureș s-a realizat distinct pe localități în anii 1860 cu parcurgerea mai multor etape.

Într-o primă etapă s-a

Schiță și pagină din protocolul de delimitare a hotarului loc. Strâmtura. Sursa AN, SJMM

realizat descrierea hotarelor comunității și este legată de obicei de triangulația grafică trebuind realizată cu un an înainte de măsurătorile de detaliu. S-a urmat procedura standardizată în cazul acestei etape: autoritatea cercuală transmite autorității provinciale ordinea în care vor fi efectuate delimitarea hotarelor localităților, care va desemna un delegat care să comunice cu autoritățile locale a căror hotar va fi delimitat, dar și a localităților învecinate. Autoritățile locale vor desemna o comisie formată din comisarul politic, topograful, jurați locali precum și persoane de încredere care cunosc limitele. Aceste persoane vor parcurge linia de hotar a localității, revenind în punctul de plecare. Aceștia vor identifica toate punctele a căror descriere va duce la recunoașterea limitelor localității care vor fi consemnate într-un protocol, iar topograful va întocmi o schiță la scară. Descrierea definitivă a hotarelor este realizată de către inspector doar atunci când

măsurătorile de detaliu sunt finalizate și acceptate. Instrucțiunile descriu și procedurile de urmat în situații litigioase în stabilirea hotarelor localităților, cercurilor sau provinciilor, precum și proceduri de unificare a localităților mici în unități administrative mai mari acolo unde interesul fiscal o cere.

Măsurătorile de detaliu, cum sunt numite ridicările topografice, sunt precedate de alegerea scării la care se va lucra, fiind stabilită scara de bază 1: 2880. Scara adoptată este în funcție de unitățile de măsură în uz în monarhie: mila vieneză sau fathom-ul = 1.89648384 metri pătrați. Diviziunile unei foi de hartă corespundeau cu suprafața de 1000 x 800 fathom-i, iar scara de lucru pentru lucrările cadastrale 1:2880 era derivată din scara hărților militare întocmite la scara 1:28800, cu multipli și 1:5760 în zonele montane și 1:1440 pentru zonele construite. Decizia privind alegerea scării de lucru aparține structurilor provinciale responsabile de introducerea cadastrului pe baza materialului întocmit de "triangulatorul grafic" având la bază suprafața și bonitarea parcelelor, precum și informații conexe, precum planul de cultură, etc. și va fi aplicată unitar pentru întreaga localitate.

*Planul de ansamblu al localității Borșa și pagină din protocolul de înscriere a proprietarilor.
Sursa Arhivele Statului Ujhorod, Ucraina și
arhiva Primăriei localității Borșa.*

După stabilirea scării, topograful însărcinat cu măsurătorile de detaliu – sau "geometrul", va proceda la verificarea planșelor primite de la inspector și va proceda la realizarea unei rețele de îndesire proprii pe care va trebui să o lege de cea realizată de "triangulatorul grafic" având obligația de a verifica corectitudinea punctelor

determinate de geodez. Punctele noi determinate de către geometru vor fi consemnate în carnetul de teren (protocol), document de uz personal, iar punctele nou determinate vor fi verificate de inspector înainte de începerea lucrărilor de ridicare topografică. Geometrul va trebui să aibă la dispoziție mai multe planșe de același fel în cazul în care survin situații nedorite.

După realizarea rețelei de îndesire locală care are scopul de a reduce cât mai mult posibil erorile de măsurare și poziționare, se procedează la delimitarea tarlalelor care cuprind un număr variabil de parcele. Delimitarea tarlalelor se face în funcție de toponimia locală și, pe cât posibil, pe limite naturale. În lipsa unor toponime specifice se va proceda la delimitări în funcție de limitele naturale existente în teren. După delimitarea în tarlale, geometrul va hotărî ordinea tarlalelor în care va efectua ridicările topografice. Procedurile urmate la măsurătorile de detaliu trebuie să țină seama în primul rând de limitele naturale sau artificiale indicate de proprietari, împuterniciții lor sau "indicatori" de clasa de cultură (categoria de folosință), proprietari. Delimitarea parcelelor se face utilizând jaloane, astfel încât determinând pe teren poziția acestora, fiecare parcelă apare cu configurația și suprafața redusă proporțional cu scara utilizată. Pentru a evita erorile de măsurare "geometrul adjunct" va întocmi o schiță la ochi a parcelelor de măsurat. Geometrul va trebui să verifice corectitudinea măsurătorilor și va evita, pe cât posibil, măsurătorile redundante. În ceea ce privește precizia, din rațiuni fiscale, geometrul va trebui să acorde o atenție sporită terenurilor fertile și a celor construite. Măsurătorile se vor efectua utilizând planșeta echipată cu luneta astronomică, busolă, compas, nivelă pentru orizontalizare și accesorii pentru poziționarea deasupra punctelor de unde se efectuează vizele. Pentru determinarea distanțelor rectilinii se utilizează prăjina de un stângen vienez și lanțul de 10 stângeni, cu precădere pe distanțe mici și în zone deschise. În zonele cu vizibilitate se procedează la măsurători perimetrice, cu linii de viză și determinări de distanțe cu lanțul.

Instrucțiunile tehnice care au fost observate în timpul măsurătorilor formulează recomandări asupra procedurilor de urmat în

zone construite unde se determină poziția celor mai importante construcții, apoi se realizează cu planșeta măsurători ale unor aliniamente în lungul străzilor obținând un perimetru pe seama căruia se efectuează măsurători de detaliu. Curțile, împreună cu construcțiile, formează subparcele distincte. Pentru construcțiile mici precum șoproanele, colibele, căsuțele din vie sau căsuțele de lemn nu este obligatorie măsurarea și reprezentarea lor. Construcțiile publice de felul bisericilor, mănăstirilor, spitalelor formează parcele speciale.

Calitatea solului nu se ia în considerare în timpul măsurătorilor. Suprafețele cu categorii de folosință diferite în cadrul unei parcele sunt delimitate ca subparcele distincte.

Dacă parcelele cu același proprietar sunt intersectate de detalii permanente, de exemplu râuri, pâraie, drumuri publice formează parcele distincte, iar situațiile când acestea sunt intersectate de detalii precum poteci, șanțuri de scurgere a apei, canale de irigație sunt considerate ca o singură parcelă. Parcelele foarte mici, în raport cu scara planului nu sunt reprezentate, dar trebuie menționate în protocolul (raportul) întocmit cu ocazia măsurătorilor.

Pădurile sunt împărțite în parcele în funcție de proprietar și limitele naturale. Dacă pădurile mari sunt măsurate de ingineri silvici vor fi luate în considerare măsurătorile acestora după o prealabilă verificare. Enclavele din interiorul suprafețelor forestiere sunt înregistrate ca parcele distincte în funcție de categoria de folosință. Stâncăriile, grohotișurile sunt înregistrate separat dacă depășesc suprafața de 100 stânjeni pătrați.

Toate drumurile publice sunt tratate ca parcele speciale. Râurile, lacurile și canalele navigabile sunt tratate la fel, ca parcele distincte. Zonele neocupate din albia râului sunt incluse în parcela râului la fel ca și zonele inundabile.

Terenurile nefolosite sau neproductive sunt de asemenea considerate parcele individuale.

Planurile localităților se întocmesc pe baza schițelor de teren (schițele indicative). Parcelele sunt numerotate pe tarlale din aproape în aproape astfel încât la trecerea de la o tarla la alta numerotarea să fie ușor de identificat și se introduc în registre. În fiecare parcelă este

transcris numele proprietarului. Drumurile, râurile, canalele, pâraiele se numerotează de asemenea. Casele se numerotează separat și se introduc într-un registru special. Înainte de definitivarea lucrărilor de întocmire a planurilor se verifică de către inspector și reprezentanții autorității locale, iar eventualele corecturi se realizează cu cerneală roșie. Se procedează la calculul suprafețelor prin împărțirea figurilor geometrice corespunzătoare parcelelor în triunghiuri și trapeze, în funcție de liniile principale pe planșele originale înainte de adăugarea culorilor, iar calculele se consemnează în registre. Pentru ușurarea calculelor, geometrii au la dispoziție tabele de calcul. În paralel cu calculul parcelelor se calculează suprafața tarlalei, iar dacă se constată diferențe mai mari decât $1/200$ se procedează la identificarea erorilor, iar dacă eroarea este mai mică se distribuie proporțional fiecărei parcele. Modul de calcul al parcelelor se verifică de către inspector prin utilizarea unei plăci de sticlă care are gravată o rețea de pătrate cu suprafață cunoscută.

Schiță indicativă pentru localitatea Lunca la Tisa. Sursa Arhivele Statului Ujhorod, Ucraina

Secțiune de plan cu ridicări topografice de detaliu ale centrului orașului Sighet.

Sursa AN, SJ MM

Geometrii trebuie să întocmească documentații complexe care cuprind în principal:

- Harta sau planul de bază a localității, în original și o copie identică;
- Protocolul (registru) parcelelor;
- Protocolul (registru) construcțiilor;
- Registrul index alfabetic al proprietarilor;

- Descrierea definitivă a hotarelor localității;
- Cartea funciară;
- Lista cu proprietarii necunoscuți;
- Protocolul (registrul) de calcul al suprafețelor;
- Lista cu numele autorităților

Acestea vor fi predate autorităților din localitate.

În baza reglementărilor amintite, în perioada 1856 -1868, au fost cadastrate majoritatea localităților din Maramureș, presupunând un efort financiar și o desfășurare de forțe pe măsură. Nu ne sunt cunoscute foarte multe aspecte de detaliu privind introducerea cadastrului în Maramureșul istoric, întrucât sursele de informare primară, documentele de arhivă ale fostelor inspectorate sau directorate cadastrale dacă nu sunt pierdute, nu au fost identificate până în acest moment.

Ne sunt cunoscute în schimb numele câtorva din inginerii care au coordonat activitatea de cadastrare a localităților din Maramureșul istoric precum și anii în care au lucrat. Astfel în pentru localitatea Călinești au semnat planurile cadastrale Fr. Prohaska și I. Zelezny în perioada 1863-1864, pentru Desești, Samuel Ferdinand în 1860, pentru Ferești, Iosif Gera tot 1860, pentru localitatea Giulești, Eugen Hanimer în 1860-1863, în cazul satul Glod, Iosif Lichman în 1864, pentru satul Hoteni, I. Mrkicka în anul 1864, pentru localitatea Iapa a semnat I. Cernak în anul 1860, pentru localitatea Ieud, I. Zahanek în anul 1863, pentru localitatea Ocna Șugatag, San Ferdinand în 1860, la Poienile Șieului (Izei) a coordonat I. Reisimer în anul 1864, în cazul localității Remeți a coordonat Carol Suga în anul 1863, pentru Rona de Jos, C. Spörer și E. Szmigieski în perioada 1860-1863, în cazul localității Rona de Sus, I. Motre în 1860, pentru localitatea Ruscova a semnat Anton Angielski în perioada 1863-1864, pentru planurile realizate în cazul localității Săliștea de Sus, Carol Vostrovski în anii 1863-1864, pentru orașul Sighetu Marmăției au semnat K. Sruke și I. Martinec realizate în 1859-1860, pentru localitatea Sârbi, L. Adler în 1860. Planurile sunt pe hârtie cartonată cu dimensiunea 33cm x 26 cm rezultând un număr variabil de asemenea documente tehnice în funcție de suprafața localității.

*Harta cadastrală cu intravilanul localității
Săliștea de Sus realizată în anul 1864*

*Harta topografică concretuală cu
intravilanul localității Săliștea de Sus
realizată în anul 1863*

Lucrările de cadastrare a provinciilor românești din monarhia habsburgică care includeau și Maramureșul istoric, sunt lucrări cunoscute și sub numele de cadastru concretual, întrucât într-o primă etapă Patenta imperială din 4 martie 1850 introducea un sistem de impozitare în părțile transleitane ale imperiului similar cu provinciile germane, dar cu caracter provizoriu. Acest sistem bazat pe declarațiile proprietarilor după modelul iosefin a fost în uz până la aplicarea Legii VII privind impozitul funciar. În acest sens în Maramureș în anii 1860 au fost realizate schițe expeditiv, descriptive, cu notarea numerelor topografice pe tarlale sau grupuri de tarlale, numite și hărți concretuale întrucât nu respectă regulile cartografiei cadastrale. Pentru multe din localități ele sunt în vigoare și în prezent.

După încheierea pactului dualist au urmat restructurări instituționale, coordonarea cadastrului a revenit instituțiilor maghiare create după 1867. Legislația emisă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea cu referire la activitatea de cadastru în provinciile controlate de către maghiari mențin caracterul fiscal al acestuia. Măsurătorile cadastrale efectuate după 1883 au în vedere actualizarea planurilor cadastrale în urma fărâmițării proprietății survenită după abolirea iobăgiei. Sunt create o serie de structuri instituționale pentru controlul și coordonarea activităților de cadastru între care, înființarea unei

Direcții de Cadastru la Cluj Napoca cu un Departament tehnic care a avut ca principală sarcină revizuirea cadastrului stabil.

În 1886, prin Legea XXIX se reglementează aspectele juridice ale întocmirii cărții funciare care înlocuiește reglementările emise în perioada absolutismului austriac din 1855. În revizuirile ulterioare ale planurilor cadastrale de la începutul secolului XX precum și la întocmirea altora noi s-a renunțat la metoda grafică a ridicărilor topografice cu planșeta, lucru posibil datorită progresului instrumentelor de măsurare, dar și a perfecționării metodelor de calcul când măsurătorile s-au efectuat cu teodolitul prin metoda poligonației utilizând ca puncte de sprijin punctele determinate prin metode astrono-mo-geodezice din rețeaua de triangulație sau derivate prin îndesire din aceasta.

Lucrările topo-cadastrale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea reprezintă o realizare tehnică de excepție în vigoare și astăzi până la viitoarea introducerea cadastrului general. Hărțile cadastrale oferă o imagine asupra relațiilor spațiale din cadrul comunităților maramureșene, structura proprietății în hotarele comunităților predominant rurale ale vremii, toponimia și antroponimia locală, structura peisajului antropoc și evoluția raporturilor juridice pentru stabilirea continuumului juridic asupra parcelelor delimitate prin lucrările de cadastru.

Bibliografie

Legislație

- *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Catasters in Folge des 8. und 9. Paragraphesdes Allerhöchsten Patentes vom 23. December 1817 angeordneten Landes-Vermessung* Wien, 1818

Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Catasters in Folge des 8. und 9. Paragraphesdes Allerhöchsten Patentes vom 23. December 1817 angeordneten Landes-Vermessung Wien, 1824

- *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. December 1817*

*und vom 20 October 1849 angeordneten Landes Vermessung.*Wien. Aus der kaiserlich-königlichen Hof-und Staatsdruckerei. 1856

- *Instruction für Ausführungderin Folge -der Allerhöchsten Patente vom 23. December 1817 and vom 20. October 1849 angeordnetkn Katastral-Vermessung.* Wien. Aus - der kaiserlich-königlichen Hof-und Stastsdruckerei . 1865

- *Instruction für die bei Astronomisch-Trigonometrichen Landesvermessun und im Calcul Bureau K.K Militar Geografishen Institutes Angestellten Individuen sanctioniert vom hochlöblichen H.H. Hofkriegsrathe laut rescript G.,Nr.4060,vom 22 august 1844 ,* Wien 1845

Lucrări de specialitate

- Gerő László,Országos földmérés ekazállamiköz igazgatásszolgálatában, Atheneum, 1934

- *Istoria românilor,Daco-romanii, romanici, alogeni*, vol. II, Editura -Enciclopedică, București, 2001,p. 46-60; Radu Florescu, *Daco-romanii*, Editura Meridiane

- Linden Josef, *Die Grundsteuer verkassung in den deutschen und italienischen Provinzen der österreichischen Monarchie, mit vorzüglicher Gerikeksichtigung des stabilen Katasters*, Viena, 1840

- Rumpler Helmut,Scharr Kurt, Ungureanu Constantin, *Der Franziszeische Kataster im Kronland Bukowina Czernowitzer Kreis (1817–1865) Statistikund Katastralmappen*, Böhlau Verlag Wien Köln Weimar, Wien, 2015

Fonduri arhivistice

- Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș, (AN, SJMM); Fond Prefectura Maramureș, Planuri, schițe și hărți topografice, ds.1-17

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș, (AN, SJMM); Fond Prefectura Maramureș, Documente ordonate pe probleme, ds.258-269

- Arhiva de Stat a Regiunii Transcarpatia, Fond Arhiva hărților cadastrale a Rusiei Subcarpatice, oraș Ujhorod, ds.2323-2326

Borne de graniță de pe vechea frontieră de stat dintre România și Cehoslovacia

Drd. Timur Vasile CHIȘ

Muzeograf, Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

Cuvinte cheie: borne de graniță, vf. Bradului, vf. Pop Ivan, vf. Apețca România, Cehoslovacia, 1919-1939

Rezumat

Borne de graniță de pe vechea frontieră de stat dintre România și Cehoslovacia. După primul război mondial, în perioada 1919–1939, România, în zona Maramureșului a avut graniță cu Cehoslovacia și Polonia. Pe frontiera cu Cehoslovacia au fost amplasate patru borne de graniță din care trei sunt sub forma unui obelisc iar a patra a fost borna dintre cele trei țări România, Cehoslovacia și Polonia - Triplex Confinium. Cele trei borne sub formă de obelisc au fost amplasate probabil în perioada 1 decembrie 1919 – 25 iulie 1921 când satele românești din dreapta Tisei au fost în componența statului român, iar Triplex Confinium a fost amplasată în data de 10.08.1920.

Keywords: borderposts, Bradului peak, Pop Ivan peak, Apețca peak Romania, Czechoslovakia, 1919-1939

Abstract

Borderposts on the old state border between Romania and Czechoslovakia. After the First World War, between 1919–1939, Romania, in the Maramures area, had a border with Czechoslovakia and Poland. On the border with Czechoslovakia there were placed four borderposts, three of which are in the form of an obelisk and the fourth was the boundary between the three countries Romania, Czechoslovakia and Poland - Triplex Confinium. The three obelisk-shaped bollards were probably placed between December 1, 1919 - July 25, 1921, when the Romanian villages on the right bank of the

Tisza river were part of the Romanian state, and Triplex Confinium was placed on August 10, 1920.

Rezultatul cercetării

După primul război mondial, în perioada 1919–1939, România în zona Maramureșului a avut graniță cu Cehoslovacia și Polonia.

Pe frontieracu Cehoslovacia au fost amplasateîn acea perioadă borne de graniță,din care patru se pastrează și azi. Trei sunt sub forma unui obelisc iar a patra, eraborna dintre cele trei țări România, Cehoslovacia și Polonia - Triplex Confinium.

Cele trei borne sub formă de obelisc au fost amplasate probabil în perioada 1 decembrie 1919 – 25 iulie 1921, când satele românești din dreapta Tisei au fost în componența statului român, sau până la data 19 iulie 1926, când a fost semnat Tratatul de la Sevres.

Borna dintre cele trei țări România, Cehoslovacia și Polonia - Triplex Confinium (din latină „graniță triplă”) a fost amplasată în data de 10.08.1920 pe Vârful Stogu - 1651 m (Stih,Ctir) din Munții Maramureșului. Azi borna se află în același loc fiind încadrată între bornele de granițădintre România și Ucraina, pe teritoriul administrativ al localității Poienile de Sub Munte, județul Maramureș. Coordonate GPS: N 47 50 07,1, E 24 33 46,8.

Frontiera „româno-cehoslovacă a fost definitiv fixată și trasată pe teren de comisia internațională instituită prin Tratatul de la Sevres, care și-a terminat lucrările printr-un protocol final încheiat la Bruno în data de 19 iulie 1926, iar statutul frontierei româno-cehoslovace a fost adoptat la Satu-Mare la data de 25-30 noiembrie 1929” (Țineghe Cristina, 2009).

După fixarea definitivă a granițeipe Munții Maramureșului și cursul râului Tisa, satele românești din dreapta Tisei și borna de pe Vârful Apețca au rămas în Cehoslovacia iar borna de pe vârful Bradului a rămas pe teritoriul României. Borna de pe vârful Pop Ivan și Triplex Confiniumau rămas pe frontiera delimitată între România și Cehoslovacia.

1. Borna de pe Vârful Apețca

Obeliscul de pe Muntele Apețca(Foto 1) este o bornă de hotar ce amintește de vechea graniță dintre România și Cehoslovacia, când satele românești trebuiau să revină României.

Borna de graniță se află pe Vârful Apețca (Апецька), din Munții Apețca, Transcarpatia, Ucraina, la altitudinea de 1.511 m, pe teritoriul administrativ al localității Vodytsya (Водиця). Coordonate GPS: N 48 10 48,8, E 23 59 43,1.

Borna de hotar are forma unui obelisc cu o înălțime de 4 m, lățime la bază de 85 cm, lățime sus de 45 cm și a fost construită la fața locului din beton armat.

Foto 1; Chiș Vasile Timur

2. Borna de pe Vârful Pop Ivan

Borna sau obeliscul de pe Vârful Pop Ivan (Pip Ivan Marmaroshiy, ПіпІван) din Munții Maramureșului, se află la altitudinea de 1.937 m, pe frontiera de stat dintre România și Ucraina, pe teritoriul administrativ al localității Bistra (foto 2, 3). Coordonate GPS: N 47 55 25,7, E 24 19 40,7

A fost o bornă de graniță între România și Cehoslovacia.

Borna are o înălțime de 4 m, lățime la bază de 85 cm, lățime sus de 45 cm și a fost construită din beton armat.

Foto 2, 3: Chiș Vasile Timur

3. Borna de pe Vârful Bradului

Borna sau obeliscul de pe Vârful Bradului din Munții Igriș, se află la o altitudine de 1.091 m pe teritoriul administrativ al localității Remeți (foto 4). Coordonate GPS: N 47 57 09,9, E 23 34 12,4

Localnicii din Remeți cunosc această bornă sub numele de "la Monument".

Obeliscul a fost construit pentru a fi o bornă de graniță între România și Cehoslovacia dar în 19 iulie 1926 frontiera a fost fixată pe cursul râului Tisa, borna rămânând în afara graniței.

Conform acestei borne localitățile Remeți, Teceu Mic și Piatra trebuiau să intre în componența Cehoslovaciei, dar după fixarea definitivă a graniței localitățile au intrat în componența României.

Borna are o înălțime de 5,90 m, lățime la bază de 100 cm, lățime sus de 30 cm și este construită din beton armat.

Foto 4: Chiș Vasile Timur

Concluzii

În urma cercetărilor, în județul Maramureș, România și regiunea Transcarpatia, Ucraina am identificat patru borne de graniță de pe vechea frontieră de stat dintre România și Cehoslovacia.

Borna sau obeliscul de pe Vârful Pop Ivan și borna - Triplex Confinium se află și la ora actuală pe frontiera de stat dintre România și Ucraina.

Borna sau obeliscul de pe Vârful Bradului, se află în România, iar borna sau obeliscul de pe Muntele Apețca se află în Ucraina.

BIBLIOGRAFIE

Țineghe Cristina, 2009 – *Dezmembrarea Maramureșului Istoric, decizii politice, reacții și consemnări în mărturii contemporane (1919-1923)*, Editura Centrul de Studii pentru Resurse Românești, București

Chiș V. T., – *Borne de graniță pe vechea frontieră de stat dintre România-Cehoslovacia-Polonia* Acta Musei Maramoresiensis, vol. XI, p. 104-107, Muzeul Maramureșului, Sighetu Marmăției, 2015

Chiș V. T.,– *Triplex confinium, bornă de graniță pe vechea frontieră de stat dintre România-Cehoslovacia-Polonia*, Semnal, revistă anuală a Centrului de Cercetări, Nr. 1 (7), p. 89-90, Academia Română, Centrului de Cercetări „Cultură și Civilizație Românească, Săliștea de Sus- Maramureș, 2018

**„Et quia omnes fere nobiles comitatus Maramarosiensis
partem rusticorum tenuisse”.**

Cruciada din anul 1514 în Maramureș și Ugocsa

*Erich Noris SZAKÁCS*²¹¹

Key words: *nobles, peasants, Gabriel Perényi, fortress, king.*

Abstract:

Among the main objectives of the study is to analyse the sources that put the lights on the episodes from Maramureș and Ugocsa. The crusade outbreaks have expanded also in the north-eastern parts of the Kingdom of Hungary, but with certain particularities. There are two leading aspects in the case of the two abovementioned counties, as well as other similarly positioned territories. The first aspect is related to the chronology of the movement, as the episodes appear with a delay, in comparison with the general movement. The second aspect refers to the social composition of those involved in the crusade. Regarding the crusade, Maramureș was well known for the general involvement of the local nobility, which adhered to the movement. The crusade in the aforementioned counties is almost unknown to the Romanian historiography, so the study follows to analyse the less known sources, highlighting the main local episodes which were usually shadowed by the main events of the crusade.

Evenimentul din anul 1514 este cunoscut în istoriografia românească sub denumirea de revoltă sau război țărănesc, condus de Gheorghe Doja. Principala linie interpretativă s-a conturat în perioada regimului comunist, interpretarea istorică fiind coruptă de directive ideologice. Așadar, mișcarea din anul 1514 a ajuns să deservească o ideologie a cărei avangarde era reprezentată de lupta de clasă. Așa-numita revoltă pune la dispoziția istoricilor un corpus relativ numeros

²¹¹ Doctorand al Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, la Școala Doctorală „Istorie. Civilizație. Cultură”.

de izvoare care, privite în ansamblu, conferă o imagine mult mai complexă mișcării. Istoriografia a eșuat să opereze cu principalele izvoare ale mișcării din 1514, care nu numai că au declanșat întregul eveniment, dar i-au jalonat și evoluția până la un moment dat. De pildă, a fost complet ignorată bula de cruciadă, emisă în 3 septembrie 1514, de către papa Leon al X-lea, sub denumirea *Sacerdotum non solum princeps*, precum au fost ignorate și prevederile conciliare de la Lateran V, unde s-a discutat pentru prima dată proclamarea unei cruciade. În acest sens, a fost neglijată activitatea arhiepiscopului primat al Regatului Ungariei, cardinalul Bakócz Tamás, căruia i-a fost încredințată misiunea de *legatus latere*, în virtutea căreia acesta a organizat și proclamat cruciada amintită. Toate acestea au fost umbrite de evoluția mișcării de după 24 mai 1514, când cruciada a fost suspendată, iar trupele cruciate, aflate în acel moment sub conducerea lui Gheorghe Doja, au refuzat prescripțiile cardinalului și au declanșat o mișcare sedițioasă împotriva tuturor celor care se opuneau cruciaților. Întregul eveniment a cunoscut reverberații și în spațiul maramureșean, precum și în celelalte comitate din nord-estul Ungariei, unde au avut loc conflicte de dimensiuni mai reduse, dar cu urmări sesizabile la nivel documentar.

După episoadele cruciate din Heves, în nordul Regatului Ungariei nu există mărturii ale unor lupte de dimensiuni mari, care să fi provocat daune considerabile. Totuși, cruciada a cunoscut și episoade mai izolate, care, dacă nu s-au materializat în lupte propriu-zise, au produs panică printre autoritățile comitatense și au determinat nașterea unor măsuri de prevenție, în cazul declanșării sau transferării unei mișcări de proporții în comitatele din nord-vestul Regatului. Originile mișcării din comitatele amintite trebuie căutate în comitatele vecine, de unde focarele s-au extins către Nyitra și Maramureș.

În acest sens, la vestea răspândirii focarelor sedițioase pe întreg teritoriul Regatului Ungariei, autoritățile comitatense au luat măsuri de prevenție. Desigur, strângerea trupelor la nivel local s-a realizat cu efort mare, din pricina resurselor umane și materiale reduse. Mai mult, în numeroase cazuri, au existat tendințe de solidaritate față de cruciadă, fapt care a făcut și mai dificilă

convocarea trupelor. Privind traseul cruciaților, în urma unei analize atente asupra izvoarelor vremii, se poate confirma prezența acestora și în comitatul Maramureș. Înainte de a expune rezultatul chestionării surselor, trebuie să amintim două aspecte importante. Prima mențiune privește semantica unității administrativ-teritorială a comitatului Maramureș, care nu coincide cu realitățile geografice de astăzi. Comitatul Maramureș în secolul al XVI-lea a ocupat un teritoriu mult mai vast decât cel al județului Maramureș, astăzi parte din România. Configurația geografică de astăzi se datorează succesivelor modificări rezultate în urma tratatelor internaționale de pace, care au încheiat cele două conflagrații mondiale²¹². Așadar, referințele privind mișcarea sedițioasă în Maramureș se referă la întregul teritoriu al comitatului din secolul al XVI-lea. Al doilea aspect important îl reprezintă dimensiunea mișcărilor din acest comitat. Reverberațiile cruciate în din comitatele nordice ale Regatului Ungariei au fost relativ reduse, uneori fiind doar pomenite trecător de sursele vremii, altele fiind precizate sub forma unor încăierări. În multe cazuri, participanții la mișcare au profitat de neliniștea din Regat pentru a înlăptui jafuri, care sunt greu de legat de scopul inițial al evenimentului major din anul 1514.

Cunoaștem cu siguranță faptul că, deși numărul cruciaților din Nyitra și Maramureș a fost mai mic în comparație cu marile focare din anul 1514, cetățile principale s-au pregătit să contracareze mișcarea. Așadar, Hedviga de Teschen, văduva fostului palatin, Ștefan Szapolyai²¹³, și mama voievodului Transilvaniei, Ioan Szapolyai, se afla în perioada mișcărilor în cea mai importantă cetate a familiei în acea vreme, Trencin²¹⁴. Ea scria în data de 18 iunie 1514 o scrisoare prin care informa asupra potențialului pericol pe care îl reprezentau atât eclesiastici, cât și laicii care incitau populația să participe la cruciadă. Prin această scrisoare, Hedviga ordona autorităților din

²¹²De pildă, după anul 1919, partea sudică a comitatului, adică 3568 km², au revenit Regatului României, iar partea nordică a devenit parte din Cehoslovacia. În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, întregul teritoriu al comitatului a fost parte din Ungaria, iar după finalizarea conflagrației, partea nordică a devenit parte din Ucraina, deci implicit parte a Uniunii Sovietice, iar partea sudică a trecut sub administrație românească.

²¹³Din rațiuni de comprehensibilitate, am ales să scriem prenumele tuturor celor amintiți de studiu sub formă românească.

²¹⁴Trencin, astăzi localitate în Slovacia.

cetatea Késmárk²¹⁵, să aresteze și să execute orice persoană care încurajează înrolarea cruciaților, fie că este vorba despre persoane eclesiastice sau laici, fie că este vorba despre proprii iobagi sau iobagii altor nobili²¹⁶. Nu putem fi însă siguri dacă mișcările au atins între-adevăr aceste cetăți sau măsurile preventive au fost luate pe un fond de răspândire rapidă a veștilor cruciadei, care au provocat panică. Nu cunoaștem vreo sursă care să precizeze despre existența unui conflict real care să pună în pericol cetățile amintite, dar considerăm că mobilizarea poruncită de Hedviga a fost în mare parte influențată de evenimentele din jurul cetății Kosice. În contextul evenimentelor, o altă sursă, din 23 iulie 1514, subliniază menținerea situației tensionate de la cetatea Trencin. Aceeași Hedviga scria cetății Késmárk, unde ordona repararea zidurilor și interzicea pătrunderea în cetate oricărui străin. De asemenea, Hedviga cerea tuturor supușilor cetății să dea ascultare castelanului Cristofor Varkocs²¹⁷.

Despre evoluțiile din nord-estul Regatului Ungariei nu pot fi scrise decât aspecte generale, deoarece documentele vremii nu oferă posibilitatea realizării unei introspecții, în urma căreia să rezulte o expunere descriptivă. Așadar, este riscant să încercăm creionarea unui traseu clar al cruciaților, însă există câteva mențiuni care ne permit o viziune generică asupra evoluției evenimentului. În acest sens, este relevantă scrisoarea din 16 iunie 1514, adresată tuturor nobililor din comitatele Nógrád, Hont, Pesta și Heves, care anunța că răsculații, sub Gheorghe Doja, au prădat rând pe rând cetățile și târgurile dintre Tisa și Mureș, din apropierea cetăților Oradea și Debrețin, iar nobilii din aceste zone sunt uciși²¹⁸. Mai mult, acest document ne informează că

²¹⁵Kezmarok, astăzi localitate în Slovacia.

²¹⁶*Intelligimus varios sive seculares sive spirituales homines sint, qui populum communem nomine crucis ad insurgendum incitant, qui pocius gaudent depredacionibus et discordii quam paci Christiane religionis et tranquillitati. Committimus itaque vobis firmissime, ut quoscunque tales intellexeritis sive religiosi sacerdotes sint sive seculares fuerint, omnes detineri faciatis et debeat et truculenta morte interim permittatis sive sint tales vestre dicioni et dominio subiecti sive non secus nulla ratione facturi; Antal Fekete Nagy, Victor Kenéz, László Solymosi, Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium MDXIV, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, pp. 119-120. De acum încolo Monumenta rusticorum.*

²¹⁷Monumenta rusticorum, p. 172.

²¹⁸*Quot homicidia, quot stupra et adulteria quotque cedes et incendia per maledictos sceleratissimosque crucifixores illos, qui se se cruciferos appellabant, sed crucis pocius Christi persecutores fuerant, iam hoc in regno patrata sint et illata, d(ominaciones) vestre – credimus – non ignorant. Rusticana enim sevicia sub nomine cruciate vel – ut reccius dicam – cruciatorum ductu illius Georgii Zekel publici predonis et tanti mali capitis adeo efferbuit, ut ultra Ticiam a flumine Morosii usque Waradinum et Debreczen omnes fere nobiles exterminavit et hoc idem eciam de nobis factum fuisset...; Ibidem, p. 116.*

sub conducerea cruciaților au căzut două *castra*, anume Tiszavárkony și Heves²¹⁹. Documentul emis la Szentlőrinc mai amintește și ciocnirile de la Hatvan, subliniind că lupte aprige se dădeau și în comitate precum Bihor, Bekes, Zarand, Arad, Cenad sau Timiș, conflictele extinzându-se și în Heves, Solnocul Exterior și Pesta²²⁰. Din aceste teritorii, treptat cruciada se îndreaptă către Maramureș și Ugocsa.

Undele mișcării care au ajuns pe teritoriile maramureșene, au pornit sub forma unor atacuri și jafuri care au vizat posesiunile comitelui Gabriel Perényi. Proprietățile acestuia se aflau în mare parte în comitatul Bereg, iar atacul asupra lor a fost înfăptuit de cruciații din comitatele Szabolcs și Sătmar, în mare parte. La acestea au participat înrolați din 24 de localități, care au păgubit cu 300 de forinți de aur proprietățile lui Gabriel Perényi. Iobagii lui Perényi nu au stat de o parte, ci s-au angajat, la rândul lor, în mișcarea cruciată. În drumul lor, cruciații au plănuț să atace satul Kerecseny²²¹, iar apoi și-au continuat drumul mai departe. Mișcarea cruciaților nu poate fi catalogată drept o revoltă a iobagilor sau un război țărănesc, cu atât mai puțin în comitatele din estul și nord-estul Regatului Ungariei, deoarece un număr semnificativ de nobili mici sau mijlocii s-au alăturat cruciadei. Desigur că, în multe momente mișcarea a fost folosită și cu scopul rivalităților dintre deținătorii de înstinate posesiuni care, în cele mai multe cazuri, după cum vom vedea, și-au asumat rolul de lideri ai mișcării. În cazul atacurilor asupra proprietăților lui Perényi cunoaștem, de pildă, implicarea lui Ioan Halábori. Acesta era un mic proprietar de pământuri și poartă, după nume, adjectivul de *litteratus*. Halábori a participat la toate evenimentele din timpul cruciadei, fiind activ în cadrul jafurilor și crimelor. În acest sens, numele micului

²¹⁹ *Verum hac ebdomada nos adversa acerbaque nova tetigerunt, quod scilicet duo castra rusticana sub nomine ipsorum crucifixorum vel cruciatorum Ticiam trayecissent unumque prope Warkon penes Ticiam et altorum iuxta oppidum Hewes metatum et locatum extitisset nostros fines et partes simili clade afficere et depopulari nobilesque cunctos exterminare satagentes...*; Ibidem, pp. 116-117.

²²⁰ *...gencium copia insurgere et ad proximum festum nativitatis beati Iohannis Baptiste ad oppidum Hatvan venire et inde adversus hostium nostrorum cuneos..., aliter enim brevi actum erit de nobis et omnibus vobis, flamma namque incendii huius nobiles Byhoriensis, Bekes, Zarand, Orodienis, Chanadiensis et Themesiensis comitatuum iam absumpsit, que et in Hewesiensi, Zolnock Exteriori ac Pestiensis comitatibus partier ardere hac ebdomada cepit et si istos quoque absumperit, nullum penitus dubium, quin vestrum quoque comitatum propediem succendet et simili incendio peruret*; Ibidem, p. 117.

²²¹ Astăzi localitate sub numele de Tiszakerecseny, din comitatul Szabolcs-Szatmár-Bereg, în Ungaria.

nobil este pomenit de un document datat la un an după încheierea mișcării, mai precis în 15 noiembrie 1515. În acest document, regele Vladislav al II-lea denunță implicarea lui Halábori în cruciadă, alături de ceilalți lideri și îl pedepsește prin confiscarea posesiunilor acestuia. Posesiunile lui Halábori sunt oferite, prin intermediul documentului emis de conventul din Lelesz, fiilor lui Ilie Kerepeci, Petru și Gregorie, care erau înrudiți cu Ștefan Werbőczy²²².

Despre desfășurarea propriu-zisă a cruciadei-revoltă în aceste teritorii nu se cunosc foarte multe detalii. Este clar faptul că undele mișcării au ajuns și în comitatele de nord-est ale Regatului Ungariei, însă este imposibilă reconstituirea evenimentului cu ajutorul unei cronologii liniare. Astfel, izvoarele vorbesc despre evenimente abia după câțiva ani de la petrecerea acestora. Există documente ce reprezintă donații sau despăgubiri, care ajută la reîntregirea peisajului cruciat într-o manieră *post-factum*. De pildă, câteva episoade din comitatul Ugocsa, care se răspândesc și în Maramureș și care au avut ca rezultat păgubirea cămărarului regal, Gabriel Perényi, apar în documente abia după aproape doi ani de la încheierea cruciadei. Așadar, aflăm despre implicarea mai multor nobili mici în mișcarea cruciată, cu scopul jefuirii și păgubirii lui Gabriel Perényi, cu ajutorul unui act de donație. Acest izvor este emis în 2 martie 1516 de către regele maghiar, Vladislav al II-lea, care cere conventului Sfintei Cruci din Lelesz²²³ să

²²² *Universa bona et quelibet iura possessionarianobis Iohannis literati de Halaborubilibet et in quibuscunque comitatibus predicti regni nostri Hungarie existencia et habita, que ex eo, quod ipse postposita fide et fidelitate nobis et sacronostro region dyadematidebitarusticis illis et plebe condicionis huius regni nostril hominibus, qui exactis hys diebus rebellionis protervie quiespiritu ducti a veris et naturalibus eorum dominis deficientes dampnabilisque et temerarie presumptionis ipsorum calcaneum erigentes in nostra maiestatis contemptum et eliminacionem tocus quonobilitatis perniciem et exterminacionem hostiliter insurrexerant et passim in hoc regno nostro Hungarie sub nomine cruciate ducem quodam latrine Georgio Zekel nominative vexilliserecti turmatim ferebant magna que inter ipsos edita clade horrendaque et crudelia domus eorum distrahendo, comburendo, res ipsorum predexponendo et plures personarum variis tormentis et cruciatibus afficiendo ad extremum quononnullis palissis eorum suffigendo plus quam hostes perpetrabant; Ibidem, pp. 370-371.*

²²³ *Este vorba despre conventul premonstratens din Lelesz. Conventul a fost stabilit la Lelesz cu ajutorul episcopului de Vác, Boleslav, la sfârșitul secolului al XII-lea. Ordinul canonicilor regulari din Prémontré a fost creat în anul 1120, de către Sfântul Norbert de Xanten, iar după câțiva ani de la nașterea acestuia, au început să apară și primele așezări în afara spațiului francofon; Francois Petit, Norbert et l'origine des Prémontrés, Éditions du Cerf, Paris, 1981, p. 328; Wolfgang Grassl, Culture of Place: An Intellectual Profile of the Premonstratensian Order, Nordhausen, Bautz, 2012, passim.; Prezența ordinului la Lelesz a fost întărită de-a lungul timpului de regii maghiari, precum Bela al III-lea, apoi Emeric în 1199, dar și Andrei al II-lea în 1214. În virtutea multiplelor confirmări și reconfirmări din partea monarhilor maghiari, conventul din Lelesz se autointitula convent regal, mai ales atunci când situația cerea norbertinilor să își sublinieze drepturile pentru a evita orice neclaritate. Ordinul a obținut proprietăți foarte întinse în Regatul*

îl împrăștiarească pe numitul păgubit cu domeniile nobililor care au participat la cruciadă. În acest sens, nu cunoaștem și nici nu este obiectivul principal să aflăm exact domeniile pe care Perényi și le-a însușit; informația care interesează în mod special în această situație este o posibilă listă a celor implicați în cruciadă, pe care izvorul o și oferă. Printre cei implicați în cruciadă îi regăsim pe Cezar de Almás, Ioan Szél de Almás, Andrei Csátó de Csátóház, Ștefan de Gyakfalva, despre care cunoaștem faptul că a fost preot²²⁴, Sebastian Szökő de Péterfalva, Fabian de Bekény, Pavel Beke de Bekény sau Gheorghe Ban de Bekény. Aceștia erau acuzați nu numai că au încurajat mișcarea, ci pentru faptul că au fost implicați direct la abuzurile făcute asupra nobililor și proprietăților acestora, alăturându-se trupelor cruciate de bună voie²²⁵.

Un caz interesant al vremii îl reprezintă cel al micului nobil Grigorie Veres. El a participat la cruciadă și a păgubit proprietățile cămărarului regal, dar nu numai. Aceasta însă nu a fost prima neînțelegere între mai sus numiții nobili, ci completează un șir mai lung de conflicte între cei doi²²⁶, însă în contextul mișcării cruciate, conflictul a escaladat rapid și a fost finalizat abia în 15 mai 1515, când a avut loc judecata lui Grigorie Veres privind implicarea în cruciadă. În acest caz au fost audiați mai mulți martori ai evenimentului, pentru

Ungariei, posedând așezări rurale în peste 15 comitate, însă grosul veniturilor era adunat din comitatele Sáros, Zemplén, Abauj, Szabolcs, Ung, Bereg, Ugocsa, Sătmar și Maramureș; A se vedea Érszegi Géza, *A leleszi monostor alapítóleveléről (1214)*, in Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv, nr. 16/2003, pp. 13-19; Hóman Bálint, *Adó vagy földbér?* In Századok, nr. 47/1913, p. 190; Kovács Viktória, *Lelesz patrónusai*, in Történelmi Szemle, nr. 1/2017, pp. 103-128; <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1928-15897/1928-12-15898/i-ertekezesek-es-onallo-cikkek-158A4/a-leleszi-konvent-oklevelado-mukodese-1569-ig-158A5/>, data: 20.08.2019, ora: 20:15.

²²⁴Barta Gábor, Fekete Nagy Antal, *A parasztháború 1514-ben*, Gondolat, Budapest, 1973, p. 174.

²²⁵*Quelibet iura possessionaria nobilium Cesaris de Almas, Iohannis Zeel de eadem Almas, Andree Chato de Chatohaza, Stephani de Gykfalva, Sebastiani Zewkew de Petherfalva, quondam Fabiani de Beeken, Pauli Beeke de eadem Beeken, Georgii Ban de eadem Beeken tam in prenominatis possessionibus in de Wgocha [...] quod iidem in superiori rusticano disturbio postposita fide et honore eorundem moti propria ipsorum voluntate in contemptum divini humanique iuris ad cruciatos adhesisse cum eisq[ue] in perniciem tocius nobilitatis coniurasse ac in omnibus mali actibus et nefandis latrociniiis participes fuisse et per hoc notam infidelitatis manifeste incurrisse dicuntur...*; *Monumenta rusticorum*, p. 387; mai departe în același document, regele cere conventului: *aliorum prescriptorum vicinis et cometaneis eorundem et earundem universis inibi legitime convocatis et presentibus accedens introducat prefatum Gabrielem de Peren in dominium eorundem et earundem statuatque eadem et easdem eidem premissis nostre donacionis titulo sibi incumbentes perpetuo possidendas, si non fuerit contradictum, contradictores vero si qui fuerint, evocet eosdem contra annotatum gabrielem de Peren ad terminum competentem in curiam nostram regiam, nostram scilicet personalem in presenciam rationem contradiccionis eorundem reddituros efficacem*; *Monumenta rusticorum*, p. 388.

²²⁶Barta Gábor, Fekete Nagy Antal, *op. cit.*, p. 173.

a stabili în ce mod a fost implicat Grigorie Veres în mișcare. În acest sens, primul nobil care a depus mărturie împotriva lui Veres a fost Ioan de Sásvár. Acesta a atestat faptul că Veres a participat de bună voie la cruciadă și a fost părtaș la toate furturile, prădările și incendiile provocate de cruciați, ba chiar a avut un rol de conducere în cadrul mișcării, fiind cunoscut drept „căpetenia Kermes”²²⁷. Auzind mărturia lui Ioan de Sásvár, Veres a încercat să se apere, spunând că mărturiile nu sunt oneste și că acestea contravin onoarei și umanității sale²²⁸.

Participarea acestuia ca nobil în cadrul mișcării nu este izolată, mai mulți dintre nobilii locali fiind implicați. Din documentul din 15 mai 1515 aflăm faptul că marea parte a populației cetății Sásvár s-a alăturat mișcării. Astfel, de pildă, Albert Hagyo și Iacob Salánky, doi dintre locuitorii din apropierea cetății au participat la cruciadă. În procesul din anul 1515 care urmărea identificarea acelor nobili și nenobili care s-au alăturat cruciadei, aceștia au fost întrebați despre implicarea lui Grigorie Veres în cadrul mișcării. Cei doi au recunoscut că venirea acestuia, împreună cu restul cruciaților în cetatea amintită a reprezentat momentul în care ei s-au alăturat mișcării, recunoscându-l pe Veres drept conducător al trupelor și participant la înfăptuirea abuzurilor²²⁹.

Un alt interogat al aceluiași proces a fost Matia Csupros, care a recunoscut că a luat parte la evenimente, fiind obligat să se alăture armatei lui Veres, pentru a-și salva viața. La rândul său, Csupros a recunoscut că a fost martor la implicarea lui Veres în toate jafurile, incendierile sau crimele cruciadei²³⁰. În aceeași ordine de idei, alți

²²⁷ *Kermes hadnagy*, în magh.; *Domine vicecomes et iudices nobilium, hoc dico, quod hys nobilis georgius Weres de Saswar temporibus hys preteritis sponte et libera voluntate in medio rusticano disturbione abiisset et preteriisset. Idem ipsis bellii ducoratum kermes hadnagcommuni vocabulo direxisset, inter ipsos et ipse spoliator, depredator et cremator fuisse fateor*; *Monumenta rusticorum*, p. 337.

²²⁸ *Domine vicecomes et tota universitas nobilium, hoc bene audio, que contra et adversum me hys nobilis Iohannes de Saswar dicit et exponit contra honorem et humanitatem meam hec fore dinsoco; sub tali enim colore et fame inhoneste viteque nolo vitam perducere, sed volo me ipsum expugnare*; *Ibidem*.

²²⁹ *Albertus Hagyo et Iacobus Salanky in eadem possessione Saswar residentes iurati interrogati fassi sunt in hunc modum: quomodo sciunt ipsum Gregorium Weres inter rusticos exortos ambulantiem et procedentem sponte et libere, cum iam venissent ipsi rustici ad possessionem Saswar: „ita et nos cum ipso procedissemus inter ipsos obedientes”. Attamen nesciunt belli ductorem, spoliatorem, depredatorem et crematorem fore*; *Ibidem*, p. 339.

²³⁰ *Item Mathias Chwpros de eadem Saswar iuratus interrogatus fassus est in hunc modum: quomodo audivit a ceteris rusticis, quod idem Gregorius Weres dixisset, quod si ipsum non occidunt, extunc per triduum ipsum castrum Nyalab accipiet et eciam nisi eundem non tradant morti, adaucter tantum gubernat, quantum unus colonus; attamen nescit belli ductorem, spoliatorem, depredatorem et crematorem fore*; *Ibidem*.

implicați în cruciadă au recunoscut faptul că Veres a coordonat mișcările cruciate din regiunile apropiate Maramureșului sau comitatului Ugocsa. Grigorie Szablyás, un personaj care, în cadrul aceluiași proces, a recunoscut că a participat la cruciadă, atestă faptul că Veres a fost prezent la Sásvár, alături de cruciați și afirmă că aceștia au trecut și prin localitatea Tekeháza²³¹, unde au săvârșit crime asupra nobililor²³². Cel mai probabil, Veres s-a alăturat cruciaților tot în zona cetății Sásvár, fiind amintit deja ca unul dintre capii cruciaților în apropierea localității Tekeháza. De altfel, amintitul Grigorie Szablyás și Blasiu Király, relatează și modul în care Veres s-a alăturat trupelor cruciate. Aceștia afirmă că Veres a fost inițial capturat de către cruciați și văzându-și viața și posesiunile puse în pericol, i-a rugat pe cruciați să îl cruțe, în schimbul alăturării sale la mișcare²³³. Alți martori din cadrul aceluiași proces, precum amintitul Matei Csupros sau Petru Szabo au afirmat că Veres a scăpat de execuție, promițând cruciaților că îi va ajuta să asedieze cetatea Nyaláb. Fiind un războinic priceput și experimentat, Veres cunoștea, spre deosebire de marea majoritate a armatei cruciate din comitatele amintite, tehnici de luptă și asediu. Așadar, el a primit de la începutul alăturării sale o poziție de conducere a trupelor. Petru Szabo relatează faptul că Veres i-a sfătuit pe cruciați să transporte cât mai multe scări, pentru a putea escalada zidurile cetății Nyaláb²³⁴. Pe lângă detaliile oferite de Szabo, Anton Zok de Kissásvár, un alt martor denunță faptul că Veres a participat la asediul cetății Nyaláb. Veres i-a sfătuit pe aceeași cruciați

²³¹ Astăzi localitatea este numită Tekovo și este situată în raionul Vinohradiv, din oblastul Transcarpatia.

²³² Item providus Gregorius Zablyas in Saswar commorans iuratus interrogatus fassus est in hunc modum: quomodo ipse, sicuti ceteri incole possessionis Saswar, in consorcium eorundem rusticorum abiissent; quando autem venissent ad compitum possessionis Tekehaza, extunc pro aliquibus nobilibus caput eorum excisti sunt. Interea mox eundem Gregorium Weres tribus vicibus ad decolandum exportaverunt, sed nos in tantum supplicavimus, ut detentus est de morte; Monumenta rusticorum, p. 339.

²³³ Item providus Blasius Kyrál iuratus interrogatus fassus est in hunc modum: quomodocumque vidissent ipsi rustici prefatum Gregorium Weres statim imprimis irruentes et captivantes, qui ex eis decolare volentes, qui autem alia morte crudeli determinari festinabant. Idemque Gregorius Weres supplicabat, ne tam repente occiderent: Si quid enim mali fecissem cum ista possessione Saswar, approbare volo, ut si quid noncumenti ipsis contulissem, id quod mereor, audacter per vos perspicier; Ibidem p. 339.

²³⁴ Item Petrus Zabo de Farkasfalva iuratus interrogatus fassus est in hunc modum: quomodo audivit ab aliis, ut ipse dixisset: „Si castrum (Nyalab) vultis accipere, tunc scala multa portate et sic potestis recipere”. Atamen nesciunt belli ductorem, spoliatorem, depredatorem et crematorem fore; Ibidem, p. 339.

să poarte cu ei fân, pe care să îl plaseze sub porțile cetății Nyaláb, care s-ar fi aprins ușor, într-o asemenea situație²³⁵.

O altă relatare interesantă vine din partea a doi dintre oamenii implicați în apărarea cetății Nyaláb. Cei doi nobili sunt Matia Fodor Zudor și Mihail de Eger, care au depus mărturie în favoarea lui Ioan de Sásvár, afirmând că în timpul asediului cetății, aceștia au observat trei călăreți care au încercuit cetatea, apoi au fugit. Zudor l-a identificat aparent pe Veres ca fiind unul dintre cei trei călăreți, însă nu era foarte sigur. Foarte asemănătoare cu mărturia lui Anton Zok, mărturia lui Zudor conține un fragment care se referă la sfatul pe care pârlatul l-a acordat cruciaților, anume acela de a transporta cât mai mult fân sub porțile cetății, ca în urma combustiei, capacitatea defensivă a cetății să fie deteriorată.

Din păcate, detaliile legate de asediul cetății sunt cunoscute doar din puținele mărturii rămase în rândul documentelor din cadrul procesului lui Veres. Nu există detalii legate de confruntarea celor două tabere; aspectele care ne ajută să reconstituim evenimentul sunt doar de natură fragmentară, căutând să surprindă stricta participare a lui Veres la asediu. Nu există detalii legate de soarta cruciaților, în afara evidentului aspect că trupele răsculate au fost înfrânte. Meritul victoriei îi revine lui Gabriel Perényi, care a pornit împotriva cruciaților cu cheltuială proprie. În această privință, puținele care ne parvin se datorează unor serii de împrumuturi pe care comitele de Maramureș și Ugocsa le-a dobândit după stingerea focarelor sedițioase. Astfel, comitele nu numai că a primit un număr mare de posesiuni, dar a beneficiat și de împrumuturi materiale consistente. În privința cetății Nyaláb, comitelui i-au fost alocați 12000 de florini de aur, cu care acesta să poată acoperi costul daunelor provocate de mișcare. În suma amintită erau calculate și reparațiile din posesiunea Seleușu Mare²³⁶. Cuanțul ridicat a fost virat prin intermediul

²³⁵ *Antonius Zok de Kysaswar iuratus interrogatus fasuus est in hunc modum: quomodo scit, quod idem Gregorius Weres in consorcio rusticorum processisset et audivit a ceteris, prout ipsis rusticis consulisset, quod stramina multa deducerent sub castrum vel sub portam ipsius castris Nyalabet sic si possent reaccipere eundem castrum an non, tamen nescit belli ductorem fore, spoliatorem, predatorem et crematorem, nisi audivit, quod voluissent sublevare et ad belli ductorem esse, tamen id nescit manifeste; Ibidem, p. 338.*

²³⁶ *Szölös, în perioada mișcării era parte din comitatul Ugocsa. Astăzi, localitatea se numește Vynohradiv și este orașul principal al raionului omonim, din Ucraina.*

arhiepiscopului de Kalocsa, Grigorie Frangepan, la rugămintea judei curiei, Petru de Szentgyörgy și Bazin²³⁷, sub formă de împrumut. Din aceste precizări, deducem că pagubele produse de cruciați au fost semnificative, fiind nevoie de reparații de proporții considerabile, care să reasigure funcționalitatea cetății.

Așadar, undele mișcării cruciate s-au resimțit și în comitatul Maramureș. Cazul comitatului amintit este unul interesant, mai ales din pricina faptului că la mișcare au participat un număr semnificativ de nobili, în contextul în care documentele emise de funcționăria Regatului Ungariei și istoriografia problemei tind să creioneze o imagine rusticizantă a cruciadei²³⁸. Totuși, există un număr foarte redus de documente care fac referire la evenimentele din acest comitat. În principiu, cel mai cunoscut episod îl reprezintă asediul cetății Hust. În rest, celelalte evenimente au trecut ca fiind izolate sau au fost amintite sub forma zvonurilor și îngrijorărilor care au cuprins întreg regatul în perioada cruciadei. Cruciații au plănuț să ocupe puncte cheie în comitat, sau măcar să profite de resursele târgurilor regale precum Vășcova²³⁹, Teceu sau Câmpulung la Tisa. Cunoaștem, de pildă, faptul că localnicii celor trei așezări, plus cei ai cetății Hust, s-au alăturat cruciadei, atacând și prădând posesiunile și bunurile nobilului Nicolae Barilovics de Hust și Gorica²⁴⁰. Faptul ne este adus la cunoștință printr-un document datat la 4 ani distanță de evenimente, mai precis în 25 septembrie 1519; prin acesta, regele Ludovic al II-lea,

²³⁷Documentul prin care cunoaștem suma împrumutată, cu mențiunea că aceasta este destinată reparațiilor privind cetatea Nyaláb, a fost emis la 5 martie 1516, la Buda: magnificus Gabriel de Peren cubiculariorum regaliū magister ac terre Maramorosiensis et comitatus de Wgocha comes [...], quomodo ipse pro repellendis et expediendis plerisque negociis ac necessitatibus suis eum in reformandis domibus suis in territorio opidi Zewlews in comitatu de Wgocha adiacenti constructis in transacta sedicione rusticana et tumultuaria eorum adversus universam nobilitatem insurrectione dirutis et destructis ac pari restauracione castrī Nyalab nominati in eodem comitatu habiti summe urgentibus et impellentibus a reverendissimo domino Gregorio de Frangapanibus Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum archiepiscopo secretarioque cancellario regio duodecem milia florenos auri paratis et numeratis in pecuniis nomine veri mutui et sub spe restitutionis levasset et accepisset; Monumenta rusticorum, pp. 388-389.

²³⁸Et quia omnes fere nobiles comitatus Maramorosiensis partem rusticorum tenuisse et cunctis eorum pravis perniciosisque actibus participasse dicuntur, ideo super illis in comitatus de Wgocha et de Bereg fiat veritatis inquisicio prenotata; Ibidem; p. 267.

²³⁹Întâlnit și sub numele de Visc, în maghiară Visk, târg din comitatul Maramureș, în perioada cruciadei. Astăzi este localitatea Vișkovo, din raionul Hust, Ucraina.

²⁴⁰Mai multe detalii biografice a se vedea în Szakály Ferenc, Határmezsgyén (Husztī Barilovics Miklós életútja 1492-1537), în Folia Historica, nr. 9/1981, pp. 7-25.

cerea comitelui de Maramureș, Sigismund Pogány, să îl despăgubească pe Barilovics²⁴¹.

Astfel de atacuri au avut loc și împotriva altor nobili din comitat. Un exemplu pe care izvoarele vremii l-au păstrat a fost cel al familiei Dolha. Mai precis, soția nobilului Petru Dolha a fost jignită și amenințată de către cruciați, iar printr-un document datat în 19 iulie 1514, căpitanul suprem al comitatului Maramureș, Ioan Laskodi de Sighet, împreună alți doi căpitani din același comitat, anume Benedict Székely de Hust și Dan de Oncești²⁴², cereau încetarea abuzurilor, afirmând că toți cei care se făceau vinovați de aceste delikte, vor fi pedepsiți²⁴³.

Un mare avantaj privind identificarea nobililor care au participat la cruciadă îl reprezintă analiza asupra izvoarelor *post-factum*, prin care mai mulți nobili au fost fie răsplătiți pentru mobilizarea trupelor și restabilirea ordinii dinaintea mișcării cruciate, fie nobilii care au fost implicați în mișcare sunt deposezați de donațiile regale. Totuși, limitele acestor izvoare constau în imposibilitatea reconstituirii evenimentelor, în sensul în care numele celor suspectați de participare la eveniment apare sub simpla formă de mențiune. Un astfel de caz îl întâlnim în data de 9 septembrie 1514, atunci când amintitul nobil Nicolae Barilovics de Hust a primit în stăpânire posesiunile mai multor nobili din comitatul Maramureș²⁴⁴. Motivul pentru care nobilii au fost deposezați de proprietari a fost înrolarea în rândul cruciaților, însă nu cunoaștem detaliile din cadrul evenimentului; menționăm pe scurt și faptul că aceste tipuri de izvoare

²⁴¹ *Quemadmodum eciam antea ita eciam impresenciarum commisimus per litteras nostras et mandavimus circumspicis iudicibus et iuratis civibus oppidorum nostrorum Hwzth, Wysk, Thechew et Hozzywmezew, ut ex parte concivium et cohabitatorum suorum, per quos fidelis noster egregius Nicolaus Barallowyth de Gorycza se tempore preterito rusticane insurreccionis dampnificatum et lesum fuisse iam sepius nobis questus est...; Monumenta rusticorum*, pp. 465-466.

²⁴² *Váncsfalva, astăzi în județul Maramureș, România.*

²⁴³ *...ac nobiles comitatus dicteterre in summum capitaneatum et BenedictumZekel una cum Dan de Wanchffalwaprescriptos in socium et capitaneumelectos et confirmatos, pro eoadsepissimassupplicacionesdomineconiugis domini Petri de Dolha, ex quo vosprefatiiudices et incoleipsamdominam in multis turbaretis et molestaretisminacionesqueplurimas et horibileseidemdomineinferretis et nunciaretis, vobis omnibus et singulisiudicibus et iuratisaliisqueuniversis et singulisincolis et inhabitatoribuspredictorumoppidorumcommittimus et mandamus strictissime, quatinusamododeincepsipsamdominamconsortem domini Petri de Dolhaauteorum familiars et subditos in aliquot perturbare et molestareneque minas imponerepresumptis et eidemdampnumaliquuminferatisquoquo modo et quovisqueitocolore sub penaamissioniscapitum et rerumstrarum; Monumentarusticorum*, pp. 169-170.

²⁴⁴ *Ibidem*, pp. 225-226.

reprezintă și rezultatul unor raporturi de putere și competiție între nobilii locali, care pledau în fața regelui sau a juzilor în pentru propriul interes, aducând martori despre care nouă nu ne parvin alte informații, în afara celor întâlnite în izvoare, sub forma mărturiei sau a unei descrieri sub forma *nobilis* sau *litteratus* și eventual locul de proveniență.

În 21 iulie 1515, prepozitul de Lelesz, Benedict Kornis, reamintea regelui Vladislav al II-lea despre împrăștierea lui Barilovics din 9 septembrie, în contextul în care nobilul a întâlnit dificultăți în vederea dobândirii noilor posesiuni. Asemeni documentului din 9 septembrie 1514, izvorul amintește numele celor deposezați, care erau în număr de 17²⁴⁵. În aceeași ordine de idei, Barilovics a fost împrăștiat în 4 decembrie 1514, cu posesiunile a încă 7 nobili maramureșeni, printr-o hotărâre a aceluiași rege, comunicată conventului premonstratens din Lelesz²⁴⁶. Mai departe, în luna octombrie a aceluiași an este datată o altă listă amplă de nobili care au fost deposezați din pricina implicării în mișcarea cruciată. De această dată beneficiarul posesiunilor este judele curiei regale, Ștefan Werbőczy care a primit din partea regelui, tot prin intermediul conventului din Lelesz, care a avut datoria să adeverească donația, posesiunile a 12 nobili maramureșeni²⁴⁷. Werbőczy a fost unul dintre cei mai mari beneficiari după cruciada din anul 1514, dobândind întinse posesiuni. În același context, Werbőczy, împreună cu viitorul

²⁴⁵...et iuriurium possessionariorum prefatorum nobilium Nicolai de Crychfalwa, Petri et Iohannis de eadem, Francisci et Andree Benche de eadem Crychfalwa, Simonis et Francisci Kysko de Keweslygeth, Simonis Roman de eadem, item Wasko Havloka de Chomafalwa, Nicolai et Lazari Feyer de Wglya, Thome Wlaz, Iacobi Chwgolya, Nicolai Bakoch, Thome Koztha, Iohannis Kopcha et Bogdany Isthfanyf de eadem Vglya in eisdem possessionibus in comitatu Maramorusiensis habitorum et adiacencium accedere dumque ipsi regius et noster homines annotatum Nicolaum Barylwyg in dominium eorum et earundem introducere...; Ibidem, p. 353.

²⁴⁶...quelibet iura possessionaria nobilium Nicolai et Lazary Zthoyka ac alterius Nicolai filii Georgii similiter Zthoyka de Krysfalwa necnon Benedicti Elezke de eadem, Stephani Romany de Keweslygeth, Iohannis de Waynak et Stephani Merche de eadem ubivis et in quibuscumque comitatibus istius regni nostri existencia et habita, que per notam infidelitatis eorum, quam iidem ex eo, quod diebus preteritis disturbiorum relicta fide et fidelitate nobis et sacre corone nostre observanda rusticys, qui sub nomine cruciate insurrexerant et tumultuabantur, adhesisse unaque cum illis omne crudelitatis genus in nobiles huius regni nostri exercuisse dicuntur...; Ibidem, p. 295.

²⁴⁷...universa bona et quelibet iura possessionaria nobilium Iohannis de Pettrowa, Georgii de Wanchfalwa, Dan de eadem, Simonis de Bwdfalwa, Benedicti litterati de Hwzth alias de Keselewmezew, Iohannis de Bardfalwa, Thome Bank de Zarwazo, Elie similiter Bank, Iohannis et Michaelis Gerhes dictorum de eadem Zarwazo, Petri de Ebeczk et Andree Fycza de Feyerfalw; Ibidem, pp. 237-238.

cămărar al Maramureșului, Sigismund Pogány de Cseb²⁴⁸, au dobândit posesiunile a încă 16 nobili maramureșeni, pe care au fost nevoiți să le împartă²⁴⁹.

Deși nu se cunosc multe detalii despre desfășurarea evenimentelor în comitatul Bereg, Ugocsa sau Maramureș, izvoarele ne oferă posibilitatea reconstituirii câtorva aspecte din acea perioadă. Există câteva date în cadrul documentelor de cancelarie *post-factum*, ele fiind mai ales rezultatul unor procese care au servit pedepsirii, respectiv răsplătirii sau despăgubirii celor care au participat sau au fost afectați de cruciadă. Chiar dacă multe episoade sunt oarecum izolate sau doar tangențiale la firul general al evenimentului, corpusul analizat ne permite să reevaluăm principalele linii interpretative din cadrul istoriografiei problemei. Unul dintre aspectele fundamentale care trebuie supuse unei radiografii mult mai atente reprezintă chiar natura mișcării, care a fost privită ca răscoală țărănească, în virtutea paradigmei istoriografice consacrate. În puținele lucrări care subliniază implicarea dimensiunii sociale în întregimea ei, fie că vorbim despre țărani, nobili, mercenari, baroni, eclesiastici sau chiar prelați ai Bisericii Romane, istoricii preferă adesea să interpreteze evenimentul ca fiind un context de oportunism, de care au încercat să profite cei care se aflau în poziții sociale inferioare și pe care au încercat să îl oprească cei care se aflau în vârful ierarhiei sociale²⁵⁰. Tema răsturnării ordinii sociale sau măcar a modificării structurii acesteia reprezintă un *leitmotiv* pentru istoriografia care a abordat cruciada anului 1514, lucrările dedicate acestui subiect neglijând adesea însăși natura mișcării²⁵¹. Episodul din comitatele nord-estice

²⁴⁸ Cib, amintit sub numele de Cheb, astăzi localitate în județul Alba, România.

²⁴⁹ Lista amintește numele: Iohannis de Lewordyna, Bogdany de Kohnya, Theodory seu Thywadar et Stephani Dyak dictorum de Dragamerfalwa, Lazari de Farkasrewa, Simonis Gorzo, alterius Simonis Koztha vocatorum de Kewzepapsa, Blasii de Alsoapsa, Lazari et Dominici de Jod, Bwth Fyca de Gywlafalwa, Iohannis de Borczanfalwa, Petri Petherman dicti de eadem Theodori seu Thywadar de Jwrkafalwa ac Stephani et Elie Pap de Alsowysso; Monumenta rusticorum, p. 238.

²⁵⁰ Acestui tip de interpretare corespunde lucrarea, de altfel admirabilă din punct de vedere al documentelor analizate și a viziunii generale asupra mișcării, a istoricilor Barta Gábor și Fekete Nagy Antal, *Parasztháború 1514-ben; urmărind aceeași linie interpretativă, deși titlul cercetării sugerează o oarecare modificare în abordarea clasică, amintim lucrarea lui, Barta Gábor, Keresztesek áldot népe, Móra Ferenc Könyvkiadó. Budapest, 1977.*

²⁵¹ A se vedea inclusiv studiul istoricului Norman Housley, *Crusading as Social Revolt: The Hungarian Peasant Uprising of 1514*, în *The Journal of Ecclesiastical History*, nr. 49/1, pp. 1-28; acesta interpretează întregul eveniment ca având un fond social, care a fost de fapt principalul motor al mișcării din anul 1514.

ale Regatului Ungariei se înscrie în concertul cruciadei din anul 1514, care a cuprins întreg Regatul, însă mișcarea nu poate fi considerată simplă revoltă țărănească. Apartenența socială a participanților la mișcare nu poate fi redusă doar la clasa rusticilor, așa cum îi numesc documentele, ci trebuie calibrată cu ajutorul unei imagini de ansamblu, care relevă implicarea eclezasticilor, dar și a nobililor vremii. Unul dintre izvoarele vremii, care subliniază poate cel mai clar implicarea claselor sociale superioare îl reprezintă un document regal, care însumează articolele rezultate în urma dietelor ținute între 18 octombrie și 19 noiembrie 1514, și care aveau ca subiect cruciada din anul 1514. Acest document a fost emis la Buda, în 19 noiembrie 1514, de către regele Vlasislav al II-lea și sublinia, printre alte aspecte, faptul că la evenimentele din comitatul Maramureș au participat și nobilii, care au fost de partea cruciaților și care, în urma implicării în cruciadă, sunt anchetați în comitatele Ugocsa și Bereg²⁵².

Mișcările din comitatele supuse atenției noastre în acest studiu au fost umbrite de-a lungul timpului de principalele evoluții ale cruciadei. Principalele episoade cruciate cărora li s-a acordat atenție, chiar dacă în cheia interpretativă favorabilă revoltei, au fost cele de la Nădlac, Oradea, Someșeni și Cluj, dar și Timișoara, unde mișcarea a fost decapitată. Focarele locale, care nu s-au materializat în conflicte de mare amploare au fost neglijate. Istoriografia de limbă română s-a mulțumit cu o interpretare generală de revoltă sau război țărănesc a întregului eveniment din 1514, fără a dedica studii privind etiologia mișcării. Nu numai că mișcarea a fost la origini o cruciadă²⁵³, dar însuși episodul maramureșean subliniază faptul că implicarea socială în mișcarea cruciată a fost mult mai complex decât peisajul reducăționist, care s-a propagat într-o manieră liniară în istoriografie. Prin excelență, nobilii maramureșeni au aderat în număr mare la cruciadă, fapt ce individualizează oarecum acest teritoriu în contextul general al mișcării din 1514.

²⁵² *Et quia omnes fere nobiles comitatus Maramarosiensis partem rusticorum tenuisse et cunctis eorum pravis perniciosisque actibus participasse dicuntur, ideo super illis in comitatibus de Wgocha et de Bereg fiat veritatis inquisicio prenotata; Monumenta rusticorum*, p. 267.

²⁵³ A se vedea și Erich Noris Szakács, „*Qui vult venire post Me, abneget semet ipsum et tollat crucem suam et sequatur Me*”. Proclamarea cruciadei din anul 1514, în *Studium* nr. XI/2018, pp. 133-145.

Program conferință *România anului 1945.*

Intrarea în lagărul comunist

Dr. Florin Șandru

istoric INST-Academia Română

Academia Română

**Muzeul Maramureșean din
Sighetul Marmăției**

**Institutul Național pentru Studiul
Totalitarismului**

Conferința: *România anului 1945.*

Intrarea în lagărul comunist

PROGRAM

Joi, 17 Septembrie 2020

Secțiune comunicări, 11:30

Moderator: dr. Ilie Gherheș

1. Prof. univ. dr. Nicolae Iuga – *Reinstalarea administrației românești în Transilvania de Nord, 8-13 martie 1945;*
2. Dr. Livia Ardelean – *Fapte și oameni din Maramureș în anul 1945;*
3. Dr. Florin- Răzvan Mihai – *Mișcarea Legionară în 1945. Strategii politice și organizare;*
4. Dr. Daniela Bălu, Diana Kinces – *Sovietizarea Nord – Vestului României. 75 de ani de la deportarea șvabilor sătmăreni în Uniunea Sovietică;*
5. Dr. Natalia Lazăr – *Țara Oașului. Patrimoniu și patrimonializare în comunism. De la satul Tradițional la Muzeul Satului;*

Secțiune comunicări, 15:30

Moderator: Alexandru Voicu

6. Dr. Florin Șandru – *Anul electoral 1946 reflectat într-un document de sinteză din Arhiva C.C. al P.C.R.*;
7. Dr. Ilie Gherheș – *Poziționarea comuniștilor maramureșeni față de tentativa de rapt teritorial orchestrată de avocatul Ivan Odovciuc (20 februarie – 9 aprilie 1945)*;
8. Dr. Octaviana Jianu – *Lumea scriitoricească după 1944. Cazul publicistului armean Arșavir Acterian*;
9. Pr. dr. Cristian Ștefan – *Învățămintul teologic în România după 1945*;
10. Dr. Mihai Burcea – *„Necropola Roșie” din Parcul Carol. Scurt istoric*;
11. Teodora Ștefan, Ștefan Dejica – *Influențe ale regimului totalitar reflectate în viața muzicală românească*;
12. Alin Pralea - Spiridon – *Prezentarea volumului „Maramureșul împotriva Dictatului de la Viena” de Gheorghe Todică.*

ACADEMIA ROMÂNĂ

Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului

Muzeul Maramureșului

România anului 1945
Intrarea în lagărul comunist

Sighetu Marmăției

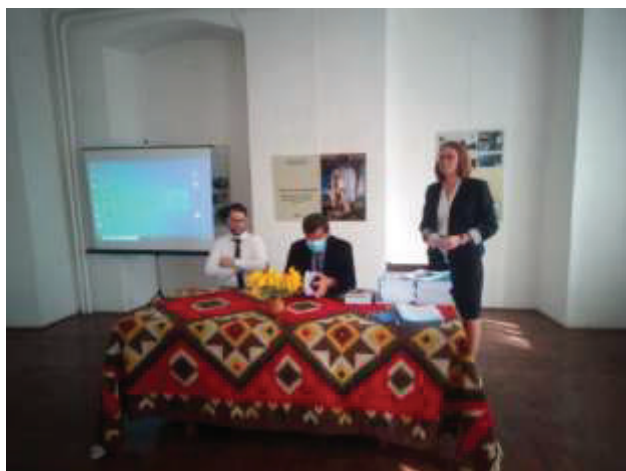
Joi, 17 Septembrie

Fotografie din timpul conferinței: rândul 1 față: Florin Șandru, rândul din mijloc: dr. Livia Ardelean, Ocraviana Jianu, Ioan Botos -Asociația romanilor din Transcarpatia, rândul din spate: Mihai Burcea, dr. Natalia Lazăr, Daniel Stirbu.

Fotografie de la deschiderea conferinței: directorul Muzeului Maramureșului dr. Mirela Ana Barz, primarul municipiului Sighetul Marmăției ing. Horia Scubl, dr. Florin Răzvan Mihai, istoric.

Fotografie de la deschiderea conferinței: directorul Muzeului Maramureșului dr. Mirela Ana Barz, primarul municipiului Sighetul Marmăției ing. Horia Scubl, dr. Florin Răzvan Mihai, istoric.

Fotografie din timpul conferinței: Alin Pralea, istoric, dr. Florin Șandru, istoric, susținătorul referatului științific, dr. Florin Răzvan Mihai, istoric.

Referate științifice pe istorie, date spre publicare:

1. Dr. Florin Șandru – *Anul electoral 1946 reflectat într-un document de sinteză din Arhiva C.C. al P.C.R.;*
2. Dr. Florin Șandru – *Ungaria și România între încheierea Primului Război Mondial și Trianon;*
3. Dr. Octaviana Jianu – *Lumea scriitoricească după 1944. Cazul publicistului armean Arșavir Acterian;*

Anul electoral 1946 reflectat într-un document de sinteză din arhiva C.C. al P.C.R.

dr. Florin ȘANDRU

istoric INST-Academia Română

Cuvinte-cheie: violență, teroare, cenzură, fraudă electorală, nemulțumire populară.

Rezumat:

Desfășurate în urma hotărârilor Conferinței de la Moscova, din decembrie 1945, alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946 au reprezentat o etapă importantă pe drumul comunizării României. Și în România, ca și majoritatea statelor est-europene, principalul obstacol în calea comuniștilor și a aliaților acestora era reprezentat de stânga moderată agrariană, în speță de Partidul Național-Țărănesc. Articolul de față are la bază un document de sinteză, elaborat la trei săptămâni după alegeri, în cadrul Partidului Național-Țărănesc și destinat opiniei publice internaționale. Documentul face o prezentare sistematică a tuturor abuzurilor folosite de guvernul Petru Groza pentru falsificarea alegerilor, de la declanșarea campaniei electorale, până la repartizarea mandatelor parlamentare.

Key words: violence, terror, censorship, election fraud, popular discontent.

Summary:

Organized following the decisions of the Moscow Conference in December 1945, the elections for the Parliament in November 1946 represented an important phase in the process of installing communism in Romania. In Romania, like in the majority of the Eastern European countries, the main obstacle for the communists and their allies was the moderate agrarian left, in this case the National Peasants' Party. This article has as a foundation a document of synthesis, produced three weeks after the elections by the National Peasants' Party, addressed to the international public opinion. The document offers a systematic presentation of all the abuses committed by the government of Petru Groza to falsify the elections, from the

start of the election campaign until the distribution of the parliamentary mandates.

După ieșirea din Axă la sfârșitul anului 1944, România a fost supravegheată de Aliati prin intermediul Comisiei Aliate de Control. După Conferința de la Ialta din februarie 1945, autoritățile sovietice și-au mărit presiunile și prezența în România, în vreme ce Aliatii occidentali nu și-au manifestat în mod consecvent interesul pentru reglementarea situației de la București. După Conferința de la Potsdam, guvernele occidentale au refuzat să recunoască guvernul Groza, impus de sovietici. Ca urmare, regele Mihai I a refuzat să semneze decretul-lege emise de guvern, prin așa numita „Grevă regală”. În ianuarie 1946, „Grevă regală” a încetat, după ce premierul Groza a fost de acord să includă în cabinetul său doi politicieni din partidele de opoziție (liberalul Mihail Romniceanu și țărănistul Emil Hațieganu) ca miniștri fără portofoliu (gest politic care a atras și recunoașterea guvernului de către Aliții occidentali).

Perioada anilor 1945 – 1947 poate fi denumită „România în antecamera erei comuniste”, ea prefăcând perioada ulterior declanșată în România, așa-zisa „eră comunistă” (1947-1989), inaugurată prin alungarea regelui Mihai de pe tron, și înfăptuită prin voința Partidului Comunist, care s-a dovedit încă o dată că a reprezentat o „unealtă” a Moscovei în acțiunea acesteia de a impune prin forță un regim social-politic nou, de tip sovietic²⁵⁴.

Transformarea radicală a societății românești și trecerea la un sistem identic cu cel din U.R.S.S. presupunea în primul rând eliminarea partidelor istorice care își dovedeau încă influența și în cel de-al doilea rând, instaurarea unui guvern aservit în totalitate sovieticilor²⁵⁵. S-a afirmat că planul concret pentru preluarea puterii politice de către Partidul Comunist din România și aliații săi a fost definitivat de către Gheorghe Gheorghiu Dej la Moscova în perioada decembrie 1944-16 ianuarie 1945, când au fost stabilite modalitățile

²⁵⁴ Gheorghe Buzatu, *România și războiul mondial din 1939 – 1945*, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași, 1995, p. 54.

²⁵⁵ Constantin Hlihor, *Armata Roșie în România, adversar, aliat, ocupant 1940-1948*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1996, p. 71.

„de înlăturare a guvernului de la București”²⁵⁶. În acea perioadă, liderul comunist făcea parte din guvernul Rădescu și ocupa portofoliul de ministru al comunicațiilor²⁵⁷.

Au urmat evenimentele din 24 februarie 1945, când manifestanți special instruiți au agresat (inclusiv cu focuri de arme) organele de pază și ordine de la Ministerul de Interne, în al cărui sediu se afla și generalul Rădescu, Palatul Telefoanelor, Cercul Militar și alte instituții centrale. În această perioadă, capacitatea de reacție a organismului militar românesc a fost anihilată, în timp ce unitățile sovietice staționate în România erau întărite²⁵⁸. În fața tuturor acțiunilor destabilizatoare și presiunilor, la 6 martie 1945 regele Mihai I a fost nevoit să accepte ca dr. Petru Groza să formeze un nou guvern, în care Frontul Național Democratic și implicit Partidul Comunist din România, dețineau majoritatea portofoliilor²⁵⁹.

În condițiile ocupării țării de trupele sovietice și sub controlul comuniștilor, guvernul dr. Petru Groza a gestionat practic, între 1945 și 1947, prima etapă a sovietizării-comunizării României. Regele Mihai declara mai târziu că „acest guvern a distrus ultimele vestigii ale libertății. El a aruncat în temnițe pe cei mai reprezentativi și mai respectați reprezentanți ai democrației române. El a falsificat alegerile. Folosind crima și teroarea, el a impus României instituții cu totul străine sufletului și vieții poporului”²⁶⁰.

De asemenea, cu ajutorul sovieticilor, acest guvern a luat o serie de măsuri (unele adoptate într-un cadru aparent constituțional), care aveau rolul de a asigura trecerea directă la etapa construirii orânduirii socialiste, iar apoi a celei comuniste.

Trebuie subliniat faptul că distrugerea sistematică a rămășițelor statului democratic român s-a declanșat chiar în ziua ocupării Capitalei de către trupele sovietice (30 august 1944). Atunci a început procesul de instalare a sistemului comunist în România.

²⁵⁶ *Ibidem*.

²⁵⁷ *Ibidem*.

²⁵⁸ *Ibidem*, p. 75.

²⁵⁹ *Ibidem*, p. 81.

²⁶⁰ Gh. Buzatu, *op. cit.*, pp. 54-55.

Acesta a fost autentificat prin toate actele internaționale care au recunoscut statul comunist român²⁶¹.

La mijlocul lunii decembrie a anului 1945, reprezentanții celor trei mari Puteri Aliate, Andrei Vișinski din partea Uniunii Sovietice, W. Averell Harriman din partea Statelor Unite și Archibald Clerk-Kerr din partea Regatului Unit, au vizitat Bucureștiul și au căzut de acord cu organizarea de alegeri generale pentru luna mai a anului următor, pe bazele înțelegerilor semnate în timpul discuțiilor de la Ialta. Cu toate acestea, și în ciuda protestelor opoziției, guvernul prosovietic al lui Groza și-a permis să amâne alegerile, promulgând pe 17 iunie un decret pentru stabilirea noii proceduri electorale.

În aceeași zi, primul ministru a semnat un decret de desființare a Senatului, transformând Parlamentul bicameral în Adunarea Deputaților, legislativ unicameral. Ultimul legislativ, care funcționase ca expresie a Frontului Renașterii Naționale, fusese dizolvat în 1941. Partidul Comunist Român considera Senatul în mod tradițional ca fiind reacționar, iar desființarea lui a fost considerată ca un pas spre ușurarea controlului asupra procesului legislativ.

Momentul convocării alegerilor a coincis cu cel al înrăutățirii relațiilor dintre Uniunea Sovietică și puterile occidentale și al izbucnirii Războiului Rece, marcat de discursul „Cortinei de fier” al lui Winston Churchill de pe 5 martie 1946. În acele momente, Aliații occidentali erau mai interesați să sprijine forțele anticomuniste din Grecia. Există teorii care afirmă că România a fost abandonată, de vreme ce țara părea pierdută pentru cauza capitalismului, iar interesul imediat al occidentalilor, în mod special al britanicilor, era centrat mai degrabă pe păstrarea controlului asupra Greciei și, prin aceasta, a rutei strategice spre Canalul Suez.

Data alegerilor a coincis cu cea de-a patra aniversare a „Operațiunii Uranus”, un moment în care armata română și cea a Germaniei Naziste au suferit o înfrângere de proporții pe frontul de răsărit, iar unul dintre motivele principale pentru care primul-ministru și Partidul Comunist Român amânaseră alegerile până în toamnă, era

²⁶¹ Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România – cele trei dictaturi* – vol.3, Editura RAO, București, p. 542.

credința că recoltele bune aveau să asigure o atitudine mult mai favorabilă guvernului din partea țăranilor²⁶².

Legislația anului 1946 aducea ca noutate acordarea dreptului de vot personalului militar, prin Legea electorală din iulie 1946, fapt nemaiîntâlnit până atunci.

Legea nr. 560 din 13 iulie 1946 a prevăzut că alegerea deputaților urma să se facă de cetățenii români în vârstă de cel puțin 21 de ani împliniți, putând fi aleși cetățenii români cu domiciliul în România, ce împliniseră cel puțin 25 de ani. Între cei ce puteau fi aleși se aflau și militarii activi care îndeplineau funcția de miniștri sau subsecretari de stat²⁶³.

Pentru pregătirea alegerilor s-a constituit o Comisie Centrală Electorală a armatei, alcătuită de generalul Mihail Lascăr – președinte (după alegeri avea să fie numit ministru de Război), generalul Septimiu Pretorian și generalul Nicolae Cambrea vicepreședinți, colonelul Dumitru Petrescu – secretar general, generalul Paul Alexiu, căpitanul comandor Victor Emanoil, comandorul Eugen Săvulescu, colonelul Mircea Haupt, colonelul Paul Comișel, locotenent-colonelul Emil Gheorghiu – membri, maiorul C.I. Paul – secretar.

Liderii partidelor politice democratice au reacționat, nemulțumiți de prevederile legii electorale. Partidul Național Liberal preciza în Manifestul program din 24 octombrie 1946 că „armata nu poate fi pusă în slujba unui regim sau partid politic”.

Îngrijorarea era justificată deoarece armata trebuia să-și mențină neutralitatea în timpul campaniei electorale și a alegerilor, însă la 14 septembrie, ministrul de război a cerut militarilor „să meargă alături de guvernul Petru Groza [...] la alegerile ce se apropie”²⁶⁴.

Constantin Vasiliu-Rășcanu aprecia că: „armata se va găsi în front cu forțele democratice, alături de care a luptat și a muncit de la 23 august, asigurând și mai departe libera dezvoltare a regimului

²⁶² Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc* Editura Curtea Veche, București, 2005, p. 64.

²⁶³ Florin Șperlea, Florin Șperlea, *De la armata regală la armata populară. Sovietizarea armatei române 1948/1955*, Editura Ziua, București, 2003, p. 50.

²⁶⁴ *Ibidem*, p. 93.

democratic, singurul regim care ne poate duce înainte pe calea progresului și civilizației”²⁶⁵.

Prin evenimentele desfășurate, anul 1946 a ocupat un loc aparte în procesul „sovietizării” României. La sfârșitul anului 1945, la Conferința Națională a Partidului Comunist Român fusese confirmat Gheorghe Gheorghiu Dej ca secretar general și lider al partidului și fuseseră stabilite strategiile organizatorice pentru perioada care urma. Evident, evenimentul crucial al anului 1946 a fost campania electorală și organizarea alegerilor parlamentare din noiembrie.

Campania electorală s-a deosebit radical de celelalte campanii electorale desfășurate în România până atunci, scopul ei nefiind doar câștigarea alegerilor, ci și radiografierea societății și identificarea principalelor nuclee de opoziție. Urmând modelul sovietic, campania electorală era un prilej pentru mobilizarea și educarea cetățenilor, îndoctrinarea lor și, totodată, testarea capacității organizatorice a elitei Partidului Comunist.

Fenomenul sovietizării nu era întâlnit doar în România, ci în aproape tot sud-estul Europei, aproape în toate cazurile procesul electoral fiind dirijat, fraudă electorală fiind elementul principal în desfășurarea alegerilor și în Iugoslavia și Bulgaria (noiembrie 1945), Cehoslovacia (1946 și 1948), Polonia (ianuarie 1947); Ungaria (1945 și 1947), Republica Democrată Germană (1950)²⁶⁶.

Trebuie avut în vedere că alegerile din anul 1946 aveau loc într-o perioadă cu tensiuni generate de evenimentele din timpul guvernelor Sănătescu și Rădescu, din perioada de început a acaparării puterii de către comuniști, și, în special, de realitățile de după data de 6 martie 1945.

Anul 1946 a fost anul luptelor dintre cele două tabere: Blocul Partidelor Democrate, reprezentând, în esență, comuniștii și tabăra partidelor istorice, respectiv Partidul Național-Țărănesc și Partidul Liberal.

La trei săptămâni de la alegeri, pe 10 decembrie, Partidul Național-Țărănesc elaborează o sinteză privind „Mijloacele întrebunțate

²⁶⁵ *Ibidem*.

²⁶⁶ Andrew Christopher, Oleg Gordievski, *KGB – istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, București, All, 1994, pp. 250-256.

de Guvern pentru falsificarea alegerilor”²⁶⁷, care începea cu afirmația că guvernul condus de Petru Groza a fost obligat de „cele trei Mari Puteri să execute Acordul de la Moscova”, deși Partidul Național Țărănesc singur, sau împreună cu Partidul Liberal și cu Partidul Social-Democrat-Independent prezentaseră celor trei Mari Puteri suficiente dovezi despre faptul că toate angajamentele luate de noul guvern fuseseră încălcate și că nu se respecta niciunul dintre drepturile cetățenești despre care se făcea vorbire în Charta Națiunilor Unite.

La abuzuri erau semnalate 14 puncte. În primul rând, ***împiedicarea propagandei electorale a opoziției*** prin ordinele și dispozițiile date autorităților administrative, jandarmeriei și poliției pentru campania electorală. Fuseseră luate măsuri împotriva reprezentanților Partidului Național Țărănesc care încercau să se deplaseze prin sate, fiind angajate bande de bățauși care terorizau populația. De asemenea, fuseseră arestați ilegal, reținuți și ținuti în arest săptămâni și chiar luni, în mod abuziv sute de fruntași național-țărăniști.

Măsuri de prigonire excesivă au fost îndreptate și către funcționarii care refuzaseră să se înscrie în Partidul Comunist, soldate cu așa-numitele „epurări” și mutări în interes de serviciu ale funcționarilor suspectați că nu simpatizează politica partidului de guvernământ.

Și propaganda scrisă a avut de suferit, ziarele opoziției fiind cenzurate la sânge: nu apăreau articole cu caracter critic la adresa guvernului, nu apăreau discursuri ale liderilor opoziției, iar cei care distribuiau ziarele au fost terorizați și amenințați, astfel că în multe județe ale țării nu a fost distribuit luni de zile oficiosul Partidului Național-Țărănesc. În timp ce tipografiilor din provincie li se interzisese tipărirea de manifeste electorale național-țărăniste, afișele trimise de la București erau confiscate de poliție sau distruse, partizanii care încercau să distribuie, totuși, materiale electorale, fiind arestați și maltratați. Printr-un ordin special, dat în mod confidențial

²⁶⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Comitetul Central al Partidului Comunist Român, Secția organizatorică*, dosar nr. 30/1946, f. 1.

de directorul general al Siguranței, a fost interzis accesul gazetarilor străini și al membrilor Misiunii Aliate.

Au fost introduse și restricții de circulație speciale în perioada campaniei electorale, aceasta fiind interzisă pentru membrii opoziției, autovehiculele din județe fiind rechiziționate la dispoziția Partidului Comunist. Carburanții fuseseră, de asemenea, blocați, la dispoziția prefecturilor și a comitetului politic al B.P.D.-ului, în unele județe fiind extinsă măsura până la rechiziționarea trăsurilor și a cailor.

Tot din ordinul prefectilor au fost deconectate posturile telefonice, convorbirile interurbane ale liderilor opoziției fiind posibile doar după aprobarea autorităților²⁶⁸.

La al doilea punct era semnalată *nerespectarea Legii Electorale*, care fusese întocmită de guvern cu intenția clară de a facilita falsificarea alegerilor. Prevederile legii referitoare la constituirea Birourilor Electorale, respectarea secretului votului, asigurarea liberei exprimări a cetățenilor, calcularea rezultatelor nu fuseseră respectate²⁶⁹.

Întocmirea listelor electorale era al treilea punct din sinteză și viza faptul că acestea fuseseră întocmite în ultimul moment, pentru a pune cetățenii în imposibilitatea de a contesta modul abuziv de întocmire. Registrele electorale fuseseră elaborate de primării, fiind înlăturat controlul judecătoresc, cetățenii simpatizanți ai opoziției fiind omiși din registru, iar cei trecuți au fost ulterior șterși de către agenții guvernamentali.

Contestațiile cetățenilor omiși au fost soluționate în bloc, judecătoriile conformându-se instrucțiunilor primite de la Ministerul Justiției și pretinzând persoanelor care cereau înscrierea în registrul electoral, tot felul de acte aberante, imposibil de procurat, cum ar fi: „că nu au fost miniștrii sub guvernarea lui Antonescu, că nu au ocupat funcția de prefect, că nu au făcut parte din conducerea Centralei Evreilor, că nu au fost condamnați pentru acte infamante și, în sfârșit, că nu sunt nebuni”²⁷⁰.

²⁶⁸ *Ibidem*, f. 2.

²⁶⁹ *Ibidem*.

²⁷⁰ *Ibidem*.

O parte dintre cetățenii care fuseseră înscriși pe liste au avut parte de alt abuz, în ce privește *eliberarea cărților de alegător*. Din ordinele autorităților superioare, primarii comunelor au refuzat eliberarea cărților de alegător pentru aproximativ 8% dintre cei înscriși, îndrumându-i la judecătoria sau pretextând lipsa imprimatelor, care fuseseră trimise doar pentru 20% din populația cu drept de vot. În schimb, s-au eliberat cărți de alegător pentru persoane decedate, persoane minore sau pentru nume fictive, fiind repartizate agenților comuniști care au votat cu ele. De asemenea, s-au distribuit cărți de alegător infractorilor condamnați și cetățenilor străini în care guvernul avea încredere, iar activiștii guvernamentali au primit câte două, chiar trei cărți de alegător.

Numărul persoanelor care nu au primit carte de alegător a fost destul de mare, numai în București existând 80.000 de cetățeni în această situație²⁷¹.

Un alt abuz a fost comis la *imprimarea buletinelor de vot*, în majoritatea circumscripțiilor electorale semnul listei guvernamentale (soarele) depășind suprafața regulamentară de 10 mm, în timp ce semnul Partidului Național-Țărănesc a fost imprimat mai mic sau de loc, cum a fost cazul unor secții de votare din Turda și Sălaj. Tot pentru derutarea alegătorilor și a prejudiciu opoziția de voturi, au fost trimise greșit buletinele în circumscripțiile electorale. Semnul listei guvernamentale era pe toate buletinele primul, restul variind. Astfel, în județul Covurlui, de pildă, unde lista naționalist-țărănistă avea numărul de ordine 6, au fost trimise buletine din județul Ialomița, unde aceeași listă avea numărul 8²⁷².

Nici la *alcătuirea birourilor electorale județene* nu fuseseră respectate prevederile legale, președinții fiind recrutați exclusiv din rândul magistraților înscriși în partidele guvernamentale sau simpatizanți ai acestora, care erau subordonați total prefecților și liderilor comuniști și care refuzau să elibereze la timp legitimațiile pentru candidați, delegați și asistenți ai opoziției. De asemenea, au facilitat falsificarea rezultatului alegerilor, în acest fel ajungând de la

²⁷¹ *Ibidem*, f. 3.

²⁷² *Ibidem*.

16% la peste 70% procentul voturilor exprimate în favoarea partidei guvernamentale, refuzând să primească contestațiile candidaților de pe listele opoziției²⁷³.

La punctul 7 se făcea referire la *Birourile secțiilor de votare*, unde fuseseră numiți agenți comuniști sau conducători ai partidelor guvernamentale, în locul magistraților sau funcționarilor superiori, iar 80% din președinții secțiilor de votare fuseseră desemnați dintre activiștii Partidului Comunist, nu prin tragere la sorți, cum prevedea legea, ci la indicația prefectului. Cu ajutorul și complicitatea acestora au avut loc multe ilegalități privind fraudă electorală. Astfel în unele secții de votare au fost instalate două urne, sub pretext că una e destinată militarilor care votează la secțiile civile, aceasta fiind pregătită dinainte cu voturi destinate guvernului, având rostul de a înlocui urna adevărată, după terminarea votării. Voturile celor considerați adversari ai regimului erau deschise în prezența lor și, în nenumărate cazuri, aruncate. La anunțarea rezultatelor favorabile ale listei guvernamentale, toate buletinele de vot au fost rupte sau arse, pentru a dispărea orice urmă²⁷⁴.

Măsluirea urnei înainte de votare a fost o altă măsură luată de comuniști, în urma instrucțiunilor primite de la guvern. În toată țara, înainte de începerea votării, au fost introduse în urnă buletine pe care era votată lista guvernului, numărul lor variind, în funcție de circumscripție, între 10 și 30% din numărul total de alegători. Acestea aveau un alt sigiliu de control față de cel al secției de votare sau aveau cerneala de la ștampilă de altă culoare, ceea ce ar fi putut duce la demascarea fraudei, dacă s-ar fi dorit²⁷⁵.

Falsificarea rezultatelor era următorul punct pe lista abuzurilor săvârșite, aceasta fiind în general realizată prin anunțarea falsă a voturilor exprimate și în toate cazurile, prin schimbarea rezultatelor, voturile opoziției fiind anulate în mod abuziv în cea mai mare parte.

Au existat cazuri când, intuind sau aflând despre măsluirile alegerilor, alegătorii unei circumscripții să refuze în masă să se

²⁷³ *Ibidem*, f. 4.

²⁷⁴ *Ibidem*, f. 5.

²⁷⁵ *Ibidem*.

prezinte la vot. Cu toate acestea, rezultatul anunțat de președinții secțiilor respective a fost ca și cum toți alegătorii s-ar fi prezentat la urne²⁷⁶.

În comunele care erau cunoscute ca puternice susținătoare ale Partidului Național Țărănesc, *alegătorii au fost opriți de la vot*. În județul Sălaj, de exemplu, 18 comune care erau situate dincolo de râul Someș au fost repartizate la secții de votare pe malul celălalt, făcând astfel imposibilă prezentarea lor la vot, din lipsa podurilor distruse de nemți în retragere și blocând pontoanele²⁷⁷.

Au fost săvârșite *abuzuri și împotriva delegaților și asistenților opoziției*, care au fost arestați și reținuți până în ziua votării, pentru a nu putea asista la măslirea urnelor, în multe cazuri fiind îndepărtați cu violență din sălile de vot, fără nicio explicație sau înscenându-li-se scandaluri. Era dată ca exemplu circumscripția Bacău, unde nu i s-a permis niciunui delegat sau asistent din lista național-țărănistă accesul în zona de votare²⁷⁸.

Un spațiu amplu a fost acordat *violențelor și asasinatelor în campania electorală și în ziua alegerilor și arestărilor în masă după alegeri*. Partidul Comunist folosea diferite mijloace pentru instaurarea unui climat de teroare, practicând perchezițiile în miez de noapte, arestări, dețineri în închisori sau în beciurile poliției, torturi practicate în toate straturile societății, de la muncitorii de rând care au fost dați afară din serviciu, până la șefii opoziției, nefiind nimeni cruțat.

Întrunirile partidelor de opoziție au fost împiedicate cu violență. Pe de o parte în poliție, jandarmerie și administrația de stat erau infiltrați partizani ai regimului, funcționarii de carieră fiind destituiți, iar pe de altă parte erau organizate formațiuni paramilitare, din elemente cele mai sordide ale societății (evadați din pușcării, condamnați etc.). În județele Arad, Timișoara, Iași, Suceava, București, Pitești și altele, au fost răniți cu focuri de pistol, cu lovituri de cuțit sau răngi de fier ori au fost asasinați numeroși frunțași ai opoziției²⁷⁹.

²⁷⁶ *Ibidem*, f. 6.

²⁷⁷ *Ibidem*.

²⁷⁸ *Ibidem*.

²⁷⁹ *Ibidem*, f. 7.

În ziua alegerilor, teroarea a fost maximă, în special în județele în care existau susținători puternici ai Partidului Național-Țărănesc, fiind înregistrați mulți răniți și morți în județele Argeș, Muscel, Dâmbovița, Ialomița, Iași și în București. În unele județe (Arad, Argeș, Alba, Năsăud, Muscel, Someș), sate întregi au refuzat să se prezinte la vot, au luat cu asalt secțiile de votare unde au distrus urnele umplute deja cu buletine de vot votate pentru lista guvernamentală²⁸⁰.

O altă metodă folosită a fost *atribuirea frauduloasă de mandate*. Astfel, Birourile Electorale Județene nu au respectat nici măcar rezultatele fraudate și falsificate, atribuind, în mod greșit, mandate listei guvernamentale, cu toate că rezultatul măsluit și rectificat, indica o altă distribuire.

Ultimul punct al sintezei se refera la *protestele populației țării*. După alegeri, Partidul Național-Țărănesc a fost asaltat de mii de scrisori și adrese de protest, comune întregi semnând petițiile prin care se protesta împotriva fraudelor electorale, unele petiții cuprinzând chiar cereri de votare pe față, pentru a împiedica fraudarea²⁸¹.

Concluzia documentului elaborat de Partidul Național-Țărănesc era că alegerile din 19 noiembrie 1946 au fost falsificate integral, iar Parlamentul ales în urma acestora nu reprezintă voința poporului. În plus, în țară se instaurase o situație care conținea germenii unor posibile tulburări în viitorul apropiat²⁸².

Concluzii

După instalarea guvernului Petru Groza, comuniștii au avut în vedere și formarea unui Parlament în care să predomine Partidul Comunist. Alegerile fraudate au fost baza formării noului guvern, care putea conlucra ușor cu legislativul în scopul acaparării întregii puteri în România. Alegerile din 19 noiembrie 1946 au marcat instaurarea controlului exclusiv al Partidului Comunist Român în viața politică a României de după Al Doilea Război Mondial, acest lucru fiind, chipurile, legitimat de voința populară.

Deși SUA și Marea Britanie luaseră act de fraudă electorală, acțiunile lor nu au putut fi decât limitate, controlul asupra tuturor sferelor vieții publice fiind întărit prin înființarea unor noi organe de represiune, printre care Direcția Generală a Securității Poporului și Miliția.

²⁸⁰ *Ibidem*.

²⁸¹ *Ibidem*, f. 8.

²⁸² *Ibidem*, f. 9.

Lumea scriitoricească după 1944 – cazul Arșavir Acterian

Octaviana JIANU

Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului

Keywords: legionary writings, forbidden writings, Arșavir Acterian, cultural elites in interwar.

The present article aims to summarize the biography of the Armenian man of culture Arșavir Acterian. Member of the Criterion generation, the journalist endured double political detention, being arrested for the first time in 1949 within the so-called Goga Nicolae batch and in 1959 within the well-known Noica-Pillat batch; in both cases, he was accused of conspiracy against the social order, a misdemeanor classified in Article 209 of the Criminal Code of that time. The trajectory of the Armenian journalist from the communist period bears similarities to the destiny of the other intellectuals imprisoned in that period.

Arșavir Acterian intră în categoria intelectualilor criterioniști întemnițați în comunism. Publicistul îndură o dublă detenție politică, învinuit de „uneltire împotriva ordinii sociale”, fiind arestat întâia dată la finele anilor '40, într-un lot constituit din mai mulți arhitecți legionari, apoi la circa un deceniu distanță, în cadrul cunoscutului lot Noica-Pillat.

Scriitorul de origini armene se naște pe 18 septembrie 1907 în Constanța, fiind fratele mijlociu al altor două nume importante din lumea literară și teatrală interbelică, Haig și Jeni Acterian. Urmează Școala Evanghelică din Constanța, apoi liceul Spiru Haret din

capitală, printre colegii și camarazii săi din liceu figurând Constantin Noica și Barbu Brezianu, două nume semnificative ale elitei culturale interbelice. În anul 1933 absolvă Facultatea de Drept din București. Activează ca avocat stagiar al reputatului jurist Anibal Teodorescu numai un an, în perioada 1935-1936, apoi renunță la avocatură în favoarea gazetăriei. Publicistul debutase altminteri timpuriu, în revista propriului liceu, „Vlăstarul”, iar de la debutul înregistrat în 1928 până în 1936, publicase îndeosebi cronică și critică literară, respectiv teatrală, eseistică sociologică sau filosofică în periodice precum „Fapta”, „Axa”, „Ulise”, „Floare de foc” sau „Ideea românească”. Până în 1944 jurnalistul își mărește palmaresul publicistic prin colaborarea la noi titluri din presa vremii, în plus, în anul 1937 cedează mirajului legionar, precum și alți colegi de generație. Angajarea ideologică a ziaristului se răsfânge îndeosebi în publicistica sa. E drept că Arșavir scrisese pentru periodice gardiste și înainte de aderare, însă doar articolele apărute începând cu anul 1937 au vădită tentă ideologică, literatul fiind purtat în presa legionară, conform unei declarații de-ale sale redată într-una din anchetele desfășurate după primul arest, de amicul și confratele Paul Costin-Deleanu. Simpatiile politice din anii '30 pricinuesc intelectualului armean admonestarea publică –venită de pildă din partea polemicului gazetar brăilean Oscar Lemnaru, în timpul operațiunii de demascare a scriitorilor „fasciști”, susținută de unele publicații din țară încă din toamna anului 1944 – apoi marginalizarea socială, respectiv detenția, ultimele două consecințe fiind indiscutabil cu mult mai grave decât blamarea sa din timpul campaniei de „ecarisaj”.

Arșavir Acterian este reținut de autorități în data de 13 februarie 1949, fiind ulterior integrat așa-numitului lot Goga Nicolae, constituit din 19 inculpați, în rândul cărora intrau, dincolo de arhitectul al cărui nume va da numele întregului grup, alți câțiva tineri arhitecți considerați legionari, precum Nicolae Frâncu, Ioan Scheletti, Ioan Pușchilă, Gheorghe Atanasiu sau Constantin Joja, fratele viitorului academician de stânga Athanase Joja, tuturor inculpaților imputându-li-se reluarea activității politice după 1944. Concret, gazetarul este acuzat că în perioada 1947-1948 a participat, la sugestia arhitectului

Nicolae Goga și a funcționarului Ioan Marțian, la câteva întruniri clandestine ale grupului condus de Marțian, organizate sporadic, în timpul liber, seara târziu în cursul săptămânii sau devreme duminica dimineața, în propriul domiciliu sau la domiciliul altor membri din grup, unde s-au discutat aspecte privind Mișcarea Legionară sau sprijinirea materială a familiilor comilitonilor încarcerați. Faptele acestuia sunt inițial plasate sub incidența articolului 209, punctul 3, din Codul Penal al vremii, însă probatoriul clatină încadrarea juridică inițială, literatul fiind apoi inculpat de nerespectarea punctului 4 al aceluiași articol, întrucât fără să fi acționat ca un veritabil legionar, a realizat totuși acțiuni favorabile mișcării. Schimbarea calificării se datorează limpezirii legăturilor dintre gazetar și grupul frecventat, probe din dosarul penal dovedind că între Arșavir Acterian și funcționarul Ioan Marțian sau unii arhitecți din lot - Nicolae Goga și Nicolae Frâncu îndeosebi - au primat legăturile amicale sau profesionale, nicidecum cele politice, mai ales că jurnalistul, în calitate de redactor la Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, îngrijea pe-atunci un studiu despre istoria arhitecturii românești, conceput de unii arhitecți din lot, cuprins în volumul V din „Enciclopedia României”, un text greu de recuperat astăzi, întrucât tomul nu s-a mai editat, deși reunea contribuțiile unor personalități ale timpului, iar manuscrisele s-au pierdut.

În baza sentinței nr. 892 din 30 iunie 1949 emisă de Tribunalul Militar București scriitorul este condamnat la 3 ani de închisoare plus achitarea cheltuielilor de judecată. Face recurs, precum și alți membri din lot, însă nu i se aprobă. Trece prin închisorile de la Jilava și Aiud, iar în 1950 este internat în unitatea de muncă de la Valea Neagră, fiind ulterior transferat la Castelu și Capul Midia. Este eliberat la 21.02.1953. Arșavir Acterian decide să vorbească prea puțin despre experiența carcerală. Scurte mărturii despre ambele detenții apar de pildă în volumul *Portrete și trei amintiri de pușcăriaș* (1996).

Jurnalistul își câștigă existența în răstimpul dintre arestări muncind ca zilier la Trustul Regional de Construcții Locale București și la Sovromconstrucția. Tot acum lucrează ca remizer la Galeriile de Artă ale Fondului Plastic și agent de asigurare la Administrația

Asigurărilor de Stat - ADAS, conform informațiilor din dosarul său de rețea. După cea de-a doua eliberare, muncește însă la Centrul de Hematologie al Spitalului „Vasile Roaită”, actualul Spital Clinic „Sf. Maria”.

Dincolo de limitările materiale și suferințele cauzate de detenție, anii '50 marchează în biografia gazetarului armean un alt eveniment tragic, și anume, dispariția prematură a surorii, răpusă de o crudă maladie în primăvara anului 1958. Decesul regizoarei Jeni Acterian este cu atât mai dureros cu cât urmează după dispariția fratelui, cunoscutul teatrolog Haig Acterian, căzut în luptele de la Kuban, după ce se înrolase voluntar pe front, ca să ispășească mai repede pedeapsa de 12 ani, primită pentru implicarea în rebeliunea legionară, la care participase din postura de director al Teatrului Național din București.

Gazetarul este rearestat pe 12 septembrie 1959 sub aceeași învinuire, aceea de „uneltire împotriva ordinii sociale”, fiind ulterior inclus în componența lotului Noica-Pillat, un grup de 23 de intelectuali deținuți de autorități pentru lecturarea, comentarea și diseminarea unor texte interzise – opere editate în exil sau manuscrise redactate în țară -, organizarea și participarea la cene literare, receptarea unor „canale imperialiste de radio”, respectiv comentarea și colportarea de „informații dușmănoase la adresa regimului democrat popular”. Dincolo de Constantin Noica și Dinu Pillat, considerați de legiuitori drept diriguitorii grupului „subversiv”, acesta includea și alte nume importante ale vremii, precum Vladimir Steinu, Păstorel Teodoreanu, Alexandru Paleologu, Nicolae Steinhardt, Sergiu Al-Gorge sau Marietta Sadova, cumnata publicistului armean și totodată artista care adusese la întoarcerea dintr-un turneu întreprins la Paris în vara anului 1956, două din operele invocate în proces, fiindcă circulară clandestin printre intelectuali, și anume, romanul lui Mircea Eliade *Forêt interdite* (1955), respectiv volumul lui Emil Cioran, *La tentation d'exister* (1956).

Faptele anterioare îi sunt totodată imputate și gazetarului armean, în plus, în unele procese verbale de interogatoriu din dosarul penal, numele său apare lângă numele lui Noica și Pillat, fie în

ipostaza de colportor a patru manuscrise de „sertar” redactate de filosof, intitulate *Lysis*, *Anti Goethe*, *Devenirea într-o ființă* și *Povestiri din Hegel*, primite de la autor ca să le ofere contra unei sume modice cititorilor interesați, mai ales că Arșavir activase în perioada 1946-1949 ca librar și anticar, fiind coproprietarul magazinului *Nastratin*, fie în ipostaza de furnizor de literatură legionară pentru scriitorul Dinu Pillat, căruia îi împrumută din bibliotecă sa opere de dreapta, precum cartea fraților Tharaud, *L'Envoyé de l'Archange. Codreanu et la Garde de Fer*, sau volumul *Pe marginea prăpastiei. Ion Antonescu și Mișcarea legionară*, pentru documentarea romanului „mistico-legionar” *Așteptând ceasul de apoi*, un alt manuscris ce a circulat clandestin în mediile intelectuale bucureștene la jumătatea anilor '50.

În baza hotărârii Tribunalului Militar București din 1 martie 1960 gazetarul este condamnat la 18 ani de închisoare plus 8 ani de degradare civică. Execută o parte a pedepsei la Aiud, trecând prin procesul de reeducare. Este eliberat în data de 30.07. 1964.

După detenție autorul continuă să fie urmărit de Securitate. Temuta instituție represivă plănuiește chiar să-l recruteze ca agent, pentru a putea „supraveghea operativ” - conform sintagmei din propriile scripte - foști deținuți politici aflați în anturajul său, precum arhitectul Nicolae Goga sau scriitorul Alexandru Paleologu. Un raport al Securității datat 4.08.1965 menționează apoi decizia de renunțare la ideea utilizării literatului, în urma refuzului său ferm de colaborare, motivând că educația și caracterul nu-i permit să îndeplinească o asemenea sarcină. Oricum, intelectualul armean era văzut la jumătatea anilor '60, conform unei seci caracterizări a Securității, ca „un element cu o educație burgheză, stăpânit de sentimente mistice” și totodată un incurabil „pesimist care nu mai așteaptă nimic bun de la viață”²⁸³. În plus, era socotit nesincer, fiindcă ascundea unele legături cu ex-deținuți legionari, negând că ar mai fi știut ceva despre aceștia dacă era interogat.

În intervalul 1964-1989 gazetarul publică puțin, mult sub capacitatea sa reală. Articolele scrise acum apar în periodice, precum „Gazeta literară”, „Steaua”, „Orizont”, „Vatra românească” sau

²⁸³ ACNSAS, Fond Rețea, dosar nr.41665, f. 1.

„Secolul XX”. După 1989 autorul se apleacă asupra propriei opere literare, dar nu neglijează nici editarea manuscriselor celor doi frați. Prin efortul său de pildă, vede lumina tiparului jurnalul surorii, *Jurnalul unei ființe greu de mulțumit* (1991), un eveniment editorial grație căruia Jeni Acterian este astăzi un nume important al diaristicii interbelice românești.

Scriitorul debutează în volum târziu, în anul 1992, cu *Jurnalul unui pseudo-filosof*. Opera sa literară, integral publicată după '89, consistă în 9 volume, dintre care șase sunt apărute antum, restul postum, și conține eseistică, însemnări jurnalistice, evocări portretistice sau corespondența autorului cu diverse personalități ale vremii, inclusiv cu celebra triadă Ionescu, Eliade, Cioran.

Literatul primește în 1992 premiul Uniunii Scriitorilor Români, la Secțiunea „Eseu-Publicistică”. Cinci ani mai târziu decedează, lăsând posterității o operă complexă, încă insuficient cunoscută și explorată.

Bibliografie selectivă

Arhiva CNSAS Fond Penal, dosar nr. 336, dosar nr. 432; Fond Informativ, dosar nr. 203607; Fond Rețea, dosar nr. 41665.

Academia Română, Dicționarul general al literaturii române, Vol. L/O, Editura Univers Enciclopedic, București, 2007.

Academia Română, Cronologia vieții literare românești. Perioada Postbelică, Vol. I, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2010.

Arșavir Acterian, Privilegiați și năpăstuiți, Institutul European, Iași, 1992.

Arșavir Acterian, Portrete și trei amintiri de pușcăriaș, Editura Ararat, 1996.

Arșavir Acterian, Jurnal 1929-1945/1958-1990, Editura Humanitas, București, 2008.

Arșavir Acterian, Jurnalul unui pseudo-filosof, Editura Cartea Românească, 1992.

Mihaela Andreea Murariu, Haig, Arșavir și Jeni Acterian în cultura română, Editura Lux Libris, Brașov, 2014.

Ungaria și România între încheierea Primului Război Mondial și Trianon

dr. Florin ȘANDRU

istoric, *INST- Academia Română*

Cuvinte-cheie: război, pace, armistițiu, autodeterminare, diplomatie, propagandă

Rezumat

Dacă anul astral 1918 a marcat proclamarea României Mari, în urma hotărârilor luate de către Adunările naționale de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, anii 1919-1920 aveau să consemneze recunoașterea internațională a noilor realități politico-teritoriale, în cadrul sistemului Tratatelor de Pace de la Paris. Dintre teritoriile istorice și etnice românești reunite cu Țara-Mamă în anul 1918, Transilvania și zonele adiacente (Banat, Crișana, Maramureș) aveau cea mai întinsă suprafață, cea mai mare populație, precum și cel mai important potențial economic, ceea ce a potențat reticența diverselor guverne care s-au succedat la conducerea Ungariei în a recunoaște noua situație. Articolul de față reprezintă o trecere în revistă a raporturilor româno-ungare de-a lungul a circa 20 de luni dramatice, de la finele Primului Război Mondial, până la încheierea Tratatului de la Trianon (4 iunie 1920). Această perioadă se caracterizează prin încercări repetate, dar infructuoase, din partea a trei guverne succesive budapestane de a menține sau readuce Transilvania în cadrul granițelor Ungariei, prin varii mijloace (captarea bunăvoinței învingătorilor în război, alianța cu bolșevicii ruși și ucrainenii, vehicularea intensă a unor pseudo-argumente de tip geopolitic, economic sau istoric etc.)

Key words: war, peace, armistice, self-determination, diplomacy, propaganda.

Summary

If the astral year 1918 marked the proclamation of Greater Romania, as a result of the decision made by the National Assemblies

from Chisinau, Chișinău and Alba Iulia, the years 1919-1920 were to mark the international recognition of the new political-territorial reality in the system of the Paris Treaties. From the historical and ethnical Romanian territories reunited with the mother country in the year 1918, Transilvania and the surrounding regions (Banat, Crișana, Maramureș) were the largest in area, had the greatest population, as well as the most important economical potential, which increased the reticence to recognize the new situation by different governments which came one after another as leaders of Hungary. This study represents a review of the Romanian-Hungarian relationships along 20 dramatic months, from the end of World War I until the Treaty of Trianon was made (June, 4-th 1920). This period is characterized by repeated but unsuccessful attempts by three different successive governments of Hungary to keep or bring back Transilvania inside the borders of Hungary by various means (gaining the support of the war winners, the alliance with the Russian and Ukrainian bolsheviks, the intense circulation of false arguments of the geopolitical, economical or historical type, etc.).

Austro-Ungaria a fost prima mare putere care a pornit ostilitățile în Primul Război Mondial și tot ea avea să fie cea care încerca să găsească soluții pentru ieșirea onorabilă din conflagrația care se dovedea a fi un total război, desfășurat la o scară mare, cu evoluție și repercusiuni absolut imprevizibile.

Însă, Primul Război Mondial nu fusese purtat timp de patru ani pentru ca rezultatul războiului să însemne instaurarea în Europa a unei noi Ungarii despotice și nici pentru a readuce formele anacronice de guvernământ, care fuseseră instaurate de unguri în Europa Centrală. Evoluția lucrurilor a făcut, însă, ca la prima zguduire puternică, monarhia dualistă să se destrame²⁸⁴, cu toate că au existat afirmații că, în general, armata austro-ungară fusese fidelă împăratului până aproape de sfârșit, monarhia începuse să se clatine în mod

²⁸⁴ Milton G. Lehrer, *Ardealul pământ românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 219.

semnificativ²⁸⁵. Concomitent, liderii Antantei considerau că Austro-Ungaria reprezintă veriga slabă din lanțul Puterilor Centrale și nu au ezitat să acționeze pentru desființarea ei.

Cauzele majore care au dus la dispariția dublei monarhii au fost, pe de o parte, acutizarea tensiunilor interne, de natură etnică și nu numai, pe de altă parte, influența Marilor Puteri și acțiunile acestora de încurajare a mișcărilor naționale în cadrul statelor vecine. În timp ce componenta internă a cauzelor a avut o evoluție constant ascendentă, culminând cu explozia din septembrie-decembrie 1918, componenta externă a avut o evoluție sinuoasă, conducătorii Antantei nefiind întotdeauna entuziaști în privința dezmembrării Imperiului Austro-Ungar, aceste ezitări neavând, însă, puterea de a submina evoluția procesului.

Anul 1917 a reprezentat o perioadă semnificativă în evoluția politică și militară a evenimentelor, prin cele trei momente care au potențat schimbarea: este vorba despre revoluția rusă din februarie 1917, intrarea Statelor Unite în război, în aprilie 1917 și propunerea concretă de pace, venită din partea Austro-Ungariei, prin intermediul prințului Sixtus de Bourbon, cumnatul împăratului de la Viena²⁸⁶. Temerile Aliaților occidentali cu privire la faptul că în condițiile scăderii influenței rusești în Europa de Est ar fi necesară menținerea statului austro-ungar, idealismul american, printre altele, concretizat în nerecunoașterea tratatelor secrete semnate înainte de intrarea S.U.A. în război, ca și cererea de pace a Austriei, care conținea inclusiv cedări teritoriale din partea Imperiului Habsburgic, păreau că dau o șansă reală de existență Austro-Ungariei.

Lovitura de stat bolșevică din 25 octombrie/7 noiembrie 1917 a crescut exponențial temerile occidentalilor că, la terminarea ostilităților, în Europa de Est va exista un vid de putere. Mai mult, la finele anului 1917, frontul oriental a sucombat, Rusia și România încheind armistiții cu Puterile Centrale, fapt care, în cazul țării

²⁸⁵ Erich Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, ediția a VIII-a, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 595.

²⁸⁶ Ion Agrigoroaiei, *Poziția marilor puteri față de România. 1914-1918*, în „Românii în istoria universală”, coord: I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, 1986, pp. 446-466.

noastre, punea în discuție chiar și valabilitatea Tratatului încheiat în august 1916.

În această situație, declarațiile primului ministru britanic, David Lloyd George și ale președintelui S.U.A., Woodrow Wilson, din ianuarie 1918, au fost precaute în ceea ce privește Austro-Ungaria. În timp ce, la 5 ianuarie 1918, premierul britanic plasa dezmembrarea Austro-Ungariei printre țelurile Marii Britanii²⁸⁷, președintele Wilson afirma, la 11 februarie 1918, în fața Congresului american că „aspirațiile naționale ale popoarelor trebuie să fie respectate; în viitor, popoarele nu trebuie să mai fie dominate și guvernate decât de propriul lor asentiment”²⁸⁸.

În Austro-Ungaria, națiunile dominate se puteau împărți, în două categorii: unele care aveau deja state naționale în afara frontierelor Austro-Ungariei, cu care doreau să se unească, cum era cazul României, Italiei, Regatului sârb, iar altele care nu aveau state naționale, urmând să și le creeze, în cazul polonezilor, cehilor, slovacilor. Multe din aceste națiuni se formaseră în epoca modernă, în condițiile unei stăpâniri străine. Încă de la început, în programele lor naționale, asemenea românilor prin Școala Ardeleană, și celelalte popoare își propuseseră, explicit sau implicit, emanciparea lor și strângerea laolaltă în cadrul unor state proprii omogene din punct de vedere național.

În condițiile istorice date, singura formulă viabilă era autodeterminarea popoarelor, această realitate fiind oglindită în mod concret și în planul de pace al președintelui Wilson, câteva dintre punctele programului enunțat de președintele american referindu-se în mod direct la situația naționalităților din monarhia habsburgică. Punctul 10, de exemplu, prevedea: „Popoarelor din Austro-Ungaria, al căror loc între națiuni dorim să-l pregătim și să-l asigurăm, trebuie să li se dea cea mai liberă posibilitate de dezvoltare independentă”. La punctul 11 se prevedea reglementarea situației României, Serbiei și Muntenegrului, iar la punctul 13 se stipula

²⁸⁷ Lucian Leuștean, *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon 1918-1920*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 13.

²⁸⁸ Milton G. Lehrer, *op. cit.*, p. 221.

crearea unui stat polonez independent garantat prin acord internațional. La punctul 12 se prevedea faptul că naționalităților din Imperiul Otoman „trebuie să li se asigure necondiționata securitate a existenței și posibilitatea deplină și netulburată a dezvoltării independente”²⁸⁹.

În timp ce președintele american anunța o lume nouă pentru popoarele asuprite, premierul Ungariei amenința aceleași popoare cu distrugerea totală. Evoluția fulgerătoare a evenimentelor: ofensiva franceză în sudul Balcanilor, spargerea frontului de la Dobropolje (Dobro Polje), înaintarea Aliaților spre Sofia și Constantinopol, capitularea Bulgariei și a Turciei, intrarea României din nou în război la sfârșitul lunii octombrie 1918, precum și mișcările de afirmare națională a popoarelor nemaghiare din Imperiul Austro-Ungar au grăbit sfârșitul acestuia.

Cu aproape un secol în urmă, în memoriul adresat lui Napoleon după bătălia de la Austerlitz, Talleyrand zugrăvea laconic, dar cuprinzător, situația șubredă a Imperiului Austro-Ungar: „Monarhia austriacă este un amestec, rău încheiat, de state diferite toate între ele, prin limbă, obiceiuri, religie, regimuri politice și civile, și care nu au alt bun comun decât identitatea șefului lor”²⁹⁰.

La sfârșitul secolului al XIX-lea Austro-Ungaria era, pentru contemporani, o anomalie istorică supusă unui inexorabil proces de dispariție. Referindu-se la o astfel de stare de lucruri, în anul 1897 profesorul B. Auerbach, de la Universitatea din Nancy consemna: „Privind harta acestui asamblaj de țări care se numește oficial Austro-Ungaria, ai în fața ochilor un monstru geografic.[...] Cum ar putea fi posibil ca un corp cu o conformație atât de proastă să se afirme ca o personalitate cu sănătate robustă”²⁹¹.

²⁸⁹ *Culegere de texte pentru istorie universală modernă*, coord: Camil Mureșan și colab., vol. II, (1848-1918), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 216 ș.u.

²⁹⁰ Duff Cooper, *Talleyrand*, p. 151, disponibil la <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.52863/page/n157/mode/2up>, accesat 05.10.2020.

²⁹¹ Viorica Moisuc, *Sfârșitul Imperiului Habsburgic*, în „Magazin Istoric”, nr. 12/1981, p. 13.

În prima jumătate a anului 1918, liderii marilor puteri occidentale nu au clamat în mod deschis necesitatea dezmembrării Austro-Ungariei, astfel de declarații, precum și acțiuni concrete apărând abia în a doua jumătate a anului, determinate fiind de o serie de factori. Unii istorici au considerat că masacrele de pe frontul occidental din 1916-1917 au dus la radicalizarea spiritelor, alții vorbeau despre rolul pe care l-au avut propaganda națională și propaganda de război, ca elemente hotărâtoare în deciziile luate împotriva Austro-Ungariei. De asemenea, istoricii mai pragmatici argumentau că Antanta conștientiza faptul că propunerile de pace al Imperiului Austro-Ungar nu puteau fi luate în serios atâta timp cât acest stat nu își detașase semnificativ politica de cea a Germaniei, iar Franța și Marea Britanie începuseră să îmbrățișeze ideea că influența rusească din jumătatea estică a Europei nu trebuia înlocuită cu cea a Imperiului Austro-Ungar, fiind de preferat apariția noilor state naționale care ar fi fost mult mai capabile, pe de o parte să se opună expansionismului german, pe de altă parte să blocheze exportul rusesc de revoluție²⁹².

Majoritatea istoricilor unguri sunt de acord cu ideea că dinamica naționalismului modern ar fi fost cauza destrămării monarhiei. În același timp, atât modalitatea de dizolvare a monarhiei, cât și a Ungariei istorice și conturarea noii ordini nu fuseseră predeterminate, ele depinzând de deznodământul războiului, de interesele strategice ale Marilor Puteri și de raporturile interne din țara cuprinsă de febra revoluționară²⁹³.

În anul 1918, situația militară a Imperiului Austro-Ungar se complicase, din cauza ofensivei Antantei în Balcani. Bulgaria capitulase la 29 septembrie, Turcia la 30 octombrie. Austro-Ungaria pierduse războiul, iar încheierea unui armistițiu era necesară pentru certificarea acestui fapt.

²⁹² Ioan Ciupercă, *București-Washington: diplomatie și petrol*, în „Relații româno-americane în timpurile moderne”, ed. Gheorghe I. Florescu, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1993, p. 163.

²⁹³ Paul Lendvai, *Ungurii*, traducere de Maria și Ion Nastasia, Editura Humanitas, București, 2001, p. 370.

La sfârșitul lunii octombrie 1918, izbucnea revoluția în Ungaria. La 16 octombrie 1916, contele Mihály Károlyi, purtătorul de cuvânt al Opoziției, declara în Parlamentul din Budapesta: „războiul l-am pierdut; acum este important să nu pierdem pacea”²⁹⁴.

La 18 octombrie 1918, deputatul român Alexandru Vaida-Voevod, viitorul Prim-ministru al României Mari, declara, în Camera ungară, în numele națiunii române din Ungaria faptul că „nu recunoaște Parlamentului maghiar dreptul de a o reprezenta la Congresul Păcii” și cerea ca „în temeiul dreptului firesc al fiecărei națiuni de a dispune de ea însăși, nația română să-și poată determina viitoarea formă de stat, precum și relația de coordonare în mijlocul națiunilor libere”. Discursul său se încheia, într-un vacarm de nedescris, astfel: „După suferințe și lupte de veacuri, națiunea română din monarhia austro-ungară își așteaptă și pretinde confirmarea drepturilor sale inalienabile și imprescriptibile la o viață națională integrală”²⁹⁵.

Destrămarea monarhiei și a regatului ungar nu mai putea fi oprită, românii, cehii, croații, slovenii și ucrainenii anunțându-și ieșirea din dubla monarhie. În noaptea de 30/31 octombrie, a avut loc, la Budapesta, așa-numita, „Revoluție a crizantemelor”, unitățile militare, care se alăturaseră Consiliului Național Maghiar, ocupând poșta, centrala poștei, garile și alte puncte strategice. Contele István Tisza, după ce declarase în Parlament, la 17 octombrie: „Eu recunosc ce a spus contele Mihály Károlyi în discursul său de ieri: eu recunosc că noi am pierdut războiul”²⁹⁶, a fost împușcat în locuința sa din Budapesta, plătind astfel, cu viața, vina de a fi fost unul dintre „autorii marelui război și al nenorocirii patriei sale”²⁹⁷.

La 31 octombrie împăratul Carol de Habsburg abdică, fiind instaurat un nou regim, avându-l la conducere pe contele Mihály Károlyi, considerat, încă dinainte de izbucnirea războiului, drept un politician filoantantist și care, în 1914, în cadrul unui turneu de

²⁹⁴ Ibidem.

²⁹⁵ Milton G. Lehrer, *op. cit.*, p. 224.

²⁹⁶ Paul Lendvai, *op. cit.*, p. 370.

²⁹⁷ Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, ediția a II-a, volumul III, Editura Casei Școalelor, București, 1925, p. 343.

conferințe prin Statele Unite, pledase pentru conceptul unei transformări și federalizări democratice a Ungariei²⁹⁸. La 16 noiembrie, guvernul Károlyi a proclamat Republica, iar la 11 ianuarie 1919, Consiliul Național l-a ales președinte al Republicii pe contele Mihály Károlyi²⁹⁹.

Majoritatea maghiarilor spera că Marile Puteri, victorioase, vor simpatiza cu principiile noului regim și vor trasa în mod favorabil noile frontiere ale Ungariei. Realitățile internaționale nu au lăsat, însă, nicio șansă unor astfel de iluzii, Antanta fiind mai puțin interesată de caracterul democratic al guvernului decât de faptul că Ungaria era un stat învins în război, regimul lui Károlyi fiind etichetat, încă de la început, drept urmașul unui sistem compromis din punct de vedere moral, în memoriile sale contele însuși lamentându-se că a ajuns la putere prea devreme și că ar fi trebuit să aștepte ca dreapta să preia responsabilitatea înfrângerii și să suporte consecințele înfrângerii³⁰⁰.

Din perspectiva popoarelor Imperiului Austro-Ungar, sfârșitul Primului Război Mondial a fost reprezentat de semnarea Convenției de armistițiu între generalul Armando Vittorio Diaz, ca reprezentant al Puterilor Aliate și Asociate, din partea Înalțului Comandament Italian, și generalul Weber, din partea Înalțului Comandament Austro-Ungar, la 3 noiembrie 1918, la Villa Giusta, în Padova³⁰¹.

Armistițiul³⁰² stabilea încetarea ostilităților, retragerea imediată și demobilizarea totală a armatei austro-ungare (cu excepția a 20 de divizii, necesare pentru menținerea ordinii), predarea materialului militar și a celui rulant. De asemenea, armatele Aliate aveau posibilitatea să ocupe orice punct din teritoriile austro-ungare și să utilizeze toate căile de comunicație disponibile, având dreptul de a rechiziționa contra cost orice doreau. Prizonierii Aliați trebuiau predați imediat, fără reciprocitate, în termen de 15 zile trebuind să fie

²⁹⁸ Paul Lendvai, *op. cit.*, pp. 372-375.

²⁹⁹ *Ibidem*, p. 376.

³⁰⁰ Lucian Leuștean, *op. cit.*, p. 18.

³⁰¹ Lucian Leuștean, *op. cit.*, p. 16.

³⁰² Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918. Documente interne și externe, (august 1918-iunie 1919), coord: Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Mușat, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, vol. III, pp. 32-41.

evacuate toate trupele germane de pe frontul italian și din Balcani. Unul dintre cele mai importante aspecte ale documentului este acela că nu se stabilea o linie de demarcație între trupele Aliate și cele austro-ungare decât pe frontul italian. Adică nu era prevăzut nimic referitor la dezmembrarea statului dualist, nimic care să sugereze susținerea aspirațiilor naționale ale popoarelor Imperiului.

Textul documentului a fost un compromis, rezultat în primul rând din ciocnirile de interese ale Franței și ale S.U.A. Încă din 15 octombrie 1918, militarii francezi pregătiseră o schiță de armistițiu a cărei linie de demarcație separa Transilvania de Ungaria, iar în sud prefigura viitoarea frontieră maghiaro-iugoslavă³⁰³. Proiectul inițial a trebuit să fie schimbat din două motive. În primul rând, întrucât președintele american cerea includerea principiilor sale în textele armistițiilor, inclusiv a celor referitoare la libertatea comerțului și a mărilor, idei neagreate de englezi și de francezi. Prin urmare, la 29 octombrie 1918, la ședința Interaliată de la Paris s-a hotărât redactarea armistițiilor într-o formă strict militară, urmând ca principiile wilsoniene să fie incluse în textele tratatelor de pace care urmau a fi semnate mai târziu. La 31 octombrie, Arthur Balfour, ministrul de externe britanic propunea adăugarea la textul armistițiului ideea că trupele Antantei, „pentru menținerea ordinii”, puteau ocupa orice teritoriu din Imperiul Austro-Ungar³⁰⁴.

Un alt motiv pentru care planul inițial a fost abandonat a fost că Imperiul Austro-Ungar se prăbușea mai repede decât se preconizase. Austria a fost prima țară care, formal, a părăsit Imperiul, la 21 octombrie 1918, Adunarea Națională Provizorie discutând despre proclamarea independenței³⁰⁵. Acest fapt le-a dat de înțeles Puterilor Aliate și Asociate că situația scăpa de sub control. Francezii erau îngrijorați de faptul că Austria independentă s-ar fi putut uni cu Germania, care încă nu semnase încheierea ostilităților. În consecință, Franța nu a recunoscut hotărârea Adunării Naționale Provizorii

³⁰³ Mária Ormos, *From Padua to Trianon. 1918-1920*, Social Science Monographs; Atlantic Research and Publications, Highland Lakes, New Jersey, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1990, p. 41-42.

³⁰⁴ *Ibidem*, p. 49.

³⁰⁵ Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 606.

austriece, motivând ilegalitatea convocării acesteia, iar după 31 octombrie nu va recunoaște nici statul maghiar.

Armistițiul de la Padova a fost, așadar, strict militar, și a fost semnat de un general, conducător al unei armate în proces de dezintegrare, aparținând unui imperiu ajuns în stadiu avansat de dezintegrare. Acest lucru a fost posibil deoarece britanicii și francezii aveau nevoie de timp pentru a-și concepe condițiile de pace potrivit intereselor proprii, fără a fi obligați să contrasemneze punctele wilsoniene, și pentru a găsi o soluție de a bloca extinderea Germaniei. În plus, documentul semnat la Padova era destul de incert în problemele ce îi priveau pe slavii de sud, pe români și cehoslovaci, italienii făcând deja presiuni pentru a împiedica realizarea unui stat iugoslav puternic, iar liderii Marilor Puteri considerau că lipsa de precizie a textului favoriza controlul lor asupra aspirațiilor naționale din regiune.

La 13 noiembrie 1918, la Belgrad, era semnată o Convenție militară între Aliații reprezentați de generalul Henrys și de voievodul Zivojin Mišić, comandantul armatei sârbești și delegația maghiară condusă de Béla Linder, ministru al apărării pentru scurtă vreme în guvernul Károlyi³⁰⁶. Scopul semnării acestui act a fost acela de a facilita aplicarea termenilor de armistițiu în legătură cu Ungaria, principalele prevederi fiind: retragerea trupelor maghiare în spatele unei linii care pornea de pe valea Someșului Mare, trecea pe valea Bistriței, de-a lungul Mureșului până la vărsarea în Tisa, apoi prin Subotica, Baja și Pécs până la râul Drava, evacuarea având loc în opt zile, teritoriul evacuat urmând a fi ocupat de trupele Aliate, iar administrația civilă să fie controlată de guvernul maghiar. Alte prevederi vizau faptul că armata maghiară urma să fie redusă la șase divizii de infanterie și două de cavalerie, iar Aliații aveau dreptul să utilizeze toate mijloacele de transport și căile de comunicație din țară, să ocupe localitățile și punctele strategice indicate de Înaltul

³⁰⁶ Lucian Leuștean, *op. cit.*, p. 19.

Comandament Aliat, fără a interveni în afacerile interne ale țării. totodată, Ungaria era obligată să rupă orice relații cu Germania³⁰⁷.

Despre poziția Franței față de Convenția de la Belgrad, au existat mai multe puncte de vedere. Unii istorici susțin că Franchet d'Esperey a acționat fără încuviințarea lui Clemanceau și Foch, din dorința de a deveni cuceritorul Budapestei, Vienei și chiar al Berlinului, sperând să ocupe capitala Ungariei cu ajutorul românilor³⁰⁸. De altfel, în toamna anului 1919, la Paris, Franchet d'Esperey a prezentat scuze în fața membrilor delegației românești pentru încheierea Convenției de la Belgrad, Alexandru Vaida-Voevod răspunzându-i, cu eleganță, în momentul în care românii cuceriseră Budapesta, că: „spargerea frontului bulgar și tot ce a făcut de la armistițiu încoace pentru noi ne-a obligat atât de mult să îl admirăm, încât lumea noastră, fericită că unitatea națională s-a împlinit, a și uitat de armistițiul de la Belgrad”³⁰⁹.

În ciuda speranțelor, situația rezultată în regiune după semnarea Convenției de la Belgrad nu satisfacea nici guvernul maghiar, care avea sentimentul înfrângerii și teama că teritoriile cedate vor fi definitiv pierdute, nici guvernele țărilor vecine.

Încheierea Primului Război Mondial ridica și în fața poporului român probleme pe cât de numeroase, pe atât de dificile, care trebuiau rezolvate de statul național unitar. Desfășurarea operațiunilor militare pe teritoriul propriu în anii de război, ocupația militară străină, tratatul înrobitor impus României în aprilie/mai 1918, toate acestea provocaseră mari distrugerii materiale și pierderi de vieți omenești³¹⁰.

³⁰⁷ Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918. Documente interne și externe, (august 1918-iunie 1919), coord: Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Mușat, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, vol. III, p. 70-74.

³⁰⁸ David Sherman Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris*, Diplomația lui Ion I.C. Brătianu, Institutul European, Iași, 1995, p. 60.

³⁰⁹ Lucian Leuștean, *op. cit.*, p. 20.

³¹⁰ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România, 1918-1921*, Editura Politică, București, 1976, p. 34.

După anii de război purtat pe teritoriul național, după ocupația și jaful inamic practicat pe două treimi din suprafața vechiului Regat, starea morală și viața materială a românilor se deteriorase dramatic³¹¹.

Armistițiul de la Padova și Convenția de la Belgrad nu puteau fi, pentru români,, deloc mulțumitoare. În timp ce prima înțelegere satisfăcea exigențele teritoriale ale italienilor, cea de la Belgrad venea în sprijinul slavilor de sud, românii, atât cei din Transilvania, cât și cei din Regat, fiind dezamăgiți că în prevederile acestor acorduri nu se regăseau premisele pentru realizarea unității lor naționale. Mai mult, în toamna anului 1918 situația internațională a României era destul de delicată. Înfrângerile suferite în fața trupelor Puterilor Centrale în 1916 și ajutorul material și strategic precar pe care îl oferise Antanta în această perioadă obligaseră statul român să semneze, în decembrie 1917 armistițiul cu Puterile Centrale, iar la 24 aprilie/7 mai 1918 să încheie Pacea de la București.

Conferința de Pace de la Paris a fost, fără echivoc, cea mai reprezentativă întâlnire internațională multilaterală de până la acea dată. Orice comparație din acest punct de vedere, cu reuniunile majore din secolul al XIX-lea, precum Congresele de la Viena (1814-1815), Paris (1856) sau Berlin (1878), se situează clar în favoarea Conferinței de la sfârșitul Primului Război Mondial³¹².

Așa cum era de așteptat, au existat și numeroase critici la adresa Conferinței și aici au fost amintite și ironizate greutățile Aliaților de a-și concretiza politic și economic victoria militară pe care au obținut-o în anul 1918, lipsa unui plan al discuțiilor, precum și slaba organizare și coordonare a problemelor esențiale³¹³, minusuri care nu pot însă umbri anvergura reușitelor Conferinței. În acest context, cuvintele istoricului britanic D.W. Brogan par a fi mult mai potrivite: „S-au făcut greșeli, însă mai puține decât a devenit la modă

³¹¹ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, Editura Paideia, București, 1999, p. 22.

³¹² Lucian Leuștean, *op. cit.*, p. 45.

³¹³ Emilian Bold, *Pacea de la Versailles și cei „Patru Mari”*, în „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, serie nouă, secțiunea a III-a, Istorie, tomul XXVII, 1981, p. 81.

să se pretindă în țările învingătoare, sau a devenit profitabil să se susțină în țările învinse”³¹⁴.

În ciuda contradicțiilor, a statelor nemulțumite, Conferința a reprezentat o constantă de raporturi normale a majorității țărilor continentului. La 18 ianuarie 1919, s-au deschis lucrările Conferinței de Pace, la care au participat 27 de state, plus patru dominioane și India, a cărei contribuție a fost foarte importantă, deși direct nu era stat beligerant³¹⁵.

Președinte al Conferinței a fost desemnat prim-ministrul Franței, Georges Clemenceau, în calitate de reprezentant al țării gazdă, iar de la început, cele trei mari puteri europene învingătoare (Franța, Marea Britanie, Italia) au acceptat ca partener egal SUA, deși aceasta a intrat în război abia în anul 1917, iar pentru problemele din afara Europei, pe Japonia.

Delegația română, formată din șeful guvernului român, Ion I.C. Brătianu, ca prim delegat, și Nicolae Mișu, ministrul României la Londra, ca delegat secund, era însoțită de numeroși consilieri în calitate de experți politici, militari, economici.

Trebuie precizat faptul că, în noiembrie 1918, David Lloyd George, prim-ministrul britanic, sugerase Consiliului Suprem de Război ca la Conferință să fie invitate toate statele care au făcut sacrificii umane și materiale în timpul războiului, cu condiția ca statele mici să participe numai la discuțiile care priveau interesele lor permanente. Astfel, această decizie a permis României să fie reprezentată, fără a avea statut egal cu Aliații în problema hotărârilor finale.

Ideea primului ministru britanic de împărțire arbitrară a statelor în funcție de puterea militară a fiecăruia³¹⁶ și instituirea, astfel, a unei categorii discriminatorii de state cu interese limitate, adoptată

³¹⁴ Apud Lucian Leuștean, *op. cit.*, p. 44.

³¹⁵ Nicolae Ciachir, *Marile Puteri și România (1856-1947)*, București, Editura Albatros, 1996, p. 183.

³¹⁶ Emilian Bold, *Unele probleme privind participarea delegației române la Conferința Păcii (1919-1920)*, în „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, secțiunea a III-a, Istorie, tomul XIV, 1968, p. 27.

ulterior și de celelalte Mari Puteri, l-a determinat pe Ion I.C. Brătianu să-și exprime în repetate rânduri nemulțumirea.

C.B. Thomson, fostul atașat militar britanic în România, avea să constate, ulterior, că neutralitatea pe care o posedau, poate inconștient, așa-zisele guverne democratice, nu era prea departe de cea a imperiilor autocratice în concepția cărora state mici și popoare nevoiașе erau factori neglijabili³¹⁷. De fapt, noile state naționale nu erau de o prea mare importanță pentru oficialii englezi și nici nu reprezentau un punct esențial în agenda lor de lucru, iar remarca plină de năduf a lui Sir George Russel Clerk, diplomat britanic, vine parcă să confirme această stare de lucruri. El dorea ca: „maghiarii, polonezii, iugoslavii și românii să fie închiși într-un sac, scuturați foarte bine și apoi predați unui britanic care să-i administreze”³¹⁸.

În perioada debutului Conferinței de Pace, situația central-est europeană, din perspectiva României și Ungariei era departe de a fi considerată stabilă. Guvernul maghiar al lui Mihaly Károlyi nu fusese recunoscut de Aliați, iar eforturile Ungariei de a sparge izolarea nu aducea rezultate concrete. Astfel, lunile ianuarie și februarie 1919 au fost marcate, din perspectiva relațiilor româno-maghiare, de acutizarea ciocnirilor armate și de numeroasele misiuni militare și economice Aliate care au vizat România și Ungaria.

Raporturile dintre România și Ungaria s-au deteriorat treptat, ajungându-se, în cele din urmă, la conflict armat. Cauzele care au determinat această situație au fost, pe de o parte, excesele autorităților maghiare împotriva populației românești din Transilvania, iar pe de altă parte, politica adoptată de Republica Sfaturilor din Ungaria față de România, finalizată prin atacarea trupelor române aflate la est de Tisa, la data de 20 iulie 1919.

Datorită faptului că linia de demarcație dintre România și Ungaria păstra sub dominație maghiară o mare parte a Transilvaniei, s-a creat o situație din care au decurs o serie întregă de dificultăți de

³¹⁷ Apud Valeriu Florin Dobrinescu, *Relații româno-engleze(1914-1933)*, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, 1986, p. 4.

³¹⁸ Ibidem.

ordin politic, militar, diplomatic și economic, care au îngreunat activitatea delegației române la Conferința de Pace de la Paris.

Între 25 și 31 martie, ședințele Consiliului celor Patru s-au ocupat de evenimentele din Ungaria. În prima dintre aceste reuniuni, cea din 25 martie, Cei Patru Mari au trebuit să facă o opțiune fundamentală în privința evoluției evenimentelor din răsăritul Europei: fie trebuiau să continue intervenția antibolșevică din sudul Rusiei, fie trebuiau să aprovizioneze din punct de vedere militar România, pentru a o face capabilă să reziste amenințărilor tot mai clare atât din Est, cât și din Vest.

În fața acestor două variante, mai marii Conferinței s-au orientat, la sugestia mareșalului Foch, spre susținerea variantei românești³¹⁹, urmând ca România să primească material de proveniență britanică³²⁰.

În acest context, s-a produs ofensiva trupelor române în Ungaria, consecință a deciziei regelui și a guvernului României, eveniment ce a influențat situația din zonă. De altfel, chestiunea ungară devenise în acea perioadă, una dintre problemele cele mai discutate la forumul păcii din capitala Franței. De la început, s-a constatat că Foreign Office-ul nu împărtășea întru totul inițiativele franceze în problema ungară.

Între timp, Ion I.C. Brătianu întreprinsese o scurtă călătorie la Londra, unde o însoțise pe Regina Maria și unde constatase dispoziții mai favorabile la oamenii politici englezi. Acest optimism a fost repede înăbușit, întrucât la mai puțin de o săptămână de la vizita la Londra, Consiliul Suprem hotărâ trimiterea la Budapesta a generalului Jan Christian Smuts. Pe lângă calitatea de observator, acesta avea dreptul să negocieze cu maghiarii problema liniei de armistițiu. Din fericire, misiunea generalului sud-african s-a soldat cu un eșec. Béla Kun se arătase atât de agresiv, încât până și pacifistul Smuts s-a întors

³¹⁹ Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, ediție îngrijită și prefată de Șerban Papacostea, București, Editura Corint, 2001, pp. 59-60.

³²⁰ În urma unei adevărate târguieli cu David Lloyd George, Ion I. C. Brătianu a reușit să obțină 150.000 de echipamente englezești care urmau să ajungă în țară, din Egipt, prin Constantinopol (apud Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 48).

convins că nu se putea face nimic pe cale pașnică, nici măcar pentru asigurarea liniei armistițiului³²¹, lăsând astfel conflictul româno-ungar nerezolvat.

Între timp, Brătianu și Consiliul de Miniștri de la București hotărâseră să ia lucrurile în propriile lor mâini, trimițând Armata Română mai adânc, spre Vest. Ei plănuiau să înceapă ofensiva la data de 16 aprilie. Un atac ungar, declanșat în regiunea munților Apuseni, în noaptea de 15 spre 16 aprilie³²², a dat campaniei române aparențele unui contraatac și a folosit pentru a-i calma pe Aliați, a căror nemulțumire față de comportarea lui Brătianu ajunsese la un punct critic.

Ofensiva română s-a desfășurat cu succes și a împins constant inamicul înapoi, în estul Ungariei. Brătianu a urmărit cu înfrigurare înaintarea Armatei Române, întrucât era convins că viitoarele fruntarii ale României depindeau de rezultatul acestei campanii. La 25 aprilie, el și-a informat colegii de la București că era pregătit să exercite în continuare presiuni pentru o graniță pe Tisa și că nu va accepta ca dificultăți politice să-i stea în cale. Făcea, desigur, referire la așteptările obiecții venite din partea Aliaților.

La începutul lunii mai, Armata Română avansase mult în estul Ungariei și nu exista niciun obstacol serios în calea unui marș asupra Budapestei. Dar, în acel moment, la Paris, Aliații au intervenit ferm, cerând oprirea înaintării românilor spre Tisa. Brătianu însuși a început să reflecteze mai bine în legătură cu înțelepciunea deciziei de a înainta mai adânc în teritoriul Ungariei, întrucât nu dorea să realizeze răsturnarea Republicii Sovietice și înlocuirea acesteia cu un guvern conservator și naționalist, care, cu sprijinul Aliaților, ar fi rezistat cu siguranță cererilor teritoriale ale României.

În consecință, la începutul lunii mai, înaintarea română s-a oprit la Tisa. În iunie, relațiile dintre Consiliul Suprem și Brătianu s-au înrăutățit din nou. La 10 iunie 1919, Consiliul l-a admonestat pe Brătianu pentru faptul că nu ținuse seama de linia de demarcație

³²¹ *Ibidem*, p. 49.

³²² Keith Hitchins, *România 1866-1947*, ediția a II-a, traducere din engleză de George Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 1994, p. 286.

Franchet d'Esperey și, astfel, precipitase criza care a dus la demisia guvernului Károlyi și la venirea la putere a bolșevicilor.

Premierul român a respins ca nefondate acuzațiile și a subliniat că nu se putea lua răspunderea unei retrageri a trupelor de pe Tisa până nu se cunosc granițele pentru a se putea evita pe viitor complicații cu maghiarii³²³.

Mânia Consiliului fusese ațâțată de campania Armatei Ungare de pe frontul cehoslovac, care începuse la 30 mai și care avusese succese notabile. În mod surprinzător, Béla Kun răspunsese într-un mod conciliant ultimatumului adresat de Consiliu pentru a opri înaintarea Armatei Roșii, iar Consiliul spera să folosească această ocazie pentru a realiza și o reglementare pașnică a disputei teritoriale româno-ungare. Aliații au cerut acum ca Brătianu să-și retragă trupele de la Tisa pe linia de demarcație trasată în februarie de către Consiliul Interaliat de Război însă Brătianu a refuzat³²⁴. Șeful guvernului român a subliniat că nu el era responsabil pentru condițiile sociale din Ungaria și când a insistat că Tisa era singura linie de apărare concretă pentru armata sa, Consiliul a amenințat că îi va tăia orice aprovizionări militare și orice alt ajutor acordat României dacă nu se va conforma imediat condițiilor sale. După cum se știe, în decurs de o lună, trupele române aveau să ajungă la Budapesta. Rămăseseră pur și simplu pe pozițiile lor pe Tisa, un act care arătase încă o dată că Aliații nu vor lua nicio măsură serioasă pentru a duce la îndeplinire amenințările împotriva României. Armata Ungară, care profitase de acalmia luptelor pentru a se regrupa, a lansat un atac dincolo de Tisa, la 20 iulie, însă după o înaintare inițială, aceasta a fost respinsă de o puternică contraofensivă română, începută la 24 iulie.

La 29 iulie, românii au trecut Tisa și s-au îndreptat rapid spre Budapesta, iar la 1 august, Kun și guvernul său au demisionat. Câteva zile mai târziu, la 4 august, Armata Română a intrat în capitala Ungariei. Principalul obiectiv urmărit de Brătianu prin ocuparea orașului a fost acela de a instala un guvern doritor să facă pace pe baza unor condiții favorabile României. Mai mult decât atât, românii au

³²³ Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 59.

³²⁴ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 287.

impus condiții severe de armistițiu noului guvern ungar: reducerea Armatei Ungare la 150.000 de oameni³²⁵, aceasta putând fi folosită doar pentru păstrarea ordinii publice; confiscarea întregului echipament militar care depășea necesitățile acestei forțe; plata tuturor cheltuielilor rezultate din întreținerea forței românești de ocupație la vest de Tisa.

De asemenea, autoritățile românești au confiscat mari cantități de echipament industrial, locomotive și alte bunuri mobile, acțiune pe care au justificat-o ca reprezentând reparații pentru pierderile pe care România le suferise de-a lungul ocupației germane și austro-ungare din anii 1917-1918.

Perioada care a urmat a fost deosebit de dificilă pentru România. Relațiile sale cu Consiliul Suprem au devenit și mai încordate, acesta din urmă înaintând guvernului român tot mai multe note ultimative având la bază poziția guvernului american.

Concluzii: Perioada cuprinsă între sfârșitul convențional al Primului Război Mondial și încheierea Tratatului de la Trianon a fost una marcată de numeroase incertitudini, generate, în esență, de speranțele și tentativele celor trei guvernări care s-au succedat la Budapesta, în sensul menținerii Ungariei Mari, fie prin captarea bunăvoinței învingătorilor, fie prin alianța cu Rusia Sovietică. Aceste încercări au eșuat, din cauza anacronismului proiectelor hungariste, într-un context în care, din fericire, forța dreptului a primat asupra dreptului forței, iar principiul autodeterminării naționale era (și a rămas) mai convingător decât pretensele drepturi istorice sau alte pseudo-argumente, de ordin economic sau geopolitic..

³²⁵ Ibidem.

GEOLOGIE
GEOGRAFIE
STIINTELE NATURII
MINERALOGIE

Orobanche bartlingii Griseb.
Parcul Natural Munții Maramureșului, Muntele Pietriceaia
Foto: Timur Vasile Chiș

Geologia zăcămintelor de petrol și gaze din Maramureș

Conf. Dr. Ing. Timur CHIȘ

Universitatea Ovidius din Constanța

Abstract

The article discusses the geology of oil areas in historic Maramureș, taking into account the typical deposits and their geomorphic structure.

The difficulties encountered during drilling and oil and gas extraction are presented, as well as an analysis of the future of their exploitation.

Articolul pune în discuție geologia zonelor petroliere din Maramureșul istoric, luând în considerare tipicul depozitelor precum și structura geomorfică a acestora.

Sunt prezentate dificultățile apărute în timpul forajelor și a extracției de petrol și gaze precum și o analiză a viitorului exploatarei acestora.

Geologia platformei Panoniene

Bazinul Panonian (Panonic) este un bazin intramontan, dezvoltat prin scufundarea unui masiv muntos.

Este mărginit la Nord-Est de Munții Carpați, la est de Munții Apuseni, la Sud de Munții Dinarici și la Vest de Carpații Orientali. Fundamentul acestui bazin este datat ca fiind în Precambrian și posibil și în Paleozoic.

Este apărat de o cuvertură care poate atinge și 4000 m în unele zone (care sunt argile nisipoase).

Zonele de petrol și gaze din acest bazin sunt localizate de obicei în depozitele argilo-nisipoase ale pliocenului (rocile mame fiind argilele din oligocen-miocen).

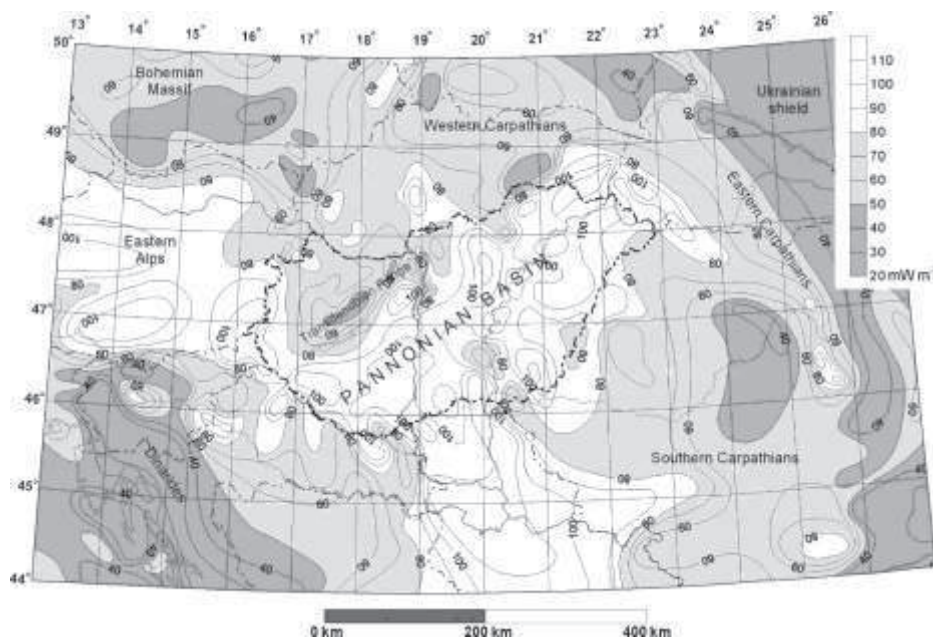

Figura 2. Amplasare bazinul Pannonian [2]

Figura 3. Bazinul Panonnian-amplasare teritorială statală [3]

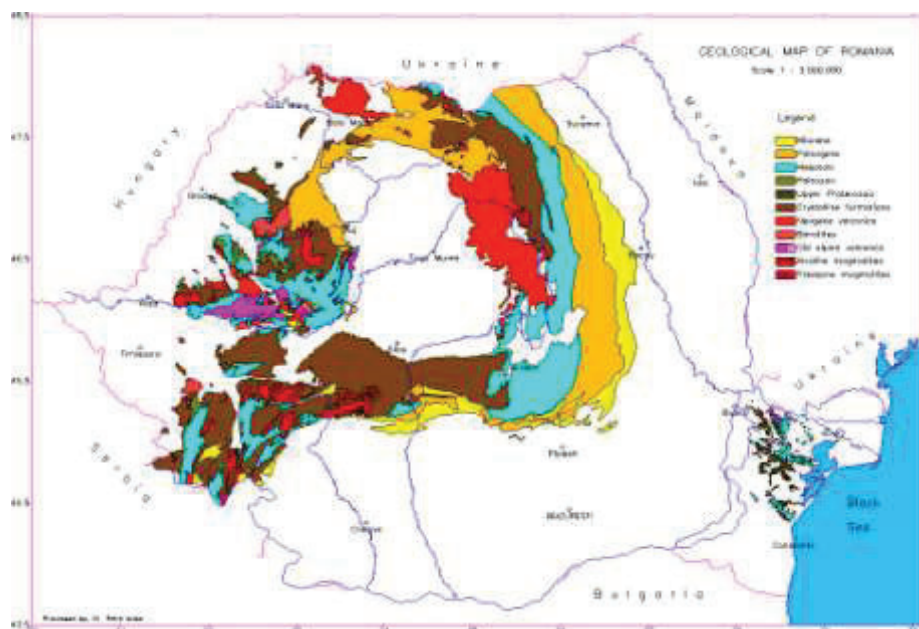

Figura 4. Harta geologică a României

Pe teritoriul României această formațiune geologică ocupă partea de vest a țării întinzându-se până la Carpații Meridionali și Munții Apuseni. Acest bazin este acoperit cu depozite cuaternare.

În Banat peste fundamentul cristalin a fost determinat Miocenul (reprezentat prin Helvețian, Tortonian sau Sarmațian).

Fundamentul este străbătut de roci vulcanice, iar în unele zone apare Panonianul așezat direct pe acesta.

La sud de Baia Mare, peste fundament s-a determinat Eocenul și Oligocenul, iar la Satu Mare a fost întâlnit Oligocenul.

Depresiunea Maramureșului este considerată va fiind o ramnificație a bazinului Panonian peste fundamentul cristalin compartimentat cu blocuri ridicate și coborâte, seria sedimentară începând cu Jurasicul Superior.

Peste acesta se așează transgresiv Cenomanianul format din gresii și conglomerate, apoi apare Senonianul format din marne roșii, cenușii-verzui.

Peste Cretacic găsim Paleogen (Eocen și Oligocen) cu o grosime de 5000 m.

Eocenul prezintă mari variații de conglomerate, calcare cu mumuliți, gresii cu intercalații de marne și argile.

Oligocenul apare la nord de Valea Vișeului.

El prezintă următoarea succesiune: peste marno-calcare eocene apar marne și argile cenușii închise și negre, bituminoase cu intercalații de menilite și disodile.

Seria bituminoasă este urmată de seria marnelor (de Valea Vinului).

Pe structura Săcel aceste marne sunt cenușii puternic tectonizate în care sunt prezente și gresii calcaroase (Seria de Valea Carelor).

Peste seria marnelor apare seria gresiilor de Scărișoara de 0,5-12 m.

Seria gresiilor este urmată de un nou strat de bitum (argile bituminoase superioare, șisturi disodilice și menilitice).

Apoi apare seria gresiei de Borșa care este prezentă cu o gresie calcaroasă, puternic cimentată cu urme de plante și hieroglife și culoare cenușie-gălbuie (are o grosime de 0,8-8 m).

În Oligocen apare roca mamă a zăcămintelor de petrol și gaze, formată din șisturi disodilice și menilitice și roca magazin formată din Gresia de Borșa.

Zăcămintele de petrol sunt primare, ecranate de falii și legate de cute anticlinale sau de cute puternic fracturate, care s-au format în urma mișcărilor de la sfârșitul Paleogenului.

Tortonianul a fost determinat prin prezența tufurilor dacice și marne tufacee cu globigerine.

Peste aceste tufuri apare un orizont de sare și apoi șisturile cu radiolari și marne cu spiralis.

Sarmațianul este prezent și el prin marne, nisipuri și gresii, având o grosime de până la 1000 m.

Pliocenul este dezvoltat în centrul depresiunii Maramureșului și este format din marne fosilifere cu intercalații de nisip și uneori sunt prezenți și cărbuni.

Între Valea Vișeului și Valea Botizei au fost identificate cute anticlinale de direcția E-V, foarte compartimentate de falii transversale, orientate spre sud.

Geologia zăcămintelor de petrol și gaze din Maramureș

Bazinul petrolier Maramureș după unii autori ar face parte din Bazinul Panonian [1].

Acest bazin a avut o evoluție complexă generată de episoade de compresie și extensie (prin prezența vulcanilor activi din zonă).

Industria de petrol din Maramureș este cunoscută începând cu anul 1839, când este descris un izvor sărat, iodurat cu urme de petrol.

În 1870 s-au exploatat 300 kg de petrol pe zi prin puțuri, iar din 1839 s-au săpat sonde de petrol cu adâncimi de 155-655 m.

După 1950 exploatarea se dezvoltă, dar cu rezultate slabe datorită permeabilității scăzute a gresiei de Borșa.

Structura Săcel este o cută anticlinală de direcția E-V ce se întinde între Valea Carelor și Dealul Căpățânii.

Axa cutoi este compartimentată de falii trasversale.

Dezvoltarea zăcămintelor de petrol este asociată ciclului Neogen, ele migrând spre depozite și capcane geologice asociate miocenului (badenian-pontian).

Dar în zona Maramureș s-au constatat existența unor zăcăminte de petrol și gaze cantonate în gresia de Borșa.

Roca mama este asociată șisturilor melitice, disodilice, marne și argile bituminoase.

Rocile protectoare sunt intercalațiile de marne și argile corespunzătoare gresiei de Borșa.

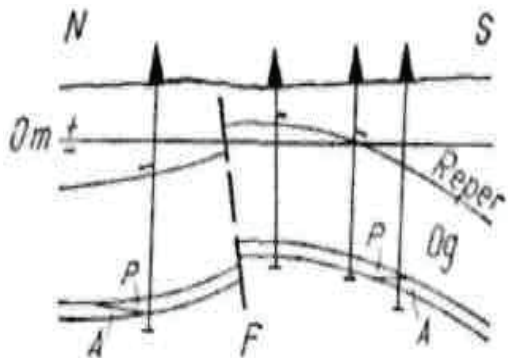

Figura 5. Geologia zăcămintului de petrol Săcel

Este situat între lanțul eruptiv Gutâi-Oaş şi zona cristalino-mezozoică a Carpaţilor Orientali.

Peste fundamentul cristalin se situează depozite sedimentare. Acestea aparţin jurasicului, cretacicului, paleogenului şi neogenului.

Din punct de vedere tectonic, Bazinul Maramureşului este foarte compartimentat de o serie de falii în mai multe blocuri tectonice.

Prin prospecţiuni geologice şi foraje de cercetare geologică au fost identificate o serie de cute anticlinate între Valea Vişeuului şi Valea Botizei. Orientarea este pe direcţia E-V, foarte compartimentate de falii transversale care, în general, deplasează axul cutelor spre sud.

Figura 6. Poziționare zăcămintele de țiței

Serie	Serie, etaj	Scurtă caracterizare din punct de vedere litologic	Observații, grosime (m)
Pliocenul		Alternanțe de marne, argile, nisipuri și intercalații subțiri de cărbuni	Întins în centrul bazinului.
Miocen	Sarmațian	Alternanță de marne, nisipuri și gresii cu rare intercalații de conglomerate.	Bine dezvoltat în partea de nord a bazinului unde are circa 1 000 m grosime.
	Tortonian	Orizontul marnelor cu Spiralis, orizontul șisturilor cu radiolari, orizontul cu sare, tufuri dacitice, marne tufacee cu globigerine.	Orizontul sării este bine dezvoltat la Ocna Șugatag, Botiza, Coștiui.
Paleogen	Oligocen	Seria gresiei de Borșa, formată din bancuri groase de 0,20—8 m, puternic cimentată, cu urme de plante și hieroglife, calcaroasă, cenușie, gălbuie cu intercalații subțiri de argile și marne cenușii-verzui și marne bituminoase, marne brune, compacte cu intercalații de gresii. Argile negre bituminoase, șisturi menilitice și disodilice (seria bituminoasă superioară). Gresii micacee groase de la 0,5 la 0,12 m cu intercalații de marne (seria gresiei de Scărișoara). Marne cenușii și verzi cu rare intercalații de gresii curbicorticeale (seria marnelor de Valea Vinului). Marne și argile cenușii și negre, bituminoase, cu rare intercalații de menilite și disodile (seria bituminoasă inferioară).	Grosime vizibilă a gresiei de Borșa este de 1 100—1 200 m. Pe structura Săcel, seria bituminoasă inferioară și seria marnelor de Valea Vinului sînt cunoscute sub numele de seria de Valea Cărelor, formată din argile cenușii, puternic tectonizate, în care sînt fragmente de gresii calcaroase, cu frecvente vine de calcit.
	Eocen	Marnocalcare, gresii cu intercalații de marne, argile roșii și verzui și gips. Calcare cu nummuliti. Conglomerate.	Prezintă mari variații de facies. În sectoarele marginale ale bazinului sînt și șisturi marno-argiloase bituminoase.

Figura 7. Structura geologică

Concluzii

Zăcământul din Săcel-Săliște este un zăcământ ecranat, boltit, stratriform.

De asemenea este un zăcământ cantonat în Gresia de Borșa cu mari probleme în exploatare, fiind necesare procese de fisurare și acidizare destul de scumpe.

Pe durata exploatării acestui zăcământ (PVIII – 20 Săcel) de către PETROM a fost înregistrat un cumulativ al producției de 100 mii tone de țiței și 37 mil. St.mc gaze naturale asociate, iar resursa cu care este creditat în prezent acest zăcământ este de 1268 mii tone țiței și de 94 mil. St.mc gaze naturale asociate.

Figura 8. Geologia zăcământului Săcel

Bibliografie

[1] **Batistatu M. V.** (2000) – *Analiza cantitativă a bazinelor sedimentare*. Ed. UPG Ploiesti.

[2] **Beca C., Prodan D. D.** – *Geologia zăcămintelor de hidrocarburi* – Ed. D. P., București 1983.

[3] **Csaba Krézsek1-** *Petroleum Systems of Romania*-Search and Discovery Article #10349 (2011).

Importanța minei Baia Sprie la constituirea și dezvoltarea patrimoniului muzeal

Sorin PRISĂCARIU

Ioan Liviu BERES

Alexandra SÎNGEORZAN

Muzeul Județean de Mineralogie „Victor Gorduza”

Baia Mare, B-dul Traian nr.8, Baia Mare,

E-mail: prisa.sorin@yahoo.com

Keywords: Baia Sprie Mine, museum, collection, heritage, minerals, paragenesis

Abstract

The County Museum of Mineralogy „Victor Gorduza” Baia Mare is a county cultural institution dedicated to capitalizing on the exceptional mineralogical heritage from the Baia Mare mining basin. Its collections of minerals, rocks, fossils and ores capture the evolution of the geological environment of the northwestern part of Romania, with an emphasis on Neogene volcanism. The mineral collection is the most consistent and valuable, containing for the most part the so-called "mine flowers" that come from the undergrounds of the numerous non-ferrous ore mines in the area.

The Baia Sprie Mine participates in this collection with 4305 mineralogical samples, representing 25% of the patrimony. But the museum and scientific importance is invaluable; 119 mineral species and 12 of their varieties identified in the veins of the deposit, 6 minerals described for the first time in the world that have their type locality at Baia Sprie, unique aspects worldwide of minerals and mineral associations (red barite, typical stibnite - barite paragenesis), 17 samples that are included in the treasure category of the national heritage, here are the arguments that make this deposit one of the most prolific and exceptional mineralogical areas not only nationally but also in Europe.

Introducere

Lucrarea de față face parte dintr-o serie mai amplă, dedicată exploatărilor de substanțe minerale utile din așa numitul Bazin Minier al Băii Mari, prin care încercăm să facem cunoscut aportul celor 12 mari perimetre miniere, la patrimoniul nostru muzeal. După Herja (vezi Acta Musei Maramorosiensis XII/II, 2016), am considerat oportună analizarea contribuției Exploatării Miniere Baia Sprie, la patrimoniul muzeal.

Muzeul Județean de Mineralogie „Victor Gorduza” din Baia Mare este o instituție de cultură, acreditată ca atare, constituită în condițiile legilor ce stau la baza întemeierii și funcționării acestor tipuri de entități. Muzeul este unul județean, se află în subordinea Consiliului Județean Maramureș și este destinat colecționării, conservării, cercetării și valorificării în scopul cunoașterii, educării și recreerii ale mărturiilor materiale generate de existența și evoluția cadrului geologic, și în special mineralogic, al zonei de nord-vest a României. Instituția a apărut în anul 1976 prin înființarea Secției de Științele Naturii, în cadrul Muzeului Județean Maramureș, pentru ca, în anul 1992 să devină muzeu independent.

Trăsăturile definitorii ale patrimoniului muzeului sunt reprezentate de faptul că bunurile culturale sunt de natură geologică și că provin exclusiv din zona de nord-vest al României, din zona geografică al lanțului vulcanic Oaș-Gutâi-Țibleș și ale zonelor adiacente. Zestrea culturală este reprezentată de patru colecții: minerale, fosile, minereuri și roci. Fiind prin definiție un muzeu de mineralogie, volumul primei categorii este și cel mai mare, reprezentând 79,4% din totalul eșantioanelor, fiind așadar, cea mai consistentă și, de departe, cea mai valoroasă. Ea este produsul activității vulcanice neogene și provine din subteranele minelor, ce au funcționat de-a lungul timpului în zonă. De altfel, termenul generic de „floare de mină”, sub care sunt cunoscute exemplarele mineralogice cele mai spectaculoase, este specific zonei.

Activitatea vulcanică a fost generată de subducția Plăcii Europene sub două microplăci continentale, Alcapa și Tisza-Dacia

(Csontos, 1995; Seghedi *et al.*, 1998). În intervalul Sarmațian-Ponțian (13,4 și 7,0 Ma), adică în perioada de paroxism al manifestărilor vulcanice, derulată între coordonatele uneia de tip „arc” (Kovacs & Fülöp, 2003), pe lângă produsele tipice unui magmatism intermediar, a avut loc mobilizarea unor serii de soluții hidrotermale de tip „low-sulphidation” ce au generat numeroase corpuri (în general filoane) cu un caracter compozițional polimetalic (Pb, Zn, Cu) și auro-argentifere (Pécskay *et al.*, 1995).

Zăcămintul Baia Sprie, din punct de vedere metalogenetic, face parte din câmpul Herja – Băiuț. Se caracterizează prin prezența unei structuri mineralizate dominante (filonul Principal) cu extinderi apreciabile pe direcție de 6 km și pe înălțime de peste 800 de metri. Grosimea sa este variabilă, de la câțiva centimetri până la 30 de metri. Aceste caracteristici dimensionale îl fac unul din cele mai mari filoane la nivel european. Dar renumele internațional l-a câștigat mai ales datorită diversității și spectaculozității unor minerale și asociații minerale. De exemplu, nu mai puțin de 131 de minerale au fost descrise aici (<https://www.mindat.org/loc-2593.html> și Arhiva I.P.E.G. Maramureș), dintre care unele în premieră mondială, iar florile de mină de la Baia Sprie reprezintă eșantioane râvnite de orice colecționar. Diversitatea deosebită este rodul unor condiții specifice, caracteristice zonei: mai multe generații de soluții hidrotermale, unele cu compoziții chimice foarte diferite, ilustrate de zonalitatea pronunțată a mineralizației (de la partea superioară spre cea inferioară, auro-argentiferă, plumbo-zinciferă și cupriferă), domeniu mai larg de evoluție a temperaturii soluțiilor (de la mezotermal spre epitermal, cu accent pe acesta din urmă) și, nu în ultimul rând, o tectonică prietenoasă circulației soluțiilor.

Spațial, zăcămintul Baia Sprie (cunoscut și sub vechea denumire maghiară, Felsöbanya) se află la 15 km est de municipiul Baia Mare, dezvoltându-se din Dealul Minei (Mons Medius), spre răsărit, urmând în linii generale, direcția văii Săsarului.

Prezenta analiză este valabilă, sub aspectul datelor prelucrate, pentru situația patrimonială la 01.09.2020.

Metodologie

Evaluarea și cuantificarea contribuției Minei Baia Sprie la patrimoniul cultural al muzeului s-a făcut utilizând evaluări cantitative și calitative.

Analizele cantitative au avut la bază metodele statisticii matematice de prelucrare a datelor, provenite din mai multe surse:

- registrul de inventar al colecției de minerale.; aflat în arhiva instituției, datorită rubricaturii sale specifice, obligatorie prin normele muzeologice în vigoare, au oferit informații referitoare la denumirea eșantionului, asocierea minerală, dimensiuni, proveniență, etc.;

- fișe analitice de evidență pentru bunurile culturale mobile.

Transpunerea acestor documente primare, în format electronic, utilizându-se softurile DOCPAT 2012 și LibreOffice 5.0, au oferit, pe de o parte, filtrul necesar separării eșantioanelor provenite de la Mina Baia Sprie, iar pe de alta, ierarhizarea în funcție de compoziția mineralogică. Privitor la ultimul aspect, subliniem că, asocierea minerală este consemnată ca o enumerare a speciilor minerale, în ordinea descrescătoare a frecvențelor lor, în componența eșantionului.

Analizele calitative au avut la bază procedurile de încadrare ale bunurilor muzeale în patrimoniul național, respectând „Normele de clasare a bunurilor culturale mobile”. Aceasta presupune o ierarhizare după o valoare cuantificabilă, numită punctaj, efectuată de specialiștii și experții autorizați. Se ajunge astfel la o valoare matematică a fiecărui eșantion, care îl face sau nu de a fi de o excepțională importanță științifică și/sau estetică, la nivel internațional (categoria juridică ”tezaur”) sau național (categoria juridică ”fond”)

Rezultate

Ierarhizarea colecției de minerale a Muzeului, în funcție de importanța cantitativă, situează Mina Baia Sprie pe locul doi ca număr de eșantioane, după Cavnic (fig. 1). Procentual, ponderea Băii Sprie este de 25%, cu alte cuvinte, un sfert din zestrea mineralogică a instituției provine de la această mină.

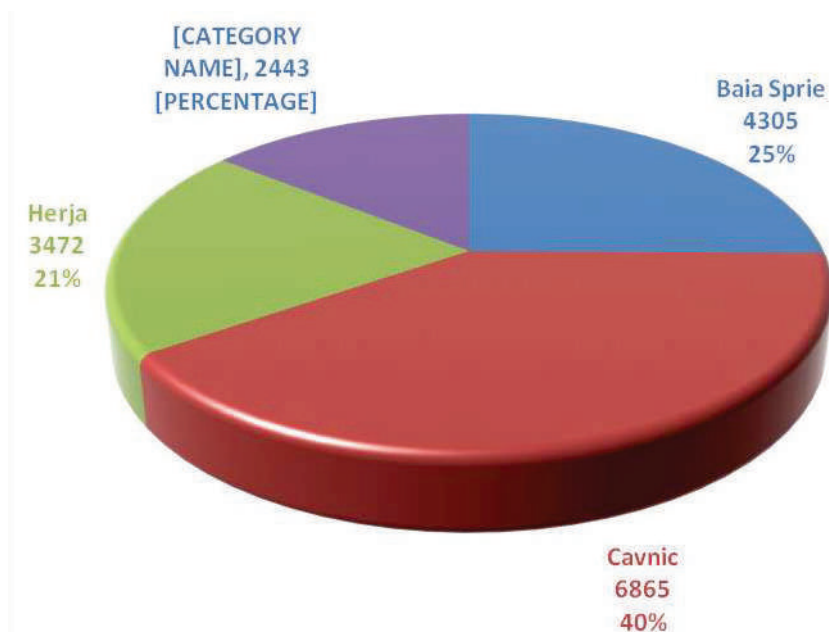

Fig. 1. Eșantioanele colecției de minerale în funcție de proveniența lor la 01.09.2020

Analiza pe tipuri mineralogice arată importanța unor grupe de minerale, cum ar fi de exemplu, cuarțul, baritina și stibina, care au o reprezentare consistentă în ponderea patrimoniului mineralogic, adică 3229 de eșantioane din totalul de 4305 (Fig. 2). Trebuie subliniat din nou că gruparea s-a făcut în funcție de mineralul dominant; valoarea numerică se referă la eșantioanele în care acel mineral este majoritar în masa piesei. Acest fapt nu înseamnă că mineralul nominalizat nu poate fi întâlnit și în alte eșantioane, în asociere cu alte minerale fiind însă, în acest caz, în poziție subordonată. De exemplu, avem un singur eșantion în care klebelsbergitul apare în poziție dominantă, dar avem multe altele în care el apare subordonat.

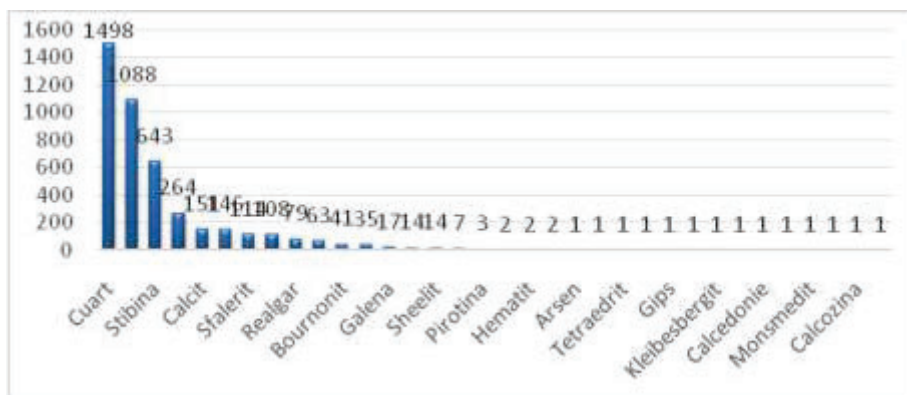

Fig. 2. Graficul cu numărul eșantioanelor mineralogice (mineral dominant) provenite de la Mina Baia Sprie la 01.09.2020

Dacă ne referim la varietatea mineralogică, putem spune, fără a greși, că Mina Baia Sprie este în sine un „muzeu”: 119 minerale și 12 varietăți ale acestora au fost identificate și descrise în cadrul acestui zăcământ (Fig. 3). Douăzeci și nouă dintre aceste minerale se regăsesc într-o multitudine de eşantioane de o valoare excepțională și deosebită pentru patrimoniul nostru muzeal. Și nu în ultimul rînd, trebuie amintite cele șase minerale descoperite și descrise în premieră mondială aici. Ele sunt recunoscute ca atare de către I.M.A. (International Mineralogical Association), forul avizat pentru omologarea minereleor.

Elemente	Sulfuri	Sulfosaruri	Oxizi-hidroxizi	Halogenuri	Carbonati	Sulfati	Wolframati	Fosfati arseniați	Silicati
Argint	Acanțit	Alkinit	Bindheimit	♥Fluorina	Ankerit	Alunit	Ferberit	Conicalcit	Adular
♥Arsen	Alabandină	♥Andorit	Cervantit		Azurit	Anglezit	Hubnerit	Diadochit	Calcedonie
Aur	Argentit	♥Berthierit	Goethit		♥♥Calcit	Argentojarozit	♥♥Sheelit	Kolbeckit	Caolinit
Mercur	♥♥Arsenopirită	Boulangerit	Hematit		Cerussit	♥♥Bartina	♥♥Wolframit	Pitticit	Clorit
Seleniu	♥Auripigment	♥Burnonit	Limonit		Dolomit	Calcanit		Symplesit	♥♥Cuart
Staniu	Bismutină	♥Calcostibit	Magnetit		Malachit	Coquandit		Vivianit	Epidot
Sulf	♥♥Blenda	Cosalit	Oligist		Manganocalcit	Dietrichit			FeldspatK
	♥♥Bornit	Diaforit	Piroluzit		Rodocrozit	Felsobanyit			ilit
	♥♥Calcopirita	Fizelyit	Pyrostibit		♥♥Siderit	♥♥Gips			Laumontit
	Calcozină	Freibergite	Senarmonit			♥♥Klebsbergit			Muscovit
	Cinabru	Freieslebenit	Stibiconit			Kyrgystanit			Opal
	Covelină	Geocronit	Valentinit			Melanterit			Cuart lăptos
	Cubanit	Germanit				Monsmedit			Cristal de stâncă
	Digenit	Gustavit				Rozenit			Sericit
	♥♥Galena	Jordait				Symizit			Stilbit
	♥♥Marcasita	Lillanit				Voltaït			
	Meinicotit	Heyrovskyt							
	Metacinabarit	♥♥Jamesonit							
	Metastibină	Krupkait							
	Molibdenit	Meneghinat							
	Pararealgat	Miargirit							
	♥Pirita	Pirargirit							
	♥♥Pirotina	Pirostipnit							
	♥♥Realgar	♥♥Plumozit							
	♥♥Stibina	Polibazit							
	Volzit	Prousttit							
	Wurtzit	Seligmanit							
		♥♥Semseyit							
		Stefanit							
		Tennantit							
		♥♥Tetraedrit							
		Tetraedrit Ag							
		Zinkenit							
		Xantocorit							
7=♥1+6	27=♥9+♥2+16	34=♥♥5+♥3+26	12=12	1=♥1	9=♥♥2+7	16=♥♥3+13	4=♥♥2+2	6=6	15=♥♥1+14

♥♥ Minerale de o valoare excepțională prezente în colecțiile muzeului.
 ♥♥ Minerale de o valoare deosebită prezente în colecțiile muzeului.
 Andorit - minerale descrise pentru prima oară în lume la Baia Sprie
 Monsmedit- mineral cu statut incert

Fig. 3. Minerale descrise la Mina Baia Sprie cu marcarea celor ce au o valoare patrimonială pentru Muzeu.

Alături de premierele amintite, sunt o serie de atribute specifice, ce fac eşantioanele noastre cel puțin interesante din punct de vedere estetic și/sau științific:

- dimensiunile de excepție ale unor indivizi cristalini sau ale concreșterilor alcătuite din același mineral. Sunt de notorietate stibina, baritina, wolframitul, sheelitul, bournonitul sau cuarțul de Baia Sprie;

- culori ale mineralelor rar întâlnite. Baritina de culoare roșu-intens este caracteristică zăcămintului fiind unul din puținele locuri din lume în care a apărut;

- aspectul deosebit ale agregatelor monominerale. Cuarțul, iarăși stibina sau baritina, au apărut, nu de puține ori, sub forme surprinzătoare, de un estetism incontestabil;

- parageneze excepționale de două sau mai multe minerale. Amintim asocierea unică în lume de stibină și baritină, în care, transversal pe cristalele aciculare de stibină s-au inserat tabule fine de baritină albă. Mai amintim aici și asocierea stibinei și cuarțului cu realgarul, al wolframitului cu calcopirita, al cuarțului cu diferite sulfuri, etc.

Pentru a evidenția încă odată, dacă mai era nevoie, valoarea eşantionelor mineralogice menționăm că din cele 88 de piese din colecțiile noastre aflate în tezaurul național, 17 dintre ele, provenind de la Mina Baia Sprie, au caracterul de excepționalitate la nivel mondial necesar accederii în această categorie juridică. Așadar, zestrea mineralogică națională ar fie evident mai săracă și mai puțin spectaculoasă, fără exemplarele mineralogice de la această mină generoasă, etalon a exploatărilor de minereuri neferoase.

Concluzii

Mina Baia Sprie a fost una din cele mai generoase surse ale bazinului minier Baia Mare sub aspectul aportului la patrimoniul Muzeului de Mineralogie „Victor Gorduza” Cu un număr de 4305 eşantioane, reprezentând 25% din numărul total de eşantioane ale colecției de minerale, ea se situează pe al doilea loc, fiind devansată doar de Mina Cavnic. Valoarea științifică și estetică ale unor minerale și ale unor parageneze, unele dintre ele întâlnite doar în acest

zăcământ sunt fără îndoială inestimabile, calificându-le pentru încadrarea în categoriile juridice fond și tezaur ale patrimoniului cultural național mobil. Fără aportul Minei Baia Sprie instituția muzeală ar fi fost mai puțin spectaculoasă și atractivă.

Bibliografie

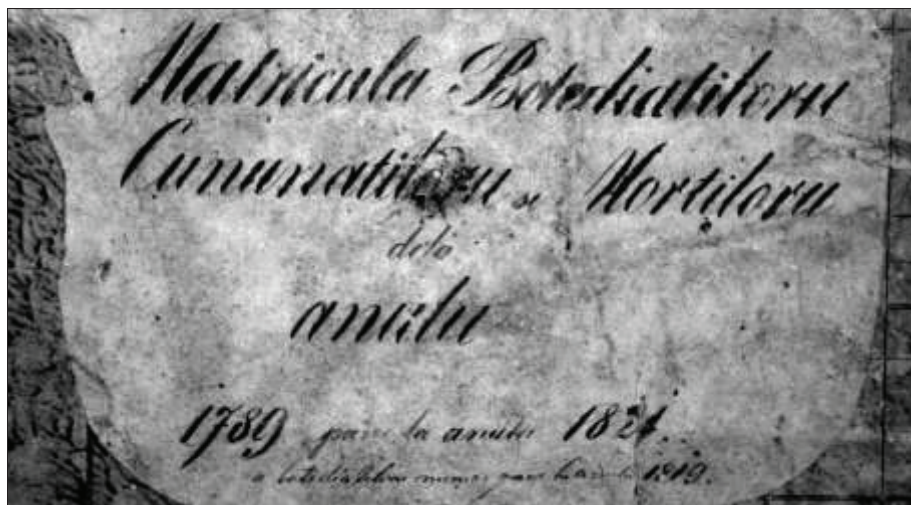
1. **CSONTOS, L., 1995**, *Tertiary tectonic evolution of Intra – Carpathian area: a review*, Acta Vulcanologica, 7(2), p.15.
2. **GUVERNUL ROMÂNIEI, 2008**, *Hotărârea de Guvern nr. 886/2008 pentru aprobarea Normelor de clasare a bunurilor culturale mobile*, Monitorul Oficial, Partea I, nr 647, p. 2-5
3. **KOVACS, M., FŪLŐP, A. 2003**, *Neogene volcanism in Gutâi Mts. (eastern Carpathians): a review*, Studia Universitaris Babeș-Bolyai, Geologia, XLVIII, p. 3-8.4. mindat.org Baia Sprie Mine (Felsöbánya Mine), Baia Sprie, Maramureș, Romania [Online] (Update November 1, 2020). Disponibil pe: <https://www.mindat.org/loc-2593.html> [accesat 1 noiembrie 2020]
5. **SEGHEDI, I., BALINTONI, I., SZAKACS, A., 1998**, *Interplay of tectonics and neogene post-collisional magmatism in the intracarpathian region*, Lithos 45, p.483-497.
6. **MARIAȘ, F., 2005**, *Metalogeneza Districtului Minier Baia Mare. Model bazat pe sistemul hidrotermal Căvnic (Maramureș). Evaluări comparative cu alte sisteme epitermale din lume*, Editura Cornelius, 2005, p. 375-384.
7. **EDELSTEIN, O., GABOR, M., CIUCAN, M., 1992**, *Date sintetice asupra perimetrelor miniere din zonele Baia Mare și Baia Borșa. Perimetrul Baia Sprie*, Arhiva I.P.E.G. Maramureș, 1992.

„Cade[-]să a ști, cum au umblat vremile în anul 1805”

Ștefan ANDREICA

Vișeu de Sus

În anul 1789, personalul bisericii parohiale românești (actuala *Biserica Bătrână*, cu hramul *Buna Vestire*) din localitatea Vișeu de Sus, Maramureș a înființat registrul de stare civilă, numit *Matricula Botediatoru, Cununatilor si Mortiloru dela anulu 1789 pana la anulu 1821*.

*Matricula Botediatoru, Cununatilor si Mortiloru dela anulu 1789
pana la anulu 1821*

Pe lângă informațiile obișnuite, care au determinat întocmirea lui, în paginile acestuia se întâlnesc unele aspecte legate de numărul populației din sat, cununarea creștinilor după obiceiul Bisericii Răsăritului (în anul 1816, după mai bine de o sută de ani de la trecerea la Biserica Apuseană), meteorologie etc.

O asemenea însemnare, interesantă și nepublicată până acum, despre vremea capricioasă a anului 1805, o aflăm la pagina 18 a registrului:

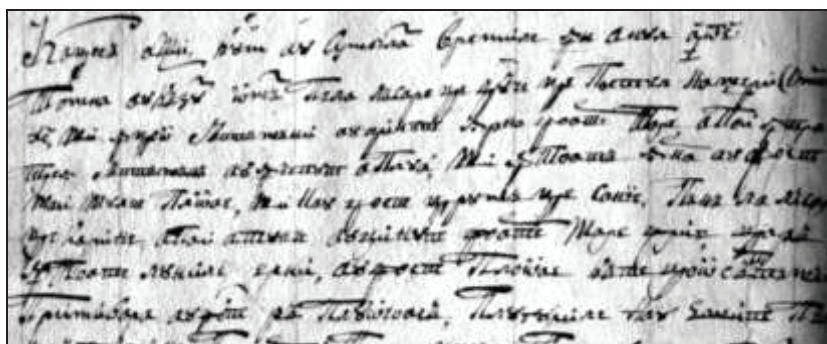
„Cade[-]să a ști, cum au umblat vremile în anul 1805

Tomna au căzut omăt pela lăsare de dulce de Postul Nașteri Domnului Hristos, și în doo săptămăni au ținut iarna foarte tare, apoi într[-]a treia săptămână au început a plua, și în toată iarna au fost mai mult ploae, și n[-]au fost drum de sanie, până la lăsare de carine, apoi atunce au ținut foarte mare frig, dară în toate lunile erni, au fost ploae câte doo săptămîni.

Primăvara au fost rea pluocioasă, plugurile n[-]au eșit până în săptămăna Paștilor, în toate lunile primăveri au pluat câte în doo săptămăni.

Vara au fost mai mult ploae, numai în luna lu iulie pe la zioa Sfintului Ilie în doo săptămăni au fost bună vreme, apoi au pluat în șesă săptămăni, după aceia au mai fost bună vreme doo săptămăni, apoi au început a ploua și au pluat peste toate lunile cele de tomnă, și au fost apa mare toată primăvara, puhoae toată tomna, în luna lu săptembrie au nins, apoi au dat ploae, până la Simedru au căzut omăt în cinci rënduri, pela Simedru mai nainte sau hrănit oile și toate dobitocele cu fân.

Holdele au rămas supt omăt, într[-]aceia vară au fost grăunțele, feldera de malai 4 florini zloț, grăul cel de frunte 5 florini. Oameni n[-]au.”

Facsimil – **Matricula...**, Însemnare despre vremea anului 1805, pag.18

Evaluarea stării de conservare a coleopterelor, ortopterelor și odonatelor de interes comunitar din Parcul Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei) și situl Natura 2000 Munții Rodnei (ROSCI0125)

*Dr. Claudiu IUȘAN*³²⁶

Parcul Național Munții Rodnei

Keywords: coleoptere, ortoptere, odonate

Abstract

During 2016-2020, a monitoring and evaluation campaign was carried out for the conservation status of 7 species of beetles (*Carabus hampei*, *Carabus variolosus*, *Carabus zawadzki*, *Lucanus cervus*, *Cucujus cinnaberinus*, *Pseudogaurotina excellens*, *Rosalia alpina*), a species of cricket (*Pholidoptera transsylvanica*) and 2 species of dragonflies (*Cordulegaster heros*, *Leucorrhinia pectoralis*) of community interest (Annex II of the Habitats Directive 92/43/EEC) from the Natura 2000 site Rodna Mountains (National Park, Biosphere Reserve).

There were used 13 monitoring methods for the 10 invertebrate species. A percentage of 50% of the evaluated species have a favorable conservation status (*Carabus variolosus*, *Cucujus cinnaberinus*, *Pseudogaurotina excellens*, *Rosalia alpina*, *Pholidoptera transsylvanica*) and the rest of 50% species have an unfavorable conservation status (*Carabus hampei*, *Carabus zawadzki*, *Lucanus cervus*, *Cordulegaster heros*, *Leucorrhinia pectoralis*).

Descrierea zonei studiate

Studiul presupune o evaluare a stării de conservare a coleopterelor (gândaci, croitori), ortopterelor (cosași, lăcuste) și odonatelor (libelule) de interes comunitar din Parcul Național Munții Rodnei (sit Natura 2000 ROSCI0125) ca urmare a observațiilor derulate în perioada 2016-2020 (fig. 1).

³²⁶ Administrația Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei), Str. Principală, Nr. 1445, Loc. Rodna, Jud. Bistrița-Năsăud, iusan2000@googlemail.com

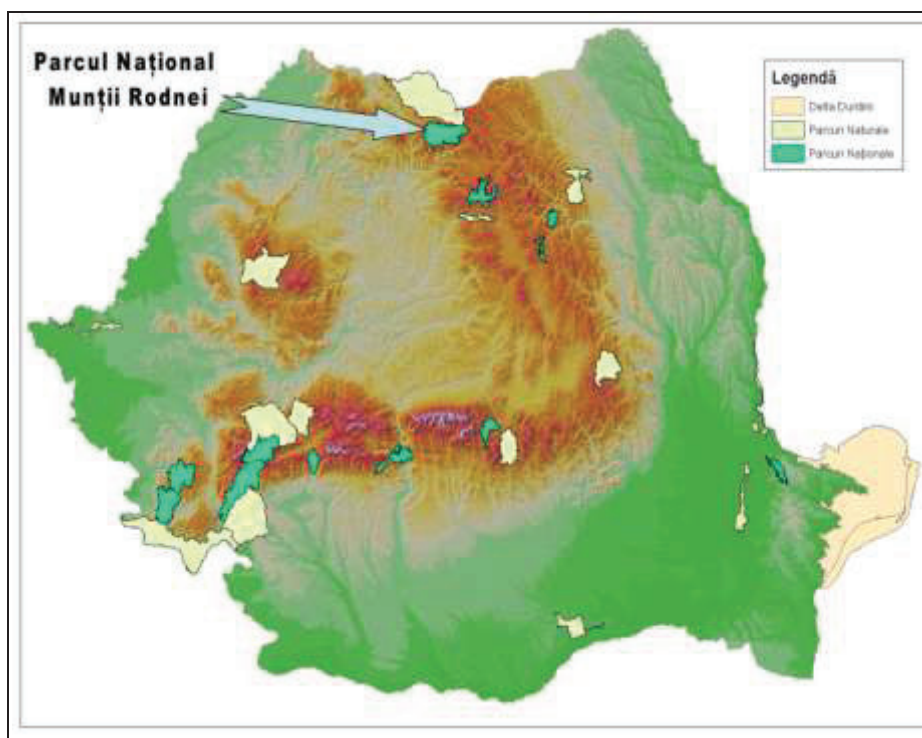

Fig. 1 Localizarea zonei de cercetare – Parcul Național Munții Rodnei

Zona de studiu este reprezentată de Parcul Național Munții Rodnei și sit Natura 2000, al doilea parc național din țară, având o suprafață de 47.152 ha. Importanța acestei arii protejate se datorează atât geologiei și geomorfologiei munților, cât și prezenței a numeroase specii de faună și floră, endemite și relictice glaciare (Iușan, 2011, www.parcrodna.ro).

Parcul Național Munții Rodnei face parte din categoria parcurilor naționale, care au ca scop „protecția și conservarea unor eșantioane reprezentative pentru spațiul biogeografic național, cuprinzând elemente naturale cu valoare deosebită sub aspect fizico-geografic, floristic, faunistic, hidrologic, geologic, paleontologic, speologic, pedologic sau de altă natură, oferind posibilitatea vizitării în scopuri științifice, educative, recreative și turistice” (Legea 49/2011).

Materiale și metode de studiu

Numărul mare de specii și variabilitatea ciclului evolutiv determină ca monitorizarea speciilor comunitare de coleoptere, ortoptere și odonate, să fie un proces complex, care implică cunoașterea habitatelor/microhabitatelor preferate, a sezonului în care sunt active, a activității diurne/nocturne.

Monitorizarea stării de conservare a speciilor comunitare de coleoptere, ortoptere și odonate se face conform listelor din Anexele Directivei Habitate, care se regăsesc în Anexele O.U.G. nr. 57/2007 aprobată prin Legea nr. 49/2011 și în lista de referință din Anexa IV a O.M. nr. 2387/2011, care modifică O.M. nr. 1964/2007.

Evaluarea parametrilor stării de conservare pentru cele 10 de specii de interes comunitar de coleoptere, ortoptere și odonate din situl Natura 2000 Munții Rodnei s-a făcut prin folosirea următoarelor aprecieri: favorabil, neadecvat, nefavorabil și necunoscut.

Speciile de coleoptere, ortoptere și odonate ce au fost monitorizate în perioada 2016-2020 pe teritoriul sitului Natura 2000 Munții Rodnei, sunt prezentate în tabelul 1. Speciile monitorizate au fost identificate în zona studiată prin cercetări anterioare (Fuss, 1857, 1871, 1973; Frivaldszky, 1871; Bielz, 1887; Seidlitz, 1891; Fleck, 1905; Holdhaus&Deubel, 1910; Petri, 1912, 1925; Csiki, 1946, 1951; Panin, 1955; Hurka, 1975; Teodoreanu, 1983; Solomon&Varvara, 1983; Lie, 1992; Szél et al., 1995, 2007; Procheș, 1998; Serafim, 1997, 2004; Stan, 2002; Bodola&Takacs, 2002; Nitzu et al., 2008a, 2008b; Merkl et al., 2011; Barloy&Prunar, 2011, 2012; Iușan, 2013a, 2013b; Iușan&Câmpan, 2013; Maican, 2007, 2010; Maican&Serafim, 2011, 2004; Merkl, 2008).

Tabel 1. Lista speciilor de coleoptere, ortoptere și odonate de interes comunitar din situl Natura 2000 Munții Rodnei

Nr.	Specii de interes comunitar	Denumire vernaculară
Specii de coleoptere		
1	<i>Carabus hampei</i>	Carab
2	<i>Carabus variolosus</i>	Carab
3	<i>Carabus zawadzki</i>	Carab
4	<i>Lucanus cervus</i>	Rădașca
5	<i>Cucujus cinnaberinus</i>	Gândacul roșu de scoarță
6	<i>Pseudogaurotina excellens</i>	Croitorul caprifoiului
7	<i>Rosalia alpina</i>	Croitorul fagului
Specii de ortoptere (cosași, lăcuste)		
8	<i>Pholidoptera transsylvanica</i>	Cosașul transilvănean
Specii de odonate (libelule)		
9	<i>Cordulegaster heros</i>	Libelula calul dracului
10	<i>Leucorrhinia pectoralis</i>	Libelula ”Față albă cu pete galbene”

Metodele de monitorizare utilizate sunt următoarele:

- 1) Pentru larve de odonate (*Leucorrhinia pectoralis*) - **colectarea cu fileul limnologic** este cea mai folosită metodă de colectare a larvelor de libelule care trăiesc pe plantele vasculare submerse sau în detritusul de pe fundul apei. Se folosește un fileu cu o bază dreaptă sau cu un cadru triunghiular și cu o plasă cu ochiuri de 1x1 mm. Principiul metodei este asemănător cu cel al colectărilor cu fileul entomologic: cu ajutorul fileului se mătură vegetația de la mal sau se trage pe fundul apei de un număr dat de ori pe o anumită distanță. Metoda este cea mai potrivită pentru apele lincurgătoare sau stătătoare. Pentru fiecare probă se mătură vegetația cu un număr constant de mișcări egale, pe aceeași distanță pentru

toate probele. Fiecare probă poate fi transferată într-un recipient de colectare și analizată ulterior.

- 2) Pentru larve de odonate (*Leucorrhinia pectoralis*) - **prelevarea de probe de vegetație acvatică** din masa apei într-un recipient adecvat și transportul acestora în laborator pentru examinarea faunei de nevertebrate. Se recomandă prelevarea vegetației de pe malurile apelor pentru ca procedura să dureze cât mai puțin și astfel să se împiedice evadarea eventualelor larve căutate. Când se aduce vegetația la locul de sortare, este recomandat să se lase peste noapte într-un recipient (găleată) plin cu apă, acoperit de un capac, iar apoi trierea să se realizeze într-o tavă deschisă la culoare. Metoda se aplică destul de rar, are valoare calitativă doar pentru confirmarea prezenței/absenței unei specii într-un habitat și creșterea numărului de indivizi colectați / numărați prin alte metode (Dijkstra, 2006).
- 3) Pentru larve de odonate (*Cordulegaster heros*) - **colectarea cu fileul limnologic prin deranjarea substratului** (Kick-sampling) este o metodă pentru obținerea de probe calitative în ape repezi, puțin adânci și cu substrat de pietriș/nisip. Dacă efortul de colectare este menținut constant se pot face estimări relative de abundență sau comparații între monitorizări. Se poziționează fileul limnologic pe substrat, iar substratul aflat în amonte, înaintea cadrului fileului, este răscolit. Larvele de odonate deranjate din substrat vor fi duse de curentul apei în plasa fileului. Probele astfel prelevate vor fi transferate de fiecare dată în recipiente de colectare.
- 4) Pentru ortoptere (*Pholidoptera transsylvanica*) - **cosirea vegetației cu fileul entomologic**, de-a lungul unui transect prestabilit în habitatul specific speciei, pe o lungime de aproximativ 100 m lungime și lățime de circa 1-1,5 m. După fiecare minut de colectare, conținutul fileului va fi examinat vizual pentru verificarea existenței indivizilor din speciile vizate. Monitorizarea se face pe parcursul a 1-5 transecte, în funcție de suprafața habitatului; pentru habitate cu suprafață mică, transectele vor fi mai scurte. Timpul minim acordat unui transect

este de 5-10 min. Avantajul acestei metode constă în faptul că pot fi identificate și eventualele larve capturate (acolo unde caracteristicile morfologice ne permit). De asemenea, este o metodă rapidă și cu rezultate imediate (Hill et al., 2005).

- 5) Pentru odonate, ortoptere, coleoptere (*Coenagrion hylas*, *Cordulegaster heros*, *Leucorrhinia pectoralis*, *Pholidoptera transsylvanica*, *Pseudogaurotina excellens*, *Rosalia alpina*, *Lucanus cervus*) - **transectul vizual diurn** - principiul metodei este de a merge de-a lungul unui transect pe marginea apei pe o distanță fixă. Această metodă poate permite observatorilor care merg pe un transect definit să obțină rezultate comparabile. De reținut este faptul că doar masculii maturi sexual pot fi întâlniți zburând predominant deasupra luciului apei. Masculii tineri și femelele nu zboară în aceleași locuri (McGavin, 2001). Pe vreme frumoasă, numărarea masculilor adulți care zboară deasupra apei reprezintă cea mai bună metodă de numărare a adulților unei populații de libelule (Corbet&Brooks, 2008). Când se aplică această metodă, mai întâi se vor stabili cu ajutorul unor hărți detaliate niște trasee pe malul apei, în care se pot efectua transecte. Aceste trasee vor fi împărțite în secțiuni. Numărătorile se vor efectua la intervale regulate și aproximativ la aceeași oră pe o vreme cât mai bună. Cele mai multe libelule se pot observa în jurul prânzului, în zile cu soare, temperatură ridicată și fără vânt (Corbet & Brooks, 2008).
- 6) Pentru odonate, ortoptere (*Pholidoptera transsylvanica*, *Lucanus cervus*) - **transectul vizual nocturn** - presupune identificarea vizuală a ortopterelor cu activitate intensă pe timpul serii sau a nopții, de-a lungul unui transect cu lungimea de 100 m și lățimea de 2 m. În funcție de suprafața habitatului, monitorizarea se face pe parcursul a 1-5 transecte; transectele pot fi mai scurte în habitate cu suprafață mică. Numărul de indivizi observați va putea fi extrapolat pe o anumită distanță/suprafață, din media măsurărilor transectelor efectuate (nr. de indivizi/metru liniar/mp). Această metodă se adresează speciei *Lucanus cervus* întrucât masculii au zbor crepuscular. Deplasarea se face pe

drumuri forestiere fără coronament compact sau în lungul lizierei, aproximativ între orele 20:00-22:00 în seri călduroase și uscate. Se observă în special masculii în zbor, dar și exemplarele aflate la sol sau pe vegetație. Transectele efectuate au o lungime de 500 m și o lățime de 20 m, iar între capetele a două transecte vecine trebuie să existe o distanță de 25 m.

- 7) Pentru ortoptere (*Pholidoptera transsylvanica*) - **transectul auditiv diurn** - presupune identificarea auditivă sau cu ajutorul unui batdetector și colectarea masculilor ortopterelor cu activitate intensă pe timpul zilei, de-a lungul unui transect cu lungimea de 100 m și lățimea de 5-10 m. În funcție de suprafața habitatului, monitorizarea se face pe parcursul a 1-5 transecte; transectele pot fi mai scurte în habitate cu suprafață mică. Metoda poate fi aplicată și pe o anumită perioadă de timp (circa 10-20 minute) în cazul în care habitatul în care trăiește specia este situat într-o zonă accidentată, este fragmentat sau suprafața monitorizată este foarte mică. Este o metodă relativ rapidă, cu rezultate imediate și care permite monitorizarea mai multor specii în același timp. Echipament necesar: batdetector; reportofon digital și microfon extern unidirecțional; dispozitiv de poziționare geografică (GPS); fișă de teren; fileu entomologic; aparat foto. Metodologia transectelor auditive se concentrează asupra identificării masculilor de ortoptere care stridulează. *Ensiferele* sunt mai active spre seară, iar *Caeliferele* stridulează la amiază și dupăamiază. Pentru înregistrarea acustică se vor folosi un reportofon digital și un microfon extern, de tip „long gun”, omnidirecțional. Frecvența stridulației la ortoptere se încadrează în domeniul ultrasunetelor, iar pentru detectarea acestora se poate folosi un batdetector. Această metodă se poate aplica atât pe o distanță prestabilită cât și pe o perioadă fixă de timp. Analiza stridulației presupune descrierea oscilogramelor și a spectrogramelor sunetului emis (Ragge et al., 1998, Heller, 1988, Bellmann&Luquet, 2009).
- 8) Pentru ortoptere (*Pholidoptera transsylvanica*, (*Isophya* sp.) - **transectul auditiv nocturn** - presupune identificarea auditivă sau

cu ajutorul unui batdetector și colectarea masculilor ortopterelor cu activitate intensă seara și în prima parte a nopții, de-a lungul unui transect cu lungimea de 100 m și lățimea de 1-5 m. În funcție de suprafața habitatului, monitorizarea se face pe parcursul a 1-3 transecte, acestea fiind mai scurte în habitate cu suprafață mică. Timpul minim acordat unui transect este de 15-30 minute (Gardiner et al., 2005).

- 9) Pentru odonate (*Coenagrion hylas*, *Cordulegaster heros*, *Leucorrhinia pectoralis*) - **numărarea exuviilor** - adulții de libelulă ies din exuvia ultimului stadiu larvar printr-o crăpătură longitudinală, apărută dorsal în zona toracelui. Exuviile rămân fixate pe plante sau obiecte ieșite din apă și pot fi ulterior colectate relativ ușor (Cîrdei&Bulimar, 1965). Askew (2004) dă câteva detalii despre modul în care larvele în ultimul stadiu larvar se prind pentru emergența adultului. Astfel, toate *Zygopterele* sunt fixate de suporturi (tulpini de plante, trunchiuri de copac etc.) aflate în poziție cât mai verticală cu capul înainte. Libelulele din familiile *Libellulidae* se urcă pe vegetație, majoritatea speciilor din familia *Gomphidae* se prind de suporturi orizontale și au doar capul puțin ridicat în general la distanță foarte mică de apă sau chiar doar parțial în afara acesteia, iar cele din familia *Cordulegastridae* se prind pe suporturi înclinate și atârnă cu capul ridicat și abdomenul în jos. Teoretic dacă sunt numărate și identificate toate exuviile de pe un curs de apă se poate stabili numărul total de adulți ieșiți de pe acel curs de apă (sau din acea apă stătătoare) într-un an. Metoda se bazează pe numărarea și colectarea fiecărei exuvii întâlnite pe malurile apei pe o distanță fixă (Giugliano, 2012). Se recomandă ca aceste numărători să se realizeze în fiecare săptămână (ideal zilnic sau odată la 2 zile) pentru a putea surprinde cât mai mulți indivizi.
- 10) Pentru coleoptere (*Cucujus cinnaberinus*, *Rosalia alpina*) - **prospectarea microhabitatelor cu lemn mort** - se deplasează pe o durată de timp determinată în habitate terestre, depistând arbori morți, debilitați, pe picior dar scorbuoși sau cu lemnul în descompunere, lemn ars, arbori căzuți, cioate etc. pentru a

observa specii saproxilice de coleoptere și urme ale activității acestora, precum și specii care se ascund în astfel de microhabitate. Se va înlătura mecanic scoarța și lemnul putred de pe arbori, pe o suprafață de cca 100 cm², evitând distrugerea completă a microhabitadelor. Observațiile se vor face pe o suprafață de cca. 1 ha (de exemplu pe o lungime de 500 m și o lățime de 20 m). Se va nota numărul de arbori ce corespund caracteristicilor menționate, coordonatele lor geografice și numărul de indivizi pe un arbore.

11) Pentru coleoptere (*Pseudogaurina excellens*, *Rosalia alpina*) - **prospectarea plantelor gazdă și a bazidiocarpilor** - se adresează speciilor care nu se deplasează aproape deloc de pe plantele gazdă, arborii locuiți sau de pe ciuperci. Observațiile se fac pe o suprafață de cca. 1 ha (de exemplu pe o lungime de 500 m și o lățime de 20 m). În interiorul suprafeței se vor căuta activ plantele gazdă și microhabitatele caracteristice conform datelor prezentate la biologia fiecărei specii. Se va nota numărul de arbori sau pâlcuri de plante gazdă și ciuperci, coordonatele lor geografice și numărul de indivizi de coleoptere.

12) Pentru odonate (*Coenagrion hylas*, *Cordulegaster heros*, *Leucorrhinia pectoralis*) - **numărători cronometrate** - în cazul în care terenul pe care trebuie desfășurată monitorizarea este accidentat și greu de parcurs pe jos sau cuprinde o suprafață mică (ex. o baltă de dimensiuni mici) și nu permite efectuarea unui transect. Metoda presupune numărarea tuturor adulților întâlniți într-o perioadă de timp fixată, rămânând în același loc. Unele bălți sunt atât de restrânse încât permit supravegherea întregii suprafețe dintr-un singur loc. Alte zone mai întinse necesită mai multe puncte de supraveghere dispuse la distanțe egale. Distanța între punctele de supraveghere trebuie să fie îndeajuns de mare astfel încât să nu existe riscul numărării unui adult de două ori. Locurile de supraveghere trebui alese cu grijă și în funcție de speciile monitorizate, iar perioada de timp necesară pentru o numărătoare trebuie să fie standardizată tot în funcție de specie. În general durata numărătorii este relativ scurtă pentru a nu număra aceiași

indivizi (20-30 min). În fișa de teren trebuie notate condițiile meteo (temperatură, umiditate, dacă este soare, vânt etc.). În cazul monitorizării unui râu, pentru care vrem un estimat al populației, se pot număra toți indivizii care zboară în amonte care se adună cu numărul celor din aval - vom avea numărul maxim de indivizi. Pentru numărul minim se va scădea din numărul indivizilor care zboară în amonte pe cei care zboară în aval (sau invers astfel încât să avem un rezultat pozitiv). În cazul speciilor de munte de pe pâraie sau râuri mici de munte, numărătoarea se face în puncte fixe ideal prin colectarea și marcarea exemplarelor din specia *Cordulegaster heros* (determinarea certă a speciei se poate face doar având exemplarul în mână).

- 13) Pentru coleoptere (*Carabus hampei*, *Carabus variolosus*, *Carabus zawadzkii*) - **monitorizarea cu ajutorul capcanelor Barber** – se montează capcane Barber în zonele favorabile, iar acestea vor fi lăsate în teren 1-2 nopți. Capcanele se îngroapă astfel încât între buza de sus a capcanei și nivelul terenului să nu existe diferențe de nivel, iar între capcană și capacul acesteia să existe un spațiu de 3 cm. La fundul capcanei se introduc resturi vegetale (frunze, crenguțe) pentru a oferi adăpost specimenelor capturate. Trebuie să existe o distanță de 8-9 cm între resturile vegetale și gura capcanei pentru a evita evadarea exemplarelor capturate. După numărare și identificare, exemplarele vor fi eliberate.

S-au evaluat următoarele aspecte pentru fiecare specie în parte: habitat, populație (mărimea populației, metoda utilizată și tendința pe termen scurt a mărimii populației), perspective viitoare, evaluare generală a stării de conservare, tendința generală a stării de conservare, amenințări, presiuni.

Rezultate și discuții

În perioada 2016-2020 s-au monitorizat 11 specii de interes comunitar (7 specii de coleoptere, 1 specie de ortopter, 3 specii de odonate) din situl Natura 2000 Munții Rodnei pe baza a 13 metode de monitorizare.

Specia de carab (*Carabus hampei*) - este un gândac destul de mare, cu lungimea de 22-38 mm. Specia prezintă o mare variabilitate

geografică fiind divizată în mai multe subspecii. Lungimea corpului este de 22-38 mm. Culoarea corpului variabilă, de obicei neagră-albăstruie, însă în majoritatea populațiilor există indivizi cu luciu metalic violet, de bronz, arămiu sau verzui (în special pe marginile laterale ale elitrelor și pronotului). Elitrele prezintă un număr de 18-24 striuri (intervale) mai mult sau mai puțin evidente. Habitate fără coronament compact din păduri de foioase, jnepenișuri (formele montane), liziere lângă pajiști și poieni. Uneori specia este prezentă și în livezi abandonate sau vii înierbate. Specia este răspândită aproape exclusiv în Transilvania, doar extremitatea de nord a arealului ajungând în Ucraina și Ungaria (Szél et al., 2007, Barloy&Prunar, 2012).

Specia de carab (*Carabus variolosus*) - este un gândac destul de mare, cu lungimea de 20-33 mm. Corpul monocrom, negru. Elitrele puternic convexe, cu unghiul humeral proeminent și cu o sculptură caracteristică formată din câte patru rânduri de rugozități puternice și gropițe mari și adânci pe fiecare elită (de unde și denumirea specifică de *variolosus*). Întrucât pentru dezvoltarea adecvată a speciei este esențial un mediu extrem de umed, *Carabus variolosus* trăiește doar în habitatul îngust din imediata vecinătate a malurilor pâraielor permanente și zonelor mlăștinoase din pădurile naturale sau aproape naturale, iar uneori poate fi întâlnit și în apă, mergând pe vegetația acvatică. Vegetația lemnoasă din habitat constă de obicei din arin, fag sau carpen. Specia evită solurile acide, deci numărul de conifere în habitat trebuie să fie mic (acele de conifere duc la acidifierea solului).

Specia de carab (*Carabus zawadzki*) - este un gândac destul de mare, cu lungimea de 31-42 mm. Culoarea corpului este neagră sau cu luciu metalic albăstrui în special pe marginile laterale ale elitrelor și pronotului. Elitrele sunt mate din cauza numeroaselor striții puțin evidente formate din punctuații fine, șterse; de obicei cu 4 intervale primare detectabile prin prezența unor fovee slab vizibile. Frecvent însă, al patrulea interval, cel de la marginea externă a elitrei, este greu detectabil datorită prezenței în această zonă a unei granulații destul de puternice. În România este prezentă subspecia *seriatissimus* Reitter, 1896. Întrucât identificarea taxonilor subgenului *Morphocarabus* este

dificilă și uneori ambiguă, se recomandă ca în determinări să se țină cont de distribuția geografică a speciei (județele Maramureș și Bistrița-Năsăud), (Barloy&Prunar, 2011, 2012).

Rădașca (*Lucanus cervus*) – este o specie de dimensiune mare, la care masculii pot ajunge până la 80-90 mm. Femelele sunt mai mici, uneori de doar 20 mm. Corpul alungit, masiv, de culoare neagră sau brun închis, cu luciu mat în special la femele, iar în cazul masculului, mandibulele și elitrele de culoare brun-castanie. Specia prezintă un accentuat dimorfism sexual. La masculi capul este masiv, mai lat ca pronotul, iar mandibulele sunt foarte bine dezvoltate, lungi și ramificate cu aspectul unor coarne de cerb. Acestea sunt bifide la extremități și prevăzute cu un dinte median sau postmedian la partea lor internă și pot atinge la exemplarele foarte mari jumătate din lungimea corpului. Femelele, mai mici ca masculii, au pronotul mult mai lat comparativ cu capul, mandibulele mai scurte decât capul și picioarele anterioare adaptate pentru săpat. Este considerată specie polifagă, ce se dezvoltă în lemnul putred (aflat sub nivelul solului) al multor specii de foioase, dar preferă quercineele. Poate fi întâlnit în păduri de foioase cât și în zone deschise cu arbori izolați sau cu garduri vii, în grădini urbane și suburbane, parcuri, pășuni împădurite, oriunde există o sursă suficientă de lemn mort.

Gândacul roșu de scoarță (*Cucujus cinnaberinus*) - este un coleopter de dimensiuni medii, de 11-15 mm lungime. Corpul plat, alungit, ușor de recunoscut după colorația roșu-cinabru a părții dorsale. Antenele, picioarele, piesele bucale și marginile laterale ale pronotului de culoare neagră. Capul de formă triunghiulară, tâmpilele dezvoltate puternic, sub forma unor obraji. Pronotul transvers, mai îngust decât capul, cu o impresiune mediană largă, are marginile laterale ușor zimțate și unghiurile posterioare cu câte un dinte bine dezvoltat. Cap și pronot cu punctuație deasă, cu luciu slab, elitre mate, cu o carenă dezvoltată pornind de la unghiul humeral. Larvele acestei specii sunt mult mai ușor de găsit în teren decât adulții. Ele au 7-8 mm în primele stadii de dezvoltare și 25-30 mm în ultimul stadiu. Culoarea lor este gălbuie până la brun roșcată. Corpul puternic sclerificat și foarte aplatizat cu capul prognat, mai lat decât pronotul. Partea

posterioară a corpului puternic înarmată, tergitul IX având o pereche de urogomfe bine dezvoltate, ascuțite, fiecare cu câte un dinte robust și bifid la bază, iar părțile laterale ale tergitudului cu câte un corn puternic sclerificat. Specie stenotopă, saproxilică, silvicolă, corticolă. Atât adulții cât și larvele trăiesc sub scoarța umedă, putredă a arborilor, în special *Quercus*, *Fagus*, *Populus*, *Acer*, *Salix*, *Ulmus* și chiar *Abies*, *Pinus*, *Picea* (Guéorguiev et al., 2008). Adulții sunt prădători, în timp ce larvele pot fi și necrofage (Bonacci et al., 2012).

Croitorul caprifoiului (*Pseudogaurotina excellens*) - este un croitor de dimensiuni medii, cu lungimea de 9-16 mm. Corpul, inclusiv partea ventrală a abdomenului, negru lucios. Elitrele metalice, albastre sau verde închis. Partea dorsală a corpului și mai ales elitrele cu o sculptură evidentă formată din punctuații și rugozități neregulate. În păduri din zona alpină, acolo unde este prezentă planta gazdă - *Lonicera nigra*. Adulții nu vizitează florile și pot fi găsiți pe frunzele plantei gazdă (Nitzu et al., 2008).

Croitorul fagului (*Rosalia alpina*) - este un croitor mare, cu lungimea de 15-38 mm. Corpul este gri-albăstrui până la albastru deschis, pronotul și elitrele cu un desen variabil de pete și benzi transversale negre. Pronotul de obicei cu o pată mediană la marginea anterioară, iar elitrele cu câte o pată în partea anterioară, o pată sau o bandă transversală mediană și o pată mică în partea posterioară. Antenele lungi, cu articolele 1 și 2 negre, iar articolele 3 până la 6 albastre cu smocuri apicale de peri negri. Specie inconfundabilă datorită coloritului și antenelor caracteristice. Foarte rar pot fi întâlnite specimene cu petele negre de pe elitre mult reduse sau cu elitre aproape complet negre. Predominant în pădurile de fag reci și umede din zonele înalte, unde specia poate fi local comună. Se întâlnește mai rar și în păduri de amestec sau în păduri de quercinee și fag. Larvele se dezvoltă în lemn mort sau în arbori vii bătrâni, cel mai adesea pe *Fagus*, dar uneori și pe *Acer* sau alte foioase. Adulții pot fi văzuți pe acești arbori sau pe grămezi de bușteni recent tăiați.

Cosașul transilvănean (*Pholidoptera transsylvanica*) - are corpul de culoare brună sau cenușie, adesea cu o bandă transversală pe frons, deschisă la culoare. Lungimea corpului este de aproximativ 18-

25 mm la masculi și 21-30 mm la 41 femele. Tegminele masculului au aproximativ aceeași lungime cu pronotul. Cercii masculului sunt subțiri, cu dintele intern localizat în apropierea bazei. Titilatorii au partea bazală slab curbată, iar vârful puternic dințat. Carena stridulantă conține 100-130 dințișori. Ovipozitorul este aproape drept, cu lungimea de 20- 30 mm. Stridulația constă în strofe tri- sau tretrasilabice, izolate. La analiza oscilografică, se observă că fiecare silabă este compusă din 2 semi-silabe, conform mișcărilor de deschidere și închidere ale aripilor. Specia preferă pajiști mezofile și higo-mezofile, cu arbuști, mai ales în poieni și liziere de păduri din regiunile de munte (extrem de rar în zone deluroase).

Libelula calul dracului (*Cordulegaster heros*) - este una dintre cele mai mari libelule europene. Masculii măsoară 77-84 mm, iar femelele 88-96 mm lungime (Dijkstra, 2006). Culoarea corpului este neagră cu desene galbene. Segmentul abdominal S1 prezintă un desen galben pe marginea posterioară/inferioară în forma unui triunghi. La mascul, apendicii abdominali superiori prezintă, în vedere laterală, un singur dinte intern. În vedere dorsală, apendicii superiori sunt robuști, divergenți apical și se ating la bază. Apendicii inferiori sunt transversși, formând o placă de forma unui pătrat. Triunghiul anal, la mascul, este format din 5 celule (rar 3-8). Triunghiul occipital este convex și de culoare galbenă, ridicându-se deasupra marginii interne a ochilor. Labrum-ul prezintă marginea inferioară neagră. Pe mezotorace se află o dungă galbenă cu marginea posterioară încovoiată (Askew, 2004). Specia se întâlnește de la sfârșitul lunii iunie până la sfârșitul lunii august. Larvele se hrănesc cu alevini sau larve de insecte acvatice etc. iar adulții vânează mai ales diptere și himenoptere (Dijkstra, 2006). Specia este întâlnită în apropierea pâraielor montane rapide, curate, umbroase sau semiumbroase, de altitudine moderată și care prezintă un substrat pietros (prundiș). Specia este endemică pentru Europa de Sud-Est.

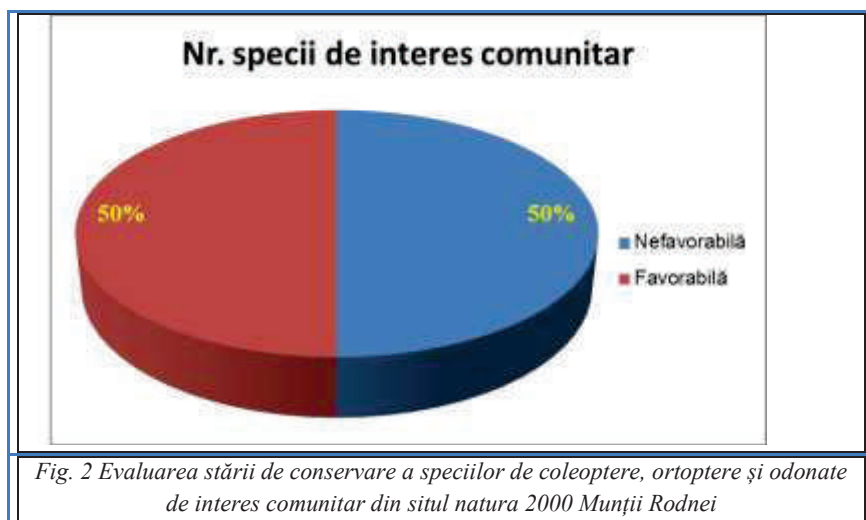
Libelula "Față albă cu pete galbene" (*Leucorrhinia pectoralis*) - este o libelulă de dimensiuni medii, cu o lungime a corpului de 32-39 mm (Dijkstra, 2006). Fruntea este albă. Aripa anterioară prezintă cel mult opt nervuri transversale antenodale. Aripa posterioară prezintă la

baza o pată maro închis-neagră. Masculul prezintă pete roșii-maronii pe segmentele abdominale anterioare S1-S6, iar pe segmentul S7 o pată trunghiulară galbenă. De asemenea, abdomenul este dilatat în dreptul segmentelor S5 și S6. Apendicii anali sunt de culoare neagră. Femela prezintă pe S9 un solz vulvar, de lungime $\frac{1}{4}$ din S9, care se termină în doi dinți triunghiulari (Askew, 2004). Adulții zboară de la începutul lunii mai până la începutul lunii august. Specia este întâlnită mai ales în turbării, lacuri puțin adânci, cu apă acidă oligotrofă, din apropierea pădurilor. Preferă zone cu vegetație abundentă de *Typha* și *Carex* (Dijkstra, 2006).

Starea de conservare a speciilor de coleoptere, ortoptere și odonate de interes comunitar din situl Natura 2000 Munții Rodnei este prezentată în tabelul 2, fig. 2.

Tabel 2. Starea de conservare a speciilor de coleoptere, ortoptere și odonate de interes comunitar din situl Natura 2000 Munții Rodnei

Nr.	Specii de interes comunitar	Starea de conservare
Specii de coleoptere		
1	<i>Carabus hampei</i>	Nefavorabilă
2	<i>Carabus variolosus</i>	Favorabilă
3	<i>Carabus zawadzki</i>	Nefavorabilă
4	<i>Lucanus cervus</i>	Nefavorabilă
5	<i>Cucujus cinnaberinus</i>	Favorabilă
6	<i>Pseudogaurotina excellens</i>	Favorabilă
7	<i>Rosalia alpina</i>	Favorabilă
Specii de ortoptere (cosași, lăcuste)		
8	<i>Pholidoptera transsylvanica</i>	Favorabilă
Specii de odonate (libelule)		
9	<i>Cordulegaster heros</i>	Nefavorabilă
10	<i>Leucorrhinia pectoralis</i>	Nefavorabilă

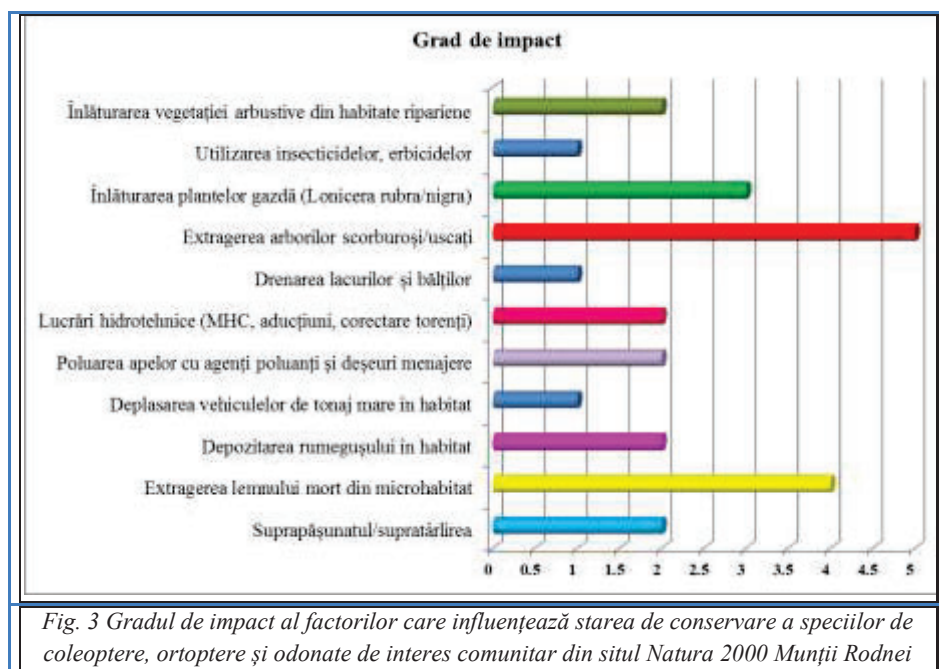

Așa cum se observă din figura 2, jumătate din speciile evaluate sub aspectul stării de conservare, sunt în stare favorabilă iar cealaltă jumătate în stare nefavorabilă. Factorii care stau la baza stării nefavorabile de conservare sunt prezentați în tabelul 3, fig. 3. Gradul de impact este estimat între valorile 1-5, 1 fiind impact minim iar 5 fiind impact maxim.

Tabel 3. Factorii care influențează starea de conservare a speciilor de coleoptere, ortoptere și odonate de interes comunitar din situl Natura 2000 Munții Rodnei

Nr.	Amenințarea	Grad de impact
1	Suprapășunatul/supratârlirea	2
2	Extragerea lemnului mort din microhabitat	4
3	Depozitarea rumegușului în habitat	2
4	Deplasarea vehiculelor de tonaj mare în habitat	1
5	Poluarea apelor cu agenți poluanți și deșeuri menajere	2
6	Lucrări hidrotehnice (MHC, aducțiuni, corectare torenți)	2
7	Drenarea lacurilor și bălților	1
8	Extragerea arborilor scorburoși/uscați	5

Nr.	Amenințarea	Grad de impact
9	Înlăturarea plantelor gazdă (<i>Lonicera rubra/nigra</i>)	3
10	Utilizarea insecticidelor, erbicidelor	1
11	Înlăturarea vegetației arbustive din habitate ripariene	2

Așa cum se observă din figura 3, factorii care au un grad mai ridicat de impact asupra stării de conservare a speciilor de coleoptere, ortoptere și odonate de interes comunitar din situl Natura 2000 Munții Rodnei sunt: extragerea arborilor bătrâni și scorburoși care constituie microhabitatul speciilor (*Lucanus cervus*), extragerea lemnului mort pe picior sau căzut pe sol (*Cucujus cinnaberinus*, *Carabus zawadzki*, *Carabus hampei*, *Rosalia alpina*), înlăturarea plantei gazdă în cazul speciilor monofage (*Pseudogaurotina excellens*), suprapășunatul/supratârlirea etc.

Concluzii

În perioada 2016-2020 s-a desfășurat o campanie de monitorizare și evaluare a stării de conservare pentru 7 specii de coleoptere (*Carabus hampei*, *Carabus variolosus*, *Carabus zawadzkii*, *Lucanus cervus*, *Cucujus cinnaberinus*, *Pseudogaurotina excellens*, *Rosalia alpina*), o specie de ortopter (*Pholidoptera transsylvanica*) și 2 specii de odonate (*Cordulegaster heros*, *Leucorrhinia pectoralis*) de interes comunitar (Anexa II a Directivei Habitare 92/43/CEE) din situl Natura 2000 Munții Rodnei (Parc Național, Rezervație a Biosferei).

S-au utilizat 13 metode de monitorizare pentru cele 10 specii de nevertebrate. Un procent de 50% din speciile evaluate au stare favorabilă de conservare (*Carabus variolosus*, *Cucujus cinnaberinus*, *Pseudogaurotina excellens*, *Rosalia alpina*, *Pholidoptera transsylvanica*) iar restul de 50% dintre specii au stare de conservare nefavorabilă (*Carabus hampei*, *Carabus zawadzkii*, *Lucanus cervus*, *Cordulegaster heros*, *Leucorrhinia pectoralis*).

Factorii care stau la baza stării de conservare nefavorabilă a celor 5 specii de nevertebrate de interes comunitar sunt: extragerea arborilor bătrâni și scorburoși care constituie microhabitatul speciilor (*Lucanus cervus*), extragerea lemnului mort pe picior sau căzut pe sol (*Cucujus cinnaberinus*, *Carabus zawadzkii*, *Carabus hampei*, *Rosalia alpina*), înlăturarea plantei gazdă în cazul speciilor monofage (*Pseudogaurotina excellens*), suprapășunatul/supratârlirea etc. De asemenea, pot fi luate în calcul și suprafața foarte redusă a microhabitatelor ocupate de cele 5 specii de nevertebrate la nivelul sitului Natura 2000 Munții Rodnei, suprafața mare de monitorizare (47.152 ha).

Bibliografie

1. **Askew R.**, 2004: *The Dragonflies of Europe (revised edition)*. Harley Books, Colchester, England, pag. 308.
2. **Barloy J., Prunar F.**, 2011: *Studies on the populations of Carabus (Morphocarabus) scheidleri seriatissimus Reitter, 1896 (Insecta: Coleoptera) in Maramureș (North Romania)*. Travaux du Muséum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”, 54(1): 95-103.

3. **Barloy J., Prunar F.**, 2012: *Considerations on the genus Carabus species protected in Romania by the Natura 2000 network*. Research Journal of Agricultural Science, 44 (2): 151-163.
4. **Bellmann H., Luquet G.**, 2009: *Guide des sauterelles, grillons et criquets d'Europe occidentale*. Ed. Delachaux&Niestlé, pag. 383.
5. **Bielz A.**, 1887: *Die Erforschung der Käferfauna Siebenb.*, 37: 27-114.
6. **Bodola K., Takacs A.**, 2002: *Cercetarea biotipurilor unor specii endemice de coleoptere din genul „Carabus Linné“ în partea de nord a Transilvaniei*. Acta Musei Porolissensis, 24: 731- 734.
7. **Bonacci T., Mazzei A., Horák J., Brandmayr P.**, 2012: *Cucujus tulliae* sp. n. - an endemic Mediterranean saproxylic beetle from genus *Cucujus* Fabricius, 1775 (Coleoptera, Cucujidae), and keys for identification of adults and larvae native to Europe. Zookeys, 212: 63-79.
8. **Cîrdei F., Bulimar F.**, 1965: *Fauna Republicii Populare Române, Insecta - Ordinul Odonata*. 7(5), Ed. Academiei, Bucureşti, pag. 275.
9. **Corbet P., Brooks S.**, 2008: *Dragonflies*. Harper Collins Publishers, London, England, pag. 454.
10. **Csiki E.**, 1946: *Die Käferfauna des Karpaten-Beckens*, pag. 798, Budapest.
11. **Csiki E.**, 1951: *Fauna jukov Gorâ Radna (Die Käferfauna des Rodneier Gebirges)*, Acta Biol. Acad. Scient. Hung., 2: 119-168.
12. **Dijkstra K.-D. B.**, 2006: *Field Guide to the Dragonflies of Britain and Europe*. British Wildlife Publishing, Dorset, pag. 320.
13. **Fleck E.**, 1905: *Die Coleopteren Rumäniens*. Bulletin de la Société des Sciences de Bucarest, XIII: 31, pag. 207.
14. **Frivaldszky J.**, 1871: *Adatok Mármaros vármegye faunájához*. Matematikai és Természettudományi Közlemenyek, 9: 183-232.
15. **Fuss C.**, 1857: *Die Käfer Siebenbürgens*. Hst. Gymn. Progr., Sibiu, pag. 1-36.

16. **Fuss C.**, 1871: *Beiträge zum Verzeichniss der siebenbürgischen Käferfauna*. Verh. u. Mitt. Siebenbg.. Ver. f. Naturwiss. zu Hermannstadt, 21: 18-21.
17. **Fuss C.**, 1873: *Notizen und Beiträge zur Insectenfauna Siebenbürgens*. Verhandlungen und Mitteilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt, 23: 17-28
18. **Gardiner T., Hill J., Chesmore D.**, 2005: *Review of the methods frequently used to estimate the abundance of Orthoptera in grassland ecosystems*. Journal of Insect Conservation, 9: 151-173.
19. **Giugliano L., Hardersen S., Santini G.**, 2012: *Odonata communities in retrodunal ponds: a comparison of sampling methods*, International Journal of Odonatology, 15(1): 13-23.
20. **Guéorguiev B., Doychev D., Ovcharov D.**, 2008: *Cucujidae (Coleoptera: Cucujoidea) - a new family to the fauna of Bulgaria*. Historia naturalis Bulgarica, 19: 93-97.
21. **Heller K.-G.**, 1988: *Bioakustik der europäischen Laubheuschrecken*. Verlag J. Margraf, Weikersheim, pag. 358.
22. **Hill D., Fasham M., Tucker G., Shewry M., Shaw P.**, 2005: *Handbook of Biodiversity Methods*. Cambridge University Press, The Edinburgh Building, Cambridge, UK, pag. 587.
23. **Holdhaus K., Deubel F.**, 1910: *Untersuchungen über die Zoogeographie der Karpathen. (Unter besonderer Berücksichtigung der Coleopteren)*, Abh. der K.K. Zool.-Bot. Ges. Wien, 6(1): 1-202.
24. **Húrka K.**, 1975: *Zur montanen fauna der Laufkäfer des Rodna-Gebirges in den Ostkarpaten (Coleoptera, Carabidae)* Stud. Com. Muz. 66 Bruckenthal, Sibiu, Șt. Nat., 19: 197-206.
25. **Iorgu I., Surugiu V., Gheoca V., Popa O., Popa L., Sîrbu I., Pârvolescu L., Iorgu E., Mancu C., Fusu L., Stan M., Dascălu M., Székely L., Stănescu M., Vizauer T.**, 2015: *Ghid sintetic pentru monitorizarea speciilor de nevertebrate de interes comunitar din România*, București.
26. **Iușan C.**, 2011: *Monografia Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei)*, Editura Todescu, Cluj-Napoca, pag. 335.

27. **Iuşan C.**, 2013a: *Ghidul coleopterelor din Parcul Naţional Munţii Rodnei*, Editura Exclus Publishing, Bucureşti, pag. 152.
28. **Iuşan C.**, 2013b: *Ghidul ortopterelor (cosaşilor şi lăcustelor) din Parcul Naţional Munţii Rodnei*, Editura Exclus Publishing, Bucureşti, pag. 156.
29. **Iuşan C., Câmpan K.**, 2013: *Ghidul libelulelor (odonatelor) din Parcul Naţional Munţii Rodnei*, Editura Exclus Publishing, Bucureşti, pag. 152.
30. **Lie P.**, 1992: *Bemerkungen zu Carabus (Morphocarabus) hampei Küster, 1846 aus Transsylvanien mit Beschreibung zweier neuen Unterarten.* – Folia entomologica hungarica 53: 113– 120.
31. **Maican S.**, 2007: *Contributions to the knowledge of the leaf beetle fauna (Coleoptera: Chrysomelidae) from Maramureş (northern Romania).* Entom. Rom., 12: 301-324.
32. **Maican S.**, 2010: *The leafs beetles fauna (Coleoptera: Chrysomelidae) of the Rodna Mountains (Transylvania – Maramureş, Romania),* Transylv. Rev. Syst. Ecol. Res. 9, (2010), "The Rodna Mountains National Park", Sibiu, pag. 123-140.
33. **Maican S., Serafim R.**, 2001: *Chrysomelidae (Coleoptera) from Maramureş (Romania).* Travaux du Muséum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”, 43, pag. 199–233.
34. **Maican S., Serafim R.**, 2004: *Leaf-beetles from Maramureş (Romania),* Trav. Mus. Nat. d'Hist. Nat. “Grigore Antipa” Bucharest, XLVI: 139-159.
35. **McGavin G. C.**, 2001: *Essential Entomology: an order by order introduction.* Oxford University Press, pag. 318.
36. **Merkel O.**, 2008: *Data to the knowledge on the beetle fauna of Maramureş, Romania (Coleoptera),* Stud. Univ. “Vasile Goldiş”, Life Sciences Series, 18, suppl.: 243-311.
37. **Merkel O., Makranczy G., Nemeth T., Podlussany A., Szel G.**, 2011: *Further data to the beetle fauna of Maramureş (Romania, Coleoptera),* Studia Universitatis “Vasile Goldiş”, Seria Ştiinţele Vieţii Vol. 21, issue 4, 2011, pag. 861-876.
38. **Nitzu E., Popa I., Nae A., Iuşan C.**, 2008a: *Faunal researches on the invertebrates (Coleoptera, Orthoptera, Collembola, Araneae)*

- in the Rodnei Mountains Biosphere Reserve*. Travaux de l'Institut de Spéologie „Emile Racovitza”, 47: 3-52.
39. **Nitzu E., Nae A., Popa I.**, 2008b: *The fauna of soil beetles (edaphic Coleoptera) as a sensitive indicator of evolution and conservation of ecosystems. A study on the altitudinal gradient in the Rodnei Mountains Biosphere Reserve (the Carpathians)*. In: Makarov, SE, Dimitrijević, RN (eds), *Advances in Arachnology and Developmental Biology. Papers dedicated to Prof. Božidar Ćurčić*. Institute of Zoology, Faculty of Biology, University of Belgrade; Committee for Karst and Speleology, Serbian Academy of Sciences and Arts in Belgrade; Institute of Zoology, Bulgarian Academy of Sciences; Faculty of Life Sciences, University of Vienna in Vienna; and UNESCO MAB Committee Serbia in Belgrade, Belgrade-Vienna-Sofia, 517 pp.
 40. **Panin S.**, 1955: *Fauna Republicii Populare Române. Insecta–Familia Carabidae*. 10 (2). Bucureşti: 5- 140.
 41. **Petri K.**, 1912: *Siebenbürgens Käferfauna auf Grund ihrer Erforschung bis zu Jahre 1911*. Siebenb. Ver. Natur. Herm. Sibiu, pag. 253-286.
 42. **Petri K.**, 1924-1925: *Ergänzungen und Berichtigungen zur Käferfauna Siebenbürgens 1912*. Verhand. Mitt. Sieben. Ver. Natur. Herm., 75-76: 1-42.
 43. **Procheş Ş.**, 1998: *Superfamily Curculionoidea (Coleoptera) in Maramureş (Romania)*. Trav. Mus. Nat. d'Hist. Nat. “Grigore Antipa” Bucharest, XL: 525-545.
 44. **Ragge R., Reynolds W.**, 1998: *The songs of the Grasshoppers and Crickets of Western Europe*, Harley Books, Colchester, Essex, pag. 596.
 45. **Seidlitz G.**, 1891: *Fauna Transsylvanica. Die Käfer (Coleoptera) Sibenbürgens*. Königsberg, Hartung'sche Verlangsdrukerei, pag. 914.
 46. **Serafim R.**, 1997: *Contributions to the knowledge of the distribution of Coccinellidae and Cerambycidae (Coleoptera) in Maramureş Depression and Rodna Mountains (Romania)*. Trav.

- Mus. Nat. d'Hist. Nat. "Grigore Antipa" Bucharest, XXXVII: 69-87.
47. **Serafim R.**, 2004: *Cerambycidae (Coleoptera) from Maramureş and Țibleş Mountains (Romania)*. Travaux du Muséum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa” 46: 121–137.
 48. **Solomon L. Varvara, M.**, 1983: *The structure of Carabid coenosis from the Romanian Eastern Carpathians*. Anuar. Muz. Jud. Suceava, Șt. Nat., 7: 159-179.
 49. **Stan M.**, 2002: *Rove beetles (Coleoptera: Staphylinidae) from Maramureş (Romania)*. Trav. Mus. Nat. d'Hist. Nat. "Grigore Antipa" Bucharest, XLIV: 209-248.
 50. **Szél G., Rozner I., and Kocs I.**, 1995: *Contribuții la cunoașterea coleopterelor din Transilvania (România) pe baza colectărilor din ultimii ani*. Acta Harg. Romania, II, Aluta, XIX: 73-92.
 51. **Szél Gy., Takács A., Lie P., Retezár I.**, 2007: *Subspecies of Carabus (Morphocarabus) hampei Küster, 1846 in the Carpathian Basin (Coleoptera: Carabidae)*. Folia Entomologica Hungarica, 68: 71-80.
 52. **Teodoreanu M.**, 1983: *Coleoptere edafice din câteva ecosisteme naturale și defrișate în zona montană Prislop-Maramureș. [Edaphic Coleoptera from some natural and cleared ecosystems in the Prislop-Maramureş mountain zone]*. Studia Univ. Babeș-Bolyai, Ser. Biol. 28: 15-17.
 53. **** *Legea nr. 49/2011 pentru aprobarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 57/2007 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice.*
 54. **** www.parcrodna.ro.

Evaluarea stării de conservare a lepidopterelor (fluturilor) de interes comunitar din Parcul Național (Rezervație a Biosferei) și situl Natura 2000 Munții Rodnei (ROSCI0125)

*Dr. Claudiu IUȘAN*³²⁷

Keywords: lepidoptere, comunitar, conservare

Abstract

Following the assessment of the conservation status of 6 species of lepidoptera of community interest in the Natura 2000 site Rodna Mountains (ROSCI0125), in the period 2016-2020, a favorable conservation status was found for 3 species (*Parnassius mnemosyne*, *Erebia sudetica rodnaensis*, *Callimorpha quadripunctaria*). These butterfly species were mapped at the site and localized populations were identified. The other 3 species of lepidoptera (*Colias myrmidone*, *Lycaena helle*, *Lycaena dispar*) were not identified in the field, although they were reported in previous research. There is a high probability that these species disappeared from the Rodna Mountains, or were mentioned incorrectly. The low altitude habitats specific to them have little representation in the Natura 2000 site Rodna Mountains.

Descrierea zonei studiate

Studiul presupune o evaluare a stării de conservare a lepidopterelor (fluturilor) de interes comunitar din Parcul Național Munții Rodnei (sit Natura 2000 ROSCI0125) ca urmare a observațiilor derulate în perioada 2016-2020 (fig. 1).

³²⁷ Administrația Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei), Str. Principală, Nr. 1445, Loc. Rodna, Jud. Bistrița-Năsăud, iusan2000@googlemail.com

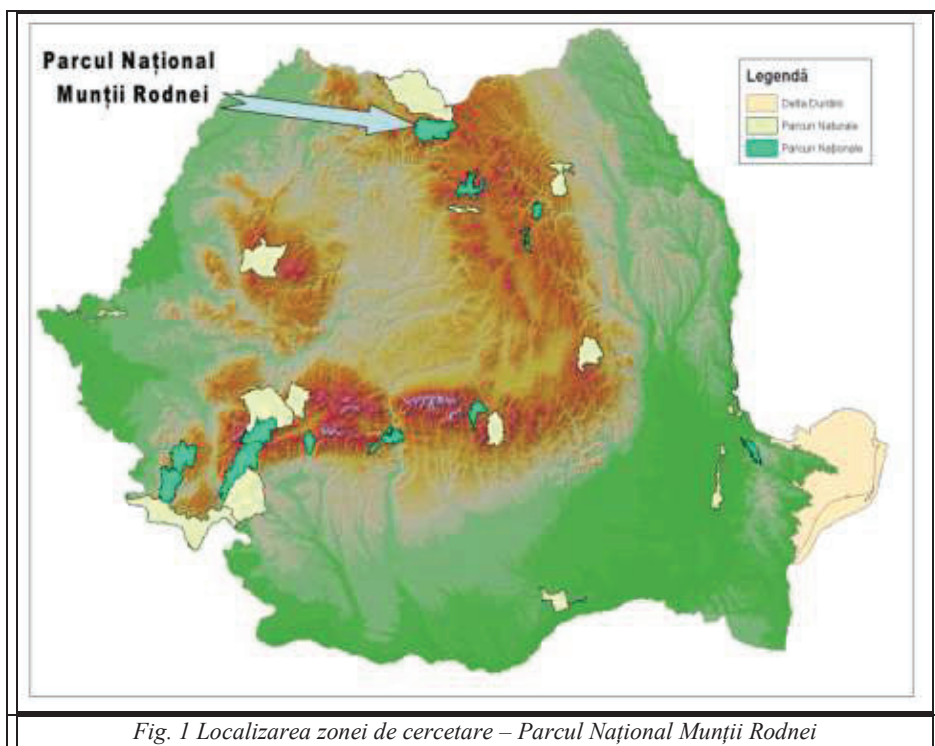

Fig. 1 Localizarea zonei de cercetare – Parcul Național Munții Rodnei

Zona de studiu este reprezentată de Parcul Național Munții Rodnei și sit Natura 2000, al doilea parc național din țară, având o suprafață de 47.152 ha. Importanța acestei arii protejate se datorează atât geologiei și geomorfologiei munților, cât și prezenței a numeroase specii de faună și floră, endemite și relict glaciare (www.parcrodna.ro).

Parcul Național Munții Rodnei face parte din categoria parcurilor naționale, care au ca scop „protecția și conservarea unor eșantioane reprezentative pentru spațiul biogeografic național, cuprinzând elemente naturale cu valoare deosebită sub aspect fizico-geografic, floristic, faunistic, hidrologic, geologic, paleontologic, speologic, pedologic sau de altă natură, oferind posibilitatea vizitării în scopuri științifice, educative, recreative și turistice” (Legea 49/2011).

Munții Rodnei, care etalează cele mai înalte altitudini din Carpații Orientali (Vf. Pietrosu Mare – 2.303 m, Vf. Înău 2.279 m, Vf. Înăuț 2.222 m), sunt localizați în partea de nord a României. Fiind

cuprinși în cadrul grupeii nordice, cunoscută și sub denumirea de Carpații Maramureșului și ai Bucovinei, acești munți domină peisajul, cele mai mari diferențe de nivel înregistrându-se față de Depresiunea Maramureșului, situată la nord. Din punct de vedere administrativ, parcul se întinde în județele Maramureș și Bistrița-Năsăud (Iușan, 2011).

Parcul Național Munții Rodnei nu include întregul lanț al Munților Rodnei ci numai o parte a acestora. De la Vest la Est, pe o lungime a crestei principale de aproximativ 55 km (de la Pasul Șetref până la Pasul Rotunda), iar de la Nord la Sud, pe o lungime de 25 km, de la Pasul Prislop până în localitatea Valea Vinului - județul Bistrița Năsăud. Din punct de vedere administrativ, suprafața parcului se întinde pe raza județelor: Bistrița - Năsăud - 80% și Maramureș - 20%, fiind înconjurat de o "salbă" de 17 comune limitrofe (Iușan, 2011).

Materiale și metode de studiu

Lepidopterele sunt cel mai bine reprezentat grup de nevertebrate în Anexele II și IV ale Directivei 92/43/EEC a Consiliului Europei privind conservarea habitatelor naturale și a speciilor de faună și floră sălbatică (Directiva Habitate). Astfel, în Anexa II a Directivei Habitate sunt menționate 38 de specii de lepidoptere, 19 specii fiind prezente în România, iar 6 specii sunt menționate ca prezență în fauna Munților Rodnei.

Cartarea populațiilor lepidopterelor este esențială în vederea monitorizării acestora și pentru stabilirea planurilor de management pentru salvarea lor, dacă se va mai putea. Protejarea speciilor este un proces mult mai complex decât protejarea unei anumite suprafețe, deoarece aceasta presupune o cunoaștere aprofundată a biologiei și cerințelor ecologice caracteristice fiecărei specii. Această înțelegere greșită a principiilor de protecție a stat la baza managementului defectuos al unor zone protejate și a avut ca rezultat dispariția multor populații de fluturi, unele dintre ele aparținând chiar speciilor ce urmau să fie protejate (Iorgu et al., 2015).

Fără asigurarea biotopului, lepidopterele nu pot fi protejate: fluturii diurni trăiesc în poieni și pajiști, nu în pădure; de aceea protecția lor ar trebui să înceapă cu legiferarea menținerii suprafețelor de spații deschise, cel puțin la nivelul din prezent, în orice arie protejată.

În cazul monitorizării lepidopterelor, metoda cea mai la îndemână este monitorizarea adulților, datorită faptului că este cel mai vizibil stadiu de dezvoltare. Ca metoda auxiliară se poate face și monitorizarea larvelor în cazul câtorva specii.

Capturarea cu fileul entomologic pe un transect prestabilit este o metodă ce se aplică la speciile cu populații mai puțin localizate, la care indivizii se dispersează rapid de la locul ecloziunii, la cele cu habitate mai mult de formă lineară urmând lizierele de păduri, de tufărișuri ori malurile cursurilor de apă. Observațiile se realizează de-a lungul unor transecte paralele cu axul longitudinal al habitatelor respective (Iorgu et al., 2015). Lățimea zonei de observație este de 5-10 m, iar lungimea diferă în funcție de specii, de exemplu 100-200 m în cazul celor mai localizate (*Erebia sudetica*) și până la 3 km în cazul speciilor dispersate (*Callimorpha quadripunctaria*, *Colias myrmidone*, *Lycaena dispar* și *Parnassius mnemosyne*).

Metoda cvadraturii s-a aplicat la speciile cu populații izolate, punctiforme (speciile foarte localizate care nu părăsesc habitatul lor), de exemplu la *Erebia sudetica radnaensis*. Observațiile s-au realizat în relevee (cvadrate) de 100 mp, cu laturi de 10x10 m, în care s-au investigat numărul de exemplare active, gradul de acoperire a suprafeței cu plantele gazdă și sursele de nectar, prezența unor specii care intervin în desfășurarea ciclului biologic al speciei investigate, a eventualelor specii concurente și prădători etc. Intervalul între două cvadrate de control a fost de 100 m (Iorgu et al., 2015).

S-a utilizat și capcana luminoasă la colectarea lepidopterelor, deși speciile monitorizate sunt diurne, unii indivizi au venit la lumină (*Callimorpha quadripunctaria*). Capcana este formată dintr-un ecran confecționat din material textil de culoare albă (doc sau material

sintetic) instalat în poziție verticală pe un suport (bețe de cort), în fața căruia se pune o sursă de lumină. Sursa de lumină este reprezentată de cele mai multe ori de un bec cu vapori de mercur cu puterea de 125-160 W, dar și tuburi fluorescente care produc lumina superactinică și/sau surse care produc lumina «neagră» (din domeniul UV apropiat). Ecranul capcanei s-a inspectat pe ambele fețe; insectele atrase de lumină s-au așezat pe ecranul capcanei, de unde se colectează cu ajutorul unor borcane de captură în care se pune vată umezită cu cloroform. Poziționarea și orientarea capcanei în apropierea habitatului specific al speciei a jucat un rol important. În acest caz, rezultatele observațiilor și/sau colectărilor (numărul de indivizi găsiți) se raportează la durata funcționării capcanei, în încercarea de a oferi un suport pentru estimarea mărimii populației locale a speciei investigate (Iorgu et al., 2015).

Pe baza cercetărilor desfășurate până în prezent (Frivaldszky, 1873; Hormuzachi, 1897-1899, 1903; Pax, 1906; Csiki, 1909; Rothschild, 1913; Alexinschi, 1960, 1963; Nemeș&Dănilă, 1970; Nemeș&Voicu, 1971, 1973; König, 1975; Popescu-Gorj, 1987; Szabó, 1988; Peregovits&Podani, 1989; Peregovits, 1995; Stănescu&Ruști, 1997; Dincă&Goia, 2006; Dincă et al., 2013; Peregovits et al., 2008; Karsholt&Razowski, 1996; Murányi&Kontschán, 2006; Stancă-Moise, 2017; Kuras et al., 2003; Rákossy, 1996, 2003, 2013; Cuvelier&Dincă, 2007) s-au identificat 6 specii de lepidoptere de interes comunitar (Anexa II și IV a Directivei Habitate) în situl Natura 2000 Munții Rodnei (Parc Național, Rezervație a Biosferei), conform tabelului 1.

Tabel 1. Lista lepidopterelor de interes comunitar din situl Natura 2000 Munții Rodnei

Nr.	Specia de lepidopter de interes comunitar	Anexa DH
1	<i>Parnassius mnemosyne</i>	IV
2	<i>Colias myrmidone</i>	II
3	<i>Erebia sudetica radnaensis</i>	IV

Nr.	Specia de lepidopter de interes comunitar	Anexa DH
4	<i>Callimorpha quadripunctaria</i>	II
5	<i>Lycaena helle</i>	II
6	<i>Lycaena dispar</i>	II

Fluturile ***Parnassius mnemosyne*** – este o specie de talie medie (anvergura de 50-68 mm; femelele sunt de talie relativ mai mare decât masculii). Extradusul aripilor este de culoare albă, lipsit de pete de culoare roșie; pe fața superioară a aripii anterioare, desenul format din pete de culoare neagră este redus la doar două pete, una la mijlocul celulei discale, a doua la vârful ei. Intensitatea și mărimea acestor pete variază la diferite subspecii, dar ele sunt totdeauna prezente. Treimea apicală și marginea externă a aripii anterioare sunt semi-transparente, de culoare gri – această zonă este în general mai extinsă la masculi și variază, de asemenea, ca extindere și formă la diferite subspecii. Extradusul aripilor posterioare prezintă o pată de culoare neagră situată la vârful celulei discale, mai mult sau mai puțin clar definită, și o bandă marginală internă de culoare neagră – acest desen este mai extins și mai bine definit la femele. Abdomenul este acoperit de peri la mascul și glabru la femele; după acuplare, femelele prezintă pe fața ventrală a abdomenului un scut membranos protector secretat de mascul în cursul împerecherii, numit sphragis, care împiedică alte acuplări – acesta se extinde de la al treilea segment abdominal până dincolo de extremitatea anală. Exemplarele adulte din această specie sunt relativ ușor de identificat în natură datorită zborului planat. Prezintă pe pajiști relativ umede bogate în *Corydalis* din zona de câmpie până în subalpin (Rákosy, 2013).

Fluturile ***Colias myrmidone*** – este o specie de talie medie (anvergura de 38-50 mm), cu un pronunțat dimorfism sexual. La masculi, extradusul aripilor este de culoare portocaliu-roșcată, foarte intensă. Pe extradusul aripii anterioare, punctul discal este relativ mic și rotund. Banda marginală de culoare neagră este compactă, doar foarte rar întreruptă la nivelul nervurilor v5-v8, care sunt subliniate cu galben, fără tendința de a se extinde de-a lungul bordului posterior al

aripii. Pe extradusul aripii posterioare, banda marginală de culoare neagră este relativ îngustă. Pe costa aripii posterioare, solzii androconiali formează o pată ovală evidentă în partea bazală a spațiului s7. Punctul discal este de culoare roșie. Pe intradosul aripii anterioare, seria de puncte postdiscale de culoare neagră este mult mai restrânsă: punctele postdiscale negre din spațiile s1b, s2 și s3 sunt reduse sau absente. Intradosul aripii posterioare prezintă o difuzie de culoare neagră în zona bazală. La femele, extradusul aripilor este de culoare galben-portocalie sau albă, cu o ușoară tentă verzuie, fără ca marginea costală să iasă în evidență în vreun fel. Pe extradusul aripii anterioare, banda marginală de culoare neagră include o serie de pete de culoare galbenă, relativ slab dezvoltate. Pe extradusul aripii posterioare, petele submarginale de culoare galbenă care bordează parțial la interior banda marginală de culoare neagră sunt foarte bine dezvoltate, de formă aproape dreptunghiulară și au tendința de a forma o bandă. Exemplarele din a doua generație sunt de talie sensibil mai mare. Prezintă în pajiști cu tufărișuri, bogate în *Cytisus*, din regiunea colinară-montană (Rákosy, 2013).

Fluturile *Erebia sudetica radnaensis* – este o specie de talie mică (anvergura de 27-30 mm), cu un dimorfism sexual discret (la femele, extradusul aripilor este de culoare mai deschisă). Extradusul aripilor este de culoare maroniu închisă. Aripile anterioare sunt alungite. Marginea lor externă este rotunjită, iar apexul relativ curbat. Pe extradusul aripii anterioare există o bandă postdiscală relativ îngustă formată din pete de culoare ruginie, întreruptă doar de nervurile de culoare întunecată; în interiorul fiecăreia dintre aceste pete există câte un punct mic de culoare neagră, dispunerea acestor puncte fiind extrem de regulată. Această bandă include o pată cu punct negru la interior și în spațiul s6. Pe extradusul aripii posterioare există o serie regulată formată din 4-5 pete postdiscale rotunjite de culoare roșcată, fiecare dintre ele având la interior un punct de culoare neagră. Desenul de pe intradosul aripilor este aproape identic celui de pe extradusul, dar pe intradosul aripilor posterioare există șase pete rotunjite de culoare roșcat-gălbui dispuse într-o serie regulată, fiecare având la interior un mic punct de culoare neagră; dintre aceste pete,

cea mai mare este cea din spațiul s3. Prezintă în pajiști subalpine între 1.300-1.800 m (Székely, 2008).

Fluturilele *Callimorpha (Euplagia) quadripunctaria* – este o specie de talie medie (anvergura de 40-60 mm), lipsită de dimorfism sexual evident, cu un aspect extrem de caracteristic, practic imposibil de confundat (Leraut, 2006). Spre deosebire de alte specii înrudite din tribul Arctiini, adulții de la această specie au un proboscis bine dezvoltat, care le permite să sugă nectarul din flori. Toracele este de culoare neagră, cu două benzi longitudinale de culoare alb-cremoasă. Tegulele, triunghiulare, sunt de culoare neagră și au marginile de culoare albă. În repaus, adulții au o formă triunghiulară, cu aripile anterioare aduse înapoi, acoperind complet aripile posterioare. Aripile anterioare sunt de culoare neagră, cu o ușoară tentă albăstruie sau verzuie la exemplarele proaspăt eclozate. Pe suprafața aripilor anterioare există o serie de benzi oblice de culoare albă sau alb-gălbuie. Două dintre aceste benzi crează în regiunea subterminală a aripii anterioare un desen caracteristic în forma literei “V”. Pe suprafața aripilor posterioare există 3-4 pete de culoare neagră, cu contur neregulat. Specie termohigrofilă, întâlnită în pajiști și fânețe umede cu tufărișuri, în luminișurile și la liziera pădurilor umede de foioase, pe malurile cursurilor de apă cu vegetație bogată, în desișurile cu arbuști și pe povârnișurile umede cu tufărișuri și vegetație abundentă. Pe teritoriul României a fost semnalată până la circa 1000 m altitudine. Fluturii din această specie sunt întâlniți frecvent în cursul zilei pe tufe de *Eupatorium cannabinum* aflate în special pe marginea cursurilor de apă și în pajiștile umede, unde se hrănesc cu nectarul din inflorescențe și pe care se camuflează foarte bine în cursul zilei. Dacă se simt amenințați, indivizii care stau pe inflorescențele de *Eupatorium* adoptă diverse strategii de apărare: se ascund sub inflorescențe (postură pe care o adoptă ca măsură de protecție și în timpul ploilor sau dimineța, când există încă umiditate din abundență pe vegetație), deschid aripile anterioare pentru a expune aripile posterioare care au o colorație de avertizare, zboară pe ramurile mai înalte ale arbuștilor din apropiere (*Alnus sp.*, *Rubus sp.*, *Corylus sp.* etc.) sau pe alte plante ierboase pe care se pot camufla bine (ex.

Mentha longifolia etc.). Cu toate acestea, adulții din această specie sunt relativ sedentari și după un timp revin pe inflorescențele de *Eupatorium* pe care se aflau înainte de a fi deranjați (Székely, 2008).

Fluturile *Lycaena helle* – este o specie de talie mică (anvergura de 24-26 mm), cu un pronunțat dimorfism sexual. La masculi, extradusul aripii anterioare de culoare vag portocalie este aproape complet acoperit de o puternică irizație violet-albăstruie, atât de distinctă încât specia este greu de confundat. Pe extradusul aripii anterioare se mai pot distinge trei puncte discale și o serie de puncte postdiscale de culoare neagră. Extradusul aripii posterioare, de culoare cenușiu întunecată, prezintă o serie de lunule submarginale portocalii mărginite de mici puncte negre, tot acest desen fiind acoperit de aceeași irizație puternică violet-albăstruie. Intradosul aripii anterioare este de culoare galben-portocalie, cu pete identice cu cele de pe extrados și cu o serie completă de pete submarginale. Intradosul aripii posterioare de culoare cenușiu-gălbuie, cu mici puncte de culoare neagră în zona bazală și în regiunea discală, o serie completă de puncte postdiscale și o bandă submarginală proeminentă de culoare portocalie flancată de puncte proximale și distale de culoare neagră. Punctele proximale de culoare neagră sunt bordate la interior de lunule de culoare albă. Femelele au aripile anterioare mai puțin ascuțite, cu pete mai puțin bine definite și cel mai adesea fără irizație violet-albăstruie pe extradusul aripilor. Specie mezohigrofilă, întâlnită în pajiștile umede și în zonele mlăștinoase. În România, populațiile trăiesc în luminișurile mai mult sau mai puțin temporare din interiorul pădurilor umede de stejar aflate la o altitudine de 150-500 m (Rákosy, 2013), în păduri mlăștinoase, fânețe umede, terenuri umede și mlaștini (Székely, 2008). Din structura habitatului natural al acestei specii nu trebuie să lipsească planta pe care se dezvoltă larvele (*Polygonum bistorta*). Specie euro-siberiană, considerată un relict glaciatic.

Fluturile *Lycaena dispar* – este o specie de talie medie (anvergura de 33-42 mm), cu un pronunțat dimorfism sexual (de altfel, numele specific *dispar* se referă tocmai la diferențele morfologice marcante dintre cele două sexe). La masculi, extradusul aripilor este

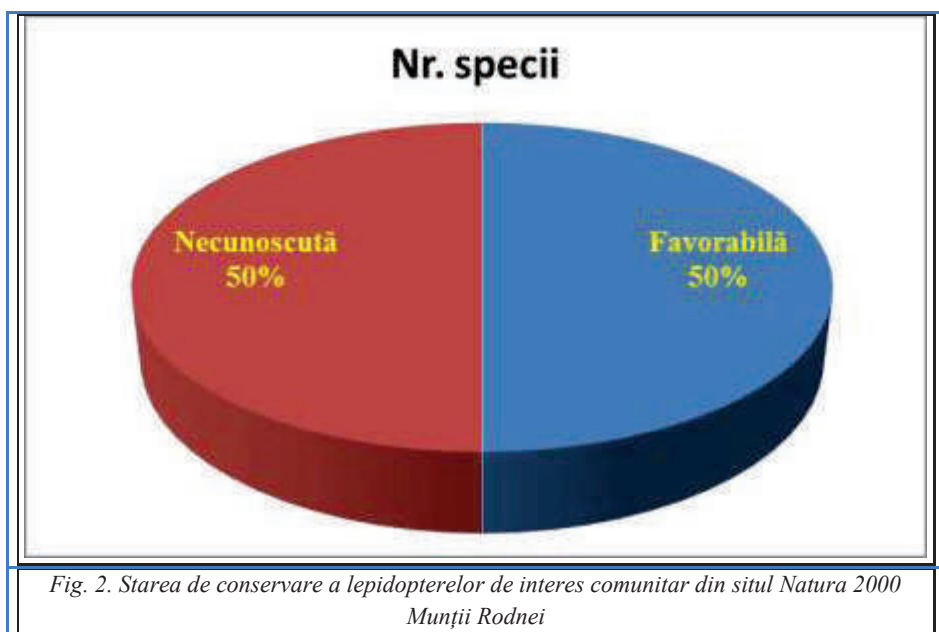
de culoare roșie-arămie strălucitoare cu pete discale clare, alungite și bordura marginală de culoare neagră; intradosul aripii anterioare este de culoare portocalie, cu un șir aproape aliniat de puncte postdiscale și pete marginale mici de culoare neagră aflate înaintea bordurii marginale de culoare gri; intradosul aripii posterioare de culoare cenușiu-albăstrui deschisă, mai intensă la baza aripii și mai difuză către marginea externă cu o bandă submarginală lată de culoare roșie ce se întinde din unghiul anal până la nivelul nervurii v6, flancată de două șiruri de puncte de culoare neagră, o serie de pete postdiscale negre, mici, cu bordură albă și alte pete negre mici cu bordură albă dispuse în zona discală și prediscală după un model caracteristic. Femela este de talie relativ mai mare; extradossalul aripii anterioare de culoare roșie, cu pata prediscală, pata discală și o serie de pete mediane de culoare neagră; bordura marginală de culoare neagră este mai extinsă ca la masculi; extradossalul aripii posterioare de culoare neagră, cu o bandă submarginală lată și nervurile de culoare portocalie; intradosul aripilor identic cu cel al masculilor. Specia apare în habitate umede, chiar și în zone puternic antropizate, pentru că larvele trăiesc pe specii de măcriș (*Rumex* sp.: *R. hydrolapathum*, *R. aquaticus*), specifice acestui habitat. Teoretic pot apărea multe populații în special de-a lungul cursurilor de apă. Tipurile de habitate caracteristice: fânețe umede-mlăștinoase, mlaștini, zone inundabile, maluri de râuri și lacuri (Rákossy, 2013).

Rezultate și discuții

Evaluarea parametrilor stării de conservare pentru cele 6 de specii de interes comunitar de lepidoptere s-a realizat prin folosirea următoarelor aprecieri: favorabil, neadecvat, nefavorabil și necunoscut. În urma evaluării stării de conservare a celor 6 specii de lepidoptere din situl Natura 2000 Munții Rodnei, în perioada 2016-2020, s-au obținut valorile prezentate în tabelul 2., fig. 2.

Tabel 2. Starea de conservare a lepidopterelor de interes comunitar din situl Natura 2000 Munții Rodnei

Nr.	Specia de lepidopter de interes comunitar	Starea de conservare
1	<i>Parnassius mnemosyne</i>	Favorabilă
2	<i>Colias myrmidone</i>	Necunoscută
3	<i>Erebia sudetica radnaensis</i>	Favorabilă
4	<i>Callimorpha quadripunctaria</i>	Favorabilă
5	<i>Lycaena helle</i>	Necunoscută
6	<i>Lycaena dispar</i>	Necunoscută

Evaluarea stării de conservare a lepidopterelor de interes comunitar scoate în evidență faptul că un procent de 50% dintre specii au stare de conservare favorabilă (*Parnassius mnemosyne*, *Erebia sudetica radnaensis*, *Callimorpha quadripunctaria*) iar restul de 50% dintre speciile de lepidoptere au stare de conservare necunoscută (*Colias myrmidone*, *Lycaena helle*, *Lycaena dispar*).

În urma campaniilor de monitorizare desfășurate în perioada 2016-2020, cele 3 specii cu stare de conservare necunoscută, nu au fost identificate în teren, deși există surse bibliografice vechi care le

menționează. Ca urmare, se presupune extincția locală a celor 3 specii de lepidoptere de interes comunitar.

Concluzii

În urma evaluării stării de conservare a 6 specii de lepidoptere de interes comunitar din situl Natura 2000 Munții Rodnei, în perioada 2016-2020, s-a constatat o stare de conservare favorabilă pentru 3 specii (*Parnassius mnemosyne*, *Erebia sudetica radnaensis*, *Callimorpha quadripunctaria*), fig. 3. Aceste specii de fluturi au fost cartate la nivelul sitului și s-au identificat populații localizate.

Fig. 3 *Erebia sudetica radnaensis* (Iușan C.)

Fig. 4 *Parnassius mnemosyne* (Iușan C.)

Celelalte 3 specii de lepidoptere (*Colias myrmidone*, *Lycaena helle*, *Lycaena dispar*) nu au fost identificate în teren, deși au fost semnalate în cercările anterioare. Există o probabilitate mare ca aceste specii să fi dispărut din Munții Rodnei, sau menționate eronat. Habitatele de joasă altitudine specifice acestora, au reprezentativitate mică în situl Natura 2000 Munții Rodnei.

Bibliografie

1. **Alexinschi A.**, 1960: *Contribuțiuni la cunoașterea faunei macrolepidopterelor din Masivul Rodna, cu considerații sistematice, ecologice și zoogeografice*. Analele Șt. Univ. „Alexandru Ioan Cuza” Iași, sec. II (Șt. naturale), 6(3): 729-754.
2. **Alexinschi A.**, 1963: *Contribuție la cunoașterea faunei lepidopterelor Masivului Rodna (Microlepidoptera) (Nota II)*. Acad. R.P.R., fil. Iași. Stud. cercet. șt. - biol. și șt. agric., 14(1): 59-68.
3. **Csiki E.**, 1909: *Adatok Erdély Lepkefaunájához*. Rovartani Lapok, Budapest, 16(7-8): 112-118.
4. **Cuvelier S., Dincă V.**, 2007: *New data regarding the butterflies (Lepidoptera: Rhopalocera) of Romania, with additional comments (general distribution in Romania, habitat preferences, threats and protection) for ten localized Romanian species*, Phegea 35 (3) (1.IX.2007): 93.
5. **Dincă V., Goia M.**, 2006: *Contribuții la cunoașterea faunei lepidopterologice a Munților Rodnei*. Buletin informare entomologică 16/2005: 125-164.
6. **Dincă V., Goia M., Iușan C., Corduneanu C., Ardeleanu A.**, 2013: *Ghidul fluturilor comune din Parcul Național Munții Rodnei*, Exclus Prod, Cluj-Napoca, pag. 155.
7. **Frivaldszky J.**, 1873: *Adatok Máramaros vármegye faunájához*. Math. És Természettud. Közlemények, Budapest, 9/1871: 183-232.
8. **Hormuzaki C.**, 1897-1899: *Die Schmetterlinge (Lepidoptera) der Bukowina*, I-II. Verhandlungen der zoologischbotanische Gesellschafts Wien, 47, 70-168, 233- 341; 48, 426-481; 49, 32-86.
9. **Hormuzachi C.**, 1903: *A Kárpátokban honos Erebiákról*. Rovartani Lapok, Budapest, 10(7): 144-147; 10(8): 166-171; 10(9): 178-181.
10. **Iorgu I., Surugiu V., Gheoca V., Popa O., Popa L., Sîrbu I., Pârvulescu L., Iorgu E., Mancu C., Fusu L., Stan M., Dascălu M., Székely L., Stănescu M., Vizauer T.**, 2015: *Ghid sintetic*

pentru monitorizarea speciilor de nevertebrate de interes comunitar din România, București.

11. **Iușan C.**, 2011: *Monografia Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei)*, Editura Todesco, Cluj-Napoca, pag. 335.
12. **Karsholt O., Razowski J.**, 1996: *The Lepidoptera of Europe: a distributional checklist*. Apollo Books, Steenstrup, 380 pp.
13. **König F.**, 1975: *Catalogul colecției de Lepidoptere a Muzeului Banatului*. Timișoara, 284 pp. + 20 plates.
14. **Kuras T., Benes J., Fric Z., Konvicka M.**, 2003: *Dispersal patterns of endemic alpine butterflies with contrasting population structures: *Erebia epiphron* and *E. sudetica**. Population Ecology 45: 115–123.
15. **Leraut P.**, 2006: *Moths of Europe, Volume 1: Saturnids, Lasiocampids, Hawkmoths, Tiger Moths*. N.A.P. Editions, Verrières le Buisson, pag. 387.
16. **Murányi D., Kontschán J.**, 2006: *Collecting sites of the Hungarian Natural History Museum in Maramureș county, Romania, between 2004 and 2006*. Studia Univ. Vasile Goldis, Seria St. Vietii, 17, pag. 31-36.
17. **Nemeș I., Dănilă I.**, 1970: *Catalogul colecției de lepidoptere „Alexei Alexinschi” de la Muzeul Județean Suceava*. Partea I. Fam. Micropterigidae – Fam. Zygaenidae. Muz. Jud. Suceava, Stud. și Com. Șt. Nat. 131-265.
18. **Nemeș I., Voicu I.**, 1971: *Catalogul colecției de lepidoptere „Alexei Alexinschi” de la Muzeul Județean Suceava*. Partea a II-a. Superfam. Geometridae. Muz. Jud. Suceava, Stud. și com. 2(2): 283-375.
19. **Nemeș I., Voicu I.**, 1973: *Catalogul colecției de lepidoptere „Alexei Alexinschi” de la Muzeul Județean Suceava*. Partea a III-a. Superfam. Noctuoidea, Bombycoidea și Sphingoidea. Muz. Jud. Suceava, Stud. și com., 4: 1-102.
20. **Pax F.**, 1906: *Lepidopterenfauna der Rodnaer Alpen, Sondr.* Jahrb. Schles. Gesellschaft vaterl. Cult. Breslau, pag. 1-11.

21. **Peregovits L.**, 1995: *Data to the Macrolepidoptera fauna of Transylvania (Romania)*. I. Faunistical data. *Folia entomologica hungarica*, 56, pag. 163–178.
22. **Peregovits L., Podani J.**, 1989: *The Macrolepidoptera fauna of the Eastern Carpathians: a multivariate study*. *Nota lepidopterologica*, Suppl. 1, pag. 54–57.
23. **Peregovits L., Ronkay L., Balint Z.**, 2008: *The Macrotheterocera (Lepidoptera) fauna of the Maramureş region, Romania (based on the collectings of the Hungarian Natural History Museum, Budapest)*, *Studia Universitatis "Vasile Goldiş", Seria Ştiinţele Vieţii (Life Sciences Series)*, vol. 18, suppl., „Vasile Goldiş” University Press, pag. 313-338.
24. **Popescu-Gorj A.**, 1987: *La liste systematique revisee des espèces de macrolepidopteres mentionées dans la faune de Roumanie. Mise à jour de leur classification et nomenclature*. *Travaux Mus. Histoire Naturelle "Grigore Antipa"*, 29, 69-123.
25. **Rákossy L.**, 1996: *Die Noctuiden Rumäniens*. *Staphia*, 46, pag. 648.
26. **Rákossy L.**, 2003: *Lista roşie pentru fluturii diurni din România*. *Bul. inf. Soc. Lepid. Rom.* 13(1–4): 9–26.
27. **Rákossy L.**, 2013: *Fluturii diurni din România. Cunoaştere, protecţie, conservare*. Editura Mega, Cluj-Napoca, pag. 352.
28. **Rothschild Ch.**, 1913: *Adatok Magyarország lepkefaunájához. V. Rovartani Lapok*, Budapest, 20(3-6): 66-91.
29. **Stancă-Moise C.**, 2017: *Endemic butterflies in the Lepidoptera collection preserved at he "Lucian Blaga" Univeristy of Sibiu, Muzeul Olteniei Craiova*. Oltenia. *Studii şi comunicări. Ştiinţele Naturii*. Tom. 33, No. 1, pag. 104-108.
30. **Stănescu M., Ruşti M.**, 1997: *New Data Concerning the Lepidoptera (Insecta) of Maramureş (Romania)*. *Trav. Mus. Hist. nat. „Grigore Antipa” Bucureşti*, 37: 89-111.
31. **Szabó A.**, 1988: *Neue Angaben über die Lepidopteren Fauna des Rodnaer Gebirges (Nordsiebenbürgische Karpaten, Ştiol Berg 1611 m)*. *Lucr. celei de a IV-a Conf. Naţ. de Entomol. Cluj-Napoca*, 29-31 mai 1986: 89-92.

32. **Székely L.**, 2008: *The butterflies of Romania – Fluturii de zi din România*. Muzeul Județean de Istorie Brașov, pag. 305, 22 planșe color.
33. *** Ordonanța de Urgență nr. 57 din 20 iunie 2007 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice. Monitorul Oficial, Partea I, 442 (29 iunie 2007): 1-32.
34. *** Legea nr. 49 din 7 aprilie 2011 pentru aprobarea Ordonanței de Urgență nr. 57/2007, privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice. Monitorul Oficial, Partea I, 262 (13 aprilie 2011): 2-12.
35. *** Monitorul Oficial al României, nr. 442 din 29 iunie 2007; OUG, 57 din 20 iunie 2007, privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice.
36. *** Directiva 92/43/CEE a Consiliului European, din 21 mai 1992, privind conservarea habitatelor naturale și a speciilor de faună și floră sălbatică (modificată în 2007).
37. *** The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2014.3.

Evaluarea stării de conservare a herpetofaunei de interes comunitar din Parcul Național (Rezervație a Biosferei) și situl Natura 2000 Munții Rodnei (ROSCI0125)

Dr. Claudiu IUȘAN³²⁸

Keywords: herpetofaună, amfibieni, reptile, comunitar

Abstract

În situl Natura 2000 (ROSCI0125) și Parcul Național Munții Rodnei au fost evaluate din punct de vedere al stării de conservare, 13 specii de herpetofaună (8 specii de amfibieni, 5 specii de reptile). Dintre acestea, 9 specii au stare de conservare favorabilă (*Triturus montandoni*, *Bombina variegata*, *Rana dalmatina*, *R. arvalis*, *R. esculenta*, *R. temporaria*, *Lacerta agilis*, *Coronella austriaca*, *Elaphe longissima*) iar 4 specii au stare nefavorabilă (*Lissotriton cristatus*, *Hyla arborea*, *Emys orbicularis*, *Natrix tessellata*). Factorii care influențează negativ starea de conservare sunt reprezentați de capturarea în scop alimentar al amfibienilor (*Rana dalmatina*, *R. arvalis*, *R. esculenta*, *R. temporaria*), mortalitatea datorită traficului auto pe drumurile publice și forestiere (*Lissotriton cristatus*, *Triturus montandoni*, *Hyla arborea*), fragmentării habitatelor ca urmare a captării de apă în scop hidroenergetic (*Bombina variegata*, *Rana dalmatina*, *R. arvalis*, *R. esculenta*, *R. temporaria*), procentului redus de habitat potențial (*Lissotriton cristatus*, *Hyla arborea*, *Emys orbicularis*, *Natrix tessellata*).

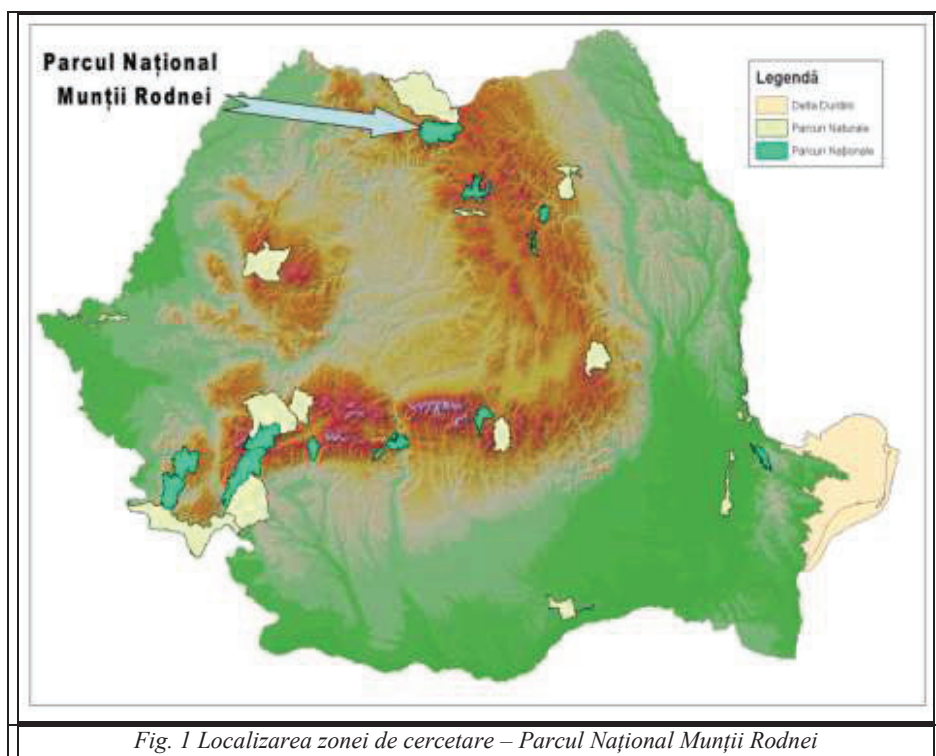
In the Natura 2000 site (ROSCI0125) and the Rodna Mountains National Park, 13 species of herpetofauna were evaluated from the point of view of conservation status (8 species of amphibians, 5 species of reptiles). Among these, 9 species have a favorable conservation status (*Triturus montandoni*, *Bombina*

³²⁸ Administrația Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei), Str. Principală, Nr. 1445, Loc. Rodna, Jud. Bistrița-Năsăud, iusan2000@googlemail.com

variegata, *Rana dalmatina*, *R. arvalis*, *R. esculenta*, *R. temporaria*, *Lacerta agilis*, *Coronella austriaca*, *Elaphe longissima*) and 4 species have an unfavorable conservation status (*Lissotriton cristatus*, *Hyla arborea*, *Emys orbicularis*, *Natrix tessellata*). Factors that negatively influence the state of conservation are represented by the harvesting as food resource of the amphibians (*Rana dalmatina*, *R. arvalis*, *R. esculenta*, *R. temporaria*), mortality caused by the car traffic on public and forest roads (*Lissotriton cristatus*, *Triturus montandoni*, *Hyla arborea*), habitat fragmentation due to water capture for hydropower (*Bombina variegata*, *Rana dalmatina*, *R. arvalis*, *R. esculenta*, *R. temporaria*), low percentage of potential habitat (*Lissotriton cristatus*, *Hyla arborea*, *Emys orbicularis*, *Natrix tessellata*).

Descrierea zonei studiate

Studiul presupune o evaluare a stării de conservare a herpetofaunei (amfibieni și reptile) de interes comunitar din Parcul Național Munții Rodnei (sit Natura 2000 ROSCI0125) ca urmare a observațiilor derulate în perioada 2016-2020 (fig. 1). Au fost analizate și publicațiile anterioare referitor la herpetofauna din masiv și împrejurimile Munților Rodnei (Andrei, 1997; Ardelean&Bereș, 2000; Bereș, 1997; Borcea, 1983; Cogălniceanu et al, 2007; Ghira et al., 2002; Micluță, 1970; Torok, 1998; Torok&Bereș, 1995, Iușan, 2011, 2013, 2017). Deși există o serie de observații temporare privind herpetofauna masivului rodnean, cercetări complexe de herpetologie nu s-au desfășurat până în prezent.

Zona de studiu este reprezentată de Parcul Național Munții Rodnei și sit Natura 2000, al doilea parc național din țară, având o suprafață de 47.152 ha. Importanța acestei arii protejate se datorează atât geologiei și geomorfologiei munților, cât și prezenței a numeroase specii de faună și floră, endemite și relice glaciare (www.parcrodna.ro).

Parcul Național Munții Rodnei face parte din categoria parcurilor naționale, care au ca scop „protecția și conservarea unor eșantioane reprezentative pentru spațiul biogeografic național, cuprinzând elemente naturale cu valoare deosebită sub aspect fizico-geografic, floristic, faunistic, hidrologic, geologic, paleontologic, speologic, pedologic sau de altă natură, oferind posibilitatea vizitării în scopuri științifice, educative, recreative și turistice” (Legea 49/2011).

Munții Rodnei, care etalează cele mai înalte altitudini din Carpații Orientali (Vf. Pietrosu Mare – 2.303 m, Vf. Inău 2.279 m, Vf. Inăuț 2.222 m), sunt localizați în partea de nord a României. Fiind cuprinși în cadrul grupeii nordice, cunoscută și sub denumirea de Carpații Maramureșului și ai Bucovinei, acești munți domină peisajul, cele mai mari diferențe de nivel înregistrându-se față de Depresiunea Maramureșului, situată la nord. Din punct de vedere administrativ, parcul se întinde în județele Maramureș și Bistrița-Năsăud (Iușan, 2011).

Parcul Național Munții Rodnei nu include întregul lanț al Munților Rodnei ci numai o parte a acestora. De la Vest la Est, pe o lungime a crestei principale de aproximativ 55 km (de la Pasul Șetref până la Pasul Rotunda), iar de la Nord la Sud, pe o lungime de 25 km, de la Pasul Prislop până în localitatea Valea Vinului - județul Bistrița Năsăud. Din punct de vedere administrativ, suprafața parcului se întinde pe raza județelor: Bistrița - Năsăud - 80% și Maramureș - 20%, fiind înconjurat de o "salbă" de 17 comune limitrofe (Iușan, 2011).

Materiale și metode de studiu

România, ca stat membru al Uniunii Europene, are obligația de a lua măsuri generale de protecție a mediului înconjurător, cât și măsuri speciale pentru asigurarea conservării pe termen lung a diferitelor elemente de biodiversitate, în primul rând a speciilor sălbatice și habitatelor naturale nominalizate în Directivele Europene.

După desemnarea Siturilor de Interes Comunitar, una din activitățile necesare de a fi realizate sunt cele de monitorizare a stării de conservare a speciilor sălbatice și habitatelor naturale de interes comunitar din România. Activitatea de monitorizare se realizează în vederea fundamentării politicilor naționale de mediu pentru conservarea biodiversității, urmărindu-se conformarea cu prevederile acquis-ului de mediu, respectiv întocmirea periodică (o dată la fiecare 6 ani) a rapoartelor naționale, conform prevederilor Articolului 17 al Directivei Habitate 92/43/CEE.

Obținerea Stării de Conservare Favorabilă ("Favourable Conservation Status") pentru speciile de reptile și amfibieni de interes

comunitar este obiectivul strategic al sitului Natura 2000 Munții Rodnei, stabilit în Articolul 1 al Directivei Habitare (Directiva 92/43/EEC). Acest statut poate fi descris ca o situație în care o specie este prosperă (atât din punct de vedere calitativ, cât și din punct de vedere populațional) și are șanse bune să se mențină în această stare și în viitor. Faptul că o specie nu este periclitată (de exemplu nu se confruntă cu vreun risc direct de a deveni extinsă) nu înseamnă că ea are un statut de conservare favorabilă. Ținta vizată de Directivă este definită în termeni pozitivi, orientate spre a situație favorabilă, care trebuie definită, atinsă și menținută, ca urmare reprezintă mai mult decât evitarea extincției.

Metodele de monitorizare utilizate în situl Natura 2000 Munții Rodnei în perioada 2016-2020 pentru speciile de herpetofaună de interes comunitar sunt următoarele (Cogălniceanu D., 1997):

- 1) **Transectul linear activ acvatic diurn** (*Triturus cristatus*, *T. montandoni*) – pentru evaluarea speciilor de tritoni de interes comunitar, pe baza observațiilor efectuate asupra adulților în cursul perioadei de reproducere a respectivelor specii (Cogălniceanu et al., 2006). Se caută sistematic, pe o durată de timp determinată, cu ajutorul unui ciorpac, exemplarele prezente de-a lungul unui transect dispus paralel cu linia malului. Imobilizarea exemplarelor se realizează cu ajutorul ciorpacului, cu care se descriu 8-uri în adâncul apei, pe suprafețe de câte 4 m² (distanța dintre două locuri de eșantionare fiind de 10 m), astfel încât să poată fi reținute exemplarele prezente în habitatul acvatic investigat. După fiecare ocazie de utilizare a ciorpacului, s-a verificat conținutul plasei, s-a determinat și numărat exemplarele capturate, care sunt apoi eliberate. În cazul habitatelor cu suprafață mare se aplică metoda pe transecte lungi de 100 m (de 2 – 4 m lățime), între capetele a două transecte vecine fiind o distanță de 20 m (în cazul habitatelor cu suprafață mică și adâncime mică, metoda se poate aplica pe întreg perimetrul corpului acvatic investigat), (Cogălniceanu&Apostolescu, 1995, Török Zs., Ghira I., Sas I., Zamfirescu Șt., 2013).

- 2) **Transectul linear activ acvatic diurn** (*Bombina variegata*, *Rana esculenta*) - pentru evaluarea acelor specii de anure de interes comunitar a căror determinare necesită imobilizarea exemplarelor, respectiv a celor care sunt active numai în perioada nopții, astfel încât evaluarea se poate face pe baza numărului de ponte depuse. S-a realizat deplasarea pe o durată de timp determinată de-a lungul malului unor habitate acvatice (puțin adânci) depistând vizual exemplarele sau pontele prezente de-a lungul respectivului mal de apă. Este necesară imobilizarea unor exemplare, în vederea identificării taxonului căruia îi aparțin ele. În cazul habitatelor cu suprafață mare se aplică metoda pe transecte lungi de 100 m, între capetele a două transecte vecine fiind o distanță de 20 m (în cazul habitatelor cu suprafață mică, metoda se poate aplica pe întreg perimetrul corpului acvatic investigat), (Török Zs., Ghira I., Sas I., Zamfirescu Șt., 2013).
- 3) **Transectul vizual acvatic diurn** (*Emys orbicularis*, *Natrix tessellata*, *Hyla arborea*, *Rana arvalis*, *Rana temporaria*, *Rana dalmatina*) - pentru evaluarea speciilor de amfibieni și reptile acvatice pentru a căror determinare nu este nevoie de imobilizarea exemplarelor. S-a realizat deplasarea pe o durată de timp determinată în habitate acvatice (de regulă de mică adâncime) depistând vizual adulții sau în cazul amfibienilor, pontele depuse (sub formă de cordoane – în cazul speciei *Bufo viridis* – sau sub formă de grămezi - mici de cca 3 cm diametru în cazul speciei *Hyla arborea*, de circa 6-8 cm diametru în cazul speciilor *Rana dalmatina* și *Rana arvalis*, de circa 15 cm diametru – sau mai mare – în cazul speciei *Rana temporaria*). Nu este necesară imobilizarea exemplarelor sau colectarea pontelor. Lungimea transectului: în cazul speciilor de amfibieni transectele au o lungime de 100 m (de obicei cu o lățime nu mai mare de 5 m), între capetele a două transecte vecine fiind o distanță de 100 m; în cazul speciilor *Emys orbicularis* și *Natrix tessellata* lungimea recomandată a transectului este de 1.000 m (cu o lățime nu mai mare de 5 m),

între două transecte vecine fiind o distanță de 100 m (Török Zs., Ghira I., Sas I., Zamfirescu Șt., 2013).

- 4) **Transectul vizual terestru diurn** (*Lacerta agilis*, *Elaphe longissima*, *Coronella austriaca*) - pentru evaluarea speciilor de reptile terestre. Deplasarea se realizează pe o durată de timp determinată în habitate terestre, depistând vizual exemplarele. Transectele au o lungime de 1.000 m și o lățime de 20 m, între capetele a două transecte vecine fiind o distanță de 100 m. În fiecare zonă investigată se aplică metoda în cazul a cel puțin 5 transecte. Lungimea recomandată a unui transect este de 1.000 m și o lățime de 20 m, între capetele a două transecte vecine fiind o distanță de 100 m (Török Zs., Ghira I., Sas I., Zamfirescu Șt., 2013).
- 5) **Transectul auditiv nocturn** - metodă elaborată pentru evaluarea speciei *Hyla arborea* în perioada de reproducere (în altă perioadă a anului evaluarea se poate face numai cu marjă mare de eroare). Deplasarea se realizează pe o durată de timp determinată de-a lungul unui transect paralel cu malul habitatului acvatic și identifică toți masculii de *Hyla arborea* activi (care emit sunetele caracteristice speciei). Lungimea recomandată a unui transect este de 100 m și o lățime de 10 m, între capetele a două transecte vecine fiind o distanță de 20 m (Török Zs., Ghira I., Sas I., Zamfirescu Șt., 2013).
- 6) **Transectul vizual terestru nocturn** (*Hyla arborea*) - pentru evaluarea speciilor de amfibieni și reptile care sunt active (practic exclusiv) în timpul nopții. Deplasarea s-a realizat pe o durată de timp determinată în habitate terestre, depistând vizual exemplarele. Nu este necesară imobilizarea exemplarelor. Lungimea unui transect este de 1.000 m și o lățime de 10 m, între capetele a două transecte vecine fiind o distanță de 100 m (Török Zs., Ghira I., Sas I., Zamfirescu Șt., 2013).
- 7) **Transectul linear activ acvatic (larve de amfibieni:** *Bombina variegata*, *Rana esculenta*, *Rana dalmatina*, *Rana temporaria*, *Rana arvalis*, *Hyla arborea*, *Triturus cristatus*,

Triturus montandoni) – pentru obținerea de informații suplimentare despre subpopulațiile de larve (aflate în stadiul final al metamorfozei – pentru a evita rănirea exemplarelor în stadii mai timpurii, când încă au branhii externe, fragile, ușor deteriorabile la capturare). Se caută sistematic, pe o durată de timp determinată, cu ajutorul unui ciorpac, larvele prezente de-a lungul unui transect dispus paralel cu linia malului. Imobilizarea larvelor se realizează cu ajutorul ciorpacului, cu care se descriu 8-uri în adâncul apei, astfel încât să poată fi reținute larvele prezente în fâșia de habitat acvatic investigat. După fiecare minut de utilizare a ciorpacului, se verifică conținutul plasei și larvele capturate se transferă într-un recipient de plastic umplut parțial cu apă. După verificarea (respectiv transferul în recipientul de plastic a larvelor capturate) observatorul se deplasează în următoarea zonă a transectului unde aplică din nou procedura pe durata unui minut. La capătul fiecărui transect investigat larvele capturate sunt eliberate în zona deja verificată și observatorul se deplasează la următorul transect în care repetă procedura. În cazul habitatelor cu suprafață mare s-a aplicat metoda pe transecte lungi de 100 m (de 2 – 4 m lățime), între capetele a două transecte vecine fiind o distanță de 20 m (în cazul habitatelor cu suprafață mică și adâncime mică, metoda se poate aplica pe întreg perimetrul corpului acvatic investigat), (Török Zs., Ghira I., Sas I., Zamfirescu Șt., 2013).

- 8) **Transectul linear activ terestru (perioada postmetamorfică:** *Bombina variegata*, *Rana esculenta*, *Rana dalmatina*, *Rana temporaria*, *Rana arvalis*, *Hyla arborea*, *Triturus cristatus*, *Triturus montandoni*) – pentru obținerea de informații suplimentare despre toate speciile de amfibieni, după perioada de metamorfozare a larvelor (pentru date privind succesul reproductiv, zona de răspândire a exemplarelor în jurul locului de reproducere etc.). Deplasarea se face în habitatele terestre din apropierea zonelor de depunere a pontelor identificate cu ocazia investigațiilor realizate în

perioada de reproducere a speciei. Exemplarele se depistează vizual, atât cele active, cât și cele refugiate în diferite ascunzișuri (sub pietre, bușteni, materiale diverse). Traseul parcurs nu are o lungime determinată. În cazul habitatelor cu suprafață mare se aplică metoda pe transecte lungi de 100 m (de 20 m lățime), cu axa longitudinală paralelă cu linia malului. Între capetele a două transecte vecine fiind o distanță de 20 m (Török Zs., Ghira I., Sas I., Zamfirescu Șt., 2013).

9) **Metoda pătratelor** (*Lacerta agilis*) – pentru obținerea de informații suplimentare (densitate, structură populații) despre reptile terestre din habitate cu structură uniformă. Se realizează observații în relevee de 250 m² (pătrate cu latura de circa 16 m), dispuse la intervale a câte 100 m de-a lungul unui transect. Nu este necesară imobilizarea exemplarelor (Török Zs., Ghira I., Sas I., Zamfirescu Șt., 2013).

10) **Traseu itinerant diurn** (*Triturus cristatus*, *Bombina variegata*) – pentru obținerea de informații suplimentare (distribuție, dimensiune relativă a populațiilor etc.) despre populațiile speciilor de amfibieni și reptile de interes comunitar prezente în zonele din afara careurilor standard, fixe, de monitorizare. Se investighează habitatele terestre, semi-acvatice sau acvatice localizate de-a lungul traseului dintre două careuri standard de 10 km x 10. Cu ocazia opririlor de-a lungul traseului sunt înregistrate exemplarele active, zonele de depunere a pontei (atât ale amfibienilor, cât și a reptilelor – în cazul celor din urmă, locurile de depunere a pontei sunt depistabile de regulă în urma decopertării acestora de către prădători), cadavrele (inclusiv resturile de carapace, plastron, craniu etc.), (Török Zs., Ghira I., Sas I., Zamfirescu Șt., 2013).

Conform definiției din Directiva Habitare (Articolul 1i), starea de conservare a speciilor este considerată favorabilă dacă:

- datele referitoare la dinamica populațională indică faptul că speciile respective se mențin pe termen lung ca niște componente viabile ale habitatelor lor naturale,

- arealul natural al speciei nu se reduce și nici nu există eventualitatea să se reducă în viitorul apropiat, și - există și este probabil că va exista și în viitor un habitat suficient de mare încât să permită pe termen lung existența populațiilor.

În conformitate cu prevederile Directivei Habitate, evaluarea speciilor de reptile și amfibieni de interes comunitar se realizează periodic pentru a se stabili dacă ele au o stare de conservare favorabilă. Pentru raportarea stării curente a speciilor, conform Articolului 17 a Directivei Habitate, au fost stabilite trei categorii principale ale Stării de Conservare:

- Favorabilă: este definită în Directiva Habitate și se referă la situația în care speciile de reptile și amfibieni de interes comunitar vor prospera în viitor fără să fie necesară modificarea măsurilor de gestionare (management) ale acestora sau a politicilor care vizează respectivele specii;

- Nefavorabilă-Neadecvată: se referă la situațiile în care sunt necesare schimbări ale managementului sau ale politicilor legate de respectivele specii pentru ca acestea să atingă Starea de Conservare Favorabilă, însă nu există în viitorul apropiat pericolul ca speciile să dispară (să devină extincte);

- Nefavorabilă-Rea: se referă la situațiile în care sunt necesare schimbări ale managementului sau ale politicilor legate de speciile în cauză pentru ca acestea să atingă Starea de Conservare Favorabilă, dar există în viitorul apropiat și pericolul ca speciile să dispară (să devină extincte) cel puțin din regiunea respectivă.

- În cazurile în care informațiile sunt insuficiente pentru a permite o evaluare a stării curente a speciilor, acestea sunt încadrate într-o categorie secundară de "Stare de Conservare Necunoscută", (Botnariuc N., Tatole V., 2005).

Pentru evaluarea stării de conservare a speciilor de herpetofaună din situl Natura 2000 Munții Rodnei, s-au luat în calcul o serie de parametri menționați în tabelul 1.

Tabel 1. Parametrii pentru evaluarea stării de conservare a herpetofaunei din punct de vedere al populației

Nr.	Parametrii pentru evaluarea stării de conservare a herpetofaunei	Indicator
1	Statut de prezență temporală a speciilor	Sedentară/Rezidentă
2	Mărimea populației speciei în aria naturală protejată	Nr. indivizi
3	Calitatea datelor referitoare la populația speciei din aria naturală protejată	Bună/Medie/Slabă
4	Suprafața habitatului speciei în aria naturală protejată	Ha
5	Suprafața adecvată a habitatului speciei în aria naturală protejată	Ha
6	Metodologia de apreciere a suprafeței adecvate a habitatului speciei în aria naturală protejată	Rangeri/Experți/Voluntari
7	Raportul dintre suprafața adecvată a habitatului speciei și suprafața actuală a habitatului speciei	Egal/Mare/Mic
8	Tendința actuală a suprafeței habitatului speciei	Se îmbunătățește Este stabilă Se înrăutățește Nu este cunoscută
9	Calitatea datelor privind tendința actuală a suprafeței habitatului speciei	Insuficientă/Bune
10	Magnitudinea tendinței actuale a mărimii populației speciei	Existența datelor

Nr.	Parametrii pentru evaluarea stării de conservare a herpetofaunei	Indicator
11	Starea de conservare din punct de vedere al populației speciei	Favorabilă Nefavorabilă-Neadekvată Nefavorabilă-Rea Necunoscută
12	Tendința stării de conservare din punct de vedere al populației speciei	
13	Starea de conservare necunoscută din punct de vedere al populației	

Rezultate și discuții

Având în vedere faptul că speciile de reptile și amfibieni de interes comunitar au fost incluse în diferite anexe ale Directivei Habitate pe considerentul că ele sunt periclitate sau/și rare, este de înțeles că majoritatea acestora nu au Stare de Conservare Favorabilă cel puțin în unele regiuni biogeografice. Mai mult decât atât, din cauză că reabilitarea unei specii poate necesita timp (de lungime diferită, funcție de caracteristicile intrinseci ale speciilor în cauză), încadrarea într-o stare de conservare nefavorabilă se poate menține pe o anumită perioadă chiar și în condițiile în care au fost luate măsuri de remediere ale situației.

Starea de Conservare este un concept dezvoltat în contextul elaborării așa-numitelor Cărți Roșii și Listelor Roșii de specii amenintate sau periclitate la nivel global, regional sau național și reprezintă o evaluare a viabilității pe termen lung a unui habitat sau a unei specii (respectiv a riscului relativ de extincție a acestor). Categoriile IUCN. și cele trei categorii pentru evaluarea Stării de

Conservare sunt legate în mod clar și sunt bazate pe interpretări ale datelor de același tip, cu toate că nu în toate cazurile este posibil să fie făcută o corespondență exactă între cele două sisteme de evaluare. Astfel, în timp ce în cazul Listelor Roșii este evaluată (estimată) perioada până la momentul preconizat al extincției speciei, în cazul celor trei categorii de Stare de Conservare utilizate în raportarea conform Articolului 17 al Directivei Habitate este vizată estimarea perioadei necesare atingerii Stării de Conservare Favorabilă.

Amfibienii și reptilele de interes comunitar prezente în situl Natural 2000 Munții Rodnei sunt specii a căror conservare necesită desemnarea ariilor speciale de conservare (nominalizate în Anexa 3 a O.U.G. 57/2007), specii de interes comunitar care necesită protecție strictă (nominalizate în Anexa 4A a O.U.G. 57/2007), taxoni de interes comunitar a căror prelevare din natură și exploatare fac obiectul măsurilor de management (nominalizate în Anexa 5A a O.U.G. 57/2007), tabel 2. Distribuția taxonilor a fost coroborată cu conspectul herpetofaunei din România (Andrei, 1997, Andrei&Török, 1997, Ghira, 2005, Ghira et al., 2002, Ardelean G., Bereș, I., 2000, Bereș, 1990, 1997, Borcea, 1983, Micluță, 1969, 1970, Stugren&Popovici, 1961, Török, 1998, Török&Bereș, 1996, Ardelean&Bereș, 1999, Cogălniceanu, 2008).

Tabel 2. Herpetofauna de interes comunitar din situl Natura 2000 Munții Rodnei (ROSCI0125)

Nr.	Specia	Anexa 3 a OUG. 57/2007	Anexa 4A a OUG. 57/2007	Anexa 5A a O.U.G. 57/2007
1	<i>Triturus (Lissotriton) cristatus</i> (tritonul cu creastă)	x	x	
2	<i>Triturus montandoni</i> (tritonul carpatic)	x	x	

Nr .	Specia	Anexa 3 a OUG. 57/2007	Anexa 4A a OUG. 57/2007	Anexa 5A a O.U.G. 57/2007
3	<i>Bombina variegata</i> (izvorășul de baltă cu burta galbenă)	x	x	
4	<i>Hyla arborea</i> (brotăcelul verde)		x	
5	<i>Rana dalmatina</i> (broasca roșie de pădure)		x	
6	<i>Rana arvalis</i> (broasca de mlaștină)		x	
7	<i>Rana (kl.) esculenta</i> (broasca verde de lac)			x
8	<i>Rana temporaria</i> (broasca roșie de munte)			x
9	<i>Emys orbicularis</i> (țestoasa de apă dulce)	x		
10	<i>Lacerta agilis</i> (șopârla de câmp)		x	
11	<i>Coronella austriaca</i> (șarpele de alun)		x	
12	<i>Elaphe longissima</i> (șarpele lui Esculap)		x	
13	<i>Natrix tessellata</i> (șarpele de apă)		x	

Tritonul cu creastă (*Lissotriton cristatus*) este o specie de triton de dimensiuni mari, având până la 16 cm. Corpul este îndesat, capul este lat, cu botul rotunjit, lipsit de șanțuri pe partea dorsală. Cuta gulară bine pronunțată. Membrele lungi și puternice. Lungimea cozii

este mai mică sau egală cu a corpului și se termină ascuțit. Tegumentul este rugos atât dorsal cât și ventral. Masculii sunt mai mici decât femelele, în perioada de reproducere au o creastă dorsală înaltă și dințată, care începe între ochi, lipsește în dreptul cloacei și se continuă apoi cu o creastă caudală dezvoltată, dar mai puțin zimțată. aceasta este dezvoltată și pe partea ventrală. Cloaca masculilor este mare și închisă la culoare. Preferă ape stagnante mari și adânci, cu vegetație submersă și palustră. Este frecvent în iazuri și lacuri, șanțuri, bălți, canale cu curgere lină, mai ales dacă există vegetație acvatică în care să se poată ascunde. Nu este foarte pretențios la calitatea apei. Statut la nivelul UE: puțin îngrijorător ("Least Concern"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Tritonul carpatic (*Triturus montandoni*) este un triton de dimensiuni mici (lungime totală de până la 10 cm), coada fiind mai lungă decât capul+trunchiul. Capul este relativ lat, cu botul rotunjit și trei șanțuri longitudinale dorsale. Cuta gulară este evidentă. Nu au creastă dorsală, doar o tivitură tegumentară. Trunchiul are două pliuri dorso-laterale evidente. Membrele sunt egale ca dimensiuni. Femelele au corpul mai mare și mai masiv. La reproducere, masculii au pliurile dorso-laterale foarte pronunțate și două pliuri latero-ventrale (trunchiului are un aspect pătrat în secțiune). Cloaca masculilor este umflată, vârful cozii are un filament de 3-5 mm; degetele membrelor posterioare nu au palmură. Pentru reproducere folosește orice habitat umed, de la băltoace până la lacuri din zonele unde este răspândită; preferă însă ape limpezi, reci, cu pH slab acid (bălți, șanțuri, canale), aflate în pădurile de foioase, amestec sau conifere. După părăsirea mediului acvatic, animalele se refugiază în imediata apropiere, în litieră, sub trunchiuri de copaci, sub bolovani, uneori și în locuri expuse la soare. Statut la nivelul UE: puțin îngrijorător ("Least Concern"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Izvoarașul de baltă cu burta galbenă (*Bombina variegata*) este mai puțin pretențioasă în alegerea habitatului, fiind găsită în bălți temporare sau permanente, curate sau poluate, cu sau fără vegetație, mlaștini, pâraie cu curs mai lin, izvoare, zone mlăștinoase cu ochiuri

mici de apă. Pe perioadele de secetă se ascunde în locuri umede până la primele ploi. Corpul este mai îndesat decât la *Bombina bombina*, în general lungimea medie a adulților rar depășește 5 cm. Capul mai lat decât lung, botul rotunjit, ochii mari cu pupila cordiformă. Pielea este verucoasă, fiind acoperită de negi mari, ascuțiți, înconjurați de numeroși negi, mai mici. Negii prezintă spini. Masculii au în general corpul mai scurt decât femelele. Membrele lor anterioare sunt mai groase, iar în timpul împerecherii apar calozități nupțiale închise la culoare pe partea internă a degetelor și a brațului. Masculul nu are saci vocali. Secreția glandelor pielii irită mucoasele conjunctive (produc lăcrimare) și mucoasele nazale (provoacă strănutul). Statut la nivelul UE: puțin îngrijorător ("Least Concern"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Brotăcelul verde (*Hyla arborea*) este un amfibian de dimensiuni mici, lungimea corpului adulților fiind de cca 4,5 cm. Culoarea uzuală a exemplarelor metamorfozate este verde deschisă pe partea dorsală a corpului și albicioasă, fără pete, pe partea ventrală (Fuhn, 1960). La vârful degetelor are discuri adezive. Masculul are un singur sac vocal, plasat sub gușă, unde pielea are culoare mai închisă decât la femele. Populațiile cele mai numeroase sunt întâlnite în habitatele de câmpie și colinare. Preferă zonele umede (bălți, mlaștini, canale) în preajma cărora există vegetație bogată: păduri, tufișuri, stufărișuri; poate fi găsită și în zone antropizate (grădini, parcuri, livezi etc.). Statut la nivelul UE: puțin îngrijorător ("Least Concern"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Broasca roșie de pădure (*Rana dalmatina*) este prezentă în păduri de foiașe, pajiști, tufișuri. Nu este dependentă de un anumit grad de umiditate, preferând habitate mai xerofile. Este abundentă în pădurile din zona colinară și de deal. Adulții au un corp zvelt, elegant, de dimensiuni medii (până la 9 cm, dar de obicei mai mici). Botul este ascuțit, timpanul este mare și bine conturat, pupila este orizontală. Membrul posterior este foarte lung, articulația tibio-tarsală depășește vârful botului când acesta este întins în față, paralel cu coloana vertebrală. Masculii se deosebesc de femele prin dimensiunea corporală mai redusă, membrele anterioare mai bine dezvoltate, cu

două calozități nupțiale mici, închise la culoare, pe partea internă a primului deget în perioada de reproducere; tot atunci, membrana interdigitală devine fumurie, mai bine dezvoltată, cu marginea aproape dreaptă. Statut la nivelul UE: puțin îngrijorător ("Least Concern"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Broasca de mlaștină (*Rana arvalis*) este o specie pretențioasă, ocupând doar anumite habitate, chiar și dintre cele prielnice. Întotdeauna alege zone cu umiditate ridicată: mlaștini, turbării, pășuni umede, lunci, zăvoaie umede; de obicei evită zonele cultivate. Este acvatică în perioada de reproducere și ocazional în restul sezonului activ. Corp scurt și îndesat (trunchiul ajunge până la 8 cm); la cap botul este ascuțit, pupila este orizontală. Timpanul este distinct, depărtat de ochi. Picioarele sunt scurte: articulația tibio-tarsală a piciorului posterior întins înainte ajunge până deasupra ochilor, nărilor sau vârfului botului. Tuberculul metatarsal este dezvoltat, mare, dur, comprimat lateral, în formă de sapă. Tegumentul dorsal și lateral este neted, cu verucozități negre sau brun închis care în regiunea cefei formează pot forma un semn distinct de forma ^. Masculii au doi saci vocali interni, membrele anterioare cu calozități nupțiale pe degetul intern în timpul perioadei de reproducere. Statut la nivelul UE: puțin îngrijorător ("Least Concern"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Broasca verde de lac (*Rana (kl.) esculenta*) este un hibrid al speciilor *Rana ridibunda* și *Rana lessonae*. Este un amfibian de dimensiuni relativ mari, corpul adulților putând atinge lungimea de până la 12 cm. Tuberculul metatarsal intern este proeminent, comprimat lateral, și privit din profil are formă aproape semilunară. La adulți partea dorsală a corpului are de regulă fondul de culoare verde, uneori cu pete brune și de regulă cu o bandă de culoare mai deschisă de-a lungul coloanei vertebrale. Abdomenul este albicios, uniform colorat (fără pete evidente). Sacii vocali ai masculilor sunt de culoare gricenușie, iar coapsele membrelor posterioare sunt marmorate cu alb. Este un amfibien euritop, ocupând habitatele celor 2 specii parentale (*Rana ridibunda* și *Rana lessonae*): lacuri, bălți. De

obicei evită apele curgătoare. Statut la nivelul UE: puțin îngrijorător ("Least Concern"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Broasca roșie de munte (*Rana temporaria*) este prezentă în zonele colinare și montane, la altitudini cuprinse între 300 și 2200 m. Corpul este robust, masiv, 62-79 mm; puține exemplare ajung la 90-100 mm (lungimea trunchiului). Capul de obicei mai lat decât lung; botul este obtuz, rotunjit. Timpanul este depărtat de ochi și mai mic decât diametrul acestuia. Pupila este orizontală. Articulația tibio-tarsală a membrului posterior întins înainte nu depășește niciodată vârful botului. Tuberculul metatarsal este slab dezvoltat. Masculul are doi saci vocali interni laterali, membre anterioare mai puternice, în perioada de reproducere cu calozități nupțiale negre pe partea internă a primului deget al acestora. Majoritatea adulților părăsesc apa după împerechere și duc o viață terestră putând fi întâlniți la mari distanțe de apă. Poate fi găsită în orice habitat cu umiditate suficient de mare pentru a-i asigura supraviețuirea. Trăiește în păduri, pășuni, fânețe dar nu evită nici regiunile cultivate, livezile, grădinile etc. Este foarte rezistentă la temperaturi scăzute. Statut la nivelul UE: puțin îngrijorător ("Least Concern"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Țestoasa de apă dulce (*Emys orbicularis*) preferă habitate acvatice (bălți, heleșteie, lacuri, râuri cu cursul lin) din zonele de câmpie, colinare și de deal, cu vegetație ierboasă și arbustivă pe mal, cu vegetație acvatică și cu populații importante de pești și nevertebrate acvatice. În Munții Rodnei a fost observată în bălțile din limita ariei protejate, altitudinal până la circa 700 m. Este sensibilă la calitatea apei, nefiind întâlnită în ape poluate. Carapacea este mai puțin bombată decât al țestoaselor de uscat (menționate anterior). La adulți, lungimea carapacei poate atinge peste 16 cm la masculi și peste 17 cm la femele, în timp ce juvenilii proaspăt eclozați au carapacea de cca 3 cm lungime. Atât carapacea, cât și membrele și capul au fondul de culoarea negricioasă, fiind presărate cu pete și linii galbene. Statut la nivelul UE: vulnerabil ("Vulnerable"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Șopârla de câmp (*Lacerta agilis*) este o șopârlă de dimensiuni relativ mari, adulții având o lungime totală de peste 20 cm (femelele fiind puțin mai mari decât masculii). Culoarea generală a părții dorsale a corpului este brună, cu pete mai închise de-a lungul coloanei vertebrale. Pe laturile corpului există oceli (pete negre care au în centrul lor câte un punct de culoare deschisă), iar pe părțile latero-dorsale există câte o bandă de culoare deschisă. Există și exemplare în cazul cărora domină culoarea verde sau care au partea dorsal colorată uniform în brunroșcat, fără pete dorsal și fără liniile latero-dorsale. Este prezentă în habitate deschise, însorite (pajiști cu sau fără tufișuri, poieni, liziere de pădure, taluzuri etc.). Are nevoie de căldură și de un anumit grad de umiditate și nu necesită neapărat adăposturi (stâncării, grohotișuri, tufișuri). Rareori este observată în păduri, și numai în cele rare, cu expoziție sudică și cu zone înierbate. Statut la nivel european: puțin îngrijorător ("Least Concern"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Șarpele de alun (*Coronella austriaca*) este un șarpe de lungime mijlocie, adulții atingând de regulă maximum 70 de cm. Partea dorsală a exemplarelor este de obicei brună sau cenușie, cu pete regulate, de culoare închisă, dispuse în șiruri (care pot și fuziona formând linii paralele cu coloana vertebrală). Pe cap are o dungă închisă la culoare, care începe de la nară și se întinde până la colțul gurii, respectiv pe partea posterodorsală a capului o pată aproximativ de forma blazonului casei imperiale austriece. Partea ventrală a corpului este uniform colorată, la masculii în brun sau în roșu-cărămiziu, la femele în cenușiu până la negru (Fuhn, Vancea 1961). Pupila este rotundă, irisul fiind de regulă cărămiziu. Este prezent în zone uscate, bine însorite, acoperite de vegetație ierboasă și tufișuri, unde există populații de șopârle sau micromamifere. Lipsește din zonele umede. Preferă lizierele pădurilor, grohotișuri sau stâncării, taluzurile drumurilor etc. Statut la nivelul UE: puțin îngrijorător ("Least Concern"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Șarpele lui Esculap (*Elaphe longissima*) este un șarpe zvelt, robust, de talie mare, ajungând până la 140 cm (femelele) sau 160 cm (masculii); rareori apar indivizi mai mari, în special în sudul arealului.

Capul este alungit, puternic diferențiat de trunchi, ochii sunt mari; solzii dorsali din partea posterioară a corpului sunt ușor carenați; solzii ventrali se prelungesc pe partea inferioară a flancurilor și prezintă câte o carenă latero-ventrală, ambele aceste caractere folosind la cățarat. Coadă masculilor este mult mai lungă decât la femele, raportat la lungimea corpului, cu baza umflată (adăpostește cele două hemipenisuri). Placa anală este divizată. Specie cu preferințe destul de largi; este întâlnit în păduri de foioase însorite, cu rariști, trunchiuri căzute, versanți cu expoziție sudică, cu tufărișuri, terasamente ale drumurilor sau căilor ferate, ruine, ziduri, cariere părăsite, grohotișuri sau stâncării în păduri; de asemenea, îl mai putem întâlni și în habitate umede, lângă zone mlăștinoase, pe văile râurilor, ascuns în vegetație. Statut la nivelul UE: puțin îngrijorător ("Least Concern"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Șarpele de apă (*Natrix tessellata*) este o specie de șarpe relativ mare, lungimea adulților depășind deseori 1 m. Culoarea dorsală a exemplarelor este de obicei cenușiu sau brun-gălbui, cu pete dreptunghiulare, gri-închise. În partea dorsală a capului există un desen de forma literei V, cu vârful orientat anterior. Unele exemplare sunt colorate uniform (uneori în culoare galbui-deschisă), fără pete. Pe partea ventrală a corpului, exemplare sunt colorate în negru și galben, portocaliu sau roșu-cărămiziu. Pupila este rotundă, irisul fiind de regulă brun deschis. Nu se depărtează de apă decât pentru depunerea pontei sau pentru hibernare. Preferă ape stătătoare sau lin curgătoare, cu populații importante de pești și cu maluri propice pentru depunerea pontei și hibernare (versanții râurilor trebuie să fie stâncoși sau cu grohotișuri). Poate fi întâlnit și în ape salmastre sau în apropierea așezărilor umane. Statut la nivelul UE: puțin îngrijorător ("Least Concern"), (Cogălniceanu et al., 2000).

Concluzii

În urma evaluării stării de conservare a 13 specii de herpetofaună (8 specii de amfibieni, 5 specii de reptile) de interes comunitar din situl Natura 2000 Munții Rodnei, se constată o stare de conservare favorabilă pentru majoritatea speciilor (tabel 3).

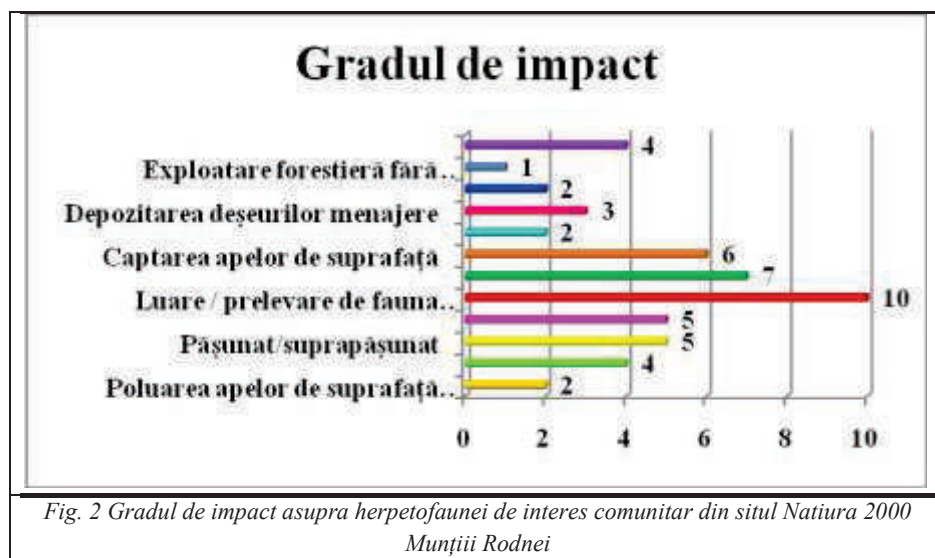
Tabel 3. Starea de conservare a speciilor de herpetofaună de interes comunitar din situl Natura 2000 Munții Rodnei (ROSCI0125)

Nr.	Specia	Stare de conservare
1	<i>Triturus (Lissotriton) cristatus</i> (tritonul cu creastă)	Nefavorabilă
2	<i>Triturus montandoni</i> (tritonul carpatic)	Favorabilă
3	<i>Bombina variegata</i> (izvorașul de baltă cu burta galbenă)	Favorabilă
4	<i>Hyla arborea</i> (brotăcelul verde)	Nefavorabilă
5	<i>Rana dalmatina</i> (broasca roșie de pădure)	Favorabilă
6	<i>Rana arvalis</i> (broasca de mlaștină)	Favorabilă
7	<i>Rana (kl.) esculenta</i> (broasca verde de lac)	Favorabilă
8	<i>Rana temporaria</i> (broasca roșie de munte)	Favorabilă
9	<i>Emys orbicularis</i> (țestoasa de apă dulce)	Nefavorabilă
10	<i>Lacerta agilis</i> (șopârla de câmp)	Favorabilă
11	<i>Coronella austriaca</i> (șarpele de alun)	Favorabilă
12	<i>Elaphe longissima</i> (șarpele lui Esculap)	Favorabilă
13	<i>Natrix tessellata</i> (șarpele de apă)	Nefavorabilă

Activitățile cu potențial impact asupra speciilor de amfibieni și reptile în situl Natura 2000 Munții Rodnei sunt menționate în tabelul 4, fig. 2. Gradul impactului a fost stabilit pe o scară de la 1-10, 1 fiind minim iar 10 fiind maxim.

Tabel 4. Activitățile cu impact asupra herpetofaunei de interes comunitar din situl Natura 2000 Munții Rodnei

Nr.	Impact	Gradul
1	Poluarea apelor de suprafață limnice	2
2	Secare	4
3	Pășunat/suprapășunat	5
4	Gestionarea și utilizarea pădurii	5
5	Luare / prelevare de fauna (terestră)	10
6	Drumuri	7
7	Captarea apelor de suprafață	6
8	Colmatare	2
9	Depozitarea deșeurilor menajere	3
10	Îndepărtarea lăstărișului	2
11	Exploatare forestieră fără replantare sau refacere naturală	1
12	Controlul prădătorilor (braconaj, otrăvire, capcane)	4

Așa cum se observă din figura 1, activitățile cu impact ridicat asupra herpetofaunei sunt reprezentate de:

- Prelevarea exemplarelor de amfibieni spre consum (*Rana arvalis*, *Rana temporaria*, *Rana dalmatina*). Câteva dintre localitățile limitrofe sitului Natura 2000 Munții Rodnei (Șanț, Valea Mare, Rodna, Cârlibaba) sunt mari consumatoare de ”pui de baltă” sau ”piciorușe de broască”. În perioada de reproducere (martie-aprilie), zeci de mii de exemplare din speciile de broaște amintite sunt capturate, ucise și consumate sub formă gătită (pane în ou, ciorbe, salate).
- Rețeaua bine reprezentată de drumuri forestiere, precum și cele două drumuri naționale (DN 17D, DN 18) constituie un factor care contribuie la o mortalitate ridicată a amfibienilor și reptilelor, cu precădere în perioada de reproducere a acestora.
- Captarea apelor de suprafață are un impact major cu precădere în zona de limită a sitului Natura 2000 Munții Rodnei, deoarece numeroase văi montane prezintă amenajări hidroelectrice de tipul microhidrocentralelor (Valea Cobășel, Valea, Anieșului, Valea Vinului) din limită spre aval, în afara sitului Natura 2000 Munții Rodnei. Aceste microhidrocentrale contribuie la fragmentarea habitatelor și izolarea populațiilor.
- Gestionarea și utilizarea pădurii influențează în unele cazuri dinamica populațiilor de amfibieni și reptile prin activitățile de prelucrare a lemnului (corhănire pe cursul apelor montane și poluarea apelor cu taninuri din esențele lemnoase exploatate), depozitarea lemnului în habitate acvatice, transportul lemnului cu utilaje grele pe cursul văilor și izvoarelor montane (denudând vegetația unor habitate, ucigând exemplare sub roțile utilajelor). Transportul lemnului cu utilaje grele poate juca și un rol pozitiv prin crearea de habitate acvatice temporare (bălți) ce pot fi utilizate pentru reproducerea speciilor de amfibieni.

În concluzie, putem afirma că majoritatea speciilor de herpetofaună este în stare favorabilă de conservare, cu excepția unor

specii ce se regăsesc în afara habitatelor lor optime (*Lissotriton cristatus*, *Hyla arborea*, *Emys orbicularis*, *Natrix tessellata*).

Bibliografie

1. **Andrei M.**, 1997: *Note on the herpetofauna of the Maramureș (Romania)*. Trav. Mus. Nat. d'Hist. Nat. "Grigore Antipa", 37: 129-133.
2. **Andrei M., Török Zs.**, 1997: *Addenda to "A bibliographical checklist of herpetology in Romania"*. ÎN: Trav. Mus. Natl. Hist. Nat. "Grigore Antipa", volumul 39, paginile 209 - 240. București, Romania.
3. **Ardelean G., Bereș I.**, 2000: *Fauna de Vertebrate a Maramureșului*. Editura Dacia, Cluj-Napoca. Colecția Universitaria.
4. **Ardelean G., Bereș I.**, 1999: *Herpetofauna Maramureșului și acțiunea factorilor antropici asupra sa*. IN: Analele Univ. Oradea, Fasc. Biologie, vol. 6, pag. 7-22. Oradea, Romania.
5. **Bereș I.**, 1990: *Influența zonelor umede în repartiția și conservarea vertebratelor din Maramureș*. În: Revista Muzeelor, No. 5, pag. 65-72. București, Romania.
6. **Bereș I.**, 1997: *Contribuții la cunoașterea faunei amfibienilor și reptilelor din Depresiunea Maramureșului și protecția lor*. Nymphaea (Oradea) 23 - 25: 151-154.
7. **Borcea M.**, 1983: *Fauna de amfibii și reptile din Munții Rodnei, prezentare zoogeografică*. În: Rezervația Pietrosul Rodnei la 50 ani: Baia Mare, 120 - 127.
8. **Botnariuc N., Tatole V.**, 2005: *Cartea Roșie a vertebratelor din România*, Editura Muzeul de Istorie Naturală "Grigore Antipa,, București.
9. **Cogălniceanu D., Apostolescu I.**, 1995: *Propuneri privind monitoringul populațiilor de amfibieni din RBDD*. ÎN: Analele Științifice ale Institutului Delta Dunării (1994), volumul 3, Nr. 1, paginile 185 - 188. Tulcea, Romania. ISSN 1221-6240.

10. **Cogălniceanu D.**, 1997: *Practicum de ecologie a Amfibienilor – metode și tehnici în studiul ecologiei Amfibienilor*. Editura Universității din București, 1-122.
11. **Cogălniceanu D. Aioanei F., Bogdan M.**, 2000: *Amfibienii din România*. 99 pagini. Ars Docendi Publishing House. București, Romania. ISBN 973-99514-5-7.
12. **Cogălniceanu D., Hartel T., Plăiașu R.**, 2006: *Establishing an amphibian monitoring program in two protected areas of Romania*. În: *Herpetologia Bonnensis*, volumul II – Proceedings of the 13th Congress of the Societas Europaea Herpetologica (editori M. Vences, J. Köhler, T. Ziegler și W. Böhme), paginile 31-34. Bonn, Germania.
13. **Cogălniceanu D., Băncilă R., Samoilă C., Hartel T. and Tudor M.**, 2007: *The herpetofauna of the Maramureș Mountains Natural Park*. The 1st International Conference Environment - Natural Sciences - Food Industry in European Context, Baia Mare, România: 300 - 305.
14. **Cogălniceanu D., Băncilă R., Samoilă C., Hartel T.**, 2008: *The current distribution of herpetofauna in the Maramureș county and the Maramureș Mountains Nature Park (Maramureș, Romania)*. Transylv. Rev. Syst. Ecol. Res., vol. 5 ("The Maramureș Mountains Nature Park"), pag. 189-200, Sibiu, Romania.
15. **Fuhn I.**, 1960: *Amphibia*. Fauna R.P.R., Volumul 14, Fascicula 1. 288 pagini. Editura Academiei R.P.R., București.
16. **Fuhn I., Vancea Șt.** 1961: *Reptilia (testoase, șopârle, șerpi)*. Fauna R.P.R., volumul 14, fascicula 2. 352 pagini. Editura Academiei R.P.R., București.
17. **Ghira I.**, 2005: *Specii de amfibieni și reptile din zone umede, de interes comunitar, din România*. În: *Natura 2000. Conservarea speciilor și habitatelor acvatice* (coord. A. Curtean-Bănăduc), pag. 82 - 89. Sibiu, Romania.
18. **Ghira I., Venczel M., Covaciu-Marcov S., Mara G., Ghile P., Hartel T., Török Zs., Farkas L., Racz T., Farkas Z., Brad T.**, 2002: *Mapping of Transylvanian herpetofauna*. În: *Nymphaea*.

- Folia Naturae Bihariae, volumul 29, paginile 145-201. Oradea, Romania.
19. **Iuşan C.**, 2011: *Monografia Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei)*, Editura Toderescu, Cluj-Napoca, pag. 335.
 20. **Iuşan C.**, 2013: *Ghidul amfibienilor și reptilelor (herpetofaunei) din Parcul Național Munții Rodnei*, Editura Exclus Publishing, București, pag. 150.
 21. **Iuşan C.**, 2017: *Contributions to knowledge of herpetofauna from Rodna Mountains National Park (Natura 2000 site)*. Acta Musei Maramorosiensis, Seria XII, Secția Științele Naturii, Sighetu-Marmației , pag. 228-242.
 22. **Micluță H.**, 1969: *Contribuții la cunoașterea broaștei de mlaștină – Rana arvalis. Notă preliminară*. Bul. Științ. Inst. Pedag. Baia Mare, Ser. B, 1: 107-111.
 23. **Micluță H.**, 1970: *Note faunistice herpetologice din județul Maramureș*. Bul. Științ. Inst. Pedag. Baia Mare, Ser. B, Baia Mare, 2: 39 - 42.
 24. **Stugren B., Popovici N.**, 1961: *Note faunistice herpetologice din R. P. R. II. Stud. Cerc. Biol., Cluj-Napoca*, 12: 229-234.
 25. **Török Z.**, 1998: *Data on the actual status of the amphibian and reptile populations of the Someș River catchment area (Romania)*. Studii și Cercetări, Seria Biologie, Universitatea Bacău, 2: 227-232.
 26. **Török Zs., Ghira I., Sas I., Zamfirescu Șt.**, 2013: *Ghid sintetic de monitorizare a speciilor comunitare de reptile și amfibieni din România*. Editura Centrul de Informare Tehnologic Delta Dunării, Tulcea, România.
 27. **Török Z., Bereș I.**, 1996: *Starea actuală a herpetologiei în județul Maramureș*. Ocrot. Nat. Med. Înconș., București, 40: 99–102.
 28. **** www.parcrodna.ro – Planul de management al Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei).
 29. **** 2006: Council Directive 2006/105/EC of 20 November 2006 adapting Directives 73/239/EEC, 74/557/EEC and

2002/83/EC in the field of environment, by reason of the accession of Bulgaria and Romania. Official Journal of the European Union, L 363 (din 20 decembrie 2006), pag. 368–408. Luxembourg.

30. **** 2007: Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 57/2007 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice. ÎN: Monitorul Oficial la României - Partea I, anul 175 (XIX), nr. 442 (publicat vineri, 29 iunie 2007), pag. 1–32. București.
31. **** 2011: Legea nr. 49 din 7 aprilie 2011 pentru aprobarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 57/2007 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice. Monitorul Oficial la României - Partea I, an 179 (XXIII), Nr. 262 (publicat în 13 aprilie 2011), pag. 2–12. București, Romania.
32. **** 2001: IUCN Red List Categories and Criteria version 3.1. http://www.iucnredlist.org/info/categories_criteria.html. Prepared by the IUCN Species Survival Commission. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.

Evaluarea stării de conservare a chiropterelor (lilieciilor) de interes comunitar din Parcul Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei) și situl Natura 2000 Munții Rodnei (ROSCI0125)

*Dr. Claudiu IUȘAN*³²⁹

Keywords: lilieci, chiroptere, comunitar, conservare

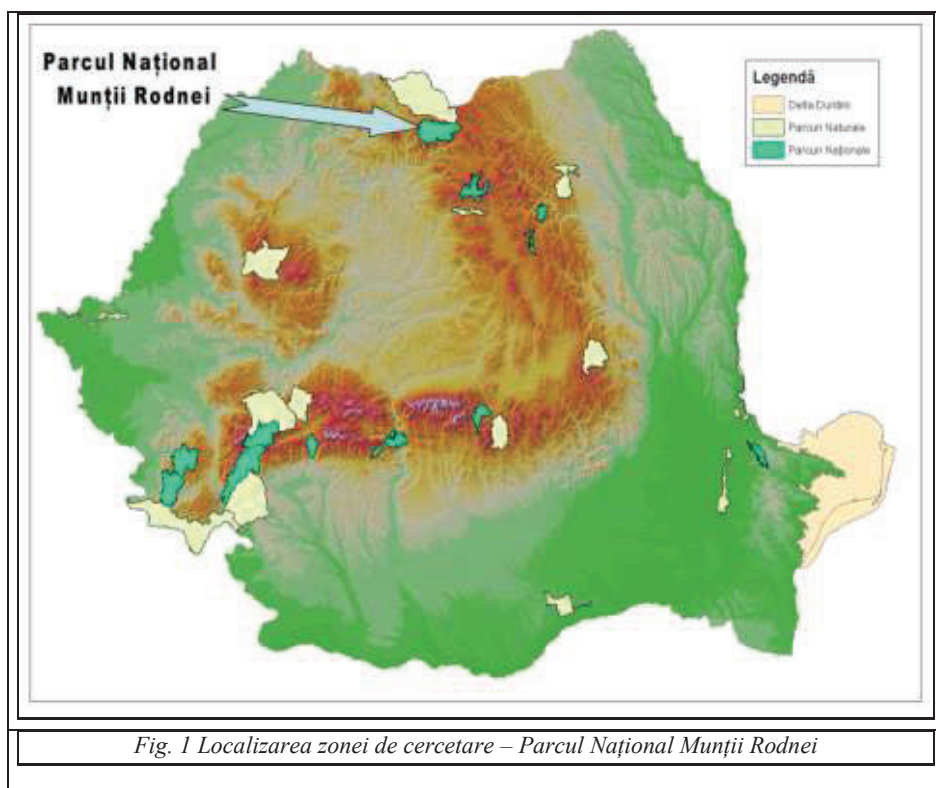
Abstract

From the 31 species of bats in Romania's fauna, 64.5% are species of community interest found in the Rodna Mountains National Park (Natura 2000 site) that were included in the annual monitoring program during 2016-2020. From the 20 species of bats of community interest, 70% have a favorable conservation status and 30% of the species have an unfavorable conservation status (*Myotis dasycneme* - pond bat, *Myotis nattereri* - Natterer's bat, *Eptesicus nilsonii* - northern bat, *Vespertilio murinus* - parti-coloured bat, *Nyctalus leisleri* - Leisler's bat, *Nyctalus lasiopterus* - greater noctule bat). The unfavorable conservation status of these species is influenced by factors such as: the difficulty of capturing or recording bats on a large area (47.152 ha), the small area of optimal habitats inside of the Natura 2000 site Rodna Mountains, the small number of experts involved in monitoring.

Descrierea zonei studiate

Studiul presupune o evaluare a stării de conservare a chiropterelor (lilieciilor) de interes comunitar din Parcul Național Munții Rodnei (sit Natura 2000 ROSCI0125) ca urmare a observațiilor derulate în perioada 2016-2020 (fig. 1).

³²⁹ Administrația Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei), Str. Principală, Nr. 1445, Loc. Rodna, Jud. Bistrița-Năsăud, iusan2000@googlemail.com

Zona de studiu este reprezentată de Parcul Național Munții Rodnei și sit Natura 2000, al doilea parc național din țară, având o suprafață de 47.152 ha. Importanța acestei arii protejate se datorează atât geologiei și geomorfologiei munților, cât și prezenței a numeroase specii de faună și floră, endemite și relice glaciare (www.parcrodna.ro).

Parcul Național Munții Rodnei face parte din categoria parcurilor naționale, care au ca scop „protecția și conservarea unor eșantioane reprezentative pentru spațiul biogeografic național, cuprinzând elemente naturale cu valoare deosebită sub aspect fizico-geografic, floristic, faunistic, hidrologic, geologic, paleontologic, speologic, pedologic sau de altă natură, oferind posibilitatea vizitării în scopuri științifice, educative, recreative și turistice” (Legea 49/2011).

Materiale și metode de studiu

Importanța speciilor de chiroptere (lilieci) pentru conservarea calității mediului înconjurător constă, în primul rând, în regimul lor de hrănire preponderent insectivor, fiind o verigă de bază a lanțului trofic fără de care menținerea echilibrului dinamic al ecosistemelor nu ar fi posibil. Fiind specii active noaptea, liliecii sunt principalii consumatori nocturni pentru numeroase grupe de artropode, inclusiv insecte. Cele mai multe specii de insecte, care pot constitui un risc ecologic major în cazul suprapopulării ecosistemelor (așa numitele specii dăunătoare), au zbor nocturn precum liliecii (Russ, 2012).

Măsurătoarea de bază, utilizată în cazul tuturor speciilor de lilieci este lungimea antebrăului (LA), completată în cazul anumitor specii cu lungimea degetului 5 (D5) și a degetului 3 (D3). Măsurători suplimentare sunt: lungimea degetului mare (D1), lungimea tibiei (Tib), lungimea piciorului (LP). În cazul anumitor specii, sunt necesare și măsurători ale urechii sau ale tragusului (lungimea urechii – lungU, lățimea urechii – latU, lungimea tragusului - lungTr, lățimea tragusului – latTr), (Dumitrescu, Tanasachi, Orghidan, 1963, Gheorghiu, Bertrand, Giurginca, 1999, Valenciuc, 2002).

Majoritatea speciilor de lilieci din Parcul Național Munții Rodnei hibernează în peșteri, respectiv 85% dintre speciile inventariate. Un procent de 35% dintre speciile identificate hibernează și în habitate forestiere, în scorburi sau sub scoarța arborilor.

Conform anexelor II și III a Ordonanței de urgență nr. 57/2007, sunt stabilite speciile de lilieci de interes comunitar din România, iar conform inventarului Parcului Național Munții Rodnei, aceste specii ce se regăsesc în zonă sunt menționate în tabelul 1 și au fost evaluate sub aspectul stării de conservare la nivelul sitului Natura 2000 Munții Rodnei.

Date despre fauna de chiroptere din zona Munților Rodnei și împrejurimi au fost publicate de către: Frivaldszky (1875), Szilagyi (1876), Méhely (1900), Paszlavszky (1918), Călinescu (1931),

Margareta, Jana, Traian (1963), Ardelean (1993), Murariu, Răduleț (1997), Ștefănescu (1998), Chiș&Manole (2002, 2003, 2004, 2005), Chiș (2010), Iușan&Cosma (2012), Iușan (2011, 2017), Gheorghiu et al. (1999, 2001), Jéré (2008), Murariu (2005, 2009), Borda (2002), Topal (1969).

Tabel 1. Lista speciilor de lilieci de interes comunitar din Parcul Național Munții Rodnei (sit Natura 2000)

Nr.	Specia	Habitat de vară	Habitat de hibernare		
			Păduri	Peșteri	Poduri
1	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i> (liliacul mare cu potcoavă)	Păduri, mine, grote, poduri		x	
2	<i>Rhinolophus hipposideros</i> (liliacul mic cu potcoavă)	Păduri, mine, grote, poduri		x	
3	<i>Barbastella barbastellus</i> (liliacul cârn)	Păduri, peșteri, scorburi		x	
4	<i>Myotis bechsteini</i> (liliacul cu urechi mari)	Păduri, sub scoarța	x	x	
5	<i>Myotis blythi</i> (liliacul comun mic)	Peșteri, păduri, poduri	x	x	x
6	<i>Myotis myotis</i> (liliacul comun)	Peșteri, păduri, poduri	x	x	x

Nr.	Specia	Habitat de vară	Habitat de hibernare		
			Păduri	Peșteri	Poduri
7	<i>Myotis daubentonii</i> (liliacul de apă)	Scorburi, marginea apelor, poduri		x	
8	<i>Myotis mystacinus</i> (Liliacul mustăcios)	Păduri		x	x
9	<i>Myotis dasycneme</i> (liliacul de iaz)	Poduri, marginea apelor		x	
10	<i>Myotis nattereri</i> (liliacul lui Natterer)	Păduri, sub scoarța arborilor		x	
11	<i>Myotis emarginatus</i> (liliacul cărămiziu)	Păduri		x	
12	<i>Pipistrelus pipistrelus</i> (liliacul pitic)	Poduri, clădiri		x	
13	<i>Eptesicus serotinus</i> (liliacul cu aripi late)	Poduri, case		x	x
14	<i>Eptesicus</i>	Poduri,		x	

Nr.	Specia	Habitat de vară	Habitat de hibernare		
			Păduri	Peșteri	Poduri
	<i>nilsonii</i> (liliacul nordic)	clădiri			
15	<i>Vespertilio murinus</i> (liliacul bicolor)	Construcții, scorburi, păduri	x	x	
16	<i>Nyctalus noctula</i> (liliacul de amurg)	Păduri, scorburi	x		x
17	<i>Nyctalus leisleri</i> (liliacul mic de amurg)	Păduri, sub scoarța arborilor	x		
18	<i>Nyctalus lasiopterus</i> (liliacul mare de amurg)	Păduri, sub scoarța arborilor	x		
19	<i>Plecotus austriacus</i> (liliacul urecheat cenușiu)	Poduri, păduri		x	x
20	<i>Plecotus auritus</i> (liliacul urecheat brun)	Păduri, sub scoarța		x	

Pe teritoriul României, monitorizarea stării de conservare a tuturor speciilor și habitatelor se face conform listelor din anexele Directivei Habitate, transpusă în anexele O.U.G. nr. 57/2007, aprobată

și modificată prin Legea nr. 49/2011, precum și în lista de referință din Anexa a IV-a a O.M.M.P. nr. 2387/2011, care modifică O.M.M.G.A. nr. 1964/2007.

Studiul consistă în monitorizări în perioada 2016-2020 în zona Parcului Național Munții Rodnei (sit Natura 2000). Metodele utilizate au constat în:

- 1) observații directe și identificarea speciilor în peșterile din masiv (Cobășel, Baia lui Schneider, Laptelui, Speranței, Grota Zânelor, Arcașilor lui Ștefan cel Mare etc.),
- 2) capturarea cu ajutorul fileelor chiropterologice amplasate în diverse habitate forestiere și acvatice (văi montane, pârauri, lacuri, heleștee, păstrăvării, guri de peșteră).
- 3) identificarea pe baza ultrasunetului cu ajutorul a 5 detectoare de ultrasunete combinate (heterodin, cu divizare de frecvență și expansiune de timp, ex. Peterson D-1000X Bat Detector). O parte din observațiile bioacustice au fost realizate pe transecte în cadrul deplasărilor cu mașina de teren pe drumurile forestiere din Parcul Național Munții Rodnei, cu detectoare de ultrasunete cu expansiune de timp în regim mobil.

Transectul se parcurge cu viteză constantă, de circa 24 km/h. Detectorul înregistrează câte o secvență de 0,3 s la fiecare 4 s o secvență la aproximativ 24 m. După fiecare secvență, sunetul înregistrat a fost extins în timp de zece ori, pentru a scădea frecvența lui la o valoare care poate fi percepută de urechea umană. Sunetul extins a fost înregistrat pe un minidisc. Fiecare transect are aproximativ 30 km, 90 minute înregistrări extinse. Simultan cu ultrasunetele, s-a înregistrat la fiecare 15 m cu un GPS, coordonatele geografice, altitudinea și distanța față de punctul de plecare localizarea fiecărui individ înregistrat. Rezultatele au fost prelucrate cu softuri

GIS, s-au calculat parametri geografici și ecologici cantitativi (IKA, AR, densitate, frecvență etc.). Softurile de specialitate utilizate pentru analiză de sonograme au fost BatSound, BatScan și chei pentru determinarea speciilor (Pocora&Pocora, 2012, Russ, 2012).

Alte materiale utilizate au fost: unități GPS, șublere mecanice și electronice, săculeți de pânză pentru măsurători, mănuși de sârmă și piele, cântare electronice și de tip Pesola.

Parametrii monitorizați pentru evaluarea stării de conservare a celor 20 specii de lilieci de interes comunitar, sunt menționați în tabelul 2. Acești parametri au fost selectați și pe baza unor studii asemănătoare (Vlaicu et al., 2013).

Tabel 2. Parametrii măsurați pentru evaluarea stării de conservare a chiropterelor din Parcul Național Munții Rodnei (sit Natura 2000)

Nr.	Parametrii măsurați	Unitate de măsură
1	Habitatul	Favorabil (FV), Neadecvat (U1), Nefavorabil (U2) și Necunoscut (XX).
2	Suprafața acoperită de tipul respectiv de habitat	Favorabil (FV), Neadecvat (U1), Nefavorabil (U2) și Necunoscut (XX).
3	Structura și funcțiile specifice habitatului (inclusiv specii tipice	Favorabil (FV), Neadecvat (U1), Nefavorabil (U2) și Necunoscut (XX).
4	Perioada de monitorizare	Luna
5	Suprafața	Ha, nr. peșteri/galerii
6	Metoda utilizată. Proporția de realizare (%)	Supraveghere completă. Estimare pe baza unor date parțiale urmată de extrapolări sau utilizarea unor modele. Estimare pe baza opiniilor unor

Nr.	Parametrii măsurați	Unitate de măsură
		experți, opinii obținute pe baza unor eșantioane minimale. Date inexistente (absente)
7	Tendința pe perioadă scurtă. Perioada	Riscuri naturale sau antropice (accidentale sau provocate), care pot restrânge suprafața habitatului (prăbușiri, turism intensiv etc.)
8	Tendința pe perioadă scurtă – modul de evoluție	Stabilă. În creștere. În descreștere.
9	Amploarea schimbărilor pe perioadă scurtă (cu cât s-a modificat procentual)	Minimum Maximum
10	Tendința pe perioadă îndelungată – modul de evoluție	Stabilă. În creștere. În descreștere. Necunoscut.
11	Estimarea mărimii populației	Indivizii
12	Calitatea habitatului	Bună, moderată, neadecvată sau necunoscută
13	Presiune	Importanță majoră. Importanță medie. Importanță redusă.

Nr.	Parametrii măsurați	Unitate de măsură
		Bazat exclusiv, sau în principal pe date reale provenite din teren.
14	Metoda utilizată - presiuni	Bazat în principal pe opinia expertului, sau alte date. Bazat numai pe opinia expertului.
15	Lista amenințărilor	Importanță majoră. Importanță medie. Importanță redusă.
16	Metoda utilizată – amenințări	Modelări. Opinia expertului.

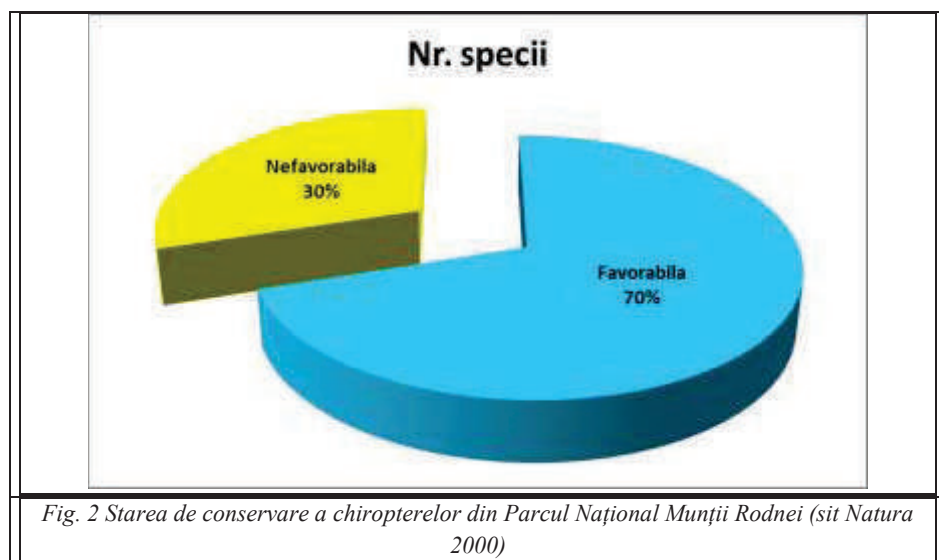
Rezultate și discuții

În perioada 2016-2020 s-au monitorizat 20 specii de lilieci în Parcul Național Munții Rodnei și împrejurimi (tabel 3, fig. 2). Identificarea speciilor s-a realizat cu ajutorul determinatoarelor de lilieci (Csaba&Szodoray-Parady, 2010, Schober&Grimmberger, 1991, Vasiliu&Șova, 1968) și pe baza analizei ultrasunetelor (Pocora & Pocora, 2012, Russ, 2012).

Tabel 3. Evaluarea stării de conservare a chiropterelor (lilieciilor) din Parcul Național Munții Rodnei (sit Natura 2000)

Nr.	Specia	Stare de conservare
1	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i> (liliacul mare cu potcoavă)	Favorabilă
2	<i>Rhinolophus hipposideros</i> (liliacul mic cu potcoavă)	Favorabilă

3	<i>Barbastella barbastellus</i> (liliacul cârn)	Favorabilă
4	<i>Myotis bechsteini</i> (liliacul cu urechi mari)	Favorabilă
5	<i>Myotis blythi</i> (liliacul comun mic)	Favorabilă
6	<i>Myotis myotis</i> (liliacul comun)	Favorabilă
7	<i>Myotis daubentonii</i> (liliacul de apă)	Favorabilă
8	<i>Myotis mystacinus</i> (liliacul mustăcios)	Favorabilă
9	<i>Myotis dasycneme</i> (liliacul de iaz)	Nefavorabilă
10	<i>Myotis nattereri</i> (liliacul lui Natterer)	Nefavorabilă
11	<i>Myotis emarginatus</i> (liliacul cărămiziu)	Favorabilă
12	<i>Pipistrelus pipistrelus</i> (liliacul pitic)	Favorabilă
13	<i>Eptesicus serotinus</i> (liliacul cu aripi late)	Favorabilă
14	<i>Eptesicus nilsonii</i> (liliacul nordic)	Nefavorabilă
15	<i>Vespertilio murinus</i> (liliacul bicolor)	Nefavorabilă
16	<i>Nyctalus noctula</i> (liliacul de amurg)	Favorabilă
17	<i>Nyctalus leisleri</i> (liliacul mic de amurg)	Nefavorabilă
18	<i>Nyctalus lasiopterus</i> (liliacul mare de amurg)	Nefavorabilă
19	<i>Plecotus austriacus</i> (liliacul urecheat cenușiu)	Favorabilă
20	<i>Plecotus auritus</i> (liliacul urecheat brun)	Favorabilă

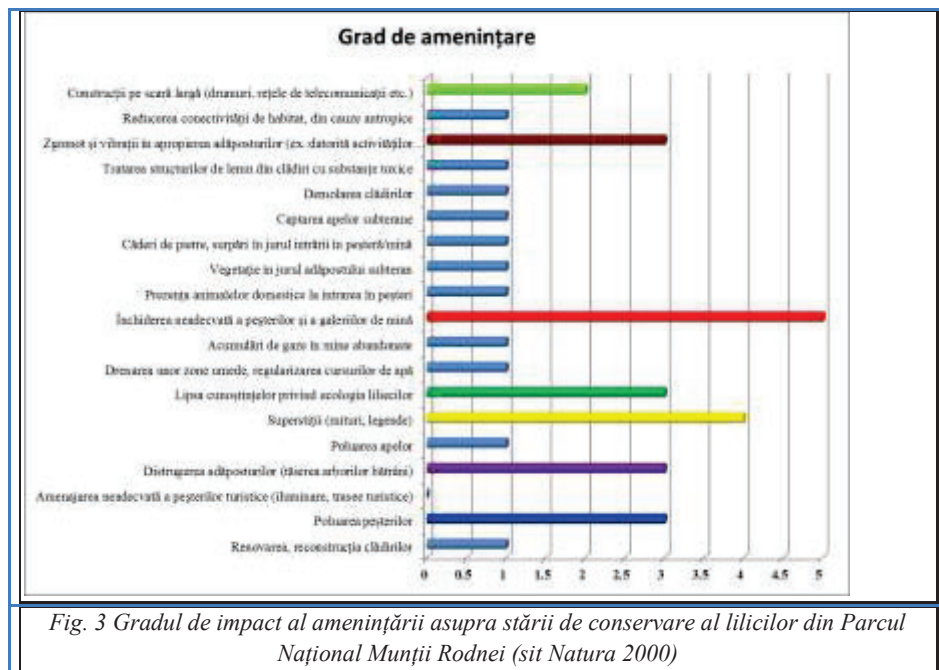

În ceea ce privește amenințările la adresa stării de conservare a liliecilor din Parcul Național Munții Rodnei (sit Natura 2000), acestea au fost sintetizate în tabelul 4, fig. 3. Gradul de amenințare a fost stabilit în funcție de intensitatea acestuia (1 – intensitate minimă, 5 – valoarea maximă a intensității).

Tabel 4. Lista amenințărilor la adresa stării de conservare a liliecilor și a habitatelor acestora

Nr.	Amenințare	Grad
1	Renovarea, reconstrucția clădirilor	1
2	Poluarea peșterilor	3
3	Amenajarea neadecvată a peșterilor turistice (iluminare, trasee turistice)	0
4	Distrugerea adăposturilor (tăierea arborilor bătrâni)	3
5	Poluarea apelor	1
6	Superstiții (mituri, legende)	4
7	Lipsa cunoștințelor privind ecologia liliecilor	3
8	Drenarea unor zone umede, regularizarea cursurilor de apă	1
9	Acumulări de gaze în mine abandonate	1
10	Închiderea neadecvată a peșterilor și a galeriilor de mină	5
11	Prezența animalelor domestice la intrarea în peșteri	1
12	Vegetație în jurul adăpostului subteran	1
13	Căderi de pietre, surpări în jurul intrării în peșteră/mină	1
14	Captarea apelor subterane	1
15	Demolarea clădirilor	1
16	Tratarea structurilor de lemn din clădiri cu substanțe toxice	1
17	Zgomot și vibrații în apropierea adăposturilor (ex.	3

Nr.	Amenințare	Grad
	datorită activităților industriale)	
18	Reducerea conectivității de habitat, din cauze antropice	1
19	Construcții pe scară largă (drumuri, rețele de telecomunicații etc.)	2

Așa cum se observă din figura 3, o serie de factori amenință starea de conservare a unor specii de lilieci, astfel, închiderea prin betonare a peste 50 de mine reprezintă o pierdere semnificativă de habitat subteran. Superstițiilor comunităților locale au determinat o mortalitate ridicată în rândul liliecilor care utilizează adăposturile artificiale (poduri de biserici, poduri de construcții temporare în câmp). Poluarea peșterilor prin depozitarea deșeurilor menajere, pătrunderea cu făclii aprinse constituie factori care amenință unele colonii de lilieci. Zgomotul și vibrațiile, poluarea aerului produsă de unele activități industriale (carieră de piatră, stație de concasare a pietrei) reprezintă factori perturbanți pentru adăposturile de lilieci limitrofe.

Extragerea arborilor scorburoși constituie o amenințare reală pentru unele specii de lilieci.

Concluzii

Din cele 31 specii de lilieci din fauna României, 20 (64,5%) sunt specii de interes comunitar prezente în Parcul Național Munții Rodnei (sit Natura 2000) ce au fost incluse în programul de monitorizare anuală în perioada 2016-2020.

Datorită faptului că formează colonii mari, folosesc o mare varietate de adăposturi și habitate de hrănire în cursul anului, precum și datorită locului ocupat în lanțul trofic, liliecii sunt foarte sensibili la schimbările habitatelor. Acest lucru mai este accentuat și de faptul că liliecii folosesc în general adăposturi și habitate care au conexiuni între ele. Astfel și conservarea populațiilor de lilieci și managementul adecvat al habitatelor este o misiune complexă. Conform Articolului 6(1) al Directivei 92/43/EEC (Directiva Habitate) statele membre ale Uniunii Europene au obligația de a stabili măsurile necesare de conservare pentru habitatele din Anexa I, respectiv pentru speciile din Anexa II a Directivei, inclusiv prin intermediul unor planuri de acțiune adecvate.

Din cele 20 specii de lilieci de interes comunitar, 70% au stare de conservare favorabilă iar 30% dintre specii au o stare de conservare nefavorabilă (*Myotis dasycneme* - liliacul de iaz, *Myotis nattereri* - liliacul lui Natterer, *Eptesicus nilsonii* - liliacul nordic, *Vespertilio murinus* - liliacul bicolor, *Nyctalus leisleri* - liliacul mic de amurg, *Nyctalus lasiopterus* - liliacul mare de amurg). Starea de conservare nefavorabilă a acestor specii este influențată de factori precum: dificultatea de capturare sau înregistrare a liliecilor pe o suprafață mare (47.152 ha), suprafața mică a habitatelor optime la nivelul sitului Natura 2000 Munții Rodnei, numărul redus de experți implicați în monitorizare.

Dintre factorii majori care amenință starea de conservare a liliecilor din Munții Rodnei, se numără: închiderea galeriilor de mină

prin obturarea completă a intrărilor, superstițiile (mituri, legende) care determină o mortalitate ridicată prin uciderea exemplarelor care se adăpostesc în poduri de locuințe sau biserici, zgomot și vibrații în apropierea adăposturilor unde se desfășoară activități industriale (cariere de piatră, stații de concasarea pietrei), extragerea arborilor bătrâni și scorburoși din habitatele forestiere.

Bibliografie

1. **Ardelean G., Bereș I.,** 2000: *Fauna de vertebrate a Maramureșului*, Colecția Universitaria, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
2. **Ardelean G., Bereș I.,** 2000: *Conspectul Mamalofaunei Maramureșului*, Studii și comunicări, vol. I, Științele Naturii, Muzeul Județean Satu-Mare.
3. **Borda D.** 2002: *The distribution of bats in Romanian caves (I)*. Travaux de l'Institut de Spéologie "Émile Racovitza" , București, XXXVII – XXXVIII (1998-1999): 223-230.
4. **Chiș T., Manole M.,** 2002: *Liliecii*, Revista Munții Carpați, nr. 27, pag. 59-62.
5. **Chiș T., Manole M.,** 2004: *Date noi despre răspândirea chiropterelor în Depresiunea Maramureșului*. Revista Muzeelor 1-2: pag. 19-20.
6. **Chiș V., Manole M.,** 2003: *The presence of Myotis mystacinus (Kuhl, 1818), Nyctalus noctula (Schreber, 1774) and Barbastella barbastellus (Schreber, 1774), (Chiroptera: Vespertilionidae) in the Maramureș Depression, Romania*, Trav. Mus. Nat. d' Hist. Nat. „Grigore Antipa”, București, XLVII, pag. 311-314.
7. **Chiș T., Manole M.,** 2005: *Liliacul de apă (Myotis daubentoni Kuhl 1819) specie prezentă în Maramureș*. Acta Musei Maramoresiensis, 3: 383-385.
8. **Chiș T.,** 2010: *Bat species (Chiroptera) identified in the Rodna Mountains National Park and in adjacent areas (Eastern Carpathians)*, Romania, Transylv. Rev. Syst. Ecol. Res. 9, (2010), "The Rodna Mountains National Park", pag. 185-191.

9. **Csaba J., Farkas S.-P.**, 2010: *Determinatorul speciilor de lilieci (Chiroptera) din România*, IDEA Studio Satu Mare.
10. **Dumitrescu M., Tanasachi J. and Orghidan T.**, 1963: *Răspândirea chiropterelor în Republica Populară Română*, I-II, Institutul de Speologie "Emil Racoviță", pag. 509-575.
11. **Gheorghiu V., Bertrand A., Giurginca A.**, 1999: *Cheia de identificare a chiropterelor din România – Determinator ilustrat*, Institutul de Speologie „Emil Racoviță”, pag. 1-25.
12. **Gheorghiu V., Petculescu Al., Iavorschi V.**, 2001: *Contribution to the knowledge of the Chiroptera distribution from Romanian sector of the Carpathian Mountains*. Studia Chiropterologica, 2 pag. 17-46.
13. **Gheorghiu V., Petrescu A., Iavorschi V.**, 2001: *Contribution to the knowledge of the Chiroptera distribution from Romanian sector of the Carpathian Mountains*, Stud. Chirop, Institutul de Speologie "Emil Racoviță", 2: 17-46.
14. **Iușan C.**, 2011: *Monografia Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei)*, Editura Toderescu, Cluj-Napoca, pag. 335.
15. **Iușan C., Cosma A.**, 2013: *Ghidul mamiferelor din Parcul Național Munții Rodnei*, pag. 151, Editura Exclus Publishing, București.
16. **Iușan C.**, 2017: *Contributions to the knowledge of the bats' fauna in the Rodna Mountains National Park*, Acta Musei Maramorosiensis, Seria XIII, Secția Științele Naturii, Sighetu-Marmației, pag. 257-271.
17. **Jére C.**, 2008: *Results of research on the bat (Chiroptera) fauna of the Maramureș Mountains Nature Park (Maramureș, Romania)*. Transylv. Rev. Syst. Ecol. Res., The Maramureș Mountains Nature Park, Sibiu, Romania, Curtean-Bănăduc et al., (eds.), 5: 207-214.
18. **Margareta D., Jana T., Traian O.**, 1962-1963: *Răspândirea chiropterelor în R.P. Română*, Tom I-II, Institutul de Speologie „Emil Racoviță”.

19. **Méhely L.**, 1900: *Magyarország denevéreinek monographiája. (Monographia Chiropteorum Hungariae, cum appendice in lingua Germanica conscripta).* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 372.
20. **Murariu D., Răduleț N.**, 1998: *Mammalian fauna (Mammalia) from Maramureș Depression, Romania, Anal. Trav. Mus. Natl. Hist. „Gr. Antipa”*, vol XL, București, pag. 609- 621.
21. **Murariu D.**, 2005: *Cartea roșie a vertebratelor din România, capitolul Mammalia*, Mus. Nat. d' Hist. Nat. “Grigore Antipa”, București, pag. 11- 85.
22. **Murariu D.**, 2009: *Importanța mamiferelor mici (Mammalia) în ecosistemele Parcului Național Munții Rodnei, tendințele de evoluție a populațiilor acestora și statutul lor de conservare, De la Pietrosul Mare la Parcul Național Munții Rodnei*, Ed. Universității de Nord, Baia Mare, 137-155.
23. **Pocora I., Pocora, V.** 2012: *Ghid practic pentru identificarea liliecilor cu ajutorul sonogramelor.* Iași. Editura Universității ”Alexandru Ioan Cuza”.
24. **Russ J. A.**, 2012: *British Bat Calls A Guide to Species Identification.* Pelagic Publishing, UK.
25. **Răduleț N.**, 1997: *The presence of Myotis bythii, Tomes, 1857, (Chiroptera Vespertilionidae in Maramureș, Romania), Trav. Mus. Hist. Natl. Nat. „Gr. Antipa”, To. XXXVII, 159- 166.*
26. **Schober W., Grimmberger E.**, 1991: *Guide des chauves-souris d'Europe*, Ed. Delachaux et Niestle, Neuchatel-Paris.
27. **Szilágyi I.**, 1876: *Maramaros varmegye egyetemes leirasa, Cap. Mamifere*, pag. 211-214, A magyra orsovok es természetvizsgalok XIX nagygyulesen.
28. **Ștefănescu D.**, 1998: *Studiul etologic al coloniilor de chiroptere din Maramureș și măsuri de protecție*, Univ. Nord, Baia Mare, Lucrare pentru obținerea gradului didactic, Conducător științific conf. dr. Ardelean G.
29. **Topal G.**, 1969: *Deneverek – Chiroptera. Magyarország allatvilaga. Fauna Hungariae. XXII (2) pag. 1-82.*

30. **Valenciuc N.**, 2002: *Fauna României, Mammalia, Chiroptera*, XVI, 3, Ed. Academiei Române, București, pag. 1-174.
31. **Vasiliu G., Șova C.**, 1968: *Fauna Vertebratica Romaniae*, Muz. Jud. Bacău, Studii și comunicări, partea II, pag. 217-254.
32. **Vlaicu M., Csaba J., Dragu A., Borda D., Goran C., Szodoray-Parádi F., Năstase-Bucur R., Nițu E., Murariu D.**, 2013: *Ghid pentru monitorizarea stării de conservare a peșterilor și speciilor de lilieci de interes comunitar din România*, IBB, București, pag. 134.
33. *** Legea nr. 13 din 1993, prin care România aderă la Convenția privind conservarea vieții sălbatice și a habitatelor naturale din Europa (Convenția de la Berna)
34. *** Legea nr. 13 din 1998, pentru aderarea României la Convenția privind conservarea speciilor migratoare de animale sălbatice (Convenția de la Bonn)
35. *** Legea nr. 90 din 2000, pentru aderarea României la Acordul privind conservarea liliecilor din Europa (Acordul EUROBATS).
36. *** Legea nr. 49 din 2011 pentru aprobarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 57/2007 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice.
37. *** Ordinul de Ministru nr. 656/2014 privind aprobarea Planului regional de acțiune pentru managementul speciilor de lilieci *Rhinolophus ferrumequinum*, *Rhinolophus hipposideros*, *Myotis myotis*, *Myotis oxygnathus*, *Myotis bechsteinii*, *Barbastella barbastellus*, *Miniopterus schreibersii*.
38. <http://www.iucnredlist.org>
39. www.parcrodna.ro

Correspondența dintre academicianul Alexandru Borza și botanistul ing. Artur Coman

Drd. Timur Vasile CHIȘ

Ecolog, muzeograf

Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției, Științele Naturii

Keywords: letter writing, Alexandru Borza, Artur Coman, The Museum of Maramureș Sighetu Marmăției, Maramureș, Romania

Abstract:

Letter writing between academician Alexandru Borza and botanist engineer Artur Coman. The Museum of Maramureș from Sighetu Marmăției, in the museum fund Artur Coman from the Natural Sciences section, it holds 28 documents, respectively 23 letters and lists of plants, 4 postcards and a business card. The correspondence includes a collaboration period of 30 years, between 1939-1969. Following the research of the documentary fund, we found that the 25 documents refer to the collaboration in the field of botany, respectively to the collaboration for "Flora Romaniae exsiccata", to Artur Coman's manuscript "Enumeration of vascular plants from Maramureș", to the plant species sent for the herbarium of the Botanical Garden, to the scientific papers sent by Artur Coman to be published and 3 documents are congratulatory letters.

Cuvinte cheie: corespondență, Alexandru Borza, Artur Coman, Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției, Maramureș, România

Rezumat:

Correspondența dintre academicianul Alexandru Borza și botanistul ing. Artur Coman. Muzeul Maramureșan din Sighetu Marmăției în fondul Artur Coman de la secția Științele Naturii, deține 28 de documente, respectiv 23 scrisori și liste de plante, 4 cărți poștale și o carte de vizită. Correspondența cuprinde o perioadă de colaborare

de 30 de ani, între anii 1939-1969. În urma cercetării fondului documentar am constatat că cele 25 de documente se referă la colaborarea în domeniul botanicii, respectiv la colaborarea pentru „Flora Romaniae exsiccata”, la manuscrisul lui Artur Coman „Enumerarea plantelor vasculare din Maramureș”, la specii de plante trimise pentru ierbarul Grădinii Botanice, la lucrări științifice trimise de Artur Coman pentru a fi publicate iar 3 documente sunt scrisori de felicitare.

Academicianul Alexandru Borza

Academicianul Alexandru Borza s-a născut în data de 21 mai 1887 în Alba Iulia (Austro-Ungaria) și a decedat în data de 3 septembrie 1971 în Cluj (R. S. România) a fost botanist și preot greco-catolic, protopop onorar al Clujului.

Alexandru Borza a fost profesor de științe naturale la Liceul de Băieți din Blaj până în anul 1919 iar din 1919 până în anul 1947 profesor de botanică la Universitatea din Cluj și director al Grădinii Botanice din Cluj.

În anul 1920 fondează Grădina Botanică din Cluj (care îi poartă numele începând din anul 1991) și Muzeul Botanic.

În anul 1923 înființează și conduce Institutul Botanic din Cluj și este membru fondator al Academiei de Științe din România.

În anul 1954 a fost ales președinte de onoare al Congresului Internațional de Botanică de la Paris.

Botanistul ing. Artur Coman

Botanistul ing. Artur Coman s-a născut în data de 15 aprilie 1881 în Borșa, Maramureș (Austro-Ungaria) și a decedat în data de 6 august 1972 în Sighetu Marmăției (R. S. România), a fost cel mai mare botanist din Maramureș.

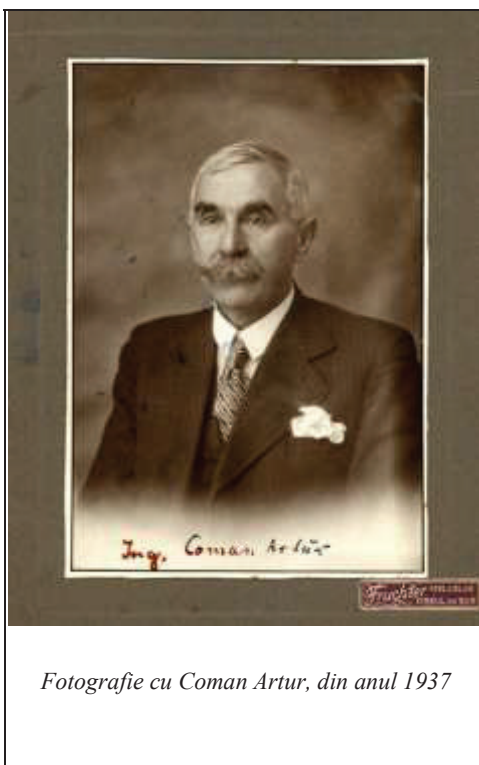
Artur Coman a fost asistent universitar la catedra de botanică a Academiei de Minerit și Silvicultură de la Selmechánya (Banská Štiavnica), inginer topograf, inginer silvic și șef de ocol silvic în Maramureș.

Pe parcursul vieții colaborează cu mari botaniști din România printre care: Alexandru Borza, Emilian Țopa, Nicolae Boșcaiu, Emil Pop, Erasmus Julius Nyárády, Gheorghe Nedici, Traian Ștefureac, Ion Resmeriță, Iuliu Morariu etc. și din Ungaria: Boros Ádám.

În perioada 1939-1967 a fost custode onorific al Rezervației Pietrosul Mare din Munții Rodnei.

Artur Coman alcătuiește cel mai mare ierbar despre flora Maramureșului, contribuie cu material și informații la „Flora Romaniae exsiccata” și publică articole științifice despre vegetația și flora din Maramureș.

Ierbarul a fost achiziționat de Muzeul Maramureșan și se află la secția de Științele Naturii din Sighetu Marmăției.

Corespondența dintre academicianul Alexandru Borza și botanistul ing. Artur Coman

În arhiva muzeului, în fondul documentar Artur Coman de la secția Științele Naturii, sunt 28 de documente, respectiv 23 scrisori și liste de plante, 4 cărți poștale și o carte de vizită care atestă corespondența dintre academicianul Alexandru Borza și botanistul ing. Artur Coman.

Corespondența dintre academicianul Alexandru Borza și botanistul ing. Artur Coman, cu nr. inv. 35ACN – 58ACN și nr. inv. 61ACN - 64ACN cuprinde o perioadă de colaborare de 30 de ani, între anii 1939-1969.

În urma cercetării fondului documentar am constatat că 26 de documente sunt trimise de academicianul Alexandru Borza iar 2 documente și o listă de plante de botanistul ing. Artur Coman.

În urma cercetării fondului documentar am constatat că 25 de documente se referă la colaborarea în domeniul botanicii, respectiv colaborarea la „*Flora Romaniae exsiccata*”, la manuscrisul lui Artur Coman „*Enumerarea plantelor vasculare din Maramureș*”, la specii de plante trimise pentru ierbarul Grădinii Botanice, la lucrări științifice trimise de Artur Coman pentru a fi publicate iar 3 documente sunt scrisori de felicitare.

La scrisoarea cu nr. inv. 39 se află o listă de plante scrisă de Artur Coman și revizuită de Alexandru Borza, prin care îi comunică speciile care se pot colecta pentru „*Flora Romaniae exsiccata*”.

Două scrisori (nr. inv. 35ACN, nr. inv. 36ACN) cuprind informații privind propunerea ca botanistul Artur Coman să fie conservator onorific al Rezervației Pietrosul Mare, iar printr-o scrisoare (nr. inv. 38ACN) este anunțat că a fost numit în această funcție.

Trei documente (nr. inv. 48ACN, nr. inv. 63ACN, nr. inv. 64ACN) referitoare la colaborarea în domeniul botanicii sunt semnate de Alexandru Borza și de Emilian Țopa.

Cartea de vizită (nr. inv. 55ACN) trimisă de Academicianul Alexandru Borza lui Artur Coman în data de 14.IV.1967, are pe verso

o urare „*De ziua nașterii Vă doresc mulți ani și sănătate spre binele botanicei române*”.

În cartea poștală (Nr. inv. 56ACN) Alexandru Borza îi mulțumește pentru felicitări „*Vă mulțumesc din toată inima pentru călduroasele felicitări trimise cu ocazia împlinirii a 80 de ani*” și îi transmite lui Artur Coman, sănătate și putere de muncă „*Vă doresc de asemenea sănătate, putere și voe de muncă pe mai deprte*”.

În cartea poștală din data de 5.VIII.1969 (Nr. inv. 57ACN), Alexandru Borza îi transmite sănătate și mulțumiri „*Sînt deosebit de fericit aflând, că sunteți bine, potrivit cu vârsta și că la congresul dela Baia mare și Sighet v ați prezentat atît de bine, Doresc viață lungă, sănătate și mulțumiri cu drag....Prof. Al. Borza*”.

Scrisoarea cu nr. inv. 58 ACN trimisă de Alexandru Borza face referire la o colaborare în cadrul unui studiu pe plan european, respectiv observații fenologice asupra fâgetelorși este o copie transcrisă de Artur Coman după scrisoarea trimisă de profesorul Alexandru Borza care nu s-a păstrat în fondul Artur Coman.

Dintre documente doar două scrisori (nr. inv. 61ACN, nr. inv. 62ACN) și o listă de plante de la scrisoarea cu nr. inv. 39ACN sunt semnate și trimise de Artur Coman lui Alexandru Borza. Aceste documente se referă la colaborarea în domeniul botanicii.

Cluj, 31 Martie 1939.

Mult stimate Doamule,

Am urmărit cu mult interes publicațiile Dvoastre floristice din Maramureș, apărute în Revista Pădurilor. M'am bucurat că vă preocupați serios de cercetări floristice pe teren în Maramureș, unde pe lângă toate cercetările ample ale înaintașilor (mai ales polonezi), mai rămân încă atâtea detalii de stabilit și unde urmează să se facă mai ales studiul vegetației, după metode fitosociologice moderne. Am regretat în același timp, că nu aveți la îndemână izvoarele literare complete, necesare pentru punerea la punct a publicațiilor floristice. Trezându-se ocazional pe la Cluj, aici puteți găsi literatura recentă românească, polonă și maghiară completă, care vă poate servi la stabilirea datelor noi, și pe care v-o punem bucuros la dispoziție, împreună cu herbarul nostru important, destul de bogat în material maramureșan.

Oferta Dvoastră din 27 Martie, de a ne trimite duplicate din plantele adunate de Dvoastre în Maramureș, ne bucură mult și o acceptăm cu plăcere, urmând să vă restituim noi cheltuielile de transport a pachetelor postale.

Văzând zelul Dvoastră pentru promovarea "științei amabile" în România, m'am gândit să vă atrag atenția asupra publicației noastre de herbar intitulat: "Flora Romaniae exsiccata", o lucrare monumentală datorită unui număr mare de botaniști români. Ar fi bine dacă v-ați putea și Dvoastră înregistra între colaboratorii acestei monumentale publicații. Colaborarea aduce cu sine și avantajul de a primi în schimb — pentru o colaborare cu cel puțin 6 specii complet adunate și încă

nepublicate în exsiccata — un exemplar din centuria respectivă la care s'a făcut colaborarea. Trimit alăturat două broșuri lămuritoare în această privință.

Cu această ocazie vă mai comunic, că în Pietrosul Mare s'a creat o rezervație alpină ca "Monument al naturii", pe care l'am și fost luat provisoriu în primire dela Serviciile Agricole și care a fost oțva timp îngrijit de directorul gimnasiului din Vișnău, acum desființat. Comisiunea Monumentelor Naturii ar avea nevoie de un conservator onorific competent al acestui monument, care trebuie păzit, eventual împrejmuit și studiat metodic. În calitate de președinte al acestei Comisiuni vă întreb dacă ați putea primi această sarcină onorifică, în cazul că aveți domiciliul permanent și stabil în Vișnău de Jos?

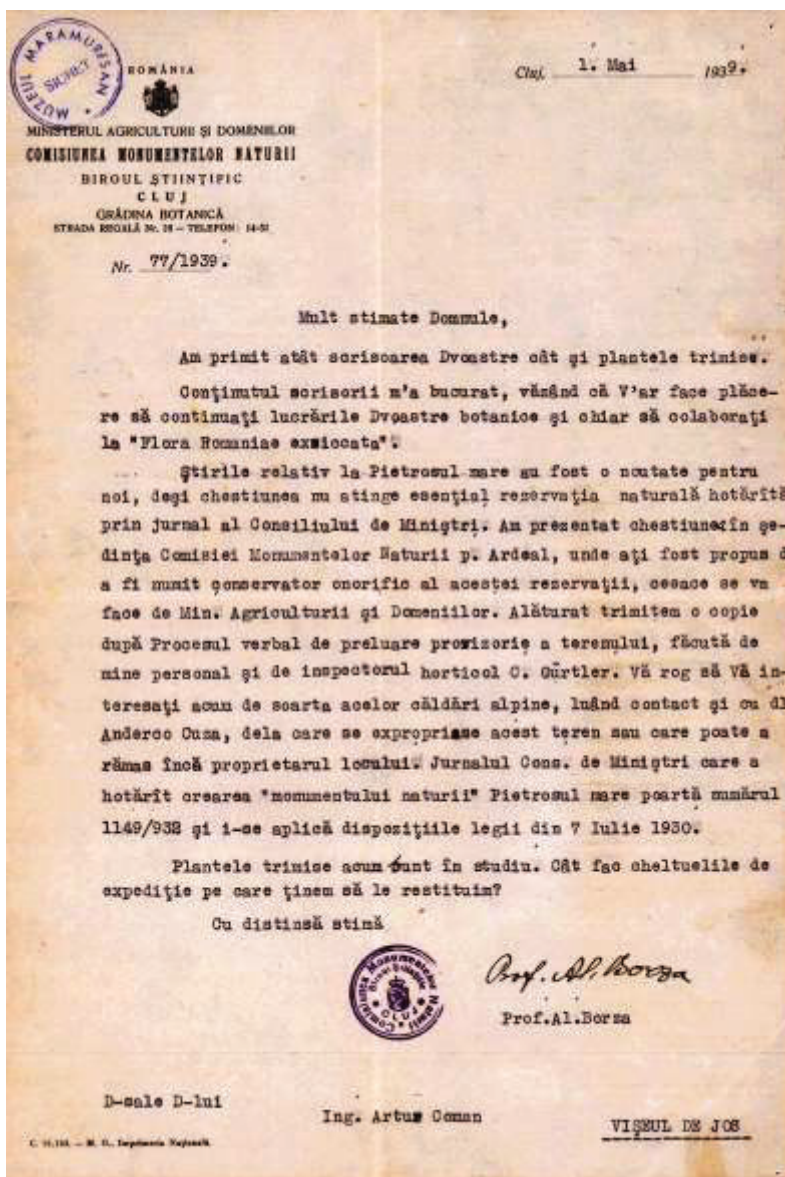
Arătându-mi încă odată toată bucuria pentru interesul ce purtați studiului florei, Vă rog să primiți asigurarea distinciei mele stime.

Prof. Al. Borza

Directorul Muzeului și
Grădinii Botanice.

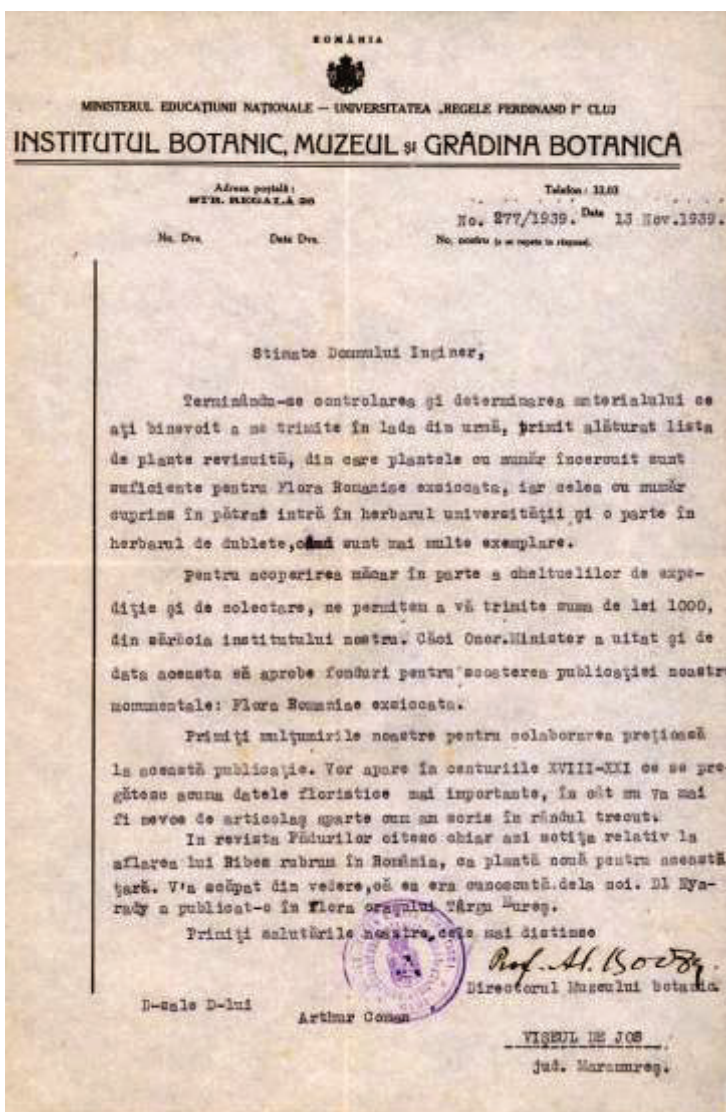
Nr. inv. 35ACN

Scrisoarea trimisă de Alexandru Borza lui Artur Coman. Scrisoarea se referă la propunerea de a colabora la publicația „Flora Romaniae exsiccata” și de a fi conservator onorific al Rezervației Pietrosul Mare. Documentul are două pagini și conține antetul „UNIVERSITATEA DIN CLUJ, INSTITUTUL DE BOTANICĂ SISTEMATICĂ, GRĂDINA BOTANICĂ ȘI MUZEUL BOTANIC” și semnătura directorului Muzeului și Grădinii Botanice, profesor Alexandru Borza.

Nr. inv. 36ACN

Scrisoarea trimisă lui Artur Coman, se referă la propunerea de a colabora la publicația „Flora Romaniae exsiccata” și îi comunică că a fost propus conservator onorific al Rezervației Pietrosul Mare. Documentul are antetul „MINISTERUL AGRICULTURII ȘI DOMENIILOR, COMISIUNEA MONUMENTELOR NATURII, BIROUL ȘTIINȚIFIC CLUJ, GRĂDINA BOTANICĂ”, ștampila și semnătura profesorului Alexandru Borza.

Nr. inv. 37ACN

Scrisoarea trimisă de Alexandru Borza, face referire la plantele trimise de Artur Coman și la lista de plante revizuită. Documentul are antetul „MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE - UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I CLUJ, INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ”, ștampila universității și semnătura directorului Muzeului și Grădinii Botanice, profesorul Alexandru Borza.

Marelui Doctore Dle. Ingine,

Cu mare plăcere, datorită aglomerației
noastre a lucrării, reținut lista plantelor trimise
noastră în primăvară, revizuită de dl. Nyarady,
excelendul nostru florist și conservator al herba-
riului Universității.

Transmit felicitări pentru corecta identificare
a aproape tuturor plantelor și pentru aflarea plan-
telor așe de importante, ca *Chamaecrista elongata*, *Silene*
superciliosa și altele.

Încă nu a sosit lista semnalată în
ultimul scrisor. După ce va veni, cred că în
mai scurta vreme vom putea comunica rezultatul
revizuirii. Ne bucurăm că vor fi printre ele și
câteva specii pentru „Flora Romaniensis exsiccata”.

Nunțarea de „conservator onorific” al
reperoniei botanice mare s-a făcut de Comisie,
dar încă nu a fost dată decizia ministerului.

mănu, pe care am urgentat-o. Mulțumesc
pentru informațiile prețioase relative la starea ex-
celsă, monument al naturii. Acum va veni
timpul să ne ocupăm de el mai aproape. Al-
turi sunt alte rezervații de organizat.

Rog să trimite o fotografie format mic
pentru a se elibera „Legitimatie” de conservator, din
partea Comisiei Mon. Naturii.

Relativ la câteva plante aflate de D^{le}
apoi de o scurtă notă la „Buletin”-ul nostru,
în anul ce va apărea în Decembrie, având ved-
nă D^{le} de Florist entuziast. Se apăsă?

Nu am primit încă nota de cheltuieli
avute cu colectatul, împachetatul și expedierea
plantelor. Vă rog să ne trimideți urgent.
În special dacă sunt câteva nume pentru „Fl. Rom. exs.”,
vom putea trimite câteva sute de lei. În zilele
acestea orice contribuție cred că prinde bine.

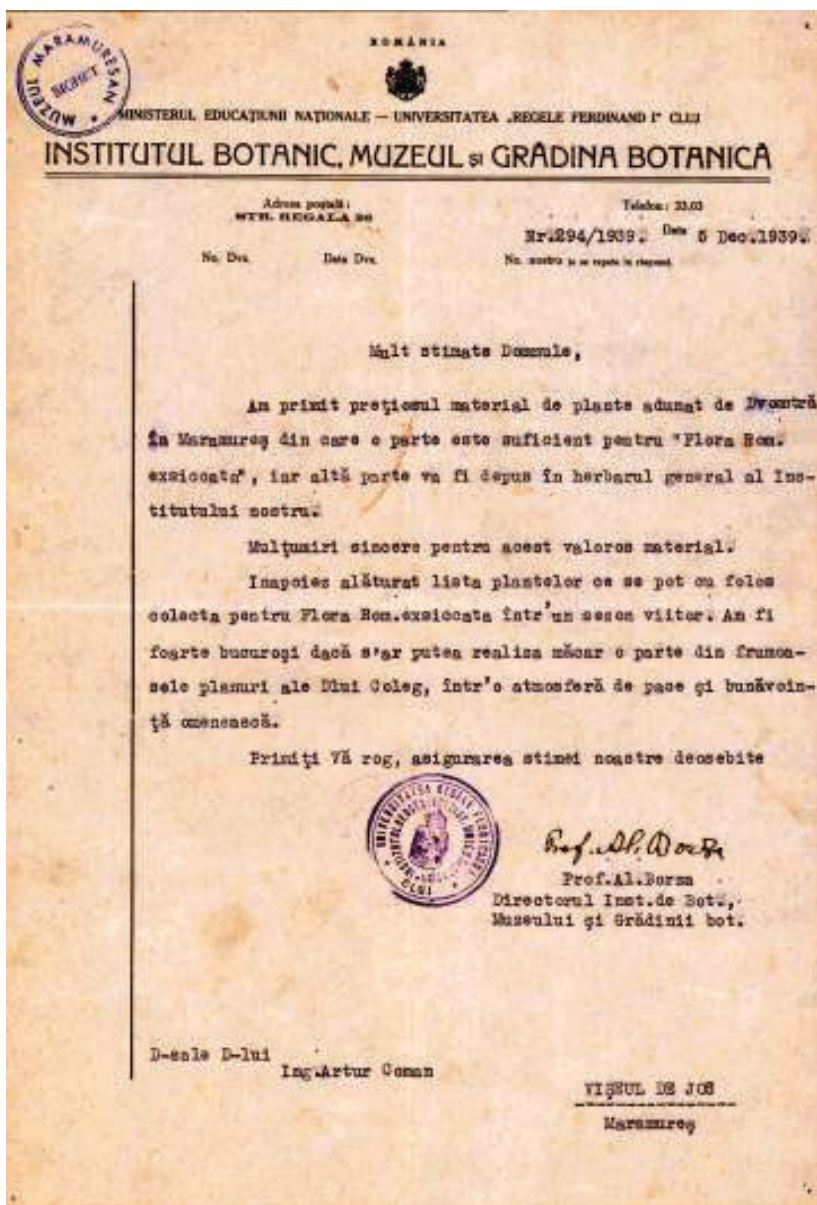
Cu mulțumiri pentru valoroasa colaborare
și cu multe salutări, rămân deosebit

Cluj, la 24/1 1939

Prof. A. H. Borza

Nr. inv. 38ACN

Scrisoarea trimisă face referire la lista de plante revizuită și îl anunță pe Artur
Coman că a fost numit conservator onorific al Rezervației Pietrosul Mare. Documentul
conține două pagini, are antetul „UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I CLUJ,
INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ” și semnătura profesorului
Alexandru Borza.

Nr. inv. 394CN

Scrisoarea trimisă face referire la plantele primite și îi înapoiază lista de plante scrisă de Artur Coman și revizuită de Alexandru Borza, ce pot fi colecte pentru „Flora Romaniae exsiccata”. Documentul are antetul „MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE - UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I CLUJ, INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ”, ștampila universității și semnătura directorului Muzeului și Grădinii Botanice, profesorul Alexandru Borza.

- ✓ *Bartschia apina* L.
- ✓ *Eupatorium longifolium* L.
- ✓ *Clematis alpina* (L.) Mitt. cu fruct. Poimii la vâsco (L) fruct. profund.
- ✓ *Hypoxis alpinum* (L.) K.
- ✓ *Saxifraga cespitosa* Rob.
- ✓ *Achillea lanacetifolia* All. sp. mirabilis Pare.
- ✓ *Anemone nemorosa* L.
- ✓ *Anthyllis alpestris* Hil.
- ✓ *Batrachium linearia* (L.) Sw.
- ✓ *Callianthemum carianthifolium* Rob.
- ✓ *Caradaminopsis Steuderi* (L.) Steud.
- ✓ *Conopogon pilosus* L.
- ✓ *Chrysosplenium oppositifolium* L.
- ✓ *Euphorbia Tatarica* Willd.
- ✓ *Erigeron Withmanni* Law.
- ✓ *Helianthemum alpestre* (Jacq.) S. L.
- ✓ " *minutissimum* (L.) Sum.
- ✓ *Hemimium muricis* (L.) R. Br.
- ✓ *Hieracium villorum* Jacq.
- ✓ *Tricus castaneus* Sm.
- ✓ *Listera cordata* (L.) R. Br.
- ✓ *Linnium cetera acutifolia* Hil.
- ✓ *Lonicera nigra* L.
- ✓ " *xylosteum* L.
- ✓ *Myosotis alpestris* Sm.
- ✓ *Oenanthe bicolor* L.
- ✓ *Orestis glaberrima* L.
- ✓ *Pedicularis cespitosa* (Andr.) Link.
- ✓ *Polygonum bistorta* L.
- ✓ *Primula hibernica* L.
- ✓ *Saxi silesiaca* Willd.
- ✓ *Saxifraga nemoralis* (Tuck.) Link.
- ✓ *Scilla tripartita* L.
- ✓ *Sempervivum montanum* L.
- ✓ *Silene maritima* (L.) Rob.
- ✓ " *rupestris* L.
- ✓ *Veronica filiformis* Jacq.
- ✓ *Vicia cracca* Willd.

(i) *Stachys nemoralis* (L.)
 Aferă de *Hypoxis* foarte
 mult de la vâsco în câte 40
 de foi, aparate pe fiecare
 foaie câte 2-10 bucăți.
 de plante după mănăstire
 Prof. Dr. B. B. B.

1. *Morchella muscosa* L. Populea sub Bozgia la gura sau (grasa)
Exp. M. Zualt. 777. 3. XII. 1938. *Bun! (M)*
2. *Camptocarpum nudicaule* L. Bozgia. Pictus, et arupora deo cu
lini Exp. M. Zualt. 2133 m. 16. VII. 1938. *Bun! (M)*
3. *Camptocarpum nudicaule* L. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 1171 m. 31. VII. 1938. *Bun!*
4. *Polyporus squamosus* L. Bozgia. Pictus la de sub minute. Farsan
Pictus - Bozgia. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. M. Zualt. 1717 m. 17. VII. 1938.
5. *Orethia subterranea* L. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. M. Zualt. 1717 m. 17. VII. 1938.
6. *Stictis la de sub minute* L. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. M. Zualt. 1717 m. 17. VII. 1938.
7. *Limonia ectocarpus* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 1732. 17. VII. 1938. *Bun! (M)*
8. *Acanthium subterranea* L. *Bun! (M)* detto
9. *Polyporus alpinus* L. *Bun! (M)* detto
10. *Camptocarpum nudicaule* L. *Bun! (M)* detto
11. *Gentiana verna* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. M. Zualt. 2041 m. 16. VII. 1938.
12. *Bombycia arvensis* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. M. Zualt. 2041 m. 16. VII. 1938.
13. *Polyporus squamosus* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. M. Zualt. 1985 m. 16. VII. 1938.
14. *Polyporus squamosus* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. M. Zualt. 1733. 17. VII. 1938.
15. *Polyporus squamosus* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 1685 m. 21. VII. 1938.
16. *Polyporus squamosus* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 1733. 17. VII. 1938.
17. *Phaeoglyphis polytrichoides* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 408. 24. VII. 1938.
18. *Matricaria inodora* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 428 m. 21. IX. 1938.
19. *Camptocarpum nudicaule* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 428 m. 21. IX. 1938.
20. *Camptocarpum nudicaule* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 428 m. 21. IX. 1938.
21. *Camptocarpum nudicaule* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 428 m. 21. IX. 1938.
22. *Camptocarpum nudicaule* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 428 m. 21. IX. 1938.
23. *Camptocarpum nudicaule* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 428 m. 21. IX. 1938.
24. *Camptocarpum nudicaule* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 428 m. 21. IX. 1938.
25. *Camptocarpum nudicaule* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 428 m. 21. IX. 1938.
26. *Camptocarpum nudicaule* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 428 m. 21. IX. 1938.
27. *Camptocarpum nudicaule* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 428 m. 21. IX. 1938.
28. *Camptocarpum nudicaule* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 428 m. 21. IX. 1938.
29. *Camptocarpum nudicaule* L. Bozgia. Pictus. Pictus la de sub minute. Farsan
Exp. Est. Zualt. 428 m. 21. IX. 1938.

30. *myrtina coccoloba* L. *occid. obs. obs.* *Tris. lappas* *Exp. J. - 1852*
Ann. 1852
Ann. 1852 21. VII. 1852.
31. *Bidens* ~~*impatiens*~~ *setto*.
32. *Theriacum alpinum* L. *Bursa. Pictus. Assisiana - ladele*
Exp. J. - 1852 *Ann. 1852* 17. VII. 1852.
33. *Veronica scutellata* L. *occid. obs. obs.* *Tris. lappas* *Exp. J. - 1852*
Ann. 1852 21. VII. 1852.
34. *Silene minor* (Hed) *Reichb. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
35. *Laminium obscurum* (Hed) *Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
36. *Silene parviflora* L. *Bursa. Pictus. ladele* *Exp. J. - 1852*
Ann. 1852 15. VII. 1852.
37. *Silene parviflora* *obscurum* (Hed) *Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
38. *Anthyllis alpestris* (Hed) *Sleg. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
39. *Lin. lichen* *setto*
40. *Sparganium v. lichen* *setto* *Ann. 1852*
41. *Sparganium v. lichen* *setto*
42. *Sparganium v. lichen* *setto* *Ann. 1852*
43. *Ornithoglossum longiflorum* *all. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
44. *Anthyllis alpestris* (Hed) *Sleg. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
45. *Silene parviflora* (Hed) *Schelle. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
46. *Sparganium v. lichen* *setto*
47. *Sparganium v. lichen* *setto*
48. *Sparganium v. lichen* *setto*
49. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
50. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
51. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
52. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
53. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
54. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
55. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
56. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
57. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
58. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
59. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
60. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
61. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
62. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
63. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
64. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
65. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
66. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
67. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
68. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
69. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
70. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
71. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
72. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
73. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
74. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
75. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
76. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
77. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
78. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
79. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
80. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
81. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
82. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
83. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann. 1852 *Exp. J. - 1852* 15. VII. 1852.
84. *Calceolaria pedunculata* *Linn. Bursa. Pictus. ladele*
Ann.

Cluj, 17 Mai 1940.

Mult Stimat Domnule Coleg Coman,

Referitor la chestiunea certificatului de serviciu numai cu greu am putut afla informațiunile dorite, căci cu reorganizarea serviciilor nici ei nu mai știu unde țin diferitele lucrări. Azi am putut vorbi cu dl director Popovici, care m'a pus în legătură cu funcționarul dela serviciul respectiv și care mi-a dat următoarele informațiuni:

În actele prezentate nu sunt precizări și acte relativ la salariul primit între anii 1905-1919, apoi relativ la timpul dela 1 Dec.1921 până la Februarie 1924.

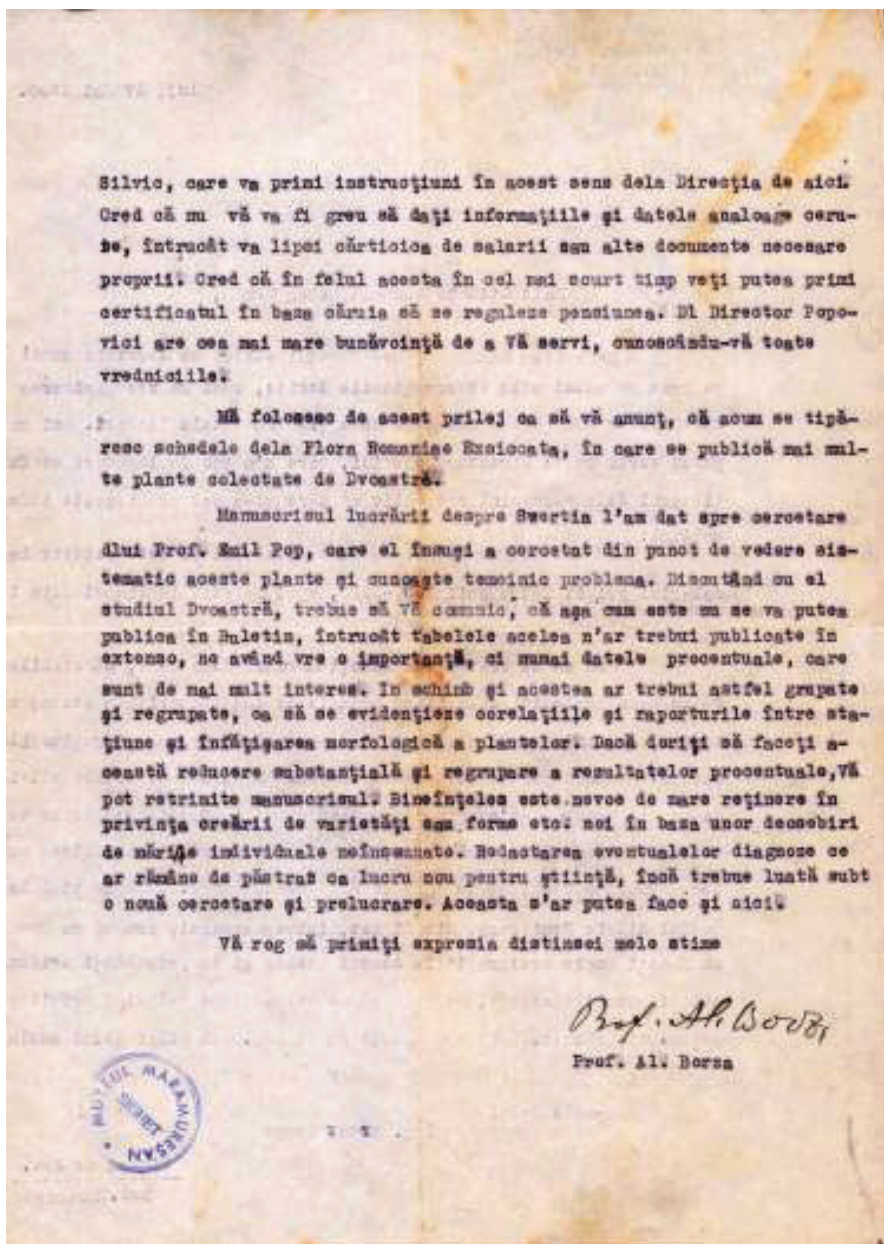
Bu am sugerat ideea funcționarului dela CAPS, să stabilească în baza analogiei salariilor primite de funcționarii în aceeași situație, cuantului salariului primit de Dvoastră, precum și reținerile care s'au făcut pentru fondul de pensii la alți funcționari silvici de același grad. Mi-a spus că aceasta numai la Ocolul respectiv se poate face sub formă de declarație, care să servească la stabilirea sumelor. Pentru aceea încă în ziua de azi pleacă cu Nr. 3192 de aici la Ocolul Silvic Romioara, din Sighet, întreg dosarul, urmând ca Dvoastră să faceți acolo declarații în sensul acesta și să prezentați oricunde aflați cazuri analoage, de unde să se evalueze salariul primit și reținerile făcute. Veți vorbi deci cu dl Ing. Dan Mihai șeful Ocolului

X

D-sale D-lui

Ing. Artur Coman

Vigoul de Jos.
Jud. Maramureș

Nr. inv. 40ACN

Scrisoarea trimisă de Alexandru Borza, prin care îl înștiințează despre implicarea lui și procedura care trebuie urmată pentru a i se recunoaște perioada lucrată, necesară la majorarea pensiei. Tot în scrisoare îl mai înștiințează și despre manuscrisul unei lucrări privind publicarea ei în Buletinul Muzeului și Grădinii Botanice din Cluj. Documentul conține două pagini, are antetul „UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I DIN CLUJ, INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ” și semnătura directorului Muzeului și Grădinii Botanice, profesorul Alexandru Borza.

MINISTERUL CULTURII NAȚIONALE ȘI CULTELOR
UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I” CLUJ
INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ

Adresa poștală:
TIMIȘOARA
Aleea Spiru Haret Nr. 1.

Telefon: 23-51

Data

3 Mai 1971

Notă: nostru (se repetă în fiecare)

Stimatele Doamne,

Am grăbese să fac cunoscut că am primit manuscrisul important al D-tale, cuprindând enumerarea plantelor cuprinse în herbarul maranurezan al Doamnei tale. Este incontestabil o îmbogățire foarte importantă a cunoștințelor floristice și geobotanice relativ la această provincie românească, cum de la Vagner și Zapalowicz nu s'a mai adus.

Voi publica enumerarea în Buletin, dar aplicând precauții pentru localități și stațiuni, ca să nu scape atâta spațiu, fiind tiparul de o scumpete formidabilă.

Nar itrica de asemenea să fie revăzute unele specii critice, ceea ce va fi cursând posibil, căci am primit ordin să ne mutăm cât mai curând la

Cluj și acum așteptam numai vagoanale.
 Articolul cu descrierea catorva specii
 noi l-am primit și îl păstrez, până se va
 putea controla însuși materialul de plante. Du-
 pă fotografie nu se poate identifica destul
 de precis o microspecie subtilă, cum sunt și
 celea descrise de D.Ta. În speranță că se va pu-
 tea face și aceasta curând.

Mulțumind pentru celea trimise, de-
 resc sărbători și o multă sănătate
 și în cea mai bună sănătate

Prof. Al. Borza.

P.S. M'ar interesa foarte mult date relative
 la cultivarea alacului (*Fatima monacorum*)
 în Maramureș, pe diferite văi și pârâuri. Al.

Nr. inv. 41ACN

Scrisoarea trimisă de Alexandru Borza face referire la manuscrisul și lucrarea primită de la Artur Coman. Documentul conține două pagini, are antetul „MINISTERUL CULTURII NAȚIONALE ȘI AL CULTELOR, UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I CLUJ, INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ”, ștampila universității și semnătura directorului Muzeului și Grădinii Botanice, profesorul Alexandru Borza.

MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I” CLUJ
INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ

Adresa poștală:
CLUJ
Str. Regală Nr. 42

Telefon:
Nr. 354/945 Data 6 februarie
No. nostru (a se repeta la răspuns)

Mult Stimat Domnule Coman,

Acum după ce avem fericirea să trăim iarăși sub aceeași stăpânire românească, va fi posibilă o mai intensă colaborare între Dvoastre și Institutul Botanic de la Universitatea din Cluj, dacă Dumnezeu ne va feri de vre-un rău.

Lucrarea Dv. prețioasă, intitulată "Enumerarea plantelor vasculare din Maramureșul românesc, colectate de ing. Artur Coman" ați dori să o publicați cât mai curând, ca și diagnozele plantelor Dv. socotite noi, pe care mi-le-ați fost trimis de un an și mai bine. Cum spuneți însă în introducere, socotesc și eu că este absolut necesar, ca unele dintre plante să fie revizuite și comparate cu plantele cert determinate din herbarul institutului.

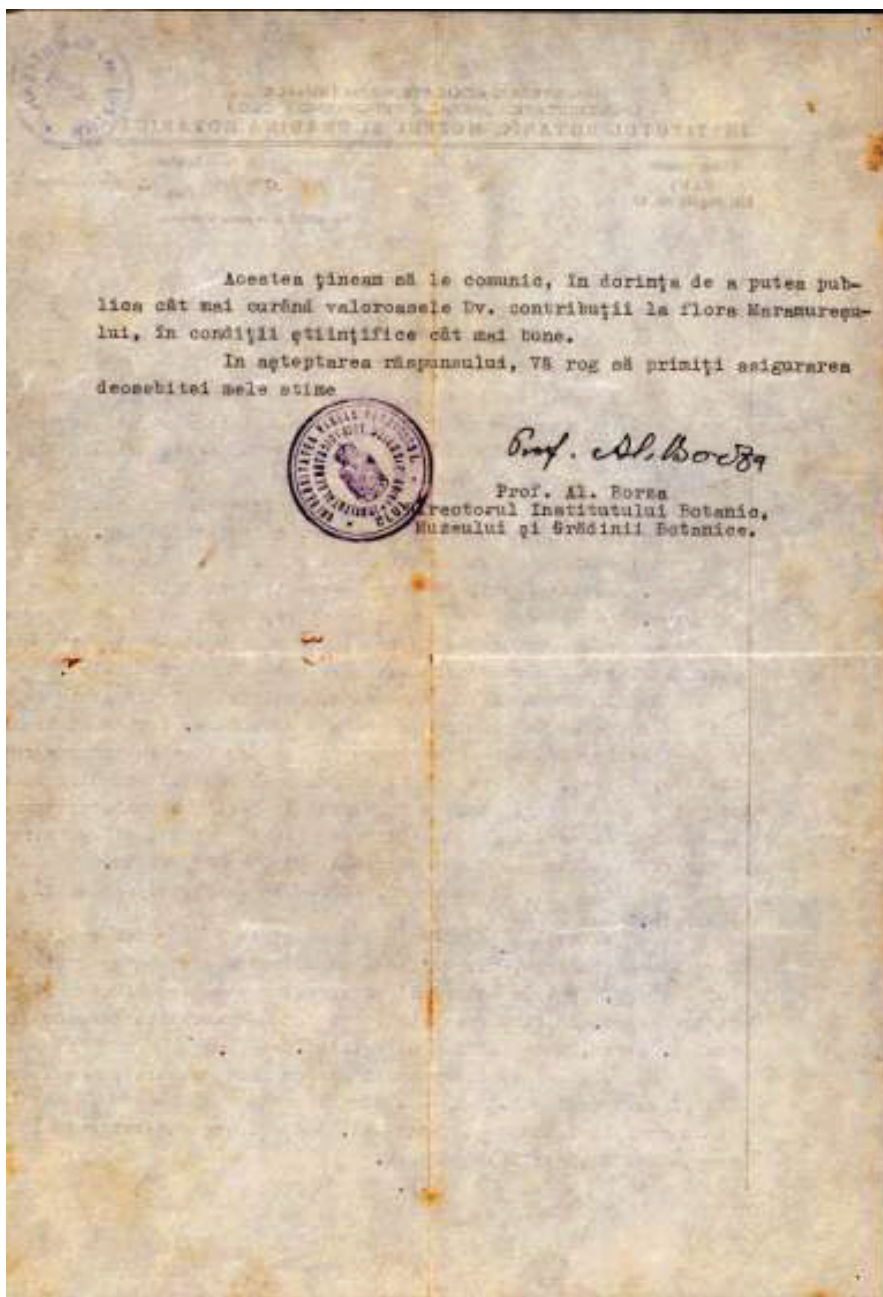
Însă cum să facem aceasta, în împrejurările grele de azi? Eu ați avea în privința aceasta o propunere. După ce un transport al herbarului numai pentru revizuire ar fi un lucru prea costisitor, întreb, dacă nu ați fi dispus să-l vindeți Muzeului Botanic al Universității "Regele Ferdinand I" pentru o sumă corespunzătoare? Aici ar ajunge la locul convenit și v'ar sta și Dvoastre și specialiștilor din lumea întreagă ușor la dispoziție.

Dacă ați fi de acord, vă rog să faceți și propuneri concrete.

Al doilea lucru este nomenclatura latinească a plantelor bine determinate, care s'a schimbat în timpul după apariția lui Javorka, în urma hotărârii congreselor botanice din Cambridge și Amsterdam. Am făcut această îndreptare a numirilor cu concursul dlui A. Arvat, încă la Timișoara fiind.

Al treilea lucru ar fi prescurtarea numirilor de localități care se repetă, mai des. Aceasta încă trebuie să o facem din cauza scumpetei enorme a tiparului. Redacția se însărcinează să facă această operație migăloasă.

./.

Nr. inv. 42ACN

Scrisoarea trimisă de Alexandru Borza se referă la lucrarea lui Artur Coman „Enumerarea plantelor vasculare din Maramureș”. Documentul conține două pagini, are antetul „MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I CLUJ, INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ”, ștampila universității și semnătura directorului Muzeului și Grădinii Botanice, profesorul Alexandru Borza.

MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I” CLUJ
INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ

Adresa poștală:
CLUJ
Str. Ștefan M. 42

Telefon:

Nr. 2446 Data 6 Mart. 1946.
No. înregistrare la adresa de înregistrare

Mult atimată Doamnăle Coman,

Cu multă bucurie Țin să anunț sosirea lărilor cu materialul prețios pentru herbarul nostru și pentru Flora Rom. exsiccata, a cărui expediere fusese amânată încă de multă vreme. Materialul a sosit în cea mai bună stare și acuma de așezat între hârtii potrivite și să etichetăm, pentru a putea fi manipulat mai departe muzeul.

Țin să mulțumesc în mod deosebit de călduros pentru acest act de valoare dar făcut Universității noastre, care a revenit la repedința ei de drept.

Printre plante se găsesc unele critice și probabil noi, care vor fi examinate cu atenție. Pentru Flora Rom. exsiccata sunt bune cea 13 specii, cele mai multe încă necolectate și needitate de noi. Ele vor apărea în centuria XVIII-a și cele următoare. Centuria XVII era complet încheiată și azi este acum sub tipar, cu o întârziere datorită tipografiei. Căci corecturile le-am făcut încă în Decembrie.

După ce Dl. Coleg a avut mari cheltuieli cu prepararea și expedierea plantelor, cheltuieli care nu se pot cere dela un pensionar cu o pensie desigur un pic strâmtă, rog a-mi comunica de urgență cheltuielile avute cu prepararea, ambalarea și expediția materialului, ca să trimit sumă convenită. Fonduri prea mari nu avem, dar nici nu suntem de tot sălăși.

Încercându-mi încă odată călduros să mulțumesc, rog pe Dl. Coleg să primească cele mai respectuoase și calde salutări din partea

Prof. Al. Borza

Prof. Al. Borza
Directorul Institutului Botanic.

D-nale D-lui

Arthur Coman

insp. ing. silv. pens.

Vicele

Nr. inv. 43ACN

Scrisoarea trimisă face referire la plantele trimise pentru Herbarul Grădinii Botanice din Cluj și „Flora Romaniae exsiccata”. Documentul este datat, are antetul „MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I CLUJ, INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ”, ștampila universității și semnătura directorului Institutului Botanic, profesorul Alexandru Borza.

Cluj 19 Apr. 1946

Nr. _____

Stimatele Dle Coman,

Mulțumesc pentru scrișoarea dui vrea, cu buna știre, că vor fi expediate curând pachetele cu plantele critice nu dubioase ori rare, care ar trebui verificate aici la munten, înainte de a publica vob. vasa DV. lucrare. Le așteptăm.

Vreau să public enumerări în volumul ce pun curând sub tipar din „Buletinul Mus. și Gr. bot. Cluj” (vol. XXVI), dar trebuie să o transcriem și să facem prescurtări pentru numirile de munți, văi, lacuri, care se repetă de multe ori. Am încredințat aici pe un excelent botanist să facă aceasta. Dar mai este nevoie și de o hartă a teritoriului cercetat, cu indicarea exactă a locurilor și punctelor de unde ati colectat plantele. Dl. Hyvärsky, pensionar care lucrează ocazional la Munten, a făcut schița alăturată și eu vă rog să însemnați cu creion negru numărul ce corespunde numirilor de pe tabloul de localități anexat.

Văm redesea aici apoi harta

de tot frumos și vom da un gliziu. Lucrarea
va sponi astfel în valoare. War stria să se
dea și o scurtă descriere topografică, eventual,
a terenului studiat.

Cred că va fi permis să modifice
câte ceva și în redactarea introducerii.

Dacă reprimim harta pusă la punct,
lucrarea va fi curând gata de tipare, ca
o pretioasă contribuție românească la cunoaște-
rea florei unui ținut românesc străvechi

Doresc scribatori fericiți!

Al Dălea devotat

Prof. Al. Borza

Nr. inv. 44ACN

Scrisoarea se referă la publicarea unei lucrări pentru care Alexandru Borza, îi
solicită lui Artur Coman, harta terenului și o scurtă descriere topografică a zonei.
Documentul conține două pagini, este datat, are antetul „MINISTERUL AGRICULTURII ȘI
DOMENIILOR, COMISIUNEA MONUMENTELOR NATURII, BIROUL ȘTIINȚIFIC CLUJ”
și semnătura profesorului Alexandru Borza.

MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I” CLUJ
INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ

Adresa poștală:
CLUJ
Str. Regală Nr. 42

Telefon:

Nr. 204/1946. Data 31 Mai 1946.
No. nostru (a se repeta la răspuns)

Domnule Coman,

Cu onoare vă restituim schița de hartă și tabloul localităților cerând să binevoiți a o mai completa ca să putem întocmi definitiv lista și harta.

Harta. 1. Probabil nu au fost destul de legibile toate cifrele scrise de Dvs. cu creionul, așa s'a întâmplat, că următoarele cifre sunt acum de două ori pe hartă: 251, 148, 126, 180 și 231.

Rog, ca cifra greșită să se șteargă și să se scrie în locul ei cu cerneală cifra bună. - 2. Anexăm o listă mică cu localități care nu se găsesc în tabloul localităților bătut la mașină, dar în manuscris sunt citate. Aceste localități le-am intercalat cu litere mărunte și în tablou. Aceste vor primi cifra supă care vin în alfabet însă cu a, b, c, etc. De ex. 68 a Fța Măgurei, 87 a Hăitu Barjaba.

Rog să însemna aceste și pe hartă să știm unde se găsesc în natură.

Numele localităților, care sunt subliniate în tablou cu cerneală roșie, nu sunt introduse în hartă. Rog să introduceți și aceste prin cifrele lor respective.

Câteodată nu suntem lămuriiți în numenclatura folosită de ex. în manuscris cetim adeseori: Fundu Juhassi. Aceasta nu se află în tablou, însă este aici "Juhass în Vișeu de sus". Sunt aceste locuri identice?

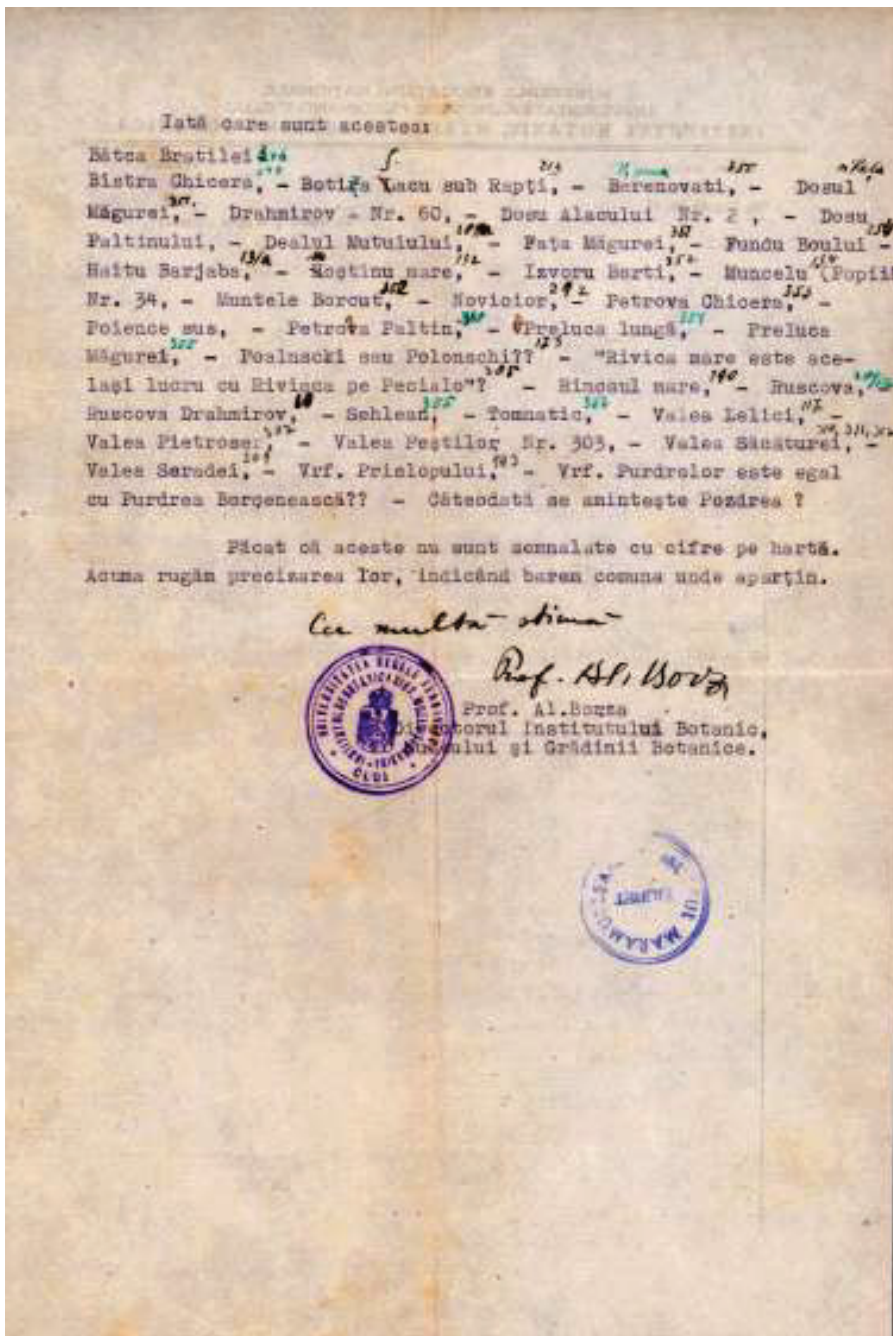
Totodată vă rog să controlați toate cifrele de pe hartă, poate s'a putut întâmpla greșeli când am scris cu cerneala verde peste scrisul Dvs. cu creion.

Nu pot face tabloul localităților cu prescurtarea lor, stabilite când am început a pune la punct manuscrisul, căci nu se află o sumedenie de localități în lista alfabetică a localităților și cu numele corecte, care sunt citate în manuscris.

./.

D-sale D-lui

Ing. Artur Coman

Nr. inv. 45ACN

Scrisoarea trimisă face referire la completarea de noi date la hartă și la lucrare, pentru a putea fi publicată. Documentul conține două pagini, este datat, are antetul „MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE, UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I CLUJ, INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ”, și semnătura directorului Muzeului și Grădinii Botanice, profesorul Alexandru Borza.

MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I” CLUJ
INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ

Adresa poștală:
CLUJ
Str. Regală Nr. 42

Telefon:

Data 6 Iunie 1946.

No. nostru (a se replica la răspuns)

Stimate Doamnă Coman,

Dintre plantele enumerate de Dta ar fi de dorit să mai putem vedea pe cele enumerate mai jos. Cum le-am putea vedea? N'ar strica să le puteți trimite cu poșta. Lucrarea este gata de a fi pusă sub tipar în Buletin. Rog de asemenea a indica pe scurt cine sunt persoanele după care se numesc formele noudescrise: Anderco, Flora Anderco, pentru a face o notă scurtă.

Cu multă stimă

Prof. Al. Borza

Plante critice din manuscrisul dlui ing. A. Coman.

1. Alopecurus laguriformis Schur.
2. Poa Nyaradyana Mannf.
3. " granitica Br. Bl.
4. " caesia Sm.
5. Festuca pumilla Chaixii Vill.
6. Eriophorum gracile Koch.
7. Heleocharis carniolica Koch.
8. Carex umbrosa Host
9. " ornithopoda Willd
10. " Cederi Retz.
11. " vesicaria L. (din Mocira mare și Sesuri (de 4 m))
12. Juncus macer S.F. Gray
13. Salix pentandra L.
14. " daphnoides V.M. (din Poposala, Godreava și V. Corbului).
15. " livida Wbg.
16. Polygonum calcatum Lindm.
17. Amaranthus lividus L.
18. Aconitum Degeni Gay.
19. Cochlearia Borzai Com. (încă câteva exemplare, dacă există material).
20. Rubus macrophyllus W. et Nees.
21. " rötensis Weisb.
22. " rivularis Mill. et W. et W.
23. Waldsteinia ternata (Steph.)

./.

D-sele D-lui

Ing. A. Coman

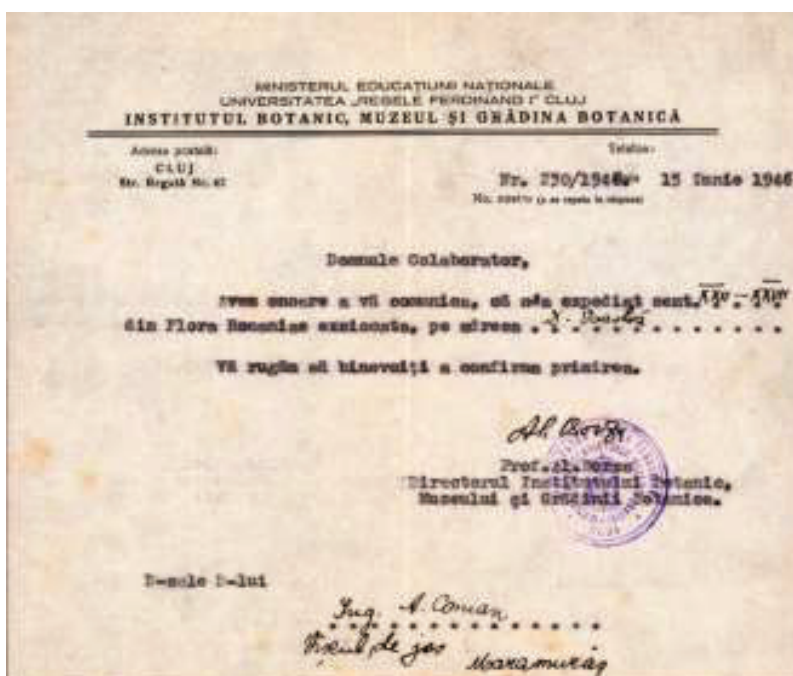
Viscul de sus.

24. *Viola cyanea* Geb.
25. *Isacica* Serb.
26. *Primula nemcophylla* Pax. (Tot materialul)
27. *Gentiana orbicularis* Schur.
28. *livonica* Eschf.
29. *Pulmonaria montana* Lei.
30. *Nelampyrum nemorosum* L.
31. *bihariense* Kern.
32. *Euphrasia Kernerii* Wettst.
33. *picta* Wisn.
34. *brevipila* Burn. et Gr.
35. *Rhinanthus Borbasii* (Dörfl.)
36. *Galium silvaticum* L. *non data*
37. *Kitschellianum* Schult.
38. *pumilum* Murr.
39. *Xanthium brasiliicum* Vell.
40. *Senecio Fuchii* Gm. (Tot materialul)
41. *Baussurea Percii* Deg.

Nr. inv. 46ACN

Scrisoarea se referă la lucrarea care este gata de a fi pusă sub tipar, dar îi solicită să-i trimită plantele enumerate în această scrisoare pentru a fi verificate înainte de a publica lucrarea. Documentul conține două pagini, este datat, are antetul „MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE, UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I CLUJ, INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ” și semnătura directorului Muzeului și Grădinii Botanice, profesorul Alexandru Borza.

Nr. inv. 47ACN

Scrisoarea face referire la expedierea unor lucrări de către Institutul Botanic, Muzeul și Grădina Botanică și îi solicită confirmarea că le-a primit. Documentul este datat, are antetul „MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE, UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I CLUJ, INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ”, ștampila universității și semnătura directorului Institutului Botanic, Muzeului și Grădinii Botanice, profesorul Alexandru Borza. Plicul are antetul și ștampila universității și a poștei din Cluj.

INSTITUTUL DE BOTANICĂ SISTEMATICĂ, MUZEUL BOTANIC
 ȘI GRĂDINA BOTANICĂ A UNIVERSITĂȚII

Cluj, 15 VII. 1947.--

Prezentat în _____

Nr. 1947. F. O. R. B. D. = Colaborator,

Alăturat vă trimitem lista nr. 3 asupra speciilor de plante care
 urmează a fi anulate din Desiderata pe anul 1947:

Acer campestre	Lamium Galeobdolon
Aconitum nestivale	Lotus siliginosus
Agropyrum repens	Malampyrum cristatum
Alisma lanceolatum	Malampyrum silvestricum
Alopecurus geniculatus	Melastrium album
Amorpha fruticosa	Muscari tenuiflorum
Anthemium arvensis	Nymphaea alpestris
Artemisia rusticana	Oenothera viciifolia
Setonema officinalis	Origanum vulgare
Erica media	Papaver dubium
Galendula officinalis	Pasadenum Carvifolia
Gephele Buxus pastaria	Phlox tuberosa
Garex Nordelaticum	Picris hieracioides
Gentiana spirulosa	Prunella
Glechoma Intybus	Plantago media
Gynandrum yincetorum	Polygonatum multiflorum
Dactylis glomerata	Rosa foetida
Doronicum Columnae	Rosa pendulina
Elatine Alsinistrum	Salix babylonica
Equisetum variegatum	Salix fragilis
Erophila verna	Scirpus silvaticus
Erucastrum Pollichii	Senecio integrifolius
Euphorbia Asula	Senecio Hippomanchium
Verulago nodiflora	Spinacia oleracea
Fragaria Vesca	Tamarix gallica
Fragaria viridis	Taraxacum palustre
Geranum obtusum	Urtica pratensis
Gleditsia triacanthos	Urtica montana
Hemerocallis fulva	Urtica flavescens
Hieracium aurantiacum	Urtica glabra
Impatiens Boylei	Urtica kiovensis
Impatiens parviflora	Verbascum Hinkel
Iris pseudo-cypria	

Cu acest prilej vă rugăm din nou a ne comunica de amna specii de
 plante le-ati adunat pentru Flora Buc.ara. Acetia pentru a preveni colecta-
 rez lor.

INSTITUTUL DE BOTANICĂ SISTEMATICĂ, MUZEUL BOTANIC ȘI GRĂDINA BOTANICĂ A UNIVERSITĂȚII

(PROF. UNIV. DR. AL. BORZA)

CONSERVATORUL:
 (Dr. Em. Ţopa)

D-Sale I

D-lui ... Englez ... ATTUT ... C. O. M. A. N. ... Y. A. G. E. A. A. ... J. O. ...

... N. A. A. A. A. A. A. ...

Nr. inv. 48ACN

Documentul conține o listă de plante trimisă de Alexandru Borza care urmează a fi anulate din „Desiderata pe anul 1947”. Documentul este datat, are antetul „INSTITUTUL DE BOTANICĂ SISTEMATICĂ, MUZEUL BOTANIC ȘI GRĂDINA BOTANICĂ A UNIVERSITĂȚII”, ștampila universității și semnătura directorului, profesor Alexandru Borza și a conservatorului Dr. Emilian Ţopa.

Cluj, la 28. oct. 1960
Str. Grădiniilor 39

Multă stimăte Ale Coman,

De câteori mă îmbolnăvesc, faptul meu slab și cerce-
tas Dr. Bran, vorbind cu multă stăruire și dragoste de
distinsul nostru botanist și colaborator la Buletin și
la „Flora Romaniæ exsiccata”, dl. A. Coman. Mi-am expri-
mat și dorința de a-l cerceta, dar împrejurările și ocu-
pațiile multiple ne-au împiedecat să discutăm gîndul și
dorul nostru. Azi sîm, că v-ați mutat la Sighet
și că realizarea gîndului nostru s-a uzurat mult prin
această. Numai lucrul meu mi s-a înmulțit, și s-a
grosit și nu știu de unde să iau două zile pentru a
vă face cu Dr. Bran o scurtă vizită.

Munca mea principală este ducerea la bun sfîrșit
a lucrării mari, „Enciclopedia etnobotanică a Romî-
niei”. Sînt redactate gata 3 volume de cîte 800 pagini
dactilografiate, inclusiv cele cîte 2000 figuri, și mai
poartă criptogamele inferioare și insectele rom.-latin,
magh.-lat., germ.-lat., francez.-lat., engl.-lat. și ruso-
latin. Am adunat ca ajutorul unor colaboratori toate
numirile rom. de plante cunoscute în literatură și din anchete
le mele pe teren făcute de 50 de ani, din tinerețe. S-a adu-
nat un material imens. Amintim pe scurt și întrebui-
țarea populară a plantelor, dar și aceea modernă
în tehnică, medicină etc. Acest dicționar trebuie să a-
tît plantele spontane ale țării cît și cele cultivate
împreună cu soiurile cultivate. Am creat o nomen-

clatură linară dominează pentru toate plantele, regretând
că fânătorii „Flori RPR” mi s-au gândit la a-
ceasta.

Din această lucrare 2 volume sînt prezentate la Aca-
demie și acum se cercetează de o comisie de întelepți.
Nu știu dacă vor publica-o. Al treilea volum,
(literele P-Z) se scrie acum la masină.

Dupăce am terminat această operă voluminoasă, din
mai scris o fitocenologă de 530 pagini pentru „Eti-
tara Științifică” și am expediat-o în zilele acestea.
Printre alii am publicat un volum intitulat „Floră și
vegetațiaării Sebeșului” (325 pagini), care în două
luni s-a epuizat complet și o lucrare de popu-
larizare „Flori din grădina mea” cu 27 planșe colo-
rate. Aceasta a fost tipărită în 10.000 exemplare. Dacă nu
o aveți, vă pot trimite cu plăcere un exemplar.

Aflu cu bucurie, că — făcînd abstracție de la ne-
tehnele datorite bătrînetii — vă țineți bine. Vă doresc
sănătate deplină și putere de muncă. Dacă mai aveți
date etnobotanice inedite, despre care ați vorbit cu d. Bran,
m-ați fi țîrziu să se utilizeze în marea noastră enciclopedie.
Pentru aceasta ar trebui trecut pe fișe mici: Numele
latinesc, numele românești locale, cu indicarea comunei sau
raionului, cîteva cuvînte despre întrebuințare. Ați fi foarte
apreciați această nouă contribuție etnobotanică a d. Coman.

Mă bucur că m-am putut hotărî să sparg ghi-
ța tăcerii, care ne-a separat de atîția ani. Mai trebuie
să adaug, că în afara de obosala mare datorită lucrărilor, mă simt
destul de bine la vîrsta mea de 73 ani și că în 1958 am putut face
o minunată călătorie prin China. Cu multe salutări cordiale
Prof. A. Borza

Nr. inv. 49ACN

Scrisoarea se referă la lucrarea „Enciclopedia etnobotanică a României” a lui
Alexandru Borza și îi solicită date etnobotanice inedite lui Artur Coman, pentru a completa
lucrarea. Documentul conține două pagini, este datat și are adresa și semnătura profesorului
Alexandru Borza.

Multă stimă de Coman,

Am fost foarte furiș, primind scrisoarea
Dn, prin care s-a stabilit vedea noastră corepon-
dență științifică.

Sunt bucurat de a putea primi cărți
noi numai populare adevărate de plante, din
Iamureș, completând Dicționarul etnobotanic mare ce
am redactat.

După abia primul volum este în stadiu
de cercetare prin o comisie a Academiei, iar
al doilea în stadiu de a fi depus, iar al
treilea scriindu-se la masă numai acum
(litera P) cu unele modificări. D. Coleg nu tre-
buie să facă eforturi grabite, de a prescrie din
încredințarea noastră românească cauzate din gura popo-
rului.

Sunt desigur importante și nouă plante adău-
te în Iamureș. În 1957 am fost foarte corectă în
Păra Călugării și am găsit și eu ~~planta~~ Succisa în
Alexa.

Cu multe salutări cordiale și cu dorințe
pentru buna sănătate a Dnui Coleg

semanez

Cluj 11. XI. 1960
Str. Grădiniilor 39

Prof. Al. Borza

Nr. inv. 50ACN

În scrisoare, Alexandru Borza, îi mulțumește lui Artur Coman pentru denumirile
populare ale plantelor pe care i le-a trimis. Documentul este datat și are adresa și semnătura
profesorului Alexandru Borza.

Mult stimat Dle Coleg Coman

Am primit pachetul cu plante și cu
manuscrise, precum și epistola trimisă separat.
Mulțumesc din toată inima pentru toate.

În primul rând urmez să utilizez în
„Dicționarul Etnobotanic al României” munșile
populare de plante. Noroc că cei de la Aca-
demie nu se grăbesc cu cercetarea manuscri-
selor — ba se pare că chiar sabotează
această operă (din invidie)! — așa că totul se
va intercala în manuscris sub un număr
bibliografic special⁽⁶³⁾, alături de cealaltă
lucrare a D-ale etnobotanice prelucrată
în dicționar, cu numărul său bibliografic.

Manuscrisul voluminos cu prețioasele
date floristice noi pentru Maramureș
ar trebui publicat, dar unde? La Academia
ar trebui prezentat și scris din
nou, ca peste 3-4 ani să se publice. Nu
este ca ne vremea când redactam și edităm
cu *Buletinul Grădinii Botanice*!

Mă gândesc să predau manuscrisul
d-lui Nyárády, ca să folosească datele
în volumele ce urmează din „Flora”. Dar
acolo apar fără autorizație. Rog a-mi
spune dacă sunteți de acord să-l dau la
„Flora”. Practic rezultatul este același, căci
manuscrisul dactilografiat va fi dat
spre control științific d-lui Nyárády, care
are obiceiul să scoată pentru sine date-
le noi și să le publice fără autorizație

autorului în "Flora", cum a făcut și cu
"Flora și veg. Tâii Săbăului" a mea.

Planta nouă necunoscută este
Iva xanthifolia Nutt., pe care Flora URSS
o dă sub numele de Cyclachaena xanthi-
folia (Nutt.) Fresen. Această plantă ^{americană} am desco-
perit-o eu cu Arvat mai întâi în regi-
nea Pontului, am scris și un articolas
în Bul. Gr. Bot. Pe urmă am aflat-o,
singură, în 1952-3 prin diferite țări
din Moldova; am publicat-o și altii;
a fost găsită ca pl. adventivă sporadic în
Transilvania și acum apare în Maramures.
Felițăni pot să descopere! E indicată lo-
calitatea? S-a răspândit și în Ungaria și
URSS. mai nou. Să scrie un articolas
burt sub numele nostru: Borza și Coman,
în vre-o revistă a Academiei?

Pentru determinarea exactă a Euphra-
siei și a Rhinanthusului, așteptăm
timp, de care nu dispun momentan.
Nu au o deosebită importanță geo-
botanică.

Mă bucur să văd pe dl. Coleg la
vârsta sa atât de activ și de zelos și
plin de vigoare și sănătate. Dumnezeu să-l
țină mulți-mulți ani tot așa! (și eu
am 73 ani.)

Cartea mea „Florile din grădina mea”
cred că ajungem și pe la Sighet. Ar
fi interesant de a aduna munisile
populare și din Masanureș. În țara Bașa-
lui le-am adunat eu în anii trecuți și
le-am publicat în această carte.

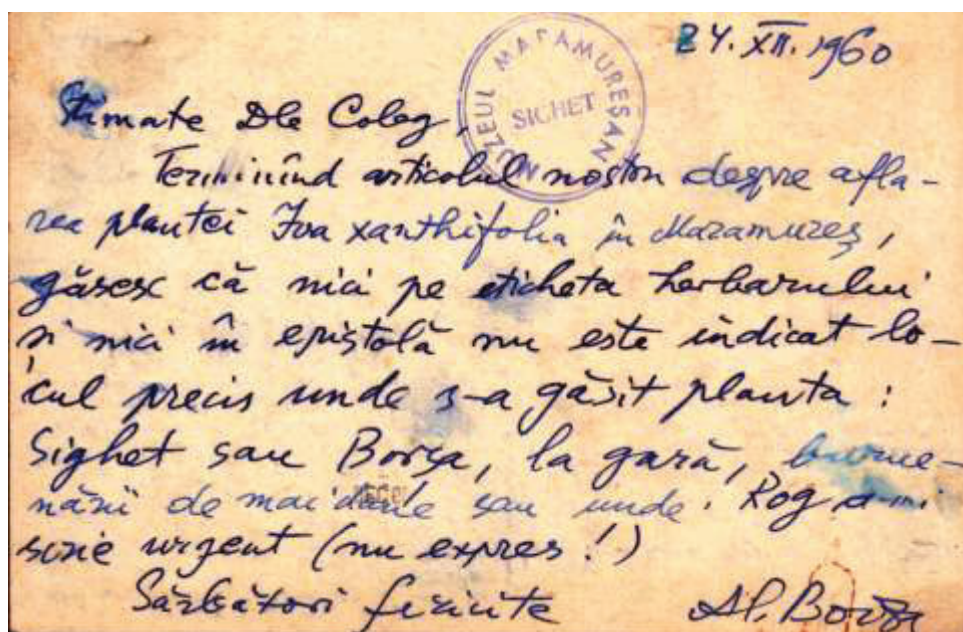
Dorind multă sănătate și tot bi-
nele dlui Coleg, cu dorința să-l îmbel-
nesc, mulțumesc pentru cele trimise.

Cluj, 4 dec. 1960
Str. Grădiniilor 39

Devotatul
Prof. Al. Borza

Nr. inv. 51ACN

În această scrisoare Alexandru Borza îi mulțumește lui Artur Coman pentru
plantele și manuscrisul trimis. Documentul conține 4 pagini, este datat și are adresa și
semnătura profesorului Alexandru Borza.

Nr. inv. 52ACN

În scrisoare Alexandru Borza îi solicită lui Artur Coman, locația plantei, „*Iva xanthifolia*” din Maramureș”. Carte poștală aniversară, „1944-1960, Trăiască 23 August”, cu ștampila poștei din Cluj și Sighet.

Mult ținut Dr. Coman,

Am fost deosebit de fericit să am
putut arăta și noi la Cluj admira-
ția și recunoștința noastră, în public,
pentru opera științifică importantă
desfășurată de dr. Coman de atâtea ore-
me, — cu ocazia împlinirii unei
vrăste atât de respectabile.

În afară de telegrama colectivă,
doresc și eu, și în particular,
mulți ani fericiti cu putere de muncă
nesdruncinată, în cîmpul farmaceutic

al florei Maramureșului.

Articolul cu Iva mi-s-a spus
că va apare aici la Cluj în „Contribuții”.
Enumerarea mare se va putea plasa
mai greu, căci Academia publică nu-
mai articole scurte. Ar trebui redac-
tate mai concis, cu prescurtări pentru
datele de răspândire. Necesarul este
că tinerii de la institut și de la aca-
demie sînt așa de ocupați cu obli-
gațiile lor tematice.

Eu am cu colectivul mare
(Dr. Topa, dna după pedologă) obli-
gația de a pune la punct studiul
vegetației Cîmpiei și a Bazinului

ardelen . Am și făcut mureșii mari.
Cu salutări și felicitări
cordiale stimatelor

Prof. Al. Borza

19. IV. 1961
Str. Grădiniilor 39

P.S. În zilele acestea se va
decide soarta Dicționarului Etno-
botanic.

Nr. inv. 53ACN

Scrisoarea face referire la publicarea articolului despre planta „Iva xanthifolia”
din Maramureș. Documentul conține 3 pagini, este datat și are adresa și semnătura
profesorului Alexandru Borza.

Cluj, 14. III. 1963

Multumesc foarte mult pentru promisiunea de a colabora la observațiile fenologice. Ar fi bine dacă s-ar face la Agriș. Voi căuta să fac rost de cheltuieli de deplasare. Voi ruga în chestia cealaltă să pun să lucreze academicienii I. Pop și I. Nyárárdy care au mai mare putere.

Cu multe salutări cordiale

Al. Borza

Nr. inv. 54ACN

Cartea poștală, adresată de Alexandru Borza, face referire la o colaborare cu Artur Coman privind observațiile fenologice. Pe cartea poștală este o vedere de iarnă din Munții Făgăraș, are ștampila poștei din Cluj și Sighet.

Prof. Alexandru Borza
Directorul Institutului și al Grădinii
Botanice pensionar

Cluj

De Ziua nașterii Vă doresc
mulți ani și sănătate, spre
binele botanicii române
14. IV. 1967
A. Borza

Nr. inv. 55ACN

Cartea de vizită a profesorului Alexandru Borza

Pe verso cărții de vizită a profesorului Alexandru Borza, acesta îi urează lui Artur Coman, mulți ani și sănătate „De ziua nașterii Vă doresc mulți ani și sănătate spre binele botanicii române”.

Cluj, 17. VI. 1967

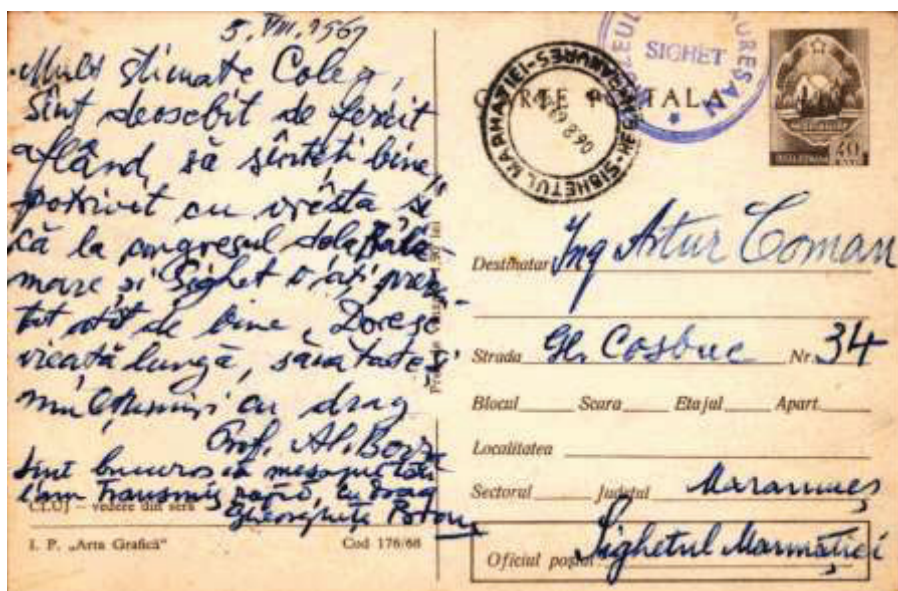
Mult stimate Dle Coleg Coman,

Îa mulțumesc din toată inima
pentru călduroasele felicitări trimise
cu ocazia împlinirii celor 80 ani de
viață. Îa doresc de asemenea să nă-
tate, putere și voie de muncă pe mai
departe

Prof. Al. Borza

Nr. inv. 56ACN

Alexandru Borza îi mulțumește pentru felicitările adresate cu ocazia împlinirii a 80 de ani și îi transmite lui Artur Coman, sănătate și putere de muncă. Pe cartea poștală este o vedere de iarnă, are timbru și ștampila poștei din Cluj și Sighet.

Nr. inv. 57ACN

Carte poștală prin care Alexandru Borza ii transmite că este fericit, pentru că Artur Coman este sănătos  i a putut să se prezinte atât de bine la Congresul de la Baia Mare  i Sighet. Pe cartea poștală este o vedere din sera Grădinii Botanice din Cluj, are timbru  i  stampila poștei din Cluj  i Sighet.

Copie

22 iulie 1963

Ter. ing. Art. nr. Coman Sighet

În conformitate cu hotărârile colectivului internațional asupra fageturilor din Europa, ținut în aprilie 1962 la Stalheim (Weser), în anul acesta și în cel viitor s-a convenit să se studieze pe scară europeană structura, ecologia și compoziția floristică a fageturilor europene, pentru a obține prin metode de studiu în vederea clasificării fageturilor din punct de vedere geoclimatic.

Prof. R. Tixier, prof. L. Pigatti, și prof. Marcello invita pe colegii botanici români la colaborare. Prof. A. Marcello din Padova trimite și fișele pentru observațiile fenologice dorite, din care îmi permit a vă trimite și dvs. unele exemple, cu rugămintea de a colabora la această opera colectivă.

Este de dorit să se facă observații fenologice în fagetele pe care le vom vizita în 1963 metand următoarele date:

- 1) Timpul de înflorire al tineretelor speciilor frecvente din fagete, în special a celor trecute pe fișă.
- 2) Înfrunzirea fagiului și a altor arbori importanți dezechind a) Desfășurarea solziilor mișcunilor și b) Desfășurarea completă a frunzelor.
- 3) Căderea frunzelor de fag, de se bini de se înli înfrunzirea frunzelor și pe suma cantitatea defoliantă a lor.
- 4) Observații relative la periodicitatea criptogamelor, în special a briofitelor și a ciupercilor.
- 5) Observații asupra climatic, însoțirii în toamnă și iarna 1962/63 și a tipului defoliantă a toții în primăvara 1963.

Se recomandă să facem observațiile fenologice

2.
în repetate rânduri, mai ales în timpul înfloririi,
și cel puțin înmărmărită.

Înțelegem că se aplică metoda Reșei Fenologice
Statistice utilizând pentru notarea stadiilor fenologice
acumulate simbole:

Specii anuale cu muguri +00; stadii intermediare
+10; specii în aplecare înflorire +11; stadii de declin în-
termedii +12; specii cu flori încrețite +13.

În măsura posibilității este de dorit ca observațiile su-
puse observațiilor fenologice să fie determinate ca și
tipul fenologic sistematic aparțin și să se facă
sistematizarea fenologică a porțiunii studiate.

Observațiile se vor face nu la marginea pădurii ori în pădure,
ci în pădurea compactă, pe straturi (copaci, arbuști, ierburile, muș-
cicașii). În caz de individualitate, se poate și participarea procentuală
la înflorire, apreciată din vedere. Pentru specii rare se înregistrează
numărul în pădure înflorită, spre exemplu, și a înfloririi
se poate nota +00 (+10, +11).

La pteridofite se va înregistra în locul înfloririi, apariția
sporangiozelor. Pentru briofite se va nota apariția setelor
capului. Observațiile fenologice se pot face cu ocazia ex-
cursiilor obișnuite, nu neapărat aparte și nu capse pe un
timp. Rezultatele de participare va fi prelucrate de prof. A.
Marcello de la Institutul Botanic din Padova, care se vor tri-
mă fișele la terminarea lucrării. Eventual pot fi trimise
apre centralizare și expediere și subsemnatului.

Prof. dr. Borza m.p.
de la Laboratorul de Geobotanică a Centrului de Cercetări
Biologice Cluj. strada Ștefan cel Mare nr. 39.
Cuprins de Ing. Artur Coman.

Nr. inv. 58ACN

Scrisoarea trimisă de Alexandru Borza face referire la o colaborare în cadrul unui
studiu pe plan european, respectiv observații fenologice asupra făgetelor. Documentul
conține 2 pagini. Scrisoarea este o copie transcrisă de Artur Coman după scrisoarea trimisă
de profesorul Alexandru Borza.

Pre Stimate Doamne Profesor!

Trimit 8 Centurii continuând Thymus, Mantha, Centaurea si Hieracium, rugându-vă să binevoiți a le revizui și după revizuire a mă încunostiți pentru a lua măsuri să le readuc la mine acasă. Totodată trimit 3 exemplare din Scirpus rufus Schrad. pentru Muzeul Botanic. Aceasta plantă am găsit dincolo de Prislop, și nu sunt sigur că bine am determinat sau nu? La urmă vă rugăm să binevoiți a întregi descrierea la Dianthus Flora Andreei unde s-a străcurat o gresală la timpul înfloririi și anume înfloarește în a doua decadă a lunii iulie și în august. Vă mulțumesc pentru bunăvoința ce aveți față de mine și vă rog să scuzați de atât deranj.

IO III 1946 Viseuldejos

cu toată cinstea
Ing. Coman Artur

Ing. Coman Artur

Nr. inv. 61ACN

*Scrisoare trimisă în anul 1946 de Artur Coman lui Alexandru Borza
Scrisoarea adresată profesorului Alexandru Borza, prin care îl înștiințează că a trimis pentru revizuire câteva specii de plante. Documentul conține o pagină, data, localitatea și semnătura inginerului Artur Coman.*

multe Stimato Domni de Profesor!

Cartea frumoasă a d. Dumitru am primit-o și
va multumesc ca mi-ați dat de mine.
Am încercat a extrage datele etnobotanice
me culese, din scriptologia mea, dar sad ca
nu pot așa repede a le termina ca sa ple-
ca în d. ta. Să-mi l. parte roșopci găsite de
la 1946 în zădă, cum este Rumex lupinus
lucina inflora, lucina montana, mai multe
mențea ca în stinț. mi figurează, și alte-
de cași comune în afa sa de m. ca mi cer, dar
la mi în m. ed. în s. l. ed. cașe cum este
lucina verba lucina, cheu proclina mi lucina,
apoi Puccinellia clitans cu lucina lucina
lucina, în p. ca mi găsite în v. d. l. lucina
o f. l. ca de lucina lucina lucina.

Da că mi cașe sa ple - și mi cașe a va
în m. ca mi - mi l. ca mi de ca 7-10 de cașe
cașe ca mi figure. am găsit 2 specii. l. ca-
poșe ca mi figure în l. cașe cașe pe cașe
mi m. ca mi de lucina lucina mi i l. cașe.
Cand va figure cașe și p. ca mi cașe
mi l. cașe 1-2 ex. cașe cașe cașe cașe
cașe cașe cașe cașe cașe cașe cașe cașe
si cașe cașe cașe cașe cașe cașe cașe cașe.

mi l. cașe cașe cașe cașe cașe cașe cașe cașe
X. 1960 si p. cașe cașe cașe cașe cașe cașe cașe cașe
cașe cașe cașe cașe cașe cașe cașe cașe

Nr. inv. 62ACN

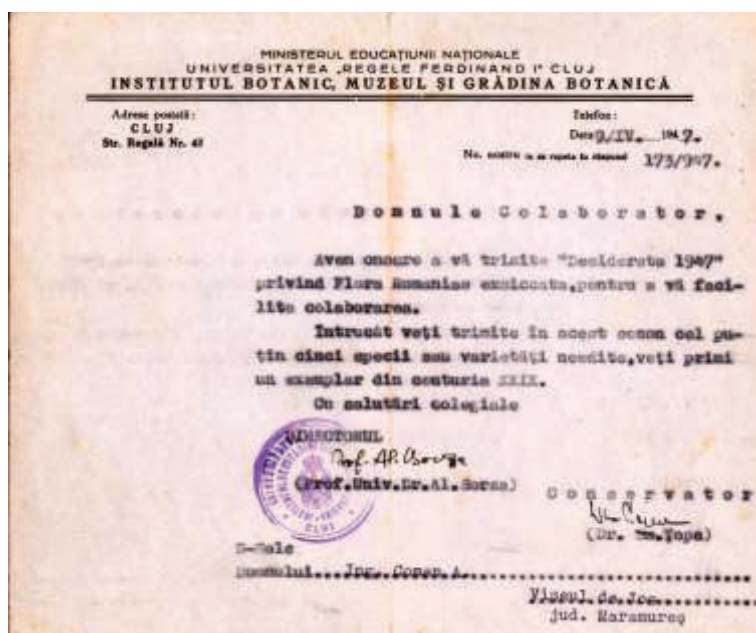
Scrisoare trimisă de Artur Coman în anul 1968 lui Alexandru Borza

Scrisoarea este o cionă după scrisoare trimisă de Artur Coman către profesorul
Alexandru Borza, privind date despre plantele etnobotanice. Documentul conține o pagină și
este datat.

Nr. inv. 63ACN

Scrisoarea trimisă de Alexandru Borza și Emilian Țopa către Artur Coman prin care îi confirmă că a primit lăzile cu plante. Documentul conține două pagini, are atetul „MINISTERUL CULTURII NAȚIONALE ȘI AL CULTELOR, UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I CLUJ, INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ”, ștampila universității, semnătura directorului Muzeului și Grădinii Botanice, profesorul Alexandru Borza și semnătura Dr. Emilian Țopa.

Nr. inv. 64ACN

Scrisoarea trimisă de Alexandru Borza și Emilian Țopa către Artur Coman, prin care îi trimite „Desiderata 1947” privind „Flora Romaniae exsiccata”. Documentul conține o pagină, este datat, are antetul „MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE, UNIVERSITATEA REGELE FERDINAND I CLUJ, INSTITUTUL BOTANIC, MUZEUL ȘI GRĂDINA BOTANICĂ”, ștampila universității, semnătura directorului Muzeului și Grădinii Botanice, profesorul Alexandru Borza și semnătura Dr. Emilian Țopa. Plicul are antetul și ștampila universității și a poștei din Cluj.

Bibliografie

1. **I. Resmeriță, I.T. Tarnavschi, Alexandru Borza:** *Biolog român ctitor al Grădinii botanice din Cluj-Napoca*, București, editura Litera, 1976
2. **Chiș V. Timur, Mihail Manole, Artur Coman,** *custode onorific al Rezervației Pietrosul Rodnei*, Acta Musei Maramorosiensis, vol. IV, 2006, p. 111-117
3. *** Arhiva Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmației, Maramureș, România, *fond Artur Coman* Stiințele Naturii.

Muzeul de Mineralogie – 30 de ani de expoziție permanentă

Ioan DENUȚ^{1,2},

Alexandra SÎNGEORZAN¹

¹ Muzeul Județean de Mineralogie „Victor Gorduza”

Baia Mare

² Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,

Centrul Universitar Nord din Baia Mare

Abstract

On the 6th of November 2019, the County Museum of Mineralogy „Victor Gorduza” Baia Mare celebrated 30 years since the opening of its permanent exhibition. Through this article we want to evoke the important moments that made all of this possible and to summarily present the Museum’s activity thorough three decades, regarding the constitution of its heritage, organized exhibitions, scientific research, museum education and the different projects that were developed.

Introducere

La data de 6 noiembrie 2019 s-au împlinit 30 de ani, de la deschiderea expoziției permanente a Muzeului de Mineralogie. Cu acest prilej a fost organizat un eveniment festiv, prin care a fost sărbătorită vârsta venerabilă la care a ajuns Muzeul și eforturile deosebite ce au fost depuse atât pentru înființarea acestuia, cât și pentru asigurarea dezvoltării sale continue, în aceste trei decenii de activitate.

În presa din acea perioadă au apărut diverse articole, despre această realizare de succes în muzeografia românească. Publicația *Pentru Socialism*, nr. 10573 de la data de 7 noiembrie 1989 descrie în articolul dedicat deschiderii muzeului tocmai această muncă și dăruire extraordinară care au reprezentat fundația pe care s-a clădit Muzeul de Mineralogie: „*Constituind o realizare de seamă a vieții cultural științifice din țara noastră, muzeul de mineralogie se înscrie în*

contextul eforturilor depuse pentru a dezvolta și cultiva patrimoniul național de valori și a-l integra activ în circuitul educațional [...]Instituția nou creată în peisajul spiritual al Băii Mari reprezintă rodul unor căutări asidue și fructuoase de mai mulți ani în constituirea bogatei colecții de minerale, adunării și sistematizării materialului, studierii, interpretării și organizării pe criterii științifice a pieselor din expoziția Muzeului județean Maramureș, acum pusă la dispoziția publicului larg.”

O scurtă incursiune în trecut

Pentru a pune cât mai bine în context înființarea și dezvoltarea Muzeului de Mineralogie, este deosebit de importantă punctarea unor momente anterioare și posterioare datei de 6 noiembrie 1989.

Poate cel mai important moment este reprezentat de anul 1966, în care tânărul Victor Gorduza își ncepe activitatea la Muzeul Județean Maramureș, locul unde a găsit primele eşantioane minerale și unde a decis că aceste comori ale pământului merită să fie valorificate, pentru a fi cunoscute și apreciate de publicul larg.

Următorul moment important a fost reprezentat de prima achiziție de minerale a Muzeului Județean Maramureș, în anul 1969, un număr de 533 de eşantioane minerale sunt achiziționate de la domnul Iosif Ilea din Baia Mare, debutând astfel în cadrul muzeului activitatea de achiziționare de eşantioane minerale, provenind de la exploatările miniere din zona Baia Mare.

În anul 1973 apare Legea 133 (precedată de Decretul 588) privind valorificarea florilor de mină, încercându-se astfel stoparea exodului de eşantioane minerale de la exploatările din zonă către țările vest-europene; această Lege reglementa activitățile de recoltare din subteran, depozitare și valorificare prin Comisia de bazin Baia Mare și Comisia centrală din cadrul Institutului Geologic, în care reprezentantul muzeului avea drept de „veto”.

Dacă a existat vreo îndoială cu privire la importanța existenței unei expoziții permanente de minerale, acesta a fost spulberată în anul 1974, când a fost organizată prima expoziție de flori de mină în

incinta Muzeului Județean Maramureș, expoziție ce s-a bucurat de un real succes în rândul vizitatorilor.

O altă dată deosebit de importantă în destinul Muzeului de Mineralogie este cea de 17 ianuarie 1976, dată la care Consiliul popular la județului decide înființarea Secției de Științe Naturale din cadrul Muzeului Județean Maramureș, cu sediul „Casa Iancu de Hunedoara”; acestei secții i-a revenit gestiunea întregului fond de minerale aparținând Muzeului și de asemenea i se încredințează coordonarea întregii activități din cadrul rezervațiilor naturale și a celorlalte obiective ocrotite din județ.

Primul contact al florilor de mină maramureșene cu străinătatea, într-un cadru expozițional, are loc în anul 1982, când este organizată prima expoziție de minerale în Austria, la casa de cultură din Viena, la inițiativa vicepreședintelui Asociației de prietenie Austria – România.

Conceptul expozițional al expoziției permanente a Muzeului de Mineralogie a fost creat și s-a dezvoltat odată cu transferul actualei clădiri din bd. Traian nr.8, în administrarea Muzeului Județean Maramureș, în vederea organizării unui viitor muzeu de mineralogie, la data de 8 februarie 1988. Astfel că, dintr-o clădire cu destinație comercială și sportivă, în puțin peste un an, cu concursul mai multor instituții de specialitate și unități economice, se constituie și se deschide public, la data de 6 noiembrie 1989, expoziția de bază a Secției de Științe Naturale (Fig. 1).

Trei ani mai târziu, la 10 decembrie 1992 este emisă decizia Delegației permanente a Consiliului Județean Maramureș, prin care este înființat Muzeul de Mineralogie Baia Mare – Maramureș, prin desprinderea Secției de Științe Naturale din cadrul Muzeului Județean Maramureș. La scurt timp, la data de 8 ianuarie 1993, Victor Gorduza este numit în funcția de director al noului muzeu.

Activitatea continuă de dezvoltare a colecției muzeului și de valorificare a patrimoniului este răsplătită în anul 2001, când Ministerul Culturii și Cultelor acordă Muzeului, premiul Grigore Antipa, primul de acest fel acordat unui muzeu din domeniul științelor naturii.

Fig.1. Muzeul de Mineralogie – fațada.

Meritul incontestabil a lui Victor Gorduza în crearea și evoluția Muzeului este recunoscut în anul 2004, când președintele României de la acel moment, Ion Iliescu, îi conferă Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Cavaler.

Anii ce urmează aduc o serie de evenimente mai puțin fericite, după inaugurarea cu fast, la 22 decembrie 2011, a noului corp de clădire, construit cu destinația de extindere a muzeului, având astfel toate spațiile necesare desfășurării activităților specifice, o hotărâre a Consiliului Județean Maramureș, din iulie 2014, transfera clădirea în administrarea unei alte instituții.

La 11 august 2014, profesorul Victor Gorduza, care și-a dedicat toată viața activității muzeografice, prin colecționarea, cercetarea și valorificarea expozițională a nestematelor minerale din subsolul maramureșean, a părăsit această lume.

Ca o recunoaștere post-mortem a contribuției decisive pe care a avut-o la constituirea colecției de mineralogie și înființarea Muzeului, la data de 27 august 2014 Consiliul Județean Maramureș aprobă atribuirea denumirii „Victor Gorduza” Muzeului de

Mineralogie Baia Mare, iar la data de 18 septembrie Consiliul Local al Municipiului Baia Mare îi acordă acestuia titlul de „Cetățean de onoare al Municipiului Baia Mare”.

Expoziția permanentă a Muzeului de Mineralogie

Expoziția permanentă a Muzeului a fost continuu îmbunătățită și dezvoltată. Aceasta prezintă peste 1000 de eșantioane și este organizată, încă de la inaugurare, în patru secțiuni:

- *Cadru geologic* – este reprezentată structura geologică de ansamblu a zonei de nord-vest a României, sub forma unei machete mobile și prin eșantioane reprezentative din toate tipurile de roci magmatice, sedimentare și metamorfice; de asemenea, sunt expuse fosile și așantioane de roci ornamentale.
- *Mineralogie* – sunt prezentate principalele proprietăți fizice ale mineralelor, sistemele cristalografice și apoi clasificarea acestora pe clase; tot în această secțiune este amplasată o vitrină dedicată mineralelor descrise pentru prima dată în zonă, o vitrină cu minerale fluorescente și trei vitrine în care sunt prezentate eșantioane intrate în patrimoniul muzeului prin donații (Fig. 2).
- *Zăcămintele de minereuri* – prezintă, în 9 vitrine, date și eșantioane reprezentative de minereuri din zăcămintele hidrotermale, polimetalice și auro-argentifere, asociate magmatismului neogen; de asemenea sunt expuse, într-o vitrină, produse semifabricate și finite rezultate prin procesarea minereurilor.
- *Flori de mină* – în această secțiune, situată la etajul clădirii, sunt expuse într-o manieră inedită, prin intermediul a patru vitrine mari de formă hexagonală, unele dintre cele mai valoroase eșantioane minerale cu calități estetice deosebite din colecția muzeului (Fig. 3).

Fig. 2. Expoziția permanentă - sala parter.

Fig.3. Expoziția permanentă – sala etaj.

Patrimoniul muzeal

Patrimoniul Muzeului s-a constituit în timp, începând cu cele 1502 de piese, pe care Victor Gorduza le-a identificat într-un depozit la Muzeul Județean Maramureș. După prima achiziție de minerale din anul 1969, procesul a continuat în anii ce au urmat, astfel că la data deschiderii expoziției permanente, în anul 1989, în inventarul Muzeului existau 14.021 de eșantioane. Achizițiile au continuat și în anii următori, din 1991 până în prezent, achiziționându-se un număr de 2.196 de eșantioane (Fig. 4).

Fig.4. Achiziții de eșantioane.

În ceea ce privește donațiile de eșantioane, făcute în general de foști angajați din sectorul minier sau colecționari pasionați, ce și-au dorit ca aceste minuni ale naturii să ajungă la publicul larg, până la momentul actual au fost recepționate prin donație un număr de 1.342 de eșantioane (Fig. 5).

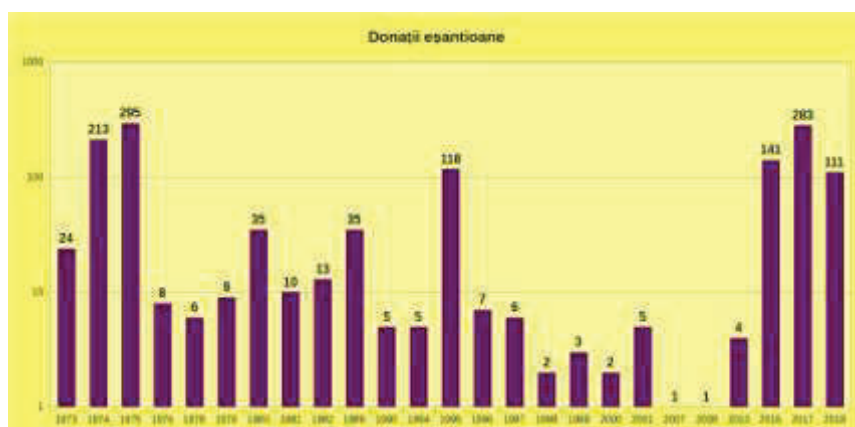

Fig.5. Donații de eșantioane.

Astăzi, patrimoniul Muzeului este constituit dintr-un număr total de 21.087 eşantioane, grupate pe patru colecții: minerale, roci, fosile și minereuri (Fig. 6).

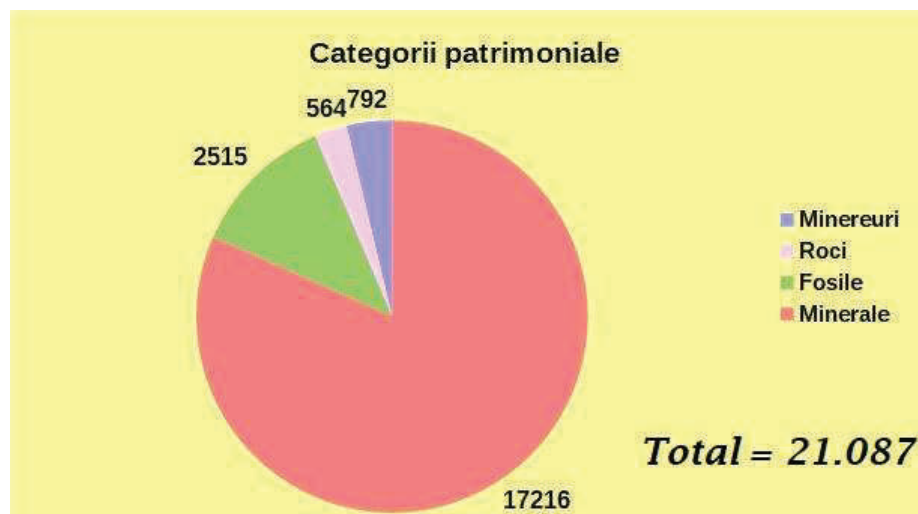

Fig. 6. Categorii patrimoniale – colecții.

Activitatea expozițională

În cei aproape 45 de ani de activitate, de la înființarea Secției de Științe Naturale, din cadrul Muzeului Județean Maramureș, Muzeul de Mineralogie a organizat 191 de expoziții temporare (Fig. 7), dintre care 45 au fost organizate în diferite țări din Europa (Fig. 9), 75 în România, 23 la sediu și 48 sunt reprezentate de expozițiile găzduite la sediul Muzeului, cu piese aparținând altor instituții de cultură din țară (Fig.8).

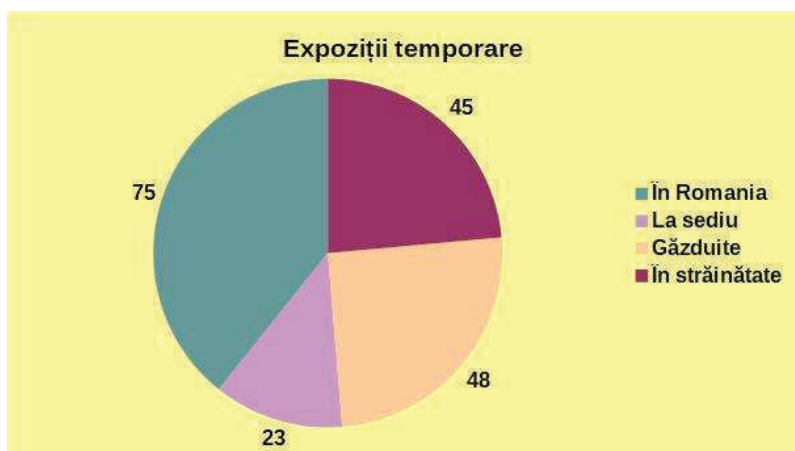

Fig. 7. Expoziții temporare – categorii, după locație.

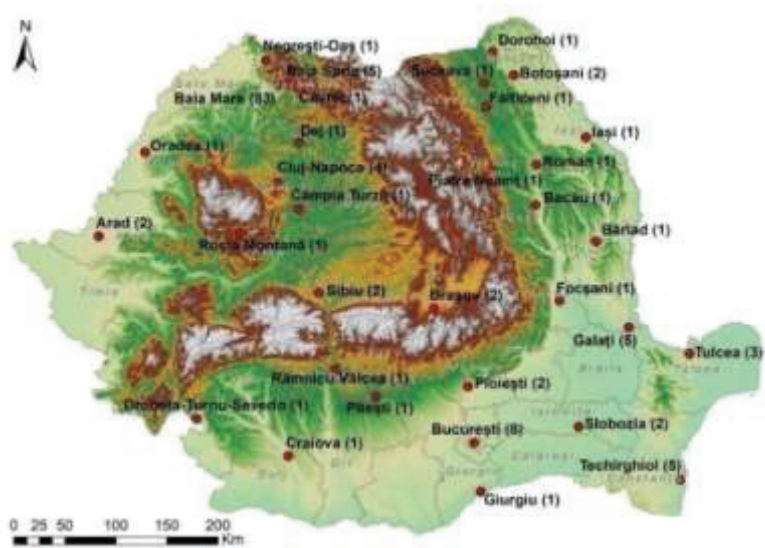

Fig. 8. Harta expozițiilor temporare în România.

Fig. 9. Harta expozițiilor temporare în Europa.

Cercetarea științifică

O componentă deosebit de importantă a activității oricărei instituții muzeale, cercetarea științifică desfășurată în cadrul Muzeului Județean de Mineralogie „Victor Gorduza” Baia Mare, a fost valorificată pe parcursul timpului, prin participarea la peste 20 de manifestări științifice de specialitate, naționale și internaționale (Sighetu Marmăției, Bistrița, Cluj-Napoca, Alba Iulia, Drobeta Turnu Severin, București, Tulcea, Iași, Budapesta, Szombathely – Ungaria, Lviv – Ucraina, Istebna - Polonia, Freiberg, Munchen – Germania), publicarea a 40 de articole, în reviste de specialitate din România și din străinătate (Anuarul Marmăția, *Acta Musei Maramorosiensis*, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai - Geologia*, Drobeta - Seria Științele Naturii, Delta Dunării, Revista Muzeelor, Scientific Bulletin of North University Center of Baia Mare - Series D, Romanian Journal of Mineral Deposits, *Acta Mineralogica-Petrographica*, *Der Anschnitt*, *Geologica Carpathica*, *Mineralogy and Petrology*, *European Journal of Mineralogy*, *Minerals*) și organizarea anuală, începând cu anul 2015, a Simpozionului Științific Național „*Patrimoniul Natural*”.

Educația muzeală

Programul de educație muzeală al Muzeului Județean de Mineralogie „Victor Gorduza” Baia Mare se axează pe aducerea în actualitate a științelor pământului, în special a geologiei și pe educarea și conștientizarea publicului, asupra cunoașterii mediului geologic și a importanței resurselor minerale în dezvoltarea societății umane.

Structurat pe șase proiecte, programul de educație muzeală caută să își îndeplinească scopul, prin realizarea de activități atât la sediul Muzeului cât și pe teren, activități proiectate în funcție de vârsta și nivelul de instruire al participanților. Acestea se referă la: derularea de module educaționale, la sediul instituției, în baza unor parteneriate cu instituții de învățământ; excursii de teren, incluzând ariile naturale protejate în al căror management muzeul a fost implicat; ghidări la sediu și în teren a studenților geologi în practică; articole de popularizare a științelor Pământului, publicate pe web-site și în mass-media.

Unul dintre cele mai importante proiecte educaționale ale Muzeului de Mineralogie este reprezentat de „Școala de vară – Geodiversitate în Maramureș” (Fig. 10) și a fost organizat până în prezent de două ori, în 2017 și în 2018. Principalul scop al acestui proiect a fost de a aduce în atenția elevilor știința Pământului – Geologia, o materie ce lipsește din actualele programe școlare.

Principalele activități realizate în cadrul proiectului au fost: ateliere de introducere în mineralogie, petrografie și arii naturale protejate, prezentare despre pietrele prețioase și decorative, ocurențe și mod de prelucrare, aplicații de teren, pentru cunoașterea geodiversității impresionante a județului Maramureș, activități introductive de escaladă montană, orientare turistică, observații astronomice etc., proiecții de filme tematice.

Fig. 10. Imagini de la Școala de vară „Geodiversitate în Maramureș”.

Proiecte co-finanțate de Administrația Fondului Cultural Național

Au fost desfășurate două astfel de proiecte (Fig. 11):

- *Percepții senzoriale inedite, fascinația cristalelor* – expoziția temporară „Percepții senzoriale inedite – fascinația cristalelor”, produsul acestui proiect, a avut ca principal grup țintă persoanele cu deficiențe de vedere și a cuprins o secțiune specială, dedicată experimentării unor senzații inedite, care au implicat, simultan, simțurile văzului, auzului și pipăitului. Expoziția a fost găzduită la Baia Mare și Arad.
- *Minerale românești – contributor la patrimoniul cultural european* - realizat în colaborare cu instituții de prestigiu din România, respectiv Academia Română, Universitatea din București, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Universitatea „A.I. Cuza” din Iași și Muzeul Național de Geologie, proiectul s-a concretizat prin realizarea expoziției itinerante naționale „Minerale și asociații minerale din România”, ce cuprinde 121 de piese, minerale descoperite și descrise pentru prima dată în lume în România și asociații

minerale caracteristice teritoriului național. Până la momentul actual, expoziția a fost vernisată la Baia Mare, București, Cluj-Napoca, Galați și Tulcea, urmând să-și continue traseul itinerant la Constanța și Bârlad, probabil la Piatra Neamț, Iași și Chișinău.

Fig. 11. Afișe expoziționale, în proiecte co-finanțate de AFCN.

Concluzii

La 30 de ani de la deschiderea oficială a expoziției permanente și la aproape 45 de ani de activitate, Muzeul Județean de Mineralogie „Victor Gorduza” Baia Mare, instituție ce funcționează în subordinea Consiliului Județean Maramureș, decontează o activitate prodigioasă.

Preocuparea constantă pentru îmbogățirea patrimoniului muzeal a condus la constituirea a patru colecții, prin achiziții dependente de resursele bugetare, dar și prin donații, o parte dintre piese fiind promovate prin clasare, în patrimoniul cultural național mobil.

Certamente, cea mai vizibilă, dintre activitățile desfășurate, valorificarea expozițională a patrimoniului, situează Muzeul nostru în top la nivel național prin numărul de expoziții temporare organizate și găzduite și leader între muzeele de științele naturi, după numărul de prezențe

internaționale. Cu atât mai mult, cu cât unele dintre aceste activități au fost derulate prin atragerea de fonduri, din proiecte câștigate.

Activitatea de cercetare științifică a fost una explozivă în ultimii ani și arată că am reușit să răspundem și celei de a treia funcții revenind instituțiilor muzeale, crescând vizibilitatea științifică, prin prezentări și publicații, în țară și străinătate.

Activitățile educaționale, tot mai prezente în planurile de management ale instituțiilor muzeale, s-au dezvoltat continuu, atât prin creșterea numărului de participanți, cât și prin lărgirea tipologiei activităților, desfășurate pe parcursul unui an sau concentrate în evenimente dedicate, precum Săptămâna Geologiei.

Poate că cele mai potrivite cuvinte de încheiere a acestor rânduri sunt cele ale regretatului Victor Gorduza, care descria atât de frumos Muzeul spunând: „*Am iubit florile zămislite de Pământ deasupra lui, dar și pe cele din adâncurile lui tainice. Am făcut din ele un buchet pe care-l dăruiesc tuturor*”.

Bibliografie

Ciocan, J., Pop L. (2014): *Victor Gorduza: Documentar biobibliografic omagial*, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 103 p., Baia Mare. ISBN 978-973-1748-71-9.

Denuț, I., Cociotă, A., Sîngeorzan, A. (2015): *25 Years of Mineralogical Exhibitions în Baia Mare*. Seria Științele Naturii Drobeta XXV, p. 147-154, ISSN 1841-7086 2015.

Denuț, I., Sîngeorzan, A., Fodor, E., Cociotă, A. (2016): *Muzeul de Mineralogie la 40 de ani de activitate*. Revista Muzeelor nr.1/2016, p. 96-100., Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală., București. ISSN 1220-1723.

Denuț, I., Sîngeorzan, A., Bereș, I.L. (2019) *The Mineralogy Museum from Baia Mare at 30 years from the opening of the permanent exhibition*, Geosciences in the 21-st century – extended abstract, Geoecomar, p. 31 – 34. ISBN 978-606-94742-7-3.

*** Muzeul de Mineralogie Baia Mare (2009): 1989-2009: *Muzeul de Mineralogie Baia Mare*, Editura Eurotip, 68 p., Baia Mare.

*** Muzeul Județean de Mineralogie “Victor Gorduza” (2014): *25 de ani de la inaugurarea expoziției de bază*, Editura Eurotip, 56 p., Baia Mare.

*** Muzeul Județean de Mineralogie “Victor Gorduza” (2019): *30 de ani de expoziție permanentă*, Editura Eurotip, 12 p., Baia Mare.

MUZEOLOGIE CONSERVARE RESTAURARE

*Restaurări în Muzeul satului maramureșean. Casa Arba, 1978
Foto: Mihai Dăncuș, Arhiva Muzeului Maramureșan, nr. inv. 3861*

Icoana pe pânză *Patimile lui Hristos* din Sârbi Susani, Maramureș, o lucrare din secolul 17 din atelierul de zugravi din Colomeea

text și imagini de Alexandru Baboș

Icoana pe pânză Patimile lui Hristos din Sârbi Susani, aflată azi în colecțiile Muzeului Maramureșului, este una dintre cele mai distincte piese de artă din Maramureș, la granița dintre icoană portabilă și pictură murală. A fost pictată în scopul înzestrării bisericii din care provine, pe la mijlocul secolului 17, fiind cea mai veche reprezentare a patimilor din Maramureșul istoric de care avem știre până acum. Icoana provine dintr-un atelier de zugravi din Colomeea, în Pocuția, în care se lucra în stilul post bizantin, înnoit cu elemente decorative renascentiste. Icoana pe pânză a Patimilor lui Hristos făcea parte dintr-un ansamblu de icoane pe pânză în interiorul bisericii din Sârbi Susani. Împreună, ele contribuie la o înțelegere nouă, diversificată, a modului cum erau înzestrate bisericile maramureșene în secolul 17, o perioadă care a fost dificilă de cercetat, din lipsa martorilor și a datelor mai concludente. O inscripție de pe peretele nordic al tindei bisericii, posibil un contract, trebuie studiată împreună cu icoana patimilor. Descifrarea inscripției poate oferi în viitor perspective noi, nebănuite, despre icoană, comandatari și autorul ei.

În cercetarea Maramureșului, apariția unor date noi obligă la o reevaluare a contextului stabilit anterior și la o rescriere a firului narativ al istoriei locale. Studiul de față aduce în atenție un astfel de element deosebit, care necesită o integrare în tabloul general al artei și arhitecturii sacrale din Maramureș. Este vorba de o icoană pe pânză din biserică de lemn din Sârbi Susani, Maramureș, care prezintă ciclul *Patimile lui Hristos*. Ciclul *Patimile lui Hristos* este o temă binecunoscută și mult prețuită în pictura murală din interiorul bisericilor de lemn din Maramureș. Cele mai vechi picturi cu acest subiect în zonă se păstrează din a doua jumătate a secolului 17. Începând cu mijlocul secolului 18 se găsesc în Maramureș multiple reprezentări murale din acest ciclu. Transpunerea temei patimilor pe o icoană portabilă pe pânză este totuși un caz singular în Maramureș, din datele pe care le avem

la îndemână. De-altfel, dacă excludem praporii, sunt foarte puține icoane pictate pe pânză păstrate în Maramureș. În plus, pictura pe pânză este un domeniu necercetat al artei maramureșene. Ar fi suficient să vorbim despre formatul de icoană mobilă și suportul de pânză pentru a remarca ciclul *Patimile lui Hristos* din Sârbi Susani, dar dacă adăugăm dimensiunile mari, bogăția de scene și de detalii, programul iconografic și vechimea, abia atunci putem surprinde caracterul excepțional și de unicat al acestei piese în partea de sud a Maramureșului. Într-o zonă dominată de pictura pe lemn, în icoane și murală, prezența unei picturi portabile pe pânză cu asemenea caracteristici nu poate să nu intrigue. Cum a ajuns această icoană la Sârbi Susani? De unde provine? Când a fost executată? Cu ce contribuie această piesă la imaginea de ansamblu a artei maramureșene?

fig 1. Sârbi Susani, icoana pe pânză Patimile lui Hristos. Foto Nicolae Tzatzu 1937, din arhiva Institutului Național al Patrimoniului, București.

Proveniența

Icoana pe pânză *Patimile lui Hristos* are dimensiunile de 180 x 249 cm și este păstrată astăzi în depozitul Muzeului Maramureșului. Proveniența acestei icoane pe pânză din biserica din Sârbi Susani a fost confirmată de istoricul de artă Victor Brătulescu, în urma cercetării sale în Maramureș din anul 1937 (fig 1), fiind și singura ei consemnare în literatura de specialitate.¹ Se păstrează, de asemenea, o imagine a icoanei din această cercetare, nepublicată, făcută de fotograful profesionist Nicolae Tzatzu.² Icoana a fost achiziționată de muzeu în anul 1960, dispărând astfel, din contextul original al

interiorului bisericii și consecutiv din atenția cercetătorilor.³ Din fericire, biserica de lemn se păstrează, permițând reconstituirea contextului arhitectural al icoanei. Locul ei mai exact în biserica de lemn din Sârbi Susani a fost, cel mai probabil, pe peretele de nord în tinda femeilor. Peretele are dimensiunile actuale interioare de 245 x 275 cm,⁴ fiind în trecut aproape în întregime acoperit de icoana patimilor. Interesant de remarcat formatul culcat al icoanei, care n-ar fi încăput în format vertical. Suprafața peretelui

3 Mulțumesc doamnei Mirela Bârz și colegilor de la Muzeul Maramureșului pentru datele din registre și accesul la icoana din Sârbi Susani.

4 Dacă adăugăm nivelul vechi de călcare, până la vechea pardoseală de pământ, înălțimea peretelui era de aproximativ un stânjen regal (288 cm). Lățimea tindei femeilor, care se socotește împreună cu tălpile transversale, este tot de aproximativ un stânjen regal lățime. Adâncimea tindei corespunde lățimii bisericii și are dimensiunea de exact doi stâneni regali.

1 Brătulescu, Victor (1941). *Biserici din Maramureș*, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, anul XXXIV, București, p. 33. Brătulescu inversează biserica din susani cu cea din Josani.

2 În arhiva INP. De remarcat că în notele fișelor imaginilor din 1937 se face confuzie între biserica de lemn din Susani și cea din Josani.

fig 2. Sârbi Susani, peretele de nord al tindei, pătat cu tanin de la infiltrații de ape pluviale. Inscripție scrisă cu cărbune în litere chirilice cursive. Datarea a fost subliniată în imagine cu alb. Conținutul inscripției pare să aibă legătură cu înzestrarea bisericii și cu icoana patimilor, care a stat pe acest loc. Foto 2020.

prezintă încă urme care susțin existența inițială a picturii pe pânză în acel loc. Spre exemplu, peretele de lemn este pătat de tanin ieșit din lemnul de stejar, fenomen cauzat de infiltrația apelor pluviale, urme asemănătoare fiind observate în pictură și pe dosul pânzei. Câteva cuie de fierar, de la prinderea lucrării, se mai păstrează în perete. Partea ștearsă a picturii, în registrul de jos, este un alt martor prețios al localizării icoanei în biserică. Uzura suprafeței provine de la femeile înghesuie în tindă, care au luat în timp pe gubele și sumanele lor o parte din culorile de pe icoană. Partea de sus a fost protejată sub tavan iar latura stângă a fost ferită de colțul tindei și de *lavița* pentru bătrâne, în timp ce partea dreaptă este mai uzată, fiind în dreptul primului rând de la femei unde înghesuiala era mai mare. Pe bărnele de lemn ale peretelui apare scrisă o însemnare amplă în cărbune, în chirilice

de mână, care pare să aibă o legătură directă cu pictura. Faptul că însemnarea s-a păstrat neștearsă de atâta vreme poate fi cauzată tocmai de protecția ei sub pictura pe pânză.⁵ Atât păstrarea însemnării vechi de pe perete cât și uzura mecanică a picturii, sugerează prezența îndelungă a icoanei patimilor în interiorul bisericii din Sârbi Susani, probabil de-a lungul întregii sale existențe. Este important de remarcat relația icoanei cu intrarea, fiind vizibilă chiar din golul ușii și oferind o recepție impunătoare. Neavând nici o fereastră în tindă, întreaga percepție a icoanei depindea de deschiderea ușii grele de lemn de la intrare.

⁵ În prezent, inscripția se află protejată sub un păretar de lână, făcut în casă de maramureșence.

Datarea

La începutul cercetărilor artistice în zonă, istoricul de artă Victor Brătulescu a făcut o primă datare a icoanei de la începutul secolului 18 și a sugerat aducerea ei de la muntele Athos.⁶ Bineînțeles că atât datarea cât și originea sugerate de el sunt depășite astăzi, ele ilustrând, totuși, limitele referințelor artistice și posibilităților comparative din perioada interbelică.

Cercetarea dendrocronologică a stabilit cu exactitate vechimea bisericii de lemn din Sârbi Susani. Ea a fost ridicată de mici nobili locali în anul 1639 (fig 3).⁷ Datarea bisericii nu fixează automat în timp și icoana, mai ales când aceasta este mobilă și din acest motiv poate fi ușor transferată de la un alt lăcaș, anterior, sau comandată mult după terminarea bisericii. Totuși, datarea bisericii oferă un reper important. Icoana pe pânză *Patimile lui Hristos* putea fi cel mai firesc comandată și executată în anii următori pentru această nouă ctitorie locală. În acest sens pare să vorbească inscripția în cărbune de pe peretele de nord al tindei, peste care a fost așezată apoi pictura. În textul inscripției se poate destul de bine citi cifrele înalte de o șchioapă ale anului de la facerea lumii: „7164 leata” (fig 2). Primele trei cifre sunt clare – miile, sutele și zecile, în timp ce unitatea este neclară, putând fi alternativ transcrisă cu cifra 1 în loc de 4. Inscripția are mai multe de oferit, fiind, cel mai probabil, o însemnare a unei înzestrări interioare sau chiar un contract. Ea trimite la probabila comandă, execuție și așezare a picturii între anii 1652-1656 pe acest perete. O curățare, scanare și transcriere atentă a tuturor textelor slavone de pe acest perete, prin participarea mai multor specialiști din domenii complementare, ar putea aduce informații utile subiectului de față. Dacă scrisoarea se va dovedi a fi un contract între comanditari și zugravi, atunci ar fi una dintre cele mai însemnate documente păstrate de acest fel în Carpații de nord, cu potențial de a pune în lumină modul în care icoanele ajungeau în bisericile multe și mărunte din zonă în secolul 17. Cercetarea însemnărilor de pe peretele de nord al tindei din Sârbi Susani va aduce, fără îndoială, noi surprize.

6 Brătulescu 1941, 33.

7 Baboș, Alexandru (2004). *Tracing a Sacred Building Tradition. Wooden Churches, Carpenters and Founders in Maramureș until the turn of the 18th Century*, Norrköping, 189-195.

Atelierul

O întrebare care se naște în mod inevitabil este locul în care a fost executată icoana. Mediul artistic din care provine icoana acoperă un spațiu geografic larg, care se întinde între Moldova, Galiția și Transilvania de nord, spațiu dominat în acea vreme de câteva centre artistice de tradiție post bizantină mai mari, precum Suceava, Iași, Lvov și Kiev.⁸ Nivelul de execuție al picturii icoanei este totuși unul mediu, cel mai probabil al unui zugrav de atelier, itinerant, cu punct de plecare dintr-un târg mai mic din Carpați, care-i permitea o rază largă de acoperire și de susținere a unei activități continue. Un astfel de atelier nu se ocupa cu creații originale, ci în cel mai bun caz contribuia la adaptarea unor modele, preluate din diverse surse, la gusturile locale. Funcția principală rămânea de a recompune și copia în serie temele iconografice cele mai populare, cerute de donatori și clerici, din așezările din jur și de mai departe. În Transilvania princiă, aflată sub dominația calvină, nu sunt cunoscute centre nici de creație și nici de producție artistică de tradiție post bizantină la acest nivel în acea perioadă.⁹

Pentru a merge mai departe în identificarea originii zugravului, aduc în discuție o icoană de referință, cu același subiect al *Patimilor lui Hristos*, păstrată în Muzeul Național de Artă din Kiev (fig 5). Ea a fost publicată în mai multe lucrări, printre care cele mai recente sunt studiile lui Agnieszka Gronek și Makoja Orest.¹⁰ Icoana a fost executată de același zugrav, care a pictat-o și pe cea din Sârbi Susani. Ea provine dintr-o biserică din satul Bili Oslavy¹¹ de lângă târgul Colomeea, în Pocuția, regiune astăzi cunoscută sub numele de Hutsulshchyna sau Țara Huțulilor. Icoana din Bili Oslavy este relativ datată de specialiști de la sfârșitul secolului 16 și este pictată pe un panou de lemn asamblat din trei piese. Cele două icoane, din Sârbi Susani și Bili

8 Deluga, Waldemar (2019). *Ukrainian Painting Between the Byzantine and Latin Traditions*, Ostrava, Warsaw, 122.

9 Dumitran, Ana (2014): „Între logos și eikon. Un eseu despre icoană, români și protestantism în Transilvania secolului al XVII-lea”, în *Annales Universitatis Apulensis series Historica* 18/1, 115–152.

10 Gronek, Agnieszka (2007). *Ikony męki pańskiej. O przemianach w malarstwie cerkiewnym ukraińsko-polskiego pogranicza*, Krakow, 197-198, nr 11 în catalog. Макоя Орест (2013): „Українські ікони «Страсті Христові» XV – XVI століть: стилістика та іконографія”, în Інститут народознавства НАН України Християнська сакральна традиція: історія і сьогодення - С. 32-40. La ei se poate parcurge literatura mai veche.

11 Білі Ослави, în regiunea Ivano-Frankivsk.

fig 3. Sârbi Susani, biserica de lemn, laturile de nord și de vest. Foto 1995.

fig 4. Sârbi Susani, icoana pe pânză Patimile lui Hristos. Foto 2019; Muzeul Maramureșului, i361.

Oslavy, sunt atât de asemănătoare încât mai multe figuri și câteva scene apar aproape identic (fig 4-5). Despre identitatea comună vorbesc printre altele: stilul, compoziția, anatomia figurilor, elementele de decor, spațiul scenografic și grafia textelor. Nu încapem îndoială, că avem de-a face cu două icoane surori, executate de același zugrav, una comandată în Maramureș alta în Pocuția, una aproximată de la sfârșitul secolului 16 iar cealaltă spre mijlocul secolului 17. Niciuna dintre ele nu este semnată sau datată. În mod firesc, amândouă ar trebui să fie datate din aceeași perioadă. Deoarece datarea icoanei din Sârbi Susani din deceniul cinci al secolului 17 este destul de greu de pus sub semnul întrebării, atunci icoana din Bili Oslavy este mai nouă decât se crede, iar mediul rural din Pocuția trebuia să fie la fel de întârziat la modernizări ca cel din Maramureș.

Pentru a stabili mai clar atelierul și pentru a verifica vechimea celor două icoane, avem șansa să apelăm la alte câteva icoane, unele păstrate în aceeași biserică de lemn din Sârbi Susani iar altele în satul vecin Budești Josani. În Budești Josani icoanele împărătești originale și icoana judecății de apoi sunt databile tot de la mijlocul secolului 17, fiind opera unui singur zugrav, dar nu același cu cel din icoanele patimilor. Acesta s-a semnat pe cea din urmă drept zugravul Mikhayl Popovici din Colomeea.¹² De remarcat stilul post bizantin al icoanelor, asemănător icoanelor Patimilor. Tot din Colomeea trebuie să fi fost autorul unei alte icoane mari pe pânză din Sârbi Susani, cu tema extinsă Deisis, posibil din

¹² Raluca Betea (2013): "Icoana Judecății de Apoi din biserica de lemn din Budești Josani (județul Maramureș)", în *Acta Mvsei X, Apvlym L, series Historia & Patrimonium*.

fig 5. Bili Oslavy, icoana pe lemn Patimile lui Hristos. Foto Muzeul Național de Artă al Ucrainei.

aceiași atelier cu zugravul Mykhayl, și relativ databilă tot din aceeași perioadă. Mai mult, în biserica din Sârbi Susani se păstrează două icoane mari pe lemn și ușile împărătești, databile din a doua jumătate a secolului 17, posibil în anii 1660, și care în bună măsură indică participarea unui alt zugrav din Colomeea, probabil Grygoriy ot Kolomyja.¹³ Așadar, nobilii din Sârbi Susani și Budești Josani, ctitori de biserici noi de lemn la începutul anilor 1640, au avut contacte repetate

¹³ Vezi câteva date la Porumb, Marius (1998). *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania, sec. XIII-XVIII*, București, 149-150; și la Dumitran 2014, 127.

cu un atelier de zugravi din Colomeea, pe la mijlocul secolului 17 și în a doua sa jumătate, pentru înzestrarea interioară a bisericilor lor cu icoane pe pânză și pe lemn. Autorul icoanei Patimile lui Hristos din Sârbi Susani pare să fie tot din Colomeea. Proveniența celei de a doua icoane a patimilor din Bili Oslavy, sat aflat la numai 20 km de Colomeea, nu poate decât să întărească ipoteza originii lor dintr-un atelier din acel târg. Având în vedere că icoana din Sârbi Susani a fost premeditat gândită pentru contextul ei din biserică, prin dimensiunile și localizarea

fig 6.
Rândul 1,
scena 1:
Cina cea
de Taină

fig 7.
Rândul 1,
scena 2:
Spălarea
picioarelor

fig 8.
Rândul 1,
scena 3:
Avertizarea
apostolilor

ei, iar vechimea bisericii și a icoanei poate fi precizată, cele două icoane surori ale patimilor au fost cel mai probabil lucrate la mijlocul secolului 17.

În concluzie, icoanele surori din Sârbi Susani și Bili Oslavy indică un autor și un atelier comun. Una contribuie la datarea lor mai sigură în mijlocul secolului 17, iar cealaltă sprijină fixarea locului de proveniență în Colomeea.

Stilul

Mutarea și păstrarea în depozitul unui muzeu a salvat icoana de la uzura ultimelor decenii, dar, ce-i drept, a și ținut-o în afara circuitului științific, în deplin anonim. Între timp, cercetarea icoanelor și a temei patimilor a progresat. Istorici de artă români, Marius Porumb, Ana Dumitran și mai recent Raluca Betea,¹⁴ au evidențiat și pus în discuție originea unor icoane din Transilvania și Maramureș, din mediul ucrainean, prin intermediul căruia a fost introduse elemente renaștentiste în arta post bizantină în decursul secolului 16 și 17. La nord de Carpați, au fost identificate până acum mai multe icoane portabile pe aceeași temă a patimilor, acoperind o perioadă mare de timp, și a căror origine este în mediul de rit bizantin din acel spațiu. Una dintre lucrările de referință dedicate temei patimilor în icoane portabile, a fost scrisă de cercetătoarea Agnieszka Groniek.¹⁵ Teza ei de doctorat conturează un context larg al temei în mediul bizantin de la nord de Carpați, urmărește evoluția stilistică și formală a icoanelor patimilor, oferă o analiză generală a iconografiei și explorează sursele și funcțiile liturgice ale temei. Lucrarea lui Groniek constituie o fundație stabilă

14 Porumb 1998, Dumitran 2014 și Betea, Raluca (2009). „Influența artei Renașterii asupra decorăției icoanelor din secolele XVI-XVIII din Transilvania și Maramureș”, în *Hermeneutica Bibliothecaria, Antologie Philobiblon*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, Nr. 4 (2009), pp. 326-354.

15 Groniek 2007.

pe care se poate construi mai departe și oferă un context relevant în care poate fi integrată icoana patimilor din Sârbi Susani.

Icoana *Patimile lui Hristos* din Sârbi Susani, este executată într-un stil predominant post bizantin, vizibil, printre altele, în împărțirea simplă a suprafeței, compoziția rigidă a scenelor, caracterul grafic al execuției și tipologia figurilor umane. În planul secund, al elementelor decorative, sunt inserate, totuși, unele detalii renașcentiste. Relația și proporțiile dintre cele două stiluri întărește o execuție la mijlocul secolului 17, fiind, așadar, cea mai veche reprezentare a patimilor cunoscută până acum din bisericile de lemn din Maramureș. Chiar dacă în unele centre de la nord de Carpați introducerea elementelor renașcentiste a avut loc ceva mai devreme, pentru Maramureș, aflat departe de curenții principali artistici, fenomenul este simptomatic spre mijlocul secolului 17. În plus, contextul arhitectural, dimensiunile mari, formatul culcat, inscripția și urmele lăsate pe perețele original sugerează o legătură directă, cauzală, între ridicarea bisericii din Sârbi Susani și apariția icoanei patimilor. De altfel, formatul culcat al icoanei o plasează fără rețineră în secolul 17, nefiind cunoscut în secolul anterior.¹⁶

Istoricul de artă Agnieszka Gronek documentează în conținutul unor icoane ale patimilor din Carpații de nord, o influență directă a gravurilor tipărite în mediul de rit bizantin din Ucraina, care au fost, la rândul lor, inspirate de tipărituri și gravuri din occident. În gravurile de carte din lumea ortodoxă ucraineană, stilul se apropie din ce în ce mai mult de cel latin, compoziția se dinamizează, anatomia apare mai realistă, iar scenografia de fond devine dominată de interioare renașcentiste în perspective centrate. Aceste trăsături au fost transferate în arta icoanelor din

¹⁶ Gronek 2007, 39.

fig 9.
Rândul 1,
scena 4:
Trădarea
lui Iuda

fig 10.
Rândul 1,
scena 5:
Rugăciunea
în grădina
Ghetsimani

fig 11.
Rândul 1,
scena 6:
Sărutul lui
Iuda

fig 12.
Rândul 2,
scena 7:
Aducerea
lui Hristos
la Ana

fig 13.
Rândul 2,
scena 8:
Aducerea
lui Hristos
la Caiafa

fig 14.
Rândul 2,
scena 9:
Petru
lepadându-
se de trei
ori

nordul Carpaților, îndeosebi începând cu primele decenii ale secolului 17.¹⁷

În cele două lucrări provenite din atelierul colomeean stilul renașterii se rezumă numai la elemente de decor în scenografie. Se poate înțelege de ce, pe bază numai stilistică, s-a ajuns la o datare relativă cu o jumătate de veac mai înainte decât momentul real al execuției lor. Dacă s-ar merge pe linia de evoluție a curentilor principali din Carpații de nord, datarea mai devreme a icoanei ar putea fi acceptată, teoretic. Trebuie, însă, luat în considerare existența curentilor secundari, în regiuni și microzone mai retrase, unde decalajul în evoluția artistică poate fi semnificativ, ceea ce poate permite o datare mai târzie. Un astfel de exemplu vedem într-o icoană a Patimilor din zona Staryi Sambir, datată ferm de o inscripție din anul 1631, care nu diferă semnificativ de cele două icoane ale Patimilor din atelierul colomeean.¹⁸ Și aici arhitectura scenografică dominantă aparține exterioarelor, chiar și în scene precum Cina cea de taină și Spălarea picioarelor. O altă icoană datată, de data aceasta din mediul maramureșean, de la Oncești, din 1639, prezintă aceleași trăsături puternic post bizantine.¹⁹ În cazul icoanei Patimilor din Sârbi Susani, reiese clar valoarea recuperării contextului arhitectural, conjugat cu inscripția de pe peretele original, pentru a putea integra mai mulți parametri în datarea unei lucrări și pentru a înțelege mai bine fenomenul artistic local. Cele două icoane impun necesitatea de a aborda mai variat evoluția stilistică în Carpații de nord, mai puțin liniar, ca până acum.

Date tehnice

Pânza este compusă din doi lați de cânepă țesuți des și omogen, probabil într-un atelier manufacturier, și cusuți de mână la un loc, de a lungul axului

17 Deluga 2019, 123-170; și Логвин, Г. Н. (1990). Гравюри українських стародруків XVI-XVIII століть, Київ.

18 Gronek 2007, 217-218, nr. 22 în catalog.

19 Porumb, Marius (1975). *Icoane din Maramureș*, 14.

orizontal. Presupun că inițial pânza a fost prinsă într-o ramă, după modelul unei alte picturi pe pânză, cea a Maicii Domnului în orantă, Platytera, păstrată încă în biserică. Probabil că rama ei originală s-a deteriorat la un moment dat, imaginea din 1937 arătând că a fost fixată o vreme în cuie de fier, direct pe peretele de lemn al bisericii. Fixarea în prezenta ramă de lemn a fost făcută după aducerea picturii în muzeu.

Prepararea picturii ar putea fi asemănătoare celei din lucrările murale contemporane din Budești Josani. Pictura în tempera cu liant de clei organic a fost executată într-un strat subțire de culoare direct pe pânză.²⁰ Desenul este accentuat prin tușe grafice fine în detalii de culoare sau în contururi subțiri de lumini și umbre. Cromatica este redusă, dominată de alb, negru, griuri și pigmenți în nuanțe de ocru pământiu apropiate de galben, maro și roșu. Cromatica este singura caracteristică care diferențiază oarecât icoana patimilor din Sârbi Susani de cea din Bili Oslavy. Diferența se poate datora, însă, restaurării celei din urmă, sau prin diferența de material de suport, improspătarea culorilor și fennis.

Descriere

Ciclul patimilor din Sârbi Susani este compozițional împărțit în 24 de scene, în câmpuri aproximativ egale, dispuse pe patru rânduri orizontale, câte șase câmpuri în fiecare rând. Icoana este închisă într-un cadru simplu, pictat în roșu cu linii șerpuitoare transversale care imită de jur-împrejur o funie. Registrele sunt despărțite prin simple linii orizontale continue. Episoadele narative trec din una în alta, adesea separate prin elemente de arhitectură sau prin adunarea personajelor în scene distincte. În această icoană, niciuna dintre scene nu a fost evidențiată, în contrast cu alte lucrări asemănătoare,

²⁰ Săvescu, Cornelia (2007). *Documentația de restaurare-conservare a bisericii sf. Nicolae din Budești Josani, jud. Maramureș*, în arhiva INP.

fig 15.
Rândul 2,
scena 10:
Pilat
judecându-l
pe Hristos

fig 16.
Rândul 2,
scena 11:
Irod
judecându-l
pe Hristos

fig 17.
Rândul 2,
scena 12:
Pilat
judecându-l
a doua oară
pe Hristos

fig 18.
Rândul 3,
scena 13:
Biciuirea
lui Hristos

fig 19.
Rândul 3,
scena 14:
Batjocorirea
lui Hristos

fig 20.
Rândul 3,
scena 15:
Ecce
Hommo

unde răstignirea este centrată și supradimensionată.²¹

Fiecare scenă este populată de un număr mare de personaje umane, centrul de greutate fiind așezat pe interacțiunea dintre ele. Îmbrăcămintea lor este adesea de tradiție antică dar în ea se strecoară acoperământul de cap oriental medieval, încălțăminte europeană, accesorii europene, precum șorțul femeii din scena lepădării lui Petru. Conform tradiției post bizantine, figurile sunt și aici anatomic asemănătoare, fiind diferențiate mai mult prin păr, barbă, mustăți, îmbrăcăminte, accesorii, culoare și gesturi. Iisus este personajul central în aproape toate scenele, fiind ușor de urmărit de la o scenă la alta prin nimbul din jurul capului. Un alt personaj important este Petru, care se distinge din grupul de apostoli în majoritatea cazurilor. El devine chiar personaj principal în scena a 9-a, a lepădării de Iisus. Iuda intră și el în centrul atenției în scena a 4-a, a tocmirii vânzării lui Iisus.

Fondul scenografic este dominat de o arhitectură bogată, în care sunt evitate interioare, în schimb sunt redată curți interioare, străzi și împrejurimi imediate ale unei cetăți atotprezente. În detaliile arhitecturale imaginare ale Ierusalimului istoric, se pot recunoaște caracteristicile unei așezări urbane fortificate central-europene contemporane execuției icoanei: ziduri crenelate, turnuri de apărare, porți cu deschideri mari semicirculare, grădini înconjurată de garduri, clădiri pe unul-două nivele, temple cu turnuri de tipul celor ecleziale, acoperișuri de olane sau foi de tablă, cu forme piramidale, conice, semicirculare, cu sau fără lanternine, fațade laterale cu frontoane retrase sau cu zidărie ieșită în trepte. Ferestrele sunt în unghi, semicirculare, rotunde, dreptunghiulare, simple sau bifore, apoi apar balcoane, decoruri de fațade și coloane cu capiteli în forme vegetale renașcentiste, uși drepte sau

²¹ Gronek 2007, 39.

terminate în arcuri tivite cu ove, de asemenea renescentiste. În curțile interioare apar piese de mobilier adesea din mediu aulic, precum mese, lavițe, divane, pedestale, pulpite, baldachine, corturi. Aceste sunt redată într-o perspectivă corectă, tipic renescentistă.

Narațiunea este redată printr-o succesiune de episoade specifice și susținută prin rubrici scrise în slavonă bisericească cu litere chirilice de-asupra fiecărei scene. Ici și colo apar mici inserții de text cu nume de personaje din scene. În scena cu cea mai mare încărcătură emoțională, rugăciunea lui Hristos în grădina Ghețimani, este inserată o mică notă explicativă peste un înger: *îngerul întinde paharul*, sugerând binecunoscuta cupă amară a morții,²² cu trimitere la asumarea patimilor și a sacrificiului pe cruce de către Hristos. Narațiunea ciclului patimilor se desfășoară cronologic începând cu momentul euharistic din Joia mare, culminând cu răstignirea din vinerea mare și încheindu-se cel mai probabil cu intrarea lui Iisus în iad, pentru a elibera umanitatea din păcatul original. Primul rând, de sus, se desfășoară de la stânga la dreapta și este dedicat evenimentelor din Joia Mare: 1 *Cina cea de taină*, 2 *Spălarea picioarelor*, 3 *Avertizarea apostolilor*, 4 *Trădarea lui Iuda*, 5 *Rugăciunea în grădina Ghețimani* și 6 *Sărutul lui Iuda*. Rândul al doilea înfățișează interogările repetate ale lui Iisus: 7 *Aducerea lui Hristos la Ana*, 8 *Aducerea lui Hristos la Caiafa*, 9 *Petru lepădându-se de trei ori de Hristos*, 10 *Pilat judecându-l pe Hristos*, 11 *Irod judecându-l pe Hristos* și 12 *Pilat judecându-l a doua oară pe Hristos*. Rândul al treilea cuprinde patimile și calea crucii: 13 *Biciuirea lui Hristos*, 14 *Batjocorirea lui Hristos*, 15 *Ecce homo*, 16 *Pilat hotărăște moartea lui*

²² Bogdan, Cristina (2012). „The Cup of Death in the Apocryphal Literature and its Iconographic Traces in Romanian Area”. În *Transylvanian Review*, XXI, Supplement 1, 215-226.

fig 21.
Rândul 3,
scena 16:
Pilat
hotărăște
moartea lui
Hristos

fig 22.
Rândul 3,
scena 17:
Hristos
purtând
crucea spre
răstignire

fig 23.
Rândul 3,
scena 18:
Simon
ducând
crucea lui
Hristos

fig 24.
Rândul 4,
scena 19:
Întâlnirea lui
Hristos cu
mironosițele

fig 25.
Rândul 4,
scena 20:
Aducerea
crucii pe
Golgota

fig 26.
Rândul 4,
scena 21:
Răstignirea

Hristos, 17 Hristos purtând crucea spre răstignire și 18 Simon ducând crucea lui Hristos. Rândul al patrulea aduce finalul narațiunii din vinerea mare: 19 Întâlnirea lui Hristos cu mironosițele, 20 Aducerea crucii pe Golgota, 21 Răstignirea, 22 Plângerea lui Hristos, 23 probabil Coborârea de pe cruce și 24 probabil Coborârea lui Hristos în iad. Ultimile patru scene apar aproape în întregime șterse, conținutul ultimelor două fiind greu de reconstituit. Majoritatea scenelor se regăsesc în forme asemănătoare și în icoana din Bili Oslavy.

Semnificații

Imaginea generală care domină azi despre interioarele bisericilor de lemn din Maramureș este cea a unor încăperi acoperite în întregime cu picturi murale, executate direct pe lemnul pereților. Cele mai vechi picturi murale de care avem știre, în Maramureș, ar fi din a doua jumătate a secolului 17, precum se mai pot vedea în bisericile din Budești Josani, Mănăstirea Moisei, Mănăstirea Giulești, Sârbi Josani, fragmentar în Breb, Botiza, Săliștea de Sus Nistorești, Rona de Jos și, după o consemnare de epocă, în fosta biserică parohială de zid din Giulești.²³ Multe biserici vechi de lemn au fost acoperite doar ulterior cu pictură murală, în secolele 18 și 19.

În interiorul bisericii de lemn din Sârbi Susani există azi o pictură murală pe frunzarul dintre naos și altar, pictată de Alexander Ponchalsky în anul 1760, iar în altar se păstrează pictura murală a lui Nicolai Faliukevici din 1800. Amândouă lucrări sunt secundare, fiind aplicate mult după ridicarea construcției. În restul bisericii, pereții sunt complet goi, fără nici cea mai mică urmă de pictură murală. Pentru a funcționa ca spațiu de cult biserica avea totuși nevoie de o anumită înzestrare interioară. Icoana *Patimile*

23 Кинах, Гліб (1930). „Посищення закарпатських монастирів ЧСВВ. в рр. 1755, 1756, 1765, 1809”, *Analecta OSBM*, III/3-4, 445, Lviv.

lui Hristos ne atrage atenția asupra existenței unui întreg ansamblu de picturi pe pânză din a doua jumătate a secolului 17, care puteau înlocui picturile murale, sugerând o realitate mai complexă decât o știam până acum.

Biserica din Sârbi Susani a păstrat până nu demult o colecție de picturi pe pânză, constituind, la prima vedere, o adevărată ciudățenie în Maramureșul istoric. În afara icoanei patimilor, din aceeași biserică provine și o a doua icoană pe pânză, un *Deisis mare*, care a stat odată peste ușile împărătești, păstrată azi tot în colecțiile Muzeului Maramureșului (fig 29). În parohie se mai păstrează o a treia icoană pe pânză, un *Deisis mare*, succesivă celei inițiale (fig 30). A patra icoană pe pânză de dimensiuni mari, a *Maicii Domnului Platytera*, cu pruncul în poale, binecuvântând, se poate încă vedea în interiorul naosului (fig 31). O a cincea pictură mare pe pânză documentată în biserică în 1937, tot de secol 17, dar al cărui destin este necunoscut, reprezenta *Judecata de Apoi* (fig 32). A șasea pictură pe pânză era acoperită cu scene din viața lui Iisus, pe care istoricul de artă Victor Brătulescu o menționa ca fiind de origine rusească,²⁴ adică de dincolo de creștele Carpaților. Așadar, icoana pe pânză *Patimile lui Hristos*, nu a fost singulară, făcând parte dintr-un ansamblu de picturi pe pânză care acopereau în secolul 17, în mai multe locuri, interiorul bisericii de lemn din Sârbi Susani. Fenomenul nu a fost unic. O pictură pe pânză cu tema extinsă *Deisis*, din secolul 17, se mai păstrează pe frunțul bisericii din Rona de Jos. La Breb, scena *Judecata de Apoi* din tinda femeilor este, în fapt, în întregime pictată pe pânză, dar care a fost lipită apoi pe peretele spre naos, în loc de a fi înrămată. Așadar, prin lipirea lor, unele picturi pe pânză puteau ușor deveni picturi murale. Tradiția picturii pe pânză sub forma unor icoane mobile s-a păstrat și după

24 Brătulescu 1941, 37.

fig 27.
Rândul 4,
scena 22:
Punerea în
mormânt.

fig 28.
Rândul 1,
scena 1:
detaliu din
Cina cea
de Taină.
Apostolul
Petru
vizualizat
mai în vârstă,
cu capilație
bogată, barbă,
mustață, în
jurul capului
apare un nimb
foarte vag
marcat. Figura
este trasată
din linii
simple, ochi
îndreptați spre
Iisus. Poartă
o mantie gri
peste o tunică
mai deschisă.
Tușele sunt
subțiri, negre,
albe și în
diferite nuanțe
gri, pentru
a sublinia
faldurile din
îmbrăcăminte.

fig 29. *Deisis mare*, pictură pe pânză din prima înzestrare a bisericii din Sârbi Susani, așezată inițial peste intrările în altar, cu funcția de registru al apostolilor. Pânza ilustrează iconostasul arhaic întâlnit în Maramureș în secolele anterioare. Iconostasului arhaic îi putea lipsea celelate registre superioare, cu excepția unei răstigniri și a grupului de icoane mari, din jurul ușilor împărătești. Scena Deisis este cuprinsă în mijloc, avându-l pe Hristos în centru, încadrat de Maica Domnului și Ioan Botezătorul. Scena este extinsă la stânga și la dreapta prin apostoli înșirați simetric. Ultimii doi apostoli, din capete, Filip și Toma, sunt înlocuiți prin arhangheli. De remarcat arcada decorativă dintre figuri și tronul din centru. Stilul este cel post bizantin, care indică execuția picturii imediat după terminarea bisericii, pânza putând fi folosită încă de la consecrarea bisericii, în jurul anului 1639. Atelierul de origine poate fi unul Colomeean. Dimensiuni: 100 x 408 cm, inclusiv ramele moderne. Foto: 2019, în Muzeul Maramureșului, i120.

fig 30. *Deisis mare*, pictură pe pânză din a doua înzestrare a bisericii din Sârbi Susani, după invazia tătară din 1661. Pânza a fost așezată inițial peste intrările în altar, cu funcția de registru al apostolilor. Dimensiunile celei de-a doua pânze cu tema Deisis sunt apropiate de cele dintâi. A doua pânză întărește impresia că înzestrarea interiorului cu picturi pe pânză nu era una temporară. Scena Deisis este așezată în mijloc, cu Hristos în centru așezat în tronul de judecată, încadrat de Maica Domnului și Ioan Botezătorul. La stânga și la dreapta stau înșirați cei doisprezece apostoli. De remarcat fundalul simplu, nedecorat, cu excepția unor elemente de natură, a florilor de la nivelul pământului. Stilul este post bizantin cu anatomie umană și carnație inspirată din renaștere, probabil din deceniu 7 sau 8 al secolului 17. Între cele două pânze pot fi doar două sau maxim trei decenii distanță în timp, adică un schimb de generații între ctitori. Atelierul de origine poate fi, cel mai probabil, de peste munți, din Colomeea sau dintr-un alt târg din Galiția. Dimensiuni: circa 93 x 446 cm. Foto: 2020, în parohia Sârbi, Maramureș.

fig 31. *Maica Domnului Platytera*, cu pruncul pe piept și mâinile ridicate (orantă), pictură pe pânză din a doua înzestrare a bisericii din Sârbi Susani. Pictură în stil post bizantin de factură naivă, probabil executată de un zugrav autohton. Lucrări în stil asemănător se regăsesc și în alte biserici din zonă, precum în Hărniciești și Desești, și datează cel mai probabil din ultimul sfert al secolului 17. Dimensiuni: circa 99 x 73 cm, rama este cea originală. Foto: 2020, în Parohia Sârbi, Maramureș.

fig 32. *Judecata de Apoi*, pictură pe pânză din a doua înzestrare a bisericii din Sârbi Susani, azi dispărută. Pictură în stil post bizantin de factură naivă, executată cel mai probabil de același zugrav ca cel al Maicii Domnului Platytera, în ultimul sfert al secolului 17. Foto: Nicolae Tzatzu 1937, din arhiva Institutului Național al Patrimoniului, București.

mijlocul secolului 18, în Maramureș, chiar dacă nu atât de evident ca cea murală pictată direct pe pereții de lemn sau ca cea a icoanelor pe lemn. La biserica din Budești Susani, spre exemplu, se poate vedea o suită de icoane cu tema extinsă a *Bunei Vestiri*, cu *Evangheliștii* precum și cu *Cei Trei Ierarhi*, așezate pe o singură pânză, cu trimitere la iconografia ușilor împărătești, databile odată cu icoanele împărătești din anul 1755, toate zugrăvite de Alexander Ponchalsky. Tot el este autorul icoanei *Maicii Domnului Platytera* din aceeași biserică. O altă icoană pe pânză aflăm în ușa spre altar, a crâșnicului, din Ferești cu tema *sfântului arhanghel Mihail*, databilă împreună cu icoanele împărătești din anul 1767. Chiar și mult mai târziu în timp, pictura pe pânză și-a găsit locul firesc în spațiul de cult din Maramureș, după cum putem vedea în biserica de lemn din Hoteni, în pictura neoclasică de factură academică de la sfârșitul secolului 19, de o deosebită

calitate artistică. Din exemplele expuse, putem concluziona că pictura pe pânză a fost folosită ca alternativă la cea direct pe lemn, poate mai frecvent în vremurile de demult decât putem bănui astăzi.

Marele avantaj pe care pictura pe pânză îl avea față de cea pe lemn era că putea fi executată în atelier și transportată mai ușor decât cea pe lemn, chiar și atunci când dimensiunile dorite erau foarte mari. Acest aspect era în favoarea zugravilor itineranți, veniți de la mari depărtări, cum au fost cei din atelierul din Colomeea. Meșterii nu erau limitați să lucreze doar în sezonul cald și dispuneau de o mai mare libertate în propriul lor atelier. Chiar și pentru comanditari, pictura pe pânză, ca alternativă la cea murală, presupunea o cheltuială mai mică, iar meșterii nu mai trebuiau întreținuți cu mâncare. Există posibilitatea ca pictura să fi fost comandată

după nevoi și transportată prin intermediari, ucenici sau prin comercianți care percepeau un comision. Pictura pe pânză putea fi rapid desprinsă și transportată în caz de urgență, fiind adaptată epocii de conflicte, invazii și distrugeri prin care a trecut Maramureșul în secolele 16 și 17. În schimb, prepararea peretelui pentru o pictură murală lua ceva timp și trebuia așteptat, în prealabil, până când toate lemnele din pereți se stabilizau. Dacă adăugăm necesitatea construcției unei schele, întunericul din biserică în timpul execuției picturii murale, frigul sau căldura excesivă, se poate înțelege mai bine avantajul de a apela la pictura pe pânză. Cu toate acestea, pictura murală a devenit aproape o normă începând cu ultimul sfert al secolului al 17-lea, probabil datorită stabilizării politice, pericolului mai scăzut la incendii, rezistenței mai mari a materialului de suport în timp, datorită posibilității de adaptare la formele arhitecturale interioare și mulțumită aspectului estetic mai ridicat. La impunerea picturii murale monumentale a contribuit și așezarea unor zugravi capabili de asemenea lucrări în Maramureș, spre mijlocul secolului 18. Supraviețuirea unui număr atât de mare de picturi pe pânză într-o singură biserică, în Sârbi Susani, conturează un aspect arhaic excepțional și de unicat în Maramureș, probabil chiar în tot arealul Carpaților de nord, demn de evidențiat, care aduce în atenție o tradiție artistică sacrală mai puțin cunoscută, din lipsa materialului documentar.

Stabilirea originii icoanei patimilor din Sârbi Susani dintr-un atelier de zugravi din Colomeea, sau chiar de mai departe, dincolo de Carpați, aduce în discuție și un alt aspect, încă prea puțin studiat, însă de o deosebită însemnătate în istoria artei post bizantine din Transilvania și Maramureș. Este vorba de activitatea artiștilor ucraineni de la nord de Carpați în mediul ortodox ardelean și maramureșean.²⁵ Aceștia se pare că au fost căutați și chemați în părțile noastre, fiind renumiți pentru performanțele lor artistice în întreaga lume de rit bizantin. Pentru artiștii din Colomeea, care ne interesează în acest studiu, intrarea în Maramureș se făcea lesne numai în sezonul cald. Poarta de intrare dinspre Pocuția și Polonia spre Maramureș și Principatul Transilvaniei era pasul Tătarilor, la izvoarele Tisei Negre. Localitatea Frasin (Ясіня) era în secolul

17, cea mai apropiată așezare, la numai 75 de km de Colomeea. În biserica Strukivska, din Frasin, se păstrează o pereche de uși împărătești identice cu cele din Sârbi Susani, dar refolosite ca aripi laterale la icoana de pe altar, așadar, tot o lucrare a artiștilor colomeeni. Se poate spune că, în urma zugravilor din Colomeea, a mai rămas, ici și colo, câte-o lucrare-două de-a lor, suficiente ca să poată reconstitui imaginari o parte din traseul drumurilor lor repetate spre clienții din Transilvania, până în părțile ei centrale. Cel mai cunoscut dintre artiștii colomeeni a fost Grygoriy, care s-a semnat pe câteva din lucrările sale de la sfârșitul secolului 17. Lui îi pot fi atribuite o serie de icoane și uși împărătești: în Maramureș (uși în Săliștea de Sus Nistorești²⁶, icoane și uși în Sârbi Susani, uși și icoane în Budești Susani și icoane în Budești Josani), în Lăpuș (icoană în Boiereni), pe Valea Someșului (uși în Domnești, în prezent în Muzeul Țăranului Român) pe valea Mureșului (icoane din Deda,²⁷ iconostas în Țăgșoru, iconostas în Sărmașu, ușile împărătești de la Muzeul de Artă din Cluj, ușile împărătești de la Lunca Mureș²⁸, ușile împărătești și probabil iconostasul aflate în Albeștii Bistriței și aduse din Lunca Tecii) ș.a. Datorită asemănărilor de stil și a suprapunerii în timp, chiar așa zisul centrul de zugravi de la Mănăstirea Moisei,²⁹ propus prin atribuirea unui număr de icoane din Maramureș, ar trebui relocalizat, cu mai multă siguranță, în Colomeea. La același centru de zugravi ar putea fi atribuite și ansamblurile murale din Mănăstirea Moisei, Mănăstirea Giulești, parțial la Sârbi Josani și Budești Josani precum și fragmentele inteligibile din Breb și Vișeu de Jos (astăzi în Botiza).³⁰

Atelierul de zugravi din Colomeea, deși însemnat pentru părțile noastre, nu apare documentat în literatura de specialitate. El ar trebui studiat mai în profunzime, cel puțin pe baza materialului aflat în părțile Maramureșului și Transilvaniei. El ne oferă nu numai un posibil răspuns legat de proveniența unor artiști de factură post bizantină din Transilvania și Maramureș în secolul 17,

26 Atribuție recentă, stabilită prin probele stratigrafice și de curățare executate de restauratorul Mihai Covaci.

27 Porumb 1998, 149-150.

28 Popa, Atanasie (1938). „Biserica de lemn din Lunca (jud. Mureș) 1781”, *ACMIT*, 66, fig 4.

29 Porumb, Marius (1978). „Pictura icoanelor din Moisei și iradierea ei în zonele înconjurătoare în veacul al XVII-lea”, în *Anuarul Marmăției*, IV, 327-339.

30 Ansamblurile murale pictate de la Mănăstirea Moisei și Sârbi Josani, precum și tâmpla din Botiza au fost relevate prin cercetările de teren recente împreună cu restauratorul Mihai Covaci.

25 Vezi câteva date la Porumb, Marius (1998). *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania, sec. XIII-XVIII*, București, 149-150; și la Dumitran 2014, 127.

ci și direcția pătrunderii unor influențe de stil renascentist în arta bizantină din părțile noastre.

Revenind la întrebările din start, putem concluziona că icoana pe pânză *Patimile lui Hristos* din Sârbi Susani este una dintre cele mai distincte lucrări artistice din Maramureș, la granița dintre icoană portabilă și pictură murală. Ea a fost pictată cel mai probabil după ridicarea bisericii, la mijlocul secolului 17, fiind cea mai veche reprezentare a patimilor din Maramureșul istoric, de care avem știre până acum. Ea provine

dintr-un atelier de zugrăvi din Colomeea, în Pocuția, în care se lucra în stilul post bizantin, înnoit cu elemente decorative renascentiste.

Icoana are o variantă asemănătoare într-o icoană din Muzeul Național de Artă al Ucrainei, care sprijină identificarea atelierului de origine. Icoana pe pânză a Patimilor lui Hristos făcea parte dintr-un ansamblu de picturi pe pânză care contribuie la o înțelegere nouă, diversificată, a modului cum erau înzestrate bisericile vechi din Maramureș în secolul 17, o perioadă care a fost dificil de cercetat, din lipsa martorilor și datelor mai ferme.

The Canvas Icon *the Passion of the Christ* from Sârbi Susani, Maramureș, a Painting from a Workshop in Kolomyia (Коломия) in the 17th Century

The canvas icon of The Passion of Christ from the wooden church in Sârbi Susani can be found today in the collections of the Maramureș Museum. The icon is one of the most distinct pieces of art in Maramureș, at the limit between portable icon and mural painting. It was painted somewhere in the middle of the 17th century, and, so far, it is the oldest known representation of the passion in the historical region of Maramureș. The icon comes from a workshop in the town of Kolomyia, in the historical region of Pokuttia, where the painters worked in a post-Byzantine style, combined with Renaissance decorative elements. The canvas icon of the Passion of Christ belonged to a group of canvas icons that together contribute to a new, diversified understanding of how the churches of Maramureș were endowed in the 17th century, a period that was difficult to research, due to the lack of conclusive data. An inscription on the north wall inside the narthex of the church in Sârbi Susani, possibly a contract, needs to be further studied, in relation to the icon of the passion. A future deciphering of the inscription may offer new, unexpected perspectives about the icon, its founders, and the painter.

Establishing the origin of the icon of Passion in Sârbi Susani from a painter's workshop in Kolomyia, eventually further away in that area, brings into question an aspect still too little studied but of great significance in the history of post-Byzantine art in Transylvania and Maramureș. It regards the activity of Ukrainian artists north of the Carpathians in the Transylvanian and Maramureș Byzantine environment. They seem to have been sought after and called to these parts, being renowned for their artistic performances throughout the world of Byzantine rite. The painter's workshop in Kolomyia, although important for Transylvania and Maramureș, it is not covered in the specialized literature. It needs to be studied in more depth, at least on the basis of the material found in Maramureș and Transylvania. It may offer not only a possible answer related to the origin of some post-Byzantine artists from Transylvania and Maramureș in the 17th century, but also the direction of the penetration of some Renaissance style influences in the post-Byzantine art from these regions.

Raport de cercetare a unor picturi din bisericile de lemn maramureșene

text și imagini de Alexandru Baboș și Mihai Covaci

Picturile murale păstrate în cele mai vechi biserici de lemn fac obiectul principal al acestui raport. Între picturile murale cercetate se evidențiază activitatea semnificativă în Maramureș a zugravului Grygoriy de la Colomeea, în ultimul sfert al secolului al 17-lea. Lucrările lui nu au fost până acum cunoscute sau au fost atribuite greșit. Activitatea zugravului Grygoriy aduce în discuție un aspect puțin discutat, anume rolul major jucat de zugravii ucraineni în mediul artistic maramureșean. Aceștia au fost apreciați, căutați și chemați în mediul de rit bizantin pentru priceperea lor; așa după cum o demonstrează numeroasele lor lucrări, timp de mai bine de două secole. Acest aspect trebuie alăturat celorlalte deja semnalate, anume așezarea unor zugravi ucraineni în mediul românesc și apariția unor zugravi locali în decursul secolului 18. Un alt aspect care cere mai multă atenție în viitor este reforma artistică impusă de episcopii de la Muncaci, începând cu a doua jumătate a secolului 18, prin care zugravii de icoane au fost treptat înlocuiți de artiști profesioniști, cei din urmă dominând aproape total spre mijlocul secolului 19. La polul opus, în contrast estetic și stilistic, apar pictorii naivi populari, de la care s-au păstrat câteva lucrări de pictură murală și numeroase icoane pe sticlă.

Raportul semnalează probleme legate de starea de conservare a unor piese mobile și a unor picturi murale. Au fost constatate necesități urgente și de amploare legate de patrimoniul pictat, cel mai sensibil din zestrea bisericilor de patrimoniu. Raportul vede necesar inventarierea și documentarea problemelor; apoi întocmirea unui plan strategic de lungă durată de conservare și punere în valoare a patrimoniului pictat din Maramureș. Problemele cele mai mari legate de siguranța și supraviețuirea patrimoniului pictat din regiune ar putea fi rezolvate în câteva decenii, prin concursul autorităților, comunităților și specialiștilor.

Bisericile de lemn sunt lăzile de zestre ale Maramureșului, care nu încetează să ofere surprize științifice. Călătoria din această toamnă ne-a permis probarea unor ipoteze de lucru la fața locului, discuții și schimburi de idei.¹ Raportul de față aduce în atenție câteva date inedite culese, precum și unele interpretări și perspective noi în înțelegerea fenomenului artistic regional.

¹ Alexandru Baboș studiază arhitectura de lemn, inventariază și documentează ansamblurile murale, icoanele și pisaniile păstrate în și din Maramureș în scopul aprofundării fenomenului artistic local într-un context larg. Mihai Covaci restaurează de mulți ani icoane și picturi murale din patrimoniul regional și național, fiind și un remarcabil colecționar de artă. Cele două competențe și experiențe îndelungate în profesii complementare au creat condițiile și au dat motivația de a porni la drum împreună, la bisericile de lemn din Maramureș. La succesul acestei călătorii au contribuit gazdele noastre, care ne-au venit cu generozitate în întâmpinare. Îl putem numi aici pe protopopul din Vișeu de Sus, Mihai Chira, care ne-a însoțit peste tot în cele trei zile de cercetare în protopopiat. De asemenea am avut sprijinul protopopului Vasile Pop din Sighet, a preoților din sate și mănăstiri și a oamenilor care le îngrijesc.

Scopul călătoriei la bisericile de lemn din Maramureș din această toamnă a fost în primul rând de a aprofunda cunoașterea unor ansambluri murale și în al doilea rând a unor icoane mobile. Deoarece arhitectura multor biserici s-a dovedit în anii din urmă a fi din secolul 17, era firesc ca o parte din picturile murale și din inventarul lor interior din perioada lor de început să se fi păstrat. Din acest motiv, călătoria a vizat în primul rând bisericile de secol 17, cu probleme neclarificate legate de dotările lor. În ultimele decenii, câteva din ansamblurile de pictură murală și obiectele de artă au fost conservate, restaurate și puse în valoare cu succes. Aceste inițiative au atras atenția publică, interioarele restaurate formând azi una din atracțiile principale ale vizitatorilor și pelerinilor din țară și din întreaga lume. Din păcate, curățarea și restaurarea ansamblurilor pictate nu a fost sincronizată suficient cu o cercetare lor. Cercetarea picturii murale și a icoanelor din Maramureș a stagnat din punct de

vedere teoretic și științific la nivelul cunoștințelor din anii 1970,² cu toate progresele tehnice, acumulările științifice și deschiderea spre lumea din jur din ultimile patru decenii. În plus, alte ansambluri de pictură murală valoroase, care nu au ajuns să fie scoase din întinericul fumului și a repictărilor moderne, riscă să fie expuse

² Vezi lucrările de referință ale lui Pop-Bratu, Anca (1982): *Pictura murală maramureșeană. Meșteri zugravi și interfe-rențe stilistice*, București și Porumb, Marius (1975): *Icoane din Maramureș*, Cluj 1975.

deteriorărilor de tot felul. Picturile rămase anonime au nevoie de studii preliminare, care să le aducă rapid în atenția comunităților și a instituțiilor răspunzătoare, să devină obiectul unor viitoare investiții, acțiuni de conservare, salvare și valorificare. Raportul de față cuprinde întâi prezentarea datelor mai semnificative adunate în câteva locații pentru ca apoi să adune la un loc principalele direcții noi de cercetare și acțiuni necesare de salvare a patrimoniului pictat din Maramureș.

fig 1. Mănăstirea Moisei. Dincolo de tâmpla din 1828 a fost dezvelit fruntarul original, al cărui pictură murală prezintă o foarte bună calitate de execuție. Pictura fruntarului datează din ultimul sfert al secolului al 17-lea și poate fi atribuită zugravului Grygoriy din Colomeea. O scenă remarcabilă constituie duelul din partea stângă a registrului răstignirii. Foto Alexandru Baboș, 2020.

Raport

La Mănăstirea Moisei, se pot deosebi trei etape de înzestrări interioare. De sub tâmpla actuală am scos la lumină o treime din iconostasul vechi, din secolul 17. (fig 1-2) Iconostasul este format dintr-un fruntar pictat pe perete, păstrat încă integral în partea superioară, peste ușile împărătești. Legătura picturii murale cu icoanele împărătești vechi din biserică, deschid o nouă înțelegere asupra primei împodobiri interioare. În plus, pe spatele icoanei lui Hristos în scaunul de judecată, din tâmpla care acoperă vechiul fruntar,

a fost documentat anul 1828, care datează a doua etapă de dotare. A doua etapă poate fi atribuită zugravului Ioan Plohod din Dragomirești, în timp ce prima etapă este opera unui zugrav mai puțin cunoscut până acum în Maramureș dar foarte productiv, zugravul Grygoriy de la Colomeea. Etapa a treia se păstrează slab, numai fragmentar, sub forma unei picturi murale în naos, posibil din a doua jumătate a secolului 19. La Mănăstirea Moisei, s-ar potrivi repunerea în valoare a întregului fruntar original.

fig 2. Mănăstirea Moisei. În axul frunтарului apar cele mai importante imagini, Hristos în scaunul de judecată în scena Deisis, încadrat de Maica Domnului și Ioan Botezătorul, iar deasupra Fecioara Maria în orantă. Foto Alexandru Baboș, 2020.

În biserica de lemn din *Săliștea de Sus Nistorești*, au fost curățate două medalioane din ușile împărătești, care prezintă pictura unui zugrav anonim, de la mijlocul secolul 18, întâlnit și în alte biserici. Acesta a înălțat ușa împărătească, a îmbrăcat golul ușii cu scânduri pictându-le cu sfinți părinți. Cu ajutorul unei investigații limitate la medalioanele ușilor împărătești, sub stratul de suprafață a fost identificată pictura originală a zugravului Grygoriy din Colomeea. (fig 3) Pornind de la acest fapt, s-au putut defini pe fruntar urmele unui strat vechi, de sfârșit de secol 17, probabil din prima etapă de înzestrare, posibil lucrarea aceluiași zugrav Grygoriy. (fig 5) Prin aceste repere noi, se confirmă datele arhivistice, care trimit la ridicarea acestei biserici înainte de ciuma cea mare din 1711. De asemenea, se confirmă legenda, care susține că biserica a supraviețuit invaziei tătare din anul 1717. În tindă și pe alocuri în naos, s-a putut constata pictarea pereților de către zugravul Radu Munteanu din Ungureni, în anii 1770, lucrare care aparține celei de-a doua etape de dotare a interiorului. (fig 4) Remarcabilă este și amplasarea unică a scenei Judecății de apoi în axul central al peretelui de sud al tindei. În naos și în alte locuri din biserică, se pot vedea scene din stratul subțire al unei picturi murale academice valoroase, din a treia etapă de schimbări interioare. Ea aparține artistului sighetean Károly Unghy, care, conform documentelor de arhivă publicate recent, a lucrat în cele două biserici ale satului în anul 1846.³ În această biserică, ar fi binevenită o curățare a multiplelor straturi de pictură și punerea lor în valoare, după o atentă documentare, evaluare și prioritară, pentru a evita pe viitor blocaje inutile, așa cum au apărut la biserica din Buleni. Pe spatele icoanei sfântului Nicolae, am întâlnit o pisanie inedită, cu următorul conținut: „Întru pomenire vejnică au dat Grad Lupu în sama besearici[i] o icoană [pe] sf[ânt]ul[ul] pristol, iară aciasta [a] sfântului Nicolai și vasăle cele sfinte și în rân[duiala] policandrului celui de aramă [a] ajutat cu 15 zloț[i], în sama ferestrelor la îmbe beserici de 70 de zloț[i]. 1832.” Deși nesemnată, ea este contemporană cu o altă icoană, a Sfintei Treimi, păstrată la biserica din Buleni, din același sat, semnată de zugravul Ioan Plohod din satul vecin, Dragomirești. Valoarea istorică a pisaniei este dată de menționarea refacerilor ferestrelor din cele două biserici, care pot fi astfel fixate cu precizie în timp.

3 Terdik, Szilvester (2020). *A Munkácsi Egyházmegye festészete a XIX. Században*, Nyíregyháza, 169-170.

fig 3. Săliștea de Sus Nistorești. Medalionul Fecioarei Maria din ușile împărătești, chipul și bustul fac parte din stratul original atribuit lui Grygoriy de la Colomeea. Foto Alexandru Baboș, 2020.

fig 4. Săliștea de Sus Nistorești. Dosul ușii de intrare cu pictura lui Radu Munteanu din anii 1770. Foto Alexandru Baboș, 2020.

fig 5. Săliștea de Sus Nistorești. Frunтарul păstrează fragmente din pictura murală de la sfârșitul secolului 17. Peste ea apar fragmente din pictura murală clasicistă din 1846 a pictorului sighetean Karol Ungheу. Tocul ușilor împărătești sunt construite și pictate de un zugrav anonim, din zonă, la mijlocul secolului 18. Foto Alexandru Baboș, 2020.

După cum se știe, biserica de lemn din Botiza a fost ridicată inițial în *Vișeu de Jos* și a fost transportată pe locul actual în anul 1899. Există date despre refacerea ei interioară în 1899 prin participarea zugravilor naivi de la Nicula, Dionisie Iuga și fiica sa Aurelia, însemnați în pisania de la intrare. Mai puțin cunoscută este etapa originală de decorare interioară. Această etapă poate fi documentată, deocamdată, la iconostasul de tip tâmplă și la icoanele de la intrarea în naos. Odată cu ele, au fost pictate cele două uși ale bisericii. Pictarea ușilor, sugerează existența unei picturi murale interioare care ar putea să acopere întreaga biserică, ipoteză susținută de ușoare urme de pictură care transpar ici și colo de sub stratul actual opac de vopsea. Pe tâmplă au fost făcute probe de curățare și de investigație, care evidențiază atât pictura originală cât și repictarea ei în 1899. Autorul primei înzestrări este același zugrav Grygoriy de la Colomeea. (fig 6 și 10-11) În cele două capete ale registrului prăznicar au fost identificate tablourile votive ale ctitorilor, nobilul Ștefan Pop și soția sa Maria, datate din anul 1700. Donația nobilului Ștefan Pop confirmă datele de arhivă în care el a fost menționat. Pisania ucraineană în litere chirilice care însoțește tabloul votiv a putut fi citită cu greu, dar, din fericire, în întregime, după curățarea ei atentă. (fig 8-9) Ea surprinde în traducere liberă următoarele date: „*Acest lucru a fost făcut întocmai după chipul nobilului Pop Ștefan, care a îmbrăcat biserica cu icoane potrivite, pentru mântuirea sa, în anul Domnului 1700*”.⁴ Tâmpla provenită de la Vișeu de Jos, aflată în Botiza, constituie una dintre cele mai valoroase piese artistice din Maramureș, datorită picturii și sculpturii ei de o deosebită calitate. Starea precară a unora din piesele tâmplei cere o intervenție urgentă de salvare, urmată de o firească punere în valoare. Curățarea de mizerie a blazonului familiar de peste intrarea în naos, care a avut loc în continuarea cercetărilor noastre, a adus la lumină încă un izvor epigrafic inedit, o pisanie a construcției bisericii de la anul 1699. (fig 7) Textul scris în limba maghiară, interpretat în limba română, surprinde următoarele: „*[Cu ajutorul Fiului], din îndemnul Duhului Sfânt și spre slava lui Dumnezeu, s-a construit această biserică cu cheltuiala nobilului Pop Ștefan,*

4 Transcrierea în slavonă: „Сие виконал перфектованое воображение пана Поп Штефана котори церковне збудовалх сию иконами чesniimi приоздобиль за свое спасение P[oky] B[ojka] 1700.” Mulțumiri lui Mykhailo Skop pentru sugestiile aduse.

fig 6. Botiza. Ușile împărătești după o curățare parțială, rame vopsite în roșu și ajur acoperit cu foiță de aur. Foto Mihai Covaci, 2020.

1699”.⁵ Așadar, prin cele două pisanii, am aflat datele esențiale ale construcției, anume: ridicarea ei în 1699 și înzestrarea ei imediată cu o tâmplă, în 1700. Mai sunt și alte urme, vizibile pe tâmplă și pe sub icoanele din tindă, care ne dau speranță că la o viitoare curățare vom recupera și alte inscripții, revelatoare pentru istoria lăcașului și pentru patrimoniul culturii maramureșene.

5 Transcriere în maghiară făcută de Szilvester Terdik, căruia îi mulțumim pe această cale: 1. „[...]” 2. „[...]jeges[z] (?) és 3. Szent Lélek indu[-] 4. latiabol es 5. az szent Tem- 6. plom építettett 7. I[ste]n dicsőséegére 8. nemzetes Pap 9. stephanus 10. költségén”.

fig 7. Botiza. Blazonul familiei ctitorului Pop Ștefan cu pisanie în limba maghiară și anul construcției bisericii, 1699. Foto Mihai Covaci, 2020.

Сия Бико
перфекто
каное в
облаже
нне па
на поп
штеана
кодом
церкове
звѣдвал
сю ико
намѣ ус
снѣмѣ:
приозрѣ
бѣнь

За сбое
спасение
РБ 1700

fig 8-9. Botiza. Tabloul votiv al donatorului tâmplei, nobilul Pop Ștefan, cu textul pisaniei în limba ucrainenă, din anul 1700. Ctitorul Pop Ștefan apare îmbrăcat într-un anterior cărămiziu cu nasturi, încins la brâu cu taclit roșu, în două rânduri. Peste umeri poartă un contuș polonez de postav roșu, îmblănit pe interior, încheiat la gât și prevăzut cu patru sponciuri de argint. Mâna stângă se odihnește pe mânerul unei săbii de tip polonez „karabela”, cu cap și cioc de pasăre. În detaliu sunt întărite digital trăsăturile chipului ctitorului. Foto Mihai Covaci, 2020.

fig 10. Botiza. Medalionul arhanghelului Gavriil din scena Bunavestire în uşile împărăteşti, după curăţire. Foto Mihai Covaci, 2020.

fig 11. Botiza. Medalionul Fecioarei din scena Bunavestire în uşile împărăteşti, după curăţire. Foto Mihai Covaci, 2020.

În *Poienile Izei* ne-a fost rezervată surpriza de a descoperi pisania de pe fruntar, acoperită de icoanele prăznicare, rămasă din acest motiv nedocumentată până acum. (fig 12-13) În stânga, textul spune: „*Aciăst sf[ân]t fruntariu au plătit Pătrăuș Mătei cu so[a]ța sa Ană, și cu Muntia[n] Ghiorghe și cu soața sa Vărvara și cu fiu său Iacov ca să le fie pomană a tot rodu lor, din niam în niam Amin.*” În dreapta: „*Și sau zugrăvit în anu lui H[risto]s 1793, în zilele preă înă[l]țatului împărat Franțișcușu, sau gătat în luna lui iulie în 5 zile de Ploh[o]d Ghiorghe Dragumireștean[ui].*” Pisania surprinde autorul ei, mai puțin cunoscut, dar deosebit de important în contextul maramureșean, zugravul Gheorghe Plohod, probabil tatăl mai bine cunoscutului zugrav Ioan Plohod din Dragomirești. Semnătura zugravului scoate din anonimat pictura, ridicând deosebit de mult valoarea ansamblului de pictură murală din biserică. De asemenea, trebuie remarcat anul 1793, un an înaintea pictării

restului bisericii, ceea ce subliniază prioritatea dată fruntarului în relație cu toate celelalte părți din interiorul bisericii. Deoarece cealaltă pisanie, de a lungul bolții și a corului, circulă în forme transcrise parțial greșit și incomplet, o redăm aici integral, pentru îndreptare: „*Această sfântă besearăcă sau inciăput a să zugrăvi în anu 1794 în zile[le] pre înălțatului împărat Fra[n]cișcuș și a eștelenție sa episcop Andrei Bacenski și vicariș Alexander Ragazi[n], [arhi]diacon popa Vasilie [din] Rozovle și sau zugrăvit de îndemnu lui popa Theodor Roșca; și diac a satului Giurgiu Ion; și cărznic Ilieș Ursu; nevoitori s[fin]tei beseareci; și au dat întracest lucru Tomșe Grigorie și cu [al] său frate Tomșe Ilie 20 de florinț se le fie pomană în veaci la tot niamul lor și părinți Ștefan, Ti[t] iane Nekita, muerile ale creștine, Marie i proci; au dat Ivașcu Grigorie întracest lucru 20 de forinț cu soța sa Anisie fie pomană a perinților Gheorghie, Pelaghie i proci; și cee cheltuiale pletit cu satu toată i proci.*”

fig 12-13. Poienile Izei. Pisania de la poalele picturii murale a fruntarului, semnată de zugravul Gheorghe Plohod din Dragomirești, datată 1793, văzută prin ramele sculptate ajur ale registrului icoanelor prăznicare. Partea stângă (sus) și partea dreaptă (jos). Foto Alexandru Baboș, 2020.

La *Rona de Jos* au fost documentate fragmentele de pictură murală de pe fața corului, (fig 16) care surprind scene din patimile lui Hristos, databile din a doua jumătate a secolului 17. Pe fruntar sunt trei rânduri ale registrului apostolilor, două din secolul 17, pe pânză și pe perete, și unul pe piese mobile din 1817, semnat de Ioan Plohod. Registrul împărătesc este de asemenea compus din nu mai puțin de patru etape diferite, aduse în biserică în secolele 17, 18 și 19. O parte din suprafețele pictate sunt într-o stare de conservare fragilă, cerând o intervenție de fixare și conservare.

La *Remeți*, am avut prilejul să examinăm una dintre cele mai frumoase tâmpile de factură academică în stil rococo din Maramureș, (fig 17) comparabilă numai cu cea de la Coștiui, amândouă din anii 1780, opere ale unor foarte buni sculptori și pictori din orașele imperiului Habsburgic. Tâmpla din Remeți are nevoie urgentă de măsuri de stopare a deteriorărilor, atât la pictură cât și la sculptură iar cea din Coștiui de o curățare a ușilor împărătești de sub stratul unei repictări nepotrivite.

La *Budești Josani* am studiat și documentat picturile murale din secolul 17, scoase în anii din urmă de sub straturile de fum și mizerie. Ele nu sunt rezultatul unui singur șantier și artist ci sunt executate în trei etape distincte. Picturile de pereții laterali din naos pot fi atribuite zugravului Grygoriy din Colomeea. Celelalte două etape, de pe fruntar și din tindă, aparțin unor pictori încă anonimi. În altar se păstrează o pictură de secol 19. O icoană cu semnătura lui Ioan Opriș, în care zugravul își asuma pictura din altar, nu mai este de găsit.

În *Sârbi Josani*, sub tâmpla actuală, din a doua jumătate a secolului 19, s-a putut vedea o pictură murală a frunтарului original, de la sfârșitul secolului 17, complet necunoscută până acum, (fig 14-15) care poate fi atribuită aceluiași zugrav din Colomeea, Grygoriy. Fragmente de pictură veche au fost relevate și pe peretele de răsărit al tindei. Pictura este parțial fragmentată, iar starea ei de conservare cere acțiuni de documentare și fixare.

La *Călinești Căeni*, pictura murală a lui Alexander Ponchalsky acoperă partea originală a bisericii. La o cercetare atentă a reieșit că frunтарul păstrează o datare mai veche decât

fig 14. Sârbi Josani. Mântuitorul în scaunul de judecată, în axul frunтарului. Textul din carte este scris în limba slavonă. Foto Alexandru Baboș, 2020.

fig 15. Sârbi Josani. Mâna unui apostol ținând o carte, dreapta frunтарului, detaliu. Foto Alexandru Baboș, 2020.

fig 16. Rona de Jos. Balconul corului păstrează urme din pictura murală de secolul 17, cu scene din ciclul patimilor. Pictura dovedește că balconul face parte din structura originală a bisericii. *Foto Alexandru Baboș, 2020.*

fig 17. Remeți. Tâmpla cu structură portantă și o bogată sculptură rococo din anii 1780, aflată în biserica medievală de zid. Pictura originală din tablouri, acoperită de cartoane pictate recent, este de o foarte bună calitate artistică dar apare într-o stare fragilă de conservare. Întreg ansamblul tâmplei cere o restaurare urgentă. *Foto Alexandru Baboș, 2019.*

pisania deja cunoscută din tindă. Pe colonetele pictate în registrul apostolilor se poate citi: „1752 luna mai ziua 10”. Dată cu doi ani mai devreme a fruntarului, întărește imaginea de fond, a priorității date iconostasului în relație cu restul ansamblului mural. De altfel, fruntarul se distinge de restul picturilor murale prin textele predominant redată în slavonă. În restul ansamblului mural, predomină textele explicative și citatele în limba română.

La *Ferești*, am reușit să citim aproape toată pisania de pe boltă, care îl aduce în prim plan pe zugravul Vasile Faliukevici din Baie: „*Aciasta sff[ân]tă beserică o au zugrăvit Fal[i]ukevici zugravu Vasilie de la Baie, prin îndemnarea lui Vasalie Țipl[e]a și cu alți toți setenii ... învățat i-au împuterat Dum[n]ezeu, se fie pom[a]na în n[e]amu și până în n[e]am.*” Pictura murală din întreaga biserică nu este datată, dar poate fi fixată în timp în anii 1810.

O ultimă mare surpriză am trăit în *Sat Șugătag*. Aici se păstrează aproape în întregime fruntarul pictat pe peretele de răsărit al naosului (fig 18-19). Pe peretele din dreapta, în spatele stranei, se păstrează și un tablou al celor trei ierarhi, tot de aceeași mână ca și pe fruntar. În plus, pe portalul de intrare în naos, se văd alte două figuri întregi, în mărime naturală, ale Maicii Domnului cu Pruncul (fig 20) și a sfintei Paraschiva, în același stil cu cele de pe fruntar. Deoarece picturile murale din prima jumătate a secolului 18 sunt foarte rare în mediul maramureșean, scenele murale păstrate în *Sat Șugătag* primesc o valoare istorică deosebită. Pictura ar putea fi atribuită fie celei dintâi faze de lucru a lui Alexandru Ponehalsky fie unui maestru al acestuia. De aceea pictura ar putea data din anii 1740 sau din deceniul anterior. Dat fiind legătura cu zugravul Alexander Ponehalsky și semnificația lui pentru istoria artei din Maramureș, studierea picturii murale din *Sat Șugătag* devine o prioritate. Starea de conservare a picturilor murale din această biserică cere o intervenție de protecție și punere în valoare. În altar se recunoaște penelul zugravului Mihail Faliukevici, de la începutul secolului al 19-lea. Cele două icoane mari împărătești rămase în biserică păstrează, fiecare, câte o mică însemnare. Cea a Sfântului Nicolae: „*Vraja Grigore a lui Gheorghe 1785*”. Pe cea a Sfintei Paraschive se poate citi: „*Vișovan Gheorghii 1785*”. Așadar, este vorba de doi donatori locali, nicidecum de vreun zugrav, așa

cum s-a crezut. Stilul celor două icoane trimite, fără rezerve, spre mâna zugravului Gheorghe Plohod din Dragomirești.

Călătoriile noastre ne-au dus și la alte biserici, precum la biserica din Borșa de Sus, biserica Comăneștilor din Moisei, biserica mănăstirii din Dragomirești, biserica din Ieud Deal, Strâmtura, Desești, Hărniciești, Hoteni, Breb, Budești Susani, Sârbi Susani, Călinești Căeni, Ferești, Berbești și Valea Stejarului. În fiecare din ele am făcut documentări sau mici probe de curățare.

fig 18. Sat Șugătag. Deisis și Maria orantă în axul fruntarului, pictură murală din prima jumătate a secolului 18. Foto Alexandru Baboș, 2020.

fig 19. Sat Șugătag. Fruntarul acoperit de pictură murală din prima jumătate a secolului 18. Registrul prorocilor este desfășurat pe două nivele. *Foto Alexandru Baboș, 2020.*

fig 20. Sat Șugătag. Chipurile Maicii Domnului cu Pruncul au fost pictate în mărime naturală, direct pe ușorul stâng al intrării în naos. *Foto Alexandru Baboș, 2020.*

Direcții noi de cercetare și necesități de protecție

În bisericile de lemn vizitate, am cules date științifice noi, dar am constatat și probleme legate de starea de conservare a unor piese mobile, sau a unor picturi murale. Necesitățile legate de patrimoniul pictat, cel mai sensibil din zestrea bisericilor de patrimoniu, sunt foarte mari. În prima fază ar trebui făcute inventarii ale pieselor existente și căutate cele lipsă, documentate problemele lor de conservare, făcute evaluări de costuri și priorități. În acest sens comunitățile, specialiștii și instituțiile abilitate trebuie să colaboreze strâns și focusat la o strategie comună, în care fiecare etapă, mică sau mare, să contribuie la un plan stabilit, astfel încât, în câteva decenii să fie rezolvate principalele probleme de siguranță și salvare a patrimoniului pictat. Nu trebuie să uităm că Maramureșul dispune de una dintre cele mai bogate colecții de opere pictate legate de cultura românilor din Transilvania premodernă și printre cele mai semnificative din Carpații de nord.

Documentarea, salvarea și punerea în valoare a patrimoniului pictat trebuie să meargă mână în mână cu cercetarea, să nu mai ratăm potențialul științific pe care îl oferă investițiile în salvarea patrimoniului. O restaurare este, în realitate, un demers științific, care documentează în detalii, își pune întrebări, caută și propune răspunsuri, metode și soluții cât mai elaborate, adaptate la autenticitatea, integritatea, stilul și valoarea obiectului întâlnit.

Între picturile murale păstrate în cele mai vechi biserici de lemn, se evidențiază activitatea zugravului Grygoriy de la Colomeea, în ultimul sfert al secolului al 17-lea. Pe Grygoriy l-am întâlnit în picturile murale din bisericile de lemn din Mănăstirea Moisei, Sălișteștea de Sus Nistorești, Botiza, Budești Josani, Mănăstirea Giulești și Sârbi Josani. Nu este exclus ca el să fi pictat și pe o parte din pereții din Breb, în orice caz, prezența lui este dovedită aici prin câteva icoane. Grygoriy a fost nu numai un priceput muralist ci și un apreciat pictor de icoane. Practic, întreaga așa zisă școală de icoane de la Mănăstirea Moisei⁶ trebuie pusă pe seama acestui iconar sau a atelierului de iconari din care provenea, cel din Colomeea, în regiunea istorică Pocuția, cunoscută și sub

numele de Huțulșcina sau Țara Huțurilor, din Ucraina. Așadar, este vorba de unul dintre cei mai importanți și prolifici artiști activi în zonă, într-o perioadă prea puțin cunoscută în istoria artei Maramureșene. Lucrările lui trebuie scoase la lumină, puse în valoare și studiate pentru câștigul întregii culturi maramureșene.

Activitatea zugravului Grygoriy aduce în discuție un aspect puțin cunoscut în arta maramureșeană, anume rolul jucat de zugravii itineranți din Carpați, în general ucraineni. Aceștia au fost apreciați, căutați și chemați în mediul de rit bizantin pentru priceperea lor, așa după cum o demonstrează numeroasele lor lucrări, timp de mai bine de două secole. Situația nu era singulară, în Transilvania fiind apreciați arhitecții italieni, lemnarii, lăcătușii și pietrarii germani. Apariția unor zugravi locali, precum cei din familia Plohod din Dragomirești în secolul 18, a lui Radu Munteanu din Ungureni în a doua jumătate a secolului 18, a lui Toader Hodor din Vișeu de Mijloc în primele decenii ale secolului 19, a fost strâns legată de contactele, modelele și experiențele preluate de la artiștii ucrainieni dinaintea și din vremea lor. Apoi, avem cunoștința de un alt aspect remarcabil și distinctiv pentru Maramureș, acela al așezării permanente a unor zugravi ucraineni în mediul românesc, precum Alexander Ponehalsky în Berbești și familia Faliukevici în Baie. Toate aceste trei aspecte, legate de activitatea zugravilor de tradiție post bizantină, sunt demne de urmărit în viitor din perspectiva zestrei artistice a Maramureșului.

Prezența zugravilor și artiștilor ucraineni în secolele 17 și 18 în Maramureș vorbește, mai departe, despre ambițiile societății maramureșene, despre sincronizarea culturală și spirituală a Maramureșului cu lumea bizantină de la nord de Carpați, racordată prin cursul istoriei la curenții mari de idei și reforme europene. În sprijinul culturii bizantine din Carpații de nord, au fost investite resurse însemnate din Țările Române, iar acestea s-au întors benefic, prin influențe majore în evoluția culturală din spațiul locuit de români.

Bine-nțeles că lucrurile nu au rămas aici, ci au luat o nouă turnură după mijlocul secolului 18, când spre Maramureș au fost trimiși artiști formați în academii europene, prin implicarea episcopilor de la Muncaci. Secolul 19 este

6 Porumb, Marius (1978). „Pictura icoanelor din Moisei și iradierea ei în zonele înconjurătoare în veacul al XVII-lea”, în *Anuarul Marmăția*, IV, 327-339.

dominat de artiști de factură clasicistă, care ne-au lăsat lucrări importante, dar ignorate și aproape deloc cunoscute până azi. Și acest aspect trebuie abordat, înțeles și valorificat de istoriografia românească. La polul opus, în contrast stilistic și estetic, apar pictorii naivi de la Nicula, de la care s-au păstrat câteva lucrări de pictură murală și numeroase icoane pe sticlă.

În concluzie, fenomenul artei vechi maramureșene (fig 21) trebuie studiat în toată complexitatea lui, dintr-o perspectivă obiectivă, pluridisciplinară, care cere deschideri și colaborări dincolo de granițele culturale și lingvistice în care ne-am obișnuit și îngrădit.

Avem numai de câștigat din a evalua cultura maramureșeană dintr-o perspectivă mai largă, care să cuprindă ambii versanți ai Carpaților de nord, care să abordeze relația cu centrele religioase și artistice din vechiul imperiu, care să intre în dialog cu specialiștii și studiile de referință nu numai din lumea românească ci și din țările vecine. Contribuția zestrei Maramureșului, în acest context, are un potențial uriaș, mult mai semnificativ decât am putea cuprinde de la nivelul actual al cunoștințelor noastre. Și cu cât vom progresa în grija pentru patrimoniul și îl vom înțelege mai bine, cu atât va crește relevanța și semnificația lui pentru noi, acasă, și departe, în lumea largă.

Fenomenul artistic din Maramureș

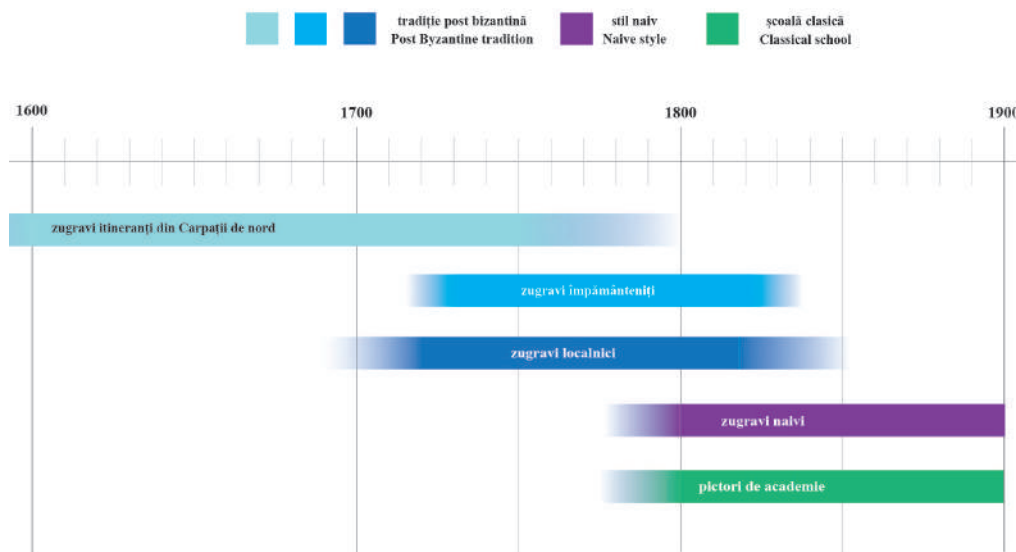

fig 21. Fenomenul artistic complex din Maramureș este definit prin cinci aspecte caracteristice, așa cum reiese din cercetarea picturilor murale și a icoanelor din Maramureș. Se remarcă perioada 1750-1850, în care se suprapun toate aspectele întâlnite în zonă. Perioada de reforme introduse de episcopii de la Muncaci după 1750 explică dispariția treptată a zugravilor formați în tradiția post bizantină, fiind concuși de artiști profesioniști. Remarcabil este și avântul zugravilor populari, țărani, de expresie naivă. Cele cinci aspecte necesită o atenție și o grijă specifică fiecareia, deoarece ele formează împreună un întreg. *Ilustrație: Alexandru Baboș, 2020.*

Summary

The field research from this autumn led by the two authors brought to the surface new data that provoke some interpretations and corrections in the understanding of the Maramureș artistic phenomenon. The murals preserved in the oldest wooden churches were the main object of this journey. Among the murals researched, stands out the consistent activity in Maramureș of the painter Grygoriy from Colomeea, in the last quarter of the 17th century. Grygoriy appears to be the author of the murals in the wooden churches from Moisei Monastery, Săliște de Sus Nistorești, Botiza, Budești Josani, Giulești Monastery, and Sârbi Josani. His works have not been known so far or have been wrongly attributed. The activity of the painter Grygoriy brings into discussion an aspect little discussed in the art of Maramureș, namely the major role played by Ukrainian painters in the artistic environment of the region. They were appreciated, sought, and engaged by the communities of Byzantine rite for their skill, as evidenced by their numerous works along more than two centuries. This aspect must be added to the others already mentioned, namely the establishment of some Ukrainian painters in Maramureș and the appearance of

some local painters during the 18th century.

Another aspect that demands more attention in the future is the artistic reform imposed by the bishops of Muncaci, starting with the second half of the 18th century, through which icon painters were gradually replaced by professional artists, the latter dominating almost completely by the middle of the 19th century. At the opposite side, in aesthetic and stylistic contrast, appear the naive popular painters, from whom some works of mural painting and numerous icons on glass have been preserved.

The report reports problems with the state of preservation of icons and murals. There are urgent and large needs related to the painted heritage, the most sensitive in the dowry of heritage churches. The authors of the report consider necessary to inventory and document the problems, then to draw up a long-term strategic plan for the conservation and enhancement of the painted heritage of Maramureș. The biggest problems related to the safety and survival of the painted heritage of Maramureș could be solved within a few decades, through the involvement of authorities, communities, and specialists.

fig 21. Sat Șugătag. Conservatorul de pictură Mihai Covaci, concentrat pe curățarea atentă, de probă, a unui fragment din pictura murală de pe fruntar. Foto Alexandru Baboș, 2020.

E(ste)tică, Experiență și Educație în reprezentarea Holocaustului în muzeu

Alina MARINCEAN

Muzeograf, Muzeul Maramureșean Sighetu Marmăției

Key words: Holocaust, Museum education, Aesthetic, Constructivism, Andragogy, Memory

Abstract

Situated at the discursive congruence of disciplines such as historiography, museology, literature, psychopedagogy or visual arts, the theme of the Holocaust was approached through the prism of each of the disciplines mentioned above, separately, and its representation from a visual, narrative, and educational point of view remains museographically one of the biggest challenges. This article introduces the problematization of the components underlying the scenography of exhibitions on the Holocaust, its educational component, how these representations in museum can be approached, thought, perceived, what is their role and relevance in terms of learning, experience, and aesthetics. The study also offers some general lines of pedagogical principles for approaching Holocaust education in the museum as well as signaling new progressive directions of learning.

„Și totuși nu e prea mult?”

Studiul de mai jos își face introducerea prin întrebarea la care un cadru universitar, în anul 2018, în timpul unei prezentări în fața unor studenți masteranzi, aștepta un răspuns legat de suprasaturarea expunerii subiectului Holocaust în România.

Dacă în Statele Unite ale Americii se dezvoltă o oarecare temere că memorialistica, comemorarea, istoricizarea și muzealizarea subiectului Holocaustului va contribui de fapt la eroziunea inevitabilă

a memoriei Holocaustului³³⁰, în România acest subiect stă încă sub incidența informațiilor primare, lacunare, la limita curiozității, și a ABC-ului informațional, cu un interes vizibil spre agresiune, violență, statistici și o predispoziție spre romantizare a subiectului, prin forme de reprezentare ușor accesibile publicului, atât din punct de vedere al perspectivei istorice cât și a celei culturale, politice, sociale și civice. Cu toate acestea, întrebări legate de o suprasaturație a temei sunt deja ridicate în contextul unui vid clar de informații, reprezentări sau studii elaborate în domeniu, chiar dacă ele există, sunt însă departe de a fi în zona suprasaturației.

„Povestea” Holocaustului în România comportă și o dimensiune competitivă la nivel de istoriografie națională în cadrul căreia Holocaustul intră într-un soi de competiție cu „povestea” autoreferențială a comunismului cu care populația rezonează mai bine datorită discursului eroizant al unei națiuni victime dar și datorită intimității subiectului care face parte din povestea personală a multor familii de români, comparativ cu empatia distantă față de o comunitate oprimată(fără a se știi exact de ce) și reprezentată de-a lungul istoriei ca veșnica alteritate îndepărtată.

Tematica Holocaustului și mai ales reprezentarea sa în muzeu rămâne pentru România încă o problemă nesondată din punct de vedere teoretic, chiar dacă practic această temă este abordată sub diverse forme în expoziții temporare și/sau amatoarești găzduite de foste lăcașuri de cult, spații ale unor organizații de profil sau sub forma unor proiecte școlare și extrașcolare.

Aflată la congruența discursivă a unor discipline ca istoriografia, muzeologia, literatura, psihopedagogia sau artele vizuale, tema Holocaustului a fost abordată prin prisma fiecăreia dintre disciplinele amintite mai sus, în mod separat, iar reprezentarea ei din punct de vedere vizual, narativ-informațional și educațional, rămâne din punct de vedere muzeografic una dintre cele mai mari provocări datorită consistentului nivel de etică a reprezentării dar și al

³³⁰Rabinbach (1977), p. 227

diverselor teorii despre constructivismul memoriei colective și al memorialisticii Holocaustului³³¹.

Pe măsură ce acest eveniment considerat parte din istoria recentă, se depărtează de momentul efectiv al desfășurării ca timp și spațiu, reprezentarea acestuia cere o nouă abordare. Dacă până acum informații despre acest moment istoric puteau fi accesate din prime surse ale supraviețuitorilor, locul acestora este preluat și complementat de expoziții, programe, care devin arterele principale de surse accesibile, atractive și autorizate. Desigur geneza și prezentarea unei astfel de expoziții trebuie pusă în contextul istoriei locale, naționale, a scenei politice și a eticii guvernării, ținând cont întotdeauna de publicul cărui i se adresează.

Publicul

Pentru o exemplificare a dinamicii publicului pentru acest tip de expoziție/muzeu s-a luat cazul Maramureșului, a Casei memoriale Elie Wiesel din cadrul Muzeului Maramureșan, Sighetu Marmăției. Maramureșul este considerat unul dintre centrele importante de cultură iudaică din zona central est europeană, un areal cu o istorie evreiască de câteva secole și o concentrație de populație efervescentă. Acesta a cunoscut de-a lungul timpului o frecvență și o dinamică a categoriilor de public interesate de componenta evreiască. Dacă la începutul anilor 2000 destinația era inclusă (o dată cu deschiderea Casei Memoriale Elie Wiesel) în circuitele unui turism de masă (în special adresat publicului israelian cu descendență românească), o dată cu înaintarea în vârstă a generației de supraviețuitori ai Holocaustului sau a populației emigrate din România în timpul perioadei comuniste, a crescut frecvența grupurilor mai restrânse, interesul pentru meleagurile natale transferându-se celei de-a doua și de-a treia generații. Din aceeași categorie de public se conturează publicul interesat de refacerea genealogică a istoricului familiei care, mai puțin numeros comportă alte solicitări și interese, de natură arhivistică și memorialistică.

³³¹ Despre memorie și construcția ei a se vedea studiile lui James Young, *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and meaning* (1993), și *Writing and Rewriting the Holocaust* (1990).

Dincolo de tipul publicului educat și pregătit special pentru vizita acestui loc specific, publicul direct și personal interesat de acest tip de spațiu cultural, în noile condiții de mobilitate se conturează și alte tipologii și grupe de vizitatori: elevi, studenți care includ aceste vizite fie ca lecții aplicate fie ca programe de infotainment/edutainment; apoi se conturează tipologia vizitatorului (român și străin) care dorește să-și umple timpul cu un nou muzeu ce trebuie astfel să îndeplinească atât componenta de învățare prin cunoaștere cât și cea de divertisment, oricât de absurdă ar părea asocierea unui astfel de termen unui loc al durerii, al suferinței, al persecuției, al terorii și al morții. Studiile arată însă cum, comportamentul vizitatorului care accesează acest specific „negru” al turismului/divertismentului, cel mai probabil va fi același cu cel din alte locații mai puțin violente ca și mesaj și componentă vizuală ³³².

Spațiul

Un astfel de spațiu se conturează (dincolo designul arhitectural și scenografic) ca un spațiu social, ca atare și cu o responsabilitate în ceea ce privește: **implicarea** – un spațiu interesat și implicat în evenimentele și fenomenele sociale ale contemporaneității dar mai ales implicarea participativă a publicului; **deschiderea** - atât către un public larg, dar mai ales ca perspectivă care să poată să stimuleze și chiar să provoace publicul; **învățarea** - presupune construcția unui astfel de spațiu ca un loc al învățării în sensul înțelegerii unor fenomene și evenimente însă nu unul care să pretindă că spune adevărul absolut, ci un loc al negocierii cunoașterii. Noua tendință în reprezentarea scenografică a acestor muzee/expoziții este nu doar să spună **ce** cât mai ales **de ce**.

E(ste)tica

„Aveam multe lucruri de spus, nu aveam cuvintele să le spun. Dureros conștient de limitările mele, priveam neputincios cum limbajul devenea o problemă. Era clar că devenea necesară inventarea unei noi limbi...” - Elie Wiesel

³³²Holt Schneider (2007), p. 85

Principala provocare pe care o comportă reprezentarea tematicii Holocaustului o reprezintă așa cum o descrie Giorgio Agamben³³³ dar și alți cercetători ³³⁴este incapacitatea chiar imposibilitatea de a articula în mod adecvat, pentru o cât mai apropiată reprezentare, experiența Holocaustului.

Totodată se ridică întrebarea cum pot, dar mai ales care sunt modalitățile estetice care pot cel mai bine să evoce narațiunea Holocaustului, ca o scenă de reprezentare a memoriei care să corespundă cu realitățile istorice și să rezoneze cu dominanta publicului. Theodor Adorno a instalat memoria în procesul de mărturie ca observare în muzee astfel ea devine parte inclusivă din cultura identitară produsă de economia speculară a muzeului³³⁵.

Necesitatea de a depune mărturie este o obligativitate la care subscriu martorii care se văd prinși între aceste două contradicții: de imposibilitate și necesitate. Cu toate acestea, dacă la centrul Holocaustului se găsește colapsul limbajului și cu el întreaga cunoaștere a ceea ce înseamnă să fii uman, mărturia Holocaustului, educația, muzeele etc. vor trebui să înțeleagă această realitate ca ireală pentru că ea nu poate fi mărturisită. Reprezentări ale Holocaustului, vor trebui să aibă în vedere acest nereprezentabil și atunci când se vor concentra concret pe victime și agresori, pe absență, pe colapsul umanității, pe neutralitatea obiectelor, pe dualitatea mesajelor vizuale. Holocaustul rămâne încă un subiect sensibil din punct de vedere al reprezentării atât datorită componentei sale etice dar și al abordării estetice post moderne în ceea ce privește utilizarea obiectelor, a imaginilor, documentelor etc. Este semnalată o îngrijorare în ceea ce privește degradarea semnificației artefactelor și implicit a imaginilor/fotografiilor în noua muzeologie a Holocaustului. Așa cum observă Theodor Adorno³³⁶, ele se găsesc într-un proces de dislocare din contextul lor cultural cu atât mai mult cu cât o suprasaturare a reprezentării în acest domeniu tinde să erodeze însemnătatea lor și așa fragilă.

³³³ Agamben (1999)

³³⁴ Frunză(2008)

³³⁵ Cronshaw (2000) p.22

³³⁶ Adorno (1983) p.175

Pentru că cele mai multe dintre expozițiile cu tematica Holocaustului se construiesc pe imagine și text menționăm în acest context că principala critică adusă expozițiilor legate de Holocaust este de a fi concepute sub forma unor „cărți panotate” care nu aduc prin ele însele nimic mai mult decât ar fi adus cititul unei cărți.

Odată cu creșterea interesului pentru expozițiile de profil, o nouă provocare se ridică din partea curatorilor de a nu cădea pradă reprezentării prin imagini clișeu, ultra cunoscute, a căror mesaj este centrat pe agresiune, violență dar mai ales pe o viziune singulară asupra evenimentelor fie a agresorului fie a victimei, fapt care duce la îngustarea perspectivei narative a momentului supus reprezentării.

O mare parte muzeele Holocaustului (cu referiri exacte la Muzeul Holocaustului din Washington, Imperial War Museum Londra, Buchenwald Memorial, Muzeul evreiesc Berlin sau Auschwitz) au tendința de a-și construi narațiunea pe agresor versus victime folosind cronologia și ideologia lor pentru a structura compoziții care se bazează pe evidența atrocității produse de călăi: documente și artefacte ca liste cu deportați, vagoane de tren, stele galbene, și uniforme din lagăre, toate fiind deja simboluri iconografice a ceea ce înseamnă Holocaustul³³⁷.

Una dintre cele mai utilizate metode de reprezentare care a născut și multe dezbateri legate de modalitatea de folosință, este fotografia. Voci autorizate critică sau încearcă să atenționeze grija cu care aceste tipuri de reprezentări vizuale trebuie folosite insistând pe: fotografia de familie care poate pe de o parte să îmblânzească imaginile atrocității prin personalizarea poveștii dar în același timp să sublinieze oroarea din fotografiile cu atrocități. Și pentru că toată lumea cunoaște însemnătatea fotografiilor de familie, utilizarea lor în expoziții legate de Holocaust poate să reprezinte și un vizibil contrast dar și ca o cale de scăpare în fața a ceva ce ne este prea greu de privit³³⁸. Totodată această intenție de empatizare cu personajele, care în urma experiențelor lor devin orfane sau pur și simplu sunt reinvestite cu identitatea celui alt, dincolo de a personaliza

³³⁷Holtschneider (2007), p. 89

³³⁸Ibidem p.94

povestea, pot să îndepărteze vizitatorul mai degrabă decât să îl apropie de procesul identificării cu aceste victime și va confirma prin această reprezentare pe celălalt ca fiind altfel³³⁹.

Există pericolul ca interpretarea acestor fotografii să fie, în funcție de natura reprezentării lor, ca elemente de pornografie, fie ca imagini care prezintă victimele dintr-o singulară perspectivă, cea a agresorului lăsând necunsocută identitatea celui reprezentat creând doar niște imagini iconografice a ceea ce agresivitatea și violența pot produce. Gustul pentru acest tip de reprezentare format din violență și nuditate este fără doar și poate un fapt deja știut(a se vedea reprezentările creștine ale iadului și prezența umană în acest context) și dovedit chiar și azi prin interesul tinerilor asupra acestui tip de reprezentare atunci când se povestește despre Holocaust³⁴⁰.

Memoria și cultura națională în muzeu

Mesajul memorialistic pe care muzeele de profil îl construiesc este condiționat într-o oarecare măsură de hagiografia spațiului. Locurile mai îndepărtate geografic (SUA de exemplu), sau ca participare pe scena evenimentelor celui de-al doilea război mondial, se văd nevoite să realizeze această legătură prin mijloace intensificate credibile pentru a aduce realitatea îndepărtată ca timp și spațiu, contextul istoric și social mai aproape și a le construi cât mai relevant pentru public spre deosebire de alte muzee/ spații care au constituit scene de desfășurare a evenimentelor și reprezintă prin ele însele parte integrantă din scenografie(a se vedea Auschwitz, Buchenwald etc.).

În aceeași ordine de idei, discursul scenografic al muzeelor din Israel, are la bază rolul sacru al memoriei în iudaism³⁴¹ căruia, odată cu nașterea statului Israel (1948), îi este atribuită și dimensiunea identitară, cea a renașterii dar și a memoriei veșnice a celor care n-au ajuns să trăiască acest ideal național.

O altă direcție narativă clar conturată este cea a Germaniei unde comemorarea Holocaustului face parte dintr-o încercare largă și

³³⁹Ibidem p.95

³⁴⁰Observații din cadrul întâlnirilor cu elevii de liceu din cadrul Casei Memoriale Elie Wiesel

³⁴¹Bar (2008)

susținută de a prezenta și reprezenta (și) în muzeu un stat post război ca unul al diversității, multiculturalității și al unei națiuni tolerante.

Astfel spațiul de reprezentare, ca și context geografic, contribuie esențial la construcția memoriei la nivel național (a se vedea fostele lagăre de exterminare și concentrare din Polonia care nu păstrează aproape nimic din realitatea materială a trecutului însă sunt considerate prin simpla lor atribuire a unei experiențe comemorative, spații sacre în care vizitatorul performează experiențe de natură comemorativă).

Aceste tipuri de construct, muzee, expoziții ale Holocaustului poartă responsabilitatea controlului asupra publicului și a ceea ce el poate să construiască. Ele controlează ce vizitatorii văd și pot să experimenteze (așa cum face orice formă de construct care este în sine o formă de control-mărturia, literatura, filmul, arta, etc.). Dacă expozițiile despre Holocaust ar trebui să reprezinte Holocaustul pe deplin, publicul ar fi în pragul nebuniei sau al morții. Teza ireprezentabilității Holocaustului înseamnă totodată că nu putem tolera expunerea la ceea ce ar trebui să fie expus dacă ar trebui să reprezentăm Holocaustul³⁴².

Reprezentarea vizuală a Holocaustului se construiește așadar între două provocări: cea a imposibilității de reprezentare și cea a necesității de reprezentare. Expozițiile de acest tip sunt concepute ca forme de combatere a negării Holocaustului dar totodată și istoriografii concurente care modelează felul în care este reprezentată istoria, și mai ales acest segment de istorie la congruența dintre politic și comercial în ceea ce deja poate fi definit ca industria Holocaustului.

Experiența

Practicile noilor muzee și expoziții încearcă să răspundă așteptărilor schimbătoare ale vizitatorilor. Vizitatorii în număr larg par să caute experiențe empatice, iluminări spontane, evenimente stelare, și spectacole de succes mai degrabă decât o apropiere serioasă și meticuloasă asupra cunoașterii culturale. Fundamental dialectic, muzeul servește atât ca încăpere mortuară a trecutului, în termeni de

³⁴²Holtschneider (2007), p.90

degradare, eroziune, uitare cât și ca loc a unei posibile învieri, oricât ar fi ea de mediată și contaminată în ochii privitorului. Muzeul se dezvăluie astfel ca un teren de probă pentru reflecții asupra temporalității și a subiectivității, a identității și a alterității³⁴³.

De-a lungul dezvoltării muzeelor memoriale a Holocaustului s-au conturat mai multe tipuri de experiențe: experiență turistică (în care curatorii se lovesc de provocarea de a satisface apetitul vizitatorului pentru spectaculos în termeni de tehnologie, experiență, entertainment, rezultând uneori niște spații zgomotoase, supraaglomerate cu tendințe hedoniste (ex. Auschwitz Memorial Museum, Dachau, Sachsenhausen etc.)³⁴⁴; experiența tip pelerinaj într-un spațiu sacru al memoriei; experiența ca păstrare și narare a istoriei; și nu în ultimul rând o experiență de conservare, cercetare și diseminare a istoriei Holocaustului.

Pentru publicul din România subiectul culturii iudaice și a Holocaustului comportă încă o doză generoasă de confuzie, scepticism și exotic. Elementul evreiesc rămâne un element de curiozitate, încadrat și susținut de clișee active și stereotipuri culturale. Dincolo de studii documentate cum este cel a lui Andrei Oișteanu, observațiile și discuțiile cu vizitatorii de-a lungul anilor în cadrul Casei Memoriale Elie Wiesel susțin existența încă activă a ideilor preconceptuate și a atitudinii de susceptibilitate în ceea ce privește ...evreul.

În funcție de spațiul la care ne referim, fie ca este SUA, Germania, Israel sau alte state, și în funcție de direcția pe care o dau aceste spații de reprezentare, completând o narațiune la nivel național, în România această direcție nu poate fi atribuită încă nici unui fel de cadru. Expozițiile legate de această tematică sunt încă la nivelul expunerii unor informații generale, ce se supun criticii celei mai cunoscute, la nivel de introducere fără a lua în considerare elementul experienței muzeale sau conturarea unei definiții a memoriei decât cu foarte mici excepții.

³⁴³Huyssen (1995), p.15

³⁴⁴Deosebit de relevant pentru comportamentul vizitatorului în astfel de spații este filmul „Austerlitz” de Sergei Losznitsa

Educația Holocaustului în muzeu

*Supraviețuitoare a Holocaustului în lupta cu apatia într-o ultimă călătorie acasă*³⁴⁵.

Așa suna titlul unui articol semnat de Ray Furlong, corespondent BBC, legat de ultima vizită a lui Hedi Fried³⁴⁶ la Sighet din 2009. Tot în acest reportaj subliniază el „la Casa Memorială Elie Wiesel, elevi dansează un dans folcloric pentru Hedi. Ea rostește un discurs dar evenimentul este dezorganizat. În timp ce ea stă așezată în spatele unei mese, tinerii stau în picioare înghesuți în fața ei, vizibil stânjenți. Alții sunt afară, pe coridor. Nu aud nici un cuvânt chiar dacă ar fi interesați, ceea ce nu sunt. Întreb un tânăr de 17 ani de ce se găsește aici. Nu știu de ce, îmi răspunde, ne-au spus să venim” și întrebările legate de însemnătatea participării la un astfel de eveniment și de tema evenimentului se lovesc de același răspuns dezacordat dar sigur: nu știu.

Desigur fără intenția de a generaliza și subliniind faptul că azi vizitele (educaționale) la muzee se bucură de o altă pregătire putem afirma deopotrivă că astfel de atitudini sunt încă active.

Ultimele decenii au demonstrat o creștere semnificativă a interesului pentru dezvoltarea unor programe, chiar departamente educaționale în cadrul muzeelor, fundamentate de numeroasele publicații apărute în domeniu și de oferta (limitată e drept în spațiul românesc) de pregătire a unor astfel de specialiști.

La nivel academic educația Holocaustului are la bază câteva direcții de cercetare și argumentare încă discutabile. Disputa academică legată de cauzele și unicitatea Holocaustului prezintă o deosebită importanță datorită dorinței de a utiliza Holocaustul în scopuri politice fapt ce influențează reprezentarea lui în procesul învățării ca fiind contaminat în termeni de conținut.

³⁴⁵ „Holocaust survivor fights apathy on final trip home” <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8588711.stm> (16 septembrie 2020)

³⁴⁶ Născută la Sighetu Marmăției în 1924, deportată în primăvara anului 1944 la Auschwitz, mutată la Bergen Belsen și eliberată în 1945 de trupele britanice, recunoscută internațional ca una dintre pionierele educației Holocaustului în școli.

Indiferent care este teoria acceptată în ceea ce privește cauzele Holocaustului, că este trăsătură a fascismului european fiind un produs al capitalismului, așa cum propun academicii numiți marxiști, sau că își are fundamentul în regimurile totalitare a lui Hitler și Stalin, ca o precondiție a genocidului așa cum susține Hannah Arendt, că este o continuare a tradiției europene creștine a antisemitismului, că îl are pe Hitler ca nucleu generator al Holocaustului, teorie ce aparține „intenționaliștilor” sau că acceptă argumentația „funcționaliștilor” ce susțin un cumul de factori ce stau la baza Holocaustului, scopul principal al abordării acestui subiect este de a prelua din fiecare dintre aceste școli argumentative concepte care pot construi în termeni cheie, întrebări care pot conduce la cristalizarea unor argumente, explicarea acestor fenomene sociale, istorice și culturale, conectate cu fapte, persoane și date care au generat aceste comportamente politice, civice și sociale.

Discursul lui Theodor Adorno denumit „Education after Auschwitz” aliniat uneia dintre cele mai activ susținute teorii asupra educației, pentru care Adorno, este încă considerat actual, începe cu expresia: „obligația ca Auschwitz să nu se mai repete este elementul crucial al educației”³⁴⁷. Deși acesta rămâne un deziderat general și major al educației Holocaustului, azi este folosit sub forme și modele care duc ușor înspre înstrăinare, chiar trivializare, fiind golit de însemnătatea originală devenind uneori un mesaj fără consistență sau un mijloc de participare socială la campaniile memorialistice. Fără să ne lăsăm descurajați de aparenta ineficiență a acestor demersuri, luând în considerare faptul că, deși are o abordare activă și constantă, lupta împotriva genocidului pare să nu aibă deocamdată efectele scontate și pentru că acestea sunt aproape imposibil de măsurat.

Că „nu trebuie să uităm niciodată” a devenit un slogan banal și în aceeași măsură un truism. Studenții/elevii ar trebui să fie mai puternici în urma studiului Holocaustului nu înveninați și pesimiști³⁴⁸.

Componenta educațională din muzee cuprinde și dezvoltă programe din ce în ce mai elaborate. Se poate spune însă că anumite

³⁴⁷ Adorno (1971), p. 1

³⁴⁸ Glanz (1999) p. 563

tipuri de muzee se concentrează pe dimensiunea lor comunicativă, pe când altele, cum este cazul muzeelor Holocaustului vor include acest tip de educație ca parte esențială a programelor dedicate publicului. Felul în care trebuie făcută educația Holocaustului ridică tot mai multe întrebări odată cu îndepărtarea temporală de eveniment.

Dincolo de obiectivul general, educația Holocaustului în muzeu vine ca un cadru complementar prin suportul vizual (obiecte, fotografii, documente, mărturii ale supraviețuitorilor), scenic (recrearea unui spațiu sau al unui timp) și personal al unui specialist în abordarea alternativă și interactivă a acestui subiect.

Data fiind natura subiectului care se definește prin violență și agresivitate, această formă alternativă sau complementară de învățare nu trebuie însă să producă oroare, consternare, acestea nefiind considerate ca făcând parte din procesul de educație ci mai degrabă din unul de manipulare și îndoctrinare³⁴⁹.

Prin utilizarea principiului „dig where you are standing” (sapă unde stai), redarea noțiunilor legate de Holocaust folosind elemente personalizate din istoria locală, muzeele și expozițiile tematice pot pregăti și alimenta tematica la nivel de conștiință emoțională și experiență intrasubiectivă.

Una dintre criticile aduse programelor de educație a Holocaustului este de a nu pregăti această temă cu informații legate de istoria și cultura comunității evreiești dinainte de război, omiterea referințelor la constanta antisemitismului, și o foarte slabă reprezentare a noțiunilor legate de rezistența armată și spirituală a evreilor, precum și celor care au ales să fie salvatori în timpul ororilor celui de-al doilea război mondial³⁵⁰.

Una dintre abordările teoretice care ar trebui să stea la baza învățării în acest context muzeal este cel al interpretării evenimentelor, a faptelor și lucrurilor reprezentate de specialiști cu diverse opinii, legate de tematica Holocaustului și fundamentate pe date și noțiuni istorice, sociale, și filosofice. La fel cum locuri ale memoriei (situri memoriale) reflectă cum generațiile anterioare au interpretat aceste

³⁴⁹Rathenow (2000), p. 73.

³⁵⁰Davidowicz (1992)

locuri istorice³⁵¹, la fel cum lagărele de concentrare sau memorialele nu sunt lagăre de concentrare, ci ele trebuie interpretate, tot așa și aceste expoziții/muzee tematice sunt încercări de a reconstrui trecutul și de a-i oferi o perspectivă mai largă supusă negocierii și interpretării. Motivele pentru care o parte din cadrele didactice/educatori preferă acest tip de aplicații prin vizite la muzee sau situri memoriale sunt bazate pe faptul că experiența este mai directă, atenția este captată de acest mediu nou de învățare, al unui complex informațional dinamic, locul unde se pot valida informațiile teoretice prin elemente reale și palpabile.

Cu toate acestea unii specialiști avertizează asupra pericolului că, în acest tip de abordare există posibilitatea ca realitatea unui sit memorial și prin extensie a unui muzeu de profil, să ducă la opinii goale fără o pregătire prealabilă fundamentată pe concepte, termeni și date.

Se conturează astfel câteva aspecte de natură pedagogică care cer atenție: grija pentru alegerea materialelor vizuale în funcție de sensibilitatea dată de vârstă, acuratețea materialului informațional și varietatea perspectivelor, contextualizarea identitară a evreilor în istoria universală cu extensie spre cea națională și locală acolo unde este posibil, conturarea termenilor cheie: Evreu, Iudaism, Holocaust, Genocid, Antisemitism etc.; contribuția antisemitismului la Holocaust, unicitatea Holocaustului comparativ cu alte genociduri sau tipuri de violențe cu sugestia de a evita afirmația că Holocaustul este doar unul dintre multele evenimente inumane care marchează orice grup etnic³⁵² respectiv individualizarea istoriei Holocaustului prin suprapunerea și completarea datelor statistice cu istorii personale, introducerea și accentuarea elementelor care înfățișează comunitatea evreilor ca o comunitate vie și dinamică.

Nu în ultimul rând și deosebit de importantă este componenta morală a educației Holocaustului. Aceasta este supusă unei critice/analize evaluative și comportă o mențiune specială: eforturile

³⁵¹ A se vedea exemplul memorialului de la Buchenwald care a cunoscut transformări de-a lungul anilor o dată din partea americanilor imediat după eliberare și mai apoi din partea guvernului RDG.

³⁵² Lipstadt (1995) <http://www.learn2question.org/resources/database/archives/000717.html> (4 octombrie 2020)

profesorilor/educatorilor de a poziționa educația Holocaustului în zona de avansare a valorilor morale stă sub semnul întrebării în ceea ce privește progresul făcut la acest nivel ca urmare a acestei abordări. Nu există studii publicate care să dovedească că studierea Holocaustului îi face pe elevi mai toleranți față de diferențele religioase și etnice. Nu există nici dovezi care să ateste că aceste studii cresc nivelul de sensibilizare față de stereotipurile antisemitice care au cunoscut o notorietate în multe culturi și care sunt încă active în media până în prezent³⁵³. Cu toate acestea componenta etico morală conținută în educația Holocaustului rămâne una dintre cele mai avansate valori atribuite procesului educativ purtând cu ea, tot ipotetic, întrebarea care ar fi fost stadiul atitudinii față de acest subiect dacă eforturile deja făcute nu existau sau erau mult mai restrânse.

În ceea ce privește locul și rolul facilitatorului/educatorului muzeal acesta trebuie să se asigure că abordarea acestui subiect sensibil vine deja cu o pregătire prealabilă, la modul ideal, în urma unei colaborări cu profesorul, sau evaluează inițial nivelul informațional al publicului.

Spațiul destinat învățării alături de facilitator trebuie să ofere un cadru generos care să aibă la bază principiul dialogic. Rolul profesorului tradițional, care de cele mai multe ori tinde să domine conversația fie prin cunoștințe fie prin vârstă, este completat de facilitator care poate oferi un mediu mai relaxat prin care cealaltă parte a dialogului-studentul/elevul/participantul se găsește pe aceeași poziție simetrică de contribuție la conversație.

În aceeași ordine de idei vizita la muzeu trebuie să fie urmată de o serie de discuții post vizită. În funcție de aceste aspecte educatorul adaptează discursul și programul educațional din muzeu ținând cont de vârsta și de pregătirea publicului evitând simularea³⁵⁴ și/sau romantizarea subiectului³⁵⁵ ca să punctăm doar două dintre condițiile mai puțin luate în considerare.

³⁵³Stotsky (1998), p. 13

³⁵⁴Totten (2000), pe <http://www.socialstudies.org/sites/default/files/publications/se/6403/640308.html>, accesat pe 29.09.2020

³⁵⁵Marile muzee ale Holocaustului din lume oferă pe site-urile lor programe generoase și sugestii verificate în ceea ce privește educația Holocaustului. A se vedea Yad Vashem sau USHMM ca să enumerăm doar două dintre cele mai cunoscute

Utilizarea unor tehnici pedagogice responsabile care au la bază principiul învățării constructive, metoda K-W-L³⁵⁶ sau utilizarea întrebărilor provocatoare, îndeplinirea unor sarcini pe parcursul învățării care să mențină atât atenția, interesul și să le provoace raționamentul critic individual elevilor, sunt doar câteva dintre sugestiile de luat în considerare pentru procesul învățării.

Noile tendințe care guvernează activitatea muzeală sunt de a implementa cât mai coerent constructivismul în muzee ca teorie a învățării. Acest nume nou dat unor teorii mai vechi are o mare însemnătate în felul în care muzeele abordează învățarea. Constructivismul este în mod particular potrivit ca baza a educației în muzee dacă luăm în considerare marja largă de vârstă a vizitatorilor și poate răspunde la necesitatea de a găzdui un public variat și a-i facilita învățarea pornind de la obiecte în timpul unei scurte vizite³⁵⁷.

Cu toate că o mare parte din experiența muzeală este construită din actul observării, noile direcții adoptate sunt cele ale expozițiilor interactive. Combinația integrată a învățării experiențiale și a scopului politic de dreptate socială este evident în aproape oricare dintre mișcărilor educative catalogate ca progresive. Muzeele prin natura lor îndeplinesc condițiile pentru o pedagogie progresistă: nu se bazează pe cărți sau cursuri pentru a-și îndeplini obiectivele educaționale, ba mai mult subliniază experiențele prin obiecte. Muzeele progresive, ca și școlile progresive combină învățarea experiențială cu angajamentul socio-politic de promovarea a practicilor democratice³⁵⁸.

Ce presupune constructivismul în muzeu comparativ cu alte teorii de învățare:

Teoria educației constructiviste subliniază că în procesul de predare și învățare, atenția trebuie să fie pe cel care învață nu asupra a ceea ce urmează să fie învățat. Pentru muzee aceasta se traduce prin faptul că trebuie să ne concentrăm pe vizitator nu pe conținutul muzeului. Muzeele pot răspunde dispoziției vizitatorilor și le pot maximiza potențialul lor de învățare. Muzeul constructivist admite că

³⁵⁶ Ogle (1986) The K-W-L: A teaching model that develops active reading of expository text presupune utilizare a unui tabel în care fiecare coloană notează: K=know=știi, W= want to learn= vreau să învăț, L= learned =ce am învățat <https://www.csus.edu/indiv/g/gipej/jpgst2.htm> (14 octombrie 2020)

³⁵⁷ Hein (1995a), p.1

³⁵⁸ Hein (2013), p.63

informația ca și cunoaștere este creată în mintea celui care învață cu ajutorul metodelor personale de învățare³⁵⁹.

Principala problematică ridicată la acest nivel pare să fie analiza legată de acțiunile celui care învață mai degrabă decât natura subiectului învățat respectiv felul în care cel care învață construiește un înțeles în urma unei experiențe³⁶⁰.

Andragogia

Definițiile date educației de-a lungul timpului începând cu Platon și Aristotel, trecând apoi prin pleiada teoreticienilor, poziționează în general, educația la începutului dezvoltării vieții unui om. Holocaustul, datorită elementelor de etică și morală precum și datorită complexității emoționale, sociale, istorice și politice care stă la baza reprezentării sale, face apel la revizuirea informațiilor și atitudinii față de această temă printr-o conștientizare ce are la bază noțiuni de educație atribuite și în faze mai avansate de vârstă, respectiv în maturitate.

În urma observațiilor și a unor exerciții educaționale din cadrul Muzeului Maramureșan, la Casa Memorială Elie Wiesel, s-a putut contura ideea că imaginea evreilor în spațiul românesc este încadrată lingvistic și totodată simbolic între Holocaust și bani, lăsând între ele un adânc vid de cunoaștere atât din partea tinerilor (a căror necunoaștere poate fi mai ușor înțeleasă) dar mai ales din partea adulților, a căror ignoranță, inerție, precauție sau doar nedumerire o semnalăm prin acest fragment de studiu legat de educația adulților sau andragogia.

Așa cum menționează Colette Dufrense-Tasse³⁶¹ există studii puține legate de acest tip de educație întrucât aceasta nu este stabilită și orientată conform unor standarde instituționalizate, ci se adaptează în funcție de nevoile publicului și de profilul lor socio-cultural. Există două caracteristici ale muzeului ce par să aibă o influență în orientarea educației la acest nivel: însemnătatea deosebit de

³⁵⁹ Hein (1995b), 7-8

³⁶⁰ Hein (1995b), p. 190

³⁶¹ Dufresne-Tasee (1995) p.249

importantă a polisemiei obiectelor cărora societatea le acordă valoare și intervenția în spațiul de petrecere a timpului liber a cetățeanului³⁶².

Întrucât andragogia nu se supune unor norme instituționale de evaluare și de implementare a programelor sale așa cum este cazul instituțiilor de învățământ, aceasta trebuie să ia în considerare în momentul elaborării obiective de lungă și de scurtă durată, iar componenta de învățare în cazul adulților să aibă în vedere: estetica obiectelor și a expoziției, plăcerea de a se identifica cu ceea ce este frumos, valoros, rar, plăcerea de a-și folosi capacitatea intelectuală pentru a-și imagina, aduce aminte, a dobândi cunoștințe, a-și lărgi cunoștințele, a reflecta, a-și schimba opinii, plăcerea de a depăși o anumită situație problematică personală, plăcerea de a avea acces la ceva nou, a le internaliza, sau a contura idei noi³⁶³.

Estetica, nivelul mesajului, narativitatea și prezentarea obiectelor în acest caz trebui să fie deosebit de relevante pentru ca vizitatorul nu numai să interacționeze dar să și înceapă un proces de conștientizare și internalizare a cunoștințelor. Procesul se declanșează în momentul în care adultul devine interesat de obiect constituitu-se astfel un raport între educator, obiect și public.

Malcom Knowls, considerat unul dintre cei mai influenți teoreticieni ai educației pentru adulți și a educației informale susține că orice grup de adulți, de orice natură, trebuie să devină un laborator de democrație, un loc unde oamenii pot să aibă experiența învățării de a trăi în cooperare. Atitudinile și opiniile sunt formate în mod inițial în grupuri de studii, grupuri de lucru, și grupuri de joacă la care adulții se afiliază în mod voluntar. Aceste grupuri reprezintă fundația democrației. Obiectivele lor determină în mod esențial obiectivele societății noastre. Învățarea adulților (și în cadrul muzeelor Holocaustului) ar trebui să producă cel puțin următoarele rezultate: publicul ar trebui să dobândească o înțelegere matură a sinelui, să dezvolte o atitudine de acceptare și respect față de ceilalți, să contureze o atitudine dinamică față de viață, și să învețe să reacționeze la cauzele și nu la simptomele comportamentelor; ar

³⁶²Ibidem, p. 258

³⁶³Ibidem, p. 255

trebui să dobândească aptitudinile necesare pentru a-și atinge potențialul personalității; ar trebui să înțeleagă valorile esențiale ale capitalului experienței umane; ar trebui să-și înțeleagă societatea și ar trebui să dezvolte abilități prin care să direcționeze schimbarea socială³⁶⁴.

Evaluarea

Atunci când o expoziție/muzeu este creat(ă) cu un anumit scop didactic, este nevoie să se stabilească dacă această funcție a expoziției a fost exercitată și în ce fel, care sunt rezultatele unei astfel de experiențe și în ce măsură pot fi ele evaluate.

Cele două abordări-a vedea muzeul ca un educator/profesor și a vedea muzeul ca un loc al învățării nu sunt doar două aspecte ale rolului educațional al muzeului. Dacă acceptăm că teoria constructivistă este una dintre cele care pot fi aplicate, marea provocare a evaluării din această perspectivă este de a stabili atât modalitățile de instruire/educare cât și rezultatele învățării.

Chiar dacă acest tip de evaluare se găsește încă la începutul ei în spațiul românesc, dar nu numai, considerăm ca absolut esențială stabilirea unor praguri de performanță care să permită organizarea spațiului și a informațiilor acestor procese de învățare și experiențe din cadrul muzeelor Holocaustului și care să demonstreze atingerea obiectivelor sau în caz contrar regândirea activității.

Se pot crea o serie de scheme metodologice cantitative, calitative sau interactive care în urma răspunsurilor la întrebări specifice pot oferi concluzii legate de natura experienței învățării vizitatorilor în muzeu, chiar dacă acestea sunt limitate. Printre datele analizate amintim numărul vizitatorilor, timpul petrecut în muzeu, obiectivele care trebuie evaluate și modalitățile: observații, interviuri cu vizitatori, chestionare pentru vizitatori, chestionare pentru profesori, chestionare pentru angajați, interviuri cu elevi și studenți. Acestea pot fi completate de evaluări mai tradiționale bazate pe psihologia comportamentală, experimentală³⁶⁵.

³⁶⁴Knowles (1950) p.9-10 pe <https://infed.org/malcolm-knowles-informal-adult-education-self-direction-and-andragogy> (13 octombrie 2020)

³⁶⁵Hein (1995b), p. 195-199

La întrebarea despre potențialele realizări majore a activităților educaționale din muzee și memoriale ale Holocaustului, ministerele din 21 de Statele membre UE, responsabile cu educația și / sau conservarea siturilor memoriale au spus că „conștientizarea valorilor democratice „este cea mai importantă. „Cunoștințe despre Holocaust „a fost clasată ca a doua cea mai importantă realizare, urmată îndeaproape de „conștientizarea importanței drepturilor omului”. Guvernele văd o legătură strânsă între învățarea „despre” Holocaust și învățarea „din” acea istorie pentru a promova valorile democratice și drepturile omului. Muzeele și siturile memoriale sunt văzute astăzi nu numai ca locuri de semnificație simbolică în termeni de politică și cultura amintirii, dar și ca instituții care pot transmite narațiuni istorice³⁶⁶ ce pot să modeleze societatea civilă. România se încadrează și se aliniază practicilor europene a politicii publice în privința Holocaustului cu rezerve însă în ceea ce privește aplicabilitatea lor. Este nevoie de un efort concertant cu privire la narațiunea istorică, estetica, etica și educația unui subiect atât de complex ca Holocaustul pentru a putea observa și mai apoi măsura efectele acestor explorări care uneori par și sunt greoaie prin tot ceea ce înseamnă ele. Cu toate acestea merită avute în vedere cuvintele lui Elie Wiesel ori de câte ori se nasc dubii legate de însemnătatea demersurilor noastre ca muzeografi, curatori, conservatori sau educatori în muzeu: „V-am spus această poveste nu pentru a vă subrezi, dar pentru a vă întări. Acum depinde de voi. Instruiți și instruiți bine” Elie Wiesel.

³⁶⁶Human rights education at Holocaust memorial sites across the European Union: An overview of practices

Bibliografie:

- Adorno, W. T. 1983. *Prism*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press
- Adorno, W. T. 1971. *Education after Auschwitz*.
<https://josswinn.org/wp-content/uploads/2014/12/AdornoEducation.pdf> (01 octombrie 2020)
- Agamben, G. 1999. *Remnants of Auschwitz. The witness and the Archive*. New York: Zone Books
- Bar, G. (2008). *Reconstructing the Past: The Creation of Jewish Sacred Space in the State of Israel, 1948–1967*. *Israel Studies*, 13(3), 1-21. <http://www.jstor.org/stable/30245829> (14 octombrie 2020)
- Davidowics, L. 1992. *How they teach the Holocaust*. În L. Davidowics (Ed.) *What is the use of Jewish history* (pp. 65-83). New York: Schocken Books
- Dufresne-Tasee, 1995. *Andragogy (adult education) in the museum: a critical analyses and a new formulation*. *Museum, Media, Message*. pp. 249-265. Londra și New York: Routledge.
- Dufresne-Tasse C. și Lefebvre A. (1994). *The Museum in Adult Education: A Psychological Study of Visitor Reactions*. *International Review of Education / Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft / Revue Internationale de l'Education* Vol. 40, Nr. 6 pp. 469-484
- Cronshaw, R. 2000. *Performing Memory in Holocaust Museum, Performance Research: A Journal of the Performing Arts*, 5:3, pp. 18-27
- Cronshaw, R. 2007. *Photography and memory in Holocaust museums, Mortality: Promoting the interdisciplinary study of death and dying*. 12:2, pp. 176-192
- Davies, I. (ed.) 2000. *Teaching the Holocaust*. Londra și New York: Continuum
- Echoes and reflections Teachers resource guide*. 2005. Anti-Defamation League, USC Shoah Foundation și Yad Vashem. SUA
- Frunză, S. 2008. *Inexprimabilul: cu Elie Wiesel despre filosofie și teologie*. *Journal for the study of Religions and Ideologies* vol 7, nr. 19

Glanz, J. 1999. *Ten Suggestions for Teaching the Holocaust*. The History Teacher, vol. 32, nr. 4, 547-565

Goldhagen, D.J. 1996. *Hitler's willing executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*. London: Little, Brown and Co.

Hansen-Glucklich, J. 2016. *Poetics of Memory: Aesthetics and Experience of Holocaust Remembrance in Museums*. Dapim: Studies on the Holocaust. 30:3. pp. 315-334

Hein, G. E. 1995a, *The Constructivist Museum*
<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.461.3236&rep=rep1&type=pdf> (06 octombrie 2020)

Hein, G. E. 2013. *Progressive Museum Education: Examples from the 1960*. Journal of Progressive education http://www.george-hein.com/information_new/museum_15.html (26 septembrie 2020)

Heine, G. E. 1995b. *Evaluating Teaching and Learning in Museums*, în *Museum, Media, Message*. Londra. New York : Routledge

Holtschneider, K. H. 2007. *Victims, Perpetrators, Bystanders? Witnessing, Remembering and the Ethics of Representation in Museums of the Holocaust*. Holocaust Studies, 13:1, 82-102

Human rights education at Holocaust memorial sites across the European Union: An overview of practices. 2011. Luxembourg: Publications Office of the European Union

Huyssen, A. 1995. *Twilight Memories: Marking Time in a Culture of Amnesia*. New York și Londra: Routledge

Klemperer, V. 1998. *I Will Bear Witness: The Diaries of Victor Klemperer*, New York: Random House

Knowles, M. S. 1950, *Informal Adult Education*. Chicago: Association Press. <https://infed.org/malcolm-knowles-informal-adult-education-self-direction-and-andragogy/> (13 octombrie 2020)

Lipstadt, D. E. 1995. *Not facing History: How Not to Teach the Holocaust*. *The New Republic*.
<http://www.learn-to-question.org/resources/database/archives/000717.html> (2 octombrie 2020)

- Lipstadt, D. E. 2012. *Denying the Holocaust: The Growing Assault on Truth and Memory*. New York Toronto Londra Sidney New Delhi: The Free Press
- Ogle, D. 1986. *K-W-L: A Teaching Model That Develops Active Reading of Expository Text*. *The Reading Teacher*, 39(6), 564-570. <http://www.jstor.org/stable/20199156>(14 octombrie 2020)
- Rabinbach, A. 1997. *From Explosion to Erosion: Holocaust Memorialization in America since Bitburg*. *History and Memory*, 9(1/2), 226-255. <http://www.jstor.org/stable/25681006> (14 Octombrie 2020)
- Totten, S. Feinberg S. 2001. *Teaching and studying the Holocaust*. Boston : Allyn and Bacon
- Totten,S. 2000. *Diminishing the Complexity and Horror of the Holocaust: Using Simulations in an Attempt to Convey Historical Experiences*. <http://www.socialstudies.org/sites/default/files/publications/se/6403/640308.html> (25 septembrie 2020)
- Rathenow,H. F. 2000. *Teaching the Holocaust in Germany, Teaching the Holocaust, Educational Dimensions, Principles and Practice*. Londra,New York:Continuum
- Stotsky, S. 1998. *Academic and Pedagogical Issues in Teaching the Holocaust*.<https://www.semanticscholar.org/paper/Academic-and-Pedagogical-Issues-in-Teaching-the-Stotsky/02> octombrie 2020)
- Wollaston, I. 2005. *Negotiating the marketplace: The role(s) of Holocaust museums today*. *Journal of Modern Jewish Studies*, 4(1), 63–80.
- Young, E. J. 1993. *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*. Yale University Press
- Young, E. J. 1990. *Writing and Rewriting the Holocaust: Narrative and the Consequences of Interpretation*. Indiana: Indiana University Press

Propunere de reamenajare expozițională
"Restaurata Memoriae. Restaurări și revitalizare
patrimoniu la casa Muzeu Ioan Mihalyi de Apșa din
Sighetu-Marmației"

Dr. Ioan BOROICA

Cercetător științific, Muzeul Maramureșan Sighetu Marmației

Dănuța BOBOȘAN

Muzeograf, Muzeul Maramureșan Sighetu Marmației

Conceperea unui proiect de reamenajare expozițională în cazul Casei Muzeu dr. Ioan Mihalyi de Apșa reprezintă o adevărată provocare datorită numeroaselor constrângeri și condiționări care diminuează libertatea de concepere. Clădirea este inclusă în structura Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmației înscrisă în Lista Monumentelor Istorice 2015 cu codul MM-IV-m-A-04835 și face parte din Ansamblul Urban "Centrul Istoric al orașului Sighetu Marmației", notat pe LMI 2015 cu codul: MM-II-a-A-04666.

Casa Muzeu dr. Ioan Mihalyi de Apșa, se înscrie în tipologia caselor memoriale a cărei misiune trebuie privită ca un răspuns la nevoile societății de a se ancora într-un trecut exemplar a cărui valori trebuie în permanență actualizate. Ea își are legitimitatea prin asocierea cu personalități cu rol în devenirea culturală a Maramureșului istoric, cât și cu activitatea unor entități culturale care au organizat sau participat la evenimente memorabile. Pe de altă parte, obiectivul muzeal în discuție reprezintă o entitate particulară în construcția unei imagini de ansamblu a identității locale. Din punct de vedere muzeologic casele memoriale reprezintă structuri complicate incluzând curți și terenuri aferente cu grade diferite de amenajare, construcții care includ utilități, amenajări exterioare și interioare, decorațiuni și diferite tipuri de obiecte ce constituie colecții ce pot fi organizate după diferite criterii: mobilier, corpuri de iluminat, de încălzit, ceramică, obiecte de artă, cărți, documente și multe altele. Unele dintre ele, cum este cazul Casei memoriale dr. Ioan Mihalyi de Apșa au fost inițial proprietăți particulare servind ca spațiu de locuit pentru personalitățile asociate, familiile lor și, uneori, și personal auxiliar, astfel fiind conformate spațial pentru a servi nevoilor de

locuire. Acestea au fost instituționalizate din nevoia de preservare a memoriei culturale locale, cu parcurgerea uneori a unei etape de tranziție, cum a fost și cazul casei în discuție. Prin urmare managementul colecțiilor unor astfel de structuri complexe presupune observarea anumitor principii. În primul rând, întocmai ca și siturile arheologice sau colecțiile particulare de documente, casele memoriale trebuie preservate în structura lor intactă. Dar și aceste structuri, muzeizate, au avut un anume parcurs temporal în care s-au realizat anumite intervenții în structura construcțiilor, uneori cu consecințe asupra structurii de rezistență și a staticii acestora. Discuțiile în cazul unor proiecte de restaurare se focalizează atunci asupra alegerii unui moment sau perioade reprezentative pentru obiectivul respectiv. Pe de altă parte discursul muzeal în reamenajări expoziționale se adaptează în permanență la nevoile societății căreia se adresează și în consecință amenajările și reamenajările expoziționale se vor adapta nevoilor de transmitere eficientă a unui mesaj coerent și adecvat publicului țintă.

În cazul Casei Muzeu dr. Ioan Mihalyi de Apșa, terasa adăugată în anii șaptezeci ai secolului trecut a fost supradimensionată și a afectat structura de rezistență și casa riscă să se prăbușească. O altă problemă majoră este datorată materialului ales pentru construcție, în care predomină gresiile higroscopice care au dus la afectarea prin igrasie a unor porțiuni din pereți care creează un mediu impropriu pentru păstrarea colecțiilor de artă, ceramică și carte de la parterul clădirii, a cărei suprafață este de 180 mp. Casa Muzeu dr. Ioan Mihalyi are organizate în prezent două circuite de vizitare: cel de la parter, la galeria de artă și, un circuit la etajul clădirii, unde este expus mobilier și obiecte care au aparținut lui dr. Ioan Mihalyi de Apșa, membru corespondent al Academiei Române, într-o manieră apropiată de vechea organizare interioară casei: biroul de lucru, salonul, ca spațiu al memoriei savantului. În circuit sunt realizate expoziții, menținute chiar pe durata a mai multor ani privind istoria culturii și mișcării politice românești din Maramureș din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, precum și o încăpere reamenajată care reconstituie sala de întrunire a Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș.

În conceperea unui proiect de reamenajare expozițională în vederea atragerii de fonduri nerambursabile am avut în vedere parcurgerea unor etape deja consacrate în elaborarea unor astfel de documentații în care mesajul expoziției a fost considerat ca linie directoare.

Proiectul este conceput secvențial în două etape: etapa de proiectare și etapa de execuție din care am propus pentru publicare selecții texte din prima etapă. Aducem pe această cale mulțumiri arhitecților Laura Zaharia, care a elaborat Documentația pentru avizarea lucrărilor de intervenție pentru reabilitarea Casei Muzeu dr. Ioan Mihalyi de Apșa, Gabriela Funățean, care a elaborat studiul istoric ca parte din documentația menționată, Teodora Benedek, care a elaborat documentația tehnică pentru reamenajare expozițională și Mihai Covaci istoric de artă și restaurator care a elaborat documentația cu propunerile de restaurare.

2: Evoluția istorică a Casei Ioan Mihalyi de Apșa

Clădirea este inclusă pe Lista Monumentelor Istorice 2015 cu codul MM-IV-m-A-04835 și face parte din Ansamblul Urban "Centrul Istoric al orașului Sighetu Marmăției", notat pe LMI 2015 cu codul: MM-II-a-A-04666.

2.1. Familia Mihalyi de Apșa este o veche familie românească originară din Apșa de Jos (azi în Ucraina), înnobilită din anul 1407 din timpul lui Sigismund de Luxemburg . Familie de nobili cu principii morale înalte, educație și avere, familia Mihalyi s-a situat mai mereu în elita societății, membri săi fiind preoți, militari, înalți funcționari, reprezentanți politici.

Dintre membrii importanți ai familiei îi amintim pe Ionaș Blaga Mihalyi de Apșa, membru în deputăția nobililor de la Pozsony, decedat în 1769; pe fiul său, Mihail Mihalyi de Apșa, vicearhidiacon al Districtului Vișeu de Sus (decedat în 1816); pe fiul acestuia, Ioan Mihalyi de Apșa (1783-1860), protopop al Districtului Vișeu de Sus și asesor la tabla judiciară a Maramureșului și, mai ales, pe fiul acestuia din urmă, Gavrilă Mihalyi de Apșa zis și "cel Bătrân" (1807-1875). Gavrilă Mihalyi de Apșa a absolvit în 1830 studii de Drept la Pozsony, după care a ocupat funcții de jurisconsult, pretor și primpretor până în 1843. În 1843 este ales deputat în Parlamentul de la Budapesta, iar în 1845 este numit vicecomite. În 1848-1849 ocupă cea mai înaltă funcție din comitat- Comite Suprem al Comitatului Maramureș. Condamnat la moarte pentru implicarea sa în Revoluția de la 1848, el este grațiat de Francisc Iosif I. În 1861 este ales din nou deputat în Parlamentul de la Buda, iar în 1862 este numit Septemvir Regesc la Buda; în 1869 este numit Jude Regesc la Curtea Regală a Ungariei, funcție pe care o ocupă până la moartea sa în 1875. A fost căsătorit cu Iuliana Man din familia nobiliară Man de Șieu care se

trage direct din neamul Voievodului Ioan de Maramureș; împreună au avut unsprezece copii: Ileana, Iuliu, Petru, Eleonora, Victor, Ladislau, Ioan, Caterina, Gavrilă (cel Tânăr), Iosif, Maria.

Fiul său, Ioan, este cărturarul **Ioan Mihalyi de Apșa** a cărui casă din Sighet face obiectul studiului de față. După cum se poate observa, șirul de nobili Mihalyi de mai sus este chiar ascendența lui Ioan Mihalyi de Apșa, fiind vorba chiar de către tatăl, bunicul, străbunicul și stră-străbunicul lui ;mai mult decât atât, iată că Ioan Mihalyi de Apșa nu a fost nobil doar prin descendența din puternica familie Mihalyi, ci și pe linie maternă, prin descendența directă din Ioan Voievod de Maramureș pe linia familiei Man de Șieu. Întreg arborele genealogic este atestat printr-un act notarial emis în 1935 la solicitarea Iustinei Aurora Mihalyi (căsătorită Rinck), una din cele opt fiice ai lui Ioan Mihalyi de Apșa, act prin care i se certifică acesteia apartenența la familia nobilă Mihalyi de Apșa.

Dintre copiii lui Gavrilă Mihalyi de Apșa cel Bătrân, cinci se înscriu în tradiția familiei de a influența societatea prin activitatea lor publică:

- **Petru Mihalyi**, ocupă peste 40 de ani funcția de deputat în Dieta de la Budapesta ca reprezentant al românilor și este președinte al Societății ASTRA timp de peste 20 de ani.

- **Iuliu Mihalyi**, este ofițer de cavalerie, comandant al Gărzii Imperiale la Curtea de la Viena. Din 1867 datează un act notarial prin care i se certifică lui Iuliu Mihalyi, locotenent în Regimentul II Husari, originea nobilă ca urmaș legitim al lui Gavrilă Mihalyi și strănepot al lui Ionaș Mihalyi, nemeș birău din Apșa de Mijloc.

- **Gavrilă Mihalyi cel Tânăr**, studiază Dreptul la Budapesta și Viena, devenind secretar de tribunal și secretar al Societății ASTRA în 1878, precum și președinte al Societății "Petru Maior". Din păcate, Gavrilă cel tânăr moare tragic la doar 28 de ani, când traseul său profesional promitea un viitor politician și om de cultură al românilor din Maramureș.

- **Victor Mihalyi**, studiază teologia la Oradea și Cașovia, apoi filosofie și teologie la Roma. A fost hirotonit preot greco-catolic la Roma, după care s-a întors în Transilvania ca profesor la Seminarul din Gherla. Transferat la Blaj, devine secretar al mitropolitului Ioan Vancea, calitate în care participă la Conciliul Papal de la Vatican. Ulterior este hirotonit episcop de Lugoj. În 1893 este ales mitropolit greco-catolic al Transilvaniei, după decesul lui Ioan Vancea; alegerea sa este confirmată de Francisc Iosif I, iar Victor Mihalyi este înscăunat ca mitropolit în 1894 de către Papa Leon al XIII-lea. Victor Mihalyi a

activat pentru drepturile naționale a românilor ardeleni, aflându-se printre liderii Mișcării Memorandiste; totodată, a fost un cărturar cu vederi largi și cu vastă cultură; a fost membru de onoare al Academiei Române, membru ASTRA și membru al Societății Române de Geografie.

Luptător pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat, Victor Mihalyi de Apșa decedează pe 21 ianuarie 1918 fără a apuca să-și trăiască visul de a vedea Unirea înfăptuită.

Ioan Mihalyi de Apșa s-a născut la Ieud pe 22 februarie 1844. Și-a început studiile la Sighet și le-a continuat la Ungvar, Cașovia și Pesta. Interesat de științele umaniste, a studiat limba română și limbile germană, maghiară, franceză, italiană și ucraineană, precum și limbile clasice- latina, greaca și slava veche. Totodată, a studiat istorie, arheologie, numismatică și paleografie. Pasionat de istorie, face o profesiune de credință din a studia prezența românilor în arhivele maghiare, fapt care va duce în cele din urmă la "dezgroparea" și publicarea celebrelor sale „Diplome Maramureșene”.

Este unul din cei mai activi membri în Societatea ASTRA, având convingerea că emanciparea națională a românilor nu poate avea loc decât prin educație și cultură; convingerile sale despre necesitatea educației sunt rezumate într-o cuvântare ținută la deschiderea Convictului Român "Sf. Vasile" (1886): *"trebuie să fim triști de cele ce vedem la poporul nostru, căci pe toate tărâmurile suntem rămași în urma altor popoare; deoarece poporul nostru se ferește de comerț și de industrie.*

Menirea năzuieților noastre este cultura poporului nostru. Deci între hotarele comitatului am dori să se lățească cultura, care ca un soare luminător, deșteaptă la viață orice ființă amorțită, dăruind poporului libertate, avere și tărie".

Activitatea sa prodigioasă în cercetarea istorică s-a concretizat în lucrările (rămase în manuscris) *"Pământul Maramureșului în timpul preistoriei"*, *"Maramureșul preistoric. Trecutul Maramureșului în epoca preistorică"*, *"Istoricul localității Giulești. 1347-1368"*, dar lucrarea sa de căpătâi și cea care i-a adus consacrarea este celebra sa *"Istoria Comitatului Maramureș, tomul I- Diplome maramureșene din secolul XIV și XV"* publicată în 1900. Pentru această operă prodigioasă a fost distins cu Premiul "Năsturel Herescu" al Academiei Române în 1902, după ce în 1901 fusese distins cu Premiul Academiei Române pentru întreaga activitate și fusese invitat să devină membru corespondent al Academiei Române. O activitate neobosită depune Ioan Mihalyi și în Societatea ASTRA, precum și în Societatea de

lectură a românilor din Maramureș "Dragoșiana", ale cărei întâlniri se desfășurau în locuința sa.

Ioan Mihalyi a fost unul dintre acele personalități care și-au pus amprenta asupra epocii lor și care se prezintă astfel într-o scurtă biografie:

"Subscrisul m-am născut în Comitatul Maramureș, comuna Ieud, în anul 1844, februarie 22 din părinții Găvrilă Mihalyi și Iuliana Man.

Tatăl meu era Vicecomite, apoi în anul 1849, comite suprem în Maramureș, a decedat ca judecător la Curia regească în anul 1875.

Studiile mele gimnaziale, le-am făcut în Sighetul Marmăției, unde am absolvit cele 4 clase inferioare, iar cele superioare în gimnaziul din Ungvar, Kașoviași Budapesta, unde am depus examenul de maturitate în anul 1862.

Patru ani am studiat în universitatea din Budapesta la facultatea juridică și în anul 1866, am depus examenele necesare. În anul 1869, am fost promovat la gradul de „Doctor în drepturi”, tot în acest an am depus și censura de avocat.

În universitate, în afară de orele [...] am luat cursuri de limba și literatura române, pentru care în anii aceia s-a ridicat o catedră deosebită, bine venită mie, care am frecventat numai gimnazii de limba maghiară și germană.

Tot atunci, în anul 1869, am luat la universitate ore private din Arheologie, Numismatică și Paleografie și alte studii, asemenea ale istorie.

Stabilindu-mă ca atare aici, în sediul Maramureșului, în anul 1872, am fost ales prin Reprezentanța Comitatului, de juristconsult municipal, care oficiu îl îndeplinesc și azi, fiind reales de șapte ori în intervalul de șase ani.

Pe lângă lucrările mele oficioase am conlucrat la: Reînființarea și ridicarea bisericei greco-catolice române din Sighet, fiind cea mai veche, la înființarea diecesei în Gherla, adjudecată la diecesia Muncaciului.

Am luat parte activă în: Consolidarea Asociației pentru cultura poporului român din Maramureș, ca, casier, timp mai bine de trei decenii.

În anul 1900, am publicat colecțiunea de „Diplome Maramureșene din veacul XIV-XV, pentru care am avut onoarea de a fi premiat cu premiul „Năsturaș - Herescu” și ales în anul 1901 de „Membru Corespondent al Academiei Române”.

Afară de cărți și manuscrise, am colecțiune de antichități, mai ales preistorice și de numismatică, mai ales din secolele I-III, obiecte mai toate aflate în Maramureș.

Vorbesc în limba română, maghiară, germană și pricep în limbile latină, franceză, italiană și rutheană".

A decedat în 1914, fără a apuca să vadă înfăptuindu-se Unirea pe care și-o dorise și printre ai cărei artizani s-a aflat, cu neobosita sa muncă dedicată ridicării prin cultură a neamului său.

Urmașii lui Ioan Mihalyi de Apșa: din prima sa căsătorie, cea cu Paula Dunca, Ioan Mihalyi nu a avut copii. Cu cea de-a doua soție, Iustina Pop, a avut doisprezece copii: Iuliana, născută în 1887; Laurențiu, născut în 1890; Victor, născut în 1891; Iustina Aurora, născută în 1893; Irina, născută în 1894; Cornelia, născută în 1895; Longin, născut în 1896; Silvestru, născut în 1898; Valeria, născută în 1899; Maria, născută în 1902; Lucia, născută în 1903 și Adriana, născută în 1906.

Știm despre Iustina Aurora că s-a căsătorit cu colonelul Albert Rinck; Cornelia- cu colonelul. Aurel Constantinescu; Valeria - cu Teo Socoleanu; Maria- cu col. Dumitru Gradu. Iuliana, Irina, Lucia și Adriana nu s-au căsătorit niciodată.

În 1921, în cartea funciară a proprietății este înscrisă succesiunea după Ioan Mihalyi de Apșa; în acest înscris apare soția supraviețuitoare Iustina, copiii majori Iulia, Iustina și Irina și copiii minori la data decesului tatălui lor (1914): Cornelia, Longin, Silvestru, Valeria, Maria, Lucia și Adrien (Adriana). În CF este trecută fiica Iustina ca "Iustin"; certificatul genealogic din 1935 eliberat pe numele Iustinei Aurora Rinck, născută Mihalyi (cu descrierea clară a tatălui, astfel încât să nu fie nici un dubiu că acesta este Ioan Mihalyi de Apșa- cărturarul), indică fără greș faptul că e vorba de o fiică, nu de un fiu, înscrierea prenumelui ca "Iustin" în CF fiind o simplă eroare sau grafierea pronunției franțuzești ("Justine"= Iustin), la fel ca în cazul Adrianei ("Adrienne"=Adrien).

Observăm din această notație în CF că în 1921 mai trăiau doar băieții Longin și Silvestru; într-o fotografie din 1916 a copiilor Mihalyi apar trei băieți dintre care cei mai tineri sunt Silvestru și Longin, iar cel îmbrăcat în uniformă militară - Victor. Din corespondența de familie știm că Victor moare în același an, 1916; întrucât Laurențiu nu mai este menționat după naștere, concluzionăm că el murise în copilărie.

Despre copiii ajunși adulți, știm că Longin a lucrat la Consiliul Dirigent, iar Silvestru la Banca Națională a României. Adriana a fost

pianistă în orchestra Societății ASTRA, iar după naționalizare s-a întreținut predând lecții de pian.

Despre soția lui Ioan Mihalyi de Apșa, Iustina, știm că a decedat în 1950 (informația rezultă din declarațiile anuale la fisc și din Cartea de Imobil); tot din Cartea de Imobil aflăm că Iulia Mihalyi a decedat în 1965, iar Irina și Adriana Mihalyi au decedat în 1973.

Rămasă singura supraviețuitoare a familiei în casa părintească, Lucia Mihalyi decedează în 1999, la venerabila vârstă de 96 de ani.

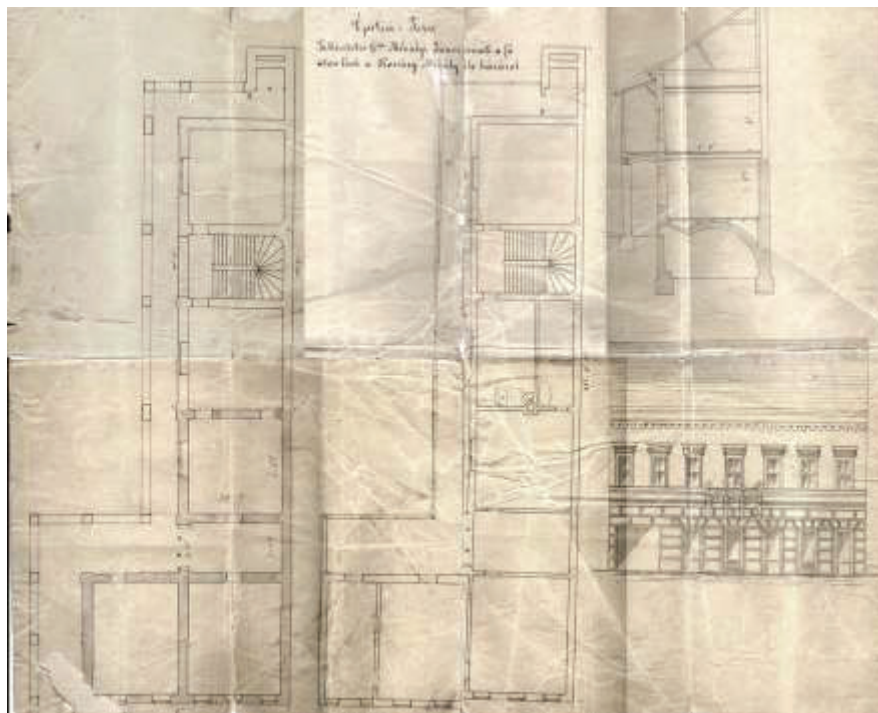
2.2. Casa Ioan Mihalyi de Apșa- istoric și evoluție constructivă

Pe hărțile istorice ale Sighetului de la jumătatea secolului al XVIII-lea, pe poziția actuală a casei aflată în centrul istoric al orașului, figurează o construcție situată pe frontul stradal actual.

În 1802 are loc în Sighet marele incendiu care afectează grav Biserica Reformată și Palatul Comitatens situate în vecinătate. Este posibil ca întreaga zonă din jurul acestor clădiri să fi fost afectată, fiind vorba de clădiri construite din lemn. Este posibil ca locuința de pe amplasamentul casei Mihalyi să fi fost afectată și ea (fără ca urme de incendiu să se vadă la nivelul subsolului, totuși); chiar dacă nu există informații certe despre acest lucru, este posibil ca incendiul să fi fost suficient de distrugător încât să oblige târgoveții să-și refacă locuințele folosind mai degrabă piatra decât lemnul și poate chiar a generat anumite reguli de construire în acest sens.

În 1859 a avut loc un alt incendiu în zonă, dar din indiciile oferite de construcțiile din zonă se pare că incendiul din 1802 și nu cel din 1859 a obligat la refacerea caselor din zonă, pentru că un incendiu grav al întregii zone ca cel din 1802 putea să fi generat refacerea frontului stradal. În efortul de reconstrucție care a urmat incendiului din 1802 trebuie să fi avut loc prima extindere importantă a casei: s-au construit pivnițele 2 și 3, s-a construit parterul din zidărie de piatră care există și azi (sălile expoziționale 1, 2 și 3) și s-a construit nișa beciului nr. 1. Această nișă completa beciul până la noul front în care se înscrisa deja întreaga casă și casele învecinate. La aceasta pledează și tehnicile constructive foarte asemănătoare cu cea utilizată la realizarea beciului nr. 1 (despre care se poate spune că exista deja de peste 50 de ani în acest moment)- boltă semicilindrică din blocuri de piatră, folosită generalizat pe parcursul sec. XVII-XVIII. Datorită ancadramentelor de piatră apărute în această etapă de extindere, putem etapiza și accesele în pivnițe.

În 1880, proprietarii casei sunt Kovasy Mihály cu soția Erzsébet; cunoaștem, din extrasul C.F. că aceștia cumpăraseră casa în

1867 de la Schlachsa Lajos și soția Julia, locuitori ai Sighetului. Soții Kovasy care stăpânesc casa în 1880, o vând soților Mihályi János și Paula, născută Dunka (prima soție a lui Ioan Mihályi de Apșa). Imediat după cumpărarea casei, dl. Mihályi comandă un proiect de extindere a casei, proiect care există și azi la Muzeul Maramureșan și care este denumit: "*Plan tehnic/ Onorabilului domn Dr. Mihályi János de pe strada veche din casa în care ultimul trăitor a fost Kovasy Mihály*". Ioan Mihályi de Apșa îi adaugă tot corpul dinspre grădină (pivnițele 4 și 5, scara și corpul de capăt fără pivnițe), precum și etajul peste toată această alcătuire; îi completează ansamblul de pivnițe cu beciurile 4 și 5 și îi atașează scara de acces; deși realizate tot din blocuri de piatră, beciurile 4 și 5 prezintă deschideri mai mici cu doi stâlpi centrali și un ansamblu de arce și bolți intersectate. Sala de la parter dispusă peste beciurile 4, 5 este, conform proiectului din 1880, bucătăria.

Această sală este acoperită cu bolțișoare de cărămidă pe profile metalice, tehnică ce începuse a fi tot mai răspândită spre finalul sec. XIX.

După decesul lui Ioan Mihalyi de Apșa, familia trece printr-o perioadă foarte grea din punct de vedere material, ceea ce face ca locuința să devină unica sursă de venit- fie prin închiriere, fie prin ipotecare pentru împrumuturi. Cu toate greutățile, Iustina Mihalyi luptă să-și crească copiii după standarde înalte, îngrijindu-se ca fiecare dintre ei să primească o bună educație: fiii săi fac studii superioare de Drept, fiicele sale primesc educația rafinată deschisă în acel moment tinerelor nobile - cursuri de muzică, de arte plastice, de literatură și istorie. În tot acest timp, membrii adulți ai familiei fac parte din asociații politice și culturale dedicate creșterii conștiinței naționale a românilor; o corespondență bogată din arhiva familiei dovedește implicarea domnișoarelor Mihalyi în activitatea ASTRA în care tatăl lor fusese unul dintre membrii de bază.

În anul 1950 este naționalizat parterul casei, iar în 1959 este naționalizat și etajul construcției. După această dată are loc înlocuirea parapetului și stâlpilor de lemn, precum și modificarea conturului coridorului în dreptul wc-urilor, care s-au executat în jurul anului 1960. Este evident motivul pentru care coridorul și wc-urile au fost modificate: în anul 1960, grupurile sanitare nu mai puteau rămâne ca în 1880; era necesar a fi modernizate prin lărgirea lor și echiparea cu instalații.

Într-un moment neprecizat dintre anii 1960 și 1970 trebuie să se fi realizat și înlocuirea pardoselilor coridoarelor cu ciment (la etaj, pardoseala originală era din scânduri, așa cum se vede în toate fotografiile până la cea din 1962 inclusiv, iar la parter trebuie să fi fost din piatră, judecând după treptele de piatră existente și azi).

În anii '80 ai perioadei comuniste, demersurile insistente ale dr. Mihai Dăncuș, directorul Muzeului Maramureșan, dau roade și casa Mihalyi este inclusă în patrimoniul național, după care încep demersurile de restaurare și de amenajare muzeală a clădirii. În cadrul acestor lucrări de restaurare se refac integral brâiele decorative pictate care "susțin" tavanele camerelor de la etaj; artiștii care lucrează la refacerea brâielor își fac matrițe de carton pe care copiază vechiul brâu pentru a-l reproduce întocmai. O astfel de matriță se găsește azi la Muzeul Maramureșan. Aceste brâie decorative, de mare rafinament și de mare efect vizual, sunt inspirate din pictura bisericilor de lemn maramureșene, fiind o dorință expresă a lui Ioan Mihalyi de a-și decora locuința în acest fel.

2.3. Funcțiuni actuale.

Construcția a avut destinația inițială casă de locuit, destinație păstrată până când a intrat în structura administrativă a Muzeului Maramureșan. În 1880 a fost achiziționată de Ioan Mihalyi de Apșa și extinsă pe latura vestică (cca. 1882) pentru a servi ca locuință pentru numeroasa sa familie cu 12 copii.

- în perioada interbelică la subsol: sediul societății româno-americeane de telefonie;

- în perioada celui de-al doilea război mondial: sediu de transmisiuni a armatei germane;

- după naționalizare: secție a bibliotecii municipale la parter, locuințe la etaj;

- în perioada anilor 70 secolul trecut: policlinica stomatologică cu plată;

- după preluarea casei de către Muzeul Maramureșan și până în prezent: Casa memorială Ioan Mihaly de Apșa a fost amenajată expozițional cu expoziție permanentă la etaj și galerie de artă la parter. În prezent organizarea spațiilor expoziționale se prezintă astfel:

Casa are formă de "L", cu latura lungă împărțită în 2 de casa scării (deschisă) care face legătura între toate nivelurile casei printr-un spațiu deschis pe o latură către cursivă (terasă). Casa scării constituie elementul de legătură între casa existentă la vremea cumpărării de către fam. Mihalyi, și extinderea realizată de aceștia.

Casa ocupă toată lățimea frontului la stradă, iar accesul în incintă se face printr-un gang deschis sub dormitorul de la etaj. Accesul este controlat prin intermediul unei porți metalice, realizate probabil cu ocazia ultimelor intervenții în anul 1978.

Regimul de înălțime este S+P+E, cu un subsol parțial și cu compartimentări identice la parter și etaj.

Subsolul este format din 5 încăperi, realizate în etape istorice diferite. Pivnițele 2 și 3 au accese deschise ulterior prin decuparea și respectiv consolidarea golului nou creat și prin realizarea unei scări din piatră cu acces din gang și respectiv a unei scări din lemn cu acces din cursivă (terasă). Pivnița 5 are acces pe o scară din lemn, poziționată în casa scării.

La parter există 5 încăperi destinate expunerii materialelor documentare, o arhivă și o încăpere compartimentată folosită ca anexe și grupurile sanitare de pe latura îngustă dinspre curte. Accesul se face prin micul hol de lângă arhivă și, ocazional, prin accesul din stradă în Sala expozițională 2. Acest acces din stradă a primit o delimitare față de spațiul expozițional printr-un windfang (Hol 2) realizat probabil în

aceeași perioadă cu ferestrele exterioare de la parter. Accesul pe cursiva (terasa) parterului se face prin intermediul unui ansamblu de trepte sau direct de pe teren. Toate aceste încăperi au fost destinate de familia Mihalyi închirierii către diverse instituții sau societăți, pentru a completa veniturile unei familii cu 12 copii. Este posibil ca încăperea dinspre curte să fi fost folosită de familie pentru depozitarea alimentelor și a altor bunuri, așa cum considerăm că și pivnițele 4 și 5 să fi fost folosite tot de familia Mihalyi și nu de chiriași.

La etaj accesul în casa-muzeu se face printr-un hol-verandă în care a fost amenajat în ultimii ani un grup sanitar, după care vizitatorul poate parcurge camerele mobilate cu mobilierul familiei Mihalyi: camera de primire, dormitorul d-lui și d-nei Mihalyi), camera de lucru, holul 2 (de fapt camera băieților), camera expozițională cu biblioteca de specialitate (de fapt camera fetelor) și sala expozițională pentru istoria culturii maramureșene (de fapt o încăpere compartimentată în 3, pentru bucătărie (cu acces direct din casa scării), baie (cu acces din camera fetelor) și cămară (cu acces din bucătărie). Dincolo de casa scării se poate vizita sala de lectură a Societății literare Dragoșiana (de fapt sufrageria casei, cu poziția eficientă în apropierea bucătăriei, și totodată salonul unde aveau loc întâlnirile Asociației Dragoșiana). Deasupra grupurilor sanitare de la parter sunt amenajate 2 anexe, cu rol de grupuri sanitare uscate.

Accesul în pod se face dintr-un spațiu închis, poziționat în casa scării, pe o scară de pod, din lemn, lată și comodă.

La ora actuală clădirea funcționează ca muzeu.

3. Deficiențe actuale

Datorită stării de conservare relativ precare: fisuri vizibile în pereții exteriori și în pereții interiori și o elasticitate nefirească a planșelor de la etaj activitatea de vizitare a fost restrânsă, mai ales pentru grupuri mari.

La aceasta se adaugă caracterul vetust al expunerii muzeale, deși inventarul muzeal expus este valoros. La parterul clădirii monument istoric funcționează un spațiu de expoziții temporare cu 5 săli în care se organizau expoziții temporare, de obicei cu tablouri din colecțiile muzeului Maramureșan aparținând pictorilor maramureșeni Traian Bilțiu - Dăncuș, Gheorghe Chivu, lucrări ale graficianului Vasile Kazar, o colecție de artă donată de prof. univ. medic Alexandru Ciplea, precum și un fond de lucrări de artă din sec. al XIX-lea, toate cu referire la Maramureș. La etajul construcției este amenajată o expoziție permanentă în care în patru încăperi sunt reconstituite

interioare de epocă cu mobilier original, holul de acces, salonul, cu un dormitor mic alăturat, camera academicianului și un hol cu mobilier de epocă. În alte trei încăperi mari de la etaj este organizată o expoziție documentară de istoria culturii din Maramureș și contribuția Maramureșului la Marea Unire. Organizarea expozițională nu are un discurs coerent, lipsind explicații și etichete.

Unele din obiectele muzeale necesită tratamente de conservare și lucrări de restaurare.

Nu există alte dotări muzeale specifice, decât câteva vitrine de expunere pentru obiecte și material documentar.

4. Situația actuală a expunerii muzeale

În prezent pot fi identificate următoarele circuite muzeale:

- Circuitul și spațiul care asigură accesul pentru public, fără patrimoniu: acesta este realizat prin gangul de acces, cursiva (terasa) de la parter, holul mic de acces de lângă arhivă, scările de acces la etaj și terasa de la etajul construcției

- Circuitul și spațiul care asigură accesul pentru public, cu patrimoniu, este realizat la ambele paliere ale construcției. La parter este realizat în cele cinci încăperi afectate galeriei de artă, iar la etajul construcției este asigurat în încăperile aferente expoziției permanente: hol de primire, salon (camera de primire), dormitor, camera academicianului, holul 2, sala expozițională 1, sala expozițională 2 și sala de lectură a Societății literare Dragoșiana.

- Circuitul și spațiul administrativ, cu accesul restricționat, cu sau fără patrimoniu, arhiva și sălile de depozitare de la parter.

Dat fiind faptul că specificul casei muzeu este unul al memoriei se recomandă păstrarea aspectului autentic al expunerii și etalării muzeale pentru a reconstitui atmosfera de spațiu privat mic burghez de început de secol XX, în preajma izbucnirii Primului Război Mondial și a Marii Uniri. Majoritatea exponatelor provin din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și început de secol XX care indică păstrarea acestei atmosfere.

5. Propunerea de reamenajare a spațiului muzeal:

În reamenajarea spațiului expozițional se vor avea în vedere cerințele noilor direcții în muzeografie, respectiv:

- circuitele nu trebuie să se intersecteze decât în punctele impuse de organizarea operațională a Casei muzeu,

- piesele de mobilier adiacente căilor de circulație nu trebuie să prezinte colțuri ascuțite, muchii tăioase sau alte surse

potențiale de accidente, se va asigura un sistem informațional și de orientare corespunzător, pe tot traseul fluxurilor de circulație,

- amenajarea întregului spațiu al instituției va respecta Normativul privind proiectarea sălilor aglomerate cu vizitatori; cerințe utilizatori - indicativ NP 006-1996.

- respectarea normelor de conservare privind asigurarea susținerii și stabilității exponatelor/sisteme de prindere și protecție fiabile și accesibile;

- folosirea de materiale inerte din punct de vedere fizico-chimic în confecționarea mobilierului de expunere (socluri, vitrine, platforme, etc.).

- iluminatul din spațiile destinate publicului, atât cel artificial, cât și cel natural, are în vedere crearea unei ambianțe agreabile, asigurarea ușurinței orientării în spațiu și identificarea traseelor destinate publicului și a elementelor de signalectică, lizibilitatea textelor din spațiul expozițional, vizibilitatea exponatelor, asigurarea de bune condiții pentru vizionarea materialelor video.

Astfel circuitul muzeal expoziție permanentă va avea următoarele săli de expunere:

Hol 1, este încăperea de primire a publicului vizitator cu suprafața de 36,6 mp. Are expunere sudică cu accesul asigurat din terasa din lungul construcției. Pereții au aplicați vopsele de var cu pigmenți vernil delimitată la partea superioară a peretelui (la cca 50cm față de tavan) cu o linie maro față de tavanul zugrăvit în alb. Lângă ușa de acces, pe peretele din axul C, la nivelul ochiului este încastrată în tencuială o piatră votivă de marmură achiziționată de dr. Ioan Mihalyi de Apșa de la ruinele romane din Ulpia Traiana Sarmizegetusa, în 1879. Iluminatul natural este asigurat lateral prin verandă. Se va păstra soba de plăci de teracotă emailată, stil art nouveau, bufetul de sufragerie, cu încastrări și decorații din lemn sculptat, multi-compa rtimentat stil Altdeutch.

Hol 1

Nr. crt.	Denumire/Descriere	Datare	Stil/tehnică	Dimensiuni (cm)	Stare de conservare	Propuneri de tratament	Situare în sală expozițională	Modalitate de etalare	Materiale necesare pentru etalare/expunere	Significață
1	Sobă din teracotă, emailată cu cable decorate	Sfârșit de secol XIX	Support Teracotă, email	76x53x235	bună	Curățare, desprăfuire.	Colț stânga față	Expunere liberă	Nu sunt necesare	Se va realiza o etichetă de sală pe suport pe plexiglas cu picior de susținere
2	Oglindă cu consolă stil Aldeusch Oglindă cu consolă, lemn sculptat, cu masă și două pictoare	Sfârșit de secol XIX	Support: Lemn de siejar, sticlă, marmură, cristal	100x40x240	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Colț stânga față lângă sobă	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
3	Bufet de sufragerie Aldeusch Bufet de sufragerie cu incastriți și decorații din lemn sculptat, cu multiple compartimente, feronerie de metal și placa de marmură	Sfârșit de secol XIX	Support: Lemn. marmură, feronerie metal	170x70x300	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Centru față lângă ușa de acces sală	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
4	Set de patru scaune Aldeusch Scaune din lemn, cu decorație din lemn	Sfârșit d secol XIX	Support: Lemn	45x45x98		Curățare și tratament insecto-fungicid	Dispunere centrală, lângă circuitul de vizitare	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
5	Masa Aldeusch	Sfârșit de secol XIX	Support: Lemn	95x110x85		Curățare și tratament insecto-fungicid		Expunere liberă	Nu sunt necesare	

Vezi figura 1 Plan etaj

Spațiul va fi dotat cu un totem digital. Utilizarea tehnologiei digitale în acest spațiu va putea crea vizitatorului experiențe interactive (informații despre fiecare obiect din muzeu, despre istoricul și genealogia familiei cu documente ilustrative, personalități ale familiei, istoria culturii Maramureșului), Tematica sălii: *homo historicus versus homo digitalis*.

Camera de primire, salon

Este o încăpere dispusă central , cu acces în holul de primire și în încăperile alăturate: dormitorul și camera de lucru al academicianului. Are suprafața de 51,6 mp. Camera de primire a fost tratată festiv, cu câmpuri verzi încadrate în "rame" clasice auri pe fond alb la pereți, tavanul fiind în întregime alb. Prin reamenajare se va păstra în mare măsură organizarea actuală indicată de Lucia Mihalyi, fiica academicianului. Bunurile muzeale vor fi expuse conform tabelului:

Nr. crt.	Denumire/Descriere sumară	Date	Stil/tehnică	Dimensiuni (cm)	Stare de conservare	Propuneri de tratament	Situare în sală expozițională	Modalitate de etalare	Materiale necesare pentru etalare/ expunere	Signaletică
1	Soba teracota cu cable decorate	Sfârșit de secol XIX	bună	105x53x91	bună	Curățare, desprăfuire	Colț stânga	Expunere liberă	Nu sunt necesare	Se va realiza o etichetă de sală pe suport pe plexiglas cu picior de susținere
2	Oglindă decorată cu motive rococo și pictură. ornamente din lemn. poletă	Sfârșit de secol XIX	Sport: lemn, sticlă	94x40x250	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete stânga	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
3	Recamier Biedermeyer	Cca1830	Support: Lemn, textil	236x84x56	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete stânga	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
4	Set salon compus din 5 fotolii, 2 scaune, canapea, masă, 2 piese "au pied" Set compus din mai multe piese, tapisate și decorate cu motive florale aurite în stil Ludovic al XVI-lea (neoclasicism)	Sfârșit de secol XIX început de secol XX	Support: Lemn aurit, tapiserie aubouson	Fotolii 64x58x99 "Au pied" 36x27x15 Scaun 46x45x99 Canapea 120x66x96 Masa formă ovală 71x53x75	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Setul este în apropierea peretelui opus ușii de acces	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
5	Portretul Sofiei Mihaly Autor: Buczlea	1942	Support: Ulei pe pânză Rupturi Exfoliere de culoare Murdărie	116X93,5	slabă, prezintă rupturi, exfoliere de culoare, murdărie	Consolidare șasiu, șesut pânză, curățare, integrarea lacunelor, vernisare, repatinare ramă Propunere restaurare	Perete exterior nord, situare centrală	Expunere liberă	Sistem de prindere multipunct	etichetă

		aderență Degrădări ramă		aderență, degrădări ramă					
6	Lampă cu abajur	Sfârșit de secol XIX	Support: Lemn, Textilă	177x50	bună	Curățare și tratament insecto- fungicid	Perete dreapta	Expunere liberă	
7	Oglindă neobaroc Consolă cu oglindă și masă decorată în stil baroc și pictoare ornate,din lemn	Sfârșit de secol XIX	Support: Lemn, sticlă, foiță aur	117x44x310	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete dreapta	Expunere liberă	
8	Biblioteca-etajează stil baroc Biblioteca stil baroc, lemn sculptat cu ornamente. pictură în fundal	Sfârșit de secol XIX	Support: Lemn de nuc	55x35x143	bună	Curățare și tratament insecto- fungicid	Perete dreapta	Expunere liberă	
9	Pian „Alois Kern”cu taburet	1873	Support: Lemn furnir de nuc, placă de bronz, H146 corzi metalice	180x137x93 Taburet pian de nuc, placă 43 diametru de bronz, H146	bună	Curățare	Perete dreapta colț interior	Expunere liberă	
10	Etajă pentru partituri	Sfârșit de secol XIX	Support: Lemn furnir de nuc.	51x36x55	bună	Curățare și tratament insecto- fungicid	Colț dreapta	Expunere liberă	
11	Candelabru ornate din bronz și majolică, cu sticlă decorată	Cea 1890- 1900	Support: Bronz cu majolică Atelier viennez		bună	Curățare	Montat în tavan, centru	Expunere liberă	
12	Covor persan	Secol XX	Support textil	307x265	bună	Curățare	Așezat orizontal în mijlocul încăperii	Expunere liberă	
13	Interior cameră decorată cu motive orientale, în fundal se remarcă draperiile bogat decorate	început de secol XX	Support: Ulei pe pânză Murdăre aderență	80X40	bună	Curățare, tratament insecto- fungicid la rame	Colț dreapta interior	Expunere prin fixare perete	

14	Peisaj din parc cu alee în plan central, înconjurată de pomi	Început secol XX	Suport: Ulei pe pânză Murdărie aderentă	56x36	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Colț dreapta interior	Expunere prin fixare perete	
15	Peisaj cu lac, în plan central se poate observa o barcă. în fundal copaci, probabil într-un parc	început secol XX	Autor: D-ra Mihalyi Ulei pe pânză	70x48	bună	Curățare, tratament insecto-fungicid la rame	Colț dreapta interior	Expunere prin fixare pe perete	
16	Perdele cu draperii, 4 bucați	început secol XX	Suport: textil	60x280		Curățare	Fixare pe draperie lemn	Expunere liberă	

Vezi figura 1. Plan etaj

Dormitor

Este o încăpere dispusă lateral exterior față de frontul stradal, cu acces din holul de primire și salon. Are suprafața 29,45 mp. Ca și în holul 1, pereții au aplicate vopsele de var cu pigmenți vernil, delimitată la partea superioară a peretelui (la cca 50cm față de tavan) cu o linie maro față de tavanul zugrăvit în alb. Prin reamenajare se va reconstitui atmosfera de înimitate. Se va pune în valoare colțul de rugăciune prin iluminarea cu spot luminos. Se va realiza un panou cu scurte date biografice ale clericilor și prelaților din familia Mihalyi de Apșa. Tematica sălii: homo religiosus.

Nr. crt.	Denumire/Descriere sumară	Date	Stil/tehnică	Dimensiuni (cm)	Stare de conservare	Propuneri de tratament	Situate în sală expozițională	Modalitate de etalare	Materiale necesare pentru etalare/ expunere	Signaletică
1	Sobă teracotă emailată, cu ornamente	Sfârșit de secol XIX	Suport: Teracotă, email	55x44x200	bună	Curățare	Colț perete, în stânga ușii de acces	Expunere liberă	Nu sunt necesare	Se va realiza o etichetă de sală pe suport pe plexiglas cu picior de susținere
2	Vitrină Aldeusch cu sticlă exterioară și 5 rafturi în interior, decorație din lemn sculptat	Sfârșit de secol XIX	Suport Lemn nuc, sticlă	96x40x181		Curățare și tratament insecto-fungicid	Peretele stânga	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
3	Dulap Aldeusch Dulap din lemn cu oglindă în plan central, cu încrustații și sculptură aplicată, inserții alamă	Cea 1890	Suport: Lemn, fieronerie metal, sticlă	195x63x220	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete stânga colț exterior	Expunere liberă	Nu sunt necesare	

4	Altar de rugăciune cu prag pentru genunchi și suport coate, în mijloc pictată o scenă religioasă	Cea 1900	Support: Lemn, lemn pictat	100X60X200	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Colț exterior perete drept exterior	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
5	Biblioteca Louis Philippe Biblioteca încastată în perete, din lemn, cu uși și rafturi.	Cca 1880	Support: Lemn, feronerie metal, sticlă	129x30x265	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Situare centrală perete exterior	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
6	Recamier Aldeutsch	Sfârșit de secol XIX	Support: Lemn, arcuiri metalice și textil	186x84x70	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Situare lângă perete exterior colț dreapta	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
7	Candelabru cu instalație electrică	Sec XX	Support: metal			Curățare	Perete dreapta în apropiere ușii de acces	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
8	Portret Victor Mihalvi, cardinal	Început sec XX	Support hârtie, fotografice înărnata	88x100	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Perete exterior stânga dulap încastat	Expunere prin fixare pe perete	Cartige, inele	
9	Tablou stema papală și blazonul familiei Mihalvi	Început sec XX	Ulei pe pânza	121x83	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Perete exterior dreapta dulap încastat	Expunere prin acroșare pe perete	Cartige, inele	
10	Tablou protopopul Ioan Mihalvi de Apșa	Sec XIX	Ulei pe pânză	90x73	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Perete intermediar dreapta lângă ușă	Expunere prin acroșare pe perete	Cartige, inele	
11	Portret de bărbat Portret de bărbat realizat în manieră academică, reprezentând pe Iosif Popa.	Început secol XX	Ulei pe pânza	76X66	Support: Prevință mucegai și alte bacterii. Ulei pe pânză Strat pictural încastat cu murdărie și praf.	Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Perete intermediar stânga lângă ușă	Expunere prin acroșare pe perete	Cartige, inele	

Vezi figura 1. Plan etaj

Camera academicienului

Camera de lucru a academicienului este situată înspre frontul stradal la extremitatea nord-vestică a construcției. Suprafața încăperii este 69,30 mp. Camera de lucru are zugrăveala în culoare de fond vernil-pastelat și este bogat decorat cu brăul policolor cu motive tradiționale, la modă la sfârșitul secolului XIX în Maramureșul Istoric, atât la pereți cât și la tavane. Prin reamenajare expozițională se va reconstitui atmosfera birourilor de lucru al mediilor intelectuale burgheze. Se va crea un centru de interes cu spot luminos pe portretele pictate ale academicienului și soției lui. Se vor amplasa separatoare pentru delimitarea circuitului muzeal. Tematica sălii: homo academicus.

Nr. crt.	Denumire/Descriere sumară	Datare	Stil/tehnică	Dimensiuni (cm)	Stare de conservare	Propuneri de tratament	Situaie în sală expozițională	Modalitate de etalare	Materiale necesare pentru etalare-expunere	Signaletică
1	Canapea Biedemeier cu tapiserie decorată flora.	Cca 1830	Suport: Lemn brad cu fumir de nuc, tapiserie, arcuri metalice	158X63 înălțime: 93	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Lângă perete intermediar în dreapta ușii	Expunere liberă	Nu sunt necesare	Se va realiza o etichetă de sală pe suport plexiglas cu picior de susținere
2	Portret Victor Mihalyi de Apsa, episcop.	Început secol XX	Ulei pe pânză, maniera academică	70X56	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Perete intermediar în dreapta ușii	Expunere prin acroșare pe perete	Inele, cârlige	
3	Peisaj cu cascadă în plan central, în partea laterală stânga se poate observa o casă pe deal împrejmuită de copaci.	Început secol XX	Ulei pe pânză	66X53	Suport Prezintă murdărie aderentă. mucegai. exfolieri de culoare. Ulei pe pânză Strat pictural încastrat cu murdărie și praf	Curățare și tratament insecto-fungicid la rame.	Perete intermediar în dreapta ușii	Expunere prin acroșare pe perete	Nu sunt necesare. Există sistemul original	

4	„Resedința mitropoliei”, tablou	început secol XX	Ulei pe pânză	66X53	bună	Curățare și tratament insecto- fungicid la rame.	Perete intermediar dreapta ușii	Expunere prin acroșare pe perete	Nu sunt necesare. Există sistemul original	
5	Seamă birou	Sfârșit de secol XIX	Support: Lemn vopsit cu verde China	62X38 Înălțime: 103	bună	Curățat, consolidat, lăcuit cu sherlac, chituri, integrare lacune, vernisaje, tratament bacteriologic și anti carii, revopsire,	În fața biroului Biedermier	Expunere liberă	Nu sunt necesare.	
6	Birou Biedermier, cu sertare și dulăpioare, feronerie metal	Cca 1830	Support: Lemn de brad cu furnir de nuc	160X89 Înălțime: 108	bună	Curățat, consolidat lăcuit cu sherlac, chituri, integrare lacune, vernisare, tratament bacteriologic și anti carii, revopsire, completare lipsuri	Colt dreapta perete intermediar în dreapta ușii	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
7	Vitrina Aldeutsch decorată cu inserții metalice și sticlă, încastrări din lemn.	Sfârșit de secol XIX	Support: Lemn de brad și furnir nuc, sticlă, feronerie alană	119X51 Înălțime: 178		Curățare și tratament insecto- fungicid		Expunere liberă	Nu sunt necesare	
8	Pictura reprezentând sistemul familiei Mihaly, un leu cu o sabie în mână	Cca 1910	Support: Ulei pe pânză	92X72	bună	Curățare și tratament insecto- fungicid la rame	Perete exterior nord	Expunere prin acroșare pe perete	Nu sunt necesare. Există sistemul original	
9	Dulap-bibliotecă Aldeutsch, 2 corpuri, cu rafturi, feronerie alană, geam sticlă Două piese a câte două corpuri fiecare	Sfârșit de secol XIX	Support: Lemn de brad cu furnir de nuc și sticlă	121X52 Înălțime: 240		Curățare și tratament insecto- fungicid la rame	Perete exterior vest	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
10	Portretul soției lui Mihaly de Apsa, Iusina, reprezentată din semprou fi	început secol XX	Ulei pe pânză, maniera academică	90X70		Curățare și tratament insecto- fungicid la rame	Perete exterior vest, expunere centrală	Expunere prin acroșare pe perete	Nu sunt necesare. Există sistemul original	

11	Portretul lui Ioan Mihail de Apsa reprezentat din semiprofil	început de secol XX	Ulei pe pânză, maniera academică	90X70		Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Perete exterior vest, expunere centrală	Expunere prin peacșoare pe ete	Nu sunt necesare. Există sistemul original
12	Masă Biedermeier, cu două picioare, cu sertar	Cca 1830	Support: Lemn de brad cu furnir de nuc	116,5X54,5 Înălțime: 75		Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete exterior vest, expunere centrală, lângă perete	Expunere prin acșoare pe ete	Nu sunt necesare
13	Diplomă înrămată de la Asociațiunea Transilvană	1867	Support papetar	59x47		Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete exterior vest, expunere centrală	Expunere prin acșoare pe ete	Nu sunt necesare
14	Fotografie de familie, înrămată	Sfârșit de sec. XIX	Support papetar	54x47		Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete exterior vest, expunere centrală	Expunere prin acșoare pe ete	cârlige
15	Diplomă înrămată de la Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român din Maramureș	1907	Support papetar	56x44		Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete exterior vest, expunere centrală	Expunere prin acșoare pe ete	cârlige
16	Sobă compusă din plăci teracotă emailată, metal și cărămizi, în stil Art Nouveau	început de secol XX	Support: plăci teracotă emailată, metal și cărămizi	88X40 Înălțime 400		Curățare.	Colț perete exterior, vest, în partea stângă		Nu sunt necesare
17	Lampă abajur decorată cu broderie cu fir de argint	început de secol XX	Support: Lemn de nuc cu broderie fir de argint	Lungime: 105 Înălțime: 195 Diametru: 54,65,45 cm		Curățare	Lângă sobă	Expunere prin acșoare de tavan	Nu sunt necesare
18	Balansoar Thonet fabricat la Viena, Austria	început de secol XX	Support: Lemn de fag	105X52 Grosime: 94		Curățare și tratament insecto-fungicid	Lângă lampă	Expunere liberă	Nu sunt necesare
19	Comodă Biedermeier. Cu 4 sertare și feroniere de alamă.	Cca 1830	Support: Lemn de brad cu furnir de nuc.	120X102 Grosime: 63	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete intermediar stânga	Expunere liberă	Nu sunt necesare

20	Portret „Gavriila Mihailyi”	SecolXI	Litografie	115X92	Prezință murdărie aderentă. mucegai, rupături	Propunere restaurare	Perete intermediar stânga	Expunere prin acroșare pe perete	Nu sunt necesare	
21	Portret Iuliana Man de Siciu	SecolXI	Litografie	115X92	Prezință murdărie aderentă. mucegai, rupături	Propunere restaurare, Tratament antibacterian și anti mucegai	Perete intermediar stânga	Expunere prin acroșare pe perete	Nu sunt necesare	
22	Petdele tip Karamani 6 petdele, secol XIX	Secol XIX	Suport: Textil, lână	Înălțime 400 Lățime 90	Prezință lipsuri	Curățare, completare lipsuri		Expunere prin fixare pe perete	Nu sunt necesare. Există sistemul original	
23	Lampă Art Deco Candelabru cu trei brațe, Atelier vienez	Cca 1930	Suport: Metal și sticlă			Curățare	Central tavan	Expunere prin fixare pe tavan	Nu sunt necesare. Există sistemul original	
24.	Set mobilier Biedemeier cu masă rotundă și 5 scaune din lemn cu tapiserie decorată	Cca 1830	Suport: Lemn, arcuiri metalice, pânză, tapiserie	Înălțime: 78 Diametru: 112	Consolidare, completare lipsuri, curățat, înlocuit arcuiri, rețușit cu tapiserie stil Biedemeier	Dispunere centrală în încăpere	Expunere liberă	Nu sunt necesare.		

Vezi figura 1. Plan etaj

Hol 2

Este o încăpere cu mobilier de interior tip sufragerie, cu suprafața 24,15 mp. Este zugrăvită în verni foarte diluat, atât la pereți cât și la tavan și are ca decorațiune, la partea superioară a pereților, un brâu policolor cu motive tradiționale geometrice, similar cu cel din camera academicianului. Se va pune în valoare caracterul de intimitate prin iluminat cu spot luminos pe tabloul portret femeie. Se va realiza un panou cu genealogia familiei. Se vor amplasa separatoare pentru delimitarea circuitului muzeal. Tematica sălii: homo familiaris.

Nr. crt.	Denumire/Descriere sumară	Datare	Sil/tehnică	Dimensiuni (cm)	Stare de conservare	Propuneri de tratament	Situate în sală expozițională	Modalitate de etalare	Materiale necesare pentru etalare	Significativă
1	Set saloan în stil Biedemeier, compus din canapă, 2 fotolii. Măsuță, 3 biblioteci, comoda.	Cca 1930-1940	Suport: Lemn de brad cu fumir de	- măsuță pătrată 42x38x75 - Comoda 103x54x95 - măsuță tip noptieră	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Conform planului	Expunere liberă	Nu sunt necesare.	Se va realiza o etichetă de sală pe suport pe plexiglas cu pictor de

	birou cu scaun, dulăpior mic, ornamente sculptate		frasin, nuc și cireș	90x40x75 - taburet Ø39x45 - fotoliu 74x68x110 (2 corpuri) - masă rotundă Ø85x86 - dulap colțar n L cu laturi egale 82x29130 - canapea 190x75x92 Vitrină 74x53x179 - dulap 82x30x30 103X85		Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete exterior, central	Expunere liberă	Nu sunt necesare	susținere
2	Portret de femeie redată din semi-profil. Îmbrăcată în rochie de secol XIX cu broderie. Poartă un pandantiv la gât și brățară pe mâna stângă. Părul este prins la spate și mâinile adunate în poală.	1868	Suport: Ulei pe pânză Murdărie aderentă							
3	Ansamblu pentru fumat. compus din suport pentru Țigări și suport pentru lumânare, cu patru picioare și măsuță	Sfârșit de secol XIX	Suport: Metal și fier forjat fontă	68X40		Curățare și tratament insecto-fungicid	Lângă perete intermediar în stânga	Expunere liberă		
4	Sobă teracotă	Sec XX		109x55x220		Curățare	Colț dreapta	Expunere liberă	Nu sunt necesare	

Vezi figura 1. Plan etaj

Sala expozițională 1.

Încăperea este situată pe latura lungă a construcției, comunică cu holul 2 și sala expozițională 2. Încăperea este zugrăvită simplu, în alb, atât la pereți cât și la tavan. Are suprafața de 46,75 mp. Expoziția va fi reorganizată cu manechine, cu reconstituiri de costume de epocă în special a membrilor tineri ai familiei Mihalyi în preajma zilelor Marii Uniri

- F1, costum de festiv de față, cu dantelă și broderie, corsaj și decolteu în V, fustă lungă și largă în formă de lălea, montat pe manechin reglabil în poziție așezată la pian.
- F2, costum de față cu bluză și fustă cu broderii pe ambele piese, în fața unui șevalet, pictând,
- F3, costum de față cu două piese, în poziție șezând în fața unei mese cu sertare care se deschide în lateral, lucrând la broderie manuală.

- Bl costum de bărbat din stofă, rezemat de pian
Costumele vor fi montate pe manechine reglabile.

Reconstruirile vor fi făcute pornind de la fotografii din fondul documentar al Casei memoriale Ioan Mihalvi de Apșa

Se vor utiliza două spoturi luminoase pentru a realiza centre de interes. Tematica sălii: homo ludens.

Nr. crt.	Denumire/Descriere sumară	Datare	Stil/tehnică	Dimensiuni (cm)	Stare de conservare	Propuneri de tratament	Situare în sală expozițională	Modalitate de etalare	Materiale necesare pentru etalare	Signaletică
1	Pian cu coadă și taburet	Început de secol XX	Suport: Lemn de brad cu fumir de nuc, corzi metalice, placa de bronz. fildes	Pian 235X135x90	bună	Curățare	Perete intermediar în dreapta	Expunere liberă	Nu sunt necesare	Se va realiza o etichetă de sală pe suport pe plexiglas cu picior de susținere
2	Sobă teracotă	Sec XX	Teracotă maronie	130x66x25	bună	Curățare	Colț dreapta	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
3	Masa Artdeco, cu patru picioare și două blaturi pictate	Cea 1930	Suport: Blat pictat cu peisaj din parc, lemn de stejar și metal	91X50 Înălțime 74	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete exterior vest partea stângă, lângă sobă	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
4	Biblioteca Biedemeier cu uși și rafturi, în partea de sus are un fronton ornat.	Cea 1830	Suport: Lemn, feronerie metal	90X53X200	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete stânga	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
5	Recamier Biedemeier, Viena	1830	Suport: Lemn, textilă, arcuri metalice			Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete exterior vest în partea stângă	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
6	Fotografii înrămate ale fetelor Mihalyi, 4 buci		Suport, hârtie Rame lemn Sticlă geam	52x36 51x43 49x41 40x45	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Se vor fixa deasupra recamierului la înălțimea de 1,5 m	Fixare pe perete	Nu sunt necesare	
7	Masă Aldeutsche, cu două picioare și cu setare sculptate	Sfârșit de secol XIX	Suport: Lemn de stejar, feronerie alama	66X46 Înălțime: 78		Curățare și tratament insecto-fungicid	Colț stânga perete exterior	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
8	Peisaj cu o alee în plan central, în fundal se poate observa o casă acoperită de iederă	început secol XX	Autor: D-ra Mihalyi Ulei pe pânză	60x36	Prezință murdărie aderentă, mușegai	Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Perete intermediar stânga pe structura de susținere	Acroșare pe perete cu sistem de prindere	Cărlige	

9	Masă gueridon Art Deco Masă mobilă ce se deschide în patru părți, sprijinită pe patru picioare cu roile	Cca 1930	Support: Lemn și marchetărie				Curățare și tratament insecto-fungicid	Pereți intermediar stângă	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
10	Masă stil Louis Philippe care se deschide în trei părți, decorată cu motive geometrice	Sfârșit de secol XIX	Support: Lemn și marchetărie				Curățare și tratament insecto-fungicid	Pereți exterior	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
11	Fotografii portret, ale individuale și grup cu membrii familiei Mihalyi, 7 buceți	Sfârșit de secol XIX și început secol XX	Support papetar				Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Pereți exterior	Fixare pe pereți	Cărți, înle	
12	Fotografii portret ale regelui Ferdinand și reginei Maria prinite de la Emilia Rațu	Sfârșit de secol XIX și început secol XX	Support papetar				Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Pereți exterior est lângă ușa de acces	Fixare pe pereți	Cărți, înle	

Vezi figura 1. Plan etaj

Sală expozițională 2

Încăperea este situată pe latura lungă a construcției, comunică cu terasa și sala expozițională 1. Are suprafața de 49,25 mp. Încăperea este zugrăvită simplu, în alb, atât la pereți cât și la tavan. Expoziția va fi reorganizată cu includerea a 5 vitrine în care vor fi etalate documente și cărți cu contribuția lui Ioan Mihalyi de Apșa la istoriografia Maramureșului. Se vor utiliza două spoturi luminoase pentru a realiza centre de interes. Se va amplasa un totem digital pentru studiul istoriei Sigetului și Maramureșului. Tematica sălii: homo historicus.

Nr. crt.	Denumire/Descriere	Datare	Stil/tehnică	Dimensiuni (cm)	Stare de conservare	de	Propuneri de tratament	Situare în sală expozițională	Modalitate de etalare	Materiale necesare pentru etalare	Signaltică
1	Ceatarea Husului Peisaj rural cu case, pe deal se pot observa ruinele cetății Husului Lucrarea a fost furată din casa Mihalyi, descoperită	Cca 1900	Ulei pe pânză	143X197	Support: Murdărie aderentă, mucegai		Tras în benzi, reintegrat, restaurat rama, foliă de aur și argint, vernisare și consolidare șasiu.	Pereți intermediar dreapta	Acroșare pe pereți prin sistem multipunct	Cărți, înle adaptate dimensiunii tabloului	Se va realiza o etichetă de sală pe suport pe plexiglas cu pictor de

	de poliția ungară și repatriată, însă tăiată de pe șasiu. Autor Hollósy Simon						Curățare și tratament insecto-fungicid	Situat în centrul încăperii	Expunere liberă		susținere
2	Set salon compus din canapea, masă, două fotolii, două scaune, canapea, cu ornamente în stil Ludovic al XVI-lea					Suport: Lemn colorat cu verde-oliv, cu benzi subțiri aurite, tapiserie			Expunere liberă	Nu sunt necesare	
3	Portretul lui Ioan Bûșiața, Autor Liviu Bordeaux	1972			78X70	Suport: Ulei pe pânză lipit pe placaj	Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Perete exterior stânga	Acroșare pe perete prin sistem multipunct	carlige	
4	Dulap pentru monede, în manieră Art deco cu multiple sertare și feronerie de alamă.	Cca 1920-1930			50X81,5 Grosime: 32	Suport de Lemn stejar cu multiple sertare. Feronerie alamă. stare bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete exterior sud stânga	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
5	Portretul profesorului Seles, director al Colegiului Dragoș Vodă	1934			53X40	Autor Traian Biliu Dăncuș	Curățare și tratament insecto-fungicid la rame	Perete exterior dreapta	Acroșare pe perete	Cârlige	
6	Sobă teracotă	Secol XX			134x68x275	Teracotă maronie	Curățare	Colț dreapta	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
7	„Diplome maramureșene în secolele XIV și XV”, ediție cu autograful autorului					Suport papetar	Curățare	Perete exterior dreapta	Etalare în vitrină	vitrine	
8	Selecție documente manuscrise din volumul doi al „Diplomelor maramureșene”, 5 vitrine				Vitrină 130x60x70	Suport papetar	Curățare		Etalare în vitrine	vitrine	

Vezi figura 1. Plan etaj

Sala expozițională Sala de lectură a Societății de lectură Dragoșiana

Încăperea este situată la extremitatea sudică a construcției, comunică cu terasa. Are suprafața de 50,70 mp. Sala de lectură a Societății literare Dragoșiana este zugrăvită în vernil, culoare delimitată la partea superioară de tavanul alb prin brăul multicolor cu motive geometrice tradiționale. Expoziția va fi reorganizată cu includerea de mobilier stil Aldeutch și Biedermaier. Se va amplasa un totem digital pentru studiul literaturii și artelor din Maramureș. Tematica sălii: homo culturalis.

Nr. crt.	Denumire/Descriere	Datare	Stil/tehnică	Dimensiuni (cm)	Stare de conservare	Propuneri de tratament	Situare în sală expozițională	Modalitate de etalare	Materiale necesare pentru etalare	Signalistică
1	Dulap bibliotecă Aldeutch -2 corpuri suprapuse	Sfârșit de secol XIX	Support lemn	55x160x70 35x160x128	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete exterior est, între geam și colț	Expunere liberă	Nu sunt necesare	Se va realiza o etichetă de sală pe suport pe plexiglas cu picior de susținere
2	Dulap Aldeutch-bibliotecă, 2 corpuri	Secol XIX	Support lemn	100X178x45	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete exterior sud	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
3	Dulap Biedermaier	Secol XIX	Support lemn	100X178x45	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete exterior nord	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
4	Dulap Aldeutch – bibliotecă, 2 corpuri	Secol XIX	Support lemn	100X178	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Perete exterior nord	Expunere liberă	Nu sunt necesare	Nu sunt necesare
5	Masa rotunda de mari dimensiuni cu 12 scaune cu tapiserie roșie (reconstituire)	Secol XX	Support lemn	210x75	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Central	Expunere liberă	Nu sunt necesare	
6	Sobă teracotă	Secol XX	Support lemn	134x68x275	bună	Curățare și tratament insecto-fungicid	Central	Expunere liberă	Nu sunt necesare	

Vezi figura 1. Plan etaj

Galeria de artă

Galeria de artă de la parterul clădirii este formată din sălile expoziționale 1, 2, 3 și 4. Tablourile vor fi expuse pe suport independent de structura clădirii.

Mobilierul de expunere este format din 3 elemente modulare. Fiecare element este format dintr-un cadru metalic/rama de care sunt ancorate tablourile prin fire metalice. Prin realizarea unei rame, și nu a unui panou plin, spațiul în care acestea vor fi expuse nu se micșorează vizual, iar prin transparența acestora este vizibilă structura peretelui, devenind și acesta parte integrată a expoziției.

Panourile se conectează două sau mai multe, printr-o așezare în plan sub formă de zig-zag și sunt conectate unele de celelalte prin bare metalice subțiri cu diametru de 6 mm, pentru a nu permite răsturnarea acestora. Fiecare panou are montat în partea superioară un corp de iluminat, tip aplică pentru tablouri, cu lumină de culoare caldă/galbenă. Prin interiorul barelor superioare trece cablajul pentru corpurile de iluminat. Prin mufe de conectare se leagă un panou de celălalt, astfel fiind posibilă conectarea mai multor panouri pe același circuit electric.

Sunt 3 tipuri de panouri.

PANOU TIP 1 - INFORMAȚIONAL

- are dimensiunea de 1570x2300 mm, cu spațiu liber de expunere maxim 1100x1500 mm
- pe una dintre laturi prezintă un element vertical din PAL furniruit cu stejar care are încorporat un monitor touchscreen de 15” și tot pe acest panou apar informații cu poziția vizitatorilor din cadrul muzeului
- structura este realizată din bare metalice rectangulare, cu secțiunea de 30x30 mm, vopsite în câmp electrostatic, culoare albă
- în partea superioară se montează un corp de iluminat tip aplică pentru tablouri
- în interiorul panoului vertical din PAL este realizat circuitul electric
- în bara metalică superioară este cablajul pentru iluminat, cablu cu mufa de conectare

PANOU TIP 2–TABLOURI DIMENSIUNE MICĂ

- are dimensiunea de 1220x2300 mm, cu spațiu liber de expunere maxim 1100x1500 mm

- structura este realizată din bare metalice rectangulare, cu secțiunea de 30x30 mm, vopsite în câmp electrostatic, culoare albă
- în partea superioară se montează un corp de iluminat tip aplică pentru tablouri
- în bara metalică superioară este cablajul pentru iluminat, cablu cu mufa de conectare

PANOU TIP 3 – TABLOURI DIMENSIUNE MARE

- are dimensiunea de 1220x2300 mm, cu spațiu liber de expunere maxim 1100x2000 mm
- structura este realizată din bare metalice rectangulare, cu secțiunea de 30x30 mm, vopsite în câmp electrostatic, culoare albă
- în partea superioară se montează un corp de iluminat tip aplică pentru tablouri
- în bara metalică superioară este cablajul pentru iluminat, cablu cu mufa de conectare

Vor fi amplasate două dezumidificatoare și aparate de măsură pentru microclimat.

În galeria de artă va fi montată o expoziție temporară: **”Memoria miscelanea ”Expoziție de grafică și pictură din colecțiile Muzeului Maramureșan ”**. Ea va cuprinde următoarele lucrări:

Sala 1- Picturi din colecția prof. Alexandru Ciplea,

	Autor și titlu	Dimensiuni (cm)	Stare conservare
1.	Sztelek Norbert, Colibe țigănești din Baia Mare	37X30	bună
2.	Maria Tanco, Peisaj, ulei pe placaj	25X30	bună
3.	Em. H. Georgescu, Flori, ulei pe carton,semnat, datat 1924	44X45	bună
4.,	Szontagh Tibor, Casa paznicului parcului, ulei pe pânză, semnat	58X48	bună
5.	Virgil Enescu, Natură moartă, ulei pe placaj, semnat	40X55	bună
6.	Alexandru Popp, Mahala, ulei pe carton, semnat	48X35	bună
7.	Kadar Geza, Peisaj băimărean-Dealul Florilor	105X109	bună
8.	Ioan Griguiță, Rugăciune	56X69	bună
9.	Gheorghe Chivu, Obiceiuri de iarnă, ulei pe carton	76X105	bună

Vezi figura 2 Plan parter

Sala 2 – grafică Traian Bîlțiu – Dăncuș - expunere pe panouri

	Titlu	Dimensiuni (cm)	Stare conservare
1.	Țăran , datat 29.VI.1944	57X43	bună
2.	Bărbat cu pipă, nesemnat	44X55	bună
3.	Umbra pământului, 5.IX.1955	59X43	bună
4.	Femeie torcând, nesemnat	54X43	bună
5.	Bărbat cu piciorul rupt, nesemnat	40X32	bună
6.	Portret bătrână	42X37	bună

7.	Femeie depănând	47X62	bună
8.	La cazan	48X62	bună
9.	Portret de bătrân, datat I.VIII.1940	58X43	bună
10.	Bărbat dormind, IV.1940	55X42	bună
11.	Stors de struguri, II.X.1961	47X62	bună
12.	La desfăcat de porumb, nesemnat	43X57	bună
13.	Interior moară	43X57	bună
14.	Peisaj rural	43X57	

Vezi figura 2 Plan parter

Sala 3 – grafică Traian Bîlțiu – Dăncuș

	Titlu	Dimensiuni cu ramă	Stare conservare
1.	Bătrân șezând, I.VIII.1940	57X44	bună
2.	Femeie torcând	54X42	bună
3.	Portret bătrână	45X37	bună
4.	Schiul Pojorăta, 5.VIII.1955	28X37	bună
5.	Portret de bătrână, datat 30.X.1950, Pasărea	31X28	bună
6.	Mama îndurerată, 1941	42X35	bună
7.	Autoportret, 1945	52X38	bună
8.	Peisaj Cornești, 1973.XI.	41X32	bună
9.	Biserică, 1961	42X35	bună
10.	Casă	41x32	bună
11.	Peisaj rural (la fân)	38X32	bună
12.	Femeie la prănecat	34X28	bună

13.	Lixandru Groza din Ulmeni	32X32	bună
14.	Portret fetiță, 3:IX.1950	54X42	bună

Vezi figura 2 Plan parter

Sala 4 – grafică Vasile Kazar

	Titlu	Dimensiuni	Stare conservare
1.	Grafică 1, semnat, datat 1984	66X50	bună
2.	Grafică 2, semnat, datat 13.XI.1986	70X60	bună
3.	Grafică 3, semnat, datat 6.XI.1981	70X60	bună
4.	Grafică 4, semnat, datat 23.II.1988	78X66	bună
5.	Grafică 5, semnat, datat 31.XI.1980	78X66	bună
6.	Grafică 6, semnat, datat noiembrie 1982	78X66	bună
7.	Grafică 7, semnat, datat august 1982	71X78	bună
8.	Grafică 8, semnat, datat 4.VIII.1980	67X84	bună
9.	Grafică 9, semnat, datat 6 august 1975	67X84	bună
10.	Odihnă, tuș, 1957	54X69	bună
11.	Pe pod, litografie, 1956	74X54	bună

Vezi figura 2 Plan parter

Trei dintre piesele de artă din sala 1 aflate în colecțiile Muzeului Maramureșan aparțin exponenților Școlii de Pictură de la Baia Mare.

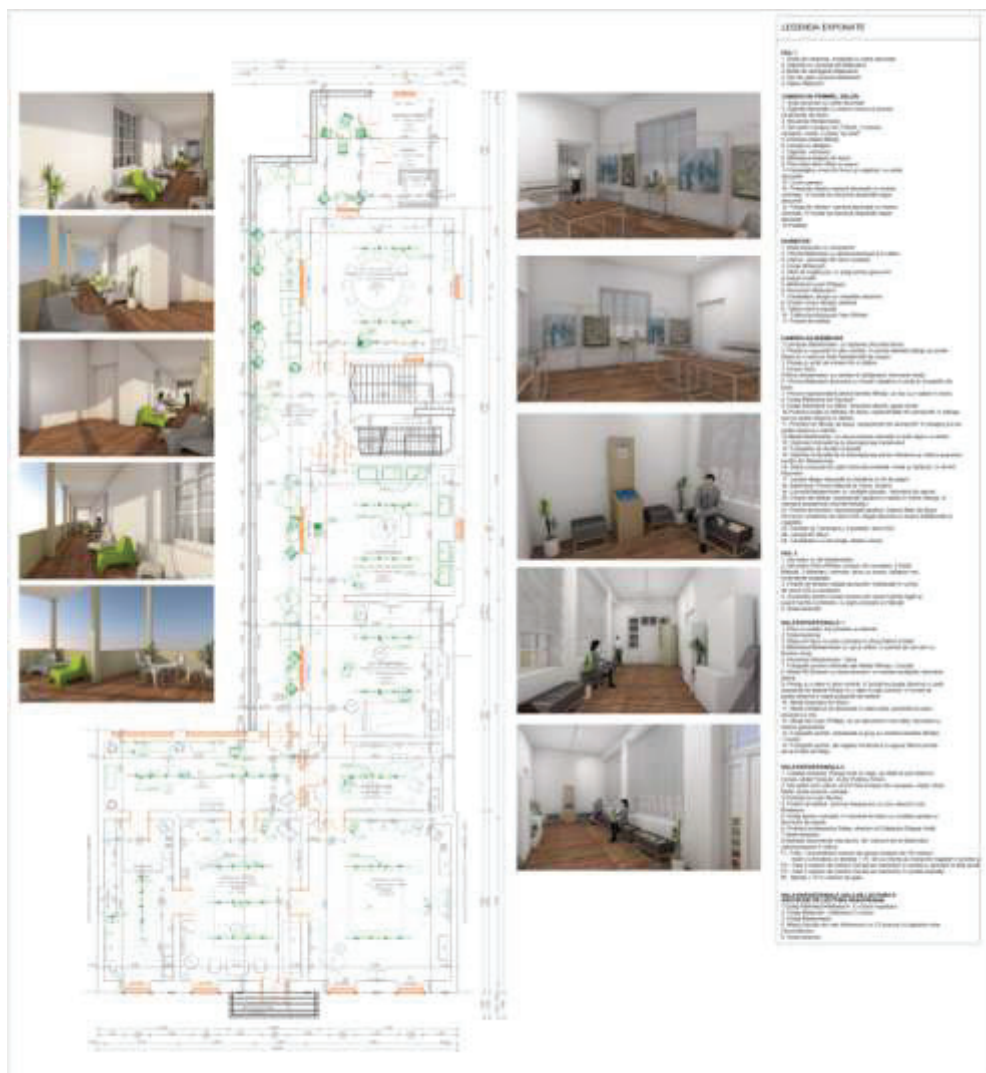

Figura 1: Plan etaj

Figura 2: Plan parter

Reamenajarea și promovarea turistică a Casei muzeu Vasile Kazar din localitatea Vadu Izei, Maramureș

Ileana CODREA

Conservator, Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

Vasile Kazar (1913-1998) a fost cel mai de seamă grafician pe care l-a dat Maramureșul și unul dintre cei mai influenți artiști români ai secolului XX.

Vasile Kazar s-a născut la Sighetu Marmăției la 30 iulie 1913 și a cunoscut abundența diverselor experiențe: de la copilăria lipsită de griji într-o familie înstărită de evrei intelectuali din Maramureș, la o maturitate plină de capcane și o senectute încărcată de melancolii și de izbânzi spirituale.

Victimă a holocaustului, a trăit direct infernul lagărelor naziste. Scăpat ca prin minune, a socotit această întâmplare drept miracolul celei de-a doua nașteri, s-a convertit la creștinism și a îmbrățișat confesiunea catolică, a crezut, apoi, pentru o clipă, în pseudomesianismul comunismului incipient pentru ca, nu după multă vreme, dezamăgit și revoltat să se retragă în atelier, singura realitate certă.

Urmează cursurile Liceului Dragoș Vodă din Sighetu Marmăției și studii de desen liber la Sighet și la Budapesta. Este admis la Școala Superioară de Arte Decorative din Budapesta dar nu frecventează cursurile. Imobilizat timp de doi ani într-un sanatoriu din Elveția, lucrează gravură pe linoleum, pe care o expune la Cluj în 1930.

Revenit în Maramureș, cutreieră satele, investigând o zonă de care va rămâne legat toată viața. Publică desene cu tematică socială în „Stânga” , „Crainicul Maramureșului” și „Cuvântul liber” (1933-1934, 1936).

Debutază în 1932, iar în 1936 publică albumul cu 12 desene „**Pita de mălai**”, reproduse tipografic la Ed. Sonnedfeld din Oradea. Călătorește la Paris unde frecventează atelierele de la „**Grande Chaumiere**” și expune la „**Galerie Contemporaine**” desenele originale din Pita de Mălai.

În 1940 publică albumul „**Moartea Pădurii**” cu opt linogravuri, la Sighetu Marmăției. După expoziția personală din 1942, la Budapesta, desene cu subiecte inspirate din viața țăranilor maramureșeni, în 1944, este deportat în lagărele de concentrare naziste de către autoritățile horthiste din Transilvania de Nord.

După război (1945) expune desene în tuș în două expoziții personale și colaborează cu desene la Revistele „Contemporanul”, „Veac Nou” și „Lumea”. În 1948 participă la expoziția „Flacăra”, expoziție ce semnifică începutul unei epoci dogmatice în arta românească, iar între 1948-1952, calificat drept „formalist” nu este admis în expoziții. Din 1950 până în 1976 este Lector și apoi conferențiar la catedra de grafică a Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” din București, unul dintre creatorii de școală în arta românească contemporană.

Peisajul satului maramureșean e permanent implicat de Kazar în desenele acestei perioade. Un peisaj de un calm lirism, redus la elementele cele mai semnificative — dealuri cu pante povârnite, case cu acoperișuri înalte, turnuri zvelte de biserici, căpițe de fân clădite în forma unor coroane de brazi. Anume amintiri ale epocii de tranziție a lui Kazar se mai păstrau, e drept, în unele lucrări ale sale din acei ani; dar chiar și în acestea, în care plasarea personajelor avea ceva din tehnica afișului, iar spațiul era un element de construcție și nu parte a motivului narativ, linia arhitecturală dobânda o mare suplețe, demonstrându-și capacitatea de organizare coerentă a întregii imagini.

I. Localizarea Casei muzeu „Vasile Kazar” în localitatea Vadu Izei, Maramureș

Fig. 1 Localitatea Vadu Izei în județul Maramureș

Fig. 2 Localizarea Casei muzeu „Vasile Kazar”

La Casa muzeu „Vasile Kazar” se ajunge de pe DJ 186 Vadu Izei – Săcel pe prima uliță pe partea stânga, numită Ulița Bisericii. Casa este situată într-o mică grădină.

Căile de acces către comuna Vadu Izei sunt următoarele:

- Drumul național DN 18 Baia Mare – Sighetu Marmăției (Aeroportul Național Baia Mare – 43 km),
- Drumul județean DJ 186 Vadu Izei – Săcel,
- Drumul județean DJ 186 A Vadu Izei – Valea Stejarului,
- Drumul Național DN 19 Satu Mare – Sighetu Marmăției (Aeroportul Internațional Satu Mare – 80,80 km).

II. Scurt istoric al casei Kazar

Este o casă tradițională de secolul al XVIII-lea pe care graficianul Vasile Kazar a achiziționat-o în vederea folosirii ei pentru creație. În timp, a mai achiziționat o casă mai mare (de început de secol), iar vechea casă a donat-o muzeului împreună cu colecția etnografică.

Fig. 3 Casa muzeu „Vasile Kazar” din localitatea Vadu Izei, jud. Maramureș

Fig. 4 Casa „nouă” achiziționată de pictor aflată în aceeași curte cu casa muzeu

Cu o suprafață de 35 m², casa a fost construită din bârne rotunde de stejar, caz rar în arhitectura țărănească (lemnul de stejar era cioplit). Are planul clasic pentru acea epocă: cameră, tindă, cămară rece și prispă cu stâlpi și arcade pe față. Acoperișul este în două ape, confecționat din dranițe și prevăzut cu două lucarne.

Grădina și curtea cu cele două case, de primăvara până toamna târziu sunt un agreabil loc de popas.

Muzeul este găzduit în casa de vară a artistului și prezintă veșminte și obiecte de uz casnic folosite într-o gospodărie maramureșeană. Casa muzeu „Vasile Kazar” este înscrisă în Lista Monumentelor Istorice din România având codul MM-II-m-A-04789.

Fig. 5 Interior din casă

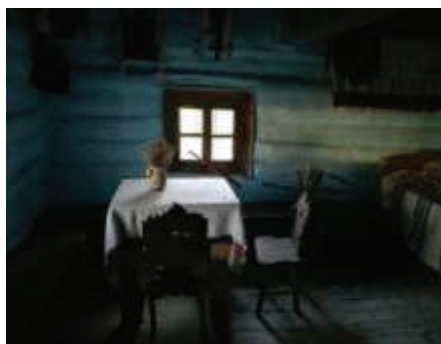

Fig. 6 Colțul cu masa

Fig. 7 Colțul cu vatra

Fig. 8 Tinda

III. Reamenajarea casei memoriale

Amplasarea în teritoriu

Conform Extrasului de carte funciară nr. 2420 din data de 13.03.1991 eliberat de Notariatul de Stat local Sighetu Marmăției, Vasile Kazar este proprietarul casei cu nr. 599, a curții și grădinii, amplasată pe ulița de lângă noua Biserică Greco-catolică din Vadu Izei, după cum reiese și din schița întocmită de ing. A. Forvald.

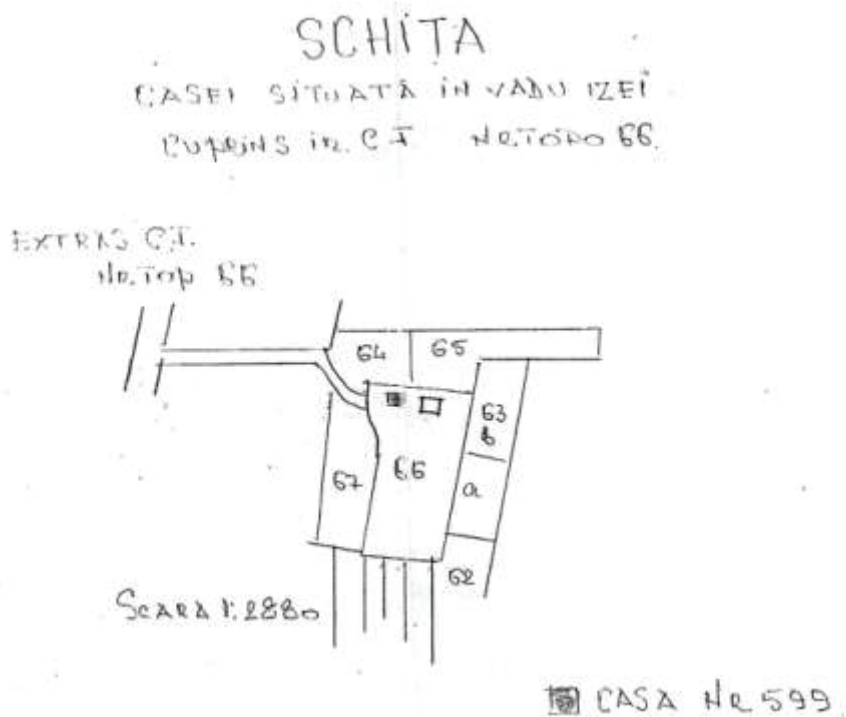

Fig. 29 Schița amplasării Casei muzeu „Vasile Kazar”
Sursa: arhiva Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmăției

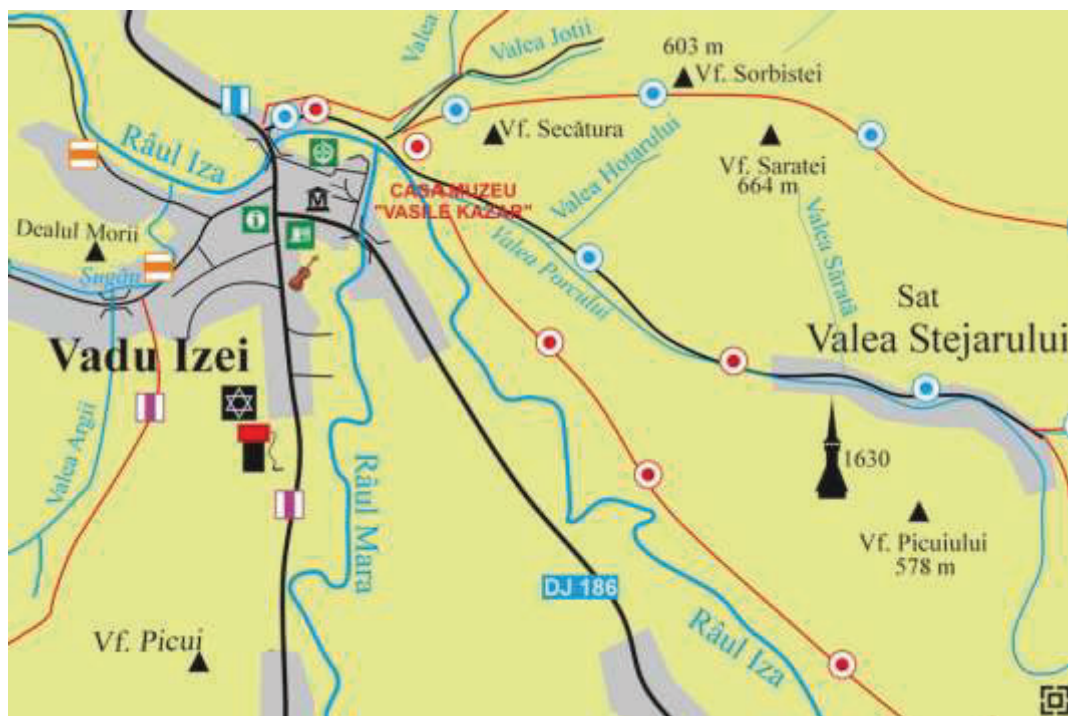

Fig. 30 Harta zonei înconjurătoare

Reamenajarea muzeală a interiorului casei

Muzeul reprezintă pentru mulți oameni doar un spațiu unde pot să vadă diferite obiecte statice, prin urmare interesul nu este unul foarte ridicat. Reamenajarea Casei muzeu „Vasile Kazar” urmărește atragere de public nou prin existența unor activități dinamice și interactive cu scopul *de a pune în valoare patrimoniul muzeal în scopul cunoașterii, educării și recreării.*

Casa se află într-o stare de conservare bună datorată intervenției la timp și a faptului că elemente de rezistență sunt rezistente (materialul de construcție fiind stejar - esență lemnoasă rezistentă, acoperișul fiind drăniț periodic etc.).

Valoarea arhitecturală a clădirii nu este cu nimic diminuată de unele degradări fizice minore. Casa rămâne la fel de interesantă din punct de vedere arhitectural.

Valoarea casei este în mod indisolubil legată de terenul din jur, ambianța și peisajul nu pot fi neglijate în aprecierile asupra arhitecturii.

Reamenajarea muzeală nu este suficientă pentru întreținerea pe termen lung și administrarea corespunzătoare a casei. O variantă mai utilă este ca, pe lângă aspectul memorial, casa să aibă o funcțiune educativă, transformându-se într-un centru pentru educație artistică.

Pentru reamenajarea muzeală a casei propun următoarele:

În **tindă**, pe pereții casei, pot fi montate panouri Forex cu materiale documentare care oferă vizitatorului posibilitatea informării despre copilăria și tinerețea artistului Vasile Kazar, studiile făcute la Budapesta, periplul profesional ca artist plastic în diferite localități din țară și în București.

În **prima încăpere (cămara)**, fotografiile de familie, scrisorile personale, manuscrise, obiectele de uz personal, documentele personale, brevetele și diplome expuse în vitrine speciale vor conferi expoziției caracterul de autenticitate. Vor fi expuse în continuare fotocopii după operele artistului utilizând panouri și șevalete.

Fig. 31 Exemple de fotocopii după grafica artistului „Vasile Kazar”

În a doua încăpere (camera principală) propunem reconstituirea unei camere de locuit, cu mobilier și țesături specifice epocii și zonei. Vor fi expuse piese de ceramică, farfurii decorate, ulcioare, străchini, câni etc., un pat, un scaun țăranesc, mai multe icoane pe sticlă și lemn, obiecte care evidențiază pasiunea artistului pentru arta populară. Acestea li se adaugă obiecte de artă populară care reliefează pasiunea de iubitor de folclor a artistului, drumeț pe meleagurile maramureșene, obiecte pe care artistul le-a donat Muzeului Maramureșan, conform listei de inventar de mai jos.

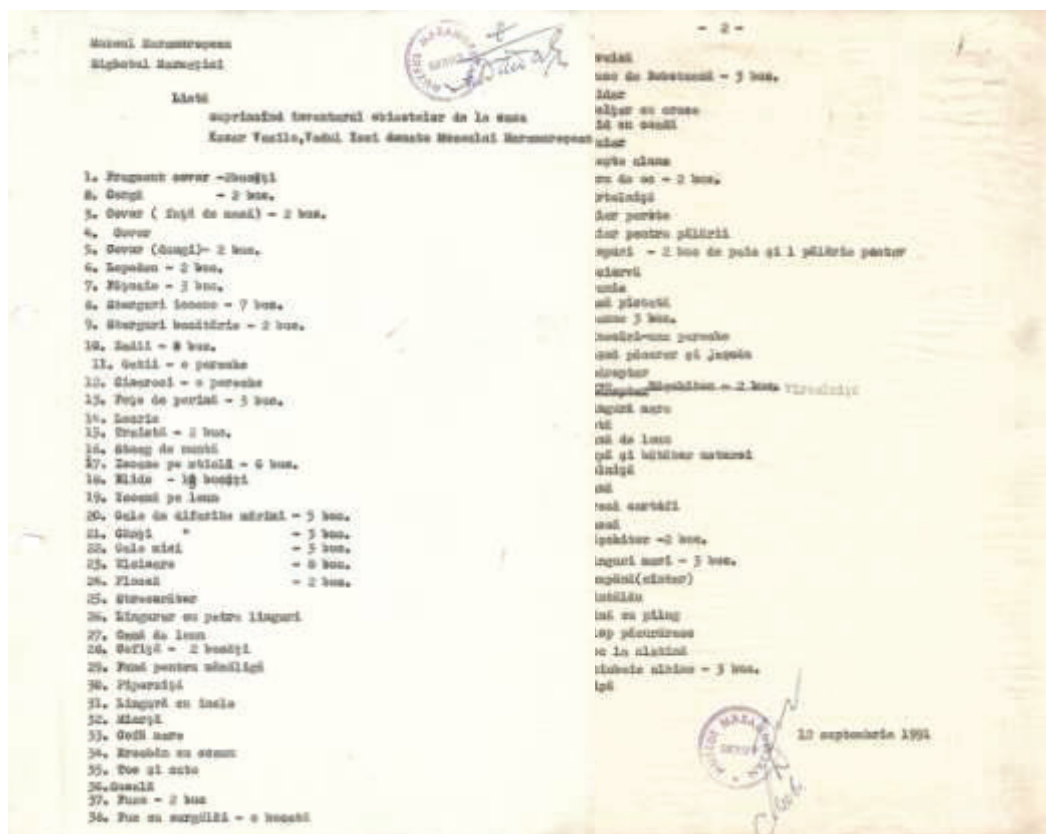

Fig. 32 Listă cuprinzând inventarul obiectelor de la Casa Kazar Vasile, Vadu Izei, donate Muzeului Maramureșean (Sursa: Arhiva Muzeului Maramureșean)

Reamenajarea curții casei

În spațiul din curtea casei propunem construirea unei filigorii sau a unei șuri tradiționale maramureșene în care să se desfășoare diverse activități și ateliere de creație.

Meșteșugurile reprezintă tema centrală a proiectului nostru de reamenajare, creatorii de artă populară fiind cei care vor anima atmosfera muzeului prin cunoștințele și îndemnarea lor.

Activitățile vor fi astfel concepute încât să faciliteze o trecere de la prezent (documentare, fotografii, expoziții) spre trecut (ateliere practice). Se urmărește transmiterea informațiilor și cunoștințelor de la meșteri la beneficiari prin metode și tehnici specifice educației atât a adulților cât și a copiilor, adaptate particularităților grupului;

activitatea individuală și în grup în vederea promovării și valorificării folclorului, gastronomiei, a dansurilor și a meșteșugurilor tradiționale prin organizarea unor ateliere interactive.

IV. Promovarea casei muzeu „Vasile Kazar”

Promovarea casei muzeu se va face prin realizarea unor pliante și prin organizarea unor ateliere și tabere.

Vasile Kazar Grafician și pictor
30 Iulie 1913-29 Martie 1992

Vasile Kazar (născut Kutz) a născut la Sighetu Marmației la 30 iulie 1913 și a rămas alături de părinții săi până la sfârșitul războiului. După ce a absolvit Liceul din Sighetu Marmației și studii de desen la Sighet și la Budapesta. Debutul în 1933, iar în 1936 publică albumul cu 12 desene „Pete de mătase”, reproducție tipografică la editura Școala din Oradea. Călătorește la Paris unde frecventează atelierele de la „Grande Chaumière” și expune la „Salonul Contemporain” desene originale din „Pete de Mătase”.

În 1940 publică albumul „Măști de păianjen” cu opt litografii, la Sighetu Marmației. După război (1945) expune desene în trei în două expoziții personale și salăbrază, cu desene la Revistele „Contemporanul”, „Vie Nou”, „Lumea”. În 1948 participă la expoziția „Flacăra”, expoziția este semnată însoțită de un text dogmatic în artă românească, iar între 1948-1952, calificat drept „formalist” nu este admis în expoziții. Din 1950 până în 1976 este lector și apoi conferențier la catedra de grafică a Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” din București, unul dintre creatorii de genul în artă românească contemporană.

În vederea organizării atelierelor se va întreprinde o amplă cercetare asupra meșteșugurilor și a altor activități ale satului tradițional: muncile agricole, realizarea textilelor, viața spirituală, educație gastronomie, etc. Informațiile adunate vor fi prezentate în

cadrul unor mese rotunde și în cadrul atelierelor la care vor participa meșterii populari din localitate și din zonă.

Se vor organiza periodic, în special în sezonul estival când fluxul turistic este maxim, următoarele ateliere:

A 1. Olăritul

Olărit se numește tehnica confecționării oalelor și a altor obiecte din argilă arsă. Pentru această activitate propunem proiectie de documentare și expoziție de fotografii și ceramică (în șura sau filigoria din curtea casei). Olăritul este o îndeletnicire practică încă din neolitic pe teritoriul țării noastre. Pentru a aduce oamenii în contact direct cu acest meșteșug aproape uitat propun ateliere de olărit care vor avea loc săptămânal.

A 2. Drumul lânii

Pentru această activitate propun expoziție de țesături. Vor fi realizate ateliere de tors, cusut, împletit etc. Atelierele vor fi coordonate de meșteri populari din Vadul Izei.

A 3. Țesutul la război

Pentru această zi propun proiectie de documentare și expoziție de fotografii. Vor fi realizate ateliere de țesut la război.

A 4. Podoabe populare

Pentru această activitate propun expoziție de fotografii și podoabe populare (în filigoria din curte). Vor fi realizate ateliere de creație unde vor fi confecționate *zgărdane*. Atelierele vor fi coordonate de meșteri populari.

A 5. Atelier de confecționat trăistuțe

Vor fi realizate ateliere de creație unde vor fi confecționate traiste de către beneficiari. Atelierele vor fi coordonate de meșteri populari în incinta Casei muzeu.

A 6. Tainele realizării clopurilor

Pentru această activitate propun expoziție de fotografii și clopuri (în spațiul pavilionar). Participanții vor putea urmări procesul de realizare a clopurilor și vor putea interacționa direct cu meșterul popular. Vor fi realizate ateliere de creație unde vor fi decorate clopuri de către participanți.

A 7. Taina lemnului

Vor fi realizate ateliere de prelucrat lemnul. Atelierele vor fi coordonate de meșterii populari din Vadu Izei.

A 8. Atelier de bucate tradiționale

Pentru această activitate propun expoziție de fotografii și obiecte de uz casnic (în spațiul curtea casei). În fiecare duminică cei interesați pot participa la ateliere de gătit bucate tradiționale.

A 9. Folclor medical

Pentru această activitate propunem proiecție de documentare. Vor fi organizate mese rotunde în care vor fi prezentate beneficiile unor plante medicinale, urmate de activități interactive de grup.

A 10. La pescuit

Pentru această activitate propunem proiecție de documentare și expoziție de fotografii (în șură). Pescuitul reprezintă o sursă de hrană principală în unele zone ale țării chiar și în zilele noastre. Vor fi organizate sesiuni de pescuit la râul Iza.

A 11. Cursuri de dansuri populare

Pentru această activitate propun cursuri de dansuri populare în fiecare duminică.

Bibliografie

- Borlean, I.** (2000), *Vadu Izei și Maramureșul*, Fundația O.V.R. Agro-Tur-Art, Vadu Izei
- Chiș, V. T.** (2011), *Țara Maramureșului*, Sighetu Marmației
- Chiș, V. T.** (2014), *Ghid turistic Vadu Izei – Valea Stejarului*, Sighetu Marmației
- Cocan, P. (2002), *Geografie regionala*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
- Cristea, G., Dăncuș, M.** (2000), *Maramureș - un muzeu viu în centrul Europei*, Ed. Fundației Culturale Române, București

Dăncuș, M. (2010), *Arhitectura vernaculară și alte valori ale culturii populare în colecțiile Muzeului Etnografic al Maramureșului* = Vernacular architecture and other values of folk culture to be found in the collections of the Maramures Ethnographic Museum, Ed. Dacia XXI, Cluj-Napoca

Ivanciuc, T. (2006), *Ghidul Turistic al Țării Maramureșului*, Ed. Limes, Cluj-Napoca,

Posea, G., Moldovan, C., Posea, A. (1980), *Județul Maramureș*, Ed. Academiei Române, București

***Arhiva Muzeului Maramureșan

***Plan urbanistic general al comunei Vadu Izei, 2002

Site-uri web:

<https://ro.wikipedia.org/wik>

<https://www.infoghidromania.com/vadu-izei-maramures.html>

<https://romania.directbooking.ro/prezentare-vadu-izei-informatii-poze-imagini-2212.aspx>

<http://www.Ed..ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1787.pdf>

<https://www.ghidulprimariilor.ro/list/cityHallDetails/PRIMARIA-VADU-IZEI/174339>

<http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/id.asp?k=1982&-Casa-Vasile-Kazar-VADU-IZEI-Maramures>

<https://distanta.ro/>

<http://www.romanianmonasteries.org/ro/maramures/festival-vadu-izei>

<http://www.recensamantromania.ro>

<https://www.scribd.com/document>

Restaurarea unui țol de pat¹

Ileana STAN

Restaurator, Muzeul Maramureșan
Sighetu Marmăției

Țolul de pat face parte din categoria țesăturilor de uz gospodăresc, cu scop practic. Cele mai vechi țesături din această categorie erau simple, aproape fără ornamente sau doar învârgate. Din aceeași categorie fac parte cergile, lăicerele, șervetele, traistele, desagii, țolul de cânepă, etc.²

Producția casnică textilă a fost timp îndelungat apreciată ca un lucru necesar care ne-a înconjurat permanent. Cele mai multe obiecte textile au avut, datorită folosirii intense, o existență limitată, astfel producerea lor s-a repetat perpetuu secole la rând. Prin ele generațiile trecute au construit un stil de viață ce continuăm să-l trăim. Este remarcabilă transmiterea aproape neschimbată a cunoștințelor ce au fost perfectate secole la rând până la epoca industrializării.

Avem dovezi certe că meșteșugul torsului și țesutului a fost practicat pe pământul țării noastre încă din neolitic. În epoca neolitică

¹ Dosar de atestare în domeniul restaurării și conservării bunurilor din patrimoniul cultural

² Clasificare după funcționalitate – celelalte categorii fiind țesăturile decorative folosite în organizarea interiorului și țesăturile de ceremonial ; cf. Emilia Pavel, *Scoarțe și țesături populare*, Editura tehnică, București 1989, p. 45

se dezvoltă meșteșuguri care nu s-au separat de celelalte activități: torsul, țesutul, olăritul, meșteșuguri legate de construcția locuințelor.¹

Alături de agricultură, creșterea oilor a constituit multă vreme una din ocupațiile specifice satelor noastre, mai ales a celor de deal și de munte. Practicarea ei pe suprafețe relativ întinse a determinat o evoluție uniformă și constantă a tehnicilor de prelucrare a lânii.

Operațiile de prelucrare a lânii

Primăvara, odată cu primele zile calde, începe năpârlitul oilor, ale căror semne se recunosc după smocurile de lână rămase agățate în spini. Acum are loc tunsul oilor. Urmează spălarea lânii cu apă foarte caldă, de mai multe ori, până se curăță lăna de grăsime (usuc) ca să fie curată și lucie. Apoi se clătește la râu cu apă rece, după care este uscată. Lăna astfel spălată este ulterior scărmanată care se face de obicei cu mâna sau, pe alocuri, cu ajutorul unui așa numit toc. În același timp se aleg diferite calități de lână în funcție de lungimea firelor în scopul de a o pregăti pentru prelucrarea propriu-zisă. Acesta începe cu pieptănatul urmărindu-se separarea lânii bune (adică a părului) de canuri cu ajutorul unei perii (hrebducă) sau a doi piepteni cu dinți de fier fixați pe o bucată de lemn (hrebduc).

Firele lungi se folosesc pentru țesături fine, cum ar fi catrințe, pânzătură și urzeală pentru textilele care urmează să fie prelucrate în piuă pentru a obține acea textilă tip postav. Canura se folosește pentru textilele mai groase: cergi, pănură pentru îmbrăcăminte etc.

Urmează apoi torsul caierelor de lână formate din mănunchiuri de păr puse una lângă alta și legate de furcă (cojelcă în Maramureș), care se face cu fusul pentru firul subțire și cu drugă pentru firele groase pentru băteală.

Țeserea începe cu urzitul firelor pe urzoi, când se determină lungimea și lățimea textilei care urmează a fi țesută. Urmează învelitul care reprezintă înfășurarea și repartizarea uniformă a firelor pe sul cu ajutorul „fușteilor”, apoi neveditul, când se introduc firele prin ițe (două sau multe) și prin spată.

Ornamentică

¹ *Istoria României*, vol. I, București, Editura Academiei, 1960.

Ornamentica populară constituie totalitatea elementelor, motivelor și compozițiilor ornamentale reunite în cuprinsul unei arte populare naționale sau în arta populară în genere. Aria stilistică a unei comunități sintetizează anume norme sau canoane tradiționale pe care generațiile succesive de creatori plastici populari le preiau și le dezvoltă.¹

Tipul de țesătură din care este format țolul de pat se încadrează în denumirea generică de *lăicer*, care are denumiri locale diverse (velință, scoarță, păretar, covor, poniavă, țol, etc.). Denumirea se referă la o țesătură îngustă și lungă a cărei decor este compus pe bază de învârgare, într-o formă ritmică, deschisă, așa încât poate fi prelungit oricât. Compoziția se menține chiar când decorul învârgat se îmbogățește cu motive ornamentale, care sunt dispuse în rânduri printre vârgi. Cusut în două sau trei foi, caracterul său ornamental nu se schimbă. Folosit de obicei la acoperitul pereților, în unele zone este prins pe culme, sau așternut pe lavițe. În mai multe foi, este folosit și la așternutul patului sau chiar ca față de masă.²

Sistemul ornamental este cel care diferențiază lăicerul de scoarță, scoarța având altă formă, dimensiuni și mai ales, o compoziție care tinde spre o formă închisă.

Caracterul artistic al țolului de pat este dat de ritmul de succesiune a vârgilor (repetarea aceluiși element la distanțe egale). Ritmul este diversificat prin introducerea unor motive ornamentale, care alternează prin două moduri de redare a florii (cu miez simplu și dezvoltat). Florile dispuse în rânduri, au o succesiune cromatică identică, pe toate registrele ornamentale. Această modalitate de decorare se caracterizează printr-o unitate ornamentală. Rândurile de flori policrome sunt mărginite de motive ornamentale individuale, toate de aceeași culoare. Aceste ornamente încadrează decorul policrom al florilor, iar vârgile susțin compoziția.

Motivul dominant este cel vegetal – floarea, unul dintre cele mai răspândite ornamente fitomorfe din ornamentica tradițională

¹ Nicolae Dunăre, *Ornamentică tradițională comparată*, Editura Meridiane, București, 1979, p. 65

² Marcela Focșa, *Scoarțe Românești din colecția Muzeului de artă populară al R.S. România*, București 1970, p. 15

românească. Ornamentul este supus unui proces de stilizare (proces impus de tehnica țesutului), prin geometrizare și simetrizare.

Decorul țolului de pat respectă normele și canoanele românești, referitoare la măsură, echilibru, armonie și ritm.

Cromatică

În raport cu morfologia și structura pieselor sau cu morfologia și structura ornamentelor, cromatică rămâne domeniul cel mai palpabil, cel mai în măsură să sublinieze diferențierile de vârstă și de stare civilă – cromatică înlesnind și diferențieri etnice sau zonale, în raport cu anumite tradiții, stadii atinse etc.¹

Coloritul țolului pune în valoare compoziția, prin fondul de un negru intens și policromia vioaie a decorului. Vărgile sunt o succesiune de vărguțe în roșu, galben și albastru (tricolorul), la care se adaugă - în alesătură - culorile verde, mov, ciclam. Aceleași culori le regăsim în margine croșetată și la ciucuri. Prezența ciclamului și intensitatea culorilor ne indică folosirea unor coloranți chimici. Chiar și negrul este o culoare mult prea intensă.

În urma pătrunderii bumbacului pe scară tot mai mare, dar mai cu seamă datorită dezvoltării industriei chimice, s-au înmulțit posibilitățile coloristice. Culorile pe bază de anilină² au lărgit simțitor baza cromatică a decorului. În urzeală s-au folosit fire de bumbac răsucit, vopsite negru.

Investigații

*Investigațiile se fac în scopul diagnosticării exacte a alterărilor structurale, estetice și funcționale. Cercetarea obiectului de patrimoniu ajută în alegerea unui tratament adecvat, dar și pentru a furniza anumite informații privind datarea și autenticitatea sa.*³

¹ Nicolae Dunăre, *Ornamentică tradițională comparată*, Editura Meridiane, București, 1979, p. 69

² Anilina a fost obținută pentru prima oară în 1826 de Otto Unverdorben prin distilarea în mediu alcalin a indigoului, din care a fost produs o vopsea albastră, de unde provine și numele de ulei albastru. Din anul 1897 anilina va fi produsă din planta de indigo prin „metoda de sinteză Heumann” în fabrica de sodă (BASF) din Ludwigshafen, Germania. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Anilin%C4%83>

³ Carmen Marian, *Repere ale restaurării textilelor arheologice din mătase naturală*, Editura Tehnopress, Iași 2001, p.14

Investigații fizice – metode de examinare vizuală

Identificarea naturii fibrelor textile

Stabilirea naturii fibrelor textile se poate face într-o primă fază prin proba arderii. Este cea mai simplă și rapidă metodă, care permite o informare orientativă asupra naturii fibrei. Această probă nu poate fi aplicată în cazul amestecurilor de fibre, de natură diferită. Se examinează comportarea fibrei în momentul introducerii ei în flacără, apoi modul cum decurge arderea, mirosul care se degajă și cenușa.

S-a putut recunoaște fibra de lână cu un comportament specific fibrelor proteice, care ard încet cu flacără luminoasă, se topesc și se umflă. Mirosul este unul pregnant de corn ars, iar cenușa arată ca o măciulie neagră, spongioasă, sferică.

Urzeala a avut comportamentul specific fibrelor celulozice, care ard repede, cu flacără strălucitoare, miros de hârtie arsă și cenușă albă care conservă forma fibrei.¹

Studiul tehnic al materialelor și tehnicilor de lucru

S-au făcut fotografii profesionale de ansamblu (față-revers), detalii care pun în evidență degradările, tehnicile de lucru, particularități specifice. (fig. 1÷4)

Fig. 1 Ansamblu țol de pat – față

¹ Fibre textile, Ovidiu Horea Oprea, Editura Alma Mater, Sibiu 2003, p. 8

Fig.2 Ansamblu șol de pat – revers

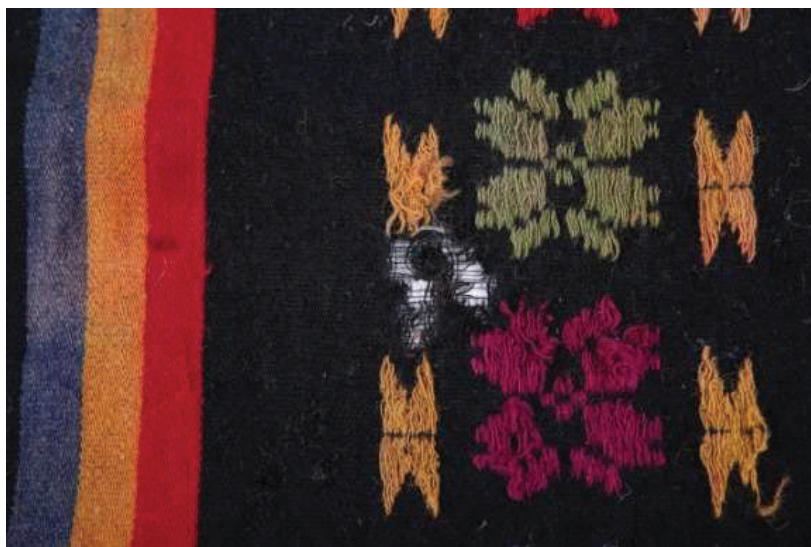

Fig. 3 Detaliu ruptură cu pierdere material

Fig. 4 Detaliu margine cu lipsuri

Țolul de lână este confecționat din două foi¹ de țesătură asamblate prin coasere manuală în tehnica „cheiță”². Cheița este una simplă, executată printr-un singur punct de feston.³ Pe trei laturi are colțișori croșetați și un rând de „lănțisor” care formează bucle. De fiecare buclă sunt atașați ciucuri. (fig. 5, 6)

Fig. 5 Cheița simplă de îmbinare a două foi

Fig. 6 Tehnica de coasere a cheiței

Țesătura este realizată în război orizontal, cu năvădirea urzelii în două ițe (legătura pânză). Tehnica, este aceea a țesutului „înscorțat”⁴ - băteala subțire, bine bătută, acoperind cu totul urzeala. Această tehnică favorizează în mod deosebit dezvoltarea

¹ Îmbinare lați de țesătură – Ioan Godea, *Dicționar etnologic român*, Editura Etnologică, București 2007, p. 325

² Cusătură de asamblare a părților – (ibidem, p. 155)

³ Ecaterina D. Tomida, *Cusăturile și broderiile costumului popular din România*, Editura tehnică, București 1972, p.16

⁴ Marcela Focșa, *Scoarțe Românești din colecția Muzeului de artă populară al R.S. România*, București 1970, p. 21

ornamentelor, rezultatul fiind obținerea unui fond cromatic uniform, adică o structură țesută cu efect de bătătură. (Fig. 7÷9)

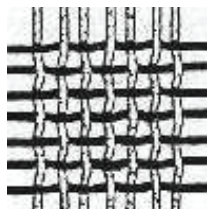

Fig. 7 Legătura pînză

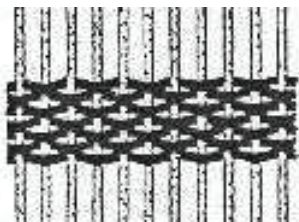

Fig. 8 Efect de bătătură¹

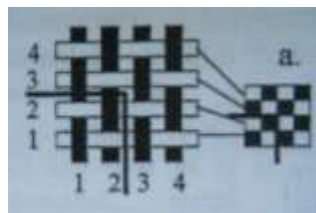

Fig. 9 Reprezentare grafică, legătura pînză²

Ornamentarea țesăturii s-a făcut prin învărgare și alesătură. Învărgarea s-a făcut prin schimbarea culorii firului de băteală după mai multe treceri, rezultând dungi pe toată lățimea țesăturii. Prin alesătură s-au obținut motive ornamentale identice, cu aletrnanță cromatică, dispuse doar pe fața țesăturii. Tehnica alesului este cea „peste fire”, „în degete”.³ (fig. 10,11).

Fig. 10 Alesătură „peste fire” ornamente policrome

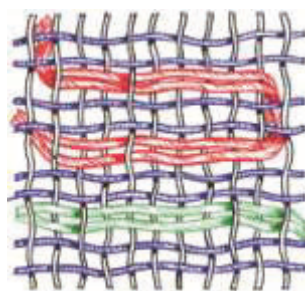

Fig. 11 Tehnica alesului „peste fire”

Ciucurii care sunt prinși de bucele croșetate sunt policromi, iar pe marginea țesăturii sunt croșetate (în mai multe culori), un rând de piciorușe culcate”. (Fig. 12÷15)

¹ Nagy Katalin, Kralóvánsky Mária, Mátéfy Györk, Járo Márta, *Textiltechnikak*, Magyar Nemzeti Múzeum, 1993, p. 134

² Lucica Cioară, Irina Cristian, Elena Onofrei, *Caracteristici de structură și proprietăți ale țesăturilor*, Editura Performantica, Iași, 2004, p.56

³ Izdrailă Vasilica, *Tehnici de decorare a țesăturilor etnografice. Terminologie populară, Studii și comunicări de etnologie, Tomul XXI 2007, serie nouă*, Editura Imago Sibiu, p. 105-116

Fig. 12 Ciucuri atașați de marginea croșetată

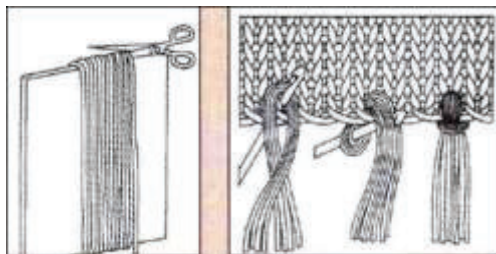

Fig. 13 Tehnica de formare a ciucurilor și atașare cu ajutorul croșetei

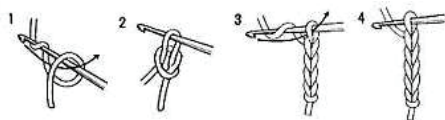

Fig. 14 Tehnica de croșetare a lănișorului

Fig.15 Tehnica de croșetare a „piciorușelor”

Firele de lână sunt toarse cu torsiune dreaptă „Z”, probabil cu mijloace mecanizate având în vedere finețea și uniformitatea. Firul de bumbac din urzeală este răsucit în „S” din două fire torsionate la filare (mecanic) în „Z”.

Fig. 16 Torsionarea firelor Z sau S

Fig. 17 Fir de bumbac din urzeală răsucit în S din două fire torsionate în Z

Investigații biologice - cf. Buletin de analiză nr. 310 din 4.07.2016¹
 Determinări solicitate: - identificarea fibrelor textile, caracterizarea materialului;
 - identificarea agenților de biodegradare.

¹ Buletin elaborat de biolog Chirtea Ileana –Muzeu ASTRA Sibiu

Analize efectuate:

- examinarea macroscopică;
- examinarea microscopică cu binocular, stereobinocular.

Concluzii:

Țolul de pat este confecționat din fibre naturale de:

- bumbac pentru urzeală;
- lână pentru băteală;
- alesătură fibră de lână;
- cheiță fibră de lână.

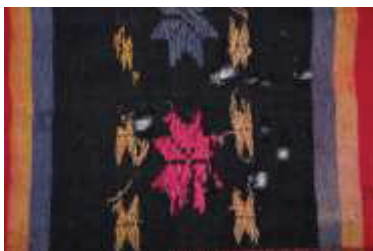
Prezintă degradări de molii și uzură funcțională.

Obiectul se va menține la umiditate constantă de maxim 50%.

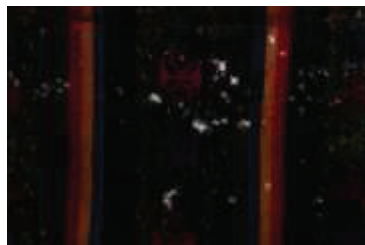
Starea de conservare

VII.1 Degradări

- depuneri de praf, scame și murdărie pe toată suprafața;
- decolorare accentuată a firelor vopsite, mai vizibil pe culorile albastru și verde;
- lacune cu pierdere de material (bătătură) în mai multe locuri;
- ruperea firelor din urzeală și a celor din decor - pierderea lor parțială;
- ciucuri lipsă, unii deșirați, scămoșați, tociți;
- pierderea parțială a firelor din marginea croșetată;
- secționarea țesăturii pe o lungime de 37 cm. și o încercare grosolană de a coase ruptura;
- viciu de tehnică prin tensionarea inegală în timpul țeserii, care a dus la obținerea unei margini ondulate;
- migrări ușoare ale coloranților.

*Fig. 18 Degradări cu lipsuri de bătătură –
detaliu rever*

*Fig. 19 Lipsuri material (bătătură și
alesătură)*

Fig.20 Margine cu lipsuri material (colțișori croșetați și ciucuri)

Fig.21 Lipsuri material, cu și fără martor

Fig.22 Cusătură originală neadecvată care deformează

Fig.23 Detaliu cusătură neadecvată - față

Cauzele degradărilor

- degradări cauzate de funcționalitate și factori conjuncturali;
- atac de molii;
- decolorare din expunere la lumină;
- contactul îndelungat cu umezeala;

Diagnostic

Degradări fizico-mecanice (uzură funcțională)

Degradări fizico-chimice (fotodegradare, îmbătrânire fibră)

Degradări biologice (atac de molii)

Propuneri de restaurare

- curățire mecanică prin aspirare și periere;
- reîntregire prin reconstituirea țesăturii în tehnica și cromatica porțiunii degradate;
- consolidarea firelor din decor, a celor care au fost smulse din structură;

- completarea ciucurilor lipsă, acolo unde este martor și consolidarea celor desprinși;
- completarea marginii cu croșeta, respectând tehnica și cromatica conform martorilor;
- desfacerea intervenției neadecvate și consolidarea pe suport a rupturii și a zonelor lacunare.

Descrierea lucrărilor de restaurare efectuate

Curățire mecanică prin aspirare și periere

S-a folosit o plasă de plastic pentru protecția textilei și atenuarea forței de aspirare; s-a evitat desprinderea altor fire din structură.

Fig. 24 Plasa

Fig. 25 Aspirare

Fig. 26 Reglare putere de aspirare

Fig. 27 Curățire

Vopsire țesătură de lână la culoare negru

Elaborarea unei rețete, calcule proporții pentru vopsire prin tricromie¹ – metodă adaptată culorii pe care vrem să o reproducem (negru tern). S-au folosit coloranți procurați de la firma DETERCOLOR Italia prin reprezentanța ARCO NAGY SRL, Sibiu, Șura Mică. Coloranții procurați sunt din categoria coloranți direcți specifici fibrelor proteice sau celulozice.

¹ M. Grindea, Tania Forst, Ana Hanganu, *Tehnologia vopsirii și imprimării textilelor*, Editura Tehnică, București, 1983, p.123

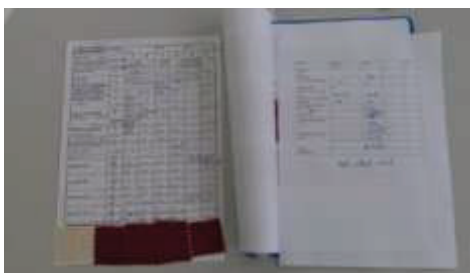

Fig. 28 Consultare metodă vopsire prin tricromie, elaborare

Fig. 29 Materiale și ustensile pentru vopsire rețetă proprie

Coloranții aleși pentru negru tern au fost: NERO CETALAN SR; GRIGIO WOFALAN GL 167%; BRUNO WOFALAN BL

S-a vopsit la mostră pentru determinarea unei rețete care reproduce cât mai fidel culoarea originală. S-a ales rețeta pentru care s-a reluat vopsirea la o cantitate mai mare de material cca. (50X50)cm – țesătură de lână tip astar.

Pregătirea materialelor și ustensilelor de lucru: coloranți acizi specifici fibrelor proteice – negru, gri, maron - , acid acetic glacial, cântar electronic, cilindri gradați, pahare berzelius, pipete, recipiente vopsire, plită electrică

Fig. 30 Măsurare lichid (apă caldă 60°C)

Fig. 31 Pregătirea flotei pentru dizolvare separată a coloranților

*Fig. 32 Cântărire
mostre material*

*Fig. 33 Umectare
material*

*Fig. 34 Cântărire
coloranți - 1g*

Fig. 35 Dizolvare

Fig. 36 Măsurare soluție

*Fig. 37 Formarea
soluțiilor de vopsire
conform rețetar*

*Fig. 38 Vopsire timp de
30 min. la temperatura de
80° C*

*Fig. 39 Scoaterea materialului vopsit în baia
de fixare (apă caldă cu 1% acid acetic
glacial)*

*Fig.40 Vopsire după rețetă a țesăturii –
astar de lână și menținerea fixării timp de
15 min.*

S-a ales rețeta nr. 3 și s-a reluat vopsirea pe cantitatea de material necesară restaurării. Din țesătura vopsită care s-a folosit la consolidare s-au putut extrage fire pentru coasere.

Etape vopsire:

4,6g. X 25ml./g.=115 ml. soluție totală de vopsire

Pentru varianta 5% (3 % negru, 1,5% gri, 0,5% maron)

Negru: $4,6 \times 3 = 13,8$

Gri: $4,6 \times 1,5 = 6,9$

Maron: $4,6 \times 0,5 = 2,3$

$13,8 + 6,9 + 2,3 = 23$ ml. soluție culoare

$115 - 23 = 92$ ml. Apă

- se dizolvă 1g. Colorant în 100 ml. Apă caldă la 60°C (se agită soluția)

- se calculează volumul de soluție pentru cele trei culori, se măsoară cu pipeta și se amestecă

Rețeta 1 (rețeta propusă este 2.5 negru, 2 gri, 0,5 maron)

$4,6 \times 2,5 = 11,5$ ml. negru

$4,6 \times 2 = 9,2$ ml. gri

$4,6 \times 0,5 = 2,3$ ml. maron

- se aduce soluția la 80°C, se iversează mostra care a fost umectată în prealabil și se menține regimul de lucru timp de 30 min. agitând continuu.

- se prepară soluția de fixare 1% acid acetic glacial (495 ml. apă caldă + 5 ml. acid acetic)

- se scoate mostra din baia de vopsire se introduce în flota de fixare timp de 15 min.

- se continuă spălarea mostrei cu apă din ce în ce mai rece până când apa rămâne curată

- se pune mostra la uscare după care se apreciază conformitatea culorii.

- dacă nu s-a obținut nuanța dorită, se reia vopsirea cu alte proporții având ca reper rezultatul de la prima vopsire

- vopsirea materialului necesar pentru restaurare, folosind rețeta potrivită.

Cei trei coloranți folosiți în tricromie trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

- coloranții să aibă aceeași valoare tinctorială;
- nici unul din coloranți să nu prezinte postepuizare;

Fig. 42 Desfacere cusătură

Fig. 43 Așezare fire, țesătură

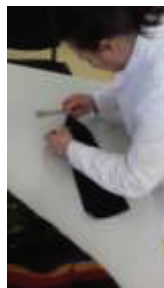

Fig. 44 Croire astar vopsit

Fig. 45 Fixare provizorie

Consolidare pe suport a rupturilor prin coasere cu „punct bizantin” pentru securizarea marginilor și fixarea firelor desprinse din structură.

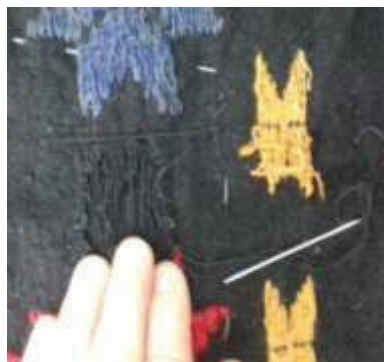

Fig. 46 Coasere – consolidare pe suport cu ac bont

Fig. 47 Coasere cu „punct bizantin”

Fig. 48 Tehnici de coasere: punctul restauratorului „punct bizantin”, festonare margini, cusătura în zig-zag de fixare finală

Fig. 49 Restaurare prin consolidare pe suport a firelor desprinse din structura țesută, securizarea marginilor

Fig.50 Lacune învecinate

Fig.51 Fixare provizorie suport

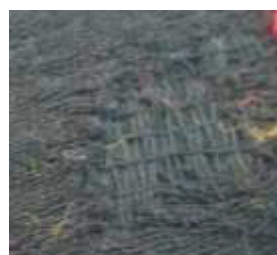

Fig.52 Consolidare „punct bizantin”

Țesere cu acul bont a zonelor lacunare mai mici, cu lipsuri de bătătură. Pe revers s-au lăsat capetele de fire (se egalizează tensiunea din fire și se așează structura la final, rămân ancorate firele noi, se asigură lizibilitatea intervenției).

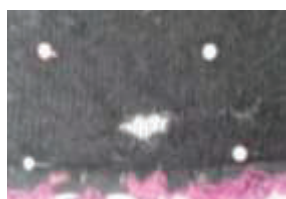

Fig.53 Lacună cu lipsă bătătură

Fig.54 Inserare fire vopsite (detaliu revers)

Fig.55 Lacună țesută cu acul

Fig.56 Lacună,fixare în polistiren

Fig.57 Inserare fire,fixare cu ace

Fig.58 Lacună ȣesută cu acul – faȣă

Fig. 59, 60 Ansamblu ȣol de pat după restaurare (faȣă, verso)

XI. Indicații la modul de păstrare

Se recomandă verificarea parametrilor de microclimat în spațiile de depozitare și expunere.

Valorile umidității relative UR: $\approx 50\%$ cu fluctuații mici; se vor evita valori mai mari de 60% și mai mici de 20% care accelerează degradarea chimică și biologică (mușegaiuri, desicație, etc.)

Temperatura acceptată este de 20-25°C vara și 15-20°C iarna; se vor evita fluctuațiile mari pe perioade scurte

Iluminare indirectă fără a se depăși valoarea de 50 lucși.¹

Pregătirea pentru depozitare [CCI Notes, 13/3]

- procurare suport cilindric de carton cu diametru de cca. 11 cm.
- izolarea hârtiei cu polietilenă
- procurare țesătură prespălată pentru învelit tubul, dublat covorul și husă
- legarea cu panglici și etichetarea artefactului

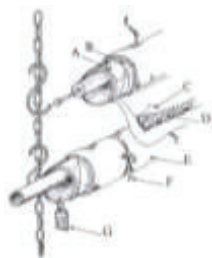

Fig. 59 Depozitare pe cilindru

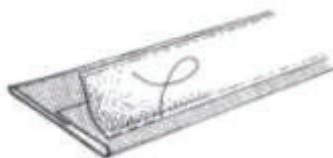

Fig. 60 Manșon pentru etalare, fixare vercro

Fig. 61 Expunere verticală, velcro

- A – Folie pentru izolarea tubului
- B – Țesătură neacidă
- C – Țesătură neutră, bumbac pespălat
- D – Textila – piesa muzeală rulată cu fața spre exterior
- E – Husă
- F – Șnur, bandă de bumbac pentru legare în mai multe puncte
- G – Eticheta

¹ CCI Notes, *Canadian Conservation Institute*, capitolul 13, Textile și fibre

Pregătirea pentru etalare – expunere verticală sau pe un plan înclinat (suportul velcro – scaiul). [CCI Notes, 13/4]

Pașii

1. Tăiați lungimea benzii cu aprox 2cm. mai scurtă decât piesa.
2. Confectionați un manșon din țesătură de bumbac pe care se pune velcro. Se lasă 0,5 cm între marginea manșonului și velcro.
3. Călcați manșonul, centrați partea cu bucle și coaseți la mașină de-a lungul celor două laturi. Plasati ansamblul de mai sus pe dosul piesei. Trasează-ți direcția și coase pe poziție. Dacă textila are o căptușeală, acele vor pătrunde prin amândouă staturile. Cusătura trebuie să treacă prin toate straturile, dar să nu fie vizibilă pe față pe cât posibil.
4. Tăiați un suport – scândură din lemn de 1 cm. grosime și mai lată cu 0,5 cm sus și jos față de velcro. Protejați lemnul cu un latex (vopsea, lac). Capsați velcro la 1 cm distanță de-a lungul celor două laturi.
5. Fixați două inele la capetele scândurii. Agățați suportul la locul expunerii. Montați textila prin presare. Începeți cu centrul și mergeți spre părțile laterale.

Expunerea cea mai bună pentru acest covor ar fi în plan orizontal.

Bibliografie

1. Aurel Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, București, 1999
2. Carmen Marian, *Repere ale restaurării textilelor arheologice din mătase naturală*, Editura Tehnopress, Iași 2001
3. CCI Notes, *Canadian Conservation Institute*, capitolul 13, Textile și fibre
4. Ecaterina D. Tomida, *Cusăturile și broderiile costumului popular din România*, Editura Tehnică, București 1972
5. Emilia Pavel, *Scoarțe și țesături populare*, Editura Tehnică, București 1989
6. Fibre textile, *Ovidiu Horea Oprea*, Editura Alma Mater, Sibiu 2003
7. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Anilin%C4%83>

8. Ioan Godea, *Dicționar etnologic român*, Editura Etnologică, București 2007
9. Izdrailă Vasilica, *Tehnici de decorare a țesăturilor etnografice. Terminologie populară, Studii și comunicări de etnologie, Tomul XXI 2007*, Editura Imago Sibiu
10. Lucica Cioară, Irina Cristian, Elena Onofrei, *Caracteristici de structură și proprietăți ale țesăturilor*, Editura Performantica, Iași, 2004
11. M. Grindea, Tania Forst, Ana Hanganu, *Tehnologia vopsirii și imprimării textilelor*, Editura Tehnică, București, 1983
12. Marcela Focșa, *Scoarțe Românești din colecția Muzeului de artă populară al R.S. România*, București 1970
13. Mirela Leahu, *Substanțe chimice și materiale utilizate în restaurarea bunurilor culturale – Suport de curs pentru restaurator*, CPPC, 2006
14. Nagy Katalin, Kralovány Mária, Mátéfy Györk, Járo Márta, *Textiltechnikak*, Magyar Nemzeti Múzeum, 1993
15. Nicolae Dunăre, *Ornamentică tradițională comparată*, Editura Meridiane, București, 1979

Conservarea preventivă și curativă prin utilizarea plantelor indigene

Maria PAȘCA

Conservator, Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

Conservarea vine de la verbul latinesc "conserva" care înseamnă "păstrare", evident păstrare în întregime și reprezintă singura cale prin care bunurile culturale pot fi apărute de procesele ireversibile de degradare.

Muzeele cu profil etnografic sunt deținătoare a unui patrimoniu alcătuit dintr-o mare diversitate de bunuri culturale de natură organică. Aceste bunuri, organizate în diverse colecții precum: port popular, țesături de interior (covoare, cergi) etc., se confruntă cu o serie de probleme în ceea ce privește conservarea preventivă și curativă necesară în urma atacului agenți biologici.

De sute de ani s-a încercat și aplicat o serie de metode de prelungire a stării de sănătate a bunurilor culturale perisabile. Una dintre aceste metode, dovedită a fi funcțională, este cea a utilizării plantelor aromatice indigene, care au proprietatea de a conferii o barieră împotriva insectelor și rozătoarelor.

Încă din vechime istoria a dovedit că utilizarea plantelor a dus la efecte curative nu numai în medicina laică ci și în îndepărtarea insectelor și rozătoarelor dăunătoare gospodăriei.

Astfel, un obiect muzeal decolorat sau fragilizat, nu va mai putea fi readus la starea inițială apariției efectelor, orice s-ar încerca.

În cazul departamentului de conservare-restaurare al muzeului nostru, nu ne-am limitat doar la utilizarea unor fungicide și insecticide sintetice, ci și la utilizarea diverselor plante ce s-au dovedit, datorită compoziției lor chimice și a substanțelor ce le conțin, extrem de eficiente.

Pentru început trebuie să subliniem faptul că plantele nu se recoltează niciodată dimineața, înainte de a se ridica roua, pe ploaie sau la mai puțin de 24 de ore după ploi abundente sau când este ceață, recoltarea oprindu-se odată cu apusul soarelui.

Conservarea se face în spații curate, uscate, bine aerisite, cu o umiditate constantă și iluminare indirectă. Temperatura și umiditatea sunt factori care favorizează degradarea principiilor active.

Plantele ce urmează a le prezenta sunt dintre cele mai cunoscute și se pot procura cu ușurință, nu necesită restricții pentru dozarea lor, precum e cazul gazărilor cu produse chimice, iar din punct de vedere economic, costurile nu sunt ridicate. În România diversitatea biologică oferă peste 200 de plante insecticide dar, în lucrarea de față, ne limităm la prezentarea a doar câtorva dintre acestea. Pentru a optimiza efectul curativ al acestor plante, vom preciza parte morfologică utilizată (tulpina, frunzele, florile etc.), efectul concret și, nu în ultimul rând, modul de utilizare (starea uscată, tincturi, soluții). E de precizat faptul, că tincturile și soluțiile sunt folosite sub formă de aerosoli, iar în zonele cu deschidere spre exteriorul locurilor de depozitare se folosesc pachete umectate (umezite ușor la suprafață), pentru crearea unei bariere împotriva pătrunderii insectelor.

Combaterea moliilor

- *Busuiocul* – florile și tulpina
- *Crizantema* – florile
- *Levănțica* – florile
- *Menta* – frunzele, care se recoltează numai pe timp frumos și uscat, după ce au ajuns la maximum de dezvoltare
- *Nucul* – frunzele, care se recoltează numai pe timp frumos și uscat, după ce au ajuns la maximum de dezvoltare
- *Tutunul* – frunzele, care se recoltează numai pe timp frumos și uscat, după ce au ajuns la maximum de dezvoltare

Combaterea gândacilor

- *Crizantema* – florile
- *Tutunul* – frunzele

Combaterea cariilor

- *Ardei iute* – fructul sau semințele

Combaterea mucegaiului

- *Cimbrișorul* – florile
- *Menta* – tulpina și frunzele

Combaterea rozătoarelor

- *Menta* - tulpina cu frunzele
- *Tutunul* – frunzele

Nu în ultimul rând, fără a avea pretenția unui studiu aprofundat, precizăm substanța activă din compoziția chimică a anumitor plante utilizate, ce determină efectul curativ dorit.

- *Ardeiul* – ulei eteric, capsicină (substanță iritantă, revulsivă)
- *Cimbrișorul* – borneol, cineol, timol, tanin, săruri ale acidului malic
- *Crizantema* – ulei eteric timol, tanin, saponine
- *Nucul* – tanin, inofitol, tirozină, iuglonă
- *Rozmarin* – borneol, pineu, cineol, acid rosmarinic
- *Tutunul* – nicotină, anabisină, normicotină, izonicotină

Prin urmare, conservarea preventivă și curativă rămâne singura cale care poate asigura patrimoniului cultural o viață cât mai lungă.

VARIA

Detaliu poartă, Vadu Izei, 1962.

Foto: Francisc Nistor. Arhiva Muzeului Maramureșan, nr. inv. 3471

Catalogul „meșteșugART” - un instantaneu obiectiv al artei lemnului în Maramureș

Dr. Ilie GHERHEȘ

Muzeul Județean de Etnografie Populară Baia Mare

Catalogul de prezentare al proiectului „meșteșugART”, finanțat prin Administrația Fondului Cultural Național, realizat de către dna Dr. Mirela Ana Barz (manager interimar al Muzeului Maramureșan Sighetu Marmăției) și dl drd. Vasile Timur Chiș (șef secție) este un exemplu de bună practică profesională.

De la bun început țin să remarc faptul că o astfel de lucrare era foarte necesară în peisajul muzeistic maramureșean, neexistând în literatura de specialitate decât sumare referințe conjuncturale, simple pliante sau alte materiale de prezentare etno-turistică.

După ce au prezentat proiectul propriu-zis, în numele aplicantului - Muzeul Maramureșan, Secția Etnografie, autorii arată că scopul acestuia este acela de „Promovarea patrimoniului cultural imaterial în rândul elevilor, prin învățarea tehnicilor tradiționale de sculptură în lemn de la meșterii populari implicați în proiect și valorificarea acestora” (p. 3).

Mulțumindu-le, în același timp, celor doi parteneri sigheteni, Liceul Tehnologic Forestier și Liceul Tehnologic Marmăția, autorii își

prezintă, etapizat, activitățile proiectului, arătând că managementul proiectului și-a propus, între altele, „Cercetarea de teren - arhivarea - constituirea unei baze de date privind tehnicile tradiționale ale prelucrării lemnului, uneltele specifice, meșterii populari din localitățile: Vadu Izei, Desești, Breb, Călinești” (p. 3).

Având un număr de 136 de pagini, catalogul de față, prin coordonatorul său, drd. Vasile Timur Chiș, care este și fotograf al avizat al exponatelor, ne prezintă, așadar, o mulțime de obiecte (sucle) de maistăr obișnuite, dar și unele insolite, demne de orice colecție de gen, unele dintre acestea fiind părăsite de mult timp, deoarece le-a dispărut funcția, utilitatea, pentru care au apărut. Spectaculozitatea uneltelor pentru prelucrarea lemnului dă farmecul și aura unor vremuri consacrate, dar și valoarea prezentului pe măsură.

Prin acest catalog, autorii au devenit adevărați avocați ai meșteșugului prelucrării lemnului în Maramureș; cu siguranță, că aserțiunea aceasta rezistă deoarece proba timpului a fost trecută de către maistării locului, aceștia realizând monumente de arhitectură vernaculară, preeminente ale genului, în țară și pe plan mondial. Până acum jumătate de secol, în Maramureș puteau fi întâlnite construcții de lemn, de la porți și case, până la biserici, care erau realizate exclusiv din lemn, fără folosirea nici unui cui de fier, măcar.

Fără a putea rezista ispitei, seducției istoriei, autorii ne rețin atenția cu mici popasuri cronologice în devenirea artei lemnului: bârnele de lemn de stejar de la biserica veche din Văleni (1367), o bârnă de stejar de la mănăstirea Bârsana (1410), turnul bisericii din Copăciș (1530) valorificat prin biserica din Breb, ușile împărătești de la biserica din Oncești (1621) - toate aceste mostre de civilizație a lemnului și a Maramureșului, fiind datate dendrocronologic.

Autorii ne mai precizează ca o dovadă a vechimii și perenității meșteșugului lemnului în Maramureșului stau și inscripțiile de pe ușile de intrare ale caselor vechi (secolul al XVII lea - prima jumătate a secolului al XVIII lea), între care întâlnim nume și prenume de maistări de biserici precum cele ale noastre, ale maramureșenilor de azi: Gavril (1621), Codrea, Krindriș Dan cu Pleș Ionaș (1810) ș.a.

Tot în acest context diacronic ni se arată că în secolul al XVII-lea au apărut breslele dogarilor și rotarilor și, chiar dacă aproape fiecare țăran gospodar era „maistăr pă seama sa”, s-au impus, totuși, și meșterii specializați: constructorii de case, de acareturi diverse ș.a. De remarcat că la Budești se încetățenise practica confecționatului caselor de-a gata, care deveneau o marfă și erau mult mai ieftine, dar și mai puțin personalizate. În același timp, un alt produs-marfă îl constituiau lăzile de zestre, obiecte de mobilier în care se specializaseră anumiți maistări din Desești, care au dominat piața, până la sfârșitul secolului al XIX-lea (p. 6).

Amintind despre știința și ritualul alegerii lemnului din pădure de către anumiți meșteri, de momentul ales pentru tăierea lemnului, precum și de igienizarea magică a butinarilor, cei doi autori ne pregătesc, parcă, să intrăm în noul tărâm al lemnului prelucrat, când acesta capătă o nouă viață, un fel de „viață de apoi” a lui, teaurizând simboluri cosmogonice, reconvertite în motive decorative, dar a căror sacralitate le-a menținut, până în zilele noastre, și, poate, până când vor fi redescoperite și revalorizate de către urmași.

Mirela Ana Barz și Vasile Timur Chiș evaluând comparativ bilanțul artei lemnului în Maramureș, au ajuns la concluzia că acesta este unul pozitiv, pornind de la adevărul că la mijlocul secolului al XX-lea, faimosul lor înaintaș Francisc Nistor inventaria un număr de 785 de porți și vranițe maramureșene reprezentative, în timp ce, în zilele noastre, „numai în satul Călinești, pe Valea Cosăului, se găsesc peste 58 de porți tradiționale, diferite ca mărime, număr de stâlpi, ornamente sculpturale” (p. 7).

Catalogul de față mai evidențiază caracterul dinamic al artei lemnului care este foarte bine reprezentată azi de către numărul mare de meșteri populari, continuatori ai tradiției unor înaintași faimoși ai Maramureșului, care au creat prestigiu celor patru comune: Gheorghe Borodi, Pătru Gojda (Moș Pupăză), Petru Bledea, Pop Gheorghe a Gânjului, Pop Ioan Taina, Utan Mihai ș.a.

Partea cea mai spectaculoasă a catalogului o constituie, cum era de așteptat, conținutul iconic al inventarului uneltelor folosite de meșterii populari din Maramureș, de-a lungul timpului și până astăzi.

Cu siguranță, aceste unelte se foloseau și se folosesc în cadrul tehnicilor tradiționale de prelucrare a lemnului, numai că fiecare dintre ele au o frecvență și o utilitate specifică, iar unele acoperă un registru tot mai restrâns de utilități.

Epoca unor scule de maistăr se pare că a apus, chiar dacă numele lor rezonază încă nostalgic în memoria culturală a noastră: țapin, vancău, grif, draci, vinclu, țărcălău, horj ș.a.

Un semnal de alarmă, probabil, ar trebui să fie tras astăzi pentru saltul uriaș făcut de meșterii lemnari maramureșeni care, în ziua de zi, mânuiesc, în același timp, unelte ancestrale, făcute manual în fierărie, de către ei înșiși, în paralel cu scule și agregate adecvate, înalt performante ale științei și tehnicii, din rațiuni de siguranță și de randament.

O următoare parte, desigur la fel de atractivă a acestui instrument muzeistic, o reprezintă instantaneele de lucru ale celor 42 de meșteri de azi, care performează în șase localități cuprinse în proiect: Vadu Izei, Valea Stejarului, Desești, Breb, Călinești, Văleni.

Ca un pariu câștigat cu viitorul, un surâs îngăduitor de meșter, care simte că i „se fură meseria” pare a fi capitolul intitulat „Activități în cadrul proiectului”, în care ucenicii de azi se învrednicesc, cu vocație, să asimileze sămânța artei populare a lemnului.

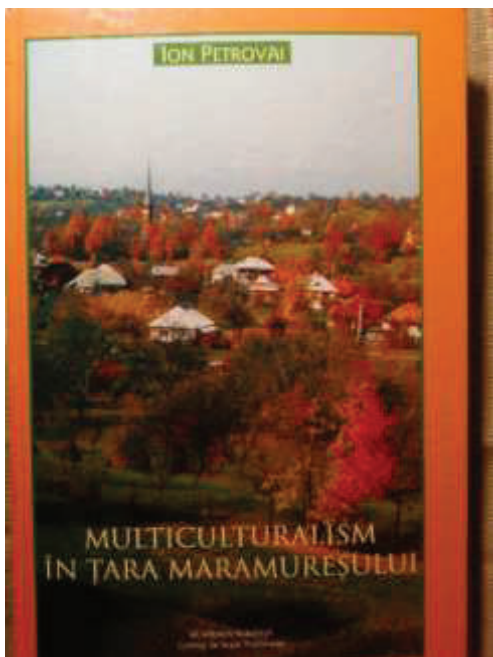
Privind retrospectiv paginile catalogului înnobilate de obiectele ilustrate aici, te încearcă un sentiment de duioșie, deoarece parcă și-au pierdut din tăișul, din tăria și din puterea lor fascinantă de altă dată, căpătând o aură expozițională, mitică. Privindu-le expuse, ai impresia că s-au muzeificat, devenind uneltele unor zei tainici, refugiați oarecum în istoria și utilitatea lor, lăsându-le partea lor fizică doar ca exponate de artă.

Arta lemnului în Maramureș rămâne totuși un teren viu în care se desfășoară un exercițiu de nobilitate a pedagogiei populare, un creuzet al identității naționale unde simbolurile cosmice se reduc la motive decorative, care alcătuiesc un abecedar tot mai puțin descifrabil.

Ion Petrovai - „Multiculturalism în Țara Maramureșului”

Dr. Ilie GHERHEȘ

Muzeul Județean de Etnografie Populară Baia Mare

În anul 2007, sub auspiciile celei mai prestigioase edituri, respectiv Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, din Cluj Napoca, apărea cartea dlui profesor Ion Petrovai - „Multiculturalism în Țara Maramureșului. Valori culturale ucrainene”. Izbânda tipografică a dascălului maramureșean este prima lucrarea de acest gen și conține teza de doctorat pe aceeași temă, tot o activitate de cercetare inedită, care-l

onorează, în primul rând, pe autor, dar și, într-o măsură la fel de prestigioasă, pe conducătorul unui astfel de demers de cercetare, prof. univ. Dr. Onufrie Vințeler, colecționarul a mai multor de realizări științifice. Cartea dlui profesor Ion Petrovai se bucură și de o traducere de prestigiu a Prefetei și a Concluziilor, realizate cu competența-i binecunoscută de către reputatul prof. univ. Dr. Ioan Semeniuc, maramureșean și Domnia Sa, cu origini în Rona de Sus.

Lucrarea de față, prima și unica, deocamdată, de gen, este o monografie a unei comunități istorice distincte, cu un zăcământ identitar bine conturat, în toată splendoarea evoluției ei istorice. Din paginile cărții răzbate ideea că respectiva comunitate se regăsește pe

aceleași locuri, de la așezarea ei în Maramureș și până azi, fără să-și strămute vatra.

În cuprinsul celor 253 de pagini, autorul și-a organizat prezentarea acestei comunități, alegând să o împartă în două mari capitole, după o prealabilă prezentare a Țării Maramureșului, ca zonă multiculturală.

În primul capitol, destinat exclusiv subiectului de referință, subintitulat „Comunitatea ucrainenilor din țara Maramureșului” (p. 25 - 99), autorul tratează, cu curaj și cu competență academică, câteva subteme ilustrative pentru istoria ucrainenilor din Maramureș, respectiv așezarea acestora în zonă, problema învățământului în limba acestei etnii, precum și parcursul și afirmarea spiritualității acestei comunități, în conivență cu regimurile istorice din care a făcut parte, din Evul Mediu, până în prezent.

Chiar dacă așezarea acestor comunități slave, provenite din mai multe bazine demografice s-a petrecut într-un moment istoric în care societatea maramureșeană era bine individualizată și autonomizată etno-social, adică în perioada instaurării și consolidării „comitatului”, comunitățile de ucraineni s-au adaptat și s-au integrat fără să mai fie nevoie de dislocări de populație indigenă.

Cu siguranță că profesia dlui Dr. Ion Petrovai nu-i permitea altfel, așa că Domnia Sa ne-a presărat, de-a lungul lucrării mai multe informații absolut necesare, atunci când te apropii de istoria Maramureșului. În acest sens, aflăm că la 12 ianuarie 1869, Comitetul Comitatens Maramureș adoptase hotărârea nr. 26, prin care protocoalele administrative urmau a se redacta și în limbile română și ruteană (p. 19), acolo unde era cazul, în această cheie fiind explicate și colecțiile de matricole religioase și școlare, deținute de serviciile arhivistice.

Tot dintr-o nevoie didactică, dl Dr. Ion Petrovai ne mai reține atenția cu cifra etnicilor ucraineni de-a lungul secolului XX, care a evoluat de la 21.271 ucraineni (în anul 1910, în tot comitatul), urmând ca în era românească să fie de 11.199 (1930), ajungând la sfârșitul perioadei interbelice la 19.293 de suflete; astăzi fiind estimat la o triplare a acesteia, doar în treimea de Maramureș Voievodal,

adjudecată de Regatul România, după Conferința de pace de la Paris (1919 - 1920).

Botezând lucrurile, așa cum se cere, în capitolul întâi al primei părți, purtând titlul „Așezarea ucrainenilor în comitatul Maramureș”, autorul face referiri lapidare la cei doi termeni sub care este cunoscută în istorie și istoriografie, comunitatea slavilor din Maramureș. Făcând precizarea că tot timpul ucrainenii au fost consemnați alături de români, autorul subliniază că denumirea de rutean este de inspirație austriacă și aparține istoriei, dar că astăzi, din rațiuni de bună vecinătate, noi trebuie să o adoptăm pe cea de ucrainean, adică pe cea recomandată de Societatea Științifică „Taras Șevcenko” din Lvov (evident, tot din rațiuni de stat!), așa adăuga eu.

În altă ordine de idei, autorul, constatând caracterul „sporadic” al istoricilor și filologilor care s-au aplecat și asupra fenomenului ucrainean din Maramureș, conchide: „Istoria și cronologizarea procesului de așezare a ucrainenilor în Maramureș constituie o problemă dificilă din lipsa documentelor scrise și a dovezilor arheologice” (p. 26). Ca atare, în acord cu alți cercetători consacrați în ultimul timp, în domeniu, profesorul Ion Petrovai consideră așadar, împreună cu Eugen Janitsek și Ștefan Vișovan că „Numai dialectologia și onomastica pot să ne ajute în cercetările noastre” (p. 26), forțând astfel, prezumând alte domenii ale cunoașterii, care să vină în conturarea unor concluzii istorice de parcurs.

Într-un mod cât se poate de pedagogic, „trădând” chiar un oarecare „defect” așa-zis profesional îndătinat, dl prof. Dr. Ion Petrovai ține neapărat, parcă, să limpezească și problema așezării ucrainenilor în Maramureș. Potrivit Domniei Sale, având în vedere nivelul actual al cercetării istoriografice, aceștia au venit în cuprinsul fostului comitat Maramureș, în răstimpul secolelor XIII - XIX, fiind atestați documentar, însă, doar din secolul al XIV lea.

În primul val au venit slavii care au întemeiat localitățile Ruscova (la 1373 - „Orozviz”); Poienile de sub Munte (1411 - Ruszka Polyana sau doar Polyana), dar și Repedea. Toate aceste comunități s-

au revărsat, au migrat de peste munți, din Galiția și au populat întreaga vale, devenită Apa Rusului sau Valea Ruscovei.

Cel de-al doilea val al venirii ucrainenilor în Maramureș a fost atestat documentar, începând cu secolul al XIV lea și s-a petrecut, cu întreruperile de rigoare, până în secolul al XIX lea. Acesta a cuprins, în continuarea fenomenului declanșat deja în amonte pe Tisa, actualele localități din Valea Tisei: Lunca la Tisa, Bocicoi, Crăciunești, Câmpulung la Tisa și Remeți; și aceștia au venit din Galiția.

De această dată fenomenul a avut câteva particularități, între care amintesc că în Lunca la Tisa și Remeți, în extremitățile zonei de referință deci, populația românească autohtonă a fost asimilată, fără drept de tăgadă, iar în celelalte, respectiv Bocicoi, Crăciunești și Virișmort, elementul românesc a răzbit, a coexistat, iar în ultimul timp își dovedește prevalența, prin aportul noilor rezidenți.

De remarcat, că în ciuda faptului că Maramureșul și Galiția aveau aceeași stăpânire și nu aveau granițe între ele, cele două entități erau foarte bine definite etno-istoric, iar în sate precum Petrova, de pe Valea Vișeuului, există până astăzi porecla de neam, „de-a Gălițanului”.

De asemenea, în sprijinul fixării cronologice a fenomenului migrației, autorul aduce argumentul toponimic, anume că atestarea documentară a localității de azi Lunca la Tisa, apare la 1442 sub forma de „Lonka”, „villa Olachalis”, pentru ca, numai opt ani mai târziu, să fie consemnată documentar sub forma slavă de Luh, adică tot „Lunca”.

În Valea Tisei, populația rarefiată românească a zonei a reacționat diferit de-a lungul traseului de la Lunca la Tisa, până la Remeți, funcție, desigur, doar ponderii celor două etnii care s-au asimilat reciproc, pe localități sau au coexistat până în zilele noastre.

Cel de-al treilea val și, deocamdată, ultimul acreditat de istorie „a fost înlesnit, în primul rând, de anexarea Galiției la Imperiul Habsburgic” (p. 27), ocazie istorică petrecută în secolul al XVII lea, când a fost declanșat un proces de repopulare a zonelor Crasna, Bistra și Valea Vișeuului (ca localitate!).

Relativa diversitate și specificitate a unor sate de ucraineni din Maramureș s-a datorat faptului că ei au venit din aproximativ aceleași bazine demografice, dar în perioade istorice succesive, iar dezvoltarea istorică din Ucraina a fost, poate, mai unitară decât cea din România, care nu a putut ține pasul cu evoluția din Ucraina.

Parcursul politic al ucrainenilor din Maramureș, mai cu seamă, a înregistrat aspecte contradictorii, mergând de la participarea acestora în primul parlament al României unite, prin deputații Orest Ilnischi și Teodor Bocotei, la Partidul Rusinilor din 1920 (Sighetul Marmăției) și chiar la Partidul Ucrainean din România, înființat la Sighet, în anul 1931 și care, a manifestat tendințe secesioniste clare, mai ales în toamna anului 1944 și primăvara anului 1945, sub influența nefastă a avocatului bucovinean naturalizat în Sighet, Ivan Odoviciuc.

În cel de-al doilea subcapitol al cărții, „Incursiune în trecutul învățământului în limba ucraineană din Maramureșul istoric”, autorul a reușit să surprindă principalele aspecte ale evoluției acestuia în județ, precum și faptul că învățământul a întreținut „fenomenul coagulării elitelor ucrainene”. În condițiile în care Sighetul Marmăției a devenit principalul centru de formare a intelectualității acestei etnii, prin cele două unități de învățământ de aici (Liceul Ucrainean și Școala Pedagogică Ucraineană), autorul a conchis că aici s-a constituit un nucleu important al intelectualității ucrainene, poate cel mai valoros din România.

În cel de-al treilea subcapitol intitulat „Cristalizarea spiritualității ucrainene din Maramureșul istoric”, autorul a reușit să contureze icoana culturală a unor personalități ucrainene, „vârfuri ale acesteia”.

Această primă parte a lucrării se încheie cu o analiză detaliată subintitulată „4 Trepte ale afirmării. Programe și dezbateri literare. Cuantificări și recunoașteri ale valorilor”. De data aceasta, autorul cărții de față a reușit un documentar despre mai mulți intelectuali ai ucrainenilor din Maramureș sau care s-au afirmat în Maramureș, unii dintre ei reușind să se impună ca elite ale lumii literare ucrainene din România, dar și în peisajul general al culturii ucrainene, prin publicarea lor în Ucraina.

În sfârșit, cea de-a doua parte a cărții ne oferă o galerie augustă a personalităților acestei etnii. Autorul a portretizat în medalioane, mai mult sau mai puțin insolite, biografiile a 27 de intelectuali ucraineni, care au performat în domenii diverse și care fac cinste acestei etnii, cât și culturii Maramureșului, în general.

Abordând Maramureșul în integralitate, prin extrapolare, pornind de la partea numită zona ucraineană, autorul a ajuns la concluzia că Maramureșul este multicultural, este mozaicat etnic și, datorită statutului său medieval, aș adăuga că există un așa numit excepționalism al locuitorilor acestui ținut. În consecință, fiecare etnie se consideră maramureșeană, după cum fiecare este importantă prin folosul adus de ea la întregirea tabloului valoric maramureșean. În acest context, autorul a conchis că „valorile culturale ucrainene din Maramureș au fost, sunt și vor fi într-un binevenit și dinamic dialog cu valorile culturii române” (p. 220). Etnia despre care vorbesc și-a imprimat o amprentă proprie în fizionomia culturală a Maramureșului, lăsând o „dără de lumină” (A. Malraux), ucraineană, aș completa eu.

Mănăstirea Curtea de Argeș.

Controverse privind restaurarea din secolul al XIX-lea

Dr. Filofteia PALLY

Summary

In 1793, under the pastorate of Bishop Iosif I, the church is known as the "Episcopal Church", it becoming, in the meantime, the residence of the Diocese of Argeș; its monumental characteristics express the specificity of the ecclesiastical architecture of the 16th century, being even one of its most representative constructions.

The headquarters status of the Diocese of Argeș places it in the way of many foreign travelers through the Romanian Lands, a fact that determines the existence of a series of documents referring to it, many important guests receiving accommodation in its cells.

The famous scholar, Paul of Aleppo, the secretary and son of Patriarch Macarius of Antioch, in 1654, on one of his two travels through Wallachia, appreciated the monastery as "one of the wonders of the world."¹

Later, other travelers made similar assessments: in 1794, the Englishman Robert Ainslie and, a little later, the painters Bouquet and Lancelot, whose travel notes and prints made known abroad the fame of the monastery of Neagoe Basarab.

Over time, this monumental place has faced many unfortunate events, which have seriously affected its appearance and state of preservation.

Thus, after the attack of Gabriel Bathory, prince of Transylvania, the church was plundered by all its goods: the smells, the lead sheet of the roof, not being spared even the voivode tombs that were desecrated.

He remained in this desolate state until the accession to the throne of Matei Basarab, who, in 1639, rebuilt the bell tower, the lead roof and the interior painting.

¹ [Nicolae Iorga](#), *Byzance après Byzance. Continuation de l'Histoire de la vie Byzantine*, București, 1935 ([online](#)).

In 1802 and 1838, two devastating earthquakes, of 7.5 and 7.8 degrees on the Richter scale, respectively, severely affected the resistance structure of the building, the large tower being partially destroyed.

The ascension, on the throne of Romania, of the ruler Carol I will mean the beginning of a long period of saving interventions on the historical reference monuments of the Romanian culture. In August 1867, the ruler went to Curtea de Argeș to convince himself of the disasters caused by fires and the urgency of repairs, especially on the roof, the architect Gaetano Burelly presenting the restoration project, prepared since 1864 and approved by the Technical Council, in 1865.

Viollet-le-Duc declined the invitation of Carol I to deal with the restoration of some Romanian historical buildings, motivating his advanced age, but he recommended his collaborator, Anatole de Baudot, to make the measurements and record all the necessary information, based on to whom he will elaborate a preparatory work according to his methods, following that the direction of the execution of the work will be entrusted to his disciple, André Lecomte du Noüy. The research of Lecomte du Noüy's project materials offers, on the one hand, a look at artistic research and experiments carried out in a cultural context at the beginning of a modernity that looked at the values of Western Europe and, on the other hand, the pretext for incursions into a past, more or less distant, the knowledge of which has hitherto often remained superficial.

„Devenit reper cultural, unicul monument românesc intrat în poezia populară și, probabil, unul dintre cele mai cercetate lăcașuri religioase de la noi, chivotul de piatră și marmură, lăsat posterității de Neagoe Basarab, înseamnă și ilustrarea cu asupra de măsură a ideii dinastice, stâlp al statalității românești, pe care destinul l-a hărăzit a fi mausoleum al regalității ce devenea astfel – caz cu totul particular în această parte a continentului – o succesoare a șirului lung de voievozi. După o jumătate de mileniu, biserica neagoeană de la Curtea de Argeș înseamnă, deopotrivă, un simbol pentru

românitatea și europenitatea civilizației noastre.”(Răzvan Teodorescu)

Neagoe Basarab a ridicat biserica pe fundațiile vechiului sediu al primei Mitropolii a Țării Românești, pe care o găsisese „dărâmată și neîntărită... a zidit-o și înălțat-o din temelii”¹, Gavriil Preotul, cronicarul înfăptuirilor marelui voievod, consemnând aceasta.

În 1793, sub păstoria episcopului Iosif I, biserica este cunoscută ca "Biserica Episcopală", ea devenind, între timp, reședința Episcopiei Argeșului; caracteristicile sale monumentale exprimă specificul arhitecturii ecleziastice a veacului al XVI-lea, fiind chiar una dintre cele mai reprezentative construcții al sale.

1. Aspectul inițial al mănăstirii, înaintea restaurării din 1875–1886

2. Imagine de epocă, ulterioară restaurării

Statutul de sediu al Episcopiei Argeșului o așează în calea multor călători străini prin Țările Române, fapt ce determină existența unei serii de documente care se referă la ea, numeroși oaspeți de seamă primind găzduire în chiliile ei. Vestitul cărturar, Paul de Alep, secretarul și fiul Patriarhului Macarie al Antiohiei, în 1654, în una dintre cele două călătorii prin Țara Românească, aprecia mănăstirea ca pe „una din minunile lumii”.² Aprecieri similare fac, mai târziu, și alți călători: în 1794, englezul Robert Ainslie și, ceva mai târziu, pictorii Bouquet și Lancelot, ale căror însemnări de călătorii și stampe au făcut cunoscută, peste hotare, faima mănăstirii lui Neagoe Basarab.

¹ Grigore Ionescu, *Curtea de Argeș, Istoria orașului prin monumentele lui*, Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II, București, 1940.

² [Nicolae Iorga](#), *Byzance après Byzance. Continuation de l'Histoire de la vie Byzantine*, București, 1935 ([online](#)).

„În anul 1512, când reședința mitropolitană a fost mutată de la Curtea de Argeș la Târgoviște, Neagoe Basarab a hotărât să înalțe, în curtea mănăstirii, ca pe o *compensație*, o biserică monumentală, aceasta urmând a deveni și necropola familiei sale. Deși nu s-a găsit niciun document care să ateste data când a început construcția bisericii, se presupune că prezența lui Neagoe Basarab la Curtea de Argeș, în ziua de 17 august 1512, ar fi legată tocmai de începerea zidirii viitoarei biserici. Cunoaștem, însă, data la care construcția (mai puțin pictura din interior) era finalizată și sfințită cu mare fast, în prezența Patriarhului Constantinoplei, Teolipt, la 15 august 1517.¹

Nu există consemnări scrise, ci doar informații din tradiția orală, despre arhitect și meșterii care au executat lucrarea, dar, se presupune că Neagoe Basarab era familiarizat cu tainele arhitecturii.²

Terenul pe care este așezată mănăstirea, având o rezistență redusă, a impus, ca soluție de fundare, construirea ei „pe țaruși de stejar, lungi de 50 de centimetri, așezați la o distanță de 40 de centimetri unii de alții și legați prin crăci de arbori, și cu pământ gras

¹ Nicolae Șt. Noica, *Istoria restaurării bisericii episcopale de la Curtea de Argeș*, (1863-1886), București, Ed. Vremea, 2017, p.10.

² Horia Moldovan, *Arhitectura Bisericii lui Neagoe*, în *Mărturii - Frescele Mănăstirii Argeșului*, Muzeul Național de Artă al României, 20012.

amestecat cu cărbuni de lemn.,¹. Structura de rezistență a zidăriei este asigurată din pereți solizi din cărămidă, în interior, și piatră fălțuită și sculptată, adusă de la carierele din Albești și Câmpulung Muscel. Arcele, bolțile și cupolele sunt din cărămidă, pardoseala (înălțată la 1,50 m față de nivelul curții) și lucrările speciale, din marmură și mozaic, aduse din Imperiul Otoman, iar învelitoarea, cea găsită în secolul XIX, „era din foi groase de plumb, fixate cu cuie de fier pe o bază de pământ bătătorit, generând la exterior formele curbe ale boltirii interioare.,²

Pictura interioară inițială a fost executată mult mai târziu, în vremea lui Radu de la Afumați, ginerele lui Neagoe Basarab, meșterul zugrav fiind Dobromir ot Târgoviște, care a finalizat-o în 18 septembrie 1526.³

De-a lungul timpului, acest lăcaș monumental s-a confruntat cu numeroase întâmplări nefericite, care i-au afectat grav înfățișarea și starea de conservare. Astfel, după atacul lui Gabriel Bathory, principele Transilvaniei, biserica a fost prădată de toate bunurile sale: odoarele, tabla de plumb a acoperișului, nefiind cruțate nici mormintele voievodale care au fost profanate. În această stare dezolantă a rămas până la venirea pe tron a lui Matei Basarab care, în 1639, a refăcut turnul clopotniței, acoperișul din plumb și pictura interioară.

În vremea lui Șerban Cantacuzino, la 1662, biserica a fost, din nou, restaurată, acoperișul din plumb necesitând reparații capitale din timp în timp: în vremea domnitorilor Matei Ghica (1752) și a lui Mihai Șuțu (1785).

În anii 1802 și 1838, două cutremure devastatoare, de 7,5, respectiv, 7,8 grade pe scara Richter, au afectat grav structura de rezistență a edificiului, turla cea mare fiind parțial distrusă.

„În anul 1853, starea monumentalei biserici de la Curtea de Argeș devenise atât de gravă, încât *înfățișa ochilor o tristă privesc.* *Zugrăveașla era aproape ștearsă, pardoseala spartă, turla*

¹ Grigore Tocilescu, *Biserica Episcopală a Mănăstirii Curtea de Argeș, restaurată în zilele Majestății sale Regele Carol I, sfințită din nou în ziua de 12 octombrie 1886*, București.

² Nicolae Șt. Noica, *op. cit.*, p. 11.

³ *Ibidem*.

pierduseră podoaba florilor din piatră (Mănăstirea Aninoasa. Catedrala de la Curtea de Argeș - quincentenar. Album aniversar, Ed. Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2016). Și, din păcate, nenorocirile abătute asupra vechiului monument se țineau lanț. Trei incendii puternice, care au avut loc între anii 1866 și 1867, au distrus în întregime clădirea seminarului, o parte importantă a clădirilor ansamblului; a ars catapeteasma, cu tot mobilierul și odoarele dinăuntrul bisericii.,,¹

Începând cu secolul al XIX-lea, sunt demarate ample cercetări asupra ansamblului mănăstiresc, de către Ludwig Reissenberger (1819 – 1895. Nascut la Sibiu, a studiat teologia și științele naturii la Universitatea din Berlin. A fost meteorolog, profesor, arheolog, istoric de arta, efectuând cercetări ale antichității în Transilvania, observații meteorologice la Sibiu și măsurări de altitudine în Carpații Meridionali. A fost unul dintre membrii fondatori ai Asociației pentru Studiul Transilvaniei (1840) și al Asociației Transilvane pentru Științele Naturii (1849), fiind mulți ani la conducerea acestora. A fost profesor la Liceul Brukenthal, între 1850 și 1880, iar, după 1851, a fost colaborator al Comisiei Centrale pentru Meteorologie și Magnetism al Pământului din Viena, fiind numit președintele stației meteo, din Sibiu. În 1859, a fost numit membru corespondent al Oficiului Imperial pentru Geologie, iar, din 1862, este numit membru corespondent de către Societatea Zoologică Botanică din Viena. Este înmormântat la Sibiu.). Acesta vine la Curtea de Argeș, în 1857, unde cercetează și publică releveele și istoricul ansamblului, lucrarea apărând, în 1867, la Viena, în limba franceză: *L'église du monastere episcopal de Kurtea de Argis en Valachie*.

În 1865, România a fost invitată să participe la Expoziția Universală de la Paris, primind un pavilion de 1000 mp, separat de cel al Turciei, puterea suzerană. Alexandru Ioan Cuza i-a încredințat misiunea de Comisar General al Principatelor lui Alexandru Odobescu, cel care va realiza, împreună cu arhitectul și arheologul francez, Ambroise Baudry, un pavilion conceput ca o compoziție dintre biserica de la Curtea de Argeș și biserica Stavropoleos, de la

¹ Nicolae Șt. Noica, *op.cit.*, p. 12.

București. Vedeta expoziției a fost macheta Bisericii Episcopale de la Curtea de Argeș, realizată de sculptorul Karl Storck, din lemn de tei și mestecăn, la scara de 1/14 (după desenele arhitectului Gaetano Burelly și ale inginerului Michael Seyfried, colaborator al lui Ludwig Reissenberger)¹. Astăzi, macheta se află în *Muzeul Storck*, din București.

Urcarea, pe tronul României, a domnitorului Carol I va însemna începutul unei lungi perioade de intervenții salvatoare asupra monumentelor istorice de referință ale culturii românești. În august 1867, domnitorul a mers la Curtea de Argeș spre a se convinge de dezastrele produse în urma incendiilor și de urgența unor reparații, îndeosebi la acoperiș, arhitectul Gaetano Burelly prezentându-i proiectul de restaurare, întocmit încă din 1864 și aprobat de Consiliul Tehnic, în 1865.

Hotărârea de a se începe lucrările a fost luată în 1868, un an mai târziu, Ministerul Cultelor dispunând aprovizionarea cu materiale necesare, îndeosebi tabla de plumb și piatră („150 de table de plumb în greutate de 15 200 kg și 87,9 mc blocuri și dale din piatră,,). Au urmat repetate amânări, în 1870, Ministrul Cultelor, P.P. Carp, încredințând lucrările arhitectului Filip Montoreanu. Acesta va cere sprijinul sculptorului Karl Storck, pentru evaluarea și executarea lucrării de subbasament al bisericii episcopale.

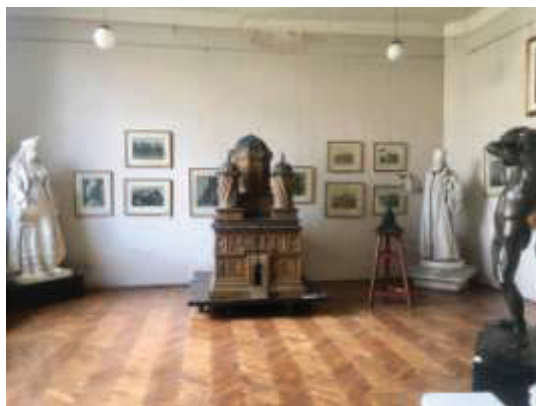
Lucrările la soclul bisericii încep în august 1870 și se finalizează în septembrie 1872. În acest timp, arhitectul Montoreanu, după doi ani, încă nu pregătise planul de restaurare și nu făcuse nicio intervenție la structura de rezistență a monumentului.

În 1874, Ministrul Cultelor, Basil Boerescu, desemnează, la 30 ianuarie 1874, o Comisie formată din: Alexandru Orăscu, D.Berindei, Berthon, A. Gottereau tatăl, Scarlat Enderly și Alexandru Odobescu, care avea obiectivul de a verifica, în teren, stadiul lucrărilor executate și cauzele nerespectării termenelor stabilite, prin contract, cu arhitectul Montoreanu. Comisia a constatat că lucrările erau nejustificat de

¹ Emanuel Bădescu, *Biserica Sfântului Neagoe Basarab, model românesc la Expoziția de la 1867, în Catedrala de la Curtea de Argeș, quincentenar. Album aniversar, op.cit.*

întârziate, pe parcursul a doi ani nefiind îndeplinit niciun aspect din proiectul care trebuia executat.

Este sancționată tergiversarea lucrărilor de către arhitectul Filip Montoreanu, prin desărcinarea acestuia de misiunea restaurării bisericii.

În fața acestei situații dificile, Alexandru Odobescu propune Ministrului Cultelor, Titu Maiorescu, ca „să se adreseze unui specialist renumit în arta restaurației, din Europa apuseană, pentru a-i cere avizul restaurării

monumentului nostru național și desemnarea, de către acel bărbat luminat, a unei persoane capabile de a executa, cu inteligență și cu conștiință, operațiunile”.¹

Ministrul Titu Maiorescu se adresează arhitectului Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814 –1879), renumit pentru restaurarea edificiilor medievale. Este unul dintre cei care au pus bazele arhitecturii moderne, lucrarea sa, „*Entretiens sur l'architecture*” (1863), influențând direct pe mulți dintre arhitecții curentului „*Art nouveau*”. El a lansat teoria conform căreia o clădire nu trebuie să fie realizată plecând de la funcționalitate, ci de la forma sa, la crearea ei să nu fie folosite elemente inutile, iar la construcție se pot folosi și alte materiale, în afară de piatră, așa cum sunt metalul și sticla. Dintre restaurările sale importante, enumerăm:

- Bazilica Sf. Maria Magdalena din Vézelay
- St. Martin din Clamecy
- Catedrala Notre-Dame de Paris
- Sainte-Chapelle din Paris
- Bazilica St. Denis de lângă Paris

¹ Nicolae Șt. Noica, *op. cit.*, p. 14.

- St. Louis din Poissy
- Notre-Dame din Semur-en-Auxois
- Bazilica St. Nazarius și St. Celsus din Carcassonne
- Bazilica St. Sernin din Toulouse
- Notre-Dame din Lausanne, Elveția
- Saint-Antonin-Noble-Val
- Narbonne
- Castelul Roquetaillade, Bordeaux
- Castelul Pierrefonds
- Fortăreața din Carcassonne
- Castelul Coucy
- Antoing, în Belgia
- Castelul Vincennes, Paris

Viollet-le-Duc a declinat invitația lui Carol I de a se ocupa de restaurarea unor edificii istorice românești, motivând vârsta înaintată, dar l-a recomandat pe colaboratorul său, Anatole de Baudot, care să facă măsurătorile și să consemneze toate informațiile necesare, în baza cărora el va elabora o *lucrare preparatorie după metodele sale*, urmând ca dirijarea executării lucrării să fie încredințată discipolului său, André Lecomte du Noüy.

Cine este acest valoros, dar și controversat arhitect și restaurator francez?

André Lecomte du Noüy (7 septembrie 1844, Paris - 11 noiembrie 1914, Curtea de Argeș), devenit și membru de onoare al Academiei Române (1887), provine dintr-o familie de nobili, originară din Piemont, stabilită în Franța, în secolul al XIV-lea. Venind să coordoneze lucrările de restaurare al ansamblului de la Curtea de Argeș, el va rămâne, până la sfârșitul vieții, în România, fiind înhumat la Curtea de Argeș. Mormântul arhitectului Emile André Lecomte du Noüy este declarat monument istoric, fiind înregistrat cu cod LMI AG-IV-m-B-13944. Se află în Curtea de Argeș, Str. Eroilor 36, în curtea bisericii Flămânzești.

„Emile-André Lecomte du Nouÿ a fost și continuă să fie un nume adesea citat în scrierile de istoria arhitecturii și restaurării românești. Deși s-a scris mult despre opera sa de restaurator sau de

„distrugător” al unora dintre cele mai importante monumente de arhitectură veche românească, personalitatea și activitatea lui Lecomte du Nouÿ sunt subiecte încă departe de a fi fost epuizate. Pregătit în Franța în echipa lui Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc, Lecomte du Nouÿ părăsea țara natală în 1873 ca membru al unei misiuni arheologice în Orientul Apropiat. La cererea principelui Carol, Viollet-le-Duc (pe care îl cunoscuse personal în timpul sejurului petrecut la reședința lui Napoleon al III-lea de la Compiègne, în 1863) îl recomanda pe Lecomte du Nouÿ pentru scoaterea din impas și desăvârșirea restaurării bisericii mănăstirești de la Curtea de Argeș. Sosit în Principatele Unite în 1875 pentru o perioadă de doi ani, Lecomte du Nouÿ urma să primească numeroase alte lucrări, prelungindu-și șederea și întemeind un birou propriu („Serviciului special de restaurări”) care a funcționat până la moartea sa, în 1914, în paralel cu serviciul statului – Comisiunea Monumentelor Istorice. Criticile intervențiilor conduse de Lecomte du Nouÿ s-au făcut auzite în rândurile profesioniștilor sau ale elitei românești încă de timpuriu. Cu toate acestea, interesul și preocuparea familiei regale – mai ales a regelui – pentru lucrările arhitectului francez, au permis continuarea șantierelor, dezbaterile aprinse din presă, discuțiile publice sau anchetele financiare rămânând fără urmări.

În ciuda faptului că activitatea lui Lecomte du Nouÿ a făcut obiectul a numeroase studii mai mult sau mai puțin amănunțite (Alexandru Lapedatu, Teodora Voinescu, Toma T. Socolescu, Grigore Ionescu, Gheorghe Curinschi, Oliver Velescu, Carmen Popescu etc.), bogatul material de arhivă păstrat – în special planșele releveelor și proiectelor, sau schițele și notițele din caietele de călătorie ale arhitectului – a fost mult prea puțin exploatat. Cercetarea materialelor proiectelor lui Lecomte du Nouÿ oferă, pe de o parte, o privire asupra căutărilor și experimentelor artistice desfășurate într-un context cultural aflat la începutul unei modernități ce privea spre valorile occidentului european și, pe de altă parte, pretextul pentru incursiuni într-un trecut, mai mult sau mai puțin îndepărtat, a cărei cunoaștere a rămas până în prezent, adesea, superficială. Cum erau organizate ansamblurile și cum erau rezolvate clădirile care compuneau

mănăstirile de la Curtea de Argeș sau Trei Ierarhi din Iași, cum arătau și cum funcționau bisericile Sf. Nicolae Domnesc din Iași, Sf. Dumitru din Craiova sau vechea Mitropolie de la Târgoviște, sunt doar câteva dintre întrebările la care o analiză a desenelor și rapoartelor ieșite din biroul condus de Lecomte du Nouÿ, ar putea oferi un răspuns obiectiv.”¹

Unul din edificiile refăcute de André Lecomte du Nouÿ a fost Biserica Trei Ierarhi, din cadrul Mănăstirii Sfinții Trei Ierarhi din Iași, în perioada 1882-1890. Cu această ocazie, a modificat mult din vechea construcție (fresca interioară, turnul clopotniței, anexele), lăsând totuși neschimbate forma bisericii și motivele exterioare din piatră.

Trei dintre aceste monumentele românești restaurate - Mitropolia din Târgoviște, biserica Sf. Nicolae din Iași și Sf. Dumitru din Craiova - au fost dărâmate în întregime, André Lecomte du Nouÿ construind monumente noi, inspirate din formele vechi arhitectonice și din motivele lor decorative. Celelalte două monumente, biserica Biserica Trei Ierarhi și biserica Mănăstirii Argeșului, au suferit puține modificări de ordin arhitectural. Au fost înlăturate zidurile înconjurătoare și clopotnițele, acolo unde existau. Împodobirea

¹ Horia Moldovan, *EMILE-ANDRÉ LECOMTE DU NOUÿ: ARHITECTURA MEDIEVALĂ LA ÎNCEPUTURILE MODERNITĂȚII ROMÂNEȘTI*, Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București, www.simpara.ro.

picturală a tuturor celor cinci biserici a fost încredințată unor artiști străini, necunoscători buni ai artei bizantine tradiționale, care au făcut o pictură nouă.

Biserica „Sf. Haralambie” din Turnu Măgurele, bd. Republicii, nr 6, ridicată între anii 1901-1905, a fost construită după planul arhitectului francez André Lecomte du Noüy, fiind o copie a Catedralei Episcopale de la Curtea de Argeș.

André Lecomte du Noüy a vrut să restaureze și Biserica Domnească din Curtea de Argeș, grav deteriorată, propunând soluția demolării și reconstruirii. Locuitorii orașului au contribuit la strângerea unei sume de bani pentru începerea lucrărilor de salvare a bisericii. În final, biserica a fost restaurată după planurile arhitectului român Grigore Cerchez, care a salvat-o de la demolare. Pictura a fost și ea restaurată de pictorul Noroce, I. Mihail și Teodorescu. Au fost scoase la lumină frescele de secol XIV, care fuseseră acoperite cu două sau chiar trei straturi de zugrăveli noi. Cu această ocazie, a fost descoperită, la baza turlei, semnătura zugravului Pantelimon, datând din 1827.

Pentru construcția bisericii Domnița Bălașa din București, care a durat din 1881 până în 1885, planurile de arhitectură au fost întocmite de Alexandru Hristea Orăscu, împreună cu Carol Benesch și Hartman, fiind avizate de André Lecomte du Noüy, care, în acea perioadă, se ocupa de restaurarea bisericii episcopale de la Curtea de Argeș.

Între 1890 – 1914, Castelul Peleş a trecut printr-o etapă de ample transformări, la care a contribuit și André Lecomte du Noüy.

De asemenea, la Ștefănești, Argeș, la casa și moșia de la Florica, familia Brătianu i-a comandat, în 1898, lui Emile André Lecomte du Noüy, să construiască aici o biserică, cu hramul „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul”, biserică devenită necropolă de familie.

Revenind la rolul arhitectului în destinul Mănăstirii de la Curtea de Argeș, menționăm că acesta începe cercetarea mănăstirii la 1 iunie 1875, dovedind o promptitudine remarcabilă. Într-o săptămână, acesta a finalizat devizele și a stabilit primele măsuri necesare pentru începerea de urgență a lucrărilor de *restaurare, una*

dintre acestea vizând transportarea celor 150 de table de plumb, achiziționate, încă din 1869, de la firma Winiwarter et Compania, din Viena și depozitate în magaziiile bisericii Sf. Dimitrie, din capitală.

Un an mai târziu, la 24 iunie 1876, arhitectul Andre Lecomte prezintă un raport asupra lucrărilor efectuate, arătând că au fost necesare: refacerea completă a schelei exterioare, demolarea și refacerea schelei interioare. Raportul său mai prezintă reparațiile făcute la turlele mari și cele mici, menționând ce lucrări se impun a fi executate în viitorul apropiat.

În decembrie 1876, la propunerea arhitectului francez, șef al lucrărilor de restaurare a fost numit Nicolae Gabrielescu (1854, Râmnicu Sărat-1926) arhitect a cărui contribuție o regăsim și în alte lucrări de anvergură: a realizat planurile Colegiului Național din Iași, ale Institutului Botanic din cadrul Grădinii Botanice, din București și ale Bisericii "Cuvioasa Paraschiva", din Râmnicu Sărat. A participat nu doar la restaurarea Mănăstirii Curtea de Argeș, ci și a Bisericii "Sfântul Nicolae Domnesc", din Iași, a Mănăstirii "Sfinții Trei Ierarhi", din Iași. A fost membru al Comisiei Monumentelor Istorice și al Societății Junimea. Deși au colaborat eficient în această amplă lucrare, îl vom regăsi, peste timp, declanșând ostilități greu de depășit și astăzi, față de maestrul său.

Spicuri din istoricul bisericii ortodoxe ucrainene Sighetu Marmăției

pr. Marius N. LAURUC

Biserica a fost construită pe locul unei foste biserici de lemn între 1803-1804. Nu se știe anul construcției bisericii vechi, dar se știe că a dăinuit mulți ani și se presupune că au fost două biserici vechi din lemn înaintea acesteia. De la vechea biserică au rămas cinci cărți foarte vechi, între care un OCTOIH din 1601!

Biserica ridicată în 1803-1804 purta hramul “Nașterea Maicii Domnului” și după reparații ceva mai mari în 1894 i s-a schimbat sărbătoarea hramului. De atunci hramul bisericii a devenit „Înălțarea Sfintei Cruci” sărbătoare la care se adunau toți ucrainenii (numiți pe atunci ruși de la Rusia Kieveană) din Maramureș. Credincioșii veneau la sărbătoarea hramului pe jos, pe cai sau pe plute pe râul Tisa.

Din anul 1990 parohul bisericii este pr. dr. Nicolae Lauruc, consilier al Vicariatului Ortodox Ucrainean. Între anii 1990-1997, biserica a cunoscut cele mai mari reparații. În acest timp biserica a fost și pictată de un grup de mari pictori de la Lvov, sub conducerea prof. univ. dr. Constantin Markovici de la Facultatea de Arte Plastice de la Lvov.

În anul 1997, cu ocazia hramului, biserica a fost resfințită de către episcopii: P.S. Iustinian, al Maramureșului, P.S. Vincențiu Ploieșteanul și arhiep. Antonie Scharba din S.U.A.

Cu timpul a mai fost construită o bisericuță capelă în incinta cimitirului parohiei, în vecinătatea cimitirului în care sunt înmormântați soldați ucrainenii căzuți în cel de-al Doilea Război Mondial. Bisericuța a fost sfințită în anul 2015 de către Î.P.S. Andrei Andreicuț și are hramurile: Sf. Mucenic Gheorghe și Sf. Paisie Velicicovschi. Cu această ocazie Î.P.S. Andrei a binecuvântat și micul muzeu parohial în care sunt expuse părți din vechiul iconostas, cărțile vechi și alte obiecte vechi care vorbesc despre istoria bisericii dar și despre istoria ucrainenilor în Maramureș.

Biserica are un mobilier foarte prețios, sculptura în lemn de stejar, iar scaunele de lângă pereții bisericii poartă amprenta sculpturii vechi ucrainene. Aceste lucrări au fost executate mai ales de sculptor prof. Vasile Pleș din Sighet.

Hristos cel euharistic este înconjurat în această biserică de un prețios odor ceresc: păticea din lemnul Sf. Cruci de la Golgota, primită de la Episcopul de Muncaci, într-un chip miraculos și 19 păticele de moaște de Sfinți.

Păticelele de moaște sunt de la următorii sfinți: Sf. Mitrop. martir Vladimir (+1918), Mucenicii Epictet și Astion, Cuv. Moise Ungurul (+1043), Cuv. Iov al Pociaevului (+1651), Cuv. Alexie al Ujinului (de la Paris), Sf. Mare Mucenic. Mina, Cuv. Alexie Carpatinul (care a pătimat în temnița sigheteană între 1914-1918), Sf. Maxim Sandovici (+1918), martir pentru ortodoxie, Sf. Ev. Luca, cuv. Maria Magdalena, Cuv. Pimen cel Mare, cuv. Ilarion cel Mare, Mc. Alexandru, Cuv. Gherman, Dreptii Ioachim și Ana, Cuv. Maria Egipteanca.

Considerăm că acest odor este în același timp odorul tuturor ucrainenilor ortodocși și tuturor sighetenilor rugători și apărători, cărora să le fie spre mântuire.

Din anul 2007 slujește, ca preot II, pr. Nicolae Marius Lauruc, licențiat, de asemenea și în limbi moderne aplicate, traducător. Din anul 2008, parohia scoate lunar o foaie cu teme teologice „Glasul credinței” (în două limbi). Parohia are, de asemenea, un blog, www.uosighet.wordpress.com, unde sunt prezentate momente importante din viața parohiei. În fiecare an este organizat un concurs biblic la care participă tinerii parohiei, iar vara, sunt oferite cursuri gratuite de limbă și cultură ucraineană, pentru copii și adulți. De-a lungul timpului parohia a fost implicată în mai multe proiecte caritative, în parteneriat cu Spitalul Municipal Sighetu Marmăției, iar actualmente, cu un centru de plasament pentru minori.

Moroșan și maramureșean.

Câteva considerații de ordin istoric, geografic și lingvistic

Teofil IVANCIUC¹

Sighetu Marmăției

Care este, oare, denumirea locuitorilor vechii Țării a Maramureșului²: *moroșeni*, *maramureșeni* ori ambele variante?

Există voci care susțin că termenul *moroșan* este incorect și că ar fi un "fals etimologic" utilizat de "străinii de limba română", alții crezând, nici mai mult nici mai puțin, că ar fi fost introdus în uz doar în perioada ceaușistă (!?)³.

Dovezile că nu este deloc astfel sunt multiple și iată câteva dintre ele:

- Cronicarul Nicolae Costin, în "Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601", scris în anul 1711: "Și așa s-au așezat viindu și alți **moroșeni** pre unde le-au plăcut locul".

- George Coșbuc (1866-1918), într-o nuvelă (reeditată în 1979, în "Opere alese. Scrieri în proză"): "am petrecut multe zile cu ciobanii **moroșeni**, din Maramureș".

- Nicolae Iorga, în "Neamul românesc literar" (1909): "Maramureșul se zice în popor Țara **Moroșenească** – poporul însă, oriunde, are obiceiul de a scurta numele."

- Sabin Mureșanu, în "Originea familiei Mureșenilor" ("Arhiva someșană", nr. 4, 1926): "în nordul Ardealului și azi Maramureșenii sunt numiți de popor **Moroșeni**."

- Mihail Sadoveanu, în "Mărturisiri" (1960): "Astfel, cei dintâi strămoși ai noștri **moroșeni** s-au așezat la apa Bistriței".

Și din Maramureșul propriu-zis, o serie de vechi intelectuali au folosit, fără rețineri, (mai nou) incriminatul (sic!) termen *moroșan*:

¹ Cercetător independent, teofilivanciuc@yahoo.com.

² Despre etimologia cuvântului există o întreagă literatură, păreri fiind foarte împărțite.

³ Primele afirmații aparțin unui cunoscut poet și gazetar, iar ultima, unui cadru universitar.

- În anul 1877, într-o scrisoare a protopopului Alexa Anderco Homorodeanu către fiul său, poetul Artemie Anderco: "ca nu cumva să ridice prin **moroșeni** o Daco-Romania"¹.

- În 1893, învățătorul Petru Bîlțiu alias Dăncuș de Ieud a alcătuit o "colecțiune de hori, strigături, glume și basme din popor", printre acestea figurând piesele: "Că-s copil **moroșienesc**", "**Moroșian** cu guba sură" sau "Hore **moroșienească**"².

- Tot în 1893 au fost date "Răspunsurile la chestionarul lui Densușianu culese din Ieudul Marmației". La întrebarea: "Cum se numește poporul, ținutul de acolo?", răspunsul a fost: "**Moroșan** și **moroșancă**", fiind dat și un vers exemplificativ: "Dacă-s negru nu-s ȝigan/ că-s un pui de **moroșan**/ Dacă-s neagră nu-s ȝigancă/ că-s copilă **moroșancă**"³.

- În 1931, primul director al muzeului sighetean, Gheorghe Vornicu, scria⁴: "**moroșan** – cum își mai zic prescurtat maramureșenii".

- În 1951, închis în temuta închisoare Sighet, avocatul și omul politic Ilie Lazăr clama: "de-ar ști **moroșenii** mei că sunt aici, ar îmburda închisoarea asta cu totul"⁵.

Iar într-un interviu din 2013, cunoscutul tezarar al folclorului regional, Ioan Pop-Popicu spunea revistei "Formula As": "Așa au aflat și **moroșenii** de Maria Tănase, de Maria Lătărețu, de Ileana Constantinescu (...) La început, pentru noi existau două muzici: "populara" și **moroșeneasca**."

Ne oprim aici cu exemplificările, deși ar mai fi o mulțime.

Mai demult, oșenii îi denuceau pe cei din Maramureș cu apelativul *murășeni*, în timp ce năsăudenii și bistrițenii le ziceau *moroșeni*. Acest termen a intrat și în toponimie, prin *Drumul Moroșenilor* (care traversează Țibleșul între Groși și Botiza), prin muntele *Moroșenescu*, aflat în masivul Igniș, prin fostul sat *Moroșeni*

¹ A. Koman, "Documente istorice maramureșene", Vișeu de Sus, 1937, p. 26.

² Publicată în D. Pop, "Folcloristica Maramureșului", ed. Minerva, București, 1970, p. 285-384.

³ *Ibidem*, p. 387.

⁴ "Maramurașul și muzeul etnografic maramurașan", în "Lucrările Institutului de Geografie din Cluj", vol. IV, 1931, p. 360.

⁵ A. Dobeș, "Ilie Lazăr. Consecvența unui ideal politic", ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2006, p. 185.

(înființat, desigur, de către maramureșeni), înglobat azi în Țara Dornei din Bucovina ș.a.

Pe de altă parte, nu se cunoaște, pe întreg pământul românesc, nici măcar o singură persoană cu numele *Maramureșean* (Maramureșeanu), așa cum ar părea firesc! În schimb, la nivelul întregului județ, au fost identificate 130 persoane având numele de familie *Moroșan* – cu varianta *Moroșanu*¹...

Printre persoanele cu rădăcini în Moldova sunt destule cele care poartă numele de Moldovan (Moldoveanu), așa cum altele, de prin alte părți, se numesc Ialomițeanu, Olteanu, Ardeleanu sau Sălăjeanu. Din Țara Maramureșului provin nume de familie precum Măran (de pe Mara), Cosovan (Cosău), Rohnean (de la Rona), Săpânțan (Săpânța), Vișovan (Vișeu) etc. Nu am aflat însă deloc numele de Izan (de pe Iza!), iar numele Tisan-Tișan (de la râul Tisa, dar la fel de bine poate fi vorba despre arborele cu același nume) are doar șase ocurențe².

Mai am întâlnit și teoria care susține că termenul *moroșan* ar fi de origine maghiară și nu autohtonă, adică românii de pe Iza și Vișeu și-ar fi păstrat numele pentru că sunt mai puri (!), în timp ce cei de pe Mara și Cosău vor fi fost contaminați de către maghiari (!).

Celor care vor veni cu asemenea argumente, le vom aminti că întregul Maramureș a aparținut, de-a lungul a aproape întregii sale istorii scrise (între anii 1359 și 1918), de Buda și de Viena, că limbile oficiale și administrative din toate așezările de aici au fost, vreme de secole, maghiara, latina și germana, prima fiind și limba în care s-a predat în școlile de stat din vremea dualismului...

Și apoi, încă este extrem de vizibil conservatorismul absolut remarcabil al *moroșenilor* de pe Mara și Cosău, deși au fost vecini atâta vreme cu maghiarii din Sighet sau Ocna Șugatag.

Iar pe Vișeu au existat, totuși, unele enclave maghiare, la Vișeu de Sus și Baia Borșa, care nu știm să fi afectat caracterul românesc al grosului maramureșenilor, la fel cum n-au făcut-o nici

¹ Se poate pune întrebarea dacă nu cumva numele sau apelativul *moroșan* a fost cel dintâi.

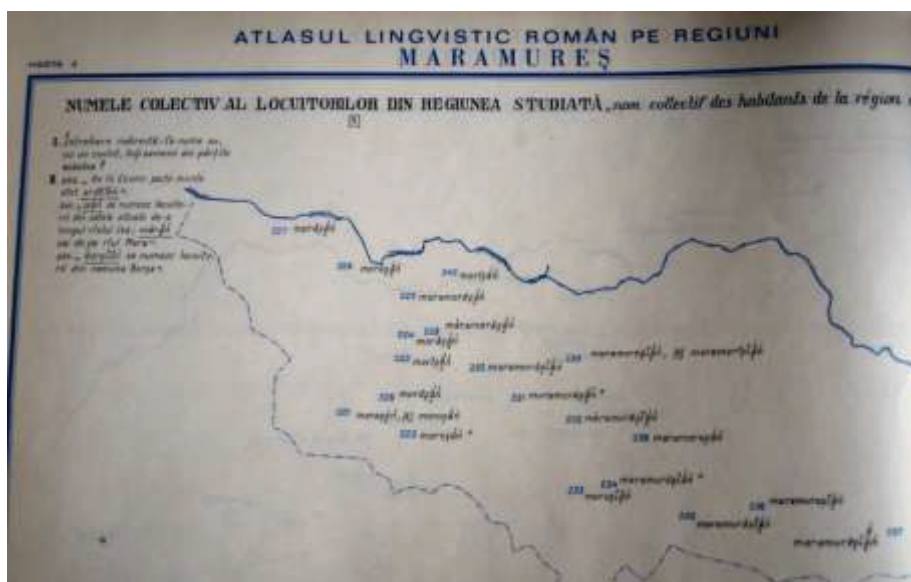
² Ștefan Vișovan, *„Dicționar de frecvență al numelor de familie din Maramureș*, ed. Universității de Nord, Baia Mare, 2007.

evreii vorbitori de idiș, prezenți în absolut toate așezările regiunii până în fatidicul an 1944.

Indubitabil, însă, atât grosul *maramureșenilor* de pe Iza și Vișeu, cât și cel al *moroșenilor* de pe Mara, Tisa și Cosău au împărțit, în cele mai multe cazuri, aceleași origini, fiind membri ai aceluiași grup etno-lingvistic, în interiorul căruia s-au amestecat foarte frecvent, prin intermediul căsătoriilor.

Supremul argument este însă faptul că, cei care știu cel mai bine cum îi cheamă, sunt chiar sătenii care au populat acel teritoriu vreme de zeci de generații, locuitorii de baștină ai Maramureșului!

Ei bine, conform hărții de mai jos¹ (**Fig. 1**), publicată de Academia Română acum jumătate de secol în “Atlasul Lingvistic Român pe Regiuni: Maramureș”, lucrare magistrală, a cărei acuratețe n-a fost contestată niciodată de vreo voce autorizată, o parte a locuitorilor regiunii își spun *moroșeni*, iar alți, *maramureșeni*!

Astfel, rezidenții jumătății nord-vestice a Țării Maramureșului, adică cei din satele de pe văile Tisei, Marei, Cosăului și Ronei (Săpânța, Iapa, Berbești, Giulești, Hoteni, Mara, Budești și Rona de

¹ Volumul I, Editura Academiei RSR, București, 1969, harta nr. 4.

Jos), la care se adaugă, izolat, Ieudul din bazinul Izei (ultimii autodenumindu-se *morușiăni*)¹, susțin despre ei înșiși că numele lor colectiv este cel de **moroșeni** (*morășăni, morășeni, morășăni*), în timp ce locuitorii de pe văile Vișeuului și Izei (inclusiv cei din Vadul Izei, deși acesta este înconjurat de așezări *moroșenești*), își spun **maramureșeni** (*maramurășăni, maramoroșăni, maramorășăni*)!

Denominarea diferită poate izvorî din suplețea și lipsa de unitate a subdialectului maramureșean, divizat de fapt în trei graiuri distincte :cel central – considerat a fi “clasic” și fiind totodată cel mai răspândit, cel nord-vestic (cu influențe oșenești) și cel sud-estic (cu influențe dinspre Năsăud și Bucovina).

Gândul ne duce însă și la faptul că, în îndepărtata epocă a cnezatelor de vale (apărute în negura timpurilor și dezintegrate deja prin secolul al XIV-lea), locuitorii ținutului din nord vor fi purtat mai multe nume.

În acest sens avansăm o ipoteză, bazată pe frapanta asemănare a următorilor termeni: *oșan, moroșan și maramoroșan* (maramureșean), care păstrează, toți, aceeași rădăcină comună, la care se adaugă, pe măsură ce ne îndreptăm către est, noi prefixe. Observați construcția:

OȘAN;

MOR - OȘAN;

MARA – MOR - OȘAN.

Iată cum arată pe hartă, în linii mari, zonele populate de cele trei grupuri (**Fig. 2**); *oșenii* ocupă întreaga Țară a Oașului, nord-vestul Țării Maramureșului aparține *moroșenilor*, în timp ce sud-estul acesteia – *maramureșenilor*, restul teritoriului maramureșean neacoperit de vreuna din ultimele două entități², fiind populat de către etnicii ucraineni.

¹ Dar și pentru locuitorii satelor românești de la nord de Tisa, aflate azi în Ucraina: Slatina, Biserica Albă, Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Topcino și Strâmtura, împreună cu cătunele lor.

² Să fi fost, oare, la origine, triburi, precum cele despre care vorbea marele antropolog Paul H. Stahl în “*Triburi și sate din sud-estul Europei*” (ed. Paideia, București, 2000, p. 156), atunci când se referea la “*Republica*” Vrancei: “*o veritabilă organizație pre-statală care poate avea la origine un vechi trib*”?

Ne putem imagina că aici avem de-a face cu ultima amprentă vizibilă a unei mișcări centrifuge a românilor refugiați din calea maghiarilor, dinspre Transilvania, Crișana și Sătmar înspre periferie, adică și înspre Maramureș, mișcare despre care vorbea istoricul Radu Popa¹ și care a avut loc (probabil) în mai multe etape, întâia dată, poate, chiar în veacul al X-lea².

În prima etapă, grupul de români OȘENI, băștinași ori veniți cine știe când și de unde, vor fi populat Oașul, apoi ramura MOR a acestora va fi trecut în Maramureș, pe Tisa, Mara și Cosău, pentru ca mai târziu din aceștia să se fi desprins, probabil, grupul MARA care ar fi putut urca pe Vișeu și Iza (se apreciază, de altfel, că întreaga vale a Vișeuului precum și Iza superioară, au fost populate la o dată mai târzie, datorită climei, umidității și altitudinii mai ridicate).

La fel de bine însă, ne putem imagina și o rupere simultană din trunchiul *oșenilor* a celor două ramuri, ale *moroșenilor* și *maramureșenilor*, care ar fi putut să se strămute aproximativ în același

¹ R. Popa, "Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea", ed. Academiei RSR, București, 1970, p. 52: "Nu excludem nici posibilitatea ca în veacurile XI-XIII, în epoca pătrunderii maghiare în Transilvania (...) să se fi produs anumite deplasări de populație, în primul rând o mișcare centrifugă a românilor, înspre părțile mai ferite de la periferia Transilvaniei".

² Coroborând noi date, apărute în cele două decenii scurse de la sinteza anterioară, reformulează astfel: "cel mai probabil în cursul secolului X, dacă fenomenul nu cumva s-a repetat în mai multe rânduri, să se fi produs o "centrifugare" a colectivităților daco-romane și apoi românești, din zonele centrale ale Transilvaniei spre marginile ei mai adăpostite, ca urmare a unor epoci de presiuni militare și politice care periclitați înșăși ființa acestor colectivități", R. Popa, R. Harhoiu, "Mărturii arheologice din Maramureș aparținând mileniului I e.n.", în SCIVA, 40, nr. 3, 1989, p. 270.

timp în cele două sectoare ale Țării Maramureșului, cel de nord-vest, respectiv de sud-est.

Același fin cunoscător al Maramureșului, Radu Popa, constata că, pe la mijlocul secolului al XIV-lea, familia Bogdăneștilor (proprietari, atunci, al întregului domeniu de pe văile Vișeuului și Izei superioare) era singura familie din voievodat lipsită de relații de rudenie cu vreun alt neam din Maramureș (!), primele înscrisuri cu ceilalți "băștinași" fiind consemnate abia la începutul secolului al XV-lea¹.

În anul 1453, un grup de nobili vișeuani erau reîntăriți peste cnezatul Vișeuului, care ar fi fost în posesia familiilor lor încă din vremea „sfinților regi adevărați” (care au trăit în secolul al XI-lea) și de la care ar fi fost uzurpat de către familia lui Bogdan Vodă²...

În acest caz, ne putem închipui că peste pătura *moroșenilor* de pe Vișeu și Iza de sus, s-ar fi putut așeza, la un moment dat, grupul dominant al *maramureșenilor* lui Bogdan de Cuhea, doar dârjii ieudeni refuzând, pare-se, să fie asimilați total³...

Tot legat de mișcările de populații și de prezumtiva suprapunere a Bogdăneștilor (sosiți mai târziu din altă parte?) peste locuitorii mai vechi ai regiunii, trebuie subliniat că în necropola bisericii medievale de la Cuhea (azi Bogdan Vodă), cele mai importante personaje - posibil ctitorii lăcașului – adică cei doi bărbați înhumați în încăperea de lângă altar (gropniță sau sacristie abandonată?), probabil tată și fiu (tatăl lui Bogdan Vodă, rămas anonim și Iuga - fratele descălecătorului?), decedați, ambii, în anii 1340, se subscriu așa-zisului tip antropologic mediteranoid, diferențiindu-se vizibil de restul persoanelor înhumate acolo.⁴

Trebuie spus că există și un curent de opinie conform căruia maramureșenii ar fi venit din Balcani, teoria bazându-se pe pe Legenda lui Roman și Vlahata dar și pe un alt fragment de legendă, pe unele urme în grai, pe anumite particularități ale organizării bisericești precum și ale scrierii slavone din Maramureșul veacurilor XIV și XV.

¹ R. Popa, "Țara..", 1970, p. 148. Despre posibila origine a olteană a voievodului Bogdan (supoziție pe care R. Popa a respins-o categoric), vezi D. Căprăroiu, "Opinii istoriografice despre unul dintre voievozii cu numele Bogdan din secolul al XIV-lea", în "Analele Universității din Craiova", seria Istorie, XVI, nr. 1, 2011.

² I. Mihaly de Apșa, "Diplome maramureșene din secolul XIV și XV", Sighet, 1900, p. 367-369.

³ Unica posibilă probă în acest sens fiind faptul că și azi ei își spun *moroșeni*, ei fiind singurii de pe Iza și Vișeu care-și zic astfel. Mai precis, își spuneau așa la momentul întocmirii "Atlasului lingvistic", în urmă cu 6 decenii, deoarece în prezent, arhaica civilizație, cultură și limbă maramureșeană este prea dezintegrată pentru a mai putea permite asemenea reconstituiri.

⁴ I. Popovici, "Considerații antropologice asupra unor schelete din cimitirul de secolul al XIV-lea de la Cuhea-Maramureș", în "Studii și cercetări de antropologie", V, 1, 1968, p. 23-38.

În secolul al XIV-lea, odată cu primele dovezi scrise păstrate, constatăm anumite mutări ale românilor, dinspre vest, înspre est sau nord. Astfel, Dragoș Vodă cu ai săi au trecut în Moldova undeva pe la jumătatea secolului al XIV-lea, apoi Bogdan Vodă și adepții săi au ”descălecat” în Moldova prin anii 1360-1365, Ștefan fiul lui Dragoș (personaj misterios, care a fost fie fratele, fie fiul voievodului Sas) intra în anul 1365 în proprietatea domeniului polonez Rybotycze, iar Dolhenii din Laz (comitatul Ung) s-au mutat în Maramureș în anul 1371.

Așadar, acea mișcare centrifugă amintită mai sus a continuat până la momentul când a putut fi surprinsă de documente.

Și din prisma toponimiei și onomasticii medievale, s-a putut observa o deplasare spațio-temporală a românilor din zona Cluj-Crișana către nord, prin Sătmar în Maramureș și de aici, mai apoi, în Galiția¹.

Până și din punct de vedere etnografic, Țara Maramureșului nu este nici azi unitară, teritoriului *moroșenilor* corespunzându-i subzonele etnografice nordică (valea Tisei) respectiv vestică (de pe văile Mara, Cosău și Iza inferioară – doar ultimul sector neafiliindu-se, azi, grupului amintit), în timp ce spațiului locuit de *maramureșeni* îi corespund Iza de jos și subzonele etnografice centrală (de pe Iza mijlocie – între Strâmtura și Săliștea de Sus și de pe valea Vișeuului – de la vărsarea în Tisa până la Vișeu de Sus), respectiv sudică (situată la izvoarele Izei și Vișeuului, cu localitățile Săcel, Moisei și Borșa)².

În afara tuturor ipotezelor de mai sus (care urmează a fi confirmate, ori infirmate, de viitoarele cercetări) și a probelor mai mult sau mai puțin fragmentare ori concludente, rămâne, însă, acea dovadă esențială și incontestabilă, conform căreia, în anii 1962-1963, la momentul anchetelor din teren pentru realizarea “Atlasului Lingvistic Român”, atunci când subdialectul maramureșean se păstra încă în forme pure, necontaminat de neologisme, ambii termeni utilizați pentru denominarea locuitorilor Țării Maramureșului chiar de către ei înșiși – *moroșan* și *maramureșean*, erau considerați a fi perfect corecți, aceștia fiind, în plus, clar delimitați geografic³...

¹ N. Drăganu, “Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomasticii”, București, 1933, p. 223.

² M. Dăncuș, “Zona etnografică Maramureș”, ed. Sport-Turism, București, 1986, p. 10.

³ Articolul a fost publicat, într-o formă mult simplificată, în revista “Historia”, în anul 2014.

Din istoria mentalităților.

Cazul comunității din Colonia Traian - Ineu, județul Arad

dr. Marius Răzvan MESZAR¹

Cuvinte-cheie: mentalități, țărani, nuntă, moarte, coloniști

Abstract

The history of mentalities remains an important source of research for humanity, captured in its primary frame works. The moments of **Birth – Wedding – Death** marked the deep human collectivity, each community developing a real sacred habit to mark the course of human life through the three important stages of life. The colonists of Traian – Ineu have developed their own page of history of mentalities, a sequence as original as interesting.

Istoria mentalităților a apărut în cadrul „Școlii de la Annales”, denumită astfel după revista lansată de **Lucien Febvre² și Marc Bloch³** în anul 1929, „Annales. Economies, Sociétés, Civilisations”. Lucien Febvre deschidea drumul unei istorii categoric diferită de istoria pozitivistă, factologică, evenimentială, care a devenit principalul adversar al istoriei noi, deoarece **nu reconstituirea faptelor ne poate restitui trecutul, ci redescoperirea oamenilor, prin intermediul faptelor respective. Jacques Le Goff⁴** este considerat principalul continuator al mișcării Școala Analelor, fondată de mentorul său Marc Bloch. Acesta s-a evidențiat prin studiul antropologiei, al societății occidentale medievale, aspectelor sociale și culturale ale Evului Mediu. Unul dintre moștenitorii lui Lucien

¹Dr. Marius-Răzvan Meszar, Colectivul de monografii ai județului Arad, doctor al Universității din Oradea, teza de doctorat se numește *Reforma agrară din anul 1921. O istorie a agriculturii în județul Arad*, sub coordonarea prof.univ.dr. Mihai Drecin. Adresa de mail este: marius_meszar@yahoo.com

²Lucien Febvre, *Religia lui Rabelais: problema necredinței în secolul al XVI-lea*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996 – 1998, traducere Horia Lazăr

³Marc Bloch, *Regii taumaturgi*, Iași, Editura Polirom, 1997, traducere Val. Panaitescu

⁴Jacques Le Goff, *Civilizația Occidentului Medieval*, Editura Științifică, București, 1970, ediție tradusă și îngrijită de Maria Holban, cu o prezentare de M. Berzași Idem, *Imaginarul medieval*, București, Meridiane, 1991

Febvre, a fost **Fernand Braudel**¹ care a rescris structurile cotidianului. Părinții Școlii Analelor propun redescoperirea evoluției umanității printr-o perspectivă multidisciplinară.

Istoria mentalităților rămâne în continuare un domeniu ofertant din punct de vedere științific și încă insuficient neexplorat în literatura românească istorică de specialitate. Profesorul Toader Nicoară propunea în anul 1998 o **Introducere în istoria mentalităților colective: antologie**² în timp ce Alin Gavreliuc a cartografiat imaginarul identitar din Banat³. În Dicționarul explicativ al limbii române, „**MENTALITĂTE**” este termenul care exprimă „**fel propriu de a gândi al unui individ, al unei colectivități, al unei epoci; stare de spirit, conduită**”⁴. În această accepțiune, am putea defini istoria mentalităților, ca ramură auxiliară a istoriei, care surprinde evoluția modului de gândire al umanității, raportat la individul însuși, la celălalt individ, la colectivități diverse, în diferite momente ale vieții și veacuri istorice.

Colonia Traian⁵, astăzi cartier al orașului Ineu, este situată în partea nordică a acestuia, pe malul drept al Crișului Alb. Se învecinează cu hotarul comunei Șicula spre vest, pădurile dinspre Cermei la nord, orașul Ineu la sud, de care este despărțit prin calea ferată Arad – Brad și comuna Boscig la est. Este un loc pitoresc de unde se deschide ca un evantai istorica Țară a Zărandului, încadrată de Munții Codru Moma și Munții Zărandului.

Geneza coloniei Traian – Ineu este legată direct de aplicarea Reformei agrare din anul 1921, reformă promisă pe front de către Regele Ferdinand încă din anul 1917, în timpul primului război mondial. Prin transpunerea în practică a acestei măsuri legislative s-a ajuns la colonizarea țăranilor în acele regiuni de câmpie, în care exista un fond funciar excedentar, practic, mai multe suprafețe de teren

¹F. Braudel, *Structurile cotidianului; posibilul și imposibilul*, București, Meridiane, 1984, traducere Adrian Riza

²Toader Nicoară, *Introducere în istoria mentalităților colective: antologie*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998

³Alin Gavreliuc, *Mentalitate și societate. Cartografii ale imaginarii identitare din Banatul Contemporan*, Timișoara, Editura Universității de Vest,

⁴<https://dexonline.ro/definitie/mentalitate>

⁵Despre înființarea și evoluția Coloniei Traian – Ineu vezi Meszar, Marius Răzvan. „Colonizarea țăranilor în Ineu, județul Arad, prin reforma agrară din 1921”. în: *Crisia*, Oradea, 2010, nr. 15, p. 281-286 și Idem, Meszar, Marius Răzvan. *Ineu, reforma agrară din 1921*, Deva, 2010, 79 p.

rămase disponibile în urma exproprierilor și a împrumuturilor. În acest context s-a înscris transmutarea în Colonia Traian – Ineu a celor 195 de familii din satele și comunele județului Arad: Dud, Agrișul-Mare, Arăneag, Drauț, Pecica, Bodești și Brusturi¹.

Studiind istoria locurilor, am constatat mai multe caracteristici ale coloniștilor ce țin de istoria mentalităților². Deși coloniștii proveneau din localități diferite, odată ajunși în Colonia Traian, aceștia au depășit foarte rapid barierele necunoscutului și s-au împrietenit. Tradiția orală a locului reține dragostea infinită pentru pământ a țăranilor, spiritul ridicat de ajutorare mutuală a coloniștilor, vizibil în momentul în care și-au ridicat gospodăriile, casele, grajdurile, la muncile câmpului, în agricultură, dar și la evenimente familiale triste sau bucuroase. **De mici, copii erau crescuți în spiritul atașamentului față de pământ.** Amintim, în acest sens, primul volum al romanului “Moromeții” de Marin Preda. Volumul, deși apare în anul 1955, prezintă evenimente din lumea rurală românească, în perioada interbelică. Romanul se axează pe explorarea universului țăranesc, umanizat de tipologii rurale diverse. Printre altele, Ilie Moromete era îngrijorat de “foncierea” (plata-n.n.) taxelor către stat pentru pământ și a ratelor pentru împrumutul luat de la bancă. Prin generalizare, Ilie Moromete, poate întruchipa imaginea țăranului interbelic, împrumutat prin reforma agrară din 1921, dar îndatorat către stat și bănci, pentru plata pământului primit. „Ion” scris de L. Rebreanu, este primul roman obiectiv din literatura română, fiind apărut în anul 1920, după o lungă perioadă de elaborare. „Glasul pământului” îl determină pe Ion să ia decizii împotriva sentimentelor sale. Lui Ion îi place Florica, dar Ana are pământ, așa că el îi face curte acesteia, spre disperarea lui Vasile Baci, tatăl Anei, care se ceartă cu Ion și-l face de râsul satului, spunându-i „sărântoc”. Ion, flăcău harnic și mândru, dar sărac o necinstește pe Ana și îl obligă

¹Pr. Pavel Tripa, *Trecutul orașului Ineu și al cetății Ienopolei*, Deva, Editura Emia, 2007, p. 108

²Vezi cărțile regretatului prof. univ. dr. Barbu Ștefănescu, *Între pâini*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2012 și Barbu Ștefănescu, Toader Nicoară (coord.), *Valorile lumii rurale. Perspective istorice și istoriografice*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2013. D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, Ediție îngrijită de Elisabeta Simion, București, Editura Albatros, 1995; Constantin Rădulescu Motru, *Psihologia poporului român*, București, Editura Paideia, 1998; Alexandru Duțu, *Literatura comparată și istoria mentalităților*, București, Editura Univers, 1989

astfel pe Vasile Baciuc să i-o dea de nevastă împreună cu o parte din pământuri. Obținând avere, Ion dobândește situație socială, demnitate umană și satisfacerea propriului orgoliu.

La înmormântare, dar și la nuntă, coloniștii erau alături unii de ceilalți, ajutându-se reciproc. Există sentimentul că vecinii din colonie sunt întocmai „ca neamurile”, rude foarte apropiate pe care te poți baza la bine, dar și la rău. Și, într-adevăr, acest spirit i-a făcut pe coloniști mai puternici, mai uniți și mai pregătiți să depășească provocările. Totodată, prin intermediul acestui sentiment de comuniune, coloniștii s-au putut integra mai ușor „în lumea nouă”.

Nunta coloniștilor se desfășura după un tipar ce începea cu logodna. În acest moment se făcea târgul dintre familiile mirilor. De regulă, mireasa mergea la noră și trebuia să primească de la familia sa o bucată de pământ. Nunta în sine cuprindea cununia religioasă și cea civilă. Un obicei la nuntă era „jocul miresei pe bani”. Toată noaptea, mireasa juca pe bani iar petrecăreții dădeau bani și pentru „odihnitul miresei”. Neamurile, vecinii, prietenii aduceau la nuntă fiecare după puterile lui, bani, cadouri, plăcinte, baticuri din mătase fină, etc. Se practica și „căsătoria de probă”, adică viața în concubinaj a celor doi tineri pentru a vedea dacă se pot înțelege. Au fost puține divorțuri și acelea în cazurile în care mirii „se luau după avere, nu după dragoste”. Vecinii cei mai săraci aduceau compoturi sau mămăligă cu magiun (gem – n.n.)¹. Acest moment de bucurie prilejuia de fiecare dată apropierea coloniștilor, un episod de comuniune și întărire a sentimentului de solidaritate. La nuntă participă nu doar rudele, ci și prietenii, vecinii și alți cunoscuți. Fiecare aduce mirilor daruri după posibilități.

Înmormântarea era un alt prilej de comuniune între coloniști. Se făceau două nopți de priveghi. Participanților li se dădeau slănină cu ceapă și pâine, iar țuica era nelipsită. Vecinii asigurau privegherea după miezul nopții până spre dimineață, timp în care rudele defunctului se odihneau. Groapa mortului era săpată de tinerii satului. La pomana mortului se obișnuia să se dea fasole uscată, cu varză și

¹Informator: Cornelia Florica Todincă, Ineu, Cartier Traian, strada Ștefan cel Mare, Interviu luat la data de 25.08.2018

carne de oaie¹. Acest moment de tristețe marca de fiecare dată apropierea coloniștilor, pentru a depăși mai ușor necazul. În prima poză se vede deplasarea cortegiului funerar prin fața Bisericii din colonia Traian, către cimitir, după ce, înainte, avusese loc slujba înmormântării la casa defunctului. La înmormântare participă rudele, prietenii, vecinii și alți cunoscuți. Preotul, în numele celui ce a murit, cere iertare de la toți și face rugăciunile specifice.

Puterea și dorința de autoadaptare caracterizează sufletul țăranilor din colonie. Avem exemplul coloniștilor moți, obișnuiți cu un cadru natural și geografic diferit față de cel din colonie. Crescuți în zona Munților Apuseni, obișnuiți cu temperaturi mai coborâte decât “arșița de la câmpie”, cu un relief accidentat, apă curată de izvor, umbra deasă a copacilor seculari, moții s-au adaptat mai greu noilor condiții de mediu, specific lumii de câmpie.

Extrași din lumea patriarhală a satului de munte, coloniștii moți se inițiază într-o călătorie către o lume nouă. Ceea ce a mobilizat pe acești moți să înceapă o nouă viață a fost dorința de a avea pământ de cultivat. În acest sens, este sugestivă Cererea de colonizare a țăranilor din localitatea Lazuri, plasa Hălmagiu: „Comuna noastră, Lazuri, este situată în partea nord-vestică a munților Bihorului, pe valea numită Valea Lazuri și pe două dealuri. Comuna are 250 de familii cu 1050 de suflete. Aceste familii sunt nevoite a trăi chinuind pe un teren de 380 ha de pământ din care 4/5 este situat pe dealuri și coaste piezișe, din care cauză este cel mai infertil și neproductiv pământ din întreaga noastră Românie. Ocupațiile noastre sunt: pomărit, creșterea vitelor, lemnăritul, etc. Oamenii se confruntă cu o acută lipsă de bani. Stând astfel lucrurile, ne vedem singuri pieirea dar înainte de a pieri, cu glasul omului muribund, ne întoarcem privirea către Domnia Voastră Domnule Ministru, ca și către acel factor competent al patriei noastre, **dorim să fim colonizați, ori în care parte a țării numai pământ să avem, ca să putem să lucrăm și să trăim cinstit și onest și să ne putem achita cu cinste toate datorițele ce ni se impun de Stat, județiu și comună**”. Cererea a

¹*Ibidem*. Vezi și Rotar, Marius, „Discursuri, anotimpuri și explicații ale morții în Transilvania celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea”, în: Discursuri despre moarte în Transilvania secolelor XIX-XX. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2006

fost semnată de către 142 de locuitori din Lazuri și trimisă ministrului Agriculturii la 22 ianuarie 1929¹.

Cererea locuitorilor din Lazuri, poate fi extinsă asupra tuturor moșilor din Apuseni, inclusiv asupra coloniștilor din Bodești și Brusturi (aceiași plasă a Hălmagiului). Ea prezintă o realitate tristă a lumii satului de munte de după primul război mondial, cu sate populate dar fără pământ arabil suficient și de bună calitate, cu multe lipsuri pecuniare, un standard de viață relativ scăzut, context în care oamenii afirmă că “ne vedem singuri pieirea”. Ca soluție la această stare de fapt era propusă colonizarea și împroprietărirea cu pământ. Așadar, pământul devine garanția unei vieți mai bune, pecetea unui viitor mai sigur, în care țăranii își pot plăti datoriile către Statul Român. Ajunși în colonia Traian, moșii sunt recunoscători față de Statul Român și depun toate eforturile pentru a se integra noilor realități. Așadar, **o altă caracteristică a mentalității coloniștilor este sentimental recunoștinței față de Statul Român**, al datoriei sfinte de a-l apăra, iar acest fapt se va vedea prin participarea tinerilor coloniști la al doilea război mondial.

În concluzie, istoria mentalităților rămâne un izvor de cercetare a umanității, surprinsă în cadrele sale primordiale. Triada Nașterea – Nunta – Moartea a marcat colectivitățile umane profund, fiecare comunitate dezvoltând un adevărat obicei sacru pentru a marca parcurgerea vieții omenesci prin cele trei etape importante ale existenței. Coloniștii din Traian – Ineu au dezvoltat propria lor pagină de istorie a mentalităților, o secvență pe cât de originală, pe atât de interesantă.

¹ Arhivele Naționale - Serviciul Județean Arad, *fond Serviciul Agricol al Județului Arad*, dos. 39/1929, f. 57

Biserica lui Hristos nici porțile iadului nu o vor birui

Pr.dr. Nicolae LAURUC

În aceste vremuri de grea încercare pentru umanitatea întregii lumi, când aproape toate instituțiile vitale sunt afectate de această nemaioprită pandemie, întâlnim și această întrebare - de unii pusă din sinceră îngrijorare, iar de alții tendențios - care va fi perspectiva Bisericii? Se are în vedere, bineînțeles, Biserica cea vie, instituția divino-umană. În cele ce urmează aș dori să aduc răspunsuri la aceste nedumeriri din perspectiva Bisericii Ortodoxe.

Cel mai corect răspuns la aceste întrebări nu-l poate da nimeni altul decât Cel ce a întemeiat-o, adică Domnul nostru Iisus Hristos. Și iată, răspunsul Domnului pentru toate timpurile și locurile «...voi zidi Biserica Mea și nici porțile iadului nu o vor birui» (Mt.16, 18). Cred că ar fi suficient doar acest răspuns, însă pentru o și mai bună întărire în cuvintele Mântuitorului, trebuie de amintit și câteva tâlcuiri ale sf. părinți și ale marilor teologi privitor la cuvintele Mântuitorului. Sf. Ioan Gură de Aur tâlcuind aceste cuvinte pleacă de la primele două versete ale psalmului 147 („laudă Ierusalime pe Domnul că a întărit încuietorii tale,») și spune: «...El a întărit Biserica mai sigur decât a întărit Ierusalimul, nu cu încuietori sau porți, ci a îngrădit-o cu Crucea Sa și cu manifestarea propriei Lui puteri, prin care a ridicat zid din toate părțile...La început, toți împărații și neamurile și cetele demonilor și însăși tiraniile diavolului și mii de alți dușmani s-au năpustit asupra Bisericii și totuși toate acele potrivnicii s-au surpat și s-au nimicit, dar Biserica mărindu-se a fost înălțată, într-atât, încât a covârșit cerurile înseși»¹). Într-o altă omilie a sa găsim aceste cuvinte: «mai lesne s-ar stinge soarele în cer, decât să piară Biserica. Cine este cel ce a zis aceasta? (se întreabă Hrisostomul) – Cel ce a întemeiat-o a spus aceasta». Marele duhovnic al Greciei, sf. Porfirie Kavsokalivitul, răspunzând întrebărilor ce i-au fost puse de către pelerini, a răspuns și la această întrebare, legată de viitorul Bisericii. «Nimeni nu va putea să desființeze Biserica sau s-o veteme în vreun fel, de vreme ce nici pe

¹ Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Psalmi*, edit. Doxologia, Iași, 2011, pag.717;

Dumnezeu nu poate să-L biruiască, sau să-L veteme cineva. <porțile iadului nu o vor birui>, ne spune Sfânta Scriptură (Mt.16, 18). Va rămâne pentru totdeauna așa cum a rămas și până acum, nezdruccinată, că este întemeiată pe Atotputernicia lui Dumnezeu ,de asemenea și pe iubirea dumnezeiască nemărginită și pe Pronia divină atotînțeleaptă. Hristos este unit în mod indisolubil cu Biserica, Trupul Lui. Nu poate exista niciodată Trup fără Cap»¹).

Că Biserica este întemeiată pe Atotputernicia lui Dumnezeu, pe Hristos Domnul, Piatra cea vie o spune clar și Sf. Ap. Petru. «Apropiați-vă de El – zice Ap. Petru – Piatra cea vie, de oameni într-adevăr neluată în seamă, dar la Dumnezeu aleasă și de preț. Și voi înșivă,ca pietre vii, zidiți-vă drept casă duhovnicească, preoție sfântă, ca să aduceți jertfe duhovnicești, bineplăcute lui Dumnezeu, prin Iisus Hristos, pentru că scris este în Scriptură: <Iată Eu pun în Sion piatră din capul unghiului, aleasă de mare preț și cel ce va crede în El nu se va rușina>. Pentru voi deci care credeți(Piatra) este cinste, iar pentru cei ce nu cred,Piatra care n-au băgat-o în seamă ziditorii, aceasta a ajuns să fie în capul unghiului și piatră de poticnire și stâncă de sminteală, de care se poticnesc, fiindcă n-au dat ascultare cuvântului spre care au și fost puși»(1 P 2,4-8)

Prin aceste cuvinte, Sf. Ap. Petru nu numai că face o exegeză frumoasă și profundă cuvântului <Piatră>, dar elimină orice suspiciune privitoare la persoana sa ca fiind considerat el piatra de temelie a Bisericii. Deci, din cuvintele sale înțelegem clar, că Iisus Hristos, Domnul nostru – Piatra cea vie este Capul Bisericii, iar nu el Ap. Petru. Cuvintele lui le lărgeste marele nostru teolog, părintele Stăniloae. «Ca să fie Cap al Bisericii, Hristos trebuie să aibă ceva comun cu cei ce constituie Trupul Lui. Dar în același timp trebuie să aibă poziție specială de Cap, adică să aibă și ceva deosebit de toți cei ce constituie Trupul Lui. Acest ceva deosebit e dumnezeirea Lui. Hristos e prin aceasta un Cap care vede incomparabil mai departe decât vede orice om prin capul sau mintea lui și poate comunica Bisericii Sale o lumină și o viață incomparabil mai mari decât o poate

¹ *Ierom. Sava Aghioritul, Taina Bisericii, Păr. Porfirie, Viața și cuvintele*, edit. Egumenița, Galați, 2014, pag.39-40

comunica trupului său capul obișnuit al omului»³). Foarte profundă definiție o dă Bisericii sfântul Nicolae Velimirovici, spunând, că: «Biserica este o comunitate unică în istoria omenirii căci ea este familia lui Dumnezeu, creată prin cuvântul și Sângele lui Iisus Hristos și condusă și însuflețită de Dumnezeu prin Sf. Duh»⁴). Cât de mult înseamnă faptul că Biserica este întemeiată pe dumnezeirea lui Iisus Hristos o spune așa de profund sf. Justin Popovici. «Pe adevărul că El este Dumnezeu, Domnul nostru Iisus Hristos a zidit Biserica Sa. Iar Biserica este Biserică prin dumnezeirea Domnului Iisus. Fără aceasta, este cămin mort, peșteră tâlhărească, nălucire. Prin dumnezeirea Domnului Iisus, în ea totul este minunat și de minuni făcător. De aceea, totul în ea este și adevăr și viață și slujire dumnezeiască. Totul este zidit pe dumnezeirea lui Iisus și prin ea totul este viu, totul este veșnic și mântuitor. Acesta este motivul pentru care Biserica a îndurat și îndură atâtea lupte...»³).

La sf. Teofilact al Bulgariei găsim o precizare inedită privitor la expresia <porțile iadului>. «Spunând Biserica Mea, Domnul arată prin aceasta că El este Stăpânul tuturor, căci lui Dumnezeu toate Îi slujesc. Porțile iadului sunt prigonitorii...și ereticii. Mulți prigonitori și eretici a biruit Biserica. Dar și fiecare din noi este biserică, fiind casă a lui Dumnezeu. Așadar, dacă noi mărturisim pe Hristos, atunci nici porțile iadului,adică păcatele nu ne vor birui»⁴). Marele biblicist român, profesorul Nicolae Gheorghiu ne-a lăsat o tâlcuire adâncă a cuvintelor Mântuitorului privind întemeierea Bisericii Sale.

«Domnul vorbește de Biserica Mea, pentru că El este Întemeietorul, Pronietorul și Stăpânul ei...Domnul îi spune lui Petru că nici porțile iadului nu o vor birui. Porțile iadului reprezintă cea mai formidabilă forță potrivnică Bisericii Domnului nostru Iisus Hristos Între Biserica Domnului Iisus Hristos și porțile iadului se vor da, în cursul vremurilor, cele mai înverșunate și mai grele lupte...însă trebuie să se știe, că nici cele mai înverșunate atacuri care vor veni din partea puterilor demonice împotriva Bisericii Domnului nostru Iisus Hristos

¹ Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, pag.219-220;

² Sf. Nicolae Velimirovici, *Credința sfinților*, edit. Biserica Ortodoxă, București, 2004, pag.61

³ Sf. Justin Popovici, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, vol. II, edit. Doxologia, Iași, 2020, pag.76

⁴ Sf. Teofilact al Bulgariei, *Tâlcuire la Evanghelia după Matei*, trad. în lb. ucr. Lvov, 2017, pag.129

nu o vor putea răpune. Biserica va rămâne triumfătoare pentru că Întemeietorul ei este Însuși Fiul lui Dumnezeu. Comunicarea aceasta este pentru noi membri ai Bisericii Sale foarte mângâietoare»¹). Sf. Ioan Casian vorbește despre pericolul ereticilor pentru Biserica lui Hristos. «Porțile iadului – spune el – sunt credința cea rea a ereticilor. Cât de departe este cerul de iad, atât de departe de cer este cel ce tăgăduiește că Hristos este Dumnezeu»²).

Înțelesul bun al Bisericii lui Hristos se întemeiază pe înțelesul bun al creației, după învățătura pâr. Alexandru Schmemmann. «Dumnezeu a făcut lumea, apoi omul – zice el – a dăruit lumea omului, pentru a se hrăni. Lumea e darul lui Dumnezeu, ea nu e existență în sine, ci trebuie transformată, trebuie să devină viață și să-I fie oferită Domnului, ca dar al omului... Omul căzut a văzut lumea ca pe ceva singular, seculară și profană, iar religia a privit-o ca fiind solitară, separată, privată. Sensul sacramental al lumii s-a pierdut.... Prin Euharistie se realizează o nouă creație în Hristos a lumii întregi»³). Nichifor Crainic vorbește adânc despre Biserică, înțelegând-o ca a doua creație a lumii. În monumentală sa carte <Nostalgia Paradisului>, interzisă de regimul ateist, găsim aceste minunate cuvinte: «Creștinismul (Biserica) este a doua creație a lumii, adică refacerea ei în har, prin jertfa pe Cruce a Mântuitorului. Ce e lumea în sine, de unde vine și încotro merge nu vom ști niciodată, dacă nu vom primi descoperirea dăruită prin Iisus Hristos... Când zicem Creștinismul este a doua creație a lumii, nu înțelegem suprimarea radicală a păcatului din lume, operată de Dumnezeu, fără considerarea omului... Dacă ar fi lecuit păcatul, suprimând libertatea omului, aceasta ar fi însemnat o nouă desfigurare a lumii... În Creștinism, răul nu se suprimă radical, ci în măsura în care omul, ca făptură liberă se asociază la lucrarea lui Dumnezeu în lume. Recunoașterea lumii în Iisus Hristos înseamnă recrearea ei în har»⁴)

Nichifor Crainic vorbind despre dorul omenirii după Raiul pierdut, numește aceasta <Nostalgia Paradisului>, iar părintele

¹ Prof. dr. Vasile Gheorghiu, *Sf. Evanghelie după Matei cu comentariu*, vol. II, Cernăuți, 1933, pag. 508

² Sf. Ioan Casian, *Scrieri alese*, edit. IBMO, București, 1990, pag. 801

³ Pr. Alexander Schmemmann, *Biserica, lume, misiune*, edit. Reîntregirea, Alba Iulia, 2006, pag. 321-322

⁴ Nichifor Crainic, *Nostalgia Paradisului*, pag. 7-9

Dumitru Stăniloae vorbind despre rezidirea creației folosește expresia < Iisus Hristos, sau restaurarea omului>. «În Iisus Hristos , Fiul lui Dumnezeu cel întrupat – spune el - se cuprind toate puterile de refacere ale omului din orice timp și implicit toate comorile de înțelepciune(Col.2,3). În El avem răspunsul la toate problemele care se pun rând pe rând, din interes teoretic, sau din aprigă luptă cu greutățile vieții spiritului omenesc. El este pururea actual și anticipează continuu actualitatea»¹). Ce gândire sfântă și profundă !

Omul trăind doar biologic, aparținând lumii secularizate nu va putea gusta niciodată din profunzimea tainei ce a sădit-o Dumnezeu în el. Doar în Biserică, care este prelungirea Întrupării Domnului «...oamenii își găsesc adevăratele dimensiuni, orientarea adevărată, funcționarea și viața cuvenită, își realizează scopul de a se altoi și transforma în Trup al lui Hristos...își găsesc adevărata finalitate care est Dumnezeu»²).La teologul grec am întâlnit expresia< altoiți în Trupul Domnului>, la pâr. Galeriu întâlnim expresia <răsădiți în Hristos>. «Toate darurile împărtășite prin Biserică...adâncesc răsădirea noastră în Hristos Domnul»³). Spre ce lucrare măreață a lui Dumnezeu, spre ce taină mare este chemat omul! De aceea este nevoie de conștientizarea creștinilor privind apartenența lor la zidirea Trupului tainic al Domnului, care în eshaton va primi denumire de <Mireasa Mielului>. Creștinilor din toate timpurile ne spune Sf. Ap. Pavel: «...nu mai sunteți străini și locuitori vremelnici, ci sunteți împreună cetățeni cu sfinții și casnici ai lui Dumnezeu. Zidiți fiind pe temelia apostolilor și a proorocilor, piatra cea din capul unghiului fiind Însuși Iisus Hristos. Întru El orice zidire bine alcătuită crește ca să ajungă un locaș sfânt în Domnul» (Efes.2,19-21). «Nu mintea întunecată a oamenilor ce au devenit dușmanii propriei sale ființe ține această lume, ci înțeleapta viețuire a creștinilor face să se prelungească mila lui Dumnezeu față de creația Sa», scria un teolog. «Sufletul este închis în trup, dar el ține trupul și creștinii sunt închiși în lume, ca într-

¹ *Pr. prof. Dumitru Stăniloae, Iisus Hristos sau restaurarea omului*, București, 2013, pag. 15

² *Panayotis Nellas, Ortodoxia, divino-umanism în acțiune*, edit. Deisis, Sibiu, 2013 pag. 208-209

³ *Pâr. Constantin Galeriu, Vocația Pascală a Creației*, edit. Basilica, 2019, pag. 150-151

o închisoare, dar ei țin lumea»¹), ne spune o scriere veche a părinților apostolici. Paul Evdokimov spune, că noi creștinii «...trebuie să transformăm chipul lumii acesteia, să-i schimbăm chipul care devine icoană a Împărăției»²). Ce fel de creștini? – Creștinii practicanți, creștinii „ființe liturgice,, după cum spune mitropolitul Ioanis Zizioulas. Pentru întărirea noastră, în aceste vremuri de grea încercare, trebuie să înnoim în viața noastră o practică esențială a primilor creștini: chemarea mai deasă a Numelui Iisus Hristos. Este această rugăciune,,Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul!,, pe care să o rostim cum putem pentru ca să ajungem să o rostim în Sf. Duh. Ce atacă în aceste vremuri virusul acestei groaznice pandemii și toată propaganda lui ? –Atacă mai ales mintea și inima omului. Iar acestea trebuie să le păzim prin practicarea rugăciunii lui Iisus, numită și „rugăciunea minții,, sau,,rugăciunea inimii,, Părintele Boris Bobrinskoy vorbind despre obârșia ei spune: «Înainte de a primi numele de ”creștini” în Antiohia, după cum o spun Faptele Apostolilor, ei se numeau simplu,,Cei care cheamă numele Domnului” (1 Cor. 1,2) ...primii creștini se deosebeau de iudaism...tocmai prin chemarea Numelui Domnului»³). În prefața la cartea episcopului Kallistos Ware, <Rugăciunea lui Iisus în spiritualitatea ortodoxă>, părintele Galeriu scrie extraordinar despre importanța acestei rugăciuni. «Rugăciunea lui Iisus a devenit comoara cea mai de preț a inimii ortodocșilor creștini. Cu ea a biruit încercările cele mai presus de fire neamul nostru, în acest veac, atât de pătimitor și însângerat, în felurile și nesfârșitele suferințe. Numele lui Iisus le-a fost lumină, haină și pâine martirilor și mărturisitorilor...Cu Numele lui Iisus se întăresc mereu cei suferinzi ,din spitale sau din alte locuri ale durerii...». Cu numele lui Iisus Hristos pe buzele noastre și în inimile noastre să trăim și cu Numele lui pe buze și în inimă să plecăm din această viață. Atunci se va împlini în viața noastră cuvântul Sf. Apostol Pavel: «...și dacă trăim și dacă murim, ai Domnului suntem» (Rom.14,8).

¹ *Epistola către Diognet, Scrierile părinților filocalici*, edit. IBMO, București, 1979,pag.341

² **Paul Evdokimov**, *Vârstele vieții spirituale*, București 1993, pag.208

³ *Pr. prof. Boris Bobrinskoy, Compasiunea Tatălui*, edit. Renașterea, Cluj-Napoca, 2017, pag.148-149

Cu Numele lui Iisus Hristos în mintea și în inima noastră vom avea mai puțină tristețe și mai multă credință, după cum spune sf. Nicolae Velimirovici. «Amintiți-vă – spune el – când aveau greutăți Moise și David? Aveau greutăți, când își pierdeau încrederea în Dumnezeu și se încărcau cu întristări fără de număr, bazându-se pe ei, și pe puterile lor... ...Evanghelia lui Hristos este bucurie, iar nu tristețe! Ușurare, nu întristare. Un gram de credință valorează mai mult decât o întreagă încărcătură cu tristeți. Creștinul care nu a conștientizat aceasta și nu a acceptat-o este botezat doar cu apă, nu și cu Duhul Sfânt»¹) Problema necazurilor, a durerilor, a suferințelor nu trebuie atribuită lui Dumnezeu care este Dumnezeu iubirii și al mângâierii. Oare în ce context putem înțelege strigătul apocaliptic: «să prăpădești pe cei ce prăpădesc pământul»(Apoc.11,18)?

Cred că numai în contextul nemulțumirii Bisericii cerești față de lucrarea de distrugere a creației de către lumea secularizată. Merită să amintesc (și m-aș bucura să fie acceptate cuvintele acestea în revistă) trei idei al renumitei profesoare americane Jacqueline Kasun privitor la lucrarea lumii secularizate. Privitor la numărul mare al populației globului pământesc spune: «Populația mondială din prezent se poate susține pe sine și chiar dacă ar fi de 8 până la 22 de ori mai mare, cu actualul standard de viață, utilizând tehnologia din prezent». Privitor la noua ordine economică mondială, spune: «...panica încălzirii globale prin politicienii care „politizează clima”, sunt tactici care atrag atenția asupra tabloului de coșmar edificând copiii de mici și băgând spaimă în ei și în părinții lor ca să accepte guvernare globală». Și a treia idee este presărată de un optimism creștin, demn de toată lauda. «Cei care totuși mai cred în adevărul etern nu trebuie să dispare. La fel ca și slujitorii lui Elisei, să se uite sus spre munte, deasupra orașului înconjurat (de oștire cerească). Ei ar putea vedea, la fel că muntele este plin de cai și care de foc»² Extraordinare descoperiri, pe fondul credinței vii în Dumnezeu cel viu! În urma tuturor acestor învățături putem conchide, că Biserica lui Hristos, sub

¹ Sf. Nicolae Velimirovici, *Omiliile despre pocăință, dragoste și optimism*, edit. Doxologia, Iași, 2016, pag. 193-196

² *Jacqueline Kasun, Războiul împotriva populației*, trad. în lb. rom. la edit. Provita Media. București, pag. 316-332

aspectul său pământesc se va subția cantitativ, dar se va întări, ca și în primele veacuri creștine, calitativ

Bibliografie

1. Sf. Ioan Gură de Aur, Omilii la Psalmi, edit. Doxologia, Iași, 2011;
2. Ierom. Sava Aghioritul, Taina Bisericii, Păr. Porfirie, Viața și cuvintele, edit. Egumenița, Galați, 2014;
3. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. II;
4. Sf. Nicolae Velimirovici, Credința sfinților, edit. Biserica Ortodoxă, București, 2004;
5. Sf. Justin Popovici, Dogmatica Bisericii Ortodoxe, vol. II, edit. Doxologia, Iași, 2020;
6. Sf. Teofilact al Bulgariei, Tâlcuire la Evanghelia după Matei, trad. în lb. ucr. Lvov, 2017;
7. Prof. dr. Vasile Gheorghiu, Sf. Evanghelie după Matei cu comentariu, vol. II, Cernăuți, 1933;
8. Sf. Ioan Casian, Scrieri alese, edit. IBMO, București, 1990; Pr. Alexander Schmemmann, Biserica, lume, misiune, edit. Reîntregirea, Alba Iulia, 2006;
9. Nichifor Crainic, Nostalgia Paradisului;
10. Pr. prof. Dumitru Stăniloae, Iisus Hristos sau restaurarea omului, București, 2013;
11. Panayotis Nellas, Ortodoxia, divino-umanism în acțiune, edit. Deisis, Sibiu, 2013;
12. Păr. Constantin Galeriu, Vocația Pascală a Creației, edit. Basilica, 2019;
13. Epistola către Diognet, Scrierile părinților filocalici, edit. IBMO, București, 1979;
14. Paul Evdokimov, Vârstele vieții spirituale, București 1993;
15. Pr. prof. Boris Bobrinskoy, Compasiunea Tatălui, edit. Renașterea, Cluj-Napoca, 2017;
16. Sf. Nicolae Velimirovici, Omilii despre pocăință, dragoste și optimism, edit. Doxologia, Iași, 2016;
17. Jacyueline Kasun, Războiul împotriva populației, trad. în lb. rom. la edit. Provita Media. București

Toader Oniga, Gherman Vida și alți fii ai satului Iapa

Înv. Ioan COTĂRLĂ
Sighetu Marmăției

La confluența Izei cu Tisa și în imediata apropiere a orașului Sighetu Marmăției se află localitatea Iapa, care, din anul 1986, când orașul a fost declarat municipiu, poartă denumirea de cartierul Iapa și aparține administrativ de oraș. Satul Iapa este situat într-un cadru pitoresc, într-o regiune subcarpatică, nu departe de piemontul Piatra, ramură a Munților Gutâi și este răspândit pe dealuri și văi, până în apropierea locurilor cu fânețe, sub pădurile de fagi, către Agriș și Valea Sarasăului.

Localitatea își are începuturile înainte de 1406. La această dată este pomenită pentru prima oară în documente, conform celor relatate de către Coriolan Suciu în „*Dicționar istoric al localităților din Transilvania*” (volumul I, București, 1976, pag. 301) când, conform tradiției, locuitorii s-au așezat aici întemeind localitatea de azi. În lucrarea „*Diplome maramureșene din secolul XIV-XV*” de dr. Ioan Mihalyi de Apșa, Sighet, 1900, la pagina 262, Diploma nr. 152, elaborată în limba maghiară la 15 iulie 1421 este menționat numele satului „Kabalopatak”, adică Valea Iepii.

Despre denumire, legenda spune că o iapă năvălitoare a unui locuitor din comuna vecină, Sarasău, întemeiată mai înainte, în anul 1345, fiind scoasă la pășune dezerta din mijlocul celorlalte animale și era mereu găsită pe râțul cu iarbă crudă al văii ce avea să fie numită Valea Iepii. Tot în această ordine de idei mai amintim și faptul că cercetătorul Radu Popa, în lucrarea „*Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*” (București, 1970), dă date și schițe despre localitate.

În această localitate numită Iapa, azi cartier al municipiului Sighetu Marmăției, s-a născut cărturarul Gheorghe Vida, al cărui prenume este cunoscut de Gherman – schimbare determinată de trecerea și înscrierea sa în rândul călugărilor. Este cunoscut sub numele de Gherman Vida și în manualele de istorie a literaturii

române, dar el se semna Georgiu Vida. A văzut lumina zilei spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, între anii 1780-1800, data precisă nu se cunoaște. Azi mai există două familii cu numele de Vida ce locuiesc pe dealul Gruî, a căror descendență și drepturi nobiliare sunt consemnate într-un document din anul 1636.

După primele clase primare, Gherman Vida și-a continuat studiile la Sighet și la Blaj. A revenit în Maramureș de unde a trecut munții și s-a stabilit în Moldova, la Iași. Dar mai-nainte a poposit la una din mănăstirile nemțene unde, după o ucenicie și pregătire de specialitate, se călugărește și, potrivit doctrinei, i se schimbă numele din Gheorghe în Gherman, ajungând la rangul de arhimandrit.

Pe la 1827 îl găsim la Iași, unde era dascălul lui Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Ioan Cuza, Matei Millo și Țigănușului Vasile Porojan, care își amintesc de el cu plăcere în mai multe din scrierile lor. Vasile Alecsandri scria: „Pe la 1827 aveam de profesor pe călugărul Gherman... El ședea la noi și, afară de mine, avea și alți elevi externi, dintre care și Mihail Kogălniceanu.” (*Istoria unui galbân*, Editura Minerva, București, 1972, pag. 261). El i-a învățat pe lângă limba română și limba franceză, predându-le temeinice cunoștințe lingvistice. Când Vasile Alecsandri, Al. I. Cuza și Mihail Kogălniceanu au plecat să studieze în Franța, la Paris, ei cunoșteau bine limba franceză.

În anul 1830, mitropolitul Veniamin Costachi îl numește pe Gherman Vida inspector la Tipografia de la Mitropolia Moldovei, adică director, calitate în care este amintit în toate cărțile tipărite sub conducerea sa. Prețuirea deosebită a mitropolitului față de Gherman Vida se arată și prin aceea că l-a ridicat la rangul de arhimandrit, cel mai înalt grad monahal (călugăresc) înainte de episcop.

În anul 1834 același mitropolit îl numește pe Gherman Vida ca profesor de elină (greacă) și latină la Seminarul din Iași, funcție în care va rămâne până la sfârșitul vieții. Gherman Vida a fost în același timp profesor și la Colegiul „Malgaverne” din Iași, unde a predat elina, latina, franceza, germana și româna. Acest colegiu era o instituție de mare renume în epocă (conform monografiilor lui C. Erbiceanu și Gh. Adamescu despre Seminarul - Școala de la Iași).

Pentru priceperea și devotamentul lui, Gherman Vida a fost o îndelungată perioadă bibliotecarul mitropolitului Veniamin Costachi. Veniamin Costachi, prin testamentul redactat la 20 martie 1844, își lasă toată averea la dispoziția Mitropoliei Moldovei. Printre altele, în testament se specifică: „...asemenea îi las biblioteca mea întreagă ce este încredințată preacuviosului arhimandrit și dascăl Kir Ghermano, bibliotecarul...”.

Pentru a veni în ajutorul elevilor a scris lucrarea „*Gramatică practică româno-franțuzească, spre folosul tinerimii românești, de Georgiu Vida, nobil de Marmația*”. Lucrarea s-a tipărit la Buda, în anul 1833 (vezi Vasile Alecsandri, *Proză*, Editura Albatros, București, 1974, pag. 280).

În vacanțele școlare, Gherman Vida călătorea prin țară și prin țările din centrul și apusul Europei. Așa se explică faptul că la Viena a descoperit și cumpărat, cu prilejul unei licitații, „*Hronica*” lui Gheorghe Șincai. Aceasta s-a întâmplat în vara anului 1833. A adus manuscrisul în Moldova și a mijlocit tipărirea lui. A vândut manuscrisul domnitorului Grigore Ghica, care avea posibilități pentru tipărire și pentru a o scoate la lumină. În anul 1843 prețioasa cronică s-a tipărit la Iași, dar numai până la anul 1000 (conform lucrării „*Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*” de Ștefan Meteș, București, 1971, pag. 268).

Gherman Vida a fost un mare patriot și iubitor al obiceiurilor și tradițiilor românești și strămoșești. El a exercitat o puternică influență educativă asupra elevilor săi, trezindu-le interesul și dragostea față de istoria neamului și limba poporului român, față de originea și continuitatea românilor din Moldova, Muntenia și Transilvania.

Gherman Vida a avut pe lângă cărți și numeroase bunuri. Astfel, în testamentul său, redactat la Iași în 14 octombrie 1853, se menționează: „Casele cu dughernița le las în folosul Seminariei spre a se face școală bisericească în casă, de asemenea și viile... trei sute de galbeni să se dea fondului bibliotecii Seminariei pentru tipărirea cărților și scolastice... Toate cărțile mele cu înscrisu numelui meu în ele le dau bibliotecii Seminariei.” N-a uitat nici de Maramureșul său

drag. Un paragraf din testamentul său are următorul cuprins: „Din ceasloave și psaltiri, o sută de exemplare să se trimită la patria mea (Marmația) care se vor împărți gratis...”. Cât privește celebrul manuscris „*Hronica*” lui Șincai, acesta se păstrează la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași.

După anul 1860, numele lui Gherman Vida nu mai apare în evidențele Moldovei fie că a decedat, fie că s-a retras din activitate din motive de sănătate. Se pare că a trăit între anii 1787-1853.

Cărturarul Gherman Vida s-a stins din viață pe pământul Moldovei, acolo unde se află și osemintele maramureșenilor plecați cu voievozii Dragoș și Bogdan.

În semn de prețuire și de amintire, din anul 1998 una dintre străzile orașului Sighetu Marmației îi poartă numele, iar Școala Gimnazială nr. 8 din Iapa – Sighetul Marmației, din anul școlar 2000/2001, prin grija unor iubitori de cultură și istorie (Viorel Thira, Ioan Cotârlă) se numește Școala Gimnazială Gherman Vida.

Oniga Toader

Oniga Toader s-a născut în satul Iapa în anul 1917. După primele clase primare a urmat studii gimnaziale și liceale la Liceul „Dragoș Vodă” din Sighetul Marmației. A continuat studiile Școlii Politehnice din București și s-a specializat în aeronautică la Paris, desăvârșind studiile la Școala Superioară de Aeronautică în anul 1942, după care s-a întors în țară cu specializarea inginer constructor de avioane, fiind și profesor asistent la Politehnica București până în anul 1946.

În anul 1947 s-a refugiat la Paris, iar în anul 1952 s-a stabilit la Rio de Janeiro, Brazilia. A fost cercetător la Institutul Național de Tehnologie între anii 1952-1956, a condus timp de 15 ani Centrul de Studii de Mecanică Aplicată. A fost profesor universitar la Paris, iar între anii 1977-1996, profesor la Universitățile din Rio de Janeiro și Sao Paulo. Are peste 200 de lucrări publicate și numeroase invenții: a construit un tunel aerodinamic, a introdus cibernetica, automatismele și cercetarea operațională.

Între anii 1960-1972 a lucrat și la Ministerul Afacerilor Externe unde a fost consilier, dar și ambasador la Hong Kong, Londra și la misiunea ONU de la Geneva.

În anul 1972, cu ocazia Congresului Mondial al Populației care s-a desfășurat la București, a fost delegatul Braziliei la acest forum. După Congres s-a deplasat la Iapa unde și-a vizitat tatăl, rudele, vatra casei și locurile copilăriei. Satul a sărbătorit și a trăit acest eveniment și această vizită importantă.

Mai menționăm că fiul său, Miguel, a avut și are cu totul alte preocupări: este actor, scriitor și regizor de teatru.

Pentru meritele sale deosebite, Toader Oniga a fost decorat de patru ori de către Ministerul Marinei din Brazilia cu premiul „Fonseca Costa”, fiindcă el a activat ca profesor la Școala de Război Naval și la Centrul de Analiză a Sistemelor Navale. Și Președintele României Emil Constantinescu l-a decorat cu Ordinul Național pentru Merit în anul 2000.

Săteanul nostru, Toader Oniga, este Membru de Onoare al Academiei Române din America.

Ne mândrim cu un asemenea profesor și om de știință care a adus faima satului și a României peste mări și țări!

Ion Cotârlă

Ion Cotârlă s-a născut în anul 1976; a urmat studiile gimnaziale la Școala nr. 3 și cele liceale la Liceul „Dragoș Vodă” din Sighetul Marmației, cele universitare la Cluj Napoca, iar cele doctorale în Washington – SUA.

A excelat încă din gimnaziu la olimpiadele la limba română, matematică, chimie și în special la fizică, ajungând olimpic pe țară încă din clasa a VI-a și până la terminarea liceului, dar s-a orientat în cele din urmă spre medicină. A terminat studiile primare, gimnaziale, liceale și bacalaureatul cu nota maximă. A urmat Facultatea de Medicină „Iuliu Hațieganu” din Cluj Napoca obținând licența în anul 2000 cu nota 9,80.

Ion Cotârlă a continuat studiile și cercetarea medicală la Universitatea Georgetown – Medical Center din Washington – SUA, obținând în anul 2006 doctoratul în medicină și continuă cercetarea

clinică ca medic în Clinica de pe lângă universitate, fiind coordonator medical în Departamentul Hematologie/Oncologie.

În decursul anilor a susținut numeroase comunicări științifice în cadrul congreselor medicale din diferite țări: Istanbul – Turcia, Cairo – Egipt, Amsterdam – Olanda și în diferite orașe din America: Los Angeles, San Francisco, New York, Philadelphia, Orlando, Haiti...

Ion Cotârlă este pasionat de IT, excursii, drumeții, dar și de activități cultural-religioase și distractive, iubește portul popular și datinile locale pe care le face cunoscute și acolo, în America.

Printre specialiștii care s-au remarcat din Iapa se numără și doctorul **Iustinian Ivanciuc** care a profesat medicina internistă la Spitalul din Sighetul Marmației și apoi la Institutul de Cardiologie din Cluj Napoca între anii 1960-1989, fiind și profesor universitar.

Alți fii ai satului Iapa au ajuns profesori: Bledea Gheorghe, Grigor Mihai; ingineri: Grigor Nuțu, Vida Vasile; preoți: Ivanciuc Ion, Codrea Gheorghe, Ivanciuc Nuțu, Codrea Ștefan; învățători: Ion Iepan, Mih Toader; juriști: Danci Gheorghe; asistenți medicali: Mih Pălăguță; comercianți și buni gospodari.

Ne mândrim cu acești fii din Iapa care au dus mândria și faima satului maramureșean pe alte meleaguri din țară și străinătate. De aceea îi pomenim ori de câte ori avem ocazia.

Bibliografie

- Alecsandri, Vasile** – *Istoria unui galbân*, Editura Minerva, București, 1972
Alecsandri, Vasile – *Proză*, Editura Albatros, București, 1974
Călinescu, George – *Istoria literaturii române de la origini și până în prezent*, Editura Minerva, București, 1972
Filipașcu, Alexandru – *Istoria Maramureșului*, București, 1940
Meteș, Ștefan – *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, București 1971
Mihalyi de Apșa, Ioan – *Diplome maramureșene din secolul XIV-XV*, Sighet, 1900
Popa, Radu – *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970
Suciu, Coriolan – *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, 1967
Ștefănescu, I. Alexandru – *Mihail Kogălniceanu*, București, 1948

Doi ierarhi bârlădeni:
Veniamin Costachi și Iacov Antonovici și ctitoriile lor
*(Two high priests/hierarchs from Bârlad: Veniamin
Costachi and Iacov Antonovici and their
foundations/achievements)*

Prof. Maria ZAHARIA

Bârlad

Abstract

This study is meant to underline the vast cultural and spiritual activity of these two illustrious hierarchs from Barlad especially due to Iacov Antonovici's contemporaneusness **with** the worthy of remembrance patriarch Miron Cristea, whom we always must bring a thought of gratitude for everything he left behind to the church and the Romanian nation.

I strongly consider we should honor our ancestors and the great personalities of our nation by means of commemorations and by keeping their memory alive for the future generations.

„Drept aceea luați aminte de voi și de toată turma întru care Duhul Sfânt v-a pus pe voi episcopi, ca să păstoriți Biserica lui Dumnezeu pe care a câștigat-o cu scump Sângele Său”. (F.A., 20, 28) (1)

Toate popoarele au un Pantheon în care marile personalități se odihnesc în glorie. Și în Pantheonul românesc sălășluiesc întru veșnică pomenire iscusiți ierarhi, ce au slujit lui Dumnezeu prin excelență, dar și poporului în mijlocul căruia au trăit.

În multitudinea marilor ierarhi se distinge ilustra figură a „feciorului de boier” de la Roșiești - Veniamin Costachi.

Acest mare ierarh a iluminat cu personalitatea sa prima jumătate a secolului XIX. Și prin harul pe care l-a primit de la bunul Dumnezeu, a slujit Bisericii și a influențat marile înfăptuiri privind cultura Bisericii și învățământul religios cât și laic.

Marele savant Nicolae Iorga spune că „în satul Roșiești, din ținutul Fălciului cu cinci zile mai înainte de Crăciunul anului 1768 (20 decembrie), Dumnezeu a dăruit lui Grigore Costachi Negel și soției sale Maria, un prunc foarte frumos” (2) care va fi botezat de bunica lui și va primi numele de Vasile.

Așa cum era obiceiul timpului, Vasile a început învățătura cu un dascăl grec în casa părintească, apoi a fost dat la școala grecească, de la Mănăstirea Trei Ierarhi (Academia Vasiliană). Fiind atras de viață monahală ajunge la Mănăstirea Neamț unde era stareț în acea vreme vestitul Paisie Velicikovski.

La 15 ani este tuns în monahism de episcopul Iacob Stomate, care-i va fi mentor și modelul spiritual și cultural tot timpul vieții. Când avea 24 de ani ajunge episcop, la Episcopia Hușilor, apoi în 1796 trecând la cele veșnice episcopul Antonie de la Roman, este ales și confirmat de domnitorul Alexandru Calimachi - vrednicul episcop Veniamin Costachi, care va avea multe realizări și la Roman.

Avea 35 de ani, când la 19 martie 1803 este ales ca Mitropolit în fruntea Bisericii Moldovei, unde a slujit 40 de ani.

Urmând exemplul înaintașilor săi, vrednicul ierarh Veniamin Costachi și-a adus o mare contribuție privind numeroasele ctitorii în sfera bisericească și monahală, reparând, reînnoind sau fiind ctitor la multe biserici de mir sau deosebite mănăstiri.

Astfel o mare contribuție și-a adus-o la reînnoirea și chiar la zidirea din temelii a Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” din Bârlad - Biserica Domnească.

Aceasta este ctitoria domnitorului Vasile Lupu și a fost construită în 1636, pe locul unei biserici de lemn din timpul lui Ștefan cel Mare și Sfânt (1549). Biserica a fost construită în stil moldo-muntean, în plan triconc, cu trei turnuri pe colțuri și clopotniță deasupra pridvorului, care a dăinuit până în 1802, când a

fost distrusă de cutremur. De asemenea la început Biserica Domnească a avut pictură exterioară, însă nici aceasta nu a rezistat datorită invaziei turco-tătare. La puțin timp după construirea ei, această minunată ctitorie vasiliană și anume în 1646 a fost vizitată și admirată de episcop Marcus Bandini și vestitul diacon Paul de Alep în drumul lor spre Iași poposind și la Bârlad au fost profund impresionați.

În anii 1675-1711 biserica a fost jefuită și arsă de tătari, iar în 1803 va fi distrusă de un mare cutremur. Va fi zidită din temelii și rectitorită de Mitropolitul Veniamin Costachi și apoi sfințită în prezența domnitorului Alexandru Constantin Moruzzi. În inventarul bisericii se mai păstrează obiecte sfințite de la începutul secolului XIX: două icoane de lemn cu ferecătură de argint, două potire de argint, sfeșnice, cruci, chivote două paftale, monede de aur austriece și turcești și un clopot de 200 kg, turnat în 1776 (la început au fost cinci, aduse de la Kiev).

Biserica a mai fost afectată de cutremur în 1830, 1832, 1838, iar în 1932 a fost grav afectată de inundații. O restaurare completă va fi realizată de Comisia Monumentelor Istorice în perioada 1936-1942, adăugându-i turnul din față. Între anii 1937-1942 a fost pictată de pictorul Teodorescu Argeș, după modelul **mănăstirilor** Cozia și Argeș. De asemenea această biserică a mai suportat reparații după cutremurele din 1940, 1977, 1986 și 1990. Actual este din nou în renovare și refacere a picturii, pentru a dăinui peste veacuri, minunata ctitorie a marilor voievozi iubitori de cultură și spiritualitate.

Episcopul Iacov Antonovici - Biserica Sfântul Ilie, Bârlad

„Nimic nu poate exista fără istorie. Oamenii sunt ceea ce a făcut din ei istoria, tradiția, trecerea timpului.” (3)

Episcopul Iacov Antonovici a fost o personalitate spirituală, mare patriot, iubitor și apărător al obiceiurilor și tradițiilor străbune, al instituțiilor care au contribuit la păstrarea nealterată a conștiinței românești în vremuri tulburi de istorie. El s-a născut la

18 noiembrie 1856, în satul Similișoara, aproape de târgul Bârladului. Tatăl său a fost cântăreț bisericesc, iar mama casnică. A primit la botez numele de Ioan. A urmat cursurile primare și gimnaziale la Bârlad, apoi cele seminariale la Huși și Iași. În 1880 este hirotonit preot pentru biserica Sfântul Ilie din Bârlad. A urmat apoi cursurile Facultății de Teologie din București (1885-1889) susținându-și lucrarea de licență cu titlul „Sclavia și Creștinismul” în anul 1892. A fost și protoiereu de Tutova (1900-1902). Pe 29 martie 1923 este ales Episcop al Dunării de Jos, iar apoi la 19 martie 1924 a fost ales Episcop al Hușilor, păstorind aici până la sfârșitul vieții. A fost și profesor și director al unor importante instituții școlare bârlădene și a avut de asemenea o bogată activitate de cercetare atât religioasă cât și științifică (*Documente bârlădene* - 5 volume). A murit la 31 decembrie 1931 la Huși și este înmormântat lângă altarul Catedralei Episcopale.

Ca și înaintașii săi, iubitori de Dumnezeu și de cultură și episcopul Iacov Antonovici a reparat, reînnoit și ctitorit multe locașuri sfinte. Astfel biserica Sfântul Ilie din Bârlad, a cunoscut în timpul său cea mai mare înflorire. S-au adus icoane împărătești și catapeteasmă spoite cu foiță de aur, epitaf cusut cu fir de aur și argint aurit, sfinte vase, cădelniță de argint (făcută în filigran) etc.

Această biserică are o arhitectură unică prin cele două abside laterale, pe care se află două frontoane și unul pe pridvor la intrare sprijinite pe cate patru coloane ionice înalte de opt metri. Turnul clopotniță cu ceas a fost ridicat peste pridvor în patru niveluri și cu un acoperiș baroc la sfârșitul secolului XIX. Și pe lângă această biserică a funcționat o școală. Biserica Sfântul Ilie din Bârlad a fost construită după planurile Catedralei din Belgrad

(Serbia), la propunerea blănarului Ioan Gheorghiu și a preotului Ioan Ghinea. Ea a fost construită pe locul unei foste biserici din lemn, distrusă de incendiu în 1854. Astfel a fost trimis la Belgrad arhitectul orașului Ignat Lorenzo, care a întocmit planurile pentru o nouă biserică din Bârlad și a fost ales Sfântul Ilie ca patron al breslei blănarilor. La început a fost zidită din cărămidă, pe temelie de piatră, de către doi meșteri pietrari Mihai Popoiu și Gheorghe Baci. Piatra de temelie a fost pusă în 1858 la 6 mai, iar construcția a fost pusă în 1859 și s-a terminat în 1869, fiind sfințită de episcopul Iosif Gheorghian.

Pictura s-a realizat târziu, fiind făcută în ulei în 1932, de pictorul Ioan Munteanu din Bârlad și refăcută de mai multe ori (1944,1958-1959). Cutremurul din 1977 a afectat grav biserica, distrugând inclusiv pictura. Reparații capitale și restaurare au avut loc în anul 1992, pictura fiind refăcută de pictorul Armand Kuchta din Iași.

Această minunată biserică bârlădeană a fost resfințită după 140 de ani, pe 22 iulie 2011, de către Î.P.S. Casian, Arhiepiscopul Dunării de Jos și P.S. Corneliu, Episcopul Hușilor și o mulțime de preoți și credincioși bârlădeni și din împrejurimi.

Note bibliografice:

- (1) *Biblia, Faptele Apostolilor*, (20, 28), Editura I.B.M.O. București, 1998
- (2) **Nicolae Iorga**, *Viața și faptele Mitropolitului Veniamin Costachi*, București, 1904, pag. 19
- (3) **Ioan N. Oprea**, *Ioan Antonovici*, vol. II, editura P.I.M., Iași, 2011, pag. 220

Bibliografie:

- **Bobulescu Constantin**, *Din viața Mitropolitului Veniamin Costachi*, Chișinău, 1935
- **Ilie, Pr. Gheorghică**, *Un veac de la moartea Mitropolitului Veniamin Costachi*, Neamț, 1946

- **Iorga, Nicolae**, *Istoria Bisericii române și a vieții religioase*, vol. II, București, 1909
- **Ioan N. Oprea**, *Ioan Antonovici Depozitarul Opere*, vol. II, editura P.I.M, Iași, 2011
- **Ep. Iacov Antonovici**, *În slujba Bisericii și a școlii*, Galați, 1923, pag. 170-171
- **Traian Nicola**, *Valori spirituale tutovene*, Bibliografii, vol. I, A-B, Bârlad, 1999.

